

A magyar dal könyve

Dobszay , László

A magyar dal könyve

Dobszay , László

Az I. fejezet (Gyermekjátékok) szerzője : Borsai , Ilona

v 1.0

Publication date 2010

Szerzői jog © 2007 Hagyományok Háza

Kivonat

Az utolsó olyan antologikus összeállítás, mely a magyar dalkultúra egészéről akart képet adni: Kodály Zoltán közel hatvan éve megjelent Iskolai Énekgyűjteménye. Azóta a dalkincs több évtizedes kutatása jelentős gazdagodást hozott.

Indokolt tehát egy olyan új antológia, mely nem csak szép dalok gyűjteménye kíván lenni, hanem összképet is akar adni a magyar melosz fontos területeiről, ezek egymáshoz arányított jelentőségéről.

Bár az iskolának is szüksége van új alapgyűjteményre, de a nagyközönség is igényel egy ilyen eligazítást, sőt sokszor érezzük azt, hogy a külföld számára is képet kellene adni dallamkultúránkról.

A válogatásnál törekedtünk arra, hogy a magyar dallamosság valamennyi jelentős, értékes rétegéből ízelítőt adjunk, valóban összkép bontakozzék ki. A válogatás több mint 600 dallamtípust eredményezett.

Az egyes dalokhoz, hosszabb-rövidebb megjegyzéseket fűztünk. Ezek hol a szöveg, hol a dallam, műfaj, szokás, funkció, történeti vonatkozás stb. szempontjából akarják segíteni a megértést. Végső céljuk az, hogy a dalok, melyek eredeti létmódjukat már föladták vagy lassanként föladják, műveltségi kincsként szívódhassanak föl a következő nemzedékek tudatába.

Úgy hisszük – tárgya révén, a kivitel tökéletlenségei ellenére – egyben illő tiszteletadás a Mester előtt, aki mind népzeneben, mind zenetörténetben, mind pedig e keltő együttszemlélésében ihletője és példaképe minden etárgyú törekvésnek.

Ajánlás

Magistro Z. Kodály

Nativitatis in 125. anniversarium

Tartalom

1. BEVEZETÉS	1
.....	1
2. I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK, MONDÓKÁK (BORSAI ILONA MUNKÁJA)	7
.....	7
.....	7
MONDÓKÁK A KÖRNYEZŐ TERMÉSZETHEZ	7
EGY-, KÉT-, HÁROMSZEMÉLYES JÁTÉKOK	21
EGYSZERŰBB KÖRJÁTÉKOK	28
KIOLVASÓK	36
SZEREPVÁLTÓ ÉS PÁRCSERÉLŐ KÖRJÁTÉKOK	39
LEÁNYKÉRŐ JÁTÉKOK	67
HIDAS JÁTÉKOK	76
KÜLÖNFÉLE VONULÁSOK	82
„LABIRINTUS”-JÁTÉKOK	91
3. II. PÁROSÍTÓK	101
.....	101
4. III. TRÉFÁS ÉS GÚNYOS DALOK	120
.....	120
5. IV. TÁNCNÓTÁK	144
.....	144
6. V. IVÓNÓTÁK	193
.....	193
7. VI. ÉLETKÉPEK	210
.....	210
8. VII. BALLADÁK	223
.....	223
9. VIII. SZERELMI DALOK	257
.....	257
10. IX. BÚCSÚZÓ ÉS BÚJDOSÓ DALOK	286
.....	286
11. X. KESERVESEK	309
.....	309
12. XI. JAJ-NÓTÁK	328
.....	328
13. XII. PÁSZTOROK, BETYÁROK, RABOK	334
.....	334
14. XIII. KATONASÁG	352
.....	352
15. XIV. A KALENDÁRIUM	378
.....	378
LUCÁZÁS	378
A BETLEHEMEZÉS	380
REGÖLÉS	395
TALALAJ	396
GERGELY-JÁRÁS	397
VILLÓ	398
PÜNKÖSDÖLŐ	399
SZENTIVÁNÉJ	400
ARATÁS	406
16. XV. NÉVNAPKÖSZÖNTŐK	408
.....	408

KÉT FÜGGELÉK	414
17. XVI. LAKODALOM	417
.....	417
18. XVII. HALÁL	444
.....	444
19. XVIII. MAGYAR ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK	451
.....	451
KÖZÉPKOR	451
A XVI. SZÁZAD	461
A XVII. SZÁZAD	489
A XVIII. SZÁZAD	506
A XIX. ÉS XX. SZÁZAD	521
20. A MAGYAR DAL STÍLUSTÖRTÉNETE	555
.....	555
21. FÖLDRAJZI TÁJÉKOZTATÓ	564
.....	564
22. JEGYZETEK	566
.....	566
23. SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ	623
.....	623
24. KADENCIA-MUTATÓ	630
.....	630
25. SZÖVEGKEZDETEK MUTATÓJA	636
.....	636

A táblázatok listája

23.1.	623
24.1.	630
25.1.	636

---

1. fejezet - BEVEZETÉS

Az utolsó olyan antológikus összeállítás, mely a magyar dalkultúra egészéről akart képet adni: a közel negyven éve megjelent „Iskolai Énekgyűjtemény”. Azóta a dalkincs több évtizedes kutatása jelentős gazdagodást hozott. A népdalok szervezett gyűjtésének eredményei lehetővé teszik, hogy jóval nagyobb anyagból válogassunk; mérlegelhessük, melyik változat képviselne legjobban az egyes dallamtípusokat; új, értékes típusokat ismertünk meg, s gazdagodott képünk a népzene stílusait illetően is. Szabolcsi Bencének, majd a magyar zenetörténet más kutatóinak jóvoltából szinte teljes áttekintésünk van már az írásban fennmaradt történeti dallamokról; jelentőségük is világosabban kiemelkedik; mélyebb megismerésükhöz vezetett a népzenevel való összevetés; a különféle irányzatok, stílusok, azok művelődéstörténeti szerepe is jobban kirajzolódott.

Így hát nemcsak mennyiségi tekintetben vagyunk előnyösebb helyzetben, hanem a magyar dal történelmének súlypontjai, arányai, a rétegek és stílusok egymáshoz való viszonya, továbbá a dallamok irodalmi, néprajzi, funkcionális-műfaji vonatkozásai is tisztábban állnak előttünk, habár nem tekinthetjük a kutatásokat egyik területen sem lezártak. Indokolt tehát egy olyan új antológia kísérlete, mely nemcsak szép dalok gyűjteménye kíván lenni, hanem összképet is akar adni a magyar melosz fontos területeiről, ezek egymáshoz arányított jelentőségéről.

Ezt ismerte fel néhány éve az Országos Pedagógiai Intézet, amikor egy új „Iskolai Énekgyűjtemény” szerkesztésére megbízást adott. Közben azonban kiderült, hogy a munka jellege, de a vele szemben megnyilvánuló igény is túllép az eredeti tervek határain. Bár az iskolának is szüksége van új alapgyűjteményre, de a nagyközönség is igényel egy ilyen eligazítást, sőt sokszor érezzük azt, hogy a külföld számára is képet kellene adni dallamkultúráinkról. Nagy önzetlenségről tanúskodott az Országos Pedagógiai Intézet, amikor lemondott a Zeneműkiadó javára a közreadásról, hogy így ne szűk körben forgó alapgyűjteményként, hanem az iskolában és az iskolán kívül egyaránt hatékony antológiaként lásson napvilágot gyűjteményünk. A szerző kötelessége megköszönni az OPI kezdeményező buzgóságát és támogatását ez ügyben. Úgy hisszük, a vállalkozás — tárgya révén, a kivitel tökéletlenségei ellenére — egyben illő centenáriumi tiszteletadás a Mester előtt, aki mind népzeneben, mind zenetörténetben, mind pedig a kettő együtt szemlélésében ihletője és példaképe minden etárgyú törekvésnek.

1. *A válogatás.* A „Magyar Dal Könyve” cím jelzi gyűjteményünk határait. A „magyar” megjelölés azonban nem szigorú kizáró értelemben veendő. Olykor idegenből jött vagy idegen hatás alatt keletkezett dallamok is beépültek a magyar zenei gyakorlatba. Még a nyelv sem szab mindig határt: a középkor világában a latin nyelvet éppoly sajátjának érezte a magyar énekes, mint anyanyelvét; s elképzelhető-e zenekultúránk a XVII-XVIII. századi diák-kultúra emlékei nélkül, emezek viszont a diákos latin énekek nélkül? Szerepükre legalább egy-két példával emlékeztetnünk kellett.

A „dal” megjelölés elsősorban a vokális megszólaltatásra utal, tehát elhatárolja anyagunktól az instrumentális ihletésű zenei örökséget. Utal arra is, hogy a darab lényege megragadható egy szólamban (esetleg: egy dallamvezető szólamban), formája és mondanivalója kísérő szólam nélkül is kibontakozik. Nem zárhattuk ki a magyar dallamosságot reprezentáló gyűjteményből azokat a műfajokat, melyek ugyan szoros értelemben nem dalszerűek, de a magyar dallamosság összképéhez hozzátartoznak (pl. recitatív, sirató, ütempáros mondóka).

A válogatásnál törekedtünk arra, hogy a magyar dallamosság valamennyi jelentős, értékes rétegéből ízelítőt adjunk, valóban összkép bontakozzék ki. Olykor meg kellett elégednünk — történetileg ugyan jelentős, de kevésbé értékes rétegek esetében — egy-két mintapéldával. A belső arányok ennél fogva nem felelnek meg teljesen a tudományosan igazolt számarányoknak.

Szerepet játszottak a válogatásnál zenén kívüli, de művelődésünket nagyon is jellemző szempontok: a magyar dal irodalmi vonatkozásainak, régi szokás-kultúránkhoz való viszonyának bemutatása, ha nem is tudományos teljességgel, de legalább érzékeltetve. — A válogatás figyelemmel volt a pedagógia és ismeretterjesztés kívánalmaira is. A dallamalakok és szövegek kiválasztása, a sorrendbe állítás, ciklusokba komponálás, a könnyebb és igényesebb típusok aránya pedagógiai megfontolásokból következik. De ez a pedagógiai szempont mégsem ultima ratio, s főképpen nem fogadhattuk el a pedagógiában gyakran tapasztalható bátortalan és igénytelen leszűkítéseket.

Legfőbb válogató szempont azonban az esztétikai: szép, megjegyzésre érdemes dallamokat akartunk adni. Nem egyenlő művészi értékűek persze a tételek, de mindig ízléses, természetes s valamely jellegzetes arculatot, karakterisztikumot hordozó példák.

A válogatás több mint 600 dallamtípust eredményezett. Lehet, hogy ezt egyesek soknak tartják. (Az Iskolai Énekgyűjtemény is 630 dalt adott!) Tekintetbe véve azonban az antológia sokirányú feladatát (különböző iskolatípusok, társas éneklés, magyar zenetörténeti illusztráció, művelődéstörténeti adalékok), bővítünk kellett az anyagot. Az iskola számára meg éppen fontosnak tartjuk e bővebb válogatást, mert a sokféle, túlságosan elburjánzott gyakorló példák helyett szeretnénk újból középpontba állítani azt, ami a legfontosabb: az emlékeinkbe, érzéseinkbe, ízlésünkbe beivódó zenei értékeket. Ideje, hogy egy új dalgyűjtemény ismét főhelyre helyezze magát az értékes dalanyagot, s mintegy kihívásul szolgáljon a pedagógiának, hogy módszereit annak szolgálatába állítsa; nézeteit, eljárásait, eredményeit ennek fényében ellenőrizze. Biztosak vagyunk benne, hogy ha az énekoktatás központjába újból a dalanyag kerül, akkor a mai daltudást jócskán meghaladó zenei emlékképet vehet föl a tanulás éveit alatt a növendék.

A népzenei válogatásnál az MTA Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményének teljes anyagára támaszkodhattunk (kivéve a még rendezés alatt álló újstílust), a zenetörténeti dallamok kiválasztásához pedig saját kutatásainkon kívül kitűnő gyűjtemények állnak ma már rendelkezésre. (A legfontosabbak: Szabolcsi B. példagyűjteménye a Magyar Zenetörténet Kézikönyvében, továbbá a Régi Magyar Dallamok Tára I. és II. kötete.)

2. *A dallam főalakja.* A fent említett népzenei gyűjtemény lehetővé tette, hogy az egyes dallamtípusok eddig beosztott valamennyi alakját végigvizsgálva választhassuk ki a terjesztésre ajánlott formát. Ha ennek fényében igazolódott az eddig terjesztett, közismert változat, ezt közöltük; olykor azonban kénytelenek voltunk jobbat ajánlani.

Kivételes esetben — az egész gyűjteményben talán csak hatszor-nyolcszor — egy-egy hangot egy másik változat alapján igazítottunk, amint ezt a kritikai jegyzetben mindig regisztráltuk is. A közlésmódot a népszerűsítő kiadványok szokása szerint, külön megjegyzés nélkül egyszerűsítettük: a komplikált lejegyzéseket olvashatóbb alakra hoztuk, az apróbb ritmus-különbségeket nem jelöltük, az ékítéseket elhagytuk vagy ritkítottuk, egyes ritmus-típusokat lehetőleg egyöntetű kottaképpen ábrázoltuk. Törekedtünk ugyanakkor arra is, hogy többféle kottaképet is lásson az olvasó: a redukált, lényegre törekvő lejegyzés mellett hasonló dallamnak gazdagabb lejegyzését is, — nem tarka összevisszaságban, hanem szervesen kifejtve az általános alakból az egyedit. A dallamokat a legelőnyösebb hangfekvés szerint transzponáltuk, de kerültük a népdalhoz és régi dallamokhoz nem illő, keresett hangnemválasztást.

A zenetörténeti forrásokból vett dallamokat is többnyire a mai kottaírási szokásokhoz idomítottuk, pl. a ritmikus alapérték megválasztásában. Olykor a források következtelen s valószínűleg csak értelmezve visszaadható ritmusjelöléseit a ritmus-tipológiából kiolvasható alapszékéma, ill. a népzeneiben megőrzött előadás szerint módosítottuk. Tekintve, hogy többnyire nyomtatásban hozzáférhető tételekről van szó, az olvasó ezeket az igazításokat maga ellenőrizheti.

3. *A szövegek.* Szöveg és dallam összepárosítása kényesebb kérdés, mint sokan gondolnák. Nem prozódiai szempontból: e tekintetben sokkal természetesebbek a hagyományadta

lehetőségek és határok, mint a 30-as évek óta elterjedt, nagyrészt megalapozatlan és mesterkéltné prózódiai dogmákon nevelt közvélemény hinné. Inkább egy tartalmi-stilári összehangoltság az, ami figyelmet, tudást és ízlést kíván. Egyrészt: nem áll, vagy legalábbis csak ritkán, az az elválaszthatatlan szöveg-dallam kapcsolat, melyre hallgatólagosan számítanak azok, akik a zenét a szövegből akarják magyarázni. A szövegek és dallamok a történet és a népzene tanúsága szerint cserélhetők. De másrészt: nem áll az a kötetlenség, meghatározatlanság, melyet hallgatólagosan föltételeznek azok, akik a számukra valamely okból nem kívánt szövegeket önkényesen cserélgetik vagy pótolják XX. századi közhely-költéssel.

A népdalok esetében a típus és a stílus tanulságai irányítottak el minket. Ha egy dallamhoz valamely okból nem közlhetjük saját szövegét, akkor a típusra jellemző, általában műfajilag kötött szöveg-körből választottunk megfelelőt. A zenetörténeti dallamok esetében: egy-egy dallamhoz kapcsolódó nótautalások (lásd például RMDT I-II. szövegjegyzeteit!) alapján jutunk ahhoz a szövegállományhoz, melyből a legmegfelelőbb kiválasztható. Ha ezek közt nem találtunk terjesztésre alkalmasat, a szövegállomány megmutatta, milyen stíluskörben, műfajban, tárgykörben kereshetünk tovább. Igen ritka esetben a dallam művelődéstörténeti értelmét, jelentését mérlegelve választottunk történetileg ugyan nem igazolható, de jellegben odailió szöveget (pl. humanista metrikus ódák Berzsenyi versekkel).

Az ének hatóerejét növeli, ha minél több versszakkal éneklük. Egy-két versszak alapján — különösen egyes műfajokban — nem lehet érezni, mi is akar lenni az ének, miről van benne szó, mire szolgál, mi a műfaja, funkciója. (Egyébként az iskolákban is sokkal biztosabb módja lenne a dallam begyakorlásának, ha hat versszakkal elénekeljük, semmint ha hat gyermek egymás után fölmondja, a tanár pedig mesterséges feladatokkal akarja színesíteni az unalmas ismétlést.) A népdaloknál a típus szöveganyagának átvizsgálása lehetővé tette hosszabb, a műfaj szokásaihoz igazodóan logikus strófa-sorozat kialakítását, vagy pedig 2., esetleg 3. szövegsorozat hozzáírását. (A szövegváltozatok segítettek abban, hogy tapintatos igazításokkal, sorrendcserékkel a legérthetőbb szövegek kerüljenek a dallamok alá.) A történeti énekeknél inkább a legjellegzetesebb, legszebb versszakok kiválasztása, a hosszú énekek értelemzavar nélküli rövidítése volt a feladat.

A közölt szövegek — meggyőződésünk szerint — nyelvi és irodalmi tekintetben is új, gazdag világot tárnak fel az iskola és a nagyközönség előtt. Károsnak tartjuk, ha ezt a gazdagságot túlságosan leszűkíti a kisszerű iskolás szemlélet. Nyelvi jelenségeket, szavakat, szólásmódokat, gondolatokat, merész kifejezéseket ismerhetünk meg a dalokból, gazdagítva vele gondolatvilágunkat és nyelvérzékünket, mindezt úgy, hogy az éneklés egészen természetessé teszi a megismerési folyamatot.

Tartalmi tekintetben az iskolai oktatás és a terjesztés bizonyos kívánalmait tekintetbe kellett vennünk. (Pl. elhagytuk a népzeneben gyakori kryptadikus szövegeket; a vallásos énekköltészet valódi jelentősége nem tükröződik; kevés és rövidített históriás szöveget közlünk, stb.) De nem mehettünk el az alkalmazkodásban addig, hogy a népdalok és történeti énekek témáit, tárgyait, gondolatvilágát meghamisítsuk vagy elhallgassuk. Itt is arra törekedtünk, hogy ha nem is hiteles arányú, mégis valamiféle összkép bontakozzék ki a magyar melosz irodalmi kapcsolatairól. A nyelvjárási alakokat többnyire a köznyelvihez igazítottuk, vagy szelidítettük. Hellyel-közzel a régi szövegeken is módosítottunk az érthetőség vagy énekelhetőség kedvéért (nem nyúlva természetesen irodalmi nagyjaink szövegeihez!). De csak a szükséges mértékig. Nem egyszer pedig meghagytuk — az ismeretek bővítése céljából — az erősebb nyelvjárási sajátosságokat vagy irodalmi archaizmusokat is.

4. *Kiegészítő dallamok.* Egyes dallamokhoz variánsokat is fűztünk. A népdal ismerőinek nem újdonság, hogy egy-egy dallam valódi arculatát csak a variánskör vagy legalábbis a fő variálódási lehetőségek összessége rajzolja meg. Hadd tegye lehetővé ez a néhány változat, hogy az olvasó ne valami kövületszerű népdalt ismerjen meg, hanem legalább megsejtse egy-egy dallam életét, mozgásban lévő világát.

De van a változatközlésnek még egy haszna: meggyőződésünk, hogy a jó kottaolvasás inkább fejleszthető olyan dallamok éneklése által, melynek útvonala, dallamiránya, formája az énekes előtt ismerős, semmint olvasógyakorlatokkal. Ha a zenét tanuló sejtí a formát, amibe az új, eltérő részleteket be kell helyeznie, akkor a kottaolvasás nem lesz pusztá sillabizálás, melyre utólag próbálunk valami muzikális előadást rárakni, hanem a hangoknak és a hangok értelmének egyidejű leolvasásához vezet.

A kiegészítő dallamokat úgy válogattuk a dallamtípusból — néha a közvetlen szomszédos típusokból — hogy eleinte kisebb, jellegzetesebb hangeltérésekre és ritmus-differenciákra terejlék a figyelmet, majd a jelentősebb, altípus-képző, olykor tonalitást és formát érintő átalakulási irányokat szemléltessük. A variánsok közlése lehetővé teszi azt is, hogy a lényegében azonos dallamok különböző lejegyzésmódját is összehasonlíthassuk. Szükséges ez, mert a népzében kevésbé járatosak olykor különös zenei értelmet tulajdonítanak egyszerű lejegyzői különbségeknek.

A kiegészítő dallamok használhatók egyszerű olvasógyakorlatnak, szolmizálva vagy anélkül. De énekelhetők a főalak szövegével is. A megadott szövegkezdet csak a szövegtípushoz vagy műfajhoz való viszonyra utal.

5. *A kommentárok.* Az egyes dalokhoz hosszabb-rövidebb megjegyzéseket fűztünk. Ezek hol a szöveg, hol a dallam, műfaj, szokás, funkció, történeti vonatkozás stb. szempontjából akarják segíteni a megértést. Végső céljuk az, hogy a dalok, melyek eredeti létmódjukat már föladták vagy lassanként föladják, műveltségi kincsként szívódhassanak föl a következő nemzedékek tudatába. Nem törekedtünk viszont arra, hogy minden dalnál minden fontos tudnivalót elmondjunk. Arra számítunk, hogy a kommentárok összességéből, egymásutánjából rajzolódik ki majd egy sokoldalú összkép. — A kötet végén külön jegyzetben adjuk meg az elterjedtségre, tipikus alakra stb. vonatkozó információkat, s a közölt példa kritikai apparátusát. Kommentárjainkat a kötet végén földrajzi és stílustörténeti összefoglaló, valamint zenei mutatók egészítik ki.

6. *A gyermekdalok közlésmódja.* A szerkesztő a legjobb szakembert, Borsai Ilonát kérte föl és nyerte meg a Gyermekdalok fejezetének megalkotására. Nagy örömünkre szolgált, hogy nem csak kiváló munkát kaptunk tőle, de szemléletmódjában is teljesen egyezett azzal, amit a könyv többi fejezete megvalósítani kívánt. Éppen ezért fölösleges lett volna erőltetni, hogy a dalokra alkalmas, de a gyermekjátékokra nehezen átvihető közlésmód, technika tekintetében is az általunk követett eljárásokat alkalmazza. A szerzők egyéniségének s az anyag sajátosságainak különbözősége természetesen némi eltérést okoz a szerkesztésben is, ez azonban aligha fogja zavarni az olvasást.

7. *A fejezet-beosztás.* A dalanyag csoportosítására több szempont is javasolható lenne. Érvelni lehetne egy zenei csoportosítás (pl. bővülő ambitus, hangkészlet, tonális rend, ritmus) vagy stílusok szerinti csoportosítás mellett. Tanulságos lenne egy zenei földrajz megrajzolása, vagy zenetörténeti sorrendben való előrehaladás is. A pedagógiai szempont a könnyebbtől nehezebb felé vezető föltételezett haladási rend mellett szólna.

A kötet rendeltetését, művelődési funkcióját figyelembe véve azonban azt láttuk legjobbnak, ha a zene szerveesebben beleilleszkedik a diák vagy felnőtt olvasó műveltség-képébe. Egy kiragadott versszakkal énekelt, gyakorlás céljára ismételt dallam üressé, használat után eldobhatóvá válhat. Úgy éreztük, egy kombinált műfaji-szokásrendi-történeti elrendezés — olyan tehát, mely a szöveget is figyelembe veszi —, támadható pontjai ellenére közelebb hozhatja a dallamokat az olvasó ismereteihez, tapasztalataihoz, értelmi-érzelmi világához.

Nem egyszerűen szövegrendről van szó, főként nem a múlt századi népdalkiadványok módján. Inkább műfajok, jellegzetes szituációk, zenei kifejezésmódok, századokon át öröklött témák, drámai helyzetek, játékok, rítusok idéződnek föl egy-egy típusnál, s ezek sokszor meghatározott

zenei stílushoz is kapcsolódnak (vagy legalábbis más stílusokat kizárnak), sőt történeti meghatározottságot is hordoznak. Persze a csoportok közti határok nem élesek. Ugyanazt a dallamot többféle műfajban is használják, ugyanaz a szöveg is többféleképpen értelmezhető. Az új műfaji igényekkel föllépő zenetörténeti anyag különválasztása miatt további átfedés, ill. indokolatlan kettéosztás is adódhat, hiszen a népzenei anyagban is találunk jellegzetesen XVII. századi dallamot, s a XVII. század jellemzésére is felhasználjuk történetileg dokumentált dallam népi változatát. (Erről lásd még a XVIII. fejezet bevezetését.) Minthogy azonban itt nem az egyes dalok besorolásán van a hangsúly, hanem az egész anyag fölépítésén, s az abból adódó tanulságokon, nem tartjuk bajnak az efféle következtelenségeket. Az átfedések meg éppen rámutathatnak ugyanannak a típusnak, stílusnak más-más vonatkozására: történeti helyére, szokásbeli elhelyezkedésére, hozzá kapcsolódó szövegműfajokra.

Az egyéb szempontok — főként a zeneiek — kellő módon érvényesíthetők a mutatók révén; azok segítségével az anyag más szempont szerint is csoportosítható. Összefoglaló zenei áttekintést szolgál stílustörténeti vázlatunk is.

8. *Sorrend.* Az egyes fejezeteken belül a dalokat más-más szempont alapján rendszereztük, ahogyan a műfaj jellemzését legplasztikusabbá tették. Az I. fejezet természetesen a játéktípusok rendjét követi. A II. fejezetet a gyermekdalokhoz közelálló régies kisambitusú dalokkal kezdtük, néhány újabb stílusú kisambitusú dal után következnek az oktávambitusú pentaton dallamok, majd néhány kifejezetten új- vagy idegenszerű hangvételt mutató. — A III. fejezet szöveg-fajták szerint tagolódik, a IV. (táncnóták) fejezetben ritmusrendet követtünk. Az V. fejezetben a régebbi jellegű ivónóták felől az újabbak felé haladunk, míg a VI. fejezet zenei stílusrendet követ. — A Ballada (VII.) fejezetben a klasszikus nagy balladával kezdtünk, ezután következnek az újabb balladaszövegek, a vidám balladák, majd a balladaszerű énekek. — Ismét zenei rendet követ a VIII. fejezet: A párosítókhoz hasonló kisambitusú dalok az újabb hangvételű, majd újstílusú népdalokkal folytatódnak. A IX. fejezetben rajzolódik ki legteljesebben a klasszikus pentaton ereszkedő stílus, ezt ismét néhány újabb hangvételű, majd újstílusú népdal követi. — A X. fejezetben (Keservesek) viszont az ún. pszalmódizáló stílus bővebb kifejtésére nyílt lehetőség; utána ereszkedő pentaton dallamok következnek. Tekintetbe vettük azonban a „közös szövegállomány” miatt a szótagszámot is. A Jaj-nóták jellegzetes bővülési megoldásait szemléltető XI. fejezet után a XII. ismét szövegegységek szerint tagolódik, a címben megadott szempontot követve. A XIII. fejezetben a régies (részben a IX-X. fejezettel keveredő) katonadalok után néhány ritkább új dallam következik, majd vegyesen régiek és újak az újstílus előkészítésének módjait illusztrálva (pl. régi stílusú 11-esek!), végül állnak az újstílusú katonadalok. A XIV. fejezet természetesen a kalendáriumi sorrendet követi. A XV. fejezet a régies zenei jelleg felől közeledik a modernebb hangvételű dalok felé. A XVI. és XVII. fejezet az összetett szertartás-formák sorrendjében halad, míg a XVIII. természetesen korszakok, azokon belül a bevezetőkben megadott rétegződés szerint.

9. *Pedagógiai észrevételek.* Antológiánk alapgyűjteményként szándékozik segíteni az iskolákat, tankönyvszerzőket. Nem tankönyv tehát, nem gondol meghatározott iskolatípusra vagy fokozatra. Azt szeretnénk, ha minél több kerülne be az iskola révén is gyűjteményünk anyagából a nemzeti köztudatba, s ha minél szívesebben énekelnének belőle minél többet az iskolában is. A ciklusba komponált, keretbe állított dallamok megfelelő életkorúakkal játszathatók is. A gyermek szereti eljátszani a felnőttek világát, s ha a formák már nem is azonosak korunk általános gyakorlatával, olyan tudati és érzelmi tapasztalatokkal gazdagíthatják a gyermeket, melyek segítik emberiben, igazabban élni majd át felnőtt korában a hétköznapiakat és ünnepeket.

A dalok természetesen felhasználhatók a zenei fogalomalkotás, hallásképzés stb. kiindulópontjául ill. támaszául is. Különösen a kiegészítő dallamoknál figyeltünk erre a szempontokra.

Előadásmód tekintetében törekedjünk egyszerű, természetes, mérsékelt tempójú, intenzív dallamvezetésű éneklésre. A dinamikai árnyalás, a hangulati vagy drámai jellegek visszaadása,

a szavak ejtésbeli szétválasztása a dallamsoron belül: mindez modorosságnak hat népdalaink előadásában, de többnyire a történeti énekekénél is. — A dalok tempója általában magától értetődő; így egy-két kivételtől eltekintve csak a rubato, parlando jelöléseket alkalmaztuk. Megjegyzendő, hogy a giusto és a „rubato” előadás közt nincs olyan alapvető különbség, mint az iskola hangsúlyozza. A legtöbb giusto-ban is van egy „poco rubato” jelleg, ami főleg a frazeálás hajlékonyságában mutatkozik. Másrészt a rubato-ban is sejteni lehet egy összetartó formai-metrikai-ritmikai háttérrel; — nem is beszélve a számtalan átmenetről. S általában a giusto darabok tempóját sem kell túlhajtani; elég gyakori az andante-andantino tempó (és jelleg).

A dalok szövege irodalmi és nyelvi méltatást, kifejtést is megenged. Örülnénk, ha a magyar tanárok is felfigyelnének arra a lehetőségre, amit a dallammal, tagolt ejtéssel, világos prononciációval megszólaltatott, mélyebb emlékképet hagyó szövegek kifejtése a nyelvi kultúra fejlesztésében jelenthet.

A Magyar Dal Könyvének végcélja — pedagógiai tekintetben — az lenne, hogy minden tanuló kezében ott legyen, s éppúgy, mint egy jó magyar irodalmi antológiát, az iskolából kikerülve is magával vigye, könyvespolcára helyezze, szívesen kinyissa, énekelje (közösségben is) a gyűjteményt. Néha elképzelünk egy olyan reformot, mely ismét középpontjába állítja a zenei anyagot, s ennek jeléül egységes dallamgyűjteményt ad minden magyar gyermek kezébe, kiegészítve azt a fokozatok és iskolatípusok eltéréseihez alkalmazkodó munkafüzetekkel.

Az antológia, de főképpen a benne adott kommentárok a kutatás egy adott korszakának függvényei. Igyekeztünk munkánkat úgy végezni, hogy a magyar dallamhagyományt a művelődni vágyók számára elérhetővé tegye — talán hosszabb éveken vagy évtizedeken át. De bizonyos, hogy egyes részletei előbb-utóbb elavulnak. A szükséges javításokat el fogja végezni az a nemzedék, mely talán nagyobb tudással rendelkezik, de a miénkhez hasonló szeretettel akarja éltetni ezt a zenét — emberségünk és magyarságunk táplálékául.

Budapest, 1981. május

---

2. fejezet - I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK, MONDÓKÁK (BORSAI ILONA MUNKÁJA)

„Valóságos tárháza, valóságos menedéke a népköltésnek a gyermekvilág maradványa... Ha szél éri, tördeli a népköltés valamelyik ágát, addig hajlik jobbra-balra, míg erre az ágra borul, a gyermekjáték féle ágra, ebbe aztán beleforr, ezért valóságos menedék.” (Kálmány: Szeged népe, 1881.)

„A *hiedelmi* és *történeti* elemek... a felnőttek egykori szellemi és tárgyi tulajdonából szálltak alá a gyermekjáték világába, a néplélek ama rétegébe, ahol minden elkopott szemlélet, értelmevesztett képzet és szó a játék naív, színpompás együttesében él. Egy-egy ritmikus verssorba rögződve, hagyományos játékszabály szívós foglalatába foglalva vagy valami játékszer kedvelt tárgyi alakjába formálva birkózik az enyészettel.” (N. Bartha Károly: Játék. MN IV. 388.)

„A gyermekjáték mindennél mélyebb betekintést enged a népzene őskorába. Mozdulattal, cselekménnyel egybekötött ének sokkal ősbibb és egyben bonyolultabb jelenség, mint az egyszerű dal... Amint a gyermek fejlődésében röviden megismétli az emberiség fejlődését, úgy zenei formái is mintegy eleven zenetörténet, sőt bepillantunk általuk a zene történet előtti korába. A legkisebb, pár hangnyi motívum ismételtetésén kezdve előttünk áll a zene minden fejlődési fokozata az európai népdal átlagos terjedelméig, a nyolcütemes periódusig... Itt, mint az apró balatoni kagyló, tapadnak össze a motívumok, mindig másképp: mint mikor álmunkban egy alak két vagy több személynek vonásait mutatja egyszerre, úgy rajzanak, egyesülnek, szétválnak a dallam-atomok. A népköltés örök rejtélye: a szétporlasztott egészek s az új egészekké tapadó heterogén elemek csodálatos rajzása. Ez a folyton forrongó kohó, melyben egyszerre születnek új szintézisek, és bomlanak föl régi egységek, egyszerre születik az új, és hal meg a régi — de újjászületik, ami benne maradandó...” (Kodály Zoltán: MNT I. Előszó, XIV.I.)

A fenti idézetek tanúsága szerint mindazok, akik népi gyermekjátékokkal, gyermekdalokkal foglalkoztak, e játékok, játékdalok legjellemzőbb tulajdonságaiként az alábbiakat emelték ki:

- 1) régmúlt időkben gyökerező elemek megőrzése;
- 2) az egymásra épült rétegek sokszínű, gazdag világa;
- 3) az emberiség művészi megnyilatkozásainak ősi formája: költészet, ritmus, dallam, mozdulat, cselekmény (vagy funkció) *együttes*, komplex megjelenése;
- 4) az alapelemek állandósága mellett szüntelen átalakulás, megújulás, szabad rögtönzés lehetősége és jelenléte.

Nagy kincstől fosztanánk meg azt a nemzedéket, amely e világ ismerete nélkül nőne fel. Könyvünk első 120 dala ezért ennek legjellegzetesebb dallam-, szöveg- és cselekmény- (illetve funkció-) típusait mutatja be, ez utóbbiak sorrendjében.

MONDÓKÁK A KÖRNYEZŐ TERMÉSZETHEZ

Ezek a mondókák funkciójukban és szövegeikben az emberiség legősibb magatartásformáját őrzik: *animisztikus* korszakok emlékéit, amelyekben az ember úgy fordult az őt körülvevő

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

természet jelenségeihez, mint hozzá hasonló vagy nála magasabbrendű *személyek*hez. Számos mondóka szövegében régi *varázsló* elemeket is találunk: annak a hiedelemnek megnyilvánulását, hogy bizonyos szöveg, dallam, mozdulat egységében előadott *rituális cselekménnyel* hatást gyakorolhatunk e jelenségekre.

a) Eső-biztató mondókák

E mondókák *szövegében* a „zab szaporodjék, búza (krumpli) bokrosodjék” formula ősi *termékenység-varázslásra* utal; az a gondolat pedig, hogy az eső nemcsak a növények növekedését segíti elő, hanem megteheti ezt az emberi hajjal is („olyan legyen az én hajam...”) — lényegében *analógiás varázslás*.

1

Ess, e - ső, ess, Zab sza - po - rod - jék,
Holnap dé - lig ess! Bú - za bok - ro - sod - jék,
Az én ha - jam o - lyan le - gyen, Mint a csi - kó far - ka!
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a Du - na hosz - sza!

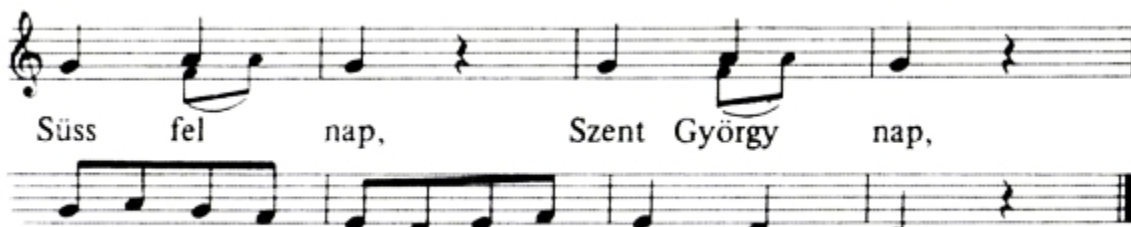
2

Ess, e - ső, ess, Zab sza - po - rod - jék,
Ka - ri - ká - ra ess! Krumpli bok - ro - sod - jék,
Az én ha - jam o - lyan le - gyen, Mint a csi - kó far - ka!
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a Du - na hosz - sza!
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a vi - lág hosz - sza!

A két példa szövege alig néhány szóban különbözik egymástól. *Dallam* szempontjából azonban két különböző típust képviselnek: 1. példánk az ereszkedő dúr trichord (*m-r-d*), a 2. a fellépő nagy szekund, leugró kis terc, majd leszaladó pentachord (*s-l, s-m, s-f-m-r-d-d*) hangkészletből építkezik. Ez utóbbit az egész nyelvterületen megtaláljuk, az előzőt főként Északon, Észak-Keleten s az Alföldön.

b) Naphívogató mondókák

3
Süss ki, nap, Arany nap, Ker-tek a-latt Két kis bárány Majd megfagy!

4
Süss fel nap, Szent György nap,
Ker-tek a -latt a kis bá-rány Majd meg - fagy!

E naphívogatók voltaképpen *tavaszi-varázsló* szövegek, az életet adó meleget hívogatják. 3-4. példánk az egész nyelvterületen ismert azonos szövegtípus két változata, különböző dallammal: 3. példánk minden sora ugyanazt a legró kis-tercet (s s m) ismételteti, kis ritmuskülönbségekkel; 4. példánk voltaképpen miniatűr négysoros dallam *a,a,b,z* szerkezettel, s a jellegzetes *sl/s* kezdőmotívummal. A kezdőhang után az énekesek néha az alsó szekundra lépnek, s onnan terc-hajlítással érik el a felső szekundot — amint ezt a dallamváltozatban jelöltük. Ilyen hajlítással közölte ezt a dallamtípust a múlt század végén Kiss Áron, s ezt a változatot dolgozta fel Bartók Béla a „Gyermekeknek” c. zongoradarab-sorozatban (I.2.).

A „Szent György nap” — Magyarországon április 24., más országokban április 23. — általában a tavasz kezdetének jelképe volt. A juhokat is régebben „Szent Györgytől Szent Mihályig” (ápr. 24.-től szept. 29.-ig) tartották szabad ég alatt pásztoraink.

A naphívogatók mondogatása közben egyes helyeken „kezüket a nap felé tárják”, másutt „törökösen meghajolnak”, „zöld ágat lengetnek”, vagy „virágot mutatnak a nap felé”.

5
Jöjj el, jöjj el, jó i - dő,
Menj el, menj el, rossz i - dő, Menj át Bo - co - nád - ra,
Bo - co - ná-don ba - bot főz - nek, I - bor - ká - val csen - dí - te - nek,
Tökkel ha - ran - goz - nak. Menj fel az e - gek - be,
Bá-rány-ka, bá - rány - ka, Mondjad A - pol - ló - nak:
Te-rít - se ki kö-pő-nye-gét, Adjon Is - ten jó me - le - get!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

6

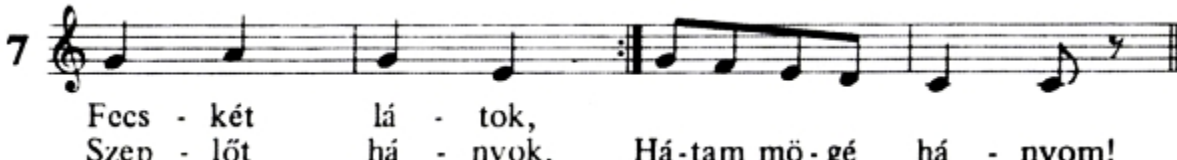
Süss fel, süss fel, na-pocs-ka, Ne menj Ma-con - ká - ra,
Mert Marcon-kán bél - lel süt - nek, Tökvel haran - goz - nak.
Mondd meg Apol - ló - nak: Teríj - jen ki kö - pö - nye - get,
Adjon Is - ten jó me - le - get, kuku - ri - kú Jan - kó, Kád alatt a ban - kó!

5-6. példánk nyelvterületünk északi részének — főként Nógrád, Heves megyék és a Jászság egyes községeinek — jellegzetes naphívó szöveg- és dallam-típusát képviselik, két változatban. Szövegmotívumainak többsége igen régi. Számos változatban „napocska” vagy „jó idő” helyett a „verőke, verőcske, jó verő” kifejezéseket találjuk; ezt ma már csak összetételes formában ismerjük: „verőfény”. A „Boconádon babot főznek” formula ősi betűírmotívumot tartalmaz. Egyik múlt századi változata ezt teljesebb formában is megőrizte: „Csontoséknál csontot törnek, Béleséknél bélest sütnek...” Mindkét példánkat énekelhetjük ezzel a kibővítéssel, a dallam-motívum megismétlésével, majd mindegyik változat a „tökkel harangoznak” szöveg- és dallammotívummal folytatódik. Ezek a sorok voltaképpen *falucsúfoló* mondókákból kerültek át a naphívogatókba: azokat a szomszédos vagy közeli falvakat („Boconád, Maconka”, stb.) csúfolják benne, ahová a rossz időt küldeni, vagy ahonnan a napot elhívni akarják. — „Apolló”, az ógörög napisten neve a latinus („deákos”) műveltségű tanítók, kántorok közvetítésével juthatott e területek gyermekeinek ajkára.

E szövegtípus *dallamai* az északi területre jellemző *m r d* hangkészletből építkeznek; gyakori a *mmrr / dm d* kezdőmotívum (6. pl.).

c) Fecske-köszöntő mondókák

7

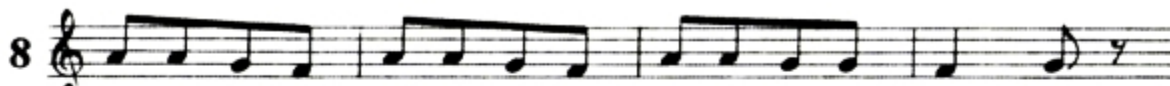

Fecs - két lá - tok,
Szep - lőt há - nyok, Há - tam mö - gé há - nyom!

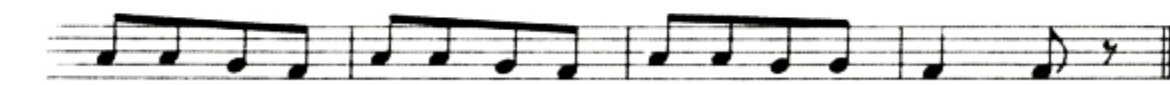

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

8

Fecs-két lá - tok, Szeplőt mo - sok, Selymet gombo - lyi - tok,

Fecs-két lá - tok, Szeplőt mo - sok, Selymet gombo - lyi - tok!

Az ősi hiedelem-világ egyik *szépség-varázsló* motívuma maradt fenn azokban a kis mondókákban, amelyeket nemzedékről nemzedékre mondogattak a gyermekek, valahányszor a tavasszal visszaköltöző első fecskét meglátták. Edvi Illés Pál már 1835-ben említi ezt a szokást, Ipolyi Arnold 1853-ban részletesen le is írja: „...nálunk is az *első fecske láttára* a leánynak meg kell mosdani, hogy az egész nyáron át szép és fehér arcú maradjon, vagy ha kinek szeplője van, midőn tavaszkor első fecskét lát, dörzsölje meg tenyerével arcát, s kezeit keresztbe téve, azokkal vállait érintve mondja: *'fecskét látok, szeplőt hányok'*, mire elveszti szeplőjét s meg lesz attól óva az egész nyáron át.” — Az idézett két sor a fecske-köszöntők jellegzetes kezdőmotívuma; folytatása (ha van) és a hozzákapcsolódó mozdulat különböző lehet, mint pl.: „hátam mögé hányom” (dobáló mozdulat hátrafelé, a 7. példában); „ide-oda ragadjon” (dobáló mozdulat jobbra-balra vagy egy másik személy felé); „selymet (fonalat) gombolyítok” (két karjukat gombolyítás-szerűen forgatják egymás körül), stb.

Dallamai részint a *sl/sm/sfmr/dd* motívumokból (7.pl.), részint (Északon) a *mrd* hangkészletből (8.pl.) épülnek.

d) Gólya-köszöntők

A téli elvándorlásból visszaérkező *gólyákat* igen sokféle mondókával szokták fogadni. Egyesekben az a hiedelem tükröződik, hogy ha a gólya megkerüli a házat, szerencsét hoz (9. pl.; szövegváltozat: „Nem adom oda a mennyország kulcsát, míg százat nem kerülsz!”). Az iskolás gyermekek külön gólya-mondókát találtak ki (10.). — A legrégebb motívumokat 11-12. példánk szövegében találjuk. Erről a szövegtípusról írta 1901-ben Ernyei Pál, hogy a múlt század 70-es éveinek elején Csallóközben a gyermekek „tavasz közeledtével, József-nap táján, ezzel a kis versikével szoktak gólyát várni: — Gólya, gólya, gilice, mér véres a lábad? Török gyerek vágta, magyar gyerek gyógyítgassa, síppal, *dobbal*, nádi hegedűvel”. S leírja azt is, hogy ilyenkor „a gelléri gyerekek sípot fűzfából, dobót bádóg edény fenekéből vagy bádóg fedőből, hegedűt pedig felhasított s felpékelt nád-ízektől rögtönöztek”. Már Ernyei Pál is valószínűnek tartotta, s azóta több más kutató is megerősítette, hogy „e versikében a hangszerekkel való sámán-gyógyítás ősrégi emléke maradt reánk”. Ugyanezt a formulát használják a moldvai gyermekek a darvak útjának „megvarázsolására”: „Daru, daru, elkötöm az utadat, szipval, *dobval*, két tekenyő kalácsval. — Akkor kezdtek siringeni (= keringeni). Ezután kikötötték az útjukat: Daru, daru, kikötöm az utadat, szipval, *dobval*, nádihegedűvel.” Mindezekben főként a varázserejűnek tartott ősi *sámán-dob* emléke él.

A „mitől véres a lábad” formula utalás a gólya lábának piros színére. A „török gyerek” emlegetése pedig a 150 évig tartó török uralmat idézi.

9

Gó-lya, gó-lya, ke - rüld meg a há - zun - kat,
Ne - ked a - dom az a - rany kul - cso - mat!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

10 Gó-lya, gó-lya, ger-li-ce, Gye-re ha-za nyár-ba,
(ge-li-ce) Fe-ke-te ru-há-ba,
 Ká-vét a-dunk kis-ka-nál-ba, Úgy menj is-ko-lá-ba!
(A-dok ne-ked te-jet, va-jat, mégy)

11 Gó-lya, gó-lya, ge-li-ce, Török gyerek el-vág-ta,
Mi-től vé-res a lá-bad? Magyar gyerek gyó-gyít-ja,
 Síp-pal, dob-bal, Ná-di he-ge-dű-vel.

12 -Gó-lya, gó-lya, gi-li-ce, ki lá-nyát vet-ted el?
-A ten-ge-ri bok-ro-sét. -Mi-vel vit-ted ha-za?
 -Síp-pal, dob-bal, Ná-di he-ge-dű-vel.
 -Mért véres a te lábod? -Azért véres az én lábom, Száraz gáton ál-talmentem,
 ³ Kere-kes er-dőn le-szál-lot-tam, Pár-na-ha-jat varr-tam.
 Két pén-zen el-ad-tam, Százszor is meg-bán-tam!

Dallam szempontjából a 9.: egyazon hangon recitálás, a végén felső váltóhanggal; 10.: kezdőmotívum ugyanez, majd *sl/sm* motívum ismételve, ereszkedő hexachord- és trichord-motívumokkal lezárva; 11.: az ereszkedő dúr trichord jellegzetes motívumai, a váltóhangként megjelenő felső kvarttal kibővítve; 12.: lényegében az előzővel azonos motívika, de ebben a kvarttot tartalmazó motívum: *mrm/fmr* sokkal nagyobb szerepet kap. (11. és 12. példánkat megtalálhatjuk Kodály Zoltán gyermekkari feldolgozásai között is, „Gólyanóta” címmel.)

e) Csiga-csalogatók

A házába bújt vagy akár a meztelen csigát (ez utóbbit nevezik a Dunántúlon „kágyulának”) különféle tartalmú mondóka-szövegekkel próbálják a gyermekek rávenni, hogy szarvait kidugja: a) fenyegetéssel („ha nem tolod, összetöröm házadat”); b) ijesztgetés és ígéretés együttesével („ég a házad ideki, kapsz tejet, vajat”); c) analógiás biztatással („én is tolom talicskám, te is told szarvadat”).

13

Told, told, ká - gyu - la, Szar - va - dat, szar - va - dat!

Én is to - lom ta - lics - ká - mat, Te is told szar - va - dat!

14

Csi - ga - bi - ga, gye - re ki, Ég a há - zad i - de - ki!

Kapsz te - jet, va - jat, Hol - nap - ra is ma - rad!

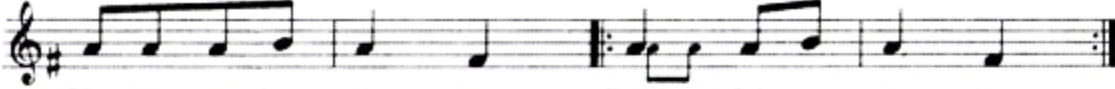
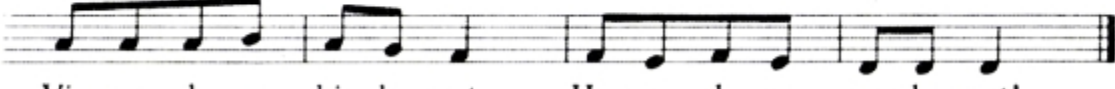
Dallamaik: 13.: leugró kisterc ismételtetése, ritmusváltozatokkal. Ugyanez a dallama az a) szövegváltozatnak is, „Csiga-biga told ki szarvadat” kezdősorral; 14.: *sl/sm* motívum ismételtetése, leszaladó dúr pentachord lezárással. — 14. példánk szövege gyakran kapcsolódik a 13.-al megegyező kisterc-váltogatáshoz is; vagy — északi, északkeleti területeken — ereszkedő dúr trichordból alkotott motívumokkal.

f) Katicabogár-röppentők

15
Ka - ta - li - na, Ka - ta - li - na, Szállj el, szállj el,

Jön-nek a tö - rö - kök, Sós kút-ba tesz - nek,
Onnan is ki - vesz - nek,

Ke-rék a - lá tesz - nek, On - nan is ki - vesz - nek,

I - hol jön-nek a tö - rö - kök, Mindjárt a - gyon lő - nek!

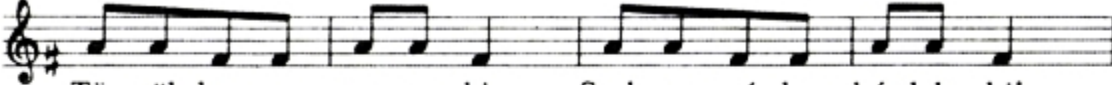
A piros hátú, fekete pettyes repülő bogárnak — ujjukon sétáltatva, kezük fején himbálva vagy markukba szorítva, majd tenyerüket kinyitva — addig énekelnek a gyermekek, amíg az szárnyát ki nem bontja és el nem repül. Ennek a bogárnak sokféle elnevezése használatos a magyar nyelvterületen, mint pl.: Katica-, Katalinka-, Katalina-, Ilona-bogár, Kis pettyeske, Péterke-Pátorka, Buda-bácsi, Bödebogár, Bilibáncs, stb. A hozzá szóló mondókák szövegei is változatosak: fenyegetők („jönnek a törökök”, 15.pl., más változatban: „tatárok”); a jövőt tudakolják tőle („merre visznek férjhez?”, 16.pl.); tavaszthozó erőt tulajdonítanak neki (17.pl., vö. 5. szövegével!).

16
Bu - da - bu - da - bá - csi, Mer - re visz - nek férj - hez?

Bécs - nek, Bu - dá - nak, Szent - i - vá - ni ha - tár - nak?

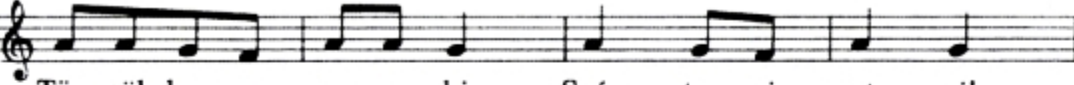
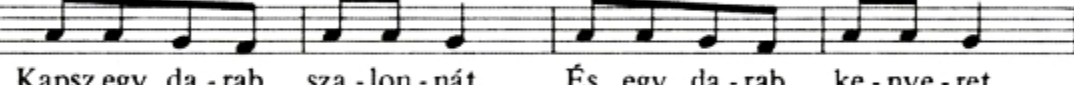
17
Ka - ti - ca - bo - gár - ka, Szállj fel az ég - be,
Mondd meg Isten - ké - nek:

Vi - gye el a hi - de - get, Hoz - za el a me - le - get!

Dallamai lényegükben az előző csoporttal azonos motívumból épülnek. 15. példánkat szintén megtalálhatjuk Kodály Zoltán gyermekkari feldolgozásai között, „Katalinka” címmel.

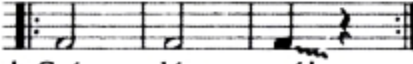
g) Tücsök-hívogatók

18
Tü-csök ko - ma, gye - re ki, Szal - ma - szá - lon húz - lak ki!

Házad mel - lett meg - süllyed - tem, Hat ök - rőd - del von - tass ki!

19
Tü - csök ko - ma, gye - re ki, Szal - ma - szá - lon húz - lak ki!

Vedd e - lő a he - ge - dűt, Ne saj - náld a ci - re - pűt!

20
Tü - csök ko - ma, gye - re ki, Szán - ta - ni, vet - ni!

Kapsz egy da - rab szá - lon - nát, És egy da - rab ke - nye - ret

(beszélve)

De jól fogd meg az eke szarvát, Mert már indulunk! Csá - lé prú!

20. példánk énekese szerint a tücsök hívogatása vagy csalogatása így történik: „A tücsök-lyukba egy szalmaszálat bedugnak a gyerekek, aztán mondogatják ezt, és közben húzzák ki lassan a szalmaszálat, hogy jön-e a tücsök vele együtt. Aztán vagy kibújik, vagy sem.”

Ennek a mondókatípusnak eddig alig néhány változata került csak elő. Ezek első sora azonos, többször a második is; azután eltérően folytatódnak, mint példánkban is. *Dallamai* az előző csoportokéhoz hasonlóan: 18.: kisterc-váltogatás; 19.: *sl/sm* motívum ismételtetése, leszaladó pentachord zárással; 20.: ereszkedő dúr trichord hangkészletéből alkotott motívum ismételtetése, majd *deklamáló hangjejtés*, azaz: beszédszerű előadás, a természetes hangsúlyok és hangtávolságok felnagyításával; végül az alaphang ismételtetése.

h) Lepke-kergetők

21

Pil - le, pil - le, szállj le, Te - jet a - dok, Va - jat a - dok
Ha meg - i - szod, töb - bet a - dok!

22 A

Szállj le, lep - ke, Ba - bot a - dok, Ha meg - e - szed, töb - bet a - dok!

B

Új le, le - pe, Ba - bot a - dok,
Ha meg - e - szed, Töb - bet a - dok!

Pillangó-üzés közben mondogatták ezeket a gyermekek, kedvelt ételeiket ígérgetve a leszállásért. Ebből a mondóka-típusból is kevés került eddig elő, s még kevesebb dallamával együtt. Példánk *dallamai*: 21.: *sl/sm* kezdőmotívum, majd kisterc-váltogatás; 22.: a ritkábban előforduló *lsm* motívum ismételtetése. Ez utóbbi példánk szövegváltozatát megtaláljuk *ml/dr* motívum ismételtetésével is.

i) Liba-legeltetők

Falusi családok háztartásában régebben igen fontos szerepe volt a libának, főként a tolla miatt: ezzel töltötték a leányok kelengyéjéhez szükséges párnákat, dunnákat. A libák legeltetését a gyermekekre bízták, gyakran már 5-6 éves koruktól kezdve. Rendszerint több gyermek gyűlt így össze a réten, s libaőrzés mellett közös játékokra, dalolásra is sor került — az eddig ismertetett mondókákat is többnyire ilyenkor tanulták egymástól.

Kifejezetten liba-legeltető mondókák is kialakultak; ezek egy részét akkor dalolgatták, amikor fürdették a libákat a patakban (23.); másik csoportját pedig akkor, amikor már belefáradtak a pásztorkodásba, megéheztek, s szerettek volna hazamenni, ezért biztatják a libákat, hogy „siess enni, papikám” (azaz: libuskám), „lakj jól liba, lakj!”, vagy „siess libám begyet rakni” (azaz: jól telerakni a gyomrot) — lásd 24., 25.

23 A

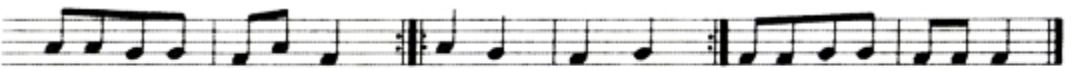
Fürdik, fürdik a li - bám, Á - ris - tom - ba,
Kendermagos csó - bi - kám, Tó - fe - nek - be, A szép folyó - víz - be.

B

Bukik, bukik a li - ba, Á - ris - tom - ba,
Kendermagos az any - ja, Gyöngypa - tak - ba, Buk, li - ba, buk!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

C
Si-ess en-ni, pa-pi-kám, Egy ó - rá - ra,
Nézz a napra, halad mán! Két ó - rá - ra, Minjár ha-za - haj-ta-lak!

24
Lakj jól, li - ba, lakj, Már le - megy a nap!

Hét ó - rá - ra, nyolc ó - rá - ra,
Ti - zen - ket - ted fél - ó - rá - ra, Már ha - za - hajt - lak!

25
Si - ess, li - bám, Ha - za me - gyünk
Be - gyet rak - ni, Tü - zet rak - ni,

Vi - zet o - da - ten - ni, Má - kos csí - kot főz - ni

Es - te - le - dik Min - den ma - dár
Már az i - dő, Ha - za - ke - rül.

Én is men - nék, A ró - zsám - mal
Ha me - het - nék, Be - szél - get - nék,

A - rany bárány, a - rany kos, Éj - fél - táj - ba,
Mindjárt ha - za - é - rünk most! Nyolc ó - rá - ra,

Es - ti ha - rang - szó - ra, Hipp, hipp, hopp!

A liba-legeltető mondókák *dallamai* közt is megtaláljuk a *sl/sm* motívum-ismételgetést, a leszaladó pentachorddal. Szövege: „Libuskáim, egyetek, mindjárt haza mehettek, mire a nap lenyugszik, ti is otthon lehettek”. A 23. és 25. példák az ereszkedő dúr trichord motívumaiból

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

építkeznek, ez utóbbi vége felé a terc — kvint — terc ugrással kibővítve. A 24. példa viszont a ritkábban előforduló *sfmfls* motívumot ismételteti.

j) Héja-riasztók

26

Hé - ja, hé - ja, la - ka - tos, Addig li - bát nem a - dok,
Lá - tom, lá - bad ri - pa - csos. Míg a lá - bad ri - pa - csos.

Csőr - lő - re, csat - to - gó - ra, Ángyom - asz - szony ab - la - ká - ra!
(vas - ka - pu - ra)

27

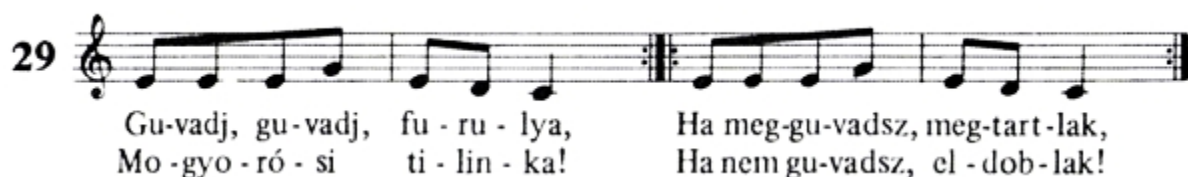

Hé - ja, hé - ja, la - ka - tos,
Lá - tom lá - bad ri - pa - csos, Ad - dig li - bát nem a - dok,
Míg azt el nem ta - ka - rod! Ka - ra, ka - ra - héj - ja,
Ki - lenc pi - pénk híj - ja,
Ha nem a - dod visz - sza, Vé - red ku - tyám isz - sza!

A libaőrző gyermekek egyik legnagyobb ellensége volt a héja: ha nem vigyáztak, hirtelen lecsapott, felkapott egy-egy kislibát és elszállt vele. Ezért, amint megpillantottak az égen egy héját körözni, teli torokból kiáltották a fenti vagy azokhoz hasonló mondókákat. Ezek *dallamai* Északon rendszerint az ereszkedő dúr trichord motívumaiból (26.), más vidékeken *sl/sm* és *sfmr/dd* motívumokból (27.) épülnek. A 26. példát Kiss Áron már a múlt század végén közölte; ezt dolgozta fel Kodály Zoltán „Héja” című gyermekkarában. Egy másik héjariasztó mondóka szövegére pedig Bartók Béla komponálta „Héjja, karahéjja” című gyermekkarát, ez utóbbi szöveg a 27. példánk szövegének második felével rokon. — A „kara” kifejezés törökül azt jelenti: fekete.

k) Sípkészítők

28 Ke - le, ke - le, fűz - fa,
Bo - do - ga - i nyár - fa, Ki ri? – Gye-rek ri.
Adjunk ne - ki bo-tocs-kát, Hadd csi - nál - jon si-pocs-kát!

29 Gu-vadj, gu-vadj, fu - ru - lya, Ha meg-gu-vadsz, meg-tart-lak,
Mo-gyo - ró - si ti - lin - ka! Ha nem gu-vadsz, el - dob-lak!

A fiúk kedvelt szokása volt régebben — egyes helyeken ma is szokásos — a sípkészítés. Tavasszal, amikor megindul a fákban a nedvkeringés, hüvelykujj vastagságú darabot vágnek egy fűzfa vagy nyárfa ágából, majd mondóka kíséretével ritmikusan ütögetik zsebkésük nyelével ezt az ágdarabot, és közben forgatják. Amikor a kéreg elválik a belső fás résztől, akkor megcsavarják és lehúzzák: ebből a kéregből készül a síp.

A változatos szövegű sípkészítő mondókák közül egy dunántúlit és egy erdélyit mutattunk be. A „kele-kele” és a „guvadj, guvadj” kifejezések egyaránt azt jelentik: kelj föl, dagadj meg. Az ütögetéstől ugyanis a levágott fadarab megdagad, ezért lehet azután lecsavarni. „Rí” = sír. A 28. példa szövegváltozatait használják néha síró gyermek vigasztalására vagy csúfolására is.

Dallamai: a 28. példában a *sl/sm* motívum ötvöződik az alsó kisterc váltogatásával (amely voltaképpen az alapmotívum második fele), s első felének ritkább változatával: *smsl*. A 29. példa a viszonylag ritkábban előforduló *mmms/mrd* motívum ismételéséből áll.

1835-ben Edvi Illés Pál így írta le a sípkészítést és az egyik hozzátartozó mondókát: „Mikor fűzfából tavasszal sípot csinálnak, a fácskadarabnak verése közben mondják: Kelj fel fűzfa / bödögei nyárfa. / Majd eljönnek a törökök, / inget, gatyát hoznak, / síppal, dobbal, nyári hegedűvel. / Egy kis gyerek sípot kér, / vesszőt, vesszőt a hátára, majd nem kér! Da capo mindaddig, míg nem a fa héjja kinyálosul.”

I) Fürdőzők

30

Kí - gyó, bé - ka, Gye - re ki a fü - lem - ből,
Kék - re, zöld - re, sár - gá - ra, Minden - fé - le faj - tá - ra!

31

Kék kő, veres kő, Bújj ki a fü - lem - ből,
Vagy ve - re - set, vagy ké - ket, Vagy egy darab fes - té - ket!

Varázsló ráolvasás elemeit tartalmazó igen régi szokás, hogy a gyermekek, ha fürdés közben valamelyik fülükbe belemegy a víz, fülük cimpáját rángatva — vagy tenyerüket, vagy lapos követ a fülükre tapasztva — féllábon ugrálnak, s közben mondják: „Kígyó, béka...” A múlt század végén Kiss Áron e mondókatípus hat változatát közli, pusztán szöveggel. E szövegek meglehetősen eltérnek egymástól; egyetlen közös motívumuk: „Kígyó, béka (vagy: csiga-biga; bódi bika, stb.). bújj ki a fülemből!” 31. példánk „Kék kő, veres kő” kifejezése a „kígyókő”-nek nevezett mágikus tárgyra utal: a népi hiedelemvilág szerint ugyanis a kígyók golyó vagy tojás alakú „követ fújnak”, amely szerencsét hoz annak, aki megtalálja. — A fentebb közölt két *dallamos* változat az utóbbi évtizedek felvételeiről került lejegyzésre: a 30. pl. az ereszkedő dūr trichord motívumaiból építkezik, a 31. a már jól ismert kisterc-váltogatás mellett jóval ritkábban használt motívumokat is tartalmaz: *ssmr*, és a „lides” színezetű, emelt negyedik fokú dūr pentachord.

m) Gyógyítók

32

Áj, báj, kecs - ke - háj, Ha meg - gyó - gyul, Majd nem fáj!

Gyógyító varázslás, ráolvasás emlékét őrzik azok a mondókák, amelyekkel a kisgyermek fájó, sebes kezét cirógatják körül. Példánk szövegváltozatai: „Áj, báj, kecskemáj (vagy: nyúlhájj, kutyaháj; vagy: ebcson, kutyaháj), majd meggyógyul, ha nem fáj (vagy: jól megkenjük, majd nem fáj!)”. Közölt példánk *dallama* voltaképpen dallamos hanglejtés: egy tengelyhang váltogatása az alsó kisterccsel, majd leereszkedés az alsó nagyszekundra. Ez a fajta dallamosság más mondókákban is előfordul, de különösen a kiolvasók előadásmódjára jellemző (lásd ott!).

EGY-, KÉT-, HÁROMSZEMÉLYES JÁTÉKOK

a) Vonás-húzogató

33

Á - gom - vá - gom fát, Ré - gi re - kety - tyét,
De mi - cso - da fát? Barna menyecs - két.

A - ki ve - lem vörs, Én is az - zal vörs!

Fo - gad - junk föl egy pint bor - ba, Hogy ez hu - szon - öt!

Ha a fenti dal éneklése közben az udvar porában vesszővel (vagy papíron, ceruzával), egyenletes negyedértékű időközökben — a szünetek kivételével — vonásokat húzunk, ezek összege a dal végén valóban 25 lesz. „Vörs” — tájnyelvi kifejezés „versenyez” helyett. — A *dallam* voltaképpen egy tengelyhang körülírása az alsó és felső váltóhanggal, és a tengelyhang recitálása. Az alsó váltóhang az élő előadásban néha kisszekunddá szűkül.

b) Labdázó

34

E - gyen - lő - re, Há - rom hat - ra,
Két ket - tő - re, Hat ki - lenc - re,

Üsd ki tíz - re, Na még egy - re,
Ti - zen - egy - re, És még egy - re!

Ez le - ej - tős, Ez meg ka - pós,

Csa - va - rin - tős, Bük - ken - tős,

Hát - ba - vá - gós, Tap - so - lós!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

35

Sí - más, Száj - ba - vá - gós,
Tap - so - lós, Fül - meg - hú - zós,
Cér - na - te - ker - ge - tés, Kis he - gyés!
Jaj de kar - csú va - gyok! Nagy he - gyés!
E - lől - há - tul tap - so - lás, Vég - re meg - for - du - lás.

Mindkét példánk voltaképpen labda-iskola: közös lényegük, hogy a falhoz ütött labdát egy bizonyos sorrendben meghatározott, különféle módokon szabad csak elkapni. A hozzá kapcsolódó mondókák szövegei a különféle módok játékos elnevezéseit sorolják fel, többféle változatban. A 34. példa esetében: egyenlőre... és még egyre: a labdát két kézzel, ütemesen dobáljuk a falra; ez leejtős: a labdát hagyjuk előbb leesni a falról a földre, csak azután kapjuk el; ez meg kapós: jó magasra dobjuk a falhoz, úgy kapjuk el; csavarintós: mielőtt elkapnánk a labdát, két alsó karunkat egymás körül forgatjuk; bükkentős: mielőtt elkapnánk a labdát, két kézzel a mellünkre ütünk; hátbavágós: elkapás előtt két kézzel a hátunkra ütünk; tapsolós: elkapás előtt egyet tapsolunk. Ezután féltényérrrel verjük a labdát folyamatosan a falhoz, közben számolunk egytől fölfelé, amíg el nem ejtjük.

A 35. példában: simás: a labdát a falhoz ütjük és elkapjuk; tapsolás: mielőtt a labdát elkapnánk, tapsolunk; szájbavágás: elkapás előtt kezünket a szájunkra tesszük; fülmeghúzás: elkapás előtt mindkét fülünket megfogjuk; cérmatekergetés: elkapás előtt két kezünk mutatóujjával egymás körül gombolyító mozdulatokat végzünk; jaj, de karcsú vagyok: elkapás előtt két kézzel deréktól lefelé lesimítjuk ruhánkat és leguggolunk; kis hegyes: a labdát jobb lábunk alatt dobjuk a falra; nagy hegyes: a labdát bal lábunk alatt dobjuk a falra; elül-hátul tapsolás: elkapás előtt elől is, hátul is tapsolunk; végre megfordulás: elkapás előtt magunk körül megfordulunk.

Gyakori szövegváltozat az alábbi, amely 34. példánkkal egyezően indul, majd „Üsd ki tízre, tizenegyre” után így folytatódik: Gyertyatartó (a labdát jó magasra feldobjuk a levegőbe), vaskoppantó (megvárjuk, míg a labda a földről föl pattan, azután kapjuk el), egyet falba (két kézzel a falhoz dobjuk), tízet földbe (tízszer a földre pattintgatjuk), kis taps (a falról visszapattanó labda eldobása előtt egyet tapsolunk), nagy taps (ugyanígy kettőt tapsolunk), csavarintás (elkapás előtt a két alsó kart egymás körül forgatjuk), mellbe vágás (elkapás előtt két öklünket a mellkasunkra ütjük), jobb láb (felemelt jobb térd alatt dobjuk a labdát a falhoz), bal láb (ugyanígy a bal alatt).

Mindezeket egyedül is játszhatjuk vagy többedmagunkkal. Ha többen játsszák, egyenként ütögetik a labdát a mondóka szövege szerint előírt módon, s ha valahol elhibázzák, a következő játészó kezdi előlről.

Dallam szempontjából a 34. példa a *sl/sm* motívum ismételtetése után dallamos hanglejtésre tér át a szó tengelyhang és alsó kistercének változtatásával, majd a végén az alsó nagyszekundra ereszkedik le. A 35. példa a ritkábban előforduló *lm/s*, illetve *sslm/s* motívumokat ismételteti. — Más szövegváltozatok (így a fent közölt is) alsó nagyszekundos dallamos hanglejtéssel hangzanak fel.

c) Hintázók

Az ilyen mondókákat rendszerint akkor éneklük, amikor ugyanarra a hintára több gyermek is szeretne felülni, s biztosítani akarják, hogy mindegyikük egyenlő ideig maradhasson a hintán: addig ugyanis, ameddig a mondóka tart. Közben a hintán ülő vagy saját maga hajtja magát, vagy a többiek hajtják, hogy jó magasra szálljon. A mondóka végeztével „elcsöndesítik a hintát”, s aki rajta ül, alvást színlel. Társai kérdezik tőle: Mit álmodtál, pajtás? (Vagy: mit álmodtál, kis báránycsók?) A hintán ülő feleli: Azt álmodtam, hogy a Miska fia üljön föl a hintára! (Vagy: Üljön föl a Juci!) Leszáll, a megnevezett felszáll, s a többi újra kezdi.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

36

Egy ü - veg al - ma, Há - rom ü - veg al - ma,
Két ü - veg al - ma, Négy ü - veg al - ma,
Öt ü - veg al - ma, Hét ü - veg al - ma,
Hat ü - veg al - ma, Nyolc ü - veg al - ma,
Kilenc ü - veg al - ma, Ti - ze - dik - be befordult a kis király - né lá - nya.
- Kis - ki - rály - lány, ho - vá mégy? - Szi - tát kö - tö - get - ni.
- Mi - nek az a szi - ta? - Ár - pát szű - rö - get - ni.
- Mi - nek az az ár - pa? - Ló - nak. - Minek az a ló?
- Kocsi - ba va - ló.
- Mi - nek az a ko - csi? - Nád - nak. - Minek az a nád?
- Ma - ris - ká - kat, Jan - csi - ká - kat ve - le meg - for - gat - ni.
Szállj fel, ka - kas, szállj, To - rony te - te - jé - re,
Még an - nál is ma - ga - sabb - ra, a csil - la - gos ég - re.
Egy, ket - tő, há - rom, Szállj le a hin - tá - ról!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

37

Egy án - gyom - nak egy lá - dá - ja csat - tan
Két án - gyom - nak két lá - dá - ja csat - tan
Há - rom án - gyom - nak há - rom lá - dá - ja csat - tan ... stb.
Ti - ze - dik - be a gyű - rö - si kert - be. Szarkák ve - rek - sze - nek.
befor - dulunk
O - da - megy a sas, Csak le - vág egy - gyet.
Süsd a - nyám, süsd, Ven - dé - ge - id jön - nek,
Szent Pé - ter és Szent Pál, Szür - ke lo - von nyar - gal,
Ap - ró szé - nát e - szik, Av - val vi - lá - git - nak.
Fekete szurkot i - szik,
Szállj le Ba - lázs a hin - tó - rul, Nem a pén - zed á - ra,
Sem a - pá - dé, sem a - nyá - dé, Sem ke - reszt - a - pá - dé!

A hintázó mondókák szövege mindig valamiféle számolással kezdődik, rendszerint tízig. A 36. példa „egy üveg alma” kifejezése más változatokban különféle alakot ölt, pl. „egy süveg (öveg, arany, bárány) alma”. Az „egy süveg alma” kifejezés arra a korra utal, amikor a süveg (kúp alakú férfi fejfödő) ürmértékül is szolgált. — A tizes szám elérése után többnyire valamilyen „láncvers” következik, mint a 36. példában, vagy az alábbi változatban: „Hová mégy te kis királyné lánya? Szórt szedegetni. Minek az a szőr? Szitát kötögetni. Minek az a szita? Korpát rostálgatni. Minek az a korpa? Malacot hizlalni. Minek az a malac? Háját csepegetni. Minek az a háj? Kocsit kengetni. Minek az a kocsi? Téglát hordogatni. Minek az a téglá? Házat építeni. Minek az a ház? Kisfiúknak, kislányoknak benne dombérolni (= mulat, ugrál, hancúrozik). — A láncverés után rendszerint egy befejező szakasz következik, mely kifejezetten a hintázásra utal, s felszólít

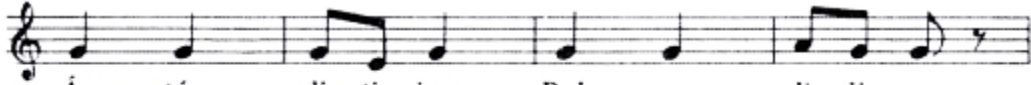

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

a leszállásra. Lásd 36-37. pl. végét vagy a fenti változat befejezését: Szállj le, barát, a hintáról,
nem a te pénzed ára, én pénzem ára, én ülök rája, te meg a padkára!

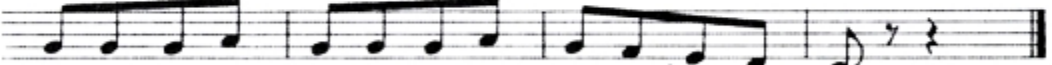
Dallam szempontjából 36. példánk és annak számos változata (a fent idézett is) a sl/sm motívum ismételtetéséből és a leszaladó dúr pentachord zárómotívumából állanak, időnként egy *sfmf* / *sfmf* motívum közbeiktatásával. Északi, északkeleti területeken gyakran hangzik fel ugyanez, vagy hasonló szövegtípus az ereszkedő dúr trichord hangkészletből alkotott motívumokkal. A 37. példa nagy része ennek érdekes változata: zárómotívuma a terc helyett kvintet ugrik lefelé. Utolsó sorai viszont a szokásos *mr/d* motívumot is tartalmazzák, s a mondóka azzal ér véget.

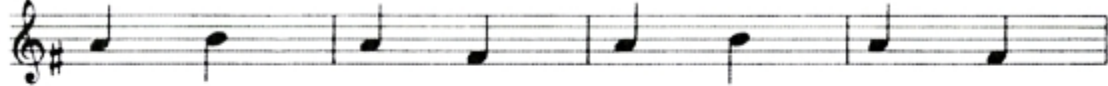
d) Páros szökdelők

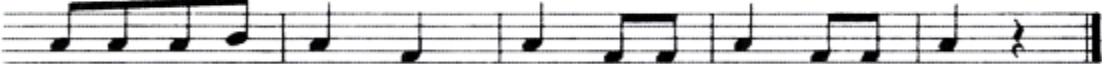
38 A
Án, tán, di - ti - jom, Bok - ros li - li - om,

A - kár er - re, a - kár ar - ra, Se - je - hu - ja, hopp!

B
Án, tán, di - ti - jom, Bok - ros li - li - om,

A - kár er - re, a - kár ar - ra, He - je, he - je hopp!

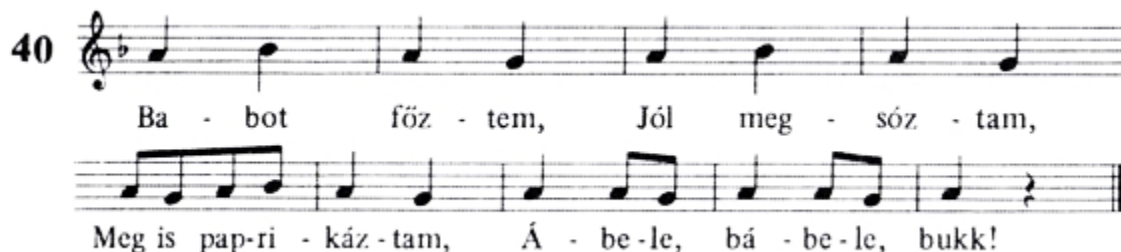
39
Ba - bot főz - tem, Jól meg - sóz - tam,

Meg is pap - ri - káz - tam, Án - ge - li, bán - ge - li, slussz!

A fenti vagy hasonló dalok mondogatása közben a gyermekek párosával, elől keresztezett karokkal, szökellő lépésekkel haladnak (minden negyedértékre egyet ugorva). Amikor az utolsó szótaghoz érnek, hirtelen visszafordulnak, kezüket megrántják, majd ellenkező irányba folytatják a szökdelést.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

40

Ba - bot főz - tem, Jól meg - sóz - tam,
Meg is pap-ri - káz - tam, Á - be - le, bá - be - le, bukk!

A 38. példa első szövegsora kiolvasó-formulákból került ehhez a játékhoz. Vö. an-tan-ténusz: az indoeurópai számsor elejének fonetikailag torzított alakja. A 39-40. példa utolsó sorában németből torzított, a magyar fonetikai sajátosság szerint b-hanggal bővített ikerszavakat találunk.

Dallam szempontjából: a 38.A példa lényege egy tengelyhang váltogatása az alsó kisterccsel, negyedik ütemben a felső nagyszekunddal. A 38. példában három ütempáron keresztül a felső nagyszekund váltja a tengelyhangot, a negyedik ütempár viszont a leszaladó dúr pentachorddal zár. A 39. példa a *sl/sm* motívumból és ennek második feléből építkezik. A 40. példa ugyanennek a motívikának szűkített alakját képviseli: a fellépő nagyszekundból kisszekund lett, a leugró kistercből lelépő nagyszekund. Ez a szűkített forma igen gyakori az északdunántúli mondókákban, játékdalokban.

e) Páros forgók, szoknyafogók

Párosan szemben állnak egymással, keresztezett kézfogással, kifeszített karral; felső testük hátradől, lábuk egymáséhoz közel van. Apró oldalt-lépegetéssel forognak: bal láb oldalt, jobb mellézar, féltalpon („galopp”), negyedértékenként. Az utolsó ütemre leguggolnak. Ha egy harmadik játékosnak sikerül leguggolás előtt elkapnia egyikük szoknyáját, beáll helyette párnak, s a megfogott lesz a fogó. Ezt a játékot a különböző területeken különféle elnevezésekkel ismerik, mint pl. pórmozás, pérmozás, pörömözés, kocsizás, túrózás, kerembózsa, stb., a dalszöveg kezdősora szerint. A „pórum, pórom” stb. szavak a forgást jelentő „pörgés, peringezés” kifejezésekből alakultak. Az eltérő kezdősorok után a szöveg rendszerint azonos módon folytatódik („szél fújja” és változatai).

41

Pó-rom, pó - rom, Po - pá - di - né, Nemes asszony Szi - lá - gyi - né,
Szél fúj - ja sza - lag - ját, Ki kap - ja el szok - nyá - ját?

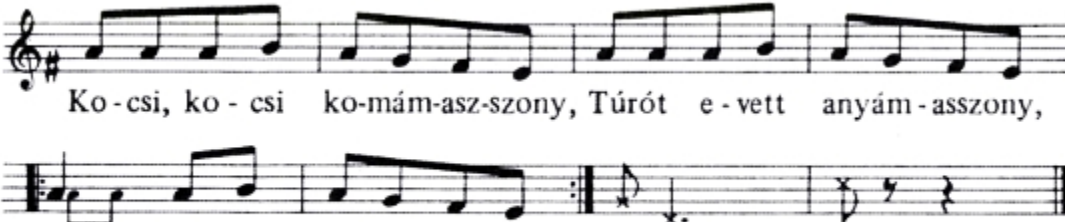
I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

42

Tú - rót et - tem, El - ej - tet - tem,
Azt sem tu - dom, Ho - vá tet - tem,
Szél fúj - ja pánt - li - ká - mat, Kapd szok - nya!
Kapd meg ró - ka a szok - nyá - mat,

43

Ko - csi, ko - csi ko - mám - asz - szony, Túrót e - vett anyám - asszony,
Szél fúj - ja pánt - li - ká - mat
Kapd el kis - lány, a szok - nyá - mat, Gu - gó - ca!

*Dallam szempontjából a 41. és 42. példa az ereszkedő dúr trichord motívumaiból építkezik, a 41. példa első négy ütemében a kvint is megjelenik, mint az alsó kistercet váltogató tengelyhang. A 43. példában a *sl/sm* motívum második része átmenő hangokkal bővült: *sm* helyett *sfm*; ebben a formában ismétlődik az ütempár az egész dal folyamán.*

EGYSZERŰBB KÖRJÁTÉKOK

a) Körjáték guggolással

44

Mit játsszunk, lá - nyok,
Kerek a szok - nyá - tok, Csi - ra - mi - ra rop-rop-rop!

45

Gyertek, lányok játszani, ját - sza - ni, De va - lamit ját - sza - ni, ját - sza - ni:
Csencse - ré - ket, bugy - bo - ré - kot,
Ádám vac - kot, vagy ba - rac - kot, Csen - cse - ri buggy!

Körbe fogóznak; a fenti vagy hasonló dalokat énekelve körbejárnak, majd az utolsó ütemre leguggolnak. A 44. példa éneklésekor a guggolással együtt hármat tapsolnak: az utolsó ütem mindegyik hangjára egyet. Aki utoljára guggol le, vagy véletlenül leül, kiáll a körből, vagy zálogot ad.

A 44. példa szövegében a rop-rop-rop zárószavak a tapsolásra vonatkozó hangutánzók. A csiramira ikerszavakat az úgynevezett „játszi szóképzés” igénye hozta létre. Gyermekdalainkban gyakoriak az ilyen játékos, ritmikus, értelem nélkül is kifejező hangulatú szavak; ezek közé tartoznak a 45. pl. utolsó három szövegsorának szavai is. Ezek országszerte számos változatban hangzanak fel, pl.: csicseriket (vagy: kikirícset), bugyburíkot, trackot-brackot (vagy: náderecket) nagy (vagy: hat) barackot, tengeri guggot (guggancsot)!

Dallam szempontjából mindkét példánkat jellemzi az utolsó ütempár leugró kvintje, a leguggolás zenei megfelelőjeként. A 44. példa első két sorában is megtaláljuk ezt a leugró kvintet, *smf//s* motívum után. A 45. pl. első hét ütemében a tengelyhang az utolsó nyolcadon felemelkedik felső nagyszekundjára, majd a 8. és 10. ütemben dūr alaphármas felbontásban ereszkedik az alsó kvintre, mielőtt az utolsó ütempár leugró kvintje fölhangoznék. A 45. példában említésre méltó az első két sor háromütemes (tripodikus) tagoltsága; ez ugyanis viszonylag ritka a rendszerint ütempárokból építkező gyermekdalok között.

A guggoló körjátékok csoportjába tartozik az országszerte jól ismert „Ég a gyertya, ég” kezdetű szövegtípus is. Kezdősora s második sora is („el ne aludjék”) egységes úgyszólván valamennyi változatban. A 3-4. sorok jóval változékonyabbak: „aki lángot látni akar” (vagy: aki lángot akar kapni, aki lángot akar vetni, míg a gyertya lángot nem vet, közepébe lángot vetett, lobbot vet a kősziklába) — „mind leguggoljék” (vagy: jól legugyujjék, guggoljunk le mind, mind lekukuroggyik, egy kis dombon lecsücsülök, csücs málé!) — *Dallamának* jellegzetes kezdőmotívuma: *sss//s* — a két felső szövegsort rendszerint erre éneklék. Harmadik sora különféleképpen alakulhat: *sss//sfmr* (vagy: *sfmf* — *sfmf*, vagy: *ssss* — *ssss*, stb.). A 4. dallamsor rendszerint egy leszaladó dūr trichord vagy pentachord: *mmrr/d*, vagy *sfmr/d*.

b) Kiforduló körjátékok

Az ilyen vagy hasonló dalok éneklése közben kézenfogva körbejárunk. Akinek a neve a dal végén felhangzik, az megfordul, a körnek hátat fordítva fogja meg szomszédai kezét, s a továbbiakban így folytatja a játékot. A neveket vagy a körbejárók közül a legidősebb mondja sorba, vagy (mint a 47. példában) választunk valakit, aki a kör közepén állva mutatja, kinek kell kifordulnia. Más változatokban a körön kívül jár valaki, s akit ez kendőjével megérint, az fordul ki. Amikor mindenki kifordult már, fordulj *be* szövegváltozattal folytatjuk az éneket, amíg mindenki újból vissza nem fordult.

Egyes pszichológusok véleménye szerint a kiforduló körjátékokban a kifordulás „az elbújást, az eltávozást jelenti úgy, hogy a játékban a kapaszkodás mellett az elszakadás és viszontlátás élményei elevenednek fel.” Minthogy „az elbújás — előjövés térben és időben gyorsan követi egymást, a lelki kíséremotívum nem szorongásos, hanem örömteli... A gyermekek tudják, hogy akik kifordultak is, csak szimbolikusan távoznak, és hamarosan vissza fognak fordulni. Így ismétlődik gyors egymásutánban a távozás—viszontlátás, különben érzelmi feszültségektől áthatott élménye, derűs és lelkileg feloldott változatban.”

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

46
 Kis ka - csa für - dik Fe - ke - te tó - ba,
 Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.

 Sí - kos a tal - pa, For - dulj ki,
 Ma - gos a sar - ka, For - dulj ki, A - ranyos Ma - ris - ka!

47
 El - men - tem Bécs - be, Kis e - ge - ret fog - tam,
 Len - gyel - or - szág - ba, El is sza - laj - tot - tam,

 Sí - kos a tal - pa, For - dulj ki,
 Aranyos a há - ta, For - dulj ki, Szép a - rany - al - ma!

Közölt példánk szövegében a „fordulj” (fordulj ki, forduljon) felszólítás közös, egyébként különböző motívumokat tartalmaz. A 46. példa az egész nyelvterület legismertebb és feltehetően legrégebb szövegei közé tartozik. A *tóban fürdő kis kacs*a motívumot Ipolyi Arnold részint a vízben hattyúalakban fürdőző tündérlányok hiedelem-képzetéhez kapcsolja, másrészt utal a Kalevalában megnyilatkozó finn mítoszra, mely szerint „kacs repül elő a teremtés alkalmával, és a tengerbe hulló tojása részleteiből alakul a világ”; valamint: „hattyú úszkál... a halál fekete vízének hullámain”. Lengyelország említése a szövegben a lengyel-magyar történelmi kapcsolatok emlékét idézi — Kiss Áron szerint I. László koráig visszamenően. A kiforduló játékokban rendszerint a „csikos a háta...” versszak-típus kapcsolódik a „Kis kacs...” versszakhoz, a két versszak közé, sőt sokszor az első helyett (47. pl.) a „Most jöttem Bécsből” versszak-típus jelenik meg. E népszerű játékdal számtalan szövegváltozatából az 571. oldalon táblázatban adunk ízelítőt.

A 48-50. példák szövegének kezdőmotívumai (Lánc, lánc, eszterlánc; Ostorng, ostoring; Ispiláng, ispiláng) Vikár Béla századfordulón írt tanulmánya szerint mind ugyanazon német játékdal kezdőszavainak (Ich spiel' ein, Ich spiel' ein, Ich spiel' eine Rose...) különböző módon eltorzult változatai (ispilányi, ispirangi, éspilang, géspilon, ipszilon, kis pillancs, eszterlánc, este lánc, keskeny lánc, összelánc, pesti lánc, cincom-láncom, stb.). Más kutatók viszont, így pl. Simonyi Zsigmond, úgy gondolják, hogy e változatok a „Kis pilláncs” (= lepke) kifejezésből alakultak, s így magyar eredetűek. Az 50. példában szereplő „karazsina” posztóból készült ruhadarabot jelent. Eredeti alakja: karazsia = egy bizonyos fajta posztó. Ez az elnevezés az angol Kersey város nevéből keletkezett, s terjedt el Európa-szerte különböző formában. A magyar nyelvbe részben olasz, részben szerb-horvát közvetítéssel kerülhetett, s a XVI. század óta megtalálható nyelvemlékeinkben „garazsia” formában is. Játékdalainkban a „kék karazsina” helyett gyakran torzulások alakokat találunk (pl. két garas héja, két garas híja, két garas zsírja, piros galamb zsírja, kék karmazsinka, stb.). A „zöld selyem ostya” kifejezés pedig a „zöld selyem rojtja” torzulása. (Újratanításakor eszerint javítható is.) — A „szeder” apró bogyoí lehetnek

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

hamvaskék vagy fekete színűek, ezért a „szederszemű” kifejezés kék vagy fekete szemre egyaránt használható. (Torzulásos forma: szeder, szeder szép Mariska. Más változatokban: pávaszemű kis Juliska stb.)

48
Lánc, lánc, esz-ter-lánc, Esz-ter-lán-ci cér-na,

Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, Még-is ki-for-dul-na.

Pé-ny vol-na, ka-ri-ka, Forduljon ki Mari-ka, Ma-ri-kának lán-ca!
ka-ri-ka, Mari-ka,

49
Os-to-ring, os-to-ring, Os-to-rin-gos cér-na,

Szép lány, Ma-ris-ka, For-dulj an-gyal-mód-ra!

50
I-spi-láng, i-spi-láng, i-spi-lán-gi ró-zsa,
Rózsa vol-nék, ki-for-dul-nék, mégis pi-ros vol-nék!

Kék ka-ra-zsi-na, Zöld se-lyem os-tya,

Sze-der-sze-mű szép Jul-csa, for-dulj jobb ka-rod-ra!

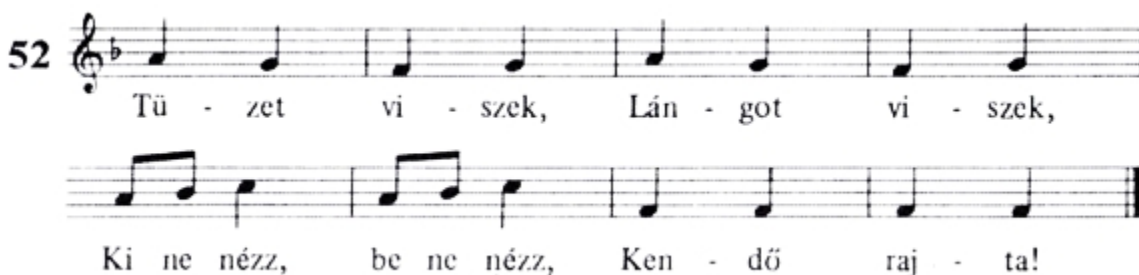
Dallam szempontjából a 46. példa alapmotívuma felhajló nagyszekund és leugró kisterc; ez utóbbiból alakult átvezető formula után leszaladó dúr pentachord zárja le a dallamot. A 47. példa ugyanennek a típusnak Észak-Dunántúlon gyakori, „hangköz-szűkítő” változata. A 48. példa első két ütempárja a 46. pl. alapmotívumának két különböző ritmusváltozata; a harmadik ütempár a másodikat variálja, a negyedik egy ereszkedő dúr trichordból alakult záróformula. Ezután a dallam új motívummal folytatódik: a kvint ismételtetése után felugrik az oktávra és vissza; a következő ütempárban ugyanezt variálva ismétli, a felugró kvartugrást

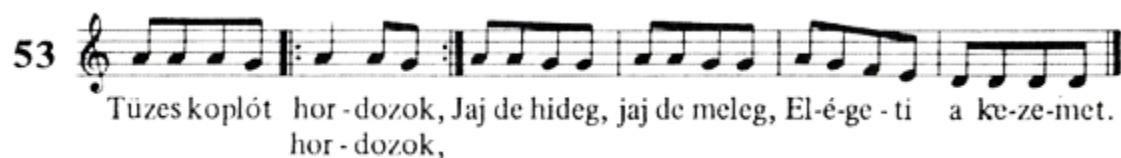
I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

oktáv-ugrássá bővíve. (Más változatokban ebben az ütempárban is kvint-oktáv ugrás.) A teljes dallamot leszaladó dúr pentachord zárja, mint a 46. példában. A 49. példa első két ütempárja gyermekdalaink egy újabb jellegzetes motívumát képviseli: a felső szekundjával váltogatott kvint-hangról a dallam oktávba ugrik, fokozatosan ereszkedik vissza a kvintre, majd leugrik a tercse. A harmadik ütempár gyermekdalainkban viszonylag ritka, ereszkedő pentaton motívum: *Is/msr*; a negyedik ütempár dúr trichordból alkotott szokásos zárómotívum. Az 50. példa voltaképpen ismét hangköz-szűkítései alak, amely egészében egy moll hexachord benyomását kelti. Négy- és kétütemes egységek váltakoznak benne.

c) Kendős játékok

51
Ká - ro - li - na, pa - tyo - lat, Mit vi - szel a ru - hád a - latt?
Tü - zet vi - szek, ne lás - sá - tok, Ég a ru - hám, ne hagy - já - tok!

52
Tü - zet vi - szek, Lán - got vi - szek,
Ki ne nézz, be ne nézz, Ken - dő raj - ta!

53
Tüzes koplót hor - dozok, Jaj de hideg, jaj de meleg, El - é - ge - ti a ke - ze - met.
hor - dozok,

Az egész nyelvterületen és nemzetközi viszonylatban is igen elterjedt játéktípus. Körbe állnak, összefogózás nélkül; egyikük a körön kívül jár, kendővel a kezében, s egyszer csak leejti a kendőt valakinek a háta mögött. Amint ez észreveszi, felkapja a kendőt és kergetni kezdi a kívüljárót; ha nem éri utól, helyet cserélnek. Aki nem veszi észre a háta mögött leejtett kendőt egy körüljárás alatt, az „záptojás” lesz, azaz büntetésül be kell állania vagy guggolnia a kör közepére, s addig ott maradnia, amíg egy újabb „záptojás” fel nem váltja.

Mindhárom példában közös a „tüzet viszek” szövegmotívum. Néprajzi kutatóink szerint ez régi korok emlékét őrzi, amikor a tűzgerjesztés még igen körülményes volt, s a háztartások rendszerint csak évenként egyszer, húsvétkor szívtak tüzet. A paraszat a tűzhelyen, külön gödrökben, katlanokban, hamu alatt tartották, s nem szívesen adtak belőle kölcsön. A hatóság is tilalmazta a szenesbőgrével való szomszédolást. E tilalom emléke maradt fenn a

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

játékszövegben: „tűzet viszek, ne lássátok!” — A szenesböggrében való parázshordozásra utal egyes változatok „tűzes csoprot (= csuprot) hordozok” motívuma. Más változatokban ez „tűzes taplót hordozok” alakban jelenik meg, s ennek értelmetlenné torzult formája az **53.** példában: „tűzes koplót hordozok”. — A „patyolat” szó (**51.** pl.) eredeti jelentése: finom fehér golyos. Átvitt értelemben használják a „hófehér” és „finom, kiváló” stb. jelentésben is. (Vö. patyolat a kuruc, gyöngy a felesége.) — További szövegváltozatok: „Ne nézz hátra, jön a farkas (vagy: rókakulló, ne nézz hátra, jön a farkas), tűzet visz a markába (vagy: nagyot üt a hátadra, stb.)”.

Dallam szempontjából az **51.** példa mindössze egy tengelyhang és alsó nagyszekundjának váltogatása. Az **52.** első két ütempárja az ereszkedő dúr trichord egyik jellegzetes motívumát ismételteti; az 5. ütem dallama az elsővel azonos terchangról kiindulva ellenkező irányban s aprózott ritmusban szalad fel a kvintig, s megismétlődik ugyanez a hatodik ütemben is. A 3. és 4. ütempár között a dallam kvintugrással ér az alaphangra, s ezt ismételteti a 4. ütempár mindkét ütemén keresztül. Az **53.** pl. ismét a jellegzetes dunántúli „szűkített hangközű” motívikát képviseli: kisterc helyett nagyszekund, s a záró, leszaladó pentachordban nagyterc helyett kisterc.

d) „Özveggy kácsa” típusú játékok

Ehhez a játéktípushoz páratlan számú játékos kell. Egy a középben áll vagy sétál, a többiek kézenfogva körbejárnak a fenti vagy hasonló dalok éneklése közben. A dal végén — illetve az **55-56.** pl. első versszakának végén — a középben álló párt választ magának, s a körbenjárók is párokra bomlanak. Aki pár nélkül maradt, az megy a kör közepére, s így kezdődik előlről a játék. Az **54.** példa második sora („három fekete” szavak) után a szünetre dobantanak egyet azzal a lábukkal, amellyel éppen lépnének, majd irányváltoztatással és gyorsabb tempóban folytatják a körbejárást, illetve szaladást a párválasztásig. Az **55.** példában a kör közepén álló egyedül énekliz az 1. versszakot. A párválasztás után mindenki énekliz a 2. versszakot, miközben az egyes párok kifeszített karokkal, felső testükkel hátrahajolva, lábuk fejét szinte összeérintve (lásd Páros forgók) forognak gyorsan. Az **56.** példában mindkét versszakot mindannyian énekliz; az első versszak utolsó sorában minden negyedértékre tapsolnak egyet; a párokra bomlás után a párok egymás karját vállnál megfogva, a csárdás forgásához hasonlóan „megsürgetik” egymást a 2. versszak dallamára.

Az „Özveggy kácsa” játéktípus cselekménye részint a „Komámasszony, hol az olló?”, részint a „Hátulsó pár, előre fuss!” játéktípusokéval rokon. Pszichológiailag mindhárom típusban közös az izgalom — megnyugvás, az elszakadás élménye és a biztonság megtalálása ellentét-párjainak váltakozása.

54

Ha - tan van - nak a mi lu - da - ink.
Há - rom szür - ke, há - rom fe - ke - te.

Gú - nár, gú - nár, li - ba - gú - nár, Gúnár az e - le - je,
Szabad a me - ze - je,

Ki - nek nin - csen pár - ja, Az lesz a gú - nár - ja!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

55

1. Kis ker-tem te - le van Lo-vas ka - to - ná - já - val.
Zsá - lyá - val, zsá - lyá - val,

Én né-zem, én lá - tom, Az én ked - ves pá - ro - mat.
Én kö - zü - lük ki - vá - lasz - tom

2. Li - di - ké - nek nem ju - tott, A - zér meg - ha - ra - gu - dott,
nem ju - tott,

De majd más - kor jut - ta - tik, Ak - kor nem ha - ra - gu - dik.
jut - ta - tik,

56

1. Ká - csa, ká - csa, Öz - vegy ká - csa, Hej, ki a pár - ját

nem ta - lál - ja, Hej, ki a pár - ját nem ta - lál - ja.

2. Ha ke - re - si, Meg - ta - lál - ja, He - je - hu - ja, hej, haj,

meg - ta - lál - ja, He - je - hu - ja, hej, haj, meg - ta - lál - ja.

Az 54. pl. szövege több más századi kéziratban és nyomtatványban is megtalálható (Mindszenty-kézirat, Színi, Bartalus, Limbay). A XX. századi változatok szövegei elég egységesek; a 2. sor néha: „három fehér, három fekete”; az utolsó sor néha: „akinek nincs párja, válasszon magának”. — Lúd: a liba ősi, finnugor eredetű elnevezése; a gúnár: hímnemű lúd. — Az 56. példa „kácsa” szava a „kacsa” (a lúdnál kisebb, rövid nyakú, rövid lábú háziszárnyas) tájnyelvi alakja. Példánk változataiban torzult formákban is megtalálható (pl. Kása, kása, özvegy kása; kártya, kártya, piros kártya; kácsa, kácsa, piros kácsa, stb.). Az 55. pl. „zsálya” szava a latin „salvia”-ból alakult elnevezés egy kék, lila, sárga vagy fehér, ajakos virágú, cserje-szerű növényre.

Dallam szempontjából az 54. példa első négy üteme a kvint-tengelyhang ismételtetése, majd változtatása felső kvartjával (egyes változatokban csak felső nagyszekundjával). Az 5-12.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

ütemben le- és felszaladás a tengelyhang és alsó terce között, a 13-14. ütemben leszaladó dúr pentachord zárómotívum. — Az **55.** példa 1-4. (a második vsz.-ban 1-3.) üteme: a kvint-tengelyhang változtatása felső nagyszekundjával, 5-6. ütem: ereszkedő és emelkedő trichord a tengelyhang és alsó terce között, majd leereszkedés az alsó szekundra; a 7-10. ütemek zenei tartalma az első négy ütemével azonos, a 11-12. ütemben leszaladó dúr pentachord, az alaphang érintése előtt visszahajolva a tercre, s onnan ugorva az alaphangra. — Az **56.** példa a felnőttek dallamvilágának egyik jellegzetes, úgynevezett *dudanóta* típusához tartozik, három sorosra csökkentve.

e) Gyűrűsdi

57

Csön - csön gyű - rű, A - rany gyű - rű,
Ki - nél van az E - züst gyű - rű,
Itt csö - rög, itt pö - rög, Itt add ki!
Bod - zá - né, Sa - lá - tá - né,
Kapi-tány-né, Két ki - rály-né, Vesd ki, Csu-to - rá - né!

58

Egy a - ra - nyat lel - tem, Por - ba bo - rí - tot - tam,
Ta-láld ki, te bí - ró, Ki ke - zé - be ad - tam!

Az egész nyelvterületen és nemzetközileg is jól ismert, változatokban gazdag játéktípus. Cselekményének lényege: a játékosok sorba (vagy körbe) ülnek (néha állnak), elől összezárt tenyerekkel. Mindannyian éneklnek a fenti, vagy azokhoz hasonló dalokat, miközben az egyik játékos (osztó, osztogató, adogató, dugdosó, gazda, gyűrűs, angyal stb.) összetett tenyerei között egy gyűrűvel (vagy más apró tárggyal) sorra beleteszi kezét a többi játékos tenyerébe, s a nála lévő tárgyat észrevétlenül valamelyikük keze között hagyja. Ekkor felszólít valakit a sorban ülők közül — vagy, a változatok többségében, behívja azt a játékost, akit a dugdosás alatt kiküldtek vagy félreállítottak (elnevezései: bába, bírós, hunyó, szunyó, kereső, kopó, találgató stb.), hogy találja meg a gyűrűt. Ha megtalálja, szerepet cserél az Osztóval; ha nem találja meg, új keresőt választanak vagy újra kiküldik és zálogot ad. Ha többször nem találja el, különböző „büntetéseket” találhatnak ki: szaladja körül a házat, járjon féllábon stb.

E játéktípushoz kapcsolódó dalok *szövegének* nagy többsége a gyűrű csengését utánzó ikerszavakkal kezdődik (**57.** pl.): Csön-csön (vagy: csöm-csöm, csöny-csöny, csem-csem, csen-

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

csen, csin-csin, cin-cin, gin-gin, szem-szem) gyűrű (északi területeken: gyűrő), arany gyűrű (torzulásos formákban is, pl. kalangyűrű, kalángyűrű, galandgyűrű, kaland-gyűrű, kallangyűrű, kanálgyűrű, kollárgyűrű, korálgyűrű, kovácsgyűrű, kullám-kullám gyűrű stb.). Egyes változatok így folytatódnak: „kérd ki, kérd ki kis fiától, ellenbéli (= szembenlévő) szomszédjától”, majd: „itt csönög, itt pönög, ettől kérem, ez adja ki!” A játékdal itt is véget érhet, de gyakran kapcsolódik hozzá az **57.** példa utolsó két vagy három sora. Ezután az Osztó elkiáltja magát: „Jöhet már a (vagy: bejöhet a) Gyurka, mert kisült a hurka!” Vagy: „Bejöhet a bába, megfőtt a kása, tizenkét órára (piros csizmát húztak a lábára!)”. — Az **58.** példa szövegének jóval kevesebb változatát ismerjük. Jellegzetes motívumai: Egy aranyat leltem (vettem; aranyat találtam), porba borítottam (Borbás Boris adta, burván borítottam, borba burítottam stb.). Néprajzi kutatók ez utóbbi kifejezést tartják az eredetihez legközelebbinek, minthogy „a gyűrűjátéknál tenyerükbe takarják, borítják a gyűrűt, búrbe”; egyes dalszövegekben elő is fordul: „piros bőrnek bőr ajtaja”. Egyes változatokban „találd ki, te bíró” (vagy: találd bíró, találd) motívum helyett ez áll: az én aranyomra gondot is tartottam. Ha a Bíró eltalálja, kinél van a gyűrű, második versszakként ezt éneklük: „Igaz bíró voltál, igaz törvényt tettél, az én aranyamra igazán esküdtél (vagy: ítéltél).” Ha tévedett, ugyannerre a dallamra ezt éneklük: „Hamis bíró voltál, hamis törvényt tettél, az én aranyamra hamisan esküdtél (ítéltél)”. További változat: „Aranyat találtam, de jó kézre adtam, de jó bíró volnál, hogyha megtalálnád!”

Dallam szempontjából: **57-es** példánk az északi, északkeleti területekre jellemző, ereszkedő dúr trichord, egyes ütempárookban csak a két felső hang motívumaiból épül. **58.** példánk a felnőttek dalainak ereszkedő vonalú, régies csoportjához tartozik, AABC tartalmú sorszerkezettel, a kvintváltás halvány nyomaival a 2. és 4. sor között. Kisterces dallam, az első két sorban nagy-, a harmadik sorban kis-szexttel. — Az **57.** példa szövegtípusa gyakran hangzik fel *s/sm* motívummal, vagy ennek pusztán második felével is.

KIOLVASÓK

59

Egyedem, begyedem, ten-ger - tánc, Hajdu só - gor, mit kí - vánsz?
Nem kí - vá - nok e - gye - bet Csak egy ka - raj ke - nye - ret
Kenyerem mellé szalon - nát, Üsd ki ezt a go - rom - bát!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

60
Egy-kem-begykem ker-gen-dő-be, Szól a ri-gó az er-dő-be'
Csi-ri csár, Sza-bó Pál, Cse-resz-nyé-vel töl-tött tál,
Fuss ki, fuss ki, menj ki, Ti-ed le-gyen, szedd ki!

61
Egyetem, begyetem, kar-kan-tyú, Nem va-gyok én fél-nya-kú.
Is-ten ko-vá-csa va-gyok, Szent Pál lo-vát va-sa-lom.
Fényes szeg-gel szö-ge-lem, Vaspál-cá-val kon-ga-tom.
Kipp, kopp, Pé-ter bá-csi, szedte-vet-te e-zek közül ezt!
János bá-csi,

62
Ekedem, bekedem, bakkecs-ke, Három lá-bú menyecs-ke.
Föl-má-szott a to-rony-ba, Meg-kér-dez-te, hány ó-ra.
Fél tizen-hat-ra, Te vagy az a maf-la!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

63
 Egyedem, begyedem, Bűröm-bikkem,
 Bikkmászárom, Ken-der - fő - dön lö - vő - döz - nek,

 Ir - mány, fodor - mány, Új - sü - ve - gü boszor - kány!

 Ha én kis ma - dár - ka vol - nék, Zöld fü - véc - s - két sze - de - get - nék,

 Vas - ba hány - nám, Csirip - cserép, Fogd hát!

64
 Egyedem-begyedem, cukkom bér, Á - bel - fá - bel gu - gul - lér,

 Ékusz-pékusz, pampa-lékusz, Hanyat mondasz: Mondd meg te, meg te!

A kiolvasó mondókák sajátos, külön műfajt képviselnek, amely bizonyos játékok főszereplőinek (húnyó, kergető, kör közepén álló stb.) kiválasztására szolgál. A sors útján való döntés ősi szokásának továbbélése ez minden nép gyermekeinél.

A kiolvasás legáltalánosabb módja: a játékosok körbe (félkörbe vagy sorba) állnak (ülnek). Egy közülük (a „szedő, adogató, gazda” stb.) a kör közepén vagy a sorral szemben áll (ül, jár), s a kiolvasót mondogatva sorra megérinti mindannyiukat. Akit az utolsó szótagra érint meg, az „kiesik” (gyakran félre is áll), s az újra kezdődő kiolvasásban már nem szerepel. Aki legutoljára marad, az lesz a főszereplő. (Egyszerűsített változat: az első kieső lesz a húnyó, kergető, stb.). — A „megérintés” Kiss Áron múlt századi leírása szerint „ütemről ütemre felváltva a maga s a másik gyermek mellét ütve” történik, a „magáét a tenyerével, a másikat a keze fejével”. — Másik jellegzetes kiolvasási mód: a játékosok körbe állnak, s mindkét kezüket ökölbe szorítva maguk előtt tartják. A kiolvasó a kör közepéről szintén ökölbe szorított kézzel üt mindegyik ökölre, negyedértékenként. (Egyes változatokban az ütés keresztezve történik: jobb ököllel a játékos jobb öklére, bal ököllel a játékos bal öklére.) Saját jobb ökle helyett a kiolvasó az állára üt. Amelyik ökölre az utolsó szótag esik, azt gazdája a háta mögé teszi; s ha a másik ökle is „kiesik”, egészen kiáll.

A kiolvasók szövegeinek nagy része a magyar vagy indoeurópai számsor különféle módon eltorzult alakjait tartalmazza. Legtöbb kiolvasónk az „egy” számnévből játékosan képzett „egyedem-begyedem” ikerszóval (60., 63., 64. pl.), vagy ennek valamilyen változatával („egyetem-begyetem”: 61. pl., „ekedem-bekedem”: 62. pl., „egykem-begykem”: 59. pl., egyerem-begerem, ögyöröm-bögyöröm, ögyedezi-bögyedezi, egyem-begyem, etyem-petyem, ecem-

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

pecem, ec-pec stb.) kezdődik. — Az 59. pl. „tengertánc” kifejezését és változatait egyes kutatók a 4-es számot jelölő indoeurópai szavak egyikéből eredeztetik, mint pl. a görög „tettaresz” („tesszaresz”); ugyanerre vezethető vissza további példáink harmadik vagy negyedik szava is, mint: kergendőbe (60. pl.), karkantyú (61. pl.), bakkecske (62. pl.), bikkmászárom (63. pl.) és változataik. A 63. pl. „madarak voltunk...” motívumában Kiss Áron a régi korok madárjósolatainak emlékét látja, az „újsüvegű boszorkány” motívumban a boszorkánymesterekre való visszaemlékezést, a „tökbe teszem...” sortípusok pedig, melyekben a betűrímek mindenképpen a régi költészet hagyományát őrzik, Kiss Áron szerint „elég nyilván magukon viselik a varázsigék jellegét”. A 64. példa változatai egész Európából ismeretesek. (Az egyes elemek külföldi megfelelőit lásd az 573. oldalon!) A szövegekről ennél pontosabb képünk akkor alakul ki, ha — néha egy-egy rejtett értelemre rávilágító — variánsait ismerjük. E célból az 573. oldalon, a jegyzetben közlünk változat-táblázatot.

A kiolvasók szövegei még a játékdalokéinál is erősebben bizonyítják, hogy a gyermekeknek elsődlegesen nem a szavak értelme a fontos, hanem azok hangzása: a ritmus, rím, hanglejtés. A sorsolás ősi műveletéhez meg különösen jól illenek a mágikus varázsigékre emlékeztető értelmetlen sorok.

A kiolvasók sajátos *előadásmódja*: a kiolvasó mozdulatnak megfelelő, a szöveg értelmétől és a szó természetes hangsúlyától független, *negyedértékenként egyenletesen lüktető hangsúlyozás*. Ez a fajta hangsúlyozás az igazán hagyományos előadásban zenei hangokon, *dallamos hanglejtéssel* történik. A dallamos hanglejtés lényege: egy tengelyhang váltogatása egy vagy több alsó vagy felső hangközzel. Egyik leggyakoribb váltó-hangköz az alsó nagyszekund; ez a fajta hanglejtés jellemzi elsősorban az 59., 60., 61. példát, valamint a 62. pl. három utolsó sorát. Az 59. és 61. példában a felső nagyszekund is megjelenik, a 61. második ütemében egy erősebb hangsúly kiemelésére, az 59. utolsó előtti ütemében pedig egy sajátos záróformulában. Zárásként jóval gyakoribb az alsó nagyszekundra ereszkedés (60., 62.), vagy egy felkiáltás (61. pl.). — Északdunántúli kiolvasók és játékdalok jellegzetes motívuma: fellépés a tengelyhang felső nagyszekundjára, leugrás az alsó nagyszekundra, majd visszalépés a tengelyhangra. Ezt a hanglejtésmotívumot képviseli a 62. pl. első három sora. — A 63. példában terc- és főként kvartváltogató dallamos hanglejtést találunk; ez utóbbi a 10. ütemben a tengelyhang felemelkedésével a felső szekundra kvint-távolságúra tágul. — A 64. példa dallamos hanglejtése elsősorban az alsó kisszekundot és alsó kvartot váltogatja a tengelyhanggal, de előfordul benne futólag alsó nagyszekund (1. ütem), alsó kisterc (7. ütem), majd felső kvart, s végül az arról leugró oktáv hangköz is (8-10. ütem).

Kiolvasó-szövegek gyermekkori feldolgozása Kodály Zoltán műveiben: „Egyetem-begyetem” (vö. 59. és 60.), „Isten kovácsa” (vö. 61.) és „Madarak voltunk” (vö. 63.).

SZEREPVÁLTÓ ÉS PÁRCSERÉLŐ KÖRJÁTÉKOK

A magyar népi énekes játékok között voltaképpen igen ritkán fordul elő, hogy a résztvevők a dal szövegét „megjátsszák”. Az ilyen jellegű játékok többsége vagy más népek játékaiból — mint pl. „Csákváron volt egy kápolna”, „Repülve jön egy madárka”, „Nyuszi ül a fűben”, „Ádámnak volt két fia” stb. —, vagy pedig népies műdalokból — pl. „Ajtó, ablak nyitva van” — került a magyar gyermekek játéanyagába. Ezek mellett azonban a szöveg stilizált megjátsszása gyakran kapcsolódik az egész magyar nyelvterületen jól ismert „Fehér Liliomszál” vagy hasonló kezdetű régi magyar játékdalszöveghez is. Ez a szövegtípus az ősi hiedelemvilág analógiás szépség-varázslásának és víz-tiszteletének emlékét őrzi. Ez utóbbi egyik megnyilvánulása volt az ún. „lustratio”, azaz: megtisztulás vízben fürdés, mosdás által. A szépség- és szerelmi varázslást illetően pedig egyes községekben még az utóbbi évtizedekben is szokásban volt, hogy nagypéntek hajnalán a lányok megmosdottak a közeli patak vagy folyó vizében, hogy szépek legyenek; s hitték, hogy akivel ez után találkoznak vagy akinek a kendőjét megszerezték s abba törülköztek, az lesz a férjük.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A változatok nagy többsége a „törülközzél meg te” (lásd a táblázatban VII. számnál) motívumnál fejeződik be. Ilyenkor a hozzá kapcsolódó *játék* menete a következő:

A játsszók körbe állnak — vagy összefogódzva körbe járnak —, s valamennyien énekelnek. Egy közülük (a „fehér”), néha kettő („két liliumszál”) a kör közepén áll, s megjátssza mindazt, ami a dal szövegében felhangzik. Néha a kör tagjai is ugyanazokat a mozdulatokat végzik:

„Ugorj...”: helyben felugrik vagy lekuporodik; vagy: eredetileg a körön kívül áll, s ekkor ugrik be a körbe; a **68.** példában a „rózsa” előbb kiugrik a körből, majd visszaugrik a körbe.

„Támaszd meg...”: csípőre teszi egyik vagy mindkét kezét; vagy halántékához emeli két ujját; oldalra hajlik, s karjával derekát támogatja. A **67.** példában: a körbenállók egyike elé lép, majd háttal fordulva, fejét annak jobb vállára hátrahajtja, bal kezével pedig megfogja annak bal vállát, majd helyet cserélnek (minthogy e változatban ez az utolsó versszak).

„Fésülködjél...”: ujjával a haját fésüli, illetve két kezével a haját simogatja. A **67.** példában az egyik körtag elé állva végzi ezt, a körtag pedig két kezét feltartja, könyökben behajlítva, tenyérrel a „liliom” felé fordítva — mintha tükröt tartana neki.

68. példánkból a „támaszd meg...” és „fésülködjél...” sortípusok hiányoznak; helyettük viszont megjelenik egy „Húzd fel piros csizmád” motívum — ennek éneklése közben a kör közepén álló játékos a csizmahúzás mozdulatát utánozza, a „hej rózsa...” refrén alatt pedig csípőre tett kézzel, derekát ringatva táncol, a jobb láb helyben, a bal előre és vissza lépeget.

65

Fe - hér li - li - om - szál, u - gorj a Du - ná - ba,
Támaszd meg ol - da - lad két a - rany pál - cá - ba!

Mo - sa - kod - jál,
Fé - sül - köd - jél, És meg - тө - rül - köz - zél!

66

Fe - hér li - li - om - szál, u - gorj a Du - ná - ba,
Támaszd meg az ol - da - la - dat két a - rany pál - cá - val.

Fé - sül - köd - jél meg te, Mo - sa - kod - jál meg te,

Tө - rül - köz - zél meg az a - rany ken - dö - be!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

67
1. Fe - hér li - li - om - szál, É - kes li - li - om - szál,

Sej, u - gorj át a Rá - bán, Sej, u - gorj át a Rá - bán!

2. Mo - sa - kodj meg szé - pen, Mo - sa - kodj meg szé - pen,
3. Tö - rül - közz meg szé - pen, Tö - rül - közz meg szé - pen,
4. Fé - sül - ködj meg szé - pen, Fé - sül - ködj meg szé - pen,
5. Tá - masz - kodj meg szé - pen, Tá - masz - kodj meg szé - pen,

Sej, az a - rany la - vór - ba, Sej, az a - rany la - vór - ba!
Sej, az a - rany ken - dö - be, Sej, az a - rany ken - dö - be!
Sej, az a - rany fé - sű - vel, Sej, az a - rany fé - sű - vel!
Sej, az a - rany tus - kó - ba, Sej, az a - rany tus - kó - ba!

68
U - gorj ki Du - ná - ból, U - gorj be Du - ná - ba!

Hej, ró - zsa, ró - zsa, Pi - ros ró - zsa,

Nyilj ki va - sár - nap Haj - nal - ba!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

69

Fe - hér li - li - li - li - om - szál,
Sej, u - gorj e - gyet a Ti - szá - ba,
Sej, u - gorj e - gyet a Du - ná - ba!

„Mosakodjál...”: két kezével az arcát simogatja, mosakodás-szerűen. A 67. példában előzetesen az egyik körbenálló elé lép, aki két tenyerét öblösen elébe tartja, s a „liliomszál” lehajolva, ebből „mossa” az arcát.

„Törülközzél...”: lehajolva vagy féltérdre ereszkedve homlokához érinti a körbenállók egyikének kötényét, szoknyáját, kabát-szélét, stb.

Az esetek többségében a „liliomszál” ez után helyet cserél azzal a játékosal, akinek ruhadarabjában „megtörülközött”. A 67. példában, mivel a sortípusok rendje megváltozott, ez a helycsere az utolsónak énekelt „támaszd meg...” motívum után történik. A 69. példában pedig a „törülközés” helyett új motívum jelenik meg: „fussunk arra, ki merre lát, sej, szedje szaporán a lábát!”, s ennek megfelelően — miután addig is mindenki végezte a dalszövegben említett mozdulatokat —, valamennyien szétfutnak, s akit a középben álló megfog, az lesz az új „liliom”.

A szövegváltozatok áttekintéséhez az 573. oldalon táblázatot adunk. Ezzel egyes homályosabb vagy torzult variánsokat is könnyebben értelmezhetünk.

Ez a szövegtípus a legkülönbözőbb *dallamokhoz* kapcsolódhat. Számos változat jellemző dallam-magva az emelkedő nagyszekund és ereszkedő kisterc: *sl/sm*, néha a teljes szöveget ezzel a dallammal éneklék. A 65. példa is így indul, kiegészítve egy leszaladó pentachorddal, majd ezen a terjedelmen belül szekundszekvenciában ereszkedő tercekkel, végül kvintről alapra ugrással. — A 66. példa alapmotívuma a kvint és terc között ereszkedő és emelkedő szekundokból áll, először ereszkedő pentachord egészíti ki, majd kvintről alapra ugrás. Zárómotívuma kvintről szextre lépés után szekundokban ereszkedik a 2. fokig, majd a tercről ereszkedő trichorddal ér véget. — A 67. példa négysoros, strófaszervezetű dallam, A A B Bv formában, tripodikus sorokkal. Az A-sorok zenei tartalma: kvintről szextre lépés után fokozatos ereszkedés a tercig. — A 68. példa refrénes szerkezet, két alapmotívummal: 1) emelkedő dúr hármassal induló, szekundokban tercig ereszkedő, majd kvartra visszahajló tripodikus sor; ez minden újabb szöveg-sortípusnál kétszer hangzik fel, először változó, majd állandó szövegsorral. („Mint a másik szolgál”: a „szolga” szó itt régies értelmében, gyermeknek vagy ifjabb személynek szóló kedveskedő kifejezés.) 2) Ereszkedő dúr trichord után felugró kvart ütempáros motívuma; ennek négyszeri, variált ismétlése hordozza a refrén szövegét. — A 69. példa dallama lényegében az 56. példával azonos.

Párcserélő folytatással:

Számos változatban a fentebb ismertetett játéktípus nem ér véget egyszerű szerepcserével, hanem a „liliomszál” beviszi a kör közepébe azt, akinek a kötényében „megtörülközött”, és táncolni kezd vele. Egyes változatokban ilyenkor a kör is párokra szakad, s a dal hátralévő

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

---

részében mindannyian táncolnak, csárdáslépésekkel és „sergessel” (forgással). A tánkra való felszólítást többnyire a szöveg is tartalmazza; „sergesd meg rózsádat...” (változatait lásd az 574. oldalon).

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

70

1. Fe - hér li - li - om - szál, Fe - hér li - li - om - szál,
2. Tá - maszd meg ol - da - lad, Az a - rany vil - lá - val,
3. Ke - rek é - gen já - ró, Nap u - tán sé - tá - ló,

Sej, u - gorj a Du - ná - ba, U - gorj a Du - ná - ba!
Sej, szakajtsd ki ró - zsá - dat, Ser - gesd vi - o - lá - dat!
Sej, szívem zöld szok - nyá - ja, Dik - ta pánt - li - ká - ja!

Hej, ró - zsa, ró - zsa, pi - ros vagy,

Haj - na - li csil - lag, fé - nyes vagy!
Jól tud - tad, ró - zsám, e - nyém vagy!

Mi - nek ad - tad más - nak ma - ga - dat!

Ter - mett a meggy - fa, Haj - lott az á - ga,

Ken - der - mor - zsa, szép me - nyecs - ke,

Ö - lelj, csó - kolj a kis kert - be!

Ezt ö - le - lem, ezt csó - ko - lom,

Meg - for - dí - tom, ki - ta - szí - tom!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

71

1. Fe - hér li - li - om - szál, Sej, ugorj a Ti - szá - ba,
Sej, ugorj a Du - ná - ba!

2. Tá - maszd meg ol - da - lad
Az a - rany vil - lá - ba, Sej, fészül - ködj meg szé - pen,
Sej, mosa - kodj meg szé - pen,
Sej, tü - rül - közz meg szé - pen!

3. Sür - gesd meg ró - zsá - dat,
Tel - jes vi - o - lá - dat,

4. Ég a gyer - tya, ha meg - gyújt - ják,
Ezt a lá - nyok szé - pen fúj - ják.

Fúj - jad, fúj - jad, jó ka - to - na
Hadd ví - gad - jon ez az ut - ca.

5. Ez az ut - ca de szép ut - ca,
Roz - ma - ring - gal van ki - rak - va,

6. So - ha vi - lág - é - le - tem - be,
So - ha nem néz - tem le - gény - re,

7. Hár - mat csat - tant ti - zen - ket - töt,
Há - rom a - ra - nyos fé - ke - töt,

Azt is tu - dom, ki rak - ta ki,
Pes - ti, Pa - lya pin - gál - ta ki.
Most ta - lál - tam egy szö - ké - re,
Te - le van a fa - lu ve - le.
Bár sze - ret - ne, bár el - ven - ne,
Bár csi - kor - gós csiz - mát ven - ne, ki bü - dös, ki!

Klá - ri kis me - nyecs - ke, Ad - jon Is - ten las - sú es - söt,
Nyílik a ró - zsács - ka, Mos - sa ősz - sze mind a ket - töt.

Dá - di - li fecs - ke, Bar - na me - nyecs - ke,
Hár - mat ü - zen - tem a he - ge - dű - be,

Még - se me - hettem U - ri fi - ca,
Az e - lő - tánc - ba! Fa tarisznya, Török maca, Török ta - li - gá - val

Pénz volnék csendül - nék, Haj - lon - ca,
Kari - ká - ra pendül - nék, Haj - lon - ca, Szakad a ga - tya!

A táncra szólító sortípus után a legkülönbözőbb szövegrészletek következhetnek, különböző lírai dalokból. Néha egész versszakok (70. pl.: Haj, rózsza, rózsza...), vagy versszak-füzérek (71. pl.: Ég a gyertya...); máskor csak töredékek régi szokásokat vagy hiedelemvilágot őrző szövegekből, mint pl.: „Adjon Isten csendes essőt, mossa össze mind a kettőt” (párok összeéneklése analógiás varázslással), vagy: „Hármat üzentem (= három pénzt tettem) a hegedűbe, mégse mehettem az elő (= első) táncba” (lakodalmakban és multságokban szokásos táncrend és a zenészeknek való fizetés módjának emlékei). Gyakoriak az ún. játszi szóképzések is, mint a 71. végén: dádili fecske, úri fica, török maca stb. A tánc végét rendszerint sajátos szövegmotívumok jelzik, amelyek kifejezésre juttatják, hogy aki eredetileg a kör közepén volt, annak most már át kell adnia a helyét; ilyenek pl.: megfordítom, kitaszítom!; ki, бүдös, ki!; co, ki, tavalyi kutya!; állj ki már!; stb.

A füzér-szerűen összekapcsolódó különféle szövegek *dallam* szempontjából is változatosak. 70. példánk egy Nógrád és Heves megyékre jellemző dallam- és szövegfüzért mutat be. Kezdő strófája 4 tripodikus sorból áll, A A B C szerkezettel. Az A-sorokat emelkedő dűrhármas jellemzi, a B-sort szext és terc között hullámozó vonal, a C-sort pedig ereszkedő dűr pentachord. A hetedik ütem kivételével az egész dallam egyenletes negyedekben mozog. Ez a dallam felhangzik 2-4 versszakkal, majd egy másik négysoros dallamstrófa következik, tetrapodikus sorokkal, az új magyar népdalstílus egyik jellegzetes formájában: A A⁵ A⁵ A, kupola-szerkezettel. Az egyes sorok dallamvonala is kupola-alakú. A további dallamok már inkább motívum-töredékek, mint önálló strófák. — A 71. példa egy jellegzetes Pest megyei és alföldi típust képvisel. Kezdő dallama szintén 4 tripodikus sorból áll, A A B B (vagy A A B Bv) szerkezettel. A 7. ütem kivételével egyenletes negyedekben mozog; sajátossága viszont, hogy az A-sorok utolsó hangja gyakran megnyúlik, s ezáltal 3/4-essé válik. Az A-sorok zenei tartalma: kvintről szextre lépés, leugrás kvartra, onnan az alaphangra, majd vissza a kvartra. A B-soroké: kvintről szextre lépés, majd a változatok többsége leugrik a kvartra, s fokozatosan ereszkedik az alaphangig; a 3. sorban onnan még visszaugrik a kvartra, így a 3-4. sor nyitás-zárás viszonyba kerül egymással. A 71. példában e dallamvonal pentatonikusabb formát öltött, kiküszöbölve a félhangokat; a nyugati periódusokra jellemző nyitás-zárás formát is elhagyta. A 71. példa is újabb dallamstrófával folytatódik; ez is A A B Bv szerkezetű, szintén csak egy dűr-hexachordon belül mozog. A változatok többségében az A-sorok a kvintről szextre lépve fokozatosan ereszkednek a tercig, majd ugranak az alaphangra; példánkban az ugrás a kvint és terc közé került, így a félhanglépés kiküszöbölődött. A B-sorok a tercet írják körül alsó és felső váltóhanggal, majd a 4. sor ereszkedő trichorddal zárul. Ezután különböző motívumtöredékek következnek, legsűrűbben egy ereszkedő trichordból és felugró kvartból alakult motívum.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

„Kis kacsá fürdik...”

72

The musical score is written in a single system with ten staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The music is in 4/4 time. The lyrics are written below the notes. The score includes repeat signs and first/second endings. The lyrics are: Kis ka - csa für - dik, / Ké - szü - lő - dik, / Len - gyel-or - szág - ba / Mosd - jál, mosd - jál, / kis me - nyecs - ke, / Ö - lelj, csó - kolj, / a - kit sze - retsz. / Sej, ró - zsa, ró - zsa, / pi - ros vagy, / Haj - na - li csil - lag, / fé - nyés vagy! / Mért ad - tad, ró - zsám, / ma - ga - dat, / Mért hagy - tad, ró - zsám, / ma - ga - dat! / Nem vagyok o - ka / sem - mi - nek, / A - nyám az o - ka / min - den - nek. / Mért adott en - gem / i - lyen - nek, / Tej - fölös baj - szú / le - gény - nek! / Desz - ka ka - pu / ke - rí - tés, / Ott e - sik / jó ö - le - lés, / Ö - lelj, ró - zsám, / ked - ved - re, / So - hasem há - nyom / sze - med - re!

Kis ka - csa für - dik,
Ké - szü - lő - dik, Len - gyel-or - szág - ba
Mosd - jál, mosd - jál, kis me - nyecs - ke,
Ö - lelj, csó - kolj, a - kit sze - retsz.
Sej, ró - zsa, ró - zsa, pi - ros vagy,
Haj - na - li csil - lag, fé - nyés vagy!
Mért ad - tad, ró - zsám, ma - ga - dat,
Mért hagy - tad, ró - zsám, ma - ga - dat!
Nem vagyok o - ka sem - mi - nek,
A - nyám az o - ka min - den - nek.
Mért adott en - gem i - lyen - nek,
Tej - fölös baj - szú le - gény - nek!
Desz - ka ka - pu ke - rí - tés,
Ott e - sik jó ö - le - lés,
Ö - lelj, ró - zsám, ked - ved - re,
So - hasem há - nyom sze - med - re!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

73

1. Kis ka - csa für - dik fe - ke - te tó - ba,
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.

Mosd-jál, mosd-jál, szép kis menyecs - ke,
Ö - leld, csó - kolj, a-kit szeretsz, kapd be!

2. Rá - di - rá - di ro - ko - nyom, té - ged hív - lak bál - ba!
Nem me - he - tek, ba - rá - tom, mer a lo - vam sán - ta.

Sánta lovam, pa - ri - pám i - szik a me - ző - be,
Szép asszonyt szere - tek, lakik Borsosgyőr - be.

3. Annak van egy ci - pel - lő - je, he - ge - dú a sar - ka,
Annak van egy fej - kö - tő - je, a le - ve - gő tart - ja.

Én azt cselekszem, meg - há - za - so - dom,
Feleségem a - lu - szik, ma - gam dolgozom.

4. Hop - po - la desz - ka, kop - po - la desz - ka,
Nem le - szek töb - bé nyoszo - lyó lisz - ka!

Ha leszek, le - szek, menyasszony leszek.
Annak is a leg - szebb le - á - nya leszek!

5. Mi - kor a meny - asz - szonyt es - küd - ni vi - szik,
Ak - kor a vő - legényt az ágy a - lá te - szik.

Hegy - re, bögyi - re, apró gombos - tű - re,
Sodor - ja az ördög selyem keszkenő - be!

Amint a **46-47.** példákban láttuk, a fentiekkel hasonló kezdetű szövegek gyakran kapcsolódnak kiforduló körjátékokhoz. Más esetekben viszont — így a **72-73.** példában is — további sor- vagy versszak típusokkal kibővülve, párválasztó-párcserélő játékok kísérője.

A **72.** példa a század első felében még igen kedvelt játék volt a Tolna megyei Ozorán. Cselekményét az 50-es években így mondták el: „A játszóhelyen néhányan összekapaszkodtak, s körbe-körbe járva mondogatták: Ki játszik kis kacst? Akik játszani akartak, csatlakoztak. Mikor már elegen összegyűltek, kört formáltak, s egyikük beállt a közepére, ő volt a „kis kacsa”. Neki az elején utánoznia kellett mindazt, ami a dalban elhangzott. Amikor azt énekelték: Ölelj, csókolj, akit szeretsz —, valakit kiválasztott a körből és azzal táncolt a dal végéig. Mikor a végére érték a dalnak, a volt „kis kacsa” kiment a körből, párja lett az új „kis kacsa”, s a játék kezdődött előlről, amíg meg nem unták.”

A **73.** példa egyes változatait a benne szereplő helynévről „borsosgyörözés”-nek nevezték, így Győrújfaluban is, ahol a 40-es évek elején a 14-16 éves leányok a következőképpen játszották: A dal éneklése közben a kör tagjai leeresztett karral, kézenfogva, versszakonként irányt változtatva lépegettek — jobb lábbal oldalt léptek, majd bal lábbal a jobb *előtt* keresztbe léptek (szűken); ez után a jobb lábbal újra oldalt léptek, a ballal pedig a jobb *mögé* (szintén szűken), keresztbe. Amikor irányt változtattak, a bal lábbal léptek oldalra. A középben táncoló pár egylépéses csárdást táncolt, miközben kissé oldalt dőltek és összefogott kezüket ellenkező oldalra kilendítették. Időnként a fentebb leírt lépéssel körbeforogtak. — Más változatokban a kör közepén táncolók „pórumoznak” (lásd **41-43.** példa játékleírását!), vagy egymás jobb kezét megfogva, kinyújtott karral forognak, másik karjukat szintén kinyújtva, vállmagasságban vagy csípőre téve.

A két játék *szövegének* kezdő sortípusait a **46-47.** példánál tárgyaltuk. Ha a szöveg párcserélő játékhoz kapcsolódik, akkor jellegzetes folytatása: MOSDJÁL, MOSDJÁL (kelj fel, mosdjál; kendjél, mosdjál; lengyel, mosdjál; lengyel mondja; Lengyelország; lengyel borsó; lengyel seje stb.) KIS MENYECSKE (szép mecsecske; szép virágszál; lengyel kislány; öltözz, mosdjál stb.), ÖLELD, CSÓKOLD (ölelj, csókolj), AKIT SZERETSZ (KAPD BE)! — Ahol a „mosdjál” kifejezés felhangzik, ott a kör közepén álló játékos rendszerint éppen úgy az arcosást utánozza, mint a **65-69.** játékokban. Ahol a szöveg már eltorzult, ez a mozdulat természetesen elmarad. Az „öleld...” a párválasztó játékok egyik legjellegzetesebb sortípusa. A kör közepén álló ez alatt választja ki párját, akivel a dal végéig táncol.

A **72.** példa szövege ezután a felnőttek világában mindmáig jól ismert lírai dalokkal folytatódik. Ezek közül első: „Sej, rózsa, rózsa...”; változatával már találkoztunk a **70.** példában.

Ezzel szemben a **73.** példa Észak-Dunántúl egyik legjellegzetesebb játékdal-szövegével folytatódik. E szöveget a múlt század eleje óta számos változatban lejegyezték, kezdősorai igen sokféle formában maradtak fenn. (Lásd az 574. oldal változat-táblázatát!) „Annak van egy cipellője...”: szokás volt régen, hogy nyikorgót tettek a csizma sarkába, hogy jobban nyikorogjon. „Annak van egy fejkötője...”: olyan magas, hogy már az eget éri (vö. a változat-táblázattal!). A „hoppala...” résztől kezdve a versszakok a felnőttek világának jellegzetes lakodalmas dalaiból idéznek, közölt példánkkal nagyjából egyező módon a többi változatban is, legfeljebb kevesebb versszakkal. A „mikor a menyasszonyt esküdni (fektetni) viszik” kezdetű sorpár a lakodalmi gyertyástánccal egybekötött menyasszony-fektetés szertartásának leggyakoribb kísérő dalszövege (vö. **533.** sz.).

Dallam szempontjából a **72.** példa a kvint-kvart (ez utóbbi néha alsó váltóhangjával aprózva), kvint-alaphang ütempáros motívumának ismételtetése után (1-14. ütem) a felnőttek dalaiból átvett, négyütemes dallamsorokkal folytatódik; a régi magyar dallamstílusra jellemző ereszkedő kvintváltás nyomaival (39-46., 55-62. ütem). Lényegükben idetartoznának a 23-38. ütemekből

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

álló sorok is, de ebben a játékdalban fordított sorrendben rögzítődtek. — A 73. példa lényegében egyazon négy soros dallamstrófát ismételt, amelyet a ritmus-aprózások tesznek változatossá. E dallamstrófa négyütemes sorokból áll, A A B Bv szerkezetű. Az A-sorok kvintismételgetés után szextre lépnek, majd a kvintről kis hullámokban, szekvenciázva ereszkednek vissza az alaphangra. A B-sorok nyugati hatást mutató szekvenciákkal indulnak (kvart-szekund, terc-alap), két utolsó ütemükben azonban ereszkedő kvintváltást tartalmazó nyitás-zárás viszonyban vannak egymással (szext-kvint, szekund-alap). E B-sorok a felnöttek több énekében is előfordulnak, különböző dallami előzményekkel, nagybőjti vagy karácsonyi szöveggel egyaránt. Morva és szlovák dallamokban is megtalálható, valószínűleg azokból került át a magyarba.

„Hej, szénára... ” és változatai

Az idősebb nemzedék emlékei szerint a „Hej szénára...” kezdetű játékdalok még néhány évtizeddel ezelőtt is az egész nyelvterületen jól ismertek és kedveltek voltak, rendszerint párcserélő játékokhoz kapcsolódva. 74. példánk *cselekményét* Lajos Árpád 1940-ben a következőképpen közölte: „8-10 leányka kézfogással álló kört alakít. Kettő közülük a középre áll, és lassú, topogó lépésekkel önmaga körül fordul. Kezüket szájukhoz vonják, s onnan elhúzzák, mintha fonnának. 'Vedd el, akit szeretsz': mindketten kiválasztanak maguknak egy-egy kislányt. Megfogják egymás karját a váll közelében, és így lépkednek egymás körül. 'Minden délben dibegés-dobogás': elengedik egymás karját, szembekerülnek, és két kézzel kezefogva táncolnak. Egyidejűleg a kör tagjai is páros táncot járnak.” — Más változatokban: a körben álló játékos (rendszerint csak egy) összekulcsolt kezét feje tetejére vagy tarkójára téve forog, amíg be nem vesz valakit a körből. Közben a kör tagjai állnak vagy körbejárnak, vagy jobbra-balra lépegetve táncolnak.

A szöveg értelme nagyban kivilágosodik az 575. oldal változat-táblázatai alapján. Az egyes motívumokhoz: „Hej szénája (szénára)...”: Kiss Áron szerint ez a szövegsor régi lakodalmas szokásra utal. „Azt a szénakötelet dalolja meg, amelyikkel a lakodalmas menet útját elzárták, s amelyet a vőfénynek egy kard vagy fejszeccsapással ketté kellett szakítani.” — „Kerék asszony, kerék kis menyecske...”: eredetileg a körben levő táncost jelentette, a többi változat a már nem értett régies szó eltorzulásából keletkezett. — „Nyújt, nyújt fonalat...”: e sorok a fonás munkájára utalnak, a fonó leány ugyanis nyálával és ujjbegyével sodorja a kenderkócot fonallá. — „Kendermorzsa kis menyecske...”: valószínűleg a kendermagos (pettyes) kifejezésből ered, amely a kör közepén táncoló ruhájára utal. — „Fejemre tettem gyöngyös kosaramat...”: eredetileg: koszorúmat, vagyis a régi menyasszonyi fejdíszre utal. — „Annak adjuk a leányt...”: szintén lakodalomra utaló sorpár; annak adják a leányt, aki erős, bátor ura lesz a menyecskének. — „Tálat törtünk, ráoppantunk...”: régi lakodalmas szokás emléke; egyes helyeken a menyasszonytánc után, mikor a násznagy átadta a táliban összegyűlt pénzt a menyasszonynak, a tálat a földhöz vágták, s rá is tapostak, hogy annyi ideig tartson az új pár boldogsága, ahány darabra tört a tányér. — „Szita-szita péntek...” Varázsló ráolvasás elemeit tartalmazó sorok. A varázsló eljárás szokásai közé tartozott a fordított sorrendben való felsorolás. A dob viszont a régi sámánok legfontosabb varázseszköze volt, s ezt a szerepet később a szita vette át. — „Egy pénzt tettem”: lásd a 71. számnál. „Adjon Isten csendes essőt”: ugyanott. Mindezek vándor-motívumok, a legkülönbözőbb kezdetű játékdalokban egyaránt felbukkannak. A 75. példa „Hajlik, hajlik meggyfa” motívuma elsősorban jellegzetes kezdőmotívum, lásd a 77-78. példában.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

74

Hej, szé - ná - ra, szé - ná - ra, szé - na sza - ka - dék - ra,
Ben - ne fo - rog kis me - nyecske, nyújt, nyújt, fo - na - lat,
A nyá - lá - val nyá - laz - za, Az új - já - val so - dor - ja,
Ken - der - mor - zsa, kis me - nyecske, vedd el, a - kit sze - retsz!
Ezt ked - ve - lem,
Ezt vá - lasz - tom, Komám - asszony lá - nyát,
Ka - ti - cát, Pan - ni - cát, Szedett ró - z s át,
A fe - jé - re tű - zöm gyöngyös ko - szo - rú - ját.
Még azt mondja Pal - kónk, Fá - rad a mi Jan - kónk.
Betyár, a - ki el - vé - ge - zi,
Hu - szá - ro - san be - fe - je - zi, He - je - hu - ja, hopp!
Min - den dél - ben di - be - gés, do - bo - gás,
An - nak ad - juk a le - ányt, a le - ányt,
Ki fel - kö - ti a kardját, a kardját, Hess ki, vén ka - kas!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

75

Haj, szé - na, szé - na, Szé - na sza - ka - dé - ka,
Ben - ne fo - rog kis me - nyecs - ke, ö - leld a - kit sze - retsz!
Ezt ö - le - lem,
Ezt ked - ve - lem! Ko - má - m - asz - szony lá - nyát,
Ez Ka - tus - kát, Mi - nek hí - nak en - gem,
Ez Pan - nus - kát, Do - bó I - lo - ná - nak,
Ne hív - ja - tok en - gem Do - bó I - lo - ná - nak,
Mert én va - gyok az a - nyá - mnak leg - ked - ve - sebb lá - nya!
Tá - lat tör - tünk,
Rá - rop - pan - tunk, Szi - ta - szi - ta pén - tek,
Szil - lá - rom csü - tör - tők, Dob - szer - da!
A ga - lam - bom zsír - ját ku - pá - val mé - rik,
Törökország, ég a vi - lág, Tá - ti - li, má - ti - li, Guba ge - li cécs - ke!
Egy pénzt tet - tem, Még - se me - het - tem
A he - ge - dű - be, Az el - ső tánc - ba.
Hajlik, hajlik a meggyfa, Ten - ge - ri Boris - ka, co ki, ta - va - lyi kutya!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

76

Szé - na al - ja, szé - na al - ja, szé - na sza - ka - dék - ja,
Ben - ne va - gyon ke - rék asz - szony, Ke - rék kis me - nyecs - ke.
Las - san, könnyen, Csak csen - de - sen, Ö - leld, a - kit sze - retsz!
Ezt ö - le - lem, Ezt ked - ve - lem, Komámasszony lá - nyát,
Ezt Ka - ti - cát, Ezt Na - ni - cát, Szi - nű, szi - nű ró - z s át,
A fe - jem - re tet - tem Gyöngyös ko - sa - ra - mat,
Ne híj - ja - tok en - gem Tu - bi I - lo - ná - nak,
Csak híj - ja - tok en - gem Vi - lág szép lá - nyá - nak!
Mert én va - gyok asz - szo - nyom - nak fo - ga - dott le - á - nya,
Sej Du - ná - nak, Tu - li - pán - nak gyönyö - rű vi - rág - ja!
Két kis kecs - ke jár - ja, Még - is szé - pen jár - ja,
Ad - jon Is - ten csen - des es - sőt Hadd mos - sa el mind a ket - tőt,
Ju - lis - ka, Ju - lis - ka is I - dább is,
Ma - ris - ka, gondoskodik én rólam is, O - dább is!
Ég a gyer - tya,
Ha meg - gyújt - ják, Sej! azt a lá - nyok szé - pen jár - ják!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

Dallamszerkezet szempontjából mindhárom példában közös a négyütemes sorok és a kétütemes motívumok váltakozása. E sorok és motívumok zenei tartalma azonban minden példában más típust képvisel, bár a **74.** és **75.** példák egyaránt dúr hexachord keretében mozognak. A **74.** jellemző motívumai: a) kvintet körülíró hullámzó vonal (1-2., 9-10., 11-12. ütem); b) lehajló, majd felhajló dúr hármások (17-20., 45-56.); c) kvintről szextre lépés, majd kvintről tercre vagy szekundra ugrás (21-22., 30-33.); d) a kvintről vagy szextről fokozatos ereszkedés az alaphangig (13-16., 26-29., 34-39., 57-58. ütem). — A **75.** példa alapmotívumai: a) terc-alsó szekund, terc-alaphang (1-4., 9-12., 29-32., 49-52. ütem); b) terc-kvint ugrás ismételtetése; c) zárómotívum: fokozatos ereszkedés a szextről az alapra (5-8., 25-28., 43-46., variáltan: 57-62. ütem). — A **76.** példában a játékdalok hexachord dallamvilága a Dunántúlon gyakori kis terces formában jelenik meg, de nagy szexttel. Főbb motívumai: a) kvint-ismételgetés és kvartra lépés után fokozatos ereszkedés a kvintről az alaphangig (1-4. ütem); b) a kvint körülírása felső és alsó váltóhanggal, majd az a) motívum utolsó ütemeivel azonos ereszkedés az alaphangra (5-10., variáltan: 65-72.); c) kvint-terc, szekund, alap, majd a kvint ismételtetése (11-28., 34-45.; csak a kvint-ismételgető motívum: 58-60.); d) a kvint és a szeptim között lépésenként emelkedő és ereszkedő motívum (29-33., 46-49., variáltan: 50-53.); e) kvint-terc, szekund (54-56., 61-64.; lényegében a c-motívummal azonos, csak az alaphang helyett szünet van).

„Érik a meggyfa... ”

A **77.** példa változatai — néhány szórványos északi és déli adattól eltekintve — túlnyomó többségükben Erdélyben és Bukovinában maradtak fenn. *Játékmódjuk* egyik jellegzetes leírása: „Egész körülállnak a kislánykák sorba, összefogják a kezüket. Egy benn áll a körben, az is meggy kereken, és forogva mondják az éneket. — Kapd bé — szavakra bekap egyet. Ketten járnak ott benn, a többi meggy kereken.” — Más elbeszélések szerint a középén táncolók jobbra-balra forognak, úgy, hogy „ez az én édes kedvesem” szavaknál „visszafelé forognak”. Egyes helyeken a középén táncolók „pórumoznak” (lásd **41-43.** példa), másutt ugyanezek „egymás mellé állnak, és a hátuk mögött keresztben megfogják egymás jobb, illetve bal kezét. Tánc lépésük: mindketten a külső lábukkal lépnek előre egyszerre, majd a belsővel, tehát topogás-szerűen. A táncosok közvetlenül a kört alkotók előtt haladnak el, s nem a kör közepén táncolnak.” Az „állj ki már” — vagy egyéb zárószavakra az a játékos, aki előzőleg a kör közepén állt, kimegy a körláncba. A másik újra párt választ.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

77

É - rik a meggy - fa, Haj - lik az á - ga,
A - lat - ta va - gyon Bar - ná kis - lány - ka.

Kapd bé, szí - vem, kapd bé, A - kit sze - retsz, kapd bé,

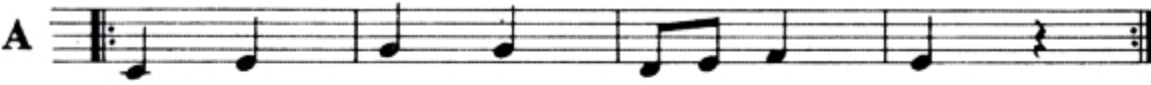

Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem!

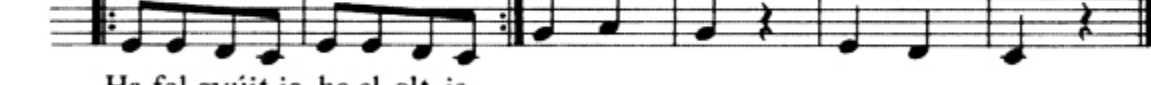

Ha pénz vol - na, per - dül - ne,
Ró - zsa vol - na, se - rül - ne, Még - is ki - for - dul - na!

A

Zöld asz - ta - lon ég a gyer - tya,
Bar - na kis - lány gyűj - to - gat - ja.

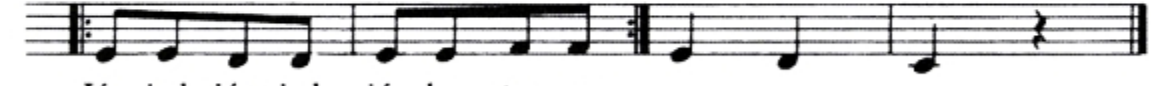

Ha fel - gyűjt - ja, ha el - olt - ja,
Szívem bú - ját szomo - rít - ja Állj ki már, ró - zsa - szál!

B

Ég a gyer - tya, ha meg - gyűjt - ják,
Mi - kor ezt a tán - cot jár - ják!

Jár - jad, jár - jad, jó ka - to - na,
Hadd do - bog - jon ez az ut - ca, Állj ki már!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

78

Haj - lik a meggy - fa le - ve - le,
A - lat - ta ül egy szép barna menyecske, A-kit sze-retsz, kapd be!
Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem!
Ha pénz volnék perdülnék, Rózsá volnék, terül - nék, Olyan dicső vol - nék!
Ég a gyer - tya, ha meg - gyújt - ják,
El is al - szik, ha el - olt - ják.
Jár - jad, jár - jad, jó ka - to - na, Hadd do - bog - jon ez az ut - ca!
Sej, haj, szegfű - szál, De szépen ki - nyí - lot - tál,
Bokré - tának marad - jál, Soha el ne hervadjál!
Az én in - gem len - gyel - gyolcs, csak - hogy fod - ra nin - csen,
A csiz - mám is kar - ma - zsin, csak - hogy tal - pa nin - csen.
Itt gyün var - ga, ki meg - varr - ja,
Ha meg - varr - ja, pén - zér varr - ja,
Le - gyen hun - cut az any - ja, az any - ja!
Ha - za - jött a szaj - kó, Még sincs itt - hon Jan - kó,
Ker - ti ma - jo - rán - na, Bé - bo - rult vi - o - la.
Ez az é - let hu - szá - ro - ké, Al - vé - ge - si be - tyá - ro - ké,
Állj ki már,
Más lesz már, Ugy - is ré - gen já - rod már!

A 77. példa szövege viszonylag legkoncentráltabban tartalmazza a párválasztó-párcserélő játékok lényegét (lásd a változat-táblázatot az 576. oldalon!). — Egyes kutatók szerint a „meggyfa” vagy más gyümölcsfák említése szimbolikus jelentésű és hajdani párosító dalokból került a játékdalokba. — Az „ezt szeretem...” sorpár (táblázat: VII-VIII) e játéktípus párválasztó mozzanatának egyik legjellegzetesebb kísérő-szövege. Rokon motívumát XVII. századi feljegyzésekben is megtaláljuk: „...Tetszik szívemnek, hozzája megyek ... szeretem ötöt, ő is engemet”. — Az „ég a gyertya...” sorpár (táblázat **B-XII**) valószínűleg a lakodalmi gyertyástánc régi szokására utal, a következő sorpár pedig „Járad, járad...” (**B-XIV**) a régi katonatoborzás emlékét őrző katona-táncdal töredék. — „Az én ingem lengyel-gyolcs...”: régi táncdal-motívumok; a „karmazsin” szó eredetileg a skarlát-vörös színt jelölte, később színes bőrt értettek rajta, amit Törökországban készítettek. — „Kerti majoránna...”: virágének-töredékek; „ez az élet huszároké..”: katona-táncdal töredékek.

Dallam szempontjából a 77. példa változatai elég egységesek: A felhajló nagyszekund és leugró kisterc ütempáros motívumának ismételtetése után (1-12. ütem) emelkedő dúr hármassal induló négyütemes sor következik (13-14.); ezután ereszkedő dúr trichord motívumok ismétlődnek (21-24.), majd kvintről alapra ugró, záró ütempár (25-26.). A 27-38. ütemek tartalma a 13-24. ütemével azonos. A 39-42. záró motívuma azonban teljesebb az előzőnél: a kvint-szext-kvint kérdésre az ereszkedő trichord válaszol. Kottapéldánkban **B**-szöveggel a dallam egyik gyakori változatát mutatjuk be. Ugyanez a dallam már a 13. ütemtől is felhangozhat („ezt szeretem, ezt kedvelem”); így dolgozta fel Kodály Zoltán is, **B**-szöveg folytatással, „Pünkösdőlő” c. egyenmű karának zárórészében.

A 78. példa dallama gyermekdalaink egy kisebb csoportját képviseli. Ez a csoport — mint következő, 79. példánk is — általában egy moll pentachordon belül mozog; kezdőmotívuma gyakran az alaphangról felugró kvint, ez után a dallam fokozatosan ereszkedik vissza az alaphangig. A 78. példában a kezdőmotívum kis szextté tágul, egyébként a 79. példához és annak rokonaihoz hasonló — de nem azonos — módon folytatódik. E két példa szerkezetileg is rokon, amennyiben négyütemes sorok kétütemes motívumokkal váltakoznak bennük.

„Kis kece lányom...”

E játékdal viszonylag kevés változata eddig Tolna, Somogy és Veszprém megyéből került elő. *Játékmódja*, utóbbi példánkhoz hasonlóan: Lányok körbeállnak. Kettőt jobbra, kettőt balra lépegetnek. „Mondom...”-nál a közepen eddig körbejáró párt választ, s táncol vele a dallam végéig. Utána párcsere.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

79

Kis ke - ce lá - nyom fe - hér - be va - gyon,
Fe - hér a ró - zsa, ke - zé - be va - gyon

Mondom, mondom, for - dulj hoz - zám, mát - kám asz - szony,
Mondom, mondom, for - dulj hoz - zám, mát - kám asz - szony!

Kar - sa - i ró - zsa, céd - rus men - ta,
Én el - men - nék az új tánc - ba,
E - gyet - ket - tőt dob - ban - ta - nék,

bor - só - vi - rá - gocs - ka, bor - só vi - rá - gocs - ka,
ha szép le - ány vol - nék, ha szép le - ány vol - nék!
mindjárt ha - za - ér - nék, mindjárt ha - za - ér - nék!

Hab - szer - da, Ju - lis - ka,
I - de is, O - da is,

Én - ró - lam is gon - dol - kod - jál to - vább is!

Zi - bet - za - bot A lo - vá - nak,
Haj - lós pál - cát A gaz - dá - nak, Já - rom a tán - cot!

Já - nos úr ké - szül né - me - tül Bécs - be
Lo - va - i van - nak nyer - ge - lő - be,

Kan - tár szíj - ja for - gan - dó - ba,
A - rany gyű - rű ker - gen - de - zik.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A

Jár a szí - vem i - ze - net, I - ze - net - rül i - ze - net.
Hajtsd bé ma - ga - dat, Sár - ga bo - dor ha - ja - dat,
Ih - haj - ná - né, Nagy Pan - ná - né, Sár - ga Cu - kor - ná - né!

B

Hajtsd e - lő - re ma - ga - dat,
Azt a hosz - szú ha - ja - dat, Csil - lag de - re - ka - dat!

Szövegének jellegzetes sortípusait lásd az 577. oldal táblázatában. A „kece”, „csecse”, „csicsók” szavak értelme: szép, csinos, cifra. Az „egyet-kettőt dobbantanék...” után vagy refrénként ismétlik a „mondom, mondom...” sorpárt, vagy különféle vándormotívumok következnek szövegben, dallamban egyaránt.

A kezdő és záró *dallam* a 78. példa alapdallamával rokon. Kezdősora (ismételve) morva népdalban is felhangzik, de eltérő folytatással (nagyterces, bővített kvartos dallam). A 79. alapdallamát Bartók Béla dolgozta fel zongorára (Gyermekeknek I.).

Példánk zárórésze („János úr készül”) önállóan is gyakori. Cselekménye lehet körjáték — ilyenkor egy játékos a kör közepén forog, majd a „hajtsd előre” szavaknál csípőre tett kézzel előre hajol. Sok esetben viszont „lugasos bújás” közben éneklik (lásd 102-103. példa játékleírásait!).

„Cickom, cickom...”

Már a múlt század második felétől többször közölt, főként az északi területeken (Nógrád, Heves, Borsod, Gömör megyékben) ismert és kedvelt játékdal. *Cselekménye* egyik múlt századi leírás szerint: „Körbe fogódnak, egy játészó pedig a körön belül áll. Mindnyájan dalolják. Az ‘add nekem ezt, elkapom ezt’ sorok mondása alatt a körben álló a körből egy játészót kiválaszt, azzal összefogódnak és tánczol, míg a dalnak vége nincs; akkor is ki először volt a körben, a többiek közé áll s a kivel tánczolt, az marad benn, s a játék újra kezdődik.” — Századunk 30-as éveinek feljegyzései szerint a „cickomozást” Nógrád megyében tavasszal, a böjti idő ünnepeinek délutánján énekeltek és táncolták a lányok, lassú csárdás ütemre. — Más nógrádi adat szerint a kört alkotók jobbra futólépésben haladtak; a kör közepén egyikük előbb egyedül forgott csendesen, majd párt választott („elkapom azt”), s azzal forgott, két soronként irányt váltva. A forgás váll- és derékfogással történt, egyszerű szaladó lépésben. — Püspökladányon „libegős sergő-forgót” jártak a kör közepén. Galgamácsán viszont nem volt senki a kör közepén; kézenfogva körbejártak, s a többi változattól eltérő utolsó sorokra: „forduljon ki a banda, a bandának lába” mindannyian kifordultak, s a játékdal következő eléneklése alatt végig kifordulva jártak; majd ennek végén („forduljon be...”) mindannyian visszafordultak (vö. a 46-50. játékokkal).

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

80

- Cic - kom, cic - kom, va - gyon - e szép lá - nyod?
- Va - gyon, va - gyon, de mi hasz - na va - gyon!

- Add nekem azt! Szi - ta - szi - ta pén - tek,
- El ka - pom azt! Szerelem csü - tör - tők, Dob - szer - da!

A le - gé - nyek re - gi - ment - je i - gen cif - ra,
Ben - ne fo - rog Sán - dor Pan - ka, i - gen nyal - ka!

I - ce, u - ca Re - be - ka, de é - kes a de - re - ka,
Ha é - kes is, il - le - ti, bar - na le - gény sze - re - ti,
ga - lam - bocs - ka,
ga - lam - bocs - ka! Mint a csut - ka.

Szövegének jellegzetes sortípusait az 577. oldal táblázatából tekinthetjük át. Az I-IV. sortípus (cickom...elkapom azt) régi leánykérő szokások emlékét őrzik. A „szita-szita...” sorok magyarázatát lásd a 74-76. példában. — „A legények...”: régi katona-táncdal töredék, sok torzult változattal.

Dallamának legjellegzetesebb formáját 80. példánk képviseli. Négyütemes, oktáv-kvint ugrással induló kezdősorai, valamint a dallam második fele is egyes XVII. századi feljegyzésekből ismert magyar táncdallamokra (ungaresca) emlékeztetnek. Példánk — mely a múlt század végén már Kiss Áron gyűjteményében is megjelent — Bartók Béla Gyermeknek I. gyűjteményében szerepel zongorára feldolgozva.

„Csillag Boris”

81 A

1)
Csil - lag Bo - ris, tu - dom a ne - ve - det
Vesd rám, ró - zám, fe - ke - te sze - me - det.

2)
Ér - ted va - gyok ha - lá - los be - te - ged!
Úgy tud - ják meg, hogy sze - retsz en - ge - met!

B

1. Kon - koly le - vél, tisz - ta bú - za,

3)
Majd ki - nyí - lik az i - bo - lya.

4)
Az i - bo - lyát ak - kor sze - dik,

Mi - kor reg - gel har - mat e - sik.

1) 2) 3) 3-5. v. 4) 3-5. v.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

Tő - ke, tő - ke, szennyes tő - ke,
Szebb a bar - na, mint a sző - ke.
Mer a bar-na szállj ki már, Vén vagy már,
Ta - va - lyi ku - ty a vagy már, Táncol - ni se tu - dol már!

Elsősorban az északi és északkeleti területeken (Pozsony, Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Zemplén, Hajdú, Szabolcs megyékben) ismert és kedvelt játékdal. *Cselekménye* általában az előzőkhöz hasonló: a játékosok összefogódzva, énekelve körbejárnak, miközben a kör közepén forog (áll vagy jár) „Csillag Boris”, aki a negyedik sor („úgy tudják meg...”) éneklése közben párt választ magának. Ugyanakkor a többiek is párokra szakadnak, s valamennyien csárdást járnak: a következő két versszakra lassút, majd gyorsat, kétszeres tempóban. A záró részre („tőke, tőke”) forognak, majd Csillag Borist „kidobja” a párja, s az marad a kör közepén a játék újratekintésekor. — Egyes községekben az első négy sor éneklése alatt a játékosok hosszú sort alkotnak; a két első játékos összefogott, felemelt kézzel kaput tart, s a többiek átbújnak alatta (vö. a 104-107. cselekményével); ezután körbeállnak, s a játék úgy folytatódik, mint fentebb. A 81. példa szövege és dallama három jól elkülönülő részből áll, ezeket **A**, **B**, **C** betűkkel jelöltük. Az **A** és **B** részek lényegükben valamennyi változatban megtalálhatók; a **C**-rész esetleges, más játékokból kölcsönzött.

E játékdal szövege voltaképpen régi lírai dalok sorozata. Az **A**-szöveg pl. lényegében azonos azzal a dallal, amelyet Erdélyi János 1847-ben az alábbi formában közölt a szintén északi Gömör megyéből: „Maris, Maris, magyar Maris, tudom a neved; érted vagyok halálos beteg. Tedd rám már most, tedd rám már most mind a két kezed, hadd tudják meg, hadd tudják meg: igazán szeretsz.” — A XX. századi főljegyzésekben található változatokat lásd az 577. oldalon. — A **B**-szöveg első versszakának gyökerei még mélyebbre nyúlnak vissza. Harmadik-negyedik sorának változatát már 1670 körül feljegyezték a Vásárhelyi Daloskönyvben: „Az violát akkor szedik, mikor reggel hajnal fénlík, de azután elváltozik, nem is kedves, nem is szedik.” Másik változata, 1801-ből: „A viola akkor nyílik, mikor reggel harmatozik, az én szívem akkor nyugszik, mikor véled mulatozik.” Játékdalainkban e régi kezdő sorpár elé egy jellegzetes természeti kép került, „népdalküszöb”-ként: Konkoly levél, tiszta búza... A további sorok („vén az uram...”): lakodalmakban gyakran felhangzó, tréfás „feleség-panasz” emlékét őrzik, mint amilyent pl. Kodály Zoltán jegyezte fel a század elején: „Vén az uram, vén a csókja, utálatos minden dolga, ifjú legény szeret engem, annak csókja illet engem.” A játékdalainkban szereplő változatokról az 578. oldal táblázata ad képet. A „bár szeretne...” sorok gyakran hangzanak fel az „Ég a gyertya” kezdetű játékdalon belül is (71. pl.). A „három háznál...” rész értelme meglehetősen homályos; a „ha nincs este...” sortípus azonban szintén a lakodalom költészetére utal. Az egész dalfűzérből egyébként ez az egyetlen sor, amely azonos módon szerepel minden egyes változatban. Az előzőhöz hasonlóan ez a versszak, s a következő („ablakom alatt”) is gyakran hangzik fel az „Ég

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

a „gyertya” kezdetű játékdalon belül. (Az utóbbit így közli Erdélyi János is 1846-ban.) — Ezek után vagy ezek közben még más versszakok is szoktak a **B** részhez kapcsolódni, pl.: „Ki az urát nem szereti...”, „Kossuth Lajos íródiák...” stb.; de ezek esetlegesek. — A **C**-rész eleje részlet egy lírai dalból: „Tőke, tőke, szennyes tőke, szebb a barna, mint a szőke, akármilyen szennyes tőke, szebb a barna, mint a szőke”. A „szennyes” illetve „szenes” tőke kifejezés egyes vidékeken a fekete szemű szőlőt jelenti. A **C**-rész második fele viszont az ún. kidobó-formulát bővíti-variálja szellemes módon. Más változatokban e rész egyszerűbb, a **B**-rész utolsó versszaka után kiáltják: „coki, tavalyi kutya!”.

A „Csillag Boris” szöveghez kapcsolódó *dallamok* nagy többsége közölt példánk valamilyen változata. Közös jellemzőjük: **A**: periódus-szerűen nyitó—záró, kétsoros kezdő versszak; első sora emelkedő alaphármassal vagy kvint-ismételgetéssel indul, s végig a kvint körül mozog; zárósora a kvintről vagy oktávra ereszkedik vissza az alaphangra. **B**: négy soros strófa, az ún. duda-nóták egyenletes negyedmozgásában, A B C D, illetve inkább A B C D zenei tartalommal. Első két sorát leginkább a második ütem ereszkedő dúrhármasa jellemzi; a 3-4. sor nyitás—zárás viszonyban van egymással. **C**: Dallamtöredék nagyszextes kezdőmotívummal, majd a terc körülírásából és ereszkedő dúr trichordból álló zárómotívum ismételtetése.

„Éva szívem, Éva”

Ez a dal a dél-dunántúli karikázó (leány-körtánc) egyik jellegzetes versszak-füzére (vö. 203. példával!). Párválasztó játékként is használatos Észak- és Dél-Alföldön egyaránt, töredékesen máshol is. A *játék menetét* a Tolna megyei Ozorán így mondták el. Néhányan összefogóznak, s körbe-körbe járkálva, éneklős hangon mondogatják: Ki játszik Éva szívem Évát? Amikor elegendő számú játékos csatlakozott, kézenfogva kört alkotnak, a kezdeményezők közül ketten a kör közepére mennek — ha fiúk is játszanak, akkor egy fiú s egy lány —, s a fenti dalt énekelve járnak körbe, míg a bent lévő pár csárdást táncol: kétlépéset, páros forgással. Az utolsó versszak után azt mondják: „Kusti, kormos!”, vagy: „Hüccs ki, kormos!” (más változatokban: Coki, kormos, kivele! vagy: Kusti ki, kormos, gyere be, lucskos!). Erre a kör közepén táncolók választanak egy-egy körtagot, s helyet cserélnek velük.

10-14 éves kortól 20-25 éves korig is játszották, leányok és legények mellett fiatalasszonyok és férfiak is. A kört alkotók különböző összefogózási módjai: 1. egyszerű, leeresztett kézfogás; 2. egymásba karolás; 3. hátul keresztezett, derék mögötti kézfogás; 4. (ritkábban) elől keresztezett kézfogás. — Lépésmotívumai: 1. balra haladó sétálás; 2. balra haladó nyitó-záró lépés; 3. egy lépéses csárdás: ide-oda ringó testsúly áthelyeztetés, mely a tánc folyamán szimmetrikus lépő ingamozgássá, majd aszimmetrikus, lassan balra haladó ingamozgássá fejlődik; 4. kétlépéses csárdás: két lépés balra, két lépés jobbra. — Az első versszakot lassan éneklük, a továbbiakat gyorsan, futólépésekkel. Egyes változatokban az 5. versszak utolsó sorára („vadgalambot fogtam...”) mindenki párt választ magának, s aki páratlanul marad, az áll a kör közepére (vö. 54-56. pl. játékmódjával), s az előlről kezdődő dal első sorára más párt választ magának.

82 A

1. É - va szi - vem, É - va, Most é - rik a szil - va,
2. Bár - csak ez a haj - nal So - ká - ig tar - ta - na,

Te - rít - ve az al - ja, Föl - szed - jük haj - nal - ra.
Hogy a sze - re - lem - nek Vé - ge ne sza - kad - na!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

B

3. Sze - re - lem, sze - re - lem, Át - ko - zott gyöt - re - lem,
4. Min - den fa te - te - jén, Céd - rus - fa le - ve - lén,
Mér nem vi - rá - goz - tál Min - den fa te - te - jén!
Had sza - kaj - tott vol - na Min - den sze - gény le - gény!

C

5. Lám én sza - kaj - tot - tam, De el - sza - laj - tot - tam,
6. Án - gyom sü - tött ré - test, Nem a - dott be - lö - le,
Sze - lid ga - lamb he - lyett Vad - ga - lam - bot fog - tam.
{ Ki - vit - te a kert - be, Ró - zsás kesz - ke - nő - be;
{ Föl - tet - te a fá - ra Le - gé - nyek szá - má - ra.

A dal *szövegében* általában az 1-5. versszakok tartoznak szorosan össze, ezeket majdnem teljesen egyformán éneklék mindenhol, így ezúttal a változatok bemutatásától eltekintünk. Többnyire az 5. versszak után ér véget a dal; gyakran hozzákapcsolják a 6. versszakot is, a többi esetleges. A 6. versszak önállóan is gyakran szerepel különböző játékokban, karikázókban egyaránt, s többnyire az alábbi versszak követi: Utána a bácsi hosszú dolmány szűrbe, megölelte ángyit kis kert közepébe. — Az „ángyom” kifejezést általában minden idősebb férfirokon feleségének jelölésére használták. — Az 1-5. versszak szép lírai szövege voltaképpen lakodalmi hajnal-nóta; a szilva is lakodalmos szimbólum.

E szövegekhez kapcsolódó *dallamtípus* négysoros strófákból álló, jellegzetes dél-dunántúli, ereszkedő dallamvonalú, kvintváltás nyomait és dunántúli pentaton fordulatokat őrző, dudanótáritmusú régi táncdallam (vő. 203. pl.). Más területeken gyakran találkozunk e dallam dűrváltozatával, s többször a gyermeki hangkészlethez igazodva, kisebb hangterjedelművé szűkített formájával. Dallamának egyik változatát Kodály Zoltán dolgozta fel (Hét könnyű gyermekkar, 1.).

„Elvesztettem zsebkendőmet”

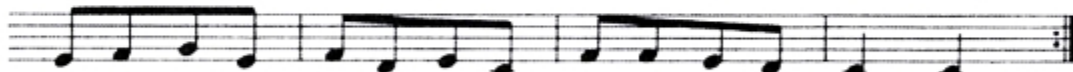
Párválasztó-párcserélő körjátékaink *cselekménye* voltaképpen egy régi lakodalmos tánc, az ún. párnatánc emlékét őrzi. Ezt a táncot Kriza János a múlt század második felében így ismertette: „Az ifjak körbe állnak, amelynek közepén egy ifjú áll, kezében párnát tartva és szemlélgetve köröskörül, míg a körből kiválasztván egy leányt, a párnát elébe teszi, és arra térdepel, mire a leánynak is le kell térdepelnie, választója csókját elfogadni, azután a párnával a kör közepébe kiállani az ifjú helyébe, körülszemlélődni, s a fent írt módon a körbeli ifjak közül egyet választani...” — Hasonlóképpen ír erről a táncról Kiss Géza az Ormányságból, századunk első felében: „Mindig egy áll csak a körben. Vagy férfi, vagy nő járta magányosan ugyanazt a táncot, amit a többiek karéjban. Vállán vánkos. Hirtelen ledobja vánkosát a férfi valamelyik nő elé, vagy

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

ha nő, férfi elé, mindkettő rátérdel, megcsókolják egymást. Aki elé ledobták, az marad a körben, táncol, s dobja tovább vánkosát más elé.” — Ehhez a tánchoz legközelebb áll a párcserelő játékoknak az a formája, amelyet Kiss Áron így ír le egy „Elvesztettem zsebkendőmet” kezdetű játékdal-szöveggel kapcsolatban: Itt a körben álló leányka csak meglobogtatja, de nem ejti el a zsebkendőt. Erre kezdődik az „Elvesztettem zsebkendőmet” éneklése, melynek végétével a körben álló valamelyik leányka előtt a kendőt leteríti, az illető most előlép, mindketten a zsebkendőre térdelnek, megcsókolják egymást s felállva táncolnak, a kör is tánczol s mind éneklük a következőket: „Szabad péntek, szabad szombat...”.

1. El - vesz - tet - tem zsebken - dő - met, meg - ver a - nyám ér - te,
2. Sza - bad pén - tek, sza - bad szombat, sza - bad szap - pa - noz - ni,
3. Messze men - tem sze - re - tő - ért, bár ne men - tem vol - na,
4. Bár az ör - dög i - de jön - ne, ta - li - gá - ra köt - ne,

A - ki né - kem visz - sza - ad - ja, csó - kot a - dok ér - te.
Sza - bad né - kem Sár - pa - ta - kon sze - re - tőt tar - ta - ni.
É - des, ked - ves, szép sze - re - tőm, ott ma - rad - tál vol - na!
Mi - nél in - kább si - kol - ta - nál, an - nál in - kább vin - ne!

1. El - vesz - tet - tem zseb - ken - dő - met, meg - ver a - nyám ér - te,

A - ki az - tat visz - sza - ad - ja, meg - csó - ko - lom ér - te.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

2. Rengesd, Pista a gyer-me-ke-t, hadd menjek a bál - ba,
Ott vannak a szép le - á - nyok a nagy mu-lat - ság - ba.
(Mind kiszakadt a pen - delyem a sok ku - por - gás - ba.)

3. Lányok, lányok szép le-á-nyok, pi-ros az or - cá - tok,
Kertbe jártam, ró-zsát szedtem, szívem ha - sad rá - tok.
(Hason - lít hoz - zá - tok.)

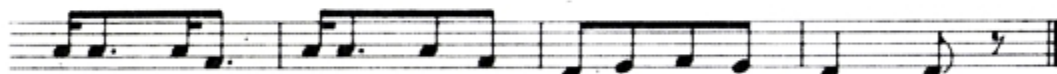
4. Fi-úk, fi-úk, csú-fok vagytok, csúf is az or - cá - tok,
Kertbe jár-tam, kő-rót lát-tam, ha-son - lít hoz - zá - tok.

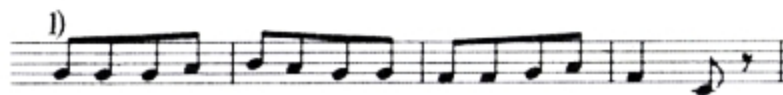
El - vesz - tet - tem zseb - ken - dő - met, meg - ver a - nyám ér - te,
Meg - ta - lál - ta egy szép le - gény, csó - kot kí - ván ér - te.

Szabad szombat, szabad pénz - tek, szabad szap - pa - noz - ni,

Szabad az én galam - bom - nak egy pár csó - kot ad - ni.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

B

El - vesz - tet - tem zseb - ken - dő - met, szidott anyám ér - te,
Szabad a pénz - tek, szabad a szombat, szabad szappa - noz - ni,
Meg - ta - lál - ta egy szép legény, csó - kot kí - vánt ér - te.
Sza - bad az én galam - bomnak pá - ros csó - kot ad - ni.

Ez a „párnatánc”-jellegű játéktípus az egész nyelvterületen idézett szövegtípushoz szokott kapcsolódni. Sortípusait értelmező táblázatot lásd az 578. oldalon. Egyes erdélyi változatokban az alapversszak egy feleség-csúfoló sorpárral vagy egy legény-csúfoló versszakkal — nem egyszer mindkettővel — bővül („Rengesd Pista”); ha ez olykor az alap-versszak elé kerül, akkor a lányok így hívják egymást játszani: Rengesd Pistázzunk! — A „lányok, lányok...” sorok viszont rendszerint az alap-versszak után szoktak következni.

Bár az alapversszak szövege és a hozzá kapcsolódó kanásztánc-ritmus (a rutén kolomejkával és a középkori vágáns-ritmussal megegyező formában) lényegében egységes az egész nyelvterületen, *dallam* szempontjából erős eltéréseket találunk tájegységek szerint. A 83. példa az Erdélyben használatos dallamtípust képviseli (vö. 222. pl.). Jellemzői: nagyterces pentachord hangkészlet, periódus-szerűen nyitott-zárt, AAv szerkezetű kétsoros dallam; ezen belül szekundokban ereszkedő terc-szekvenciák. Ugyanez a dallamtípus az erdélyi felnőttek táncdalai között megtalálható négysoros formában is, a régi dallamstílus elvének megfelelően megismételve a két első sort az alsó kvint hangnemében. — Az északi területek e szöveghez kapcsolódó egyik jellegzetes dallamát a 84. példa mutatja be. Ez a többnyire „A csikósok, a gulyások” szövegkezdettel általánosan ismert, kisterces, szeptim terjedelmű, négysoros, A A B A szerkezetű kanásztánc-dallam (vö. 226. számú példával!) a játékdalokban gyakran hangzik fel kétsoros formában is, A Av szerkezettel (84.B).

LEÁNYKÉRŐ JÁTÉKOK

a) Várkörjárás

85-91. sz. dalaink olyan körjátékokhoz kapcsolódnak, amelyeknek mind cselekménye, mind szövegei régi *leánykérő* szokásokra utalnak. Kiss Áron szerint: „A lakodalmas házat királyi háznak, vagy várnak hívták, s az örömanyt királynénak. Ezért a háztűznézés Várjárás, melyet először egymaga, azután másod-, harmad-, stb. magával tesz meg a vőlegény.” Ebből ered e játéktípus közös *cselekmény*-magva: a körön kívül járó *kérő* rendre elviszi a kör tagjait, így az eredeti körből járó lánc keletkezik. Ezen az általános cselekménymagon belül különböző részletmegoldások lehetségesek, melyekből néhányat alább bemutatunk.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

85

Já - rom az új vár - nak az al - ját,
Já - rom má - sod - ma - gam - mal.
Ti le - ány - tok, ti le - ány - tok oly szép, oly ke - gyes,
Ke - zem - be se ke - rit - he - tem A - rany gyű - rű nél - kül,
Sár - ga csiz - ma nél - kül,
Ad - jon Is - ten jó es - tét, szép Ma - ris - ka asz - szony!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

86

- Hol jár-tál, Szent Er-zsé-bet, - Innen, on-nan a-lu-la,
Fe-hér vá-ros a-lu-la,
Lányt jöt-tem ké-ret-ni,
Szeb-'bi-ket, job-bi-kat, Karcsú ma-ga-sab-bi-kat.
A mi lá-nyunk nem el-a-dó, csak a ház-ba il-len-dő,
Ki se mer-jük bocsá-ta-ni száz arany gyű-rű nél-kül.
Egy hin-tó-ba hat ló le-gyen, mind aranysző-rű le-gyen,
Bal-ke-zem-re, Er-zi lá-nyom, tanulj ember-sé-ged-re!
- Már mi ev-vel el-mé-he-tünk,
So-ha visz-sza se jö-he-tünk,
I-pa-tok-nak, na-pa-tok-nak sár-ga sar-kan-tyú-ja,
Le-gé-nyek-nek, le-á-nyok-nak gyöngyös ko-szo-rú-ja!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

87

Hol jársz, ho - vá mész, Nagy Er - zse - bet asz - szony

In - nen - on - nan a - mon - nan Ezt ka - pi - tány ü - zen - te,
Fe - hér - vá - ri vá - ros - ban, A zsan - dár is sűr - get - te

Ki - seb - bi - ket, nagyob - bi - kat tart - sa meg ma - gá - nak

A - zon - ki - vül bol - dog le - gyen,
Minden - ha - tó ve - le le - gyen, Zsuppsz ki é - des ró - zám!

A 85. példa játékleírása: „A lányok összefogódzva körbe állnak. Egy leány a körön kívül megy. Az utolsó sort („adjon Isten...”) csak ő dalolja, s akinek a kört álló leányok közül a nevét említi, azt hátba csapja. Ezzel azután összefogódzik, s mennek a kör körül, miközben a dalt ismétlik.” — A 87. és 90. játékmódja lényegében ezzel egyezik. A 86. és 88. példáké annyiban különbözik, hogy a kör közepén is áll (vagy körbejár) egy játszó („anya”, „mama”, „háziasszony”, „kiadó”, „Biborkáné”, „Uborkáné”, „Danikáné”), s a játékdal nagy részét párbeszédese formában éneklük. A 88. példa egyik változatának 1838-as leírása szerint „tíz vagy tizenkét leányzó körben áll oly formán, hogy arccal egyik a’ másíkanak háta felől van fordulva, az ilyképpen formált kört egy leányzó kívül, másík pedig belül járja, a’ külső a körben álló leányzóík egyíkénél megáll, és jobb kezét annak vállára teszi, ezt meglátván a’ belső leány, ő is ugyanazon leányzóík belső vállára teszi kezét”. 89. példánk játékmódjának jellegzetessége, hogy a kört alkotók megfogják a kör közepén álló vagy térdelő leány szoknyáját mindkét kezükkel: ha több szoknya van rajta, akkor a legfelsőt köralakúra kihúzzák; ha csak egy van, a kört alkotók leguggolnak és a szoknya alsó szélét fogják. A dal éneklése közben a kört alkotók egyirányú, egylépéses csárdással (bal láb kis lépéssel oldalra lép, jobb láb a bal mellé zár) haladnak a közepén álló körül, aki apró lépésekkel velük forog. A kívüljáró a „magáé” szóra az egyik játékos hátbaüti; az megfogja a kezét — vagy, ha bő szoknya van rajta, a szoknyája szélét — és vele megy. — 91. példánk első versszakának végén a kör közepén álló rámutat egyre a kört alkotók közül, ekkor éneklük (vagy csak a kívüljáró egyedül éneklük) a második versszakot. Ezután a kör közepén álló egy másik játékosra mutat; ekkor éneklük a 3. versszakot, s ez utóbbi játékos csatlakozik a kívüljáróhoz, annak kezét vagy szoknyáját fogva.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

88
– Bol-dog-asszony, Boldogasszony, mit kerülöd az én há-zam tá - ját?

– Azt ke - rü - löm,
Azt ke - rü - löm, Le - á - nyodat ké - re - tem!

– Nincs ne - kem el - a - dó lá - nyom! – Ó, ne ta - gadd,
Ó, ne ta - gadd!

Teg-nap vol-tam Bécs - be, Vet - tem is tő - le,
Pi - ros al - mát á - rult, Most is van be - lő - le!

Új asz - szony - ka, caf - rin - ka,

Gye - re ve - lem, Ma - ris - ka!

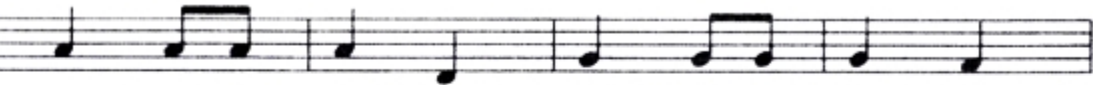

89
Itt ül egy kis ko-sár - ba, Ki-rály - né - nak le - á - nya.

Tim-tom, ta-lá - ré, leszek a ma-gá - é, Eszemad - ta!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

90 Szeredán viszik a lá - nyo - kat,
lá - nyo - kat, A leg - szebbik lá - nyo - kat,
 Gyöngyöt, gyöngyöt asz - szo - nyá - nak, a - rany pál - cát
Gyöngyko - szo - rút a lá - nyá - nak, a fi - á - nak,
 Vesz - szöt, vesz - szöt a há - tá - ra, Hogy sen - ki - se lás - sa!

91A Já - rok e - gye - dül, Fé - lek e - gye - dül,
 Kit adsz né - kem ki - rály - asz - szony, Ki - vel ha - za - me - gyek?

B Já - rok e - gye - dül, Fé - lek min - den - tül!
 Ki - rály - asz - szony, kit adsz né - kem, Ki - vel ha - za - men - jek?

C Sö - tét az er - dő, Han - gos a me - ző,
 Kit adsz né - kem, ki - rály u - ram, Ki - vel ha - za - me - gyek?

2. Adok én néked, — szerzek én néked, — egy szép fiút, egy szép legényt,
kinek neve Ferkó.

3. Nem kell nékem ez, — nem kedvelem ezt, — csúf ő maga, csúf ruhája, —
csúf a táncolása.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

4. Ez kell nékem, ez, — ezt kedvelem, ezt, — szép ő maga, szép ruhája, szép a táncolása.

A fenti játékok *szövegének* jellegzetes sortípusait és változataikat az 579. oldal táblázataiban foglaltuk össze. „Járom másodmagammal...” a kívüljárók számának megfelelően változik: járom magam egyedül, harmadmagammal, sokadmagammal stb. A **85.** szövegtípusa elsősorban a Dunántúlra jellemző. Ezzel szemben a **86-87.** főként az északi és keleti részekben maradt fenn (változatok: 579. oldal). A **88.** szövegtípus dallammal együtt szinte kizárólag a Dunántúlon maradt fenn. Az északi megyékben rendszerint egy „Méz, méz, méz” (vagy: Bor, bor, bor) kezdetű dal került eléje, s a típust jellemző párbeszéd rendszerint csak szöveggel és többnyire töredékesen hangzik fel. A Dunántúlon azonban végigéneklük, s az elején legfeljebb egy kezdőmotívummal bővül, pl.: „Ó Erzsébet”, „Mészasszony, mézasszony”, vagy, mint a **88.** példában: „Boldogasszony, Boldogasszony” — a magyar ősvallás istenasszonyának nevét fenntartva. A múlt század eleji feljegyzésekből és napjaink gyűjtéséből egyaránt kiderül, hogy jellegzetes sortípusai a „Mit kerülöd” motívummal kezdődő sorozat soraival azonosak (lásd az 580. oldal táblázatában). „Új asszonyka, cafrinka...”: a cafrinka szó értelme: pajkos kislány. A **88.** szövegtípus egyik változatát Bartók Béla dolgozta fel „Leánykérő” c. egyenemű karában. — A **89.** példa szövegtípusa elsősorban az északi megyékből (Pest, Heves, Borsod, Zemplén) került elő. Általában eléggé egységesen hangzik fel mindenütt; legváltozékonyabb benne a 3. sor, főként a kezdő játszi szóképzés: Tim, tom (vagy: tum) saláré (vagy: taláré, tuláré, tumáné; vagy: dim, dum dunája), leszek a babámé (babája, magáé) eszemadta!

A **90.** példa szövegtípusa elsősorban az északkeleti megyékben (Gömör, Bereg, Zemplén, Szatmár) használatos. Kezdő sorpárként gyakran hangzik fel benne a **85.** pl. kezdő sorpárjának többé-kevésbé eltorzult változata (pl.: járom az úrnak járóját; jártam az erdő alján, jártam másodmagammal; járom másodmagammal az ingválnak az alját; ásom-vájom az udvarnak az alját, stb.). Jellegzetes sortípusait lásd az 580. oldalon. „Szeredán viszik a lányokat...”: régen szerdai napon történt a menyasszony kikérése. — A **91.** példa szövegtípusa úgyszólván az egész nyelvterületen ismert, régi párosító szöveg. 1-2. sorai a változatok egy részében a **85.** példa 1-2. sortípusával rokonok. A 2. versszak helyett legtöbb változatban a középen álló csak rámutat a kört alkotók egyikére, s közben csak ennyit mond: „Ezt!” — vagy énekelve: „Ezt adom, ezt adom”. A 3. versszak után egyes változatokban ez következik: „Fogom a jobb kezét, kihívom a kertbe, leszakítom csípős csalánt, fűzöm a kezébe.” Vagy: „Kötöm bokrétaját zöld árvacsálnából, felszegzem a kalapjára bükfa bongostúvel.” A 4. versszak után egyes változatokban hozzáfűzik: „Fogom a jobb kezét...” stb., míg más változatok így fejezik be: „szép ő maga, szép ruhája, szép a táncolása, gyűrűm az ujjára ragyog az utcára”.

Dallam szempontjából a **85.** példa lényegében azonos a **73.** második felével. A **86.** túlnyomó része az ereszkedő dúr trichord jellegzetes motívumaiból építkezik, ütempárok és nagyobb terjedelmű dallamsorok váltakozásával. A dal középső részében az egyik trichord-motívum nagyobb hangterjedelmű előtagot kap, terc-kvint-terc, kvint-szekund-alaphang tetraton fordulatokkal. A két utolsó, négy-négy ütemes sor záróhangjai periódus-szerű nyitás-zárás viszonyban vannak egymással. A **87.** példa végig ütempáros felépítésű, az alábbi motívumokból: 1) kvint-szext váltogatása; 2) leszaladó dúr pentachord, kis hullámmal; 3) leszaladó dúr pentachord után még a felnőttek dalaiban is ritka nagyszext felugrás, majd visszalépés a kvintre; 4) le- és felszaladó trichordok a kvint és terc között; 5) zárómotívum: leszaladó pentachord. — A **88.** példa jellegzetes motívumai: 1) dallamos hanglejtés kvint és kvart, majd kvint és terc, végül kvart és alaphang között; 2) ereszkedő dúr alaphármas; 3) a terc körülírása alsó és felső váltóhangokkal; 4) a kvint- illetve tercváltás nyomait őrző periódus-szerűen nyitott-zárt utolsó sorok: hangisméltésekkel fokozatos ereszkedés szextről tercre és vissza a kvintre, majd ugyanígy ereszkedés kvartról az alaphangra. — A **89.** motívumai: 1) kvint-szext-kvint váltogatás; 2) ereszkedő dúr alaphármas; 3) terc-szekund ismételtetése; 4) ereszkedő dúr trichord. Ritmikai sajátossága a sok szinkópa. — A **90.** példa kisterces és nagyszextes (azaz „dóros”) dallamának motívumai: 1) recitálás a kvinten; 2) fokozatos ereszkedés oktáv és kvint között; 3) ereszkedő

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

moll pentachord. — A 91. példa kisterces, kisszextes, hexachord terjedelmű, négysoros, A A B C szerkezetű, 5-5-8-6 szótagszámú strófikus dallam. Az **A**-változat A és B soraiban összerímeli a sorzáró moll alaphármas. A **B**-változat első két sora tercvtöltő viszonyban van egymással. A **C**-változat első sora lényegében az **A**-változat kezdősorával azonos, a hármashangzat helyett kvint-ugrással; második sora viszont nem ismétli az elsőt, hanem kvart-ismételgetés után ereszkedik a tercre. A penta-, illetve hexachord hangterjedelmen belül mindegyik változat mindegyik sora ereszkedő jellegű.

b) Sor-játékok

Az előző („várkörjáró”) csoporttal közös vonásuk: ezekben is van egy „kérő” aki rendre elviszi a játékosokat; ezek azonban nem körben, hanem vízszintes sorban (arcvonalban) állnak.

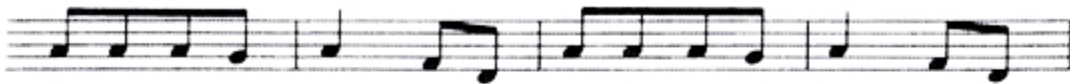
Egyes helyeken az alábbi dalhoz is „várkörjáró” jellegű játékot játszanak: körbe forogva énekelnek. Az anya a körön kívül állva a dal második felét egyedül énekl. A megnevezett gyermek hozzá csatlakozik. Addig játszanak, míg a kör el nem fogy. Sajátos játékmódja azonban — elsősorban a Dunántúlon — az alábbi: „Többen összefogódzva sorba állanak, velük szemben két leányka áll, s énekl: Elvesztettem páromat... Erre, akinek a nevét mondják, odamegy a hívókhoz. A játékot addig folytatják, míg a sorban állók egyenként át nem mennek a hívókhoz, úgy, hogy végre a sorból csak ketten maradnak. Ezek aztán újra kezdik a játékot.” (Kiss Áron közlése.)

92 A

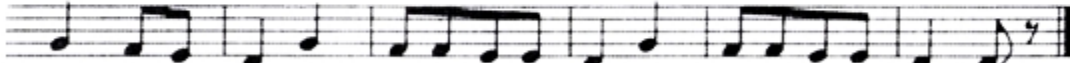
El-vesz - tet-tem pá - ro-mat, Szép el - a - dó lá - nyo-mat,

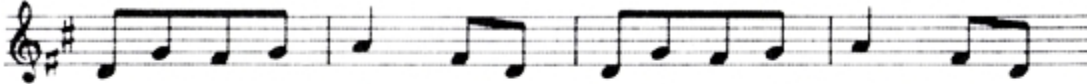
Gyer ha - za, lá - nyom, Li - di ne - vű lá - nyom!

B

El - vesz - tet-tem lá - nyo-mat, Szép el - a - dó lá - nyo-mat,

Gyer ha - za lá - nyom, Szép el - a - dó lá - nyom, Ka - ti ne - vű lá - nyom!

C

El-vesz-tet-tem pá - ro-mat, Szép el - a - dó lá - nyo-mat,

Hopp i - de pá - ro-mat, Szép el - a - dó lá - nyo-mat!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A játékdal szövege általában eléggé egységes: Elvesztettem páromat (lányomat; lányomat, húgomat), szép eladó lányomat, gyere (gyer; jöjj) haza (vissza) lányom (párom), Mari (Maris; Kati; Lidi stb.) nevű (szép eladó) lányom!

A fenti szövegtípushoz kapcsolódó *dallamok* közül két jellegzetes szélső változatot mutatunk be, az elsőt két változattal (**A-B** illetve **C**). Az **A** és **C** változatok azonos szerkezetűek: A A B C, azonos ritmusúak, s dallamvonaluk is hasonló: az A-sorokban kupola-szerű ív az alaptól a kvintig és vissza, a második ütemben ereszkedő alaphármassal. Az **A** változatban mindez kisterces, a **C** változatban viszont nagyterces pentachordon belül. Harmadik soraikban jobban eltérnek: az **A** változat lépcsőzetesen ereszkedik a kvartról az alaphangra, majd visszahajlik a szekundra; a **C** változat fokozatos ereszkedése az oktáv és a kvint között történik, majd az A-sor ereszkedő hármashangzata következik. — A **B** változat lényegében az **A**-val azonos, csak 1) **A**-sorai nem az alapról ugranak a kvintre, hanem a kvinten kezdenek; 2) a 3. sor vége nem a szekundra hajlik vissza, hanem kvartot ugrik; 3) a negyedik sor végén szintén kvartot ugrik, s csak az 5. sorban nyugszik meg az alaphangon. — E dallam mind **A**, mind **B** változatát feldolgozta Bartók Béla a Gyermekeknek I. gyűjteményben.

A következő, Európa-szerte jól ismert játéknak szövegében és cselekményében a régi „menyasszonyablás” szokásának emléke él. A magyar változatok a német-osztrák változatokhoz („Es kommen zwei Herren aus Ninive”) állnak legközelebb. Elsősorban a Dunántúlon és az északi területeken honosodtak meg.

Cselekménye: a játékosok arc-sorban kézenfogva láncot alakítanak. Velük szemben kb. 6 lépésre áll az úgynevezett „követ” vagy „kérdő”, s a játékdal szövegének megfelelően párbeszéd folyik a sor és a „követ” között. Amelyik fél énekel, az közben előre lépked, a másik ugyanannyit hátrál. A refrén első szótagjára (*Ninive*) az előrehaladók dobbantanak, majd ki-ki visszatér előző helyére. A dal befejezésekor a sor egyik tagja átmegy a „követhez”, s most már ketten állnak szemben a sorral. A dalszöveg eleje is e szerint alakul a játék folyamán („két ember”, stb.). Addig folytatják a játékot, amíg a sorból már csak egy játékos marad, akkor megfordítva újra kezdhetik.

93

– Mit a - kar itt ez az egy em - ber, egy em - ber,
– Leg - szebb lá - nyod a - ka - rom, a - ka - rom,
– Leg - szebb lá - nyom nem a - dom, nem a - dom,
– Ka - to - na - sá - got hí - va - tok, hí - va - tok,
– Ka - to - na - ság - tól nem fé - lek, nem fé - lek,
– Be - tö - röm az ab - la - kot, ab - la - kot,
– Leg - szebb lá - nyom od' - a - dom, od' - a - dom.

Ni - ni - ve, Ni - ni - ve, király, király, biz - tos!

1) 2a) 2b)

A szöveg egyes változatai — a német játékdalnak megfelelően — így kezdődnek: „Jött egy (két, három, négy, sok) ember Ninivéből (Niniből, Liniből)...” A magyar változatok többsége azonban, így a 93. példa is, a sor kérdésével indul: „Mit akar (keres) itt ez az egy (két, három, sok) ember...”

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A refrénben rendszerint felhangzik a németből átvett „Ninive” szó, gyakran torzult formában (pl. Ninivej, Ninivel, Mimivel stb.), majd így folytatódik: „Király-király (király-birály) vissza (biztos)!” A továbbiakban a változatok többségének szövege egyezik a 93. példával; egyesekben a „betöröm az ablakot (ablakod)” motívum helyett ez áll: „felgyújtom szép házatokat, elveszem szép lányotokat”.

A változatok *dallama* is általában azonos a 93. példával, az ott jelzett variánsokkal. Lényege: recitálás a kvinten, szextre emelkedéssel vagy oktávugrással megszakítva, majd a kvint és terc között ereszkedő szekundok vagy kisterc után — vagy ezek kihagyásával — ereszkedő dūr trichord vagy pentachord zárja a dallamot.

HIDAS JÁTÉKOK

A középkortól kezdve egész Európában jól ismert játéktípus. A régi hídvámokra való utalás mellett egyes kutatók szerint ősi mítikus vonásokat is tartalmaz. Nemzetközileg közös motívumai: „Egy híd vagy aranykapu vezet a holdhoz és a naphoz, az égbe vagy a pokolba, az ördöghöz vagy az angyalhoz. A hídon egy csapat vagy sereg át akar menni. De a híd le van törve; meg kell csinálni. Megcsinálják a lelkek maguk kövel, csonttal, aranygyönggyel. Vám nélkül azonban még így sem mehetnek át. A híd vámjá a német darabokban egy aranylábú ló, a szlávoknál egy szép leány. A vám fejében ottmaradt lelkek azután az égbe, vagy a pokolba jutnak.” (Mannhardt nyomán Kiss Áron, 513-514.)

E játéktípus *cselekményének* leggyakoribb formája: Két játékos összefogott és felemelt kézzel (egy-egy kézzel, egymás mellett állva, vagy két kézzel, egymással szemben) „hidat” (kaput) tart. A többiek a kapuval szemben, azzal merőlegesen sorba állnak, kézenfogva láncot alkotnak, s hosszabb vagy rövidebb párbeszéd után énekelve átbújnak a kapu alatt. A játékdal utolsó szótagjára a kaput tartók leeresztik karjukat, s az a játékos, aki előtt „lecsapódott a híd”, átmegy a kaputartók mellé vagy mögé. Ezek még a játék elején megegyeznek egymás között, hogy egyikük aranyalma, másikuk aranykörte (vagy: rózsa és ibolya stb.); minden egyes elfogottól súgva megkérdezik, hogy melyiket választja, s annak oldalára (vagy a mögé) kerül. A játékot addig ismétlik, amíg elfogy a lánc, s mindenki átkerül a „híd”-hoz. — Ha az elfogottak a kaputartók *mellé* állnak, egymással kézenfogva további kapukat alkotnak, s a többiek láncba valamennyi kapun keresztülbújják, ún. „sövényfonással”. Ha viszont az egymással szemben két kezüket összefogó kaputartók háta mögé kerültek, a játék végén a két szembenálló sereg minden egyes tagja átkulcsolja az előtte álló derekát, s húzzák egymást, amíg a „lánc” el nem szakad. — Gyakran az „alma”, „körte” stb. elnevezések csak fedőnevek, valójában az egyik „angyalt”, a másik „ördögöt” jelent, s csak a játék végén derül ki, kik lettek „angyalok”, kik pedig „ördögök”. Ilyenkor az angyalok két sorba állnak, s az ördögöknek közöttük kell szaladgálniuk, miközben az angyalok hátba ütögetik vagy megcsipkedik őket. Néha a szerepeket ez után megcserélik. Ezekben a záró-játékokban a középkori „istenítéletek” (ordaliák) emléke maradt fenn.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

94

– Néném, néném, néném-asszony, Által mehetünk-e a kentek híd-ján?
– Nem eresz-tünk! A minap es-te er-re jöt-te-tek, Hidunk lá-bát
el-tör-té-tek, Még most sem csi-nál-tá-tok meg!
– Ácsok vagyunk, ácsok leszünk,
Holnap dél-re ha-za-é-rünk, Arany szögekkel be is kopogtat-juk!
– Ad-ja-nak nekünk egy hor-dó bort, egy a-rany al-mát!
– A hor-dó bor most vi-rág-zik, A-rany al-ma most bimbó-zik!
– Ad-ja-nak nekünk egy szép lányt, ki-nek ne-ve: Horváth Anna!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

95

– Itt-hon vagy-e, hi-das-mester? -- Itthon vagyok, csak most jöttem.
– Eressz ál-tal a hi-da-don! – Nem eresztlek, mert le-szakad.

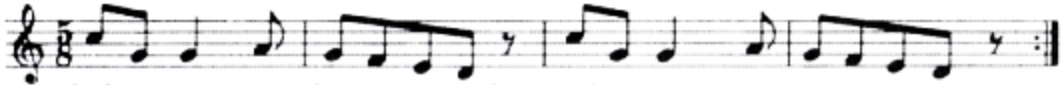
– Ha le-sza-kad, megragad-juk. – Mi-vel tudnád megragad-ni?
– Győri gyönggyel, gyöngyvirággal. – Hol vennéd a győri gyöngyöt?

– Is-tep hoz-ta szent marká-ban. – Bújj, bújj, bok-ros-tul,
Bok-ron in-nen marad-jon, Vagyon, vagyon jó vi-téz,
Megyek hí-don á-tul, Hej, li-li-om!

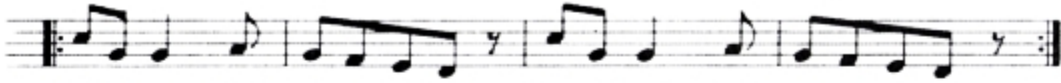
Li-li-om, li-li-om, Há-nyat ter-mett a mo-gyo-ró,
Ti-zet, ti-zen-ket-tőt, Haj, li-li-om!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

96

– Itthon vagy - e, hi - das - mester? – Itthon va - gyok, csak most gyöttem.
– Ál - tal men - nek te hi - da - don! – Én hidam - nak vámja vagyok.

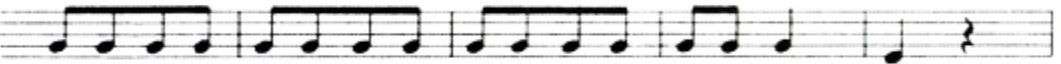
– Mi vámja van te hi - dad - nak? – Egy szép ró - zsa, a - rany - al - ma.
– Hol vetté - tek arany - to - kat? – Kértük, kér - tük ki - rályunktól!

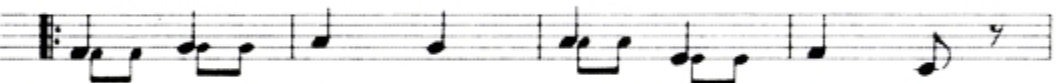
Vi - gye - tek át, vi - gye - tek át, jó bu - da - i ré - vé - szek!

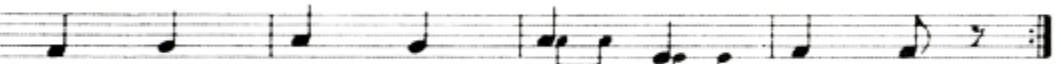
– Nem vi - he - tünk, nem vihetünk, mert nem tudjuk, ki né - pe - i vagy - tok!

Lengyel László jó ki - rályunk! – Az is nekünk el - len - sé - günk!

– Mi - ről va - ló el - len - ség - tek?
– Hogy a mi - na - pá - ban is er - re jöt - te - tek,
Még - sem csi - nál - tat - tá - tok meg,
– Még - csi - nál - juk fe - nyő - fá - ból,
– A fe - nyő - fa nem i - gen ál - lan - dó,

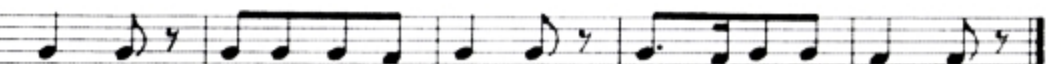
Mi - ről va - ló el - len - ség - tek?
Hí - dunk lá - bát is el - tö - ret - té - tek,
Még - sem csi - nál - tat - tá - tok meg!
Ki - fa - rag - juk a - rany - tu - li - pán - ból!
A fe - nyő - fa nem i - gen ál - lan - dó!

Bújj, bújj, zöld ág, Zöld le - ve - lecs - ke,

Nyit - va van az a - rany - ka - pu, Csak búj - ja - tok raj - ta,

Raj - ta, le - sza - kadt a paj - ta, Bemm maradt a macs - ka!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

97

Bújj, bújj, zöld - ág, Zöld le - ve - lecs - ke,
Nyit - va van az a - rany - ka - pu, Csak búj - ja - tok raj - ta!
Nyisd ki, ró - zám, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
Hadd ke - rül - jem vá - ra - dat, vá - ra - dat,
Szi - ta - szi - ta pénz - tek, sze - re - lem esü - tör - tők, Dob szer - da!
1)
2)
1a) 1b) 2a) 2b) Egyéb változatok:

98 A

– Mért kül - dött az úr - asz - szony? Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!
– Ne - күnk hi - dat csi - nál - ni, Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!
– Mi - nek nek - tek az a híd, Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!
– Ne - күnk a - zon át - jár - ni, Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!
– Mi lesz an - nak vált - sá - ga? Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!
– Pi - ros - bar - na me - nyecs - ke, Ha - ja gyöngyöm, gyön - gyöm!

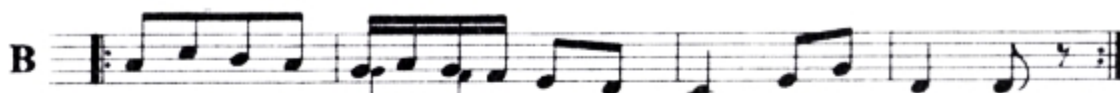
B

– Mér kű - dött az úr - asz - szony? Ha - ja gyöngy a - lá - ja!
– Né - күnk hi - dat csi - nál - ni, Ha - ja gyöngy a - lá - ja!
– Mi - nek nek - tek az a híd, Ha - ja gyöngy a - lá - ja!
– Né - күnk a - zon át - jár - ni, Ha - ja gyöngy a - lá - ja!
– Ne egy ken - dő cse - resz - nye, Ha - ja gyöngy a - lá - ja!
– Pi - ros - bar - na me - nyecske, Ha - ja gyöngy a - lá - ja!

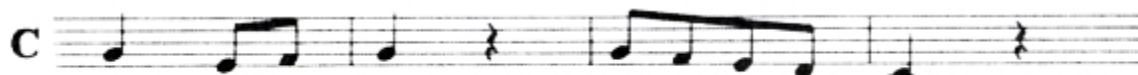
I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

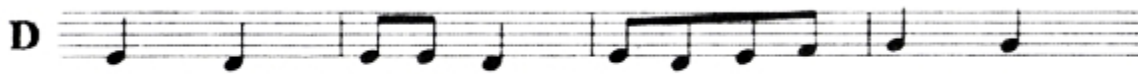
– Mér kül-dött az úr-asz-szony? Ha - ja gyön-gye, ha - ja!
 – Nek - tek hi - dat csi - nál - ni, Ha - ja gyön-gye, ha - ja!
 – Mi - nek nék - tek az a híd, Ha - ja gyön-gye, ha - ja!
 – Nék - tek a - zon át - jár - ni, Ha - ja gyön-gye, ha - ja!
 – Mi lesz an - nak vált - sá - ga? Ha - ja gyön-gye, ha - ja!
 – Egy szép bar - na me - nyecs - ke, Ha - ja gyön-gye, ha - ja!

– Ki né - pe - i va - gyi - va - gyi - va - gy - tok, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Or - go - na mes - te - ri va - gyi - va - gy - tok, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Az mi - né - künk el - len - sé - günk, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Mi - ről va - ló el - len - ség - tek, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Hídunk lá - bát el - tö - ret - te, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Sze - ke - rün - ket fel - dő - töt - te, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Maj' be - fon - juk sár - a - lom - mal, Ma - gya - ri Ör - zse?
 – Meg - szö - gez - zük sár - ga szög - gel, Ma - gya - ri Ör - zse?

Nyiss ka - put, nyiss, Le - va - i bí - ró

Új hold, fé - nyes hold, Bor - sos ka - pi - tány volt,

Lehajtom fe - je - met, Sá - tor - ba ké - pe - met Ú - ji - tot - tam!

A fenti játéktípushoz kapcsolódó leggyakoribb szövegtípusokat az 581. oldalon foglaljuk össze, ahol a jellegzetes megoldások elválnak a ritkábbaktól. A harmadik szövegtípus változatainak többségében valamilyen módon benne rejlik „László”, „Lengyel László” neve: személyével kapcsolatban különböző vélemények alakultak ki. Egyesek az Érdy-kódexre hivatkoznak, amely szerint az 1077—1095 között uralkodó I. vagy Szent László „méltán hívatatik anyjáról lengyel Lászlónak”. Mások viszont valószínűbbnek tartják, hogy I. Ulászlóról van szó, aki a XV. század közepén (1441) jött hazánkba. A főrak egyik része őt, a másik az özvegy Erzsébet királynét és német rokonságát támogatta, s a két párt katonái több alkalommal csatát is vívtak Esztergomnál, Budánál. Minthogy mindkét város a Duna mellett fekszik, az átkelés az akkori viszonyok mellett valóban nehézséget jelentett. Ebben a helyzetben válik érthetővé a „magyar népe — német népe” refrén kialakulása is. Sőt valószínű, hogy a „Szent

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

Erzsébet hídja” kifejezés is (az első szövegtípusban) voltaképpen az I. Ulászlóval szemben álló Erzsébet királynőre utal, de a történeti háttér elhomályosulásával egyre inkább a szegényeken segítő Árpádházi Szent Erzsébet alakjával helyettesítették. — A Hidas játékoknak az 581. oldalon bemutatott négy szövegtípusa az adatok többségében gyakran töredékesen jelentkezik, vagy a sortípusok keverednek (mint közölt példánkban is). Számos esetben a párbeszéd már csak szöveggel hangzik fel, s csak a bújáshoz (kapun áthaladáshoz) kapcsolódó dalt éneklük. Még gyakoribb, hogy a kezdeti párbeszéd teljesen elmarad, s a játék kizárólag a bújásra korlátozódik (pl. **97.** számnál). E játékdal — szövegében a tavaszhozó zöld ág szép jelképével — az egész nyelvterületen jól ismert mindmáig, s gyakran hangzik fel nemcsak hidas játékok, hanem különféle egyéb vonulások alkalmával is (lásd a következő fejezetnél). A **97.** példa a legáltalánosabban elterjedt szövegváltozatot képviseli (vö. a változat-táblázatnál közölt megjegyzésekkel!).

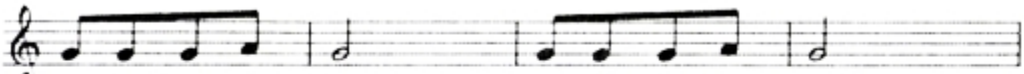

Dallam szempontjából a **94.** példa egészen az utolsó üteméig kistercet változtató dallamos hanglejtés. Az utolsó ütemben a megfelelő nevet kiáltva, deklamáló hanglejtéssel mondják. A **95.** példa párbeszédés részében a kezdőütem leugró kvartját szekunddal mélyebben ismétli meg a második ütem, az első ütem felugró kvart zárófordulatára azonban a második ütem egy fellépő szekunddal felel: mindezzel a pentaton hangkészleten belül is nyitás-zárás viszonyt és tökéletes egyensúlyt hoz létre. A bújást kísérő második dallam lényege: egy fellépő nagyszekund és egy leugró kvart különböző ritmusú változtatása, ugyanazon tengelyhangról. — A **96.** példában a párbeszédés részen belül három különböző zenei anyagot találunk: a) oktávról kvintre ugró, majd szextre visszahajlás után a szekundig fokozatosan ereszkedő, 5/8-os motívum; b) recitálás a kvinten, a sorvégeket a tercre ejtve; c) a kvart hangnemében emelkedő dúr trichord, majd kétszeres kvart-ugrás lefelé: terc — alsó szeptim, alap — alsó kvint; ismétléskor a második kvartugrás helyett hangismétlés, a két sor így egymással nyitás-zárás viszonyba kerül. A bújást kísérő dallam újból recitálás a kvinten, de ezúttal terc helyett alsó nagyszekunddal változtatva; az utolsó szótag is arra ereszkedik le. — A **97.** dallam e játékdal legáltalánosabban elterjedt alakját mutatja be, néhány ugyancsak jellemző változattal. Jellegzetes motívuma a fellépő nagyszekund és leugró kisterc (s-l s-m), majd ereszkedő penta-, tetra- és trichordmotívumok váltakozása. — A **98.** példa két változatában a hangnemi különbözőség mellett is közös a második ütem terctől kvintig emelkedő trichordja, a 3-4. ütemek ereszkedő vonala kvartról az alaphangig. Így mindkét változat bizonyos rokonságot mutat a magyar zene egyik legrégebb írásos emlékével (lásd **550.** pl.). — A **99.** példa első (**A**) dallama lényegében ugyanennek a dallammagnak hangterjedelemben kibővült, fríg változata. A **B** dallam kezdőüteme az **A** dallaméval azonos, 2. üteme viszont az **A** dallam záróütemeivel rokon, majd kiegészül egy emelkedő dúr hármassal és egy leugró kvarttal. A **C** dallam második fele egy leszaladó dúr pentachord, első két üteme a kezdő kvinthang után terctől kvintre emelkedő trichordot tartalmaz. A **D** dallam terc-szekund változtatással indul, majd a szekundról fokozatosan emelkedik a kvintig. Az **E** dallam kvintről szextre lép, majd fokozatosan ereszkedik a szekundig; az eddigiektől eltérően 3/4 ütemben; majd, ez ütem megismétlése után, meglepetésszerűen a szeptimre ugrik, s onnan fokozatosan ereszkedik a kvintig, s ott is zárul — ha a hangközöket az előző két sor tonalitása szerint nevezzük meg. — A Hidas játék műzenei feldolgozása Kodály Zoltán „Lengyel László” c. kórusműve; szövegének alapja harmadik szövegtípusunk, kiegészítve az első és második egyes soraival. Dallama lényegében **98.B** példánkkal azonos.

KÜLÖNFÉLE VONULÁSOK

A játékoknak ebben a csoportjában — Kerényi György megfogalmazása szerint — „a felnőttek világának határára ér a gyermekcsoport. Az egymás helyébe álló, majd egymás mellé sorakozó gyermekek társasága itt egységes, nem-változó közösségben vonul, táncol és játszik.” Másfelől a „jeles napok”-hoz kapcsolódó szokásokkal érintkeznek, mivel legtöbbjüket a tavaszi ünnepnapokon — egyeseket kifejezetten Húsvétkor vagy Pünkösdkor — járták nagyobb leányok, ünneplő ruhába öltözve, a szép mozgás örömén és önmaguk megmutatásán túl az életadó tavasz győzelmét szolgáló kultikus mozgások hagyományát is őrizve, öntudatlanul is.

a) „Lugasos” bújás, páros vonulás

100 A
Ti - vi - to - vi tács, Hé - vi - zi sza - kács,

Legyünk o-lyan jó vi - té - zek, Hi - don men-jünk ál - tal!

B
Míg a ká - csát el - haj - tot - tam,
Két pár csiz - mát el - szag - gat - tam.

Kács i - de, kács, To - ka i - de, kács!

101
Nyisd ki, asz-szony, a ka - pu - dat, Hadd ke - rül - jem a vá - ra - dat,

Sej, u - gorj e - gyet,
Sej, u - gorj e - gyet, Sej, li - li - om - szál!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

102

Já - nos úr ké - szül
Né - me - túl Bécs - be, Lo - va - i van - nak nyer - ge - lő - be.
Já - nos u - ram, i - ze - net, I - ze - ne - tes i - ze - net,
Hajtsd elő - re ma - ga - dat,
Azt a görbe nye - ka - dat! Zöld ág, zöld ág, Zöld le - ve - lecs - ke,
Nyit - va van az a - rany - ka - pu, Búj - ja - tok át raj - ta!
Raj - ta, raj - ta, Leszakadt a paj - ta, Benn maradt a macs - ka!
I - haj - ná - rom, tyuhaj - ná - rom, Sza - ka - dá - sig já - rom!
I - haj - ná - rom, tyuhaj - ná - rom, U - tol - já - ra já - rom!

103

Három szál vessző - re tapodtam, Jaj, de nagy méreg - re ta - lál - tam!
Egy é - le - tem, egy ha - lá - lom,
Vagy te - tő - led el kell vál - nom, É - des ga - lam - bom!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

104

1. Fe - ke - te tó - ba Für - dik a ká - csa,
2. Sí - kos a tol - la, ma - gos a sar - ka, -
3. Oly - lyat for - dul - tam, mint egy ka - ri - ka,

Fi - á - hoz ké - szül Len-gyel-or - szág - ba, Lengyel-or - szág - ba!
Fordulj ki, for - dulj, két a - rany - al - ma, két a - rany - al - ma!
Ollyat dob - ban - tam, mint egy pa - ri - pa, mint egy pa - ri - pa.

A **100-103.** példák közös *cselekménye*: a résztvevők párosan kezét fogva egymás mögé állnak, s karjukat felemelve kaput — együttesen tehát „lugast”, folyosót — alkotnak. A mindenkori utolsó pár meghajolva, egymás mögött lépdelve — mindig a jobb oldali megye elől — átbújik az összes karok alatt, majd az első pár elé áll, ismét feltartott kezekkel. (Egyes változatokban kibújás után előbb összefogott kézzel megperdülnek, vagy ugranak.) A páros sor így állandóan — egyenesen vagy körbe — előre halad. A kaput tartók helyben lépegetnek, lágy, ringó testmozgással.

A **100.** példa *szövegei* a Galga-mente egyik jellegzetes típusának két változatát képviselik. A kezdő-, illetve zárómotívum e vidék szlovák lakosságától való átvétel: „Kác, domor, kác, ozenil sa tkac” = kacska, gyere haza, kacska, megházasodott a takács”. A magyar változatok sortípusai: 583. oldal. A kezdő sorpárhoz gyakran kapcsolódhatnak különböző „Hidas” motívumok is. A „legyünk bátor jó vitézek” motívum-táblázatát lásd a **107.** példánál.

Dallam szempontjából **100.A** példánk három ütempáros motívumot tartalmaz: 1) a kvinthang ismételtetése, a végén felső váltóhanggal; 2) kvint és terc között fokozatos le- és főlzaladás; 3) ereszkedő dūr trichordból képzett, „trillázó” zárómotívum. — A **100.B** példa első fele egyenletes negyedekben mozgó négyütemes egység, ettől eltekintve dallamvonala a 3. ütem közepéig, valamint zárómotívuma az **A** példáéval azonos; a zárómotívum előtti ütempár a zárómotívum anyagából épül.

A **101.** példa szövegének kezdősorait lásd a **109.** példa 2. versszakában. Második részének szövegét vö. a **65-71.** példák kezdősoraival. E példa dallamának kezdőmotívuma a **100.B** első felével azonos, csak itt nyolcadokban, egy ütempáron belül jelenik meg. Ereszkedő dūr trichordból formált zárómotívuma szintén rokon a **100.** zárómotívumával, ez elé kerül azonban a zárómotívumnak egy „kinyíló” változata, s ez magasabb fokú szervezethez ad a dallamnak.

A **102.** példa szövege elsősorban a Dunántúlon maradt fenn. Néhány torzult sortörredékét Északon is megtaláljuk, más játékdal-motívumok közé ékelve. Dunántúlon is gyakran kapcsolódik más játékdal-szövegekhez, de viszonylag épebb, teljesebb formában jelenik meg. A változatok egybevetése alapján összeállítható szövegtípust lásd az 584. oldalon. Közölt példánkban a bújósjátékoknak egy másik, általánosan ismert szövegtípusa ékelődött be az „ihajnárom” típus-sor elé (vö. **96-97.** példával). — A **102.** dallama a Dunántúlra jellemző „szűkített” formában írja körül a kvintet felső és alsó váltóhangokkal, majd fokozatosan ereszkedik az alaphangra. Az utolsó sorok dallamát vö. a **83.A** példa A-soraival.

A **103.** példa szövege elsődlegesen Északon (Nógrád, Borsod, Pest megyében) ismert és kedvelt, az 584. oldalon bemutatott, eléggé egységes formában. Szövegtípusához különféle dallamok kapcsolódhatnak (lásd pl. **120.** sz.). A **103.** példa a változatok többségének dallamtípusát képviseli: 5 soros, 9,9,8,8,5 szótagszámú, A A B B C szerkezetű, ereszkedő vonalú, kisterces-kisszextes dallam. A-sorai tripodikusak, a többi ütempáros.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A 104. szám Abaúj és Gömör megyékben a *tavaszi ünnepi vonulások* egyik jellegzetes dala. Egyes községekben húsvét másodnapján járták; az Abaúj megyei Szászfán 1882—85 között pünkösöd másnapján vagy akármilyen tavaszi vasárnap délután. A serdültebb és felnőtt leányok e dal egyik változatát énekelve, párosával összefogódzva vonultak végig a falun, ki a mezőre. Amikor ahhoz a sorhoz értek, hogy „Fordulj ki, fordulj, két aranyalma”, az első pár egyike jobbra, másika balra fordulva hátrament, és hátul csatlakozott a lánc végéhez. Így folytatták, amíg az összes párok sorra nem kerültek, majd újra kezdték. Közben folyton előrehaladt a menet.

A dal *szövegének* 1-2. versszaka lényegében **46-47.** példánk 1-2. versszakával azonos (ismertetésüket lásd ott). A 3. vsz. egy párosító dal részlete; teljes szövegét így jegyezte le Vikár László 1956-ban a Nyitra megyei Menyhén: „1. Három píz adtam a barbolyába (hegedűbe), mégse mehettem legelő (legelőszőr) táncba. 2. Előre küdték Koritár Lászlót, karjára adták Liszi Ilonkát. 3. Hej, ugrasd, ugrasd paripa módra, pergesd meg, pergesd karika módra. 4. Olyat ugorjon, mint a paripa, olyat perdüljön, mint a karika. 5. Hej, vígan, vígan, a palotába, de még vígabban a vetett ágyba!” (MNT IV. 522. lap.) Ugyanerre a dallamra e tavaszi vonulások közben a szintén párosító dalokból átvett „Szántottam gyöppöt” szöveget is szokták dalolni (lásd **121.** pl.).

A **104.** példa dallama elsősorban ritmusában, de bizonyos mértékben dallamvonalában is a XVI. század egyik Európa-szerte rendkívül divatos, „volta” vagy „gagliarda” nevű ugrós táncának emlékét őrzi. E tánchoz kapcsolódó dallamok úgynevezett „kis formája” 5 szótagú sorokból áll, két háromnegyedes ütemben, a szótagok 3-2 elosztásával; így találjuk ezt példánkban is. E dallamtípus gyakran kapcsolódik lakodalmas szövegekhez is, így pl. már a XVI—XVII. századi kéziratos gyűjteményekben szereplő „házassági tanács” szövegtípushoz (Isten áldjon meg én jó barátom, jó hitvestársat szívből kívánok... Vö. **528.** példánkkal. Ilyen szöveget dolgozott fel Bartók Béla a „Leánynéző” c. egyenemű karban, ugyancsak volta-ritmusban).

b) „Falú hossza”

A *tavaszi ünnepi vonulások* másik formája: hosszú sorba (vagy félkörbe) állnak a leányok kézenfogva. A haladás irányában a sor végén két leány kaput tart. A sor másik vége elindul és áthalad a kapun. Amikor mindenki átért, a két kaputartó leány egymás karja alatt befelé megfordul. Most ők vezetik a sort és bújnak át a sor másik végén alakult új kapun. Régebben így járták végig a falut, az utca közepén.

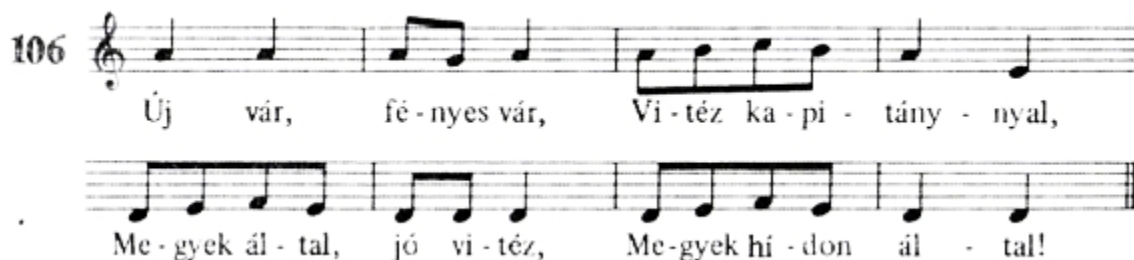
A játékdalok, amelyeket a Hidas játékok csoportjában közöltünk (**94-99.**) gyakran hangzanak fel az ilyen vonulások alkalmával is, úgy, hogy a párbeszédet a sor két vége folytatja, majd a bújás a fent leírt módon történik, mindannyiuk közös éneklése közben. Az alábbi két dal esetében viszont nincs párbeszéd, csak állandó éneklés és bújás:

105

Hód, hód, fé - nyes lánc, Fé - nyes ka - pu zár - ja,
Nyisd ki ka - pud, Ger - gely gaz - da, Vá - mot a - dok rá - ja!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

106

Új vár, fé - nyes vár, Vi - téz ka - pi - tány - nyal,
Me - gyek ál - tal, jó vi - téz, Me - gyek hí - don ál - tal!

Mindkét példánk szövege a hidas játékokhoz kapcsolódik. A **105.** harmadik sora lényegében a **94-99.** első szövegtípusához tartozik. A **106.** 3-4. sora is nyilvánvalóan hidas játék-jellegű. Ez a sorpár nagyon gyakran hangzik fel bújós-hidas játékainkban (lásd még **95., 101.A, 107.** példákat), számos, olykor torzult változatban. A **105-106.** első két sora azonos motívumot képvisel, különböző változatban (lásd még: **99.** és **107.** példát!). Az 1. sor alapmotívuma a régi hiedelemvilágban gyökerező ráolvasások egyik jellegzetes kezdőmotívuma: „új hold, új király”. E sor típusoknak játékdalainkban található jellegzetes változatait lásd az 584. oldalon.

A **105.** példa *dallamában* az ereszkedő dúr hármas hangzik fel különböző ritmikai kombinációkban. Kivétel csak a második ütempár kvintet ismételtető, majd azt a felső nagyszekunddal váltó motívuma. — A **106.** példa hangterjedelmében (szseptim) és szerkezetében az ereszkedő kvintváltás jól felismerhető nyomaival a felnőttek dallamvilágára utal, A B Av5 Bv5 szerkezettel; bár az egyes sorok itt is ütempárokból állnak. Hangneme kisterces-nagyszextes, azaz „dóros”.

c) Zöldágjárás

Egyes dunántúli falvak jellegzetes ünnepi vonulása. Lényegében a **105-106.** példánál ismertetett „faluhozzával” azonos, azzal a különbséggel, hogy a sor végén álló leányok színes szalagokkal feldíszített zöld ágakból vagy virágokból font fűzérrel tartották a „kaput”. A kaputartók és a velük szemben álló sor közötti énekes párbeszéd után elindul a sor a másik vég vezetésével, lazán leeresztett karral, egymás kezét fogva, méltóságteljes lépésekkel, áthalad a kapun, s hullámvonalban tovább kanyarodik. Vonulás közben a dallam második felét ismételtetik. Amikor mindenki átért a kapun, a sor előre került vége lesz az új kapu. Így járják be az egész falut. Ez a vonulás gyakran csak kezdete egy több, egyéb játékot is tartalmazó ünnepi sorozatnak, amelyet falvanként különböző elnevezésekkel illetnek: „lilézés”, „lilázás”, „pántyúzás”, stb.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

107 A

- Gyűj á - tal, gyűj á - tal, te szép a - rany - bú - za!
- Á - tal men - nék, á - tal, hogy - ha nyit - va vol - na!

- Nyit - va va - gyon, nyit - va, csak gyűj á - tal raj - ta!

Gyűj át, gyűj át, szép zöld ág, zöld le - ve - les - tül!
Ma - gam va - gyok jó vi - téz, megyek hí - don á - tul.

Új hold, fé - nyes nap, bo - csáss ka - pun á - tul!

B

- Gyűj á - tul, gyűj á - tul, te szép a - rany - bú - za!

- Á - tul mennék, á - tul, hogy - ha nyitva vol - na!
- Nyit - va va - gyon, nyitva a szép a - rany - ka - pu!

Új hold, fé - nyes nap, bo - csáss ka - pun á - tul!

Va - gyok bá - tor jó vi - téz, me - gyek hí - don á - tul!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

108

– Jöjj el á - tul, jöjj el, te szép a - rany bú - za!
– Á - tul men - nék, á - tul, hogy - ha nyit - va vol - na!
– Nyit - va van, nyit - va van, csak jöjj á - tul raj - ta!
– A - rany - nyal bim - bó - zik, zöld - del le - ve - le - zik!

Há - nyat ter - mett a mo - gyo - ró? Haj, li - li - om!

Tí - zet, hü - szat a mo - gyo - ró, Haj, li - li - om!

Az előző példák szövege két részből áll: a bújást megelőző felelgetős párbeszédből, majd a vonulás alatt énekelt sorokból. Ez utóbbiak azonosak a már egyéb bújásoknál ismertetett szövegtípusokkal (vö. 106. és 95. példával). A kezdő párbeszéd viszont nem más, mint az egész nyelvterületen fennmaradt, a tavasz behozatalát jelképező „zöld ágat” már csak szövegében őrző hidas-kapus játékdal („Bujj, bújj, zöldág, zöld levelecske...” lásd 96-97.) bővebb változata.

Dallam szempontjából a 107.A és B első része egyazon fríges dallamváz két változatát mutatja be. A 107.A második része a kvartról kvintre lépő szekundot ismétli ütemenként szekundokban ereszkedő szekvenciákkal a záróhangig, kisterces pentachord dallamban. (Voltaképpen „Az árgyélus kismadár nem száll minden ágra” szöveggel ismert dallam második felével azonos, vö. Bárdos Lajos: Kicsinyek kórusa.) — A 107.B második része a maga miniatűr négysorosságában a b c b szerkezetű. Lényegében egy nagyterces hexachord dallamról volna szó, de a harmadik sor kis szeptimre hajló fordulata által mixolídes színezetű. — A 108. példa első része kisterces, kisszextes hangnemen belül alapról kvintre ugrik, érinti a szextet, majd ereszkedő trichordokban, kis hullámokkal ér vissza az alaphangra. Második részében ismét miniatűr négysorosságot találunk, ezúttal a b a z (= bv) képlettel. Az A-sorok lényege a kvint-alap ugrás; a B-soroké ereszkedő trichord kvint és kisterc között; a zárósoré: ereszkedő szekundok a kvart és alaphang között.

d) „Lánc-játék”

A résztvevők kézfogással egy hajlott sort (félkört) alakítanak. A sor vége éneklés közben elindul a sor elejére, ahol az első pár kaput formál és azon az egész sor átbújik. Mivel azonban kezüket nem eresztik el az egész sor átbújása után sem, a lánc második tagja fél fordulatot tesz és keze saját maga előtt keresztelkedik. Az első kapu így bezáródott, most már a másik kapu alatt megy a bújás mindaddig, amíg az egész sor keresztbe tett karokkal kezét fogva nem áll. Közben az alábbi dalokat éneklük:

109 A

Hej tu - li - pán, tu - li - pán, Te - le ker - tem zsá - lyá - val,
Tel - jes szek - fű, szar - ka - láb, Sze - re - lem - nek láng - já - val.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

B

C

D

E

F
Hej vár - al - ja, vár - al - ja, Te - le van a kád al - ja,

Te - le ker - tem ró - zsá - val, Sze - re - lem - nek láng - já - val.

2. Nyisd ki, asszony, kapudat, — hadd kerüljem váradat, — rózsafának illatja —
az én szívem biztatja.

3. Nem megyünk mi messzire, — csak a falu végire, — ott sem leszünk sokáig,
— csak huszonnégy óráig.

A fenti hat *dallam* egyazon dallamtípus legjellemzőbb variánsait mutatja be. A típus lényege: A A B B (illetve utolsó sorában Bv vagy C) szerkezet, kisterces pentachord hangkészletben mozgó, 7-szótagos sorokból alkotott négysoros strófa, b3-b3-l (egyreszt változatokban a 3. sor b3 vagy 5) kadenciákkal. Az A-sorok a kvint és kisterc között, a B-sorok a kvart (néha kvint) és alaphang között. A változatok egyrészt ritmikában térnek el egymástól: nyolcad- illetve negyedértékű alapmozgás mindkét sortípus első ütemében; másrészt a 3. dallamsor több változatban kinyitja a dallamot azáltal, hogy felviszi záróhangját a tercre vagy még inkább: a kvintre.

A fenti dallamtípushoz — bármilyen bűjös, kapus játékként — az alábbi szöveg-típusok szoktak kapcsolódni: 1. Hej tulipán, tulipán... (az első két sor régi virágének-töredék, a 3-4. sor pedig a párosító-dalok egyik jellegzetes kezdőmotívuma; e párosító teljes szövege is felhangzik egyes játékdalainkban, pl. 55.); 2. Nyisd ki asszony kapudat... (az első két sor gyakran hangzik fel a „Bujj, bujj zöldág” kezdetű játékdal második motívumaként is, pl. 97.); 3. Nem megyünk mi messzire... E szövegtípus egyik változatához az alábbi játékmód kapcsolódott: Körbe fogódnak, a két legnagyobb leány feltartja egymással fogott karját, utána a legkisebbek maguk után vonják a többieket; utoljára a két legnagyobb leány is kifelé fordul. — Ha viszont a fentebb

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

leírt lánc-játékot játsszák, akkor az egész sor átfordulása után párbeszéd kezdődik a sor két vége között:

— Hogy a lánc? — Száz forint. — Erős-e? — Lássuk-e?

Ekkor elkezdik húzni egymást és közben számolnak: 10, 20 stb., egészen százig. Ha addig nem szakad el a lánc, akkor erős. Ha elszakad, azok a győztesek, ahol nagyobb sereg maradt.

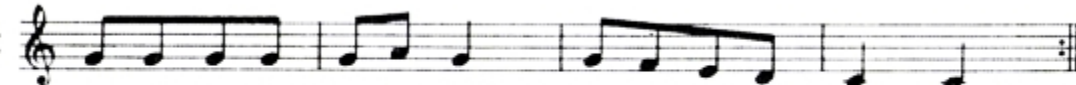
„LABIRINTUS”-JÁTÉKOK

A tavaszi leányjátékok egy része az úgynevezett *labirintus* vagy *szerpentin* formájú táncok csoportjába tartozik; ezek ide-oda kígyózó, nyitott láncformában mozognak. Egyes kutatók ezek közé sorolják a körjátékok, a bújós- és hidas játékok jó részét is; különösképpen ide tartoznak azonban a csigavonalba be- és kicsavarodó, valamint a háromszög alakban elhelyezett három gyermeket kanyarogva körüljáró játékok. Egyes kutatók szerint ezek a labirintus-táncok utánozzák a nap, az égitestek mozgását, a madarak repülését; mások szerint avatási szertartásokra, az avatandó jelképes halálára és újjászületésére utalnak.

a) „Rétes” (csigába tekeredés)

110 Csí - vi - ri - tem, csava - ri - tom Szomszédasszony kontyát.
Ki - csa - va - rom, be - csa - va - rom Szomszédasszony kon - tyát.

111
Csa - va - runk ré - test, al - má - val te - ker - ve,
Csa - va - runk ré - test, di - ó - val te - ker - ve,
Csa - va - runk ré - test, tú - ró - val te - ker - ve,
Csa - va - runk ré - test, da - rá - val te - ker - ve,
stb.

112
Te - ke - re - dik a kí - gyó, ré - tes a - kar ' len - ni.
Te - ke - re - dik a ré - tes, kí - gyó a - kar len - ni.

Az előző dalokhoz fűződő *cselekmény*: fiúk és lányok egymás kezét fogva láncot alkotnak, úgy mennek néhány lépést. Majd vagy a legelső, vagy a legutolsó megáll, a többiek pedig fokozatosan köréje csavarodnak. Amikor ez megtörtént, vagy visszafordulnak és kicsavarodnak (egymás kezét továbbra sem eresztve el), vagy a kör két tagja kaput tart, s a középső ezen keresztül bújva kihúzza maga után az egész kört.

Mindhárom dal szövege a cselekményre utaló kifejezéseket tartalmaz, áttételes formában: „konty-csavarás” (110.), „rétes-csavarás” (111.), „kígyó-tekeredés” és ismét „rétes” (112.).

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A csigába csavarodáshoz kapcsolódó népi *dallamok* általában igen egyszerűek: ereszkedő dúr trichord motívumok (110.), tengelyhangról fellépő nagyszekund és leugró kisterc (111., itt fríges végződéssel); kvint-szext váltás után leszaladó dúr pentachord (112.). — Óvodai közvetítéssel terjedt el ugyanebben a funkcióban „Süssünk, süssünk valamit” szöveggel egy népszínművekből kölcsönvett, idegenszerű dallam (Bartók: Gyermekeknek I.1.).

b) Kanyargó járás három gyermek körül

Három kisebb gyermek háromszög alakban leül (vagy leguggol) a földre. A nagyobb leányok kézen fogva hosszú sort alkotnak és énekelve, kacskaringós, kígyózós vonalakban kerülgetik a földön ülőket. Mátyusföldön ezeket „báránykák”-nak nevezik, a játékot pedig báránykázásnak. Kanyargás közben a lánc a háromszög csúcsát alkotó gyermek háta mögött halad, a másik két gyermeket pedig előlről kerüli meg, így az egész vonulásnak kifli, illetve félhold alakja van. Észak-Dunántúlon a játékot „pilikézésnek” nevezik (lásd 116-117. szövegkezdetét), a háromszög alakban guggolókat pedig pilikéknek. A 116. dal utolsó sorára („hadd ugorjon...”) a pilikék egyet ugranak egymás felé, guggolva. Amikor már a pilikék egészen közel kerültek egymáshoz, a sor első tagja összefogódzik a pilikékkel és összetekerik, majd a 112. példát énekelve kitekerik a kört. — A 113-120. példák a kanyargó járáshoz kapcsolódó legjellegzetesebb dalokból adnak ízelítőt.

Az északi területek egyik jellegzetes szövegtípusa két változatban. Kiss Áron e szöveget a XVIII. századból ránkmaradt régi kuruc dalból eredezteti: „Körtefa, körtefa, gyöngyösi körtefa, a szegény katona megpihen alatta.” A játékdalok változatai — lásd az 585. oldalon! — bármennyire szerteágazók is, nem zárják ki ezt a feltevést. — A bemutatott sortípusok után rendszerint más játékdal-szövegek következnek, pl. „A legények regimentje de cifra” (lásd 80. pl.), „Három szál vesszőre tapodtam” (103.), „Ej, széna szénalja” (74-76.) stb. Máskor meg egyéb játékok végén hangzik fel, mint pl. „Mért küldött az úrasszony?” (98-99.), „Hajlik a meggyfa” (77-78.) stb. A 113.B példánkban a felnőttek világából jól ismert asszonycsúfoló versszak követi a tipikus strófát.

113 A

Kő - ke - tánc, kő - ke - tánc, ki - ke - re - kí - tem,

Be - ke - re - kí - tem, kő - ke - tánc!

B

Kő, kő tánc! Ki - ke - re - kí - tem, kő, kő tánc!

Be - ke - re - kí - tem,

El - ve - szett a Borbás lúd - ja, Jobban bán - ja, mint az u - rát.

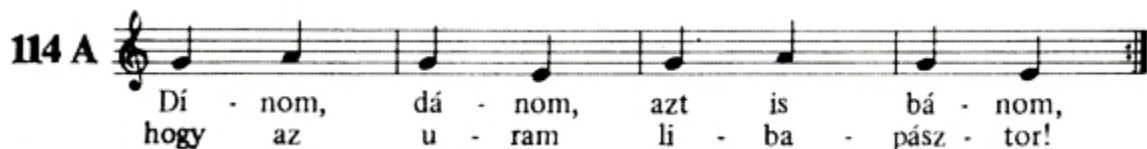
Mert az u - ra kóbor - ló volt, De a lúd - ja jó to - jó volt!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

Dallam szempontjából az alapszövegekhez ütempárokból alkotott négysoros, dūr hexa-, illetve pentachordban mozgó dallam társul (113.A: a b c z; 113.B: a b b z szerkezettel). A zárómotívum a két példában azonos. A 113.B második dallama — bár szerkezete azonos az első dallaméval — annál jóval bonyolultabb, dallamban és ritmikában egyaránt. Dallamsorai váltakozó ütembeosztásúak: 3/4-4/4, 3/4-3/4, 2/4-4/4. Emelkedő alaphármassal induló dallama már az 1. sorban eléri az oktávot, a 2-3. sor pedig oktávról ereszkedik az alaphangig. 4. sorának lényege egy ereszkedő dūr hexachord.

114 A

Dí - nom, dá - nom, azt is bá - nom,
hogy az u - ram li - ba - pász - tor!

B

Ho - vá mégy, é - de - sem? - Vá - sár - ra, kes - ve - sem!
- Mit haj - tasz vá - sár - ra? - Lá - nyo - kat, szé - pe - ket!
- Hogy a - dod a pár - ját? - Hat - van - hat dol - lá - rért!
- Hát a le - gé - nye - ket? - Szá - zat egy kraj - cá - rért!

C

Hipp, hopp! Fáj a ku - tyá - nak a lá - ba, Mert megszurta a szal - má - ba,
Szúr, szúr, szu - mo - dék, Szo - mo - rú a man - dék!

Szövegének változatai — ha kevesebb számban is, mint előző példánkái — szintén az északi területekről (Pest, Nógrád, Heves, Hont megyékből) kerültek elő. Változataik felsorolását lásd az 585. oldalon. A középső rész („Hová mégy édesem...”) a többi hasonló kezdetű változathoz hiányzik, előfordul azonban másféle kezdet után, mint pl. „A hévízi legények igen szépen szántják”. Ez a középső rész, melynek szövege a régi leányvásárok emlékét őrzi, voltaképpen legénycsúfoló dal, s a felnőttek dalai között is számos változatban él. — Az északi területek szegényparasztjai közül a századfordulótól kezdve sokan vándoroltak ki Amerikába; a „hatvanhat dollárért” kifejezés az „amerikás” magyarok nyelvhasználatából került ebbe a játékdalba. — A zárórész egy újabb felnőtt-dal kezdete, ezeket a sorokat azonban megtaláljuk a többi változatban is. A „szúr, szúr...” sor értelme és eredete homályos, valószínűleg játékos szóképzés.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

Dallam szempontjából szintén három részt különböztethetünk meg: a) a tengelyhangról fellépő nagyszekund és leugró kisterc ütempáros motívumának ismételtetése; b) két- és háromütemes egységből összetett, hexachord hangkészletű sor ismételtetése. E sor jellegzetes ritmusa (nyolcad-nyolcad-negyed) a háromütemes egység második felében augmentáltan jelentkezik; c) ütempáros egységek, szintén hexachord hangkészletből, de az előzőtől eltérő motívikával. A záró ütempár egy leszaladó pentachord.

115

Egy sze - ge, két sze - ge, Hat sze - le - mé - nye,
Hat ágy hagy - ma,
Hat - van diny - nye, Csi - rip - csi - rip fe - ne - ke,
Hol a tik - nak a fe - je? Ká - nya mind el - hord - ta!
Csír i - de, csór o - da, Vess ki dá - ri dom - ra!

Jellegzetes dunántúli *szövegtípus*, sokféleképpen torzult változatokkal (vö. 585. oldal táblázatával!). Egyes kutatók szerint a régi adóba adott termények felsorolása szolgálhatott e szövegtípus mintájául.

Ütempáros szerkezetű *dallamának* legjellegzetesebb motívuma az ereszkedő trichord után felugró kvart. Ezen kívül a kvinthangnak van még nagyobb szerepe, hol a terc-kvart lépések előtt és után, hol hangisméltések után felső váltóhangjával. Zárómotívum: ereszkedő dúr trichord.

116

Hej, pi - li - ke, tán - colj, pi - li - ke!
Ha - ja, ha - ja, A - rany ha - ja,
Ha - ja, ha - ja, bar - na le - gény, Vedd el, vedd el Fo - dor Ka - tát!
Csinálj ne - ki szép ci - pel - lőt, Hadd u - gorjon har - mine - ket - tőt!

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

117 A

Hej, pi-li-ga tán - com, pi - li - ga,
Ej - ju, ha - jú, e - züst ha - jú pi - li - ga!
Egy csi - ga, két csi - ga, Há - rom sze - le - műny - nye
Hat - van csaj - ra,
Het - ven csé - re, Cse-re - bo - gár fe - ne - ke.
Hol a tik - nak a fi - a? O - lyan mint a tra - ga - csa,
Csir - de, csor - da, Kecs - ke - vá - ri domb - ja.

B

A pánt-li-ka könnyű gú-nya, Mert azt a szél lo - bog - tat - ja.
De a tu-tyi ne - héz raj - ta, Mert azt a bú - bá - nat nyom - ja.

2. Borzavári faluvégen — legényvásár lesz a héten. — Sültkrumpliért adnak egyet, — jaj, de olcsó, mégse vesznek!

3. Borzavári faluvégen — leányvásár lesz a héten. — Száz forintért adnak egyet, — jaj, de drága, mégis vesznek!

A 116-117. példa a dunántúli játékdalok egyik jellegzetes kezdősor-típusával indul: HEJ (vagy: haj) PILIKE (pillike; pilige; piliga; pilika) TÁNCOLJ (táncom; tánca; tánc), PILIKE! — A Magyar Tájszótár szerint „piligéz” annyit jelent, mint „táncol”. Dunántúlon pedig a „pilikézés” kifejezés több helyütt használatos különféle énekes-táncos gyermekjátékok jelölésére, köztük a három gyermek kanyargó körúljáráására is. A fenti jellegzetes kezdősor után rendszerint különböző lírai versszakok következnek, mint pl.:

1. Haja, haja, haja, haja — göndör a galambom haja, — ha az göndör nem lett volna, — szeretőm sosem lett volna.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

---

2. Haja, haja, varga legény, — vedd el, vedd el Fodor Katát, — varrjál neki szép cipellőt, — hadd ugorjon harminckettőt.

3. Magas hegyen felnőtt a fű, — ez a kislány dupla szekfű, — este kimegy a mezőre, — haza jön egy nagy későre.

4. Mikor a leányok szépen fújják, — kacskaringós táncot járnak, — kis utcába megdobbantják, — a városba is behajtják.

5. Járd, járd, jó katona, — hadd csörögjön a sarkantyú, — ne csoszogjon a rossz bocskor, — csak a jó csizma kopogjon!

6. Oda voltam száz vásárba, — nem találtam egy vargára, — ki szegény csizmám talpára — foltot vetne oldalára.

A fenti versszakok közül az elsőnek többnyire csak kezdősorát éneklék, különféle módon átalakult formában: HAJA, HAJA (haja, baja; aja, bája; eju hajú; ijju hajú) EZÜST (arany) HAJÚ (haja) PILIGA (pilika)! A további versszakok már rendszerint teljes formájukban felhangzanak. *Dallamuk* a felnőttek dallamvilágából változatlanul átvett négy soros, izometrikus, izoritmikus, 8-szótagos dudanóta-típusú, ereszkedő dallamvonallal s az ereszkedő kvintváltás nyomaival, 8 5 5 kadenciákkal, kisterces-nagyszextes (dór-jellegű) hangnemben.

Ugyanez a dallam az északi területeken is gyakran felhangzik, ugyanilyen kanyargós járáshoz kapcsolva, de a „Haj, pilike...” kezdősor nélkül, és másfajta szövegekkel, mint pl.:

1. Ha én azt tudtam volna, — hogy az alma édes volna, — párját szakasztottam volna, — szeretőmnek adtam volna.

2. Szeretőm igaznak látszik, — de csak akkor, mikor játszik, — szemben szeret, az angyalát, — mások előtt földig aláz.

3. Földig alázom magamat, — szánom én a galambomat, — hosszú útnak nagy a pora, — nagy az én szívem fájdalma.

4. Gyerünk, menjünk a szőlőbe, — szedjük szőlőt a kendőbe, — arany almát kebelünkbe, — csörgős diót a zsebünkbe.

5. Nem megyek én addig férjhez, — míg az erdő ki nem zöldül, — akkor sem megyek juhászhoz, — inkább megyek katonához.

6. Katonának jól van dolga, — porcióra nincsen gondja, — de a juhász rossz bundába, — mint az ürge a lyukába.

Porció: adag, régi szóhasználatban az adó-részletek neve.

A 117. példában a jellegzetes két kezdősor és a strófikus közé beiktatódtott a 115. példa egyik változata. Az így kialakult kezdőrészt minden strófa után megismételték. 17-21 éves leányok játszották így Húsvétvasárnap; összefogódtak, hármat leültettek a kisebbek közül, s ezeket körültáncolták kiflisen.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

118

Ki-vi-rágzott a di-ó-fa, Nagyot hajlott há-rom á-ga,
Já-nos di-ák é-des szí-ve, A ke-zé-be réz-me-len-ce,
Já-nos di-ák ül a-lat-ta,
Réz-me-len-ce, ap-ró-vi-rág,
Ap-ró-vi-rág, le-ven-du-la, Leven-du-la szé-les men-ta,
Lá-nyok ül-nek to-rony a-latt A-rany-ko-szo-rú-ba
Ar-ra men-nek a le-gé-nyek Sá-rig sar-kan-tyú-ba.
Eb kö-szön, jó le-gény, rongyos a csiz-má-tok,
Ha meg-ö-re-gesz-tek, az ör-dö-gé lesz-tek!

Előző példánk változatai napjainkban játékdalként Dél-Dunántúlon ismeretesek. A múlt század első felében azonban szövegének egy nagyon közeli változatát Nógrád megyéből is már gyermekdalként küldte be Pajor István Erdélyi Jánosnak. Egyébként elsősorban párosító dalként található úgyszólván az egész nyelvterületen. A múlt- és jelenszázadi párosító- és gyermekdal-változatok egybevetése alapján szövegének legteljesebb formáját az 586. oldalon adjuk. Ebből kiviláglik, hogy a „rézmelence” (egyébként jelentése: tálféle edény) itt a „rozmaringszál” eltorzulásából keletkezett, amint a „János dinnye” a „János diák”-ból. A „Lányok ülnek...” rész egy másik, valaha szintén az egész nyelvterületen jól ismert, s az északi megyék pünkösdfőiben is gyakran felhangzó szövegtípus.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

119 A

1. Egy kis vá - rat ke - ri - tet - tem tú - ró - búl,
2. Jobb te - né - ked, é - des ró - zám, mint né - kem,

Kí - vül - be - lül be - me - szel - tem cit - rom - búl.
Té - ged sze - ret az én ró - zám, nem en - gem.

Ar - ra ment az í - ró - de - ák Új - vár - búl,
Er - re - zse - lyem, pet - re - zse - lyem, hopp, hopp, hopp!

Ar - ra ment az í - ró - de - ák Új - vár - búl.
Er - re - zse - lyem, pet - re - zse - lyem, hopp, hopp, hopp!

B

1. Ke - ri - tet - tem, ke - ri - tet - tem egy kis várt,
2. Jobb te - né - ked, é - des ró - zám, mint né - kem,

Be - me - szel - tem kí - vül - be - lül szép tisz - tán.
Té - ged sze - ret az én bá - tyám, nem en - gem.

Er - re jár az í - ro - da - i ud - var - ban,
Er - re zsi - rom, pet - re - zsi - rom, hopp, hopp, hopp!

Er - re jár az í - ro - da - i ud - var - ban.
Er - re zsi - rom, pet - re - zsi - rom, hopp, hopp, hopp!

A 119. példák a Dél-Dunántúl egyik jellegzetes játékdalát képviselik. Cselekményük: egyes helyeken körjáték, másutt kanyargó járás három lány körül. Mindkét esetben jellemző, hogy a körben vagy kanyarogva járók az utolsó két sor utolsó két ütemének három-három hangjára („hopp, hopp, hopp”) egymás kezét eleresztve maguk körül megfordulnak, s közben hármat tapsolnak.

Szövegének jellegzetes sortípusait lásd az 586. oldalon. „Errezselyem, petrezselyem”: játszi szóképzés. — A 119.A és B példák egyazon dallamtípus két változatát mutatják be. A típus lényege: négyütemes, 11-szótagos, izometrikus és izoritmikus, négysoros, A A B Bv szerkezetű, kisterces hangnemű, nagyszext vagy oktáv terjedelmű dallamstrófa. Az A-sorok zenei tartalma:

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

recitálás a kvinthangon, majd szextre vagy oktávra elmozdulás, visszatérés a kvintre; a B-sorok első fele azonos: fokozatos ereszkedések kvintről szekundig, majd tercről alaphangig. Második felükben nyitás-zárás viszonyban vannak egymással: a 3. sor dallama ugrással vagy fokozatosan a kvintre érkezik, a 4. soré a tercről ereszkedik fokozatosan az alaphangra.

120

1. Egy szál vesz - sző - re ta - pod - tam,
Tűz - re is, mé - reg - re is ta - lál - tam!
Egy é - le - tem, egy ha - lá - lom, Mert te - tő - led meg kell vál - nom.
Refr.
Sunda kö - le, sun - da, Minden ember a lá - bá - val Földet dobog - tat - ja.

2. E - gyik ut - cán vé - gig - men - tem,
a má - si - kon visz - sza - jöt - tem, *Refr.*

3. A csizmának nincsen sarka, — varrja fel a csizmadia. R.

4. Ha felvarrja, pénzér varrja, — ha nem varrja, nem is varrja. R.

A három leány körül kígyózó, ringó sétamozgás — több más leányjátékkal együtt — az északi megyékben nemcsak tavaszi ünnepeken, szabad téren volt szokásos, hanem téli estéken a fonóházak zárt szobáiban is, — felüdülésként a sok ülő munka után. 120. példánk egyik kedvelt játékdala volt a Borsod megyei fonók leánytársaságának. Játékmódja lényegében az előzőkével egyező, azzal a különbséggel, hogy a „minden ember...” visszatérő szövegrésznél nyolcadritmusban erős lábdobogással haladtak, így a lábdobogtatás is refrénszerűen visszatér.

Szövegének első négy sora lényegében azonos a 103. példáéval, a 3-4. versszak változatait lásd a 77-78. táblázatában. *Dallamának* jellemző motívumai: a) kvartról vagy kvintről kis szeptimre ugrás, majd fokozatos visszaereszkedés a kvintre (vö. az 56.pl. kezdőmotívumával); b) kvint és szekund közötti kvart-váltogatás; c) ingamozgás ismételtetése a kvint és terc között, közben egy ugrással kvintről alapra. Zárómotívum: leszaladó nagyterces pentachord.

Százhusz példánk természetesen nem adhat teljes képet a magyar népi gyermekjátékok és mondókák gazdag világáról. Igyekeztünk azonban bennük a legjellegzetesebb típusokat bemutatni cselekményben, szövegben, dallamban, mozgásformákban egyaránt. Olyan anyag ez, amely erősíti a közösségi érzést, elősegíti a harmonikus fejlődést, komplex módon biztosítja a fokozatos belenövést különböző művészeti ágakba, s mind e mellett — Kodály Zoltán szavaival élve — „a magyarság tudat alatti elemeit” ültetik be mindazok lelkébe, akik foglalkoznak vele. Minthogy azonban e játékok, mondókák gyökerei nagy többségükben olyan mélységekig nyúlnak vissza, amelyek az egész emberiség közös alap-élményéből fakadnak, elsajátításuk egyben a nemzeti különbségeken túli összetartozás élményét is erősíti.

I. NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK,
MONDÓKÁK (BORSAI
ILONA MUNKÁJA)

A szöveg- és dallamváltozatok megismerése lehetőséget ad a lényeges és lényegtelen vonások világosabb elkülönítésére, s ösztönzést a kreativitásra és improvizációra különböző stílus-körökön belül.

---

3. fejezet - II. PÁROSÍTÓK

„A magyar falusi ember jóformán zsenge korától készül a házasságra. Már a 4-5 éves gyermek párja után néz, s az öregek tréfás kérdésére: „Ki a szeretőd?” komolyan felel. És ha nem is mindig az lesz élete párja, akit gyermekfővel választott, nem ritka a játszótársakból lett házaspár... De a nép az élet minden szakaszában komolyan veszi, állandóan napirenden tartja a párválasztás ügyét... Csakhogy a nép, mint életének majd minden mozzanatát, ezt is a költészetnek zománcával vonja be. A városi gyermek nem ismeri a falusiak rengeteg lakodalmos játékát. A falusi fiatalság addig játssza a lakodalmat, míg el nem érkezik valójában. Így teremt a tömérdek párosító dal... Nemcsak a maguk párválasztása érdekli őket, hanem társaiké is. Önmagáról senki sem énekel párosítót, mindig csak másokról... A nevek emlegetése különös személyi érdekeltiséget, izgalmat jelent a megnevezetteknek, kellemest vagy kellemetlent, aszerint, hogy eltaláltak-e érzelmeiket, vagy tréfás, gúnyolódó céllal össze nem illő párokat rendelnek együvé. Talán ősi névemlegető varázslat is lappang e dalokban: a nevek kihirdetése mintha elősegítené, hogy összekerüljenek, amint a ráolvasás is csak úgy hatott, ha a beteg nevét beleszótték. A páros nevek felírogatása, fába-padba vésése pedig mintegy optikus varázslatnak hat... A dallamok közös jellegzetessége — valami könnyed egyszerűség nagyobb érzelmi telítettség nélkül. Ami természetes, hisz a szöveg a fontosabb, annak sokszor tréfás, játékos jellege nem jól férne meg súlyosabb dallammal. De meg az énekesek többsége fiatal, jórészt gyermek, féllábbal még a gyermekjáték világában él...” (Kodály Zoltán a Magyar Népzene Tára IV. Párosítók bevezetésében.)

Sok esetben határozott játékkeretbe illeszkedik a párosítódal. Legismertebb közülük a „Megy a kosár”.

Egy ügyes, találékony, gyors észjárású lányt választanak „osztóvá”: ő a játék lelke. Első rész az osztás párbeszéd formájában:

— Bódi, Bözsi kosarazzunk egyet, lányok!

— Bözsi, kezd el a kosarazást!

— Na jó. Megy a kosár, Teri!

— Mi van benne?

— Aranyalma, aranytál, neked három szép huszár. Van benne egy egyenruhás, van benne egy fellegekbe néző, meg van benne egy tintanyaló. Hogyan szereted az egyenruhásat?

— Egy picit.

— Picit? Az a Birkás Vili. Hogyan szereted a fellegekbe nézőt?

— Sehogy.

— Az a Sanyi. Hogyan szereted a tintanyalót?

— Azt nagyon.

— A Dénes! Emi, megy a kosár!

— Mi van benne?

II. PÁROSÍTÓK

— Van benne egy kockás nyakkendő, van benne egy pesti komoly strici, meg van benne egy pufókpfájú. Hogyan szereted a kockás nyakkendőt?

...És így tovább; annál jobban megy, minél találóbb elnevezést használ, de úgy, hogy ne lehessen rögtön kitalálni, kire szól. A végén aztán áttérnek a *kiéneklésre* minden párra egy másik éneket:

— Na akkor, lányok, kezdjük a nótázást! Teri, neked mit énekeljünk? A fürjecskés jó lesz? (Maga választ, vagy az osztó ajánl, vagy mások mondanak egyet neki. Végigéneklük, minden párra másikat.)

(A játékleírást — részletesebben, sok találó jellemzéssel — lásd Magyar Népzene Tára IV. 722 —731. oldal, Zala megyéből. Lásd még a Néprajzi Lexikon címszavát.)

121

x. y. az á - gyát ma - gas - ra ve - tet - te,
N. N. ka - lap - ját raj - ta fe - lej - tet - te.

2. Hozd ki Y. kalapom, hadd tegyem fejembe, — hogy ne nézzen minden lány ragyogó szemembe.

3. Ki is hozta kalapját, fejébe is tette, — nem is nézett minden lány ragyogó szemébe.

4. Láttál-e már valaha csipkebokor rózsát, — csipkebokor rózsa közt két szál majorannát?

5. Egyik szál majoranna X.Y. lenne, — másik szál majoranna N.N. lenne.

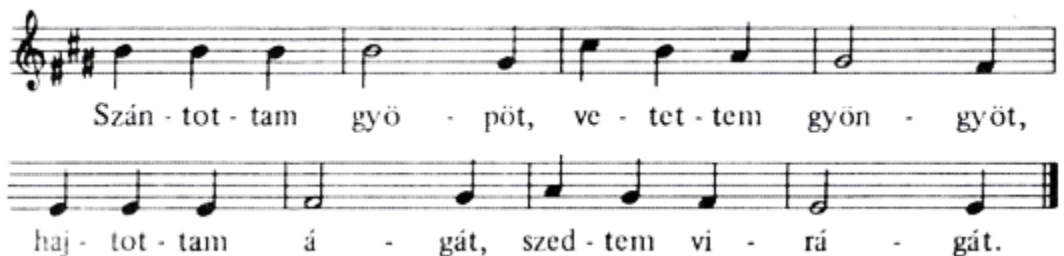
A

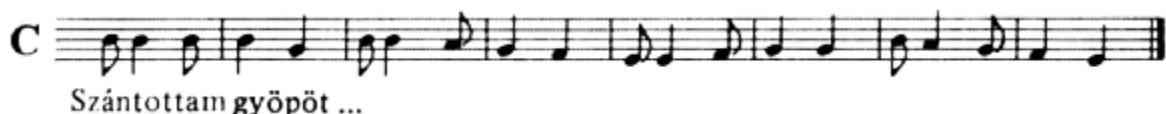
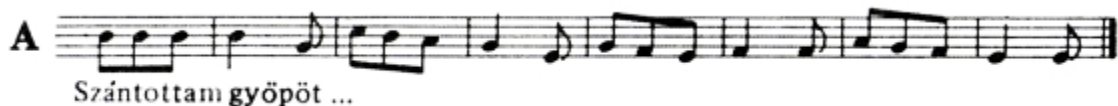
Sárgalábú kis madár...

Periodizáló pentachord dallam, melynek közeli rokonai a középkori európai dallamkincsben is föllelhetők (lásd például Szabolcsi Bence: A magyar vágánsdalokról). De nemcsak a dallam, hanem maga a párosító népszokás és szövegei is középkori zenés társasjátékokra vezethetők vissza.

122

Szán - tot - tam gyö - pöt, ve - tet - tem gyön - gyöt,
haj - tot - tam á - gát, szed - tem vi - rá - gát.

Jellegzetes 3/4-es ritmusa a XVI. században divatba jött „volta” táncra jellemző. A ritmus ismert példája a „Kis kacsa fürdik” (104. sz.) és az „Elment a két lány” (528. sz.) is. A fenti **C** változat 2/4-es, szinkópás ritmus-megoldása kivételes. E dalt többnyire párosító játékhöz éneklik, vagy néha az egész falut bejáró „átbújós” vonuláshoz (lásd 93-96. old.).

2. Szakaszd le, te Julcsa, — kösd meg bokrétára, — tedd az lhász Imre — csárdás kalapjára.

3. Talán megérdemli, — meg is viselheti, — lányok lányságáér', — szép ifjúságáér'.

4. Meggyújtom a csumát, — végig ég az utcán, — látom a babámat, — végigmegy az utcán.

5. Gyűrűm az ujjában, — ragyog az utcában, — akárki meglátja, — nincs --- ben párja!

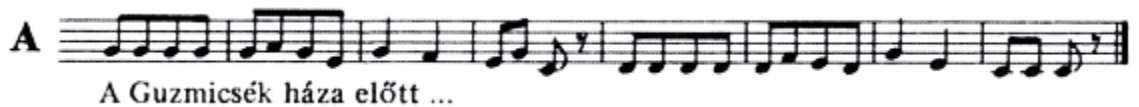

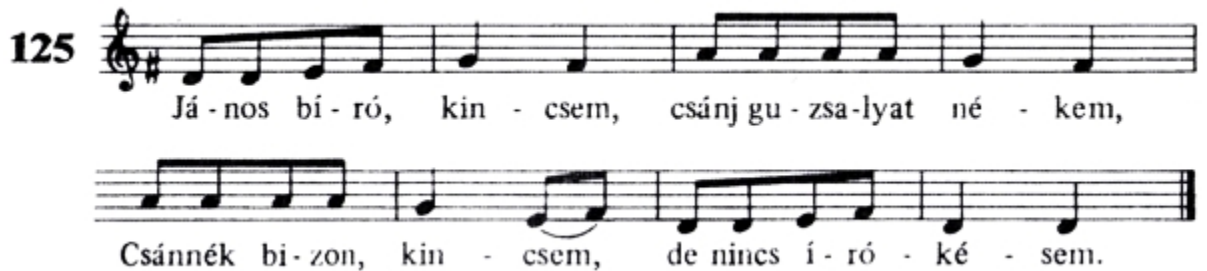
A főhelyen közölt dallamot hajlamosak lennénk egyszerű dúr-pentachordnak hallani. A változatok azonban megmutatják, hogy csak az alap és a kvint igazán szilárd. Az efféle hangnemi ingadozás kisambitusú középkori dallamaink egyik érdekes sajátága.

2. Abba bizony Molnár József — kocsmáros úr volna, — kocsmáros úr volna.
3. Odamenne a Tóth Marcsa, — ingyen is bort inna, — ingyen is bort inna; a 2-3. *dallamsorra*: igyál rozmaringom, — kedves kis galambom!
4. A Tóth Marcsa babot főzött, — nem volt néki leve, — nem volt néki leve.
5. Molnár József kanált csinált, — nem volt néki nyele, — nem volt néki nyele; a 2-3. *dallamsorra*: csak úgy szürcsölt vele, — csak úgy szürcsölt vele.

A párosítók szövege sokszor csúfolódó, évődő ötletekkel boronálja össze a megénekelteket.

2. H' írókésem lenne, — guzsalyad es lenne, — írókésem nincsen, — guzsalyad es nincsen.
3. X. Y., kincsem, — süss pogácsát nékem, — sütnék bizon, kincsem, — de nincs búzalisztem.

II. PÁROSÍTÓK

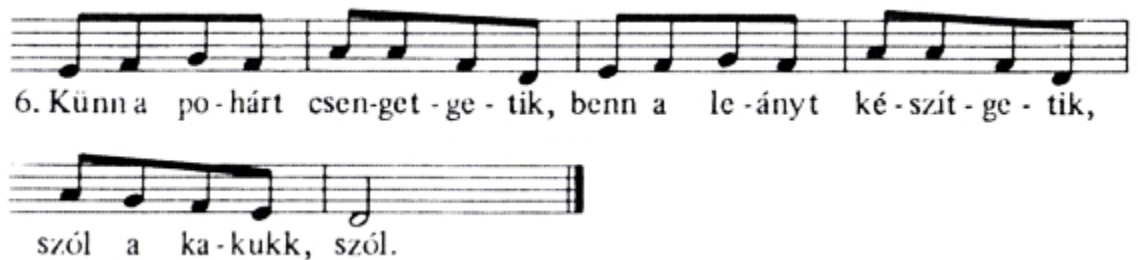
4. Búzalisztem lenne, — pogácsa jes lenne, — búzalisztem nincsen, —
pogácsám es nincsen.

Moldva: a Keleti-Kárpátokon túl fekvő termékeny síkság, mely ugyan sohasem tartozott az országhoz, de lakosságának zöme hajdan magyar nyelvű népességből állt. Ma is még sok ezren élnek ott magyar anyanyelvű „csángók”, kik népkultúrájukban és nyelvjárásukban is sok régiességet őriznek. Csánj = csinálj; írókés = bicska; guzsaly = a fonás munkaeszköze.

2. Ottan hajladzik ---nének — felnőtt szép lánya, szép Rozikája.
3. Hajtok, kérjük meg, ha ideadják, — de jajt nem adják, mert odaadták.
4. Há vajon kinek? há vajon kinek? — N. N.-nek, N. N.-nek.
5. Szól kakukk, szól, ki kapuján szól? — ---én, ---én.

Régies kisambitusú dallamaink egy jellegzetes csoportjában az első sor motívuma a kvint-főhangra érkezik, a másodiké a kvart-főhangra; azután kis- vagy nagyterces fordulatokkal, s erősen kihangsúlyozott második fok után zár le az alaphangon. A sorok mindig rövidek; a sorok száma szabad (3-8). A dallamok stílusa, szerkezete, motívumai középkori európai dallamok közt találnak rokonságot. Egy hozzá kapcsolódó szép szöveg alapján „Révészdallamnak” szoktuk hívni (vö. 517., 294., 516., 472. stb. számokkal).

127

2. Küldjük el egy legénynek, Györgyi nevezetűnek, — küldjük el egy legénynek, Györgyi nevezetűnek.

3. Kérdi Györgyi, ki kötötte? Mári asszony kötötte, — kérdi Györgyi, ki kötötte? Mári asszony kötötte.

4. Köttes szívem másszor is, megcsókollak máskor is, — köttes szívem másszor is, megcsókollak máskor is.

II. 1. A gyimesi híd alatt nyárson sűtik a halat, — papirosba takarják, a legénynek úgy adják.

2. Hopp hajnalig, virjadtig, míg a csizmám kifeslik, — ha kifeslik, bevarrjuk, s ezt a táncot eljájuk.

3. Nekem olyan kedvem van, hét országon híre van, — nekem olyan kedvem van, hét országon híre van.

A

B

C

D

A moldvai csángók által őrzött régies dallamok némelyike nem olyan végleges, kialakult alakzat, mint a megszokott népdaloké. Mondókaszerű, gyermekdalokra emlékeztető kis kétütemes motívumokból szinte kaleidoszkópszerűen formálódik új és új dallam. A változatokból jól látszik a többféle lehetőség; elénekelve mégis igen hasonlóan hangzanak. — E dallamhoz nemcsak szorosán vett párosító-szövegek tartoznak, hanem táncokhoz, lakodalmakon használt alkalmi

II. PÁROSÍTÓK

kurjantásokat, „tánczókat” is ráénekelnek. — Csenger = bozótos hely; kötötte = kötötte; Györgyi = György.

128

Te-le ker-tem zsá - lyá-val, zsá - lyával, sze-re-lem-nek lán-g - já - val,
R. gyen - ge vi - o - la, szí - vem, szép ró - zsa.

2. A ---i leányok, leányok — kiosztották a legényt, — R. gyenge viola...

3. A N.-nak nem jutott, nem jutott, — jaj, de megharagudott, — R.

4. Ha még egyszer osztatik, osztatik, — N.-nak juttatik, — R.

A magyar népdalokban gyakori ugyan, de nem kizárólagos a négy egyfajta sorból álló forma. Régente talán még nagyobb lehetett a ma szabálytalannak látszó dalformák aránya. Köztük sok refrénes is, melyből legtöbbet a szokásdalok őriztek meg. Nemcsak a refrénes forma, de a kissé szokatlan, sánta ritmus is néhány érdekes szokásdallamunkkal rokonítja (pl. 490. sz.). Ha pedig a ritmus által is kiemelt főhangok sorát nézzük (kvint-kvart-szekund-alap), a 126. dalhoz meglehetősen hasonló dallammenetet hallunk ki emeből is. — A 2. versszakban a helynevet, a 3-4-ben a személynevet kell befűzni. — Az utolsó versszak szép szenvedő igealakjai is bizonyítják, hogy a „tatik, tetik” nemhogy rontaná nyelvünket, hanem éppen gazdagítja.

129

Hej, fű-jecs-kém, fű-jecs-kém, gyön-ge az ő lá - ba,
é - le - te ke - ser - ves, ma - ga pe - dig ár - va.

2. A kőszikla tetejébe' két gyöngye viola, — s ennek tetejébe' két szál majoranna.

3. Egyiknek nyílása N.N. vala, — másiknak nyílása X.Y. vala.

4. N.N. csukros szekfű, tegyük a kalapra, — X.Y. piros rózsa, tegyük a pohárba!

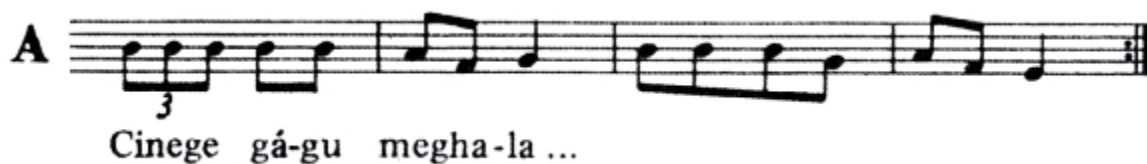
Próza: Ne válassza egy árok, legyenek ők egy párok, lakjék velük békesség, házukat áldja az ég!

II. 1. Cinege gágu meghala, két szép lánya marada.

2. Egyik vala Ágota, másik vala Csepücske.

3. Kelj Csepücske, csánj (= rakj) tüzet, nem kelek, mer' meggyúlok.

4. Kelj Ágota, csánj tüzet, seperj házat, moss tálat!

Ahol a párosító társasjáték már kiveszett a felnőtt ifjúság szokásából, ott gyakran átment a gyermekek játékába. (Párosító emlékét őrzik a 70-84. sz. játékok is.) — A szerelmeseket megköszöntő ének végeztével — éppúgy, mint pl. névnapköszöntők végén szokás —, verses jókívánság illetheti őket. — A II. szöveg csúfoló két, nem éppen szorgos lány háztűznézőjéről. Talán ez sem független a párosítóktól, hiszen lakodalmi énekeinknek gyakori témája a „rossz asszony” jellemzése, azzal a figyelmeztetéssel, hogy az ilyentől meneküljön, aki feleséget keres.

2. Szakítsd le, Borcsa, kösd bokrétára, — hadd tüzze a N.N. csárdás kalapjára.

3. Egyik ága hajlik N.N. vállára, — másik ága reáhajlott X.Y. vállára.

II. 1. Sötét az erdő, hangos a mező, — kit adsz nekem, király uram, kivel haza menjek?

2. Adok én néked, szerzek én néked, — egy szép fiút, egy szép legényt, kinek neve N.

3. Nem szeretem őtet, ő sem engemet, — rút ő maga, rút ruhája, törzsök a szakálla.

4. Fogom a jobb kezét, kihívom a kertbe, — leszakítom csípős csalánt, tűzöm a kezébe.

5. Szeretem őtet, ő is engemet, — szép ő maga, szép ruhája, szép a két orcája.

6. Fogom a jobb kezét, kihívom a kertbe, — leszakítom tearózsát, tűzöm a mellére.

Figyeljük meg a pentachord hangjainak változatos eloszlását. A kis hangterjedelmen belül nem alakul ki határozott ereszkedő vagy íves elrendezés (az inkább az újkori, szekvenciás darabokban fordul elő), hanem az egyes hangok egyensúlyos, változatos elhelyezésével lesz „tömör” a dallam. — A II. szöveg párvisszautasító-párválasztó gyermekjátékot idéz: jó adalék a párosító és gyermekjáték kapcsolatához (vö. 91. sz.).

2. Cifra palota, zöld az ablaka, — gyere ki te tubarózsa, vár a viola.

3. Kislány vagyok én, majd megnövök én, — kell-e rózsza vagy ibolya? azt is adok én.

A középkori költészetben a virágok említése nem a vers díszítésére való volt, hanem minden virág valami határozott jelentést hordozott (ezért beszélünk ma is „virágnyelvről”). A virágszimbolika, sokszor elhomályosulva a népdalokban is továbbél, főként éppen a középkori eredetű párosítóknál. (Vö. Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet 82-90. oldal.) — Az 1. versszakba behelyettesíthető a név!

132

2. Ott mérik a trafikát, violaszín pántlikát, — sallárom, sallárom, violaszín pántlikát.

3. X.Y. méreti, N.N. fizeti, — sallárom, sallárom, N.N. fizeti.

4. Fizesd N., nem bánom, úgyis te vagy a párom, — sallárom, sallárom, úgyis te vagy a párom.

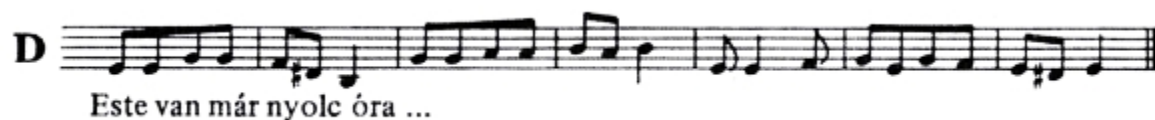
5. X.Y. felveszi, a hajába biggyeszi, — sallárom, sallárom, a hajába biggyeszi.

6. Biggyeszd Y., nem bánom, úgyis te vagy a párom, — sallárom, sallárom, úgyis te vagy a párom.

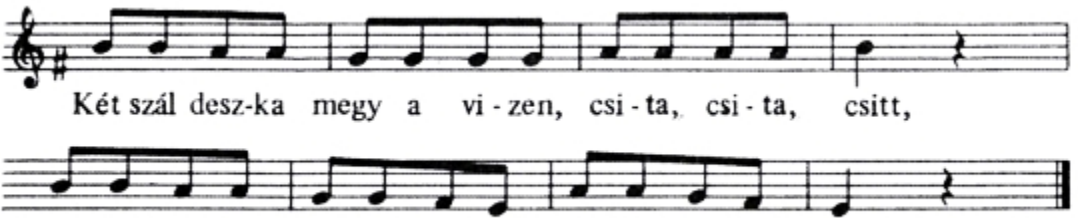
A

B

C

D

Két sor + refrén: tehát különbözik a 131. dal periodizáló formájától. Mégis, a dallammenet fő pontjai, így az 1-2. sor kadenciái, motívumai azzal mutatnak rokonságot.

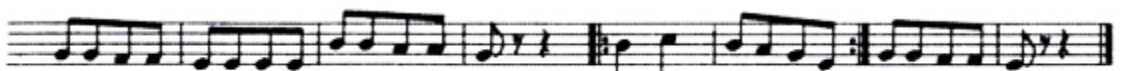
133

Két szál desz-ka megy a vi - zen, csi - ta, csi - ta, csitt,
 Ár - pa Ti - bor ül a vé - gén, csi - ta, csi - ta, csitt.

2. Borosüveg a kezébe', csita, csita, csitt, — Bence Rózsa az ölébe', csita, csita, csitt.

II. 1. Nem láttam én molnárcsókot, de majd látok most, — ej, haj, Kostyál János, ej, haj, Kostyál János, majd kitetszik most.

2. Nem láttam én molnárcsókot, de majd látok most, — ej, haj, Potus Anni, ej, haj, Potus Anni, majd kitetszik most.

A

Nem láttam én molnárcsókot ...

Ez is közeli rokona a „Hess légy”-nek; második fele szinte hangról hangra egyezik azzal, csupán a 2. ütem nem éri el az alaphang alatti mélypontot. A szöveg 8 + 5 tagolása is összeköt néhány hasonló stílusú dalt (lásd 131., 309., 310. sz.).

134

Sze - re - tem ő - tet, ő is en - ge - met,
 szép ma - ga, szép ru - há - ja, é - des a já - rá - sa.

2. Kapom az ölembe, — viszem a kis kertbe, — szakasztok egy rózsaszálat, — adom a kezébe.

Ritmusát vessük össze a 130. daléval. — Lakodalomban is éneklük, hajnalköszöntőként.

135

Vi - rá - gék-nál ég a vi - lág, sü - tik már a rán-tott bé - kát.

R. Zi - me - zum, zi - me - zum, re - ce - fi - ce, bum, bum, bum.

2. Váci Gábor odakapott, — békacombot ropogtatott. **R.**

3. Puskás Gábor későn futott, — neki csak a füle jutott. **R.**

II. 1. Varga Borcsa kapujába', — felforrott a tej magába'. **R.**

2. Azért forrott fel magába', — Bátor Mihályt odavárja. **R.**

III. 1. N.N. kis kutyája — rászokott a pampuskára. **R.**

2. Üssed Y. azt a kutyát, — mert megeszi a pampuskát. **R.**

3. Nem ütöm én azt a kutyát, — mert szeretem a gazdáját. **R.**

A

Virágéknál ég a világ ...

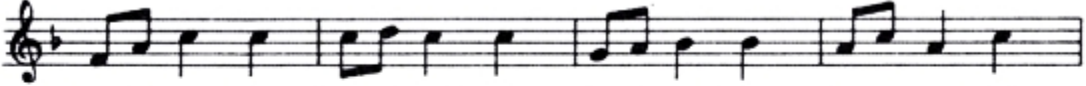
B

Varga Borcsa kapujába ...

C

Zabot vittem a malomba ...

A forma itt is sorpár + refrén, de a dallam tulajdonságai már újabb korra mutatnak (szekvencia, harmónia által szabályozott dallam). A refrén, mint a változatok mutatják, többféle módon is alakulhat, de közös, hogy mindig halandzsa-szótagokat használ. (A **B-C** változathoz alakítsuk hozzá a szöveget!) — Pampuska = fánk.

136 Sár-ga csi - kó, csengő raj - ta, ugyan ho - vá megyünk raj-ta?
 R. Hu-zse- dá - ré, hu-zse-dom.

2. Majd elmegyünk valahova, — Kocsis Róza udvarára. **R.**
3. Betekintünk az ablakon, — ki kártyázik az asztalon? **R.**
4. Kovács Jani karosszékben, — cigánykártya a kezében. **R.**
5. Kocsis Róza fésülködik, — a tükörbe' biggyeszkedik. **R.**
6. Úgy-e Jani, szép is vagyok, — éppen neked való vagyok? **R.**
7. Szép is vagy te, jó is vagy te, — csak egy kicsit csalfa vagy te. **R.**

Lényegében a „Virágéknál” stílusa: itt is hármashangzat-dallamosság, a kezdő sorpár szekvenciaszerű alakítása, majd halandzsa szövegű refrén.

137 I - de - ki a pi - a - con szek-fűt á - rul egy asz - szony,
 jer - tek, lá - nyok, nézzük meg, ha szé-pecs-ke, ve - gyük meg.

2. Ha szépecske, vegyük meg, — bokrétának kössük meg, — küldjük el egy legénnek, — Péter nevezetűnek.
3. Mikor kérdi: ki küldte? — Magdó szép lány tisztelte, — küldj te Magdó másszor is, — megcsókollak százszor is.
4. Ki lányoknak nem köszön, — essék ától küszöbön, — ládd Péter, nem köszöntél, — küszöbömön átestél.

Az 1-3. versszak ismét a virágköltészet emléke; a 4. versszak csúfoló. A dallammal egy újabb zenei stíluskörbe érünk: főhangjai pentatóniára mutatnak, de úgy, hogy középpontjában a do-mi nagyterc áll, mely szimmetrikusan kiegészül egy-egy kisterccel: szó + do-mi + la,. A hangzási keret tehát nem a la,-la oktáv, hanem a m-r-d trichord, szimmetrikus bővítéseivel. A zárósor a csángóknál szokásos dallamfordulat, a pentatont átszínező „fríg” zárlat.

138

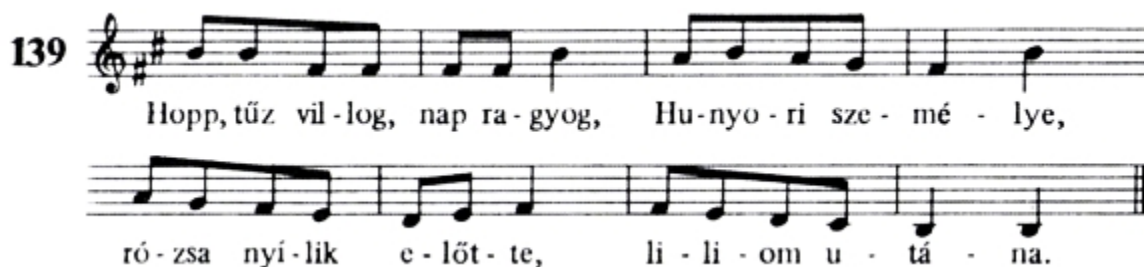
Kő-szik - lán fel - fu - tó csok - ros li - li - om - szál,
an - nak te - te - jé - be', két szép roz - ma - ring - szál.

2. Vajon az egyiknek mi legyen a neve? — Ha Y. nem vóna, szeretőm sem vóna.

3. De hogy Y. vagyok, szeretőm szép vagyok, — de hogy Y. vagyok, szeretőm szép vagyok.

Az 1-2. és a 3-4. ütem ritmus-kombinációja, s a vele összhangban álló dallamalakítás olyan erős egységbe fogja a két-két ütempárt, hogy nem is négysoros formát hallunk, hanem két nagyméretű, egymással periodizáló sort. Mi az első nagysor kadenciája? Voltaképpen a súlyon megszólaló kvinthang (mi), melyről ugyanúgy lépünk el egy súlytalan, szerkezetileg nem lényeges mellékhangra (szó.), mint a közismert „Tavaszi szél vizet áraszt” dalban dó-ról szó,-ra. (Az is két nagysorból álló periodizáló dallam!)

139

Hopp, tűz vil - log, nap ra - gyog, Hu - nyo - ri sze - mé - lye,
ró - zsa nyí - lik c - lőt - te, li - li - om u - tá - na.

2. Sándor uram, édesem, — te vagy minden kincsem, — nálad nélkül pediglen — reménytelen élnem.

3. Mikor az eszembe jutsz, — szép gyönyörűségem, — akkor ugyan langallik — bennem a szerelem.

4-6. (Ugyanígy a női névre.)

Próza: Szállásra, számára, Sándor, Juci párjára! Köszönjétek meg!

A

Kelj előlem te nagy rác ...

B

Eljöttek a nénémért ...

A 138.-hoz hasonlóan ez is két nagysorba összefogott, „periodizáló” pentaton dallam, sőt a súlytalanul ellépő mellékhangra is új példát ad (mi-la). De míg előbb a pentatónia egyetlen központi dallammagból épült ki, itt „kétzónás” dallamot hallunk. Első felében a mi-lá viszonylat uralkodik, majd párhangos átmenettel a mi-lá, szakaszba jut át. A két szakaszt kiemeli a nagysoros szerkesztés, s hogy a kétütemes egységek nem izoritmikusak. — Langallik = lángol.

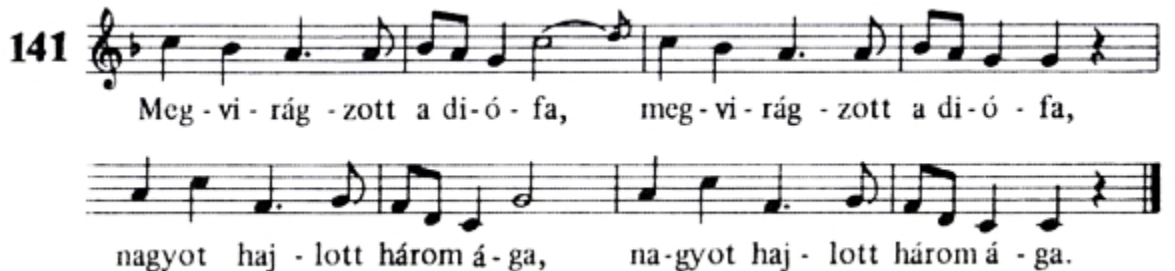

2. Nem adja azt más egyébnek, — Kara István ökelmének, — még akkor neki ígerte, — mikor bölcsőbe’ rengette.

3. Kara Pista nagy zöld béka, — úszik, úszik a folyóba, — ki-kiúszik a partjára, — Varga Zsuzska látására.

A párosító szövegek „évődő” hangulatú alcsoportjából. — Dudanótáink motívikáját e dal a „mazurka” ritmussal egyező képletekbe rendezi. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a dallam lengyel eredetű lenne.

II. PÁROSÍTÓK

2. Még nagyobb az árnyékja, — még nagyobb az árnyékja, — árnyék alatt egy vetett ág, — árnyék alatt egy vetett ág.
3. Ki s ki fekszik abba' ágyba? ./ — fekszik, fekszik János bíró, ./.
4. Ki s ki sétál ott előtte? ./ — sétál, sétál Mári asszony, ./.
5. Mit kötsz, mit kötsz, Mári asszony? ./ — én bokrétát, János bíró, ./.
6. Kösd meg szépen, s tedd a szegre, ./ — mikor kimensz, mikor bémensz, ./.
7. Mind azt gondold, hogy én vagyok, ./ — mikor nézed, ha nem vagyok, ./.

A moldvai csángó dalkincs egyik legkedvesebb darabja. Énekelhetjük az ő tájszólásuknak megfelelően is: A névelőt e-nek ejtik („megvirágzott e díófa”); az az névelő z-jét a szókezdethez kapcsolják („zárnyék alatt egy vetett ág”); a gyakran használt s kötőhangot sz-nek ejtik („ki sz ki fekszik; ki sz ki szétál; kösd meg szépen sz tedd e szegre); a hosszú magánhangzók jó részét kettőshangnak ejtik (biruó, szietál, Máried, sziepen, biémsz, ién); néhány szó hangalakja más, mélyebb magánhangzóval (megvirágzatt, hajlatt, asszany, mikar, gandald, vagyak).

142

Szé - les a Du - na, ma - gas a part - ja,
nincs o - lyan le - gény, ki át - u - gor - ja,
N. N. átug-rot - ta, sáros lett a csizma sarka, ez ám a le - gény!

2. Leteszi szűrét rózsza tövébe, — leteszi fejét Y. ölébe, — X.Y. jár utána, túrós rétest hord utána, — ez ám a leány!
3. Piciny a csizmám, magas a sarka, — ---i utcát végigkopogja; — kopogj pici csizmám, hadd hallja a babám, — hadd nézzen ki rám!

A

Széles a Tisza ...

B

Széles a Duna ...

II. PÁROSÍTÓK

C Széles a Duna ...

D Széles a Duna ...

E Széles a Duna ...

F Széles a Du - na ...
ró - z s á m á t - u g - r o t - t a , c s i z - m á t s e m s á - r o z - t a , a z á m a l e - g é n y !

Egyik legelterjedtebb párosító énekünk. Több variánst adunk, mert csak így derül ki a formai és tonális variációk gazdagsága. Az **A** dallam alapról kvintre emelkedő, majd oktáv → kvint felelő sorral kiegészített nagysorral indít; a **B-C** ugyanezt nagyterces dallammal hozza; a **D**-ben egy magas és egy mély ereszkedő sor kapcsolódik össze; az **E** ugyanezt nagyterccsel éneкли; végül **F** a kvint fölött képez kis ívet, majd a felelő felsor ezt az alaphangra vezetli. Mégis nyilvánvalóan ugyanaz a dallamgondolat öltött többféleképpen testet.

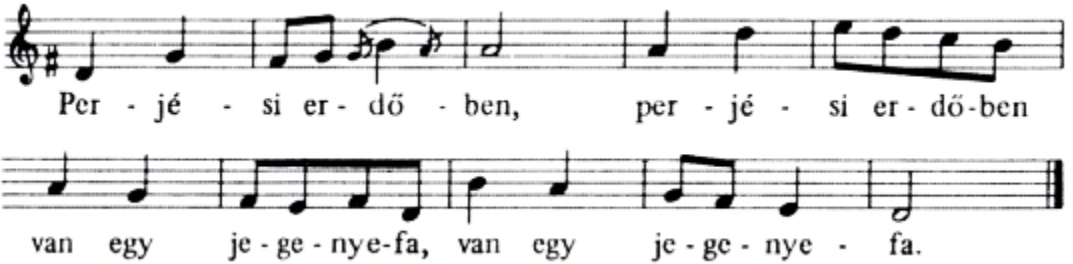
143 A-mott va - gyon egy kis er - dő, jaj, de ke - rek az!
Ab - ba' va-gyon egy al - ma-fa, jaj, de ma - gos az!
E - gyik á - gán N. N. úgy meg - fu - rug - lál,
má - sik á - gán X. Y. úgy meg - sir - do - gál.

II. PÁROSÍTÓK

2. Adjon Isten fergeteget jövő éjszakára, — hadd mossa el mind a kettőt a Duna partjára, — ezt a N.-t a partjára, rozsmaring módjára, — azt a Y.-t közepibe, tulipán módjára.

Pentachord dallam, de annak újabb stílusa. A harmadik-negyedik sor megoldása azonban (alsójárású dallam, mely egy felső kanyarral a kvintre érkezik — erre felelő, alaphangra érkező tag) több zenei korszakon át kedvelt modell: dúr kanásztáncainkban is fogunk vele találkozni.

144

Per - jé - si er - dő - ben, per - jé - si er - dő - ben
van egy je - ge - nye - fa, van egy je - ge - nye - fa.

2. Alóla folyik el, — alóla folyik el — egy szép patakocska, — egy szép patakocska.

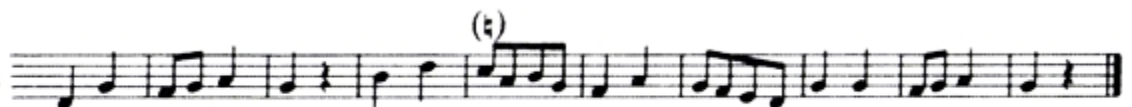
3. Odajár fürödni, — odajár fürödni — egy pár galambocska, — egy pár galambocska.

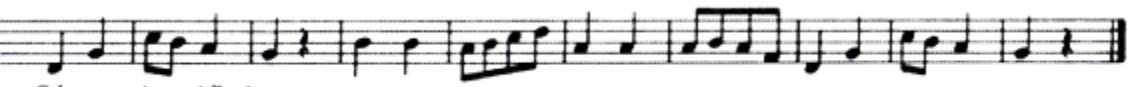
4. Mintha az egy galamb, — mintha az egy galamb — egy szép legény volna, — egy szép legény volna.

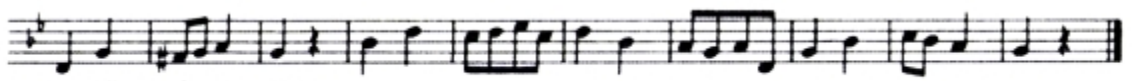
5. A más' galamb pedig, — a más' galamb pedig — a rózsája volna, — a rózsája volna.

6. Csendesen, édesen, — csendesen, édesen, — ketten szerelmesen, — ketten szerelmesen.

A
Csiná - losi er - dőn ...

B
A kál - lói dom - bon ...

C
Sá - ra - i erdő - ben ...

D
Er - dő - be' kihajtott ...

Mind a négy sor hatszótagos, mégis a 2-3. sor ritmusszűkítése (tripódia helyett ütempár) igen elevenné teszi a formát. Az efféle alakítás a szlovák népzeneire jellemző. — Érdekes a változatok tonális összefüggése: az alapdallam szó,-végződését a modernebb érzék már „dominánsnak” hallotta, s a B-C példában kiigazítja „tonikára”. Ugyanennek „moll” párja a D változat.

145

Vár - ba' ha - ran-goz-nak, vá - ros - ba do - bol-nak,
a gyime-si le-gé-nyek tá - borba indul-nak, nagy a hí-re, hopp, hopp,
hopp.

2. Ki lesz a kapitány? majd lesz Jancsó Ignác! — Hát a kapitányné? majd lesz Recika Tercsi! — Nagy a híre, hopp, hopp, hopp.

3. Ennek a Tercsinek szép selem szoknyája, — ennek az Ignácnak fáj a szíve rája, — nagy a híre, hopp, hopp, hopp.

A második sor kvinttel följebb ismétli az elsőt; a harmadik sor első fele mintha a másodikat ismételné, de az összetett nagysor második fele az első magasságába ereszkedve összefonódik a rövid zárósorral — arra emlékeztet, mégsem ad visszatérést. Még nem újstílusú e népdal: rövidek a sorai, a kezdősor ambitusa csak kvart, ritmusképlete is idegen az újstílustól; ám az ilyesféle dallamok is előfutárai lehettek az újstílusnak.

---

4. fejezet - III. TRÉFÁS ÉS GÚNYOS DALOK

Azok a népdalok, melyeket a mai ember esetleg egyszerűen tréfálkozó, humoros hangvételűnek érez, sok esetben gazdagabb értelmet rejtenek, mely csak történeti perspektívában bontható ki. Nem mindig tudjuk ezt a múltat konkrétan föltárni; de ha csak sejtjük is egy-két példa alapján, érzékünk fejlődik iránta, s az visszatart attól, hogy ezek a dalok valamiféle együgyű iskolás-gyerekes viccelődés keretébe záródjanak. Régi társasjátékok, igéző-bűvö-lő sorolások, ősi oktatási metódusok, magas irodalmi témák és virtuóz szerkesztési figurációk őrződhetnek egy ilyen tréfás dalban. Hosszú, összetett hagyományt hordoznak, s nem egyszerűen a népi kedély spontán megnyilatkozásai. A maguk helyén éppoly komoly, teljességgel fölvállalt élethelyzeteket, kulturális kincseket sűrítnek, mint ahogy például a táncdallamok és -szövegek is a legkomolyabban fölvállalják az adott helyzet életteljességét.

A csúfoló énekek mögött meg éppen egy véres komolyságú alaprétég húzódik meg. A néprajz és történelem ismerői kimutatták, hogy az ősi pogány európai kultúrákban (kelták, germánok) az ének harci fegyver, valamiféle mágikus gyilkoló erő lehet. A királyok, törzsfők bárdokat tartanak, kiknek feladata az ellenség kiéneklése, erkölcsi megsemmisítése. (Vö. Handbuch des Volksliedes I. 691. oldaltól.) Az európai civilizáció kialakulásával persze egy új világkép bontakozik ki, s benne új szerepet kap a gúnydal. A társadalom az előbbieknél tagozottabb, gazdagabb, színesebb lesz: népcsoportok, nemzetiségek, foglalkozások, mind-mind saját életstílussal, hagyománnyal élnek, s így más csoportok szemében különössé, tehát kifigurázhatóvá, ironikus jellemzésre alkalmassá válnak. Az irodalom, az erkölcsstan, filozófia, a középkori spiritualitás gazdagítja az emberi jellemvonások, hibák, különösségek elemzését; tapasztalatai adott alkalommal a művészet görbe-tükrében is kifejezésre jutnak. Nem szabad tehát a cigány-, mesterség-, vénasszony-(stb.) csúfolóban valamiféle kegyetlen, embertelen szokást látnunk. Ha ma jobban tekintettel vagyunk is mások érzékenységére, s főként a gyöngék, hátrányban lévők méltóságára — felfoghatjuk ezeket a gúnydalokat úgy, mint egy önmaga megismerésére vállalkozó társadalom egyik módszerét, mellyel kitanulmányozza az emberi lény sokféleségét, esendőségét, tévútjait; megfigyeléseit — más kifejezési módok mellett — a művészet sűrítő-képző eszközeivel is formába önti.

A fejezet legtöbb dalának, szövegének, témájának elég pontos megfelelőit találjuk az európai népzeneben és irodalmakban. Ez is mutatja, hogy hagyományozódó, s nem spontán népi alkotásokról van szó. Persze ez nem azt jelenti, hogy csupán magyar fordításai külföldi irodalmi vagy népi jellegű dalszövegeknek. Egy közös európai (nagy részben középkori) hagyomány jelenik meg más-más módon, az egyes népek ízléséhez, nyelvéhez, zenei hajlamaihoz idomítva.

Formailag is különleges e csoport legtöbb darabja népzeneben belül. Viszonylag ritkább a négysoros izoritmikus strófa; sok a különleges aszimmetrikus alakzat, a refrénes, sőt belső refrénes megoldás, a szabad bővülés, a halmozó-felsoroló („kumulatív-enumératív”) elem. Legközelebbi rokonságukat formai tekintetben is a középkori irodalomban találjuk. Az eredeti jelentésüket elvesztett, egymás mellé állított képek tréfás hatása mellett éppen e formai sajátosságok miatt e dalok — a fent említett „komolyság” mellett is — igen alkalmasak a társas együttlét, szórakozás üdítő színezésére.

Dallamviláguk is közelebb áll a régi európai melodikus-tonális rendszerekhez, mint honfoglalás előtti pentaton örökségünkhöz.

Nem minden dalra érvényes, amit mondtunk. Ide soroltunk szövegükre való tekintettel olyan népdalokat is, melyek dallama a lírai népdalok vagy táncdallamok stílusával rokon, s formailag,

meg szöveg-kifejezés tekintetében elűtnek a műfaj jellegzetes darabjaitól. E darabokat valóban sokszor csak egy évődő, könnyed stílus vonja e körbe.

146

El - men - tem én a vá - sár - ba fél pénz - zel,
 tyú - kot vet - tem a vá - sá - ron fél pénz - zel,
 a 2. vsz.-től kezdve:
 tyúkom mondja: kotty.

2. Elmentem én a vásárra félpénzzel, — kakast vettem a vásáron félpénzzel, — kakas mondja: kukorá! — tyúkom mondja: kotty!

3. Elmentem én a vásárra félpénzzel, — kácsát vettem a vásáron félpénzzel, — kácsa mondja: zsiasszá! — kakas mondja: kukorá! — tyúkom mondja: kotty!

4. Elmentem én a vásárra félpénzzel, — disznót vettem a vásáron félpénzzel, — disznó mondja: riferá! — kácsa mondja: zsiasszá! — kakas mondja: kukorá! — tyúkom mondja: kotty!

5. Elmentem én a vásárra félpénzzel, — libát vettem a vásáron félpénzzel, — liba mondja: giagó! — disznó mondja: riferá! — kácsa mondja: zsiasszá! — kakas mondja: kukorá! — tyúkom mondja: kotty!

6. Elmentem én a vásárra félpénzzel, — pulykát vettem a vásáron félpénzzel, — pulyka mondja: piapá! — liba mondja: giagá! — disznó mondja: riferá! — kácsa mondja: zsiasszá! — kakas mondja: kukorá! — tyúkom mondja: kotty!

A „kitrákotty” ének az ún. láncnóták egyik nevezetes darabja: a szöveg egyes elemei ismétlődnek, közben azonban egyik elem sokszorozódni, halmozódni kezd; a felsoroló szakaszt mindig azonos rövid csattanó zárja. Itt állatvásárról éneklünk, az állatok egyenként megszólalnak, egymáshoz sorakoznak (vö. Vargyas Pt. 119. sz.). Efféle szerkesztés a népmesékben külön típusként jelentkezik, legismertebb közülük a „Kóró és a kismadár” (a víz megette a tüzet, a tűz megette... stb.). A téma is nevezetes: megtalálható francia, angol népzeneben is, lényegében ugyanígy, az állatok hangutánzó megszólaltatásával együtt. (Vö. Néprajzi Lexikon „kitrákotty mese”.)

147

Lát - tad - e, lát - tad - e azt a bá - rányt,
 Kit a - pám vett a vá - sár - ban
 fél pénz - zen, fél ga - ra - son? Fejd, a - nyám, fejd!

2. Láttad-e, láttad-e azt a juhot, — ki ellette azt a bárányt, — kit apám vett a vásárban fél pénzen, fél garason? — fejd anyám, fejd!

3. Láttad-e, láttad-e azt a farkast, — ki megette azt a juhot, — ki ellette...
4. Láttad-e, láttad-e azt a puskást, — ki meglőtte azt a farkast, — ki megette...
5. Láttad-e, láttad-e azt a bikát, — ki megölte azt a puskást, — ki meglőtte...
6. Láttad-e, láttad-e a mézáróst, — ki levágta azt a bikát, — ki megölte azt a puskást, — ki meglőtte azt a farkast, — ki megette azt a juhot, — ki ellette azt a bárányt, — kit apám vett a vásárban fél pénzen, fél garason? — fejd anyám, fejd!

A láncdalokhoz tartozik a „fejő-nóta” is, melynek egyik változatát már Mikes Kelemen idézi egyik levelében. A néprajzi kutatás szélesebb és a történelemben visszanyúló hagyományát említi a szerkesztési módnak, sőt a témának is. Egy régi szertartásos zsidó ének, a „gödölye-ének” pl. hasonló módszerrel sorakoztatja föl egymás után fokozás formájában az egyre erősebb dolgokat, míg eljut a Legerősebbhez, az Istenhez. Egy erdélyi népi példában ugyanígy jelenik meg a sorozat végén a Halál. (Lásd ehhez: Néprajzi Lexikon — „fejő-ének”.) A középkori szertartásos és tanító költészet egyik nevezetes formája a „szent számokhoz” — vagy más, mechanikusan egymásra következő támpontokhoz kapcsolt soroló vers, mely az ismétlés-fokozás erejével emlékezetbe vés egy tant, de a forma „mágikus erejével” érzékelteti annak titokzatosságát is.

148

Mes - te - rek - nek mes - te - re, mondd meg, mi az egy!
 vagy:
 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12 hat po - hár bor ...
 7, 8
 egy az Iş - ten, a jó Is - ten, a - ki él örökké, mindörökké a - men.

2. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a kettő! — Kettő Mózes táblája, — egy az Isten...
3. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a három! — Három a pátriárka, — kettő Mózes táblája...
4. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a négy! — Négy az evangélista, — három a pátriárka...
5. Mestereknek mestere, mondd meg, mi az öt! — Öt az egyház parancsa, — négy az evangélista...
6. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a hat! — Hat pohár bor Kánaánból, — igyunk egyet barátságból — *(itt megállnak és isznak)* — öt az egyház parancsa...
7. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a hét! — Hét a szentség, — hat pohár bor Kánaánból — igyunk egyet barátságból — *(itt ismét megállnak és isznak, ugyanígy minden következő versben!)* — öt az egyház parancsa...

8. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a nyolc! — Nyolc boldogság, — hét a szentség...

9. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a kilenc! — Kilenc az angyali kar, — nyolc boldogság...

10. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a tíz! — Tíz a tízparancsolat, — kilenc az angyali kar...

11. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a tizenegy! — Tizenegy a szent szüzek, — tíz a tízparancsolat...

12. Mestereknek mestere, mondd meg, mi a tizenkettő! — Tizenkét apostolok, tizenegy a szent szüzek... *(Majd folytatható a sor visszafelé számolva.)*

A magyar lakodalmakban énekelt „katekizmusi ének” (vö. MNT IIIA: 492-517.sz.) a „szent számokhoz” kapcsolt soroló-oktató-visszaszámláló énekek szintén régi darabja. Jól mutatja azt a hangulati kettősséget is, mely e műfaj valamennyi darabjánál érezhető: egyszerre titokzatos-szertartásos, ugyanakkor vidám-mulattató, tehát szórakoztató dalok. Itt meg éppen olyan ivákszabályozó szerepe is van, mint az V. fejezetünkben összegyűjtött ivónóták egy részének. (Elképzelhető lenne egyébként a fenti szövegbe más „tanok” összegezését behelyettesíteni.) Ugyanilyen, de újabkori szórakoztató visszaszámláló dal a közismert „Faragószék”-nóta is.

149

Két kraj-cá - rom volt né - kem, Két kraj-cá-rom volt né-kem,
né - kem, né - kem, volt né - kem.

2. Vettem rajta sok búzát, — vettem rajta sok búzát, búzát, búzát, sok búzát.

3. Elvittem a malomba, — ...-lomba, lomba, malomba.

4. Megőröltem a búzát, — ... búzát, búzát, a búzát.

5. Hazavittem a lisztet, — ... lisztet, lisztet, a lisztet.

6. Süttem véle peracet, — ...-recet, recet, peracet.

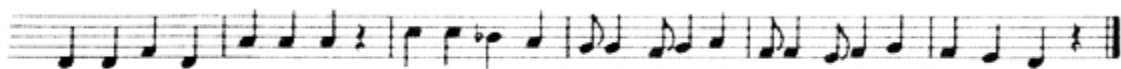
7. Megették a gyerekek, — ...-rekek, rekek, gyerekek.

8. Az öreg is kívánja, — ...-vánja, vánja, kívánja.

A

Elmentem a vásár - ba ...

B
Elmentem a vásár-ba ...

C
Elmentem a pi-ac-ra ...

Az előző láncnótákban versről-versre azonos maradt a kezdő- és zárósor, de köztük megjelent egy ismétlésre, halmozásra alkalmas motívum, mely a szövegnek a változó, előrehaladó részét hordozta. Itt éppen fordítva: a dallam közepén, a halmozódó zenei motívumhoz kapcsolódik az állandó szövegelem, a strófa kezdetén és végén helyezkedik el a változó, előrehaladó szövegrész. A két megoldás azonban rokon abban, hogy a sorszerűen formált kezdet és befejezés között egy lazább szerkezetű, motívum-halmozó anyag kap helyet. Ellentétesek viszont abban, hogy az állandó, refrén-jellegű szövegelem melyik zenei egységhez kapcsolódik. A külső és belső refrénnel való tudatos formai játék a középkori világi költészetnek is egyik legfontosabb eleme volt.

150
Egy kis ker - tet ke - rí - tek, ab - ba ró - zsa - t

— li - bi - zá - ré lab - zom, ma - ti - tu - li ma - tu - lá - ri ti - li - tu - li, ül - te - tek.

2. Szomszédasszony szép lánya, — rászokott a — libizaré labzom, mati-tuli, matulári, tili-tuli, rózsára.

3. Minap este meglestem, — a bíróhoz ... kísértem.

4. De ja bíró azt mondta: — leányt illet... a rózsa.

5. Leányt illet a rózsa, — legényt illet... bokréta.

6. Legényt illet bokréta, — embert illet ... csutora.

7. Embert illet csutora, — menyecskét a ... sodrófa.

8. Menyecskét a sodrófa, — öregasszonyt... rokkafa.

9. Öregasszonyt rokkafa, — öregembert ... pipaszár.

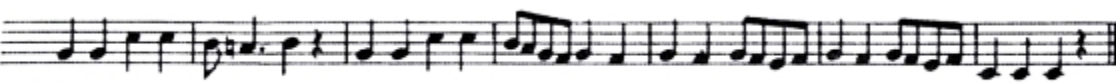
10. Öregembert pipaszár, — suszterlegényt... kaptafa.

11. Suszterlegényt kaptafa, — szabólegényt... tű, cérna. *(Folytatható!)*

II.I. A mi kutyánk megfázott, — varrtam neki ... nadrágot.

2. Nem tudta elviselni, — mert nem tudott... pisilni.

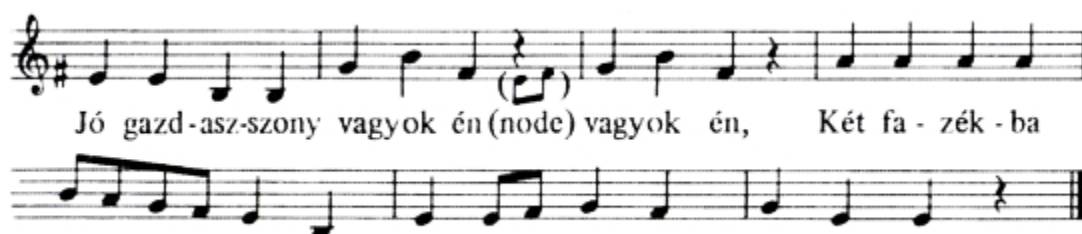
A
Egy kis kertet keríték ...

B
Szomszéd asszony kakasa ...

C
Este van már, hét óra ...

D
Kis kertet kerítettem ...

A forma, a belső refrén tekintetében előző dalunkhoz hasonló láncnóta. Ha azonban kísérletképpen a zenei bővülést kihagyjuk, a forma visszavezethető egy kétsoros, periodizáló, lényegében pentaton alapanyagra, melynek két sora kvintváltásra emlékeztető ereszkedést mutat. A nyugatias forma tehát egy régebbi magyar melodikus hagyománnyal kapcsolódott össze.

151
Jó gazd-asz-szony vagyok én (node) vagyok én, Két fa - zék - ba
li - bi - zá - ré lab - zom, lab - za - ti bom, bom, fő - zök én.

2. Az egyikben sült laskát, — a másikban — libizaré labzom, labzati bom, bom, káposztát.

3. Egy szem búza, két szem rozs, — felöntöttem ..., járja most.

4. Ha lejárja estére, — sütünk rétest ... belőle.

A belső refrénes régi európai forma a magyar népzeneben legtöbbször a következő alakban jelenik meg: a kezdősor 4 + 3 = 7 szótagú; ennek periodizáló ismétléseként indul a második sor, ám a 4 és 3 szótag-csoport közé beiktatódik a halmozódó dallamszakasz, mindig értelmetlen szótagokkal. Ezt a csoportot — egyik gyakori refrénindítás alapján — libizaré-daloknak nevezzük. Bár a „halandza”-szöveg közeli változatait a francia középkori dalokban lehet megtalálni, mégis ez a 4+3, 4+ x +3 képlet s a hozzá tartozó dallamok az általános európai

ötletnek valószínűleg egy közép-európai változatát képviselik. A „libizaré” strófaaképletnek, olykor egyes dallamoknak is pontos párhuzamait ismerjük a régiességükről híres morva, szlovák népzeneből. (Pl. éppen a „Jó gazdasszony” morva változata, libyzija lauza-refrénnel.)

152

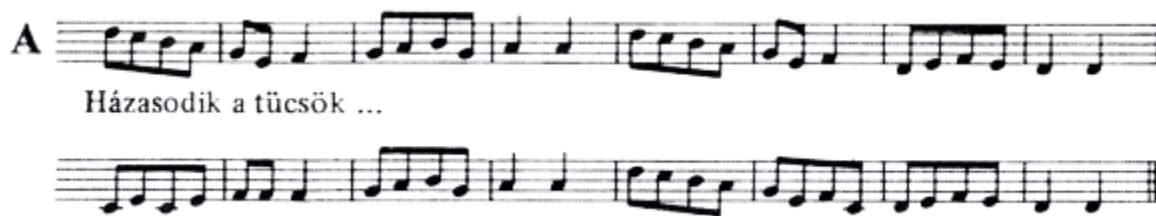
A me - ző - be' a tü - csök ké - szül há - za - sod - ni,
 ö - lel - ge - ti a le - gyet, el a - kar - ja ven - ni.
 „El - ven - né - lek, te kis légy, ha ki - csi nem vol - nál.”
 „Hoz - zád men - nék, te tü - csök, ha gör - be nem vol - nál.”

2. Kutya ül a küszöbön, borsót akar törni, — macska ül a tűzhelyen, szakács akar lenni, — s odaugrik az ürge, csapos akar lenni, — s odaugrik a hörcsög, inas akar lenni.

3. Este vót a kézfogó, vót is muzsikálás, — gólya verte a taktust, szúnyog vót a prímás, — cserebogár szekundás, zöld béka a flótás, — az ökör a nagybögös, szamár a trombitás.

4. Farkasból lett mézárós, négy borjút levágott, — még melléje malacot húszat is kirántott, — a tyúk mint örömanya elől ül a lócán, — a majom lett a vőfély, lúd a nyoszolyólány. (A 3-4. sor dallamára:) Felemeli poharát a róka a tyúkra, — éljent kiált a medve, beesett a lyukba.

A

Házasodik a tücsök ...

B

Csóri kanász, mit főztél? ...

„A Tücsöklakodalom” a Nyugat-Európában, főként Németországban jól ismert állat- vagy madárlakodalom téma magyar megfelelője. A későközépkori képzőművészetben is gyakran látjuk az állatok egy csoportját, valamiféle torz ábrázolásban, emberi helyzetekben: mulatni, zenélni, emberre vadászni stb. Az emberi világnak ez a kifordítása, torzképe kívülről láttatja, s ezzel némileg kérdésessé teszi a megszokott viszonylatokat, cselekvéseket, ugyanakkor — mint valami középkori szürrealizmus — kiélvezi a valós és valótlan összekapcsolásának művészi hatását.

153

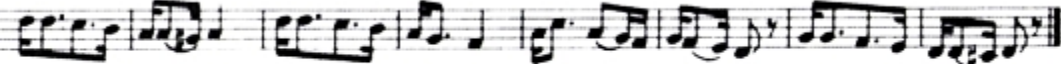
Há - za - so - dik a la - pát, el - ve - szí a piz - ka - fát,
zi - reg - zörög a fő - dő, sis - te - reg a ser - pe - nyő.

2. Csörömpöl a rézkanál, — a mozsár is muzsikál, — nyújtózik a nyújtófa: — melyik is az új nóta?
3. Túrós béles, derelye — a menyasszony ereje, — levelén sült friss lepény, — attul víg a vőlegény.
4. Közbe kiált a kondér: — hol maradt a kolompér? — marhatüdő, disznóláb — csak főne már legalább!
5. Húzd rá, szól a reszelő, — ugrándoz a meszelő, — mártogat a fánktoló, — bokázik a vasaló.
6. Kiteg-kattog a szita, — fordulj egyet, Katica, — no még egyet, kis csupor, — vigyázz, a tál eltípor.
7. Jaj de fürge a köcsög, — annyit táncol, hogy köhög, — kurjongatnak, lármáznak, majd fölverik a házat.
8. Kel is már a gazdasszony, — hogy kalácsot dagasszon, — hogy benyit a konyhába, — szemit-száját eltátja.

A
 Hat ökröm van, mind sárgea ...

B
 Ha te elmégy, én is el ...

C
 De sok eső, de sok sár ...

D
 Ha én aztat tudhatnám ...

Az „állatlakodalom” leszelídített — valószínűleg újabbkori, félnépi költészetbe sorolható — változata. Míg a 152.-hez társult dallam a középkori mulattató-hagyomány máig élő darabja, itt a szöveghez alkalmilag egy, a Felvidéken szokványos táncdallam társul.

154
 Ösz-sze - gyül-tek, ösz-sze - gyül-tek az új - fal - vi lá - nyok,

 ej, haj, bum, bum, az új - fal - vi lá - nyok.

2. Összeszedtek, összeszedtek egy-egy marék lisztet, — ej, haj, bum, bum, egy-egy marék lisztet.

3. Összegyúrták, összegyúrták zsíros galuskának, — ... zsíros galuskának.

4. S odamene, s odamene a bíró kutyája, — ... a bíró kutyája.

5. Mind megevé, mind megevé a zsíros galuskát, — ... a zsíros galuskát.

6. S úgy megüték, s úgy megüték a laskanyújtóval, — ... a laskanyújtóval.

7. Lecsinalá, lecsinalá az ajtó küszöbét, — ... az ajtó küszöbét.

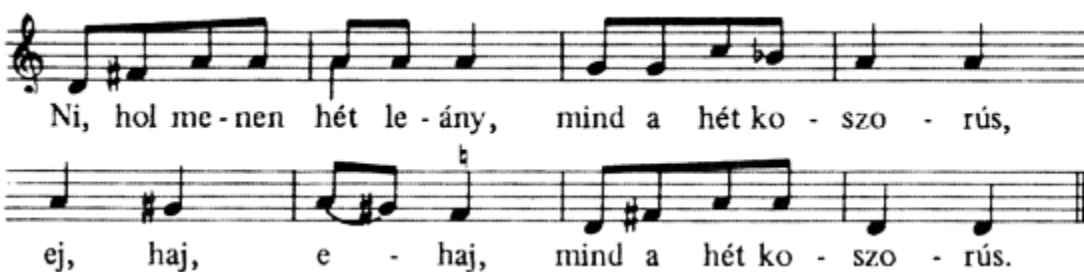
8. Így lőn vége, így lőn vége a leányi bálnak, — ... a leányi bálnak.

Voltaképpen ez is belső refrénes, láncszerű dal. Ahogy a régi sorolóénekek fokozódtak a legfontosabb, legkomolyabb dolog irányában, úgy fokozódik ez is a paródia törvényei szerint a

„tragédiáig”. Érdekes, hogy e nyilván eredetileg is csúfondáros dalt a XIX. század elején Pálóczi Horváth Ádám politikai gúnydallá írja át, „travesztálja” (Ötödfélszáz Énekek, 258.).

155

Ni, hol me-nen hét le-ány, mind a hét ko-szo-rús,
ej, haj, e-haj, mind a hét ko-szo-rús.

2. Ni, hol menen hét füttyös, — mind a hét sarkantyús, — ej, haj, e-haj, mind a hét sarkantyús.

3. „Hosszú a hajatok, — rövid az eszetek, — ej, haj, e-haj, rövid az eszetek.”

4. „Kerek a bokátok, — nagy port indítatok, — ej, haj, e-haj, nagy port indítatok.”

A falu fiatalságának életében a leányok és legények külön-külön szerveződő, zárt, egymással csak megadott keretek közt érintkező csoportot alkotnak, melyeket kölcsönös vonzódás és egyben játszi ellenségesség kapcsol össze. Népköltészetünkben jelentős szövegcsoport a legény- és leánycsúfolóké; a 154. is ide sorolható. (Vö. Ortutay Gy.: Magyar Népdalok, 686-696; egy részük tréfás párosító.)

156

Ö-reg vagyok már én, nem dol-gozok már én,
ej, a-hol kocsmát lá-tok, ej, o-da megyek már én.

II.1. Jeccer a cigányok, jeccer a cigányok — ej, templomot csináltak, ej, templomot csináltak.

2. Jannak az ódala, ./ — ej, szalonnából vóna, ej, akkor de jó vóna.

3. Jannak az oltárja, ./ — ej, pogácsából vóna, ej, akkor de jó vóna.

4. Jannak a toronyja, ./ — ej, csúcsos túró vóna, ej, akkor de jó vóna.

5. Jannak a harangja, ./ — ej, disznó feje vóna, ej, akkor de jó vóna.

6. Jannak a kötele, ./ — ej, disznó-hurka vóna, ej, akkor de jó vóna.

Mint bevezetőnkben mondtuk, a gúnydalok még késői formájukban sem embereket, emberek csoportját pellengérezik ki, hanem jellemző vagy jellemzőnek tartott viselkedésformákat rajzolnak és karikíroznak. Így a részeges öregnek vagy a dologkerülő cigánynak „tipikus” alakját. (Semmiképpen sem szabad tehát a cigány-csúfolókban faji, nemzeti előítélet megnyilvánulását látni.) A dallam a „Rákóczi”-csoport zenei alap gondolatának legrövidebb megfogalmazása: a

megismételt kezdősorban a la-dó és ti(-mi) szembeállítás; majd új elemként a re-szo középrész; az összefoglaló lá-mi főhangokhoz átvezetve.

157

Egykor a ci - gá - nyok gyű - lést hír - det - tek,
 az úr - is - ten - től temp - lo - mot kér - tek.

2. Hogy a templom tornya túróból volna, — a cigány dádénak de jó módja volna.
3. A templom fala szalonna volna, — abból cigány dádé nagyokat harapna.
4. A harangkötél húsos kolbász volna, — a cigány dádénak de jó módja volna.
5. Az oltár helyén kemence volna, — abból a kalács soha ki ne fogyna.
6. Misemondó papjuk szép menyecske volna, — a cigány dádénak de jó módja volna.

A

Három pénzt adtam ...
 Egyszer két leány ...

Nemcsak volta-ritmusával, de dallamával is a 104., 521., 528. sz. dallamok közeli rokona.

158

Meg-halt, meg-halt a ci - gá - nyok vaj - dá - ja, vaj - dá - ja,
 fe - le - sé - ge sá - tor mel - lett si - rat - ja, si - rat - ja;
 R. Gá - re gyopár bin - gyász - ku - le, gaj - du - le, gaj - du - le,
 hop - pin - gá - lé sza - va - lin - gi szusz - ki - ri, szusz - ki - ri.

2. Édes uram, bár csak addig élsz vala, élsz vala, — míg nekem egy fehér lovat lopsz vala, lopsz vala; R.

3. Megtalálták a cigánynak vagyonát, vagyonát, — a fakalánt, a nagy üres tarisznyát, tarisznyát; R.

A
 Meghalt, meghalt a cigányok vajdája ...

B
 Meghótt, meghótt a cigányok vajdája ...

C
 (hangszeres)

Valaha ponyvanyomtatványokon is terjedő parodisztikus „cigánytemetés” egyik darabja. Hatását fokozza, hogy dallama sirató-stílusunkból ered. — Egyébként a temetést megjátszó tréfás énekes jelenetek a „cigány-témától” függetlenül is kedvelt darabjai a népi szórakozásnak (pl. lakodalmakon, vö. 530. sz.).

159
 Sza-ladj ku - ruc, jön a né-met, ládd mely lompos, kerget té-ged,

 hidd el, megdóf, ha el-ér-het, érdemed szerint megfi-zet, nyalka ku - ruc!

2. Hol vagy te most, nyalka kuruc, — aki voltál, mint a szép strucc? — Már hazádba soha nem jutsz, — ez világbul is majd kifutsz, — nyalka kuruc!

3. Fájhat szíved alsó földért, — a Dunántúl szép országért, — nem vigyáztál Sopron-tájra, — a kőszegi nyájasságra, — nyalka kuruc!

4. Kiért Isten megbüntetett, — szabadságot tőled elvett, — idegen földre kivetett, — ugyan nagy rabságra vetett, — nyalka kuruc!

5. Ez kis verset ki szerzette, — kurucokat kesergette, — mert pusztulását érezte, — ugyan meg is jövendölte, — jövendölte.

II. 1. Ó te csodálatos német, — jer, hadd fessem le a képed, — rozsdás, tubákos orroddal, — hatszegletű kalapoddal, — huncut német!

A vers kulcsa az ötödik strófa: mint később Arany János a „Nagyidai cigányok”-ban, a költő itt is a bukás fájdalma miatt fordul szembe azokkal, akiket pártol.

2. A rátóti legények — jaj, de nagyon szegények! — Pénzért nyúl a zsebébe, zsebébe, sej a zsebébe, — tökmag akad (a) kezébe.

A falu-csúfolók a szomszéd falu lakóinak ügyetlenségét, ügyefogyottságát éneklik meg, többnyire valamely jellemző történet, eset elmondásával illusztrálva. Találni köztük régibb s mint az itt közölt: újabb stílusú példákat is. Az esetleg találó részleteken kívül maga a műfaj is társadalomábrázoló. Olyan korban alakulhatott ki s virágozhatott föl, melyben a magyarság nagy részének elsődleges tudat-meghatározó környezete a nagyjából egységes, szilárd kis agrártelepülések hálózata. Itt éli le az ember egész életét; ez az a közösség, melyhez elsősorban tartozik, s hozzá képest a „más”: a szomszéd falu. Ennek öntudatát fejezi ki a csúfoló is.

2. Jártak-e itt farkasok? ./ — Ej, haj, nem is angyalok, ./.

3. Vittek-e el báránykát? ./ — Ej, haj, nem is hoztanak, ./.

4. Folyt-e annak a vére? ./ — Ej, haj, nem is a teje, ./.

5. Ugatták-e a kutyák? ./ — Ej, haj, nem is kacagták, ./.

6. Futottál-e utána? ./ — Ej, haj, nem is előle, ./.

7. Megették-e a húsát? ./ — Ej, haj, nem is a csontját, ./.

A
 Aluszol-e te juhász? ...

B
 A - luszol-e, te juhász? ...

C
 A - lu - szol - e jó ju - hász? ...

Rejtélyes szövegű dal. Talán nem is nevezhető juhász-csúfolónak, hanem a régi talány-daloknak egy magyar változata. Mindenesetre, mint pásztortréfálkozás egyes betlehemesekbe is bekerült.

162
 Jár-jad pap a táncot, adok száz fo - rin - tot!

 Nem járom, nem tudom, nem il - lik, nem szabad papnak táncot jár - ni.

2. Járjad pap a táncot, — szép hat ökröt adok! Nem járom...

3. Járjad pap a táncot, — egy szép csikót adok! Nem járom...

4. Járjad pap a táncot, — verem búzát adok! Nem járom...

5. Járjad pap a táncot, — szép menyecskét adok! Járom is, tudom is, illik is, szabad is — papnak táncot járni.

A
 Teknőnek a tat - ja ...

B
 (dúdolóva)

C
 lassú gyors
 Tisztelendő uram ...

D
 Járd el pap a táncot ...

Elsősorban nem is pap-csúfoló akar lenni, hanem ugyanannak az emberi viselkedésnek balladaszerű megrajzolása, mely a „Révészek nótájában” (293-4. sz.) is megjelenik. Stilizált lélekrajz inkább arról, hogy a neki szóló legnagyobb érvnek az erős jellem is alig áll ellen. Itt persze éppen azért, hogy a szöveget papra éneklik, erősebben groteszk jelleget kap.

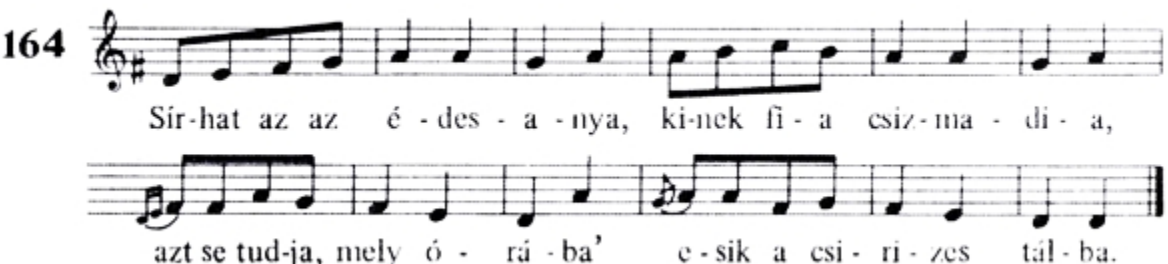
163
 Csü-tör-tök haj - nal - ba' mentem a temp - lomba, a szent rórá - té - ra,
 lámpás nél - kül mentem, helyem el - té - vesztettem, egy lány mellé ül - tem.

2. Meglátott a püspök, — rövid lett a früstök, — izzadott az üstök, — jaj de megbüntetett, — rövid vasra veretett, — tömlöcbe tétetett.

3. De attól nem félek, — hogy ki nem szabadulok, — katonának állok, — nem kell reverenda, — maradjon a klastromba, — nékem nem kell soha.

4. Nagy urak a papok, de nincs nyugodalmok — a szerelem miatt, — járnak gyászruhába', — nem mehetnek a bálba, — sem a kávéházba.

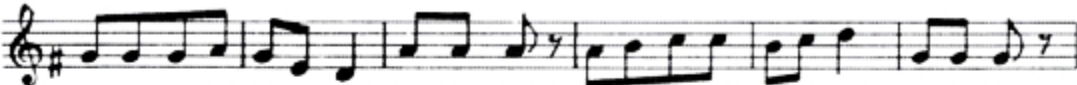
Valószínűleg a klerikus-diákok költészetéből a népi használatba átkerült darab. *Témáját* illetően talán még a középkori vándordiákok, vágánsok énekhagyományára megy vissza. — Rorate = a karácsony előtti napokon kora hajnalban mondott mise; früstök = reggeli; reverenda = a papok rendes ruhája; klastrom = kolostor.

164
 Sir-hat az az é - des - a - nya, ki-nek fi - a csiz - ma - di - a,
 azt se tud - ja, mely ó - rá - ba' e - sik a csi - ri - zes tál - ba.

2. Egy szem kökény, két szem kökény, — tátott szájú mesterlegény, — azért nem nőtt ki a bajszod, — mert megetted a vakarcsot.

II.1. De szeretnék páva lenni, — főispánnak lánya, — a kis kertbe' sétálgatni, —
tearózsát szakítani.

Az európai polgárosodással együtt jelentek meg a későközépkorban a tagozott társadalmú kisvárosok, a benne letelepült mesteremberekkel és szigorúan megszervezett céhekkel. Ahogy a hagyományos agrártársadalomban falu falu mellett áll, s a hovátartozás kifejeződik a másik falu kiéneklésében is, ugyanúgy az erős céhélet megteremtette a saját foglalkozást dicsérő, a másikat ártatlan tréfával kicsúfoló énekeket is. Magyarországon a polgárosodás lassú tempója miatt nem nőtt olyan jelentőssé ez a műfaj, mint például a németeknél, de alkalmi szövegekkel, olykor külföldi átvételekkel mégis megjelenik népzeneinkben.

165

Három szabó legényke, mek, mek, mek, vándorolni elmentek, mek, mek, mek,

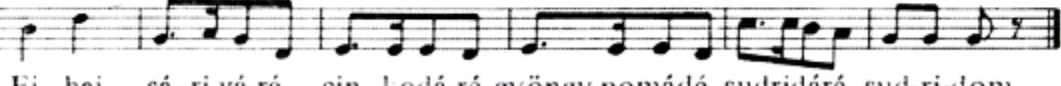
Hárman ül - tek egy kecské-re, úgy mentek el Kecskemétre, mek, mek, mek.

2. Egy faluba beértek, mek, mek, mek, — egy kocsmába betértek, mek, mek, mek, —
hárman kértek egy deci bort, — hogy lemossák az úti port, mek, mek, mek.

3. Mikor a bort megitták, mek, mek, mek, — kifizetni nem tudták, mek, mek, mek,
— az ablakhoz sorba álltak, — mint a kecskék, kiugráltak, mek, mek, mek.

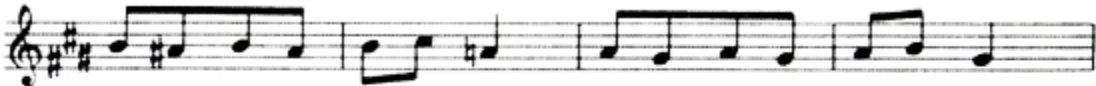
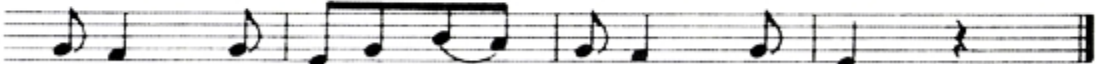
A

Domonkosi menyecske, sud-ri-dom ...

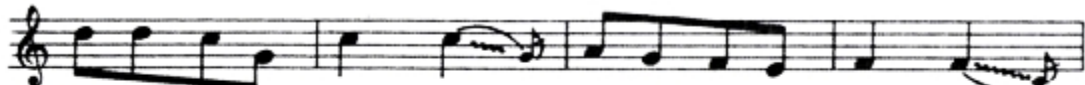
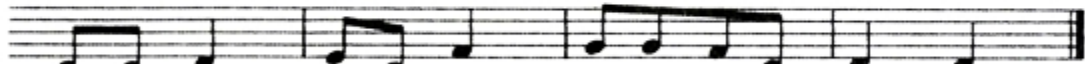
R. Ej, haj, sá-ri vá-ré cin - kodá-ré, gyöngy pomádé, sudridaré sud-ri-dom.

A foglalkozás-csúfolók közt a német népköltészetben jeles csoport a „Schneiderlied”, a szabó-dal. E dalokban a szabó — mindig együtt említve a szinte céhállatként szereplő kecskével — mint vézna, apróka ember jelenik meg (ezért tud felülni három egy kecskére, s ezért elég egy deci bor hármuknak), aki azonban nagy vállalkozásnak indul, valami nagy hőstetre szánja el magát. Ám mielőtt még megmutathatná vitézségét, valami váratlan akadálytól megfutamodik, a kecskére ülve elmenekül. — A dal elég közeli megfelelőit közlik német gyűjtemények; a magyar népköltészetben ritkaság, amott egy kiterjedt, szövegileg is több nagy változatcsoportot felmutató műfaj. (Vö. Handbuch des Volksliedes, I/1. 801-831.)

166
 S a te fe - jed ak - ko - ra, s a te fe - jed ak - ko - ra,

 R. Csil - lá - rom, hopp, hopp, hopp, csil - lá - rom, hopp.

2. Mint a szőlőbokrocska, mint a szőlőbokrocska, **R.**
3. S a te orrod akkora, s a te orrod akkora, **R.**
4. Mint egy nagy sós uborka, mint egy nagy sós uborka, **R.**
5. S a te szájad akkora, s a te szájad akkora, **R.**
6. Mint a kemence száda, mint a kemence száda, **R.**

A gúnydalok kisebb csoportja: egyén-csúfolók, főképpen a szemtelen, tolakodó, nagyképű emberek kigúnyolására. — A moldvai népköltészet szereti a refrénes formákat; itt egy újabkori szekvenciázó dallamötletnek is sajátos bájt ad a refrénes megoldás.

167
 Egy nagy-or - rú bó - ha úgy ná - lunk ka - pott vót,

 e - bé - den, va - cso - rán min - dig csak ná - lunk vót.

2. De annak a szeme olyan szörnyű nagy vót, — mikor kinyitotta, a ház világos vót.
3. De annak az orra olyan szörnyű nagy vót, — hogy a ház padlását mind fellyuggatta vót.
4. De annak a körme olyan szörnyű nagy vót, — hogy a ház oldalát mind lekörmötte vót.
5. De annak a hasa olyan szörnyű nagy vót, — hogy a Duna vize mind belérekedt vót.
6. De annak a foga olyan nagy horgas vót, — tizenkét szalonnát reáaggatott vót.
7. Tizenkét szalonnát reáaggatott vót, — s a nagyorrú bóha engem szeretett vót.

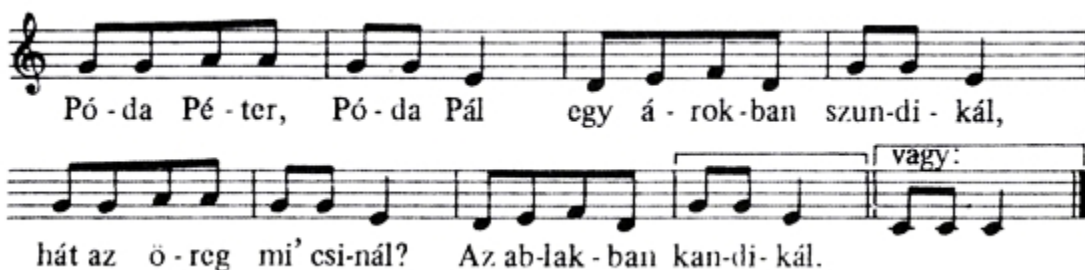
A
 Ludaim, luda-im ...

B
Haza leány, ha-za ...

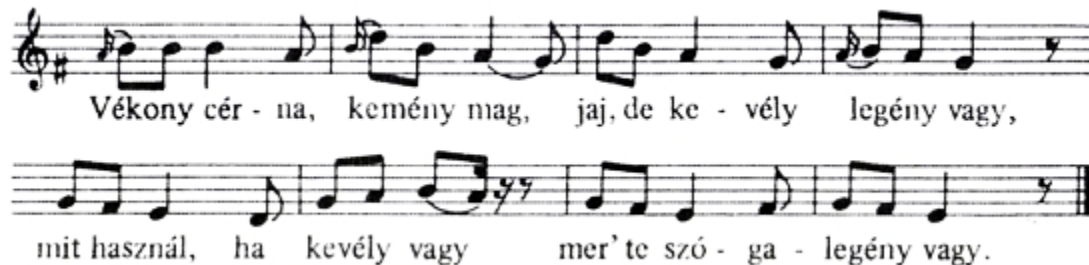
C
Virágos kenderem ...

D
Virágos kenderem ...

A bolha, mint a tolakodó, terpeszkedő ember jelképe: a szöveg történetét még érdemes lenne kutatni; hogy nem magyar különlegesség lehet, arra Muszorgszkij Bolhadala is figyelmeztet. — A 7. versszak váratlan fordulata ritkán előforduló, esetleges ötlet.

168
Pó - da Pé - ter, Pó - da Pál egy á - rok - ban szun - di - kál,
hát az ö - reg mi'csi - nál? Az ab - lak - ban kan - di - kál.

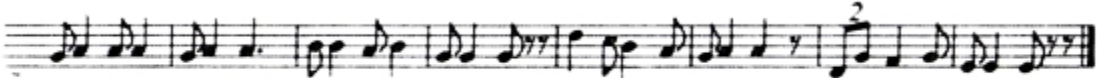
Csúfoló-dallam gyermekdalszerű motívumok alkalmi kapcsolásával. A névre rímelő csúfoló-ötlet a gyermekdalok, mondókák közt jól ismert típus; itt négysoros dallá kerekedik.

169
Vékony cér - na, kemény mag, jaj, de ke - vély legény vagy,
mit használ, ha kevély vagy mer' te szó - ga - legény vagy.

2. Ne bánd, édes virágom, — hogy így élem világom, — éljed te is, nem bánom,
— szívemből azt kívánom.

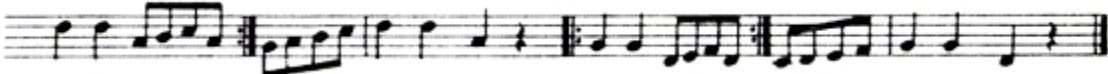
3. Félre tőlem, búbánat, — nem érek én több nyárat, — ha érek es, csak hármát,
— nem rakok én kővárat.

A
Vékony cérna, kemény mag ...

Valójában nem csúfoló, hanem a szerelmi költészetnek szelíden évődő mellékágához tartozik. Dallama, formája — szemben az eddigi dalokkal — a lírai népdalok nagy tömegébe sorolja.

170
Meg - é-rik a kökény, meg - é-rik a kökény, te vagy a kutya, nem én,
sze-medről lá-tom én, or - cádról lá-tom én, te vagy a ku-tya, nem én.

A

B
Megérett a kökény ...

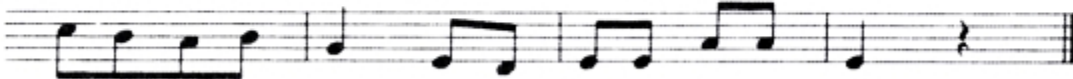
Dél-dunántúli táncdallam, vessük össze a 174. számmal.

171
Ez a város olyan vá - ros, a ka - pu-ja kilenczá - ros,
ej, haj, abba' lakik egy mészá - ros, kinck neve Virág Já - nos.

2. Meghótt Jánosnak az apja, — rámaradt a gazdagsága: — ej, haj, hat ökörnek a kötele, — három vasvillának nyele.

Második versszaka miatt vettük e csoportba. Visszatérő téma népdalainkban az élheterlen, ügyetlen vagy lusta embert (családot) gúnyoló örökséglajstrom.

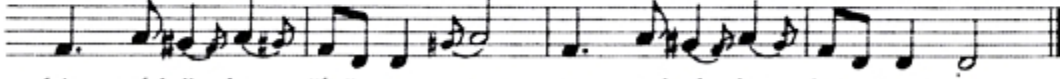
172
 Kert me - get - ti ká - posz - ta, haj, ká - posz - ta,

 Ki - bo - rult az asz - tal - ra, he - je, hu - ja, haj!

2. Mán az öreg nem eszi, haj, nem eszi, — csak a húsát keresi, heje, huja, haj.

3. A kert-megi kocsonya, haj, kocsonya, — beledöglött a béka, heje, huja, haj.

A
 Kukorica szélibe, kumm!

A változatban egy valószínűleg német eredetű dallamot látunk. Hangnemét, formáját, motívumait a fődallammal összevetve fogalmat alkothatunk róla, mit jelent egy dallam „asszimilálása”, megmagyarosodása népzeneinkben.

173
 Ar - ra vi - gyázz, öreg asz - szony, hogy az ör - dög el ne kap - jon,

 bi - val - bőr - be öltöz - tes - sen, a pokol - ba dögögtes - sen.

2. Az ördög is elvitt vóna, — ha féllitres nem lett vóna, — a féllitres előkerült,
 — engem az ördög elkerült.

3. Takarodj, asszony a házból, — most jövök a korcsomából, — tajda, dajda,
 tirajra, daj, — tajda, dajda, tirajra, daj.

II.1. Nem láttam én télbe fecskét, — most öltem meg egy pár csirkét, — ettem
 annak zúzáát, máját, — csókolom a rózsám száját.

Az öregeket csúfoló dalok a diákos-népies világi költészetnek a középkor óta kedvelt „toposza”, közhelye. Nem volt ez ellentétben azzal a közmegegyezéssel, hogy az öregeket tisztelni kell. Csupán az öregek zsörtölődését, mogorvaságát, olykor részegességét, a fiatalokra való irigységét stb. tipizálták. Ahogy például a középkori építészetben az oszlopfők megszemélyesítik a falánkságot, hiúságot és más hibákat, úgy e versek — a művészet alapvető jellegével összhangban — az emberről való tapasztalatok egyfajta általánosítását, ugyanakkor a kifejezés révén egyedített jelképekbe sűrített képét közvetítik. Az egyes motívumok is sokszor századokon át élnek; az öregasszonyt a népmesében is az ördög viszi el.

174

U-gyan é - des komám - asz-szony, mért kend olyan so - vány asz-szony,
 hogy tu - dott így le - fogy - ni? (Ej!)
 Lám én mi - lyen kö - vér va - gyok, mint a háj, majd el - ol - va - dok
 eb - be' a nagy me - leg - be'.

2. Ugyan édes komámasszony, — mért kend olyan kövér asszony, — hogy tudott így meghízni? — Ej! Lám, én milyen sovány vagyok, — mint a deszka, elszáradok — ebbe' a nagy melegbe'.

(hegedű)

A

A 170., 212-214. sz. dallamokhoz hasonlóan aab,aab felépítésű, de dúrkvintváltó dallam. Ebben a formájában a XVIII—XIX. században válhatott népszerűvé.

175

Parlando

Amely kislány sokat szeret, jámbor asszony ritkán le - het
 mert ha egyszer ar - ra mehet, hogy fejire kontyot tehet.

2. Az urát nevezi lónak, — hol deresnek, hol fakónak, — magát pedig tartja jónak, — s nem embere egy jó szónak.

3. Gyakran vigyáz az ablakra, — mint paripa az abrakra, — vigyáz, vigyáz az ablakra, — s vigyáz a gavallérokra.

4. S ha jámbor ura kérdi, mit néz? — Arra már a felelet kész: — Mi bajod, tőlem mit kérdész? — Komámasszony mindjárt itt lesz.

5. De azért adj pénzt konyhára, — sóra, fára, pakurára, — s nyeret teszen az urára, — mint a huszár a lovára.

II. (*Részegasszony-csúfoló:*) 1. Csép alól a búzát elhordtam, — korcsomárosnének adtam, — az uramnak azt hazudtam, — egér rágja, egér hordja, — (a 3-4. sor dallamára:) félrefordultam, s kacagtam, — hogy jámbor uramat így megcsaltam.

2. Egyik hétfőn lugzót raktam, — s más hétfőig mind szapultam, — s komámasszonyt mosni híttam, — a kis korsócskát is hoztam, — egyet-kettőt koppintottunk, — hármát-négyet kortyintottunk.

3. Reggel a borjút kicsaptam, — s komámasszonyt megtaláltam, — addig-addig diskuráltunk, — míg a csordát visszavártuk.

4. Az uram jött az erdőből, — felvett engem a kert mellől, — s azt gondoltam, hogy az ágyba, — vetett a moslékos kádba.

III. (*Vénlány-csúfoló:*) 1. Megvetem paplanos ágyamat, — kiséprem kifestett szobámat, — várom minden este a kérőket, — talán biz az ördög vitte el őket!

2. A nagy ágy a padlót éri, — s még se meri senki kérni, — hát akkor minek gyűjtöttem, — ha nincs, kivel beléféküdjem?

3. Nincsen már igazság sehol az ég alatt, — az igazság napja régen már elhaladt, — nincsen senki, ki igazat tegyen, — hogy egyik, mint más, oly szerencsés legyen.

4. Mert az egyik el sem éri a lányságot, — mégis megkapja a menyasszonyságot, — a más elbírna akármilyen terhet, — még se megyen férjhez, mert nem kell senkinek se.

5. Bárcsak olyan törvény lenne, — hogy a leány legényt kérni menne, — a leány csak figurázik, — a legény meg várakozik.

Az előbb említett, középkori, diák-eredetű gúnyköltészetnek hagyományos témája a rosszasszony-csúfoló, részegasszony-csúfoló, vénlány-csúfoló. Valószínűleg a „csúfok”, mimesek, alakoskodók, mulattatók repertoárjához tartoztak. „A csúfok szerepe gúnyos, utánzó tréfacsinálásból állott és ebbeli működésüket a ‘pakocsás beszéd’ kifejezés őrizte meg. Egykorú szentbeszédék glosszái szerint a ‘pakocsás hazugság, tréfás hazugság, mely a vigasztelők emberekben van meg’ ... Érdekes, hogy a középkori líra leánypanaszát és kesergő asszonydalait is inkább gúnyos formában tartották fenn XVII—XVIII. századi daloskönyveink. Tele vannak olyanféle énekekkel, melyek kivétel nélkül föltalálhatók a középkori európai költészetben, például a részeges komámasszony története is.” (Kardos Tibor) A dallam ún. pszalmódizáló népdalainkkal rokon, ugyanakkor merev recitálása iskolás-egyházias zenei paródia is akar lenni.

176

Fe - le - sé - gem o - lyan tisz - ta, egysz - er mos - dik két hó - nap - ba'.

R. Sej, dínom, dá - nom, még é - lek is, bá - nom, hogy meghá - zasod - tam.

2. Felkel korán: tíz órakor, — feje olyan, mint egy bokor. R.

3. Délben veti meg az ágyat, — kutya mossza el a tálat. R.
4. A sütés is jól áll néki, — kétszer teszen kovászt neki. R.
5. Ötször-hatszor befút neki, — mégis sületlen szedi ki. R.
6. A pálinkát nem szereti: — öt-hat icce bejár neki. R.
7. Ha nekikap, fésülködik, — három nap is eltart neki. R.
8. A kocsmában legelső volt, — hazamenni utolsó volt. R.

A
 Feleségem olyan tiszta ...

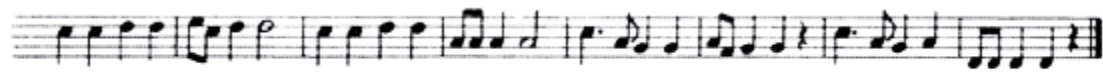
B
 Feleségem olyan tiszta ...

C
 Megházasodtál, te Pista ...

A dudanótákéval egyező kezdősor; megisméltése után refrén. E tekintetben a 197-199. sz. dalok közeli rokona.

177
 Meg - há - za - sod - tam, te Mis - ka, fe - le - sé - gem van, Anis - ka,
 tisz - ta - ság - ra nagyon tiszta, két - szer se - per egy hónap - ba'.

2. Kenyeret is jól tud sütni: — kétszer kever kovászt neki, — harmadnapig mind keleti, — mégis keletlen veszi ki. (A 3-4. sor dallamára:) Negyednapig mind sütet, — mégis sületlen veszi ki.
3. Feje olyan, mint egy bokor, — szája olyan, mint egy bocskor, — szeme nem lát a csipától, — orra nem szuszog mocsoktól.

A
 Zabot vittem a malomba ...

B Elment a tyúk vándorolni ...

Ebben a dallamcsoportban viszonylag ritka, hogy a lírai népdalokban kedvelt kvintváltó dallam kapcsolódik csúfolódó szöveghez.

178 Lu - da - im, lu - da - im, ti - zen - ket - ten vat - tok,
mind a ti - zen - ket - ten min' fe - hé - rek vat - tok.

2. Csak az anyjok tarka, — az is szürkés-barna, — csak az anyjok tarka, — az is szürkés-barna.

3. Elhajtottam ludam — tenger közepébe, — utánkűttem uram, — hajtsa haza ludam.

4. Jöjjön haza ludam, — vejszen oda uram, — még se vejszen szegény, — mer' jó pipás legény.

A Az én lovam, Szajkó ...

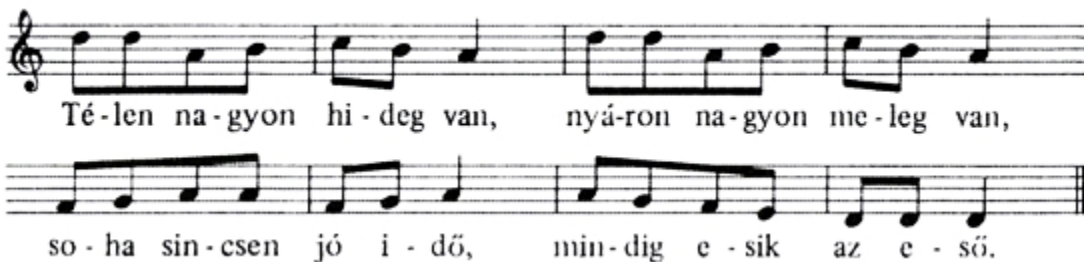
A szöveg értelme nem világos, talán nem is tartozik az igazi csúfolók közé. Aszimmetrikus ritmusú dallama is inkább lírai népdalaink közé vonja. — Vejszen = vesszen.

5. fejezet - IV. TÁNCNÓTÁK

Köztudott, hogy zene és tánc az emberiség ősi kultúráitól kezdve mindmáig összefonódnak. S az is, hogy mindkettőben, zenében és táncban, sajátos közvetlenséggel tud kifejeződni a közösség ízlése, életmódja, temperamentuma, de hagyománya, kiművelt viselkedési rendszere is; áttetten végül is egész világnézete. „Nézd a tánc neveit, mint festik játszi ecsettel a népek lelkét s nemzetek ízleteit” (Berzsenyi Dániel: A táncok). Különösen századunkban azonban azt is érdemes hangsúlyozni, hogy az igazi tánc *kultúra* is, egyfajta műveltség és művészet, tehát nem vonható egyszerűen a tömegszórakozás kategóriájába. (Ne felejtjük, hogy eredetileg inkább szertartásos, sőt akár rituális, kevésbé szórakoztató szerepű.) A tánc a test fölötti uralomnak, a „tartásnak” birtokában válik kifejezővé; technikája van, melyet tanulni kell; szabályrendszere, mely nem elnyomja, hanem kibontakoztatja, gazdagítja, érdekesebbé teszi a táncéletet. Gazdag táncművelésben nem egy műveletlen ösztön irányít — minden kort és egyént más-másképpen —, hanem hagyományozott és újabb elemek „szétrakva”, átgondolt egymásutánban jelennek meg, s persze hatnak is egymásra. Ez különösen jól tanulmányozható a magyar néptánc hagyományörző területein, ahol a táncrend, tehát egy megegyezéseszerű szokás osztja el, mikor van ideje a régibb típusú (középkorra visszamenő leánykörtánc, pásztortáncok és ugrások, legényes táncok, régi fajta párostáncok) vagy újstílusú (verbunkos, csárdás, vagy éppen polgári) táncfajtáknak. Ez a kissé szertartásosan rendezett táncalkalom, mely a táncest egészét is érdekes játékká teszi, természetesen nem a néptánc kizárólagos sajátossága, legföljebb ott tovább megőrződött, mint a „magasabb” társadalmi rétegek szokásaiban.

A táncrend szorosan összefügg a zenével, főként annak ritmikájával: más-más táncfajtákhoz kapcsolódnak pl. a nyolcad alapegységű kanásztáncok, a hetesek, a dudánóták, az aszimmetrikus képletű dallamok — inkább az újabb táncokhoz az alkalmazkodó ritmusú, negyedegységű dallamok, múlt századi népies műdalok és az újstílusú népdalok. (Minderről rövid, jó áttekintést ad Martin György: A magyar nép táncai c. könyvében; lásd még Rajeczky Benjamin—Gönyey Sándor: 111 népi táncdal bevezetését.) Táncdalainkat e fejezetben ritmikai rend szerint csoportosítjuk.

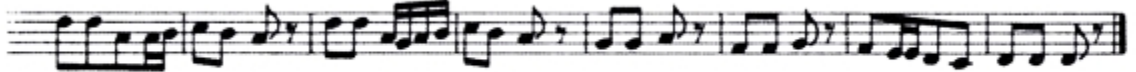
179

2. Te kis leány, te, te, te, — hány esztendő lehetsz te? — Tizenhárom meg egy fél, — talán tizenegyedfél.

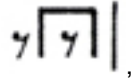

3. Egyszer voltam nálatok, — leszakadt a lócátok, — ha még elmék hozzátok, — jól megcsináltassátok.

A

B
Ré - pa levele ...

C
(hangszeren; dúdolva vagy füttyülve)

Hétszótagos dallamsoraink általában 4 + 3 szótagú ritmusképletet alkotnak; az ütempárok második taktusa relatív hangsúlyra eső záróhangjával („masculin” = „hímnemű” ritmuszárlat) az egész sor ritmusának lezárt jelleget ad. A nyolcadlűketetésű heteseket főként régi stílusú eszközös (bot, kalap stb.) virtuóz pásztortáncokhoz, „ugrós” férfítáncokhoz használják. Átlagos

tempójuk = 120 körül. Zenekari előadás esetén a kíséret: lassú esztam: , keleten „gyorsdúvó”:

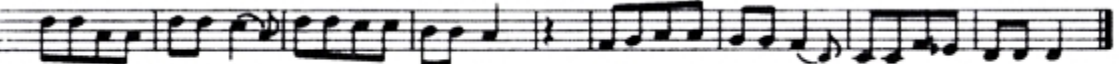
180
Té - li, nyá - ri la - bo - da, szür - ke lo - vas ka - to - na,

a lo - vá - nak pat - kó kell, ka - to - ná - nak Ka - ta kell.

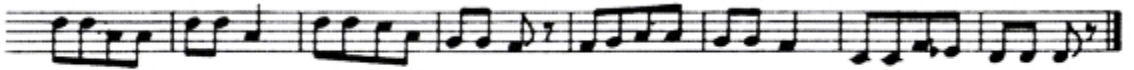
2. Kerek utca, kicsi ház, — benne rózsám mit csinálsz? — Csinosítom magamat,
— várom a galambomat.

3. Kerek utca, kicsi ház, — benne rózsám mit csinálsz? — Én uramnak vacsorát,
— tarka kutya cubokját.

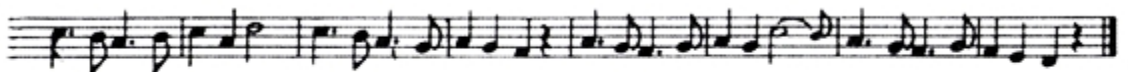
4. Édes rózsám teveled — még beszélni se' lehet! — Vélem bíz' a meglehet,
— csak magával nem lehet.

5. Fáj a szívem szívedér' — két fekete szemedér'! — Hadd hogy fájjon, hogy
fájjon, — mások után ne járjon!

A
Téli, nyári laboda ...

B
 Gyere ki, te gyöngyvirág ...

C
 Édes babám, teveled ...

D
 Patkolják a lovakat ...

A táncnóták szövege sokszor nem megkomponált, fölépített vers, hanem különböző táncszók, sorpárok szinte rögtönzött összefűzése. Efféle ritmusokat gyakran dallam nélkül, kiabálva is befűznek hangszeres tánczenébe (a rigmus végén magas hangon rikoltanak is). Ugyanazokat a sorpárokat tehát más-más sorrendben, különféle válogatásban és variációban viszontláthatjuk többször is a következő hétszótagú táncdallamok alatt. (Ez felbátorít arra, hogy azonos ritmusképletű és műfajú, de más dallam alól vett versszakokkal alkalomadtán továbbénekelhessük egy-egy kedvelt dalunkat.)

181
 Ár - pa is van, makk is van, maj' meg - hí - zik a kis kan,

 ha meg - hí - zik, el - a - dom, a - zon meg - há - za - so - dom.

 Hű, ne, ko - ca ne, nem a ti há - za - tok e'!

2. Szűröm vóna, tarisznyám, — mindjár' megházasondám, — szűröm sincsen,
 tarisznyám, — meg se' házasondom ám.

3. Ötesd babám a csibét, — akkor együnk pecsenyét, — igyunk rája veresbort,
 — akkor mulassunk egy jót!

A
 Erdő is van, makk is van ...

B
 Ingem, gatyám de szennyes ...

C
 Üngöm, gatyám de szennyes ...

D
 (hangszer, dúdolás, fütty)

Kvintváltás — de nem a dal első és második fele, hanem első és második sora között. A dallam ezután rendszerint kisebb ívű emelkedő sorral folytatódik, többnyire a kvintet is elérve, majd a 2. sora emlékeztető ereszkedő dallammal zárul. (Az 5-6. sor itt alkalmi bővülés a 3-4. sor anyagából.) Ez a „kiskvintváltó” forma betűkkel így jellemezhető: A⁵ A B A_v. Kodály e formához néhány rokon-népi (cseremiszmári) párhuzamot is talált; de népszerű volt e forma-típus a középkori európai zenében is (vö. például 546. dallamunkkal!).

182
 Há - la Is - ten, makk is van, maj' meg - hí - zik a kis kan,

 ha meg - hí - zik, le - vág - juk, maj' ta - risz - nyá - ba rak - juk.

2. Télen nagyon hideg van, — nyáron nagyon meleg van, — soha nincsen jó idő, — mindég esik az eső.

A
 Hála Isten, makk is van ...

B
 Gyűdi korsó, radványi ...

Látszólag e dal formája is a 181.-hez hasonlít (a 2. sor mély zárása). Ha azonban jobban megnézzük, mást látunk: a 3. sor az elsőnek kvintválasza, a 4. sor is a második kvintválaszaként indul. A 3-4. sor lenne tehát kvintviszonyban az 1-2. sorral („nagykvintváltás”), ha a 2. sor az alap helyett a kvinten zárna. Ám a nagykvintváltó dalokban gyakran tapasztaljuk, hogy igyekeznek elkerülni a két dallamfél merev szétválasztását: vagy a 3. sort kezdik a magasabb rétegből, vagy

a 2. sort vezetik a mélybe, hogy így áthidalják a két réteget. (Vö. 203., 206., 208., 211., 214., 229., 340., 415., 417. sz. dalokkal!) — Az A változat Kodály átalakítása, a kvintváltó alapgondolat jobb tükrözése kedvéért.

183

En - gem u - ram úgy sze - ret, cse - ber - rúd - dal fe - nye - get,
 ha - sáb - fi - val ve - re - get, s a kűr - tön is ki - ker - oot

2. Az én uram olyan jó, — mint a likas mogoró, — télbe számár, nyárba ló, —
 télbe számár, nyárba ló.

3. Ráncos ingem, bő gatyám, — nem éppen bög a marhám, — ráncos csizma,
 rongyos ing, — s a ládába semmi sincs.

4. Káposzta meg retekmag, — engem anyám majd megrak, — úgy elbújok, meg
 sem kap, — úgy elbújok, meg sem kap.

A hétszótagos alapképlet — de nem aprózó (nyolcad-egységű) mozgással, hanem minden hangon külön nyomatékkal (negyedek írásmód!). Ez a szélesebb, tenutószerű negyedelés hat- és nyolcszótagos dalokban is gyakori (vö. 192-195., 204-205. számú dalokkal); egykor a dudán játszott dallamokat jellemezte, ezért is hívjuk dudaritmusnak. Többnyire egyenlő hosszúságú hangokat éneklünk, akár rövid, akár hosszú szótag esik rájuk. Ez a prozódiai sajátság hozzátartozik a dal hangulatához.

184

Kerek al - ma, fa - la - pi, szeret en - gem va - la - ki
 az es - te es já - rá - nak, kilenc al - mát hozá - nak.

2. Mind a kilenc piros vót, — édesem is csinos vót, — mind a kilenc piros vót,
 — édesem is csinos vót.

3. Csinosítom magamat, — s várom a galambomat, — ./.

4. Elindíták az utcán — kétkerekű taligán, — visszatére a Dunán — három
 szürke paripán.

5. Van-e borod áruló? — Vagyon bizony nekem jó! — ./.

6. Adj egy okát hitelbe, — hagy igyam meg kedvemre! — ./.

7. Akkor igyál kedvedre, — mikor pénz a kezvedbe! — ./.

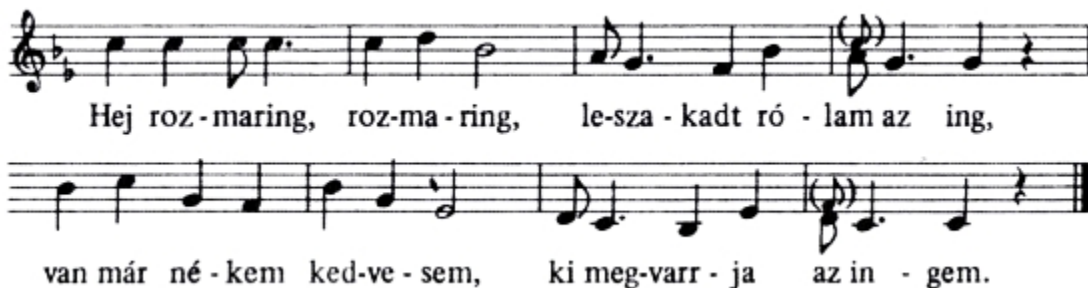

8. Járjad lábam, járjad most, — nem parancsol senki most, — az én lábam kijárja, — reátermett a táncra.

9. Szemem hunyorgatásra, — kezem csattogtatásra. — ./.

A pontozás nem mindig a szöveghez való alkalmazkodás következménye. Olykor a népdal zenei játékba kezd a nyújtások-rövidülések érvényesítésével. A prozódiai „hibák” (rövid hangon hosszú szótag és viszont) ilyenkor érdekesen kiemelik a merev, nem-alkalmazkodó pontozásos ritmusok hatását. — Dunánt = Duna mellett; falapi = falevél; oka = régi ürmérték. A csángó nyelvjárás máig őrzi a régi, szép hangzású „régmúlt” igealakokat: járának, hozának, visszatére, stb.

185

Hej roz - maring, roz - ma - ring, le - sza - kadt ró - lam az ing,
van már né - kem ked - ve - sem, ki meg - varr - ja az in - gem.

2. Három icce kendermag, — jaj, de büszke legény vagy, — mit ér a büszkeséged, — nem szép a feleséged!

3. Három bokor saláta, — három kislány kapálta, — nem kell nékem saláta, — csak az, aki kapálta. (Vagy: ribizli — szemezi)

4. Hej, kis katlan, kis katlan, — benne a sok mosatlan, — mosd el kislány az edényt, — úgy öleld meg a legényt!

5. Hej, kendermag, kendermag, — barna kislány, kié vagy? — Nem vagyok én senkié, — csak a kedves babámé.

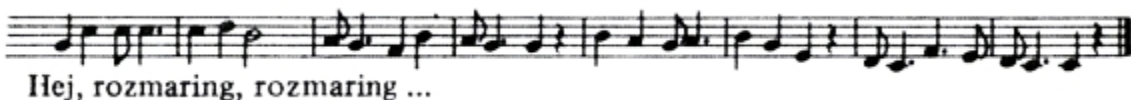
6. Hej, kikirics, kikirics, — már énnékem ne viríts, — virítottál eleget, — mégsem lettem a tied.

7. Kölcse, Csepel, Teleki, — barna kislány, gyere ki, — nem mehetek, angyalom, — mert a hajam most fonom.

8. Hej, piros bor, piros bor, — mindjár' ránc kerül a sor, — egy icce bor nem árt meg, — régi babám, ölelj meg!

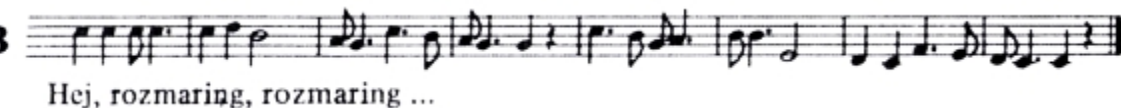
9. Ha ittatok, ettetek, — innen bizony menjete, — félig van már a hordó, — nem éri el a lopó.

A

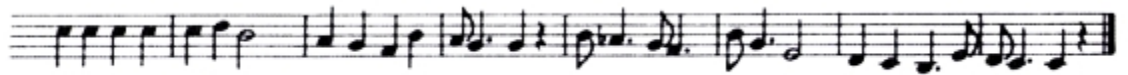

Hej, rozmaring, rozmaring ...

B

Hej, rozmaring, rozmaring ...

C
Hej, kendermag, kendermag ...

D
Félre tődő a májtul ...

Az északi vidék kedvelt táncdala, friss csárdáshoz éneklük, játsszák. A régi kvintváltó stílusnak valószínűleg újabb kori hajtása. A Nógrádtól Borsodig terjedő földrajzi sávban él a magyarság egyik legérdekesebb népcsoportja, a palócság, melyet nem csak jellegzetes tájszólása (pl. a hosszú a és rövid á ejtése), hanem a többi vidéknél elevebb népdal hagyománya is kitűntet.

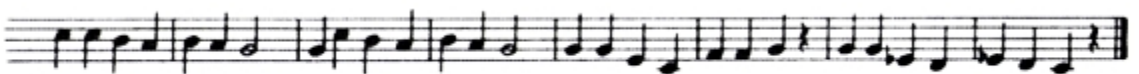
186
Ki - csi né - kem ez a ház, ki - rú - gom az ol - da - lát,
ha ki - rú - gom, be - rú - gom, még - is meg - csi - nál - ta - tom.

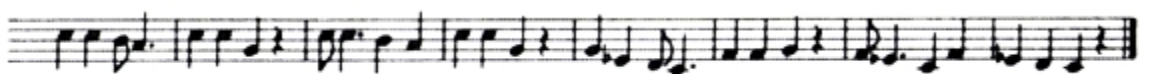
2. Öreganyád él-e még? — Vannak-e fogai még? — Rád-e, rád-e, rád-e még
— rád-e vicsorítja még?

3. Ez a lábam, ez, ez, ez — jobban járja, mint emez, — édes lábam, jól vigyázz,
— mert a másik meggyaláz.

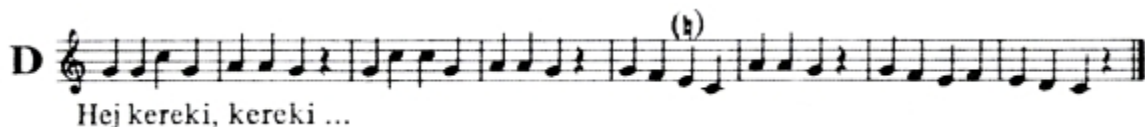
II.1. A csanaki legénynek, — nincs csizmája szegénynek, — panaszkodnak egymásnak, — hogy megfáznak a lábak.

2. A csanaki legények, — ludat loptak szegények, — nem jól fogták a nyakát,
— elgágintotta magát.

A
Ha jart tunnád, amit én...

B
Nincsen kenyér, nincsen só ...

C
A csanaki legények ...

A szövegekkel már találkoztunk előző dalainkban. Általában elmondhatjuk, hogy a népdalban a szöveg és dallam többnyire nem tartozik össze szétválaszthatatlanul. Ugyanahhoz a szöveghez többféle dallam kapcsolódhat, ugyanahhoz a dallamhoz többféle szöveg. De mégsem igaz, hogy bármely dallamhoz bármely szöveg énekelhető, ha „rámegy”. A dallamok egy bizonyos csoportja többnyire a szövegek egy bizonyos csoportjával jár együtt — viszont e csoportokon belül (sokszor, bár nem mindig), szabadabban cserélődik szöveg és dallam. — A változatok tanúsítják, hogy dudánótáink egy csoportjában nem rögzítődött a terc nagysága, tehát dúr és moll jellegű dallamok egymás változataiként léphetnek föl. Oka ennek az, hogy e dalokban az oktáv, a kvint, a kvart és az alap a gerinchangok; rajtuk kívül a szekund és többnyire kisszeptim jelentkezik állandó átmenő hangként, míg a terc „gyenge”, cserélhető hang, melyet aztán egyik vidék szokása kistercként, másik nagytercként rögzíthet.

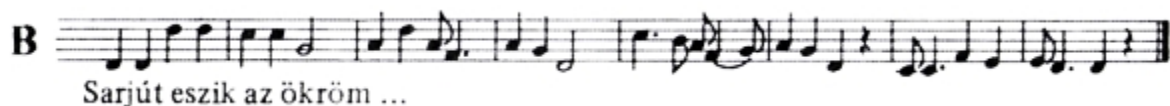
2. Ott sem ülök sokáig, — csak tizenkét óráig, — az a tizenkét óra, — mintha csak egy fél óra.

3. Sarjút eszik az ökröm, — ha jól lakik, békötöm, — úgy megyek a babámhoz, — tudom, elvár magához.

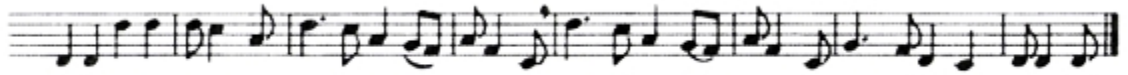
4. A sarkantyúm taréjja, — elveszett az éjszaka, — gyere rózsám, keresd meg, — ha megkapod, pengesd meg!

II.I. Kis kertemben uborka, — reá kapott a róka —, várj meg róka, megleslek, — Komáromba vitetlek.

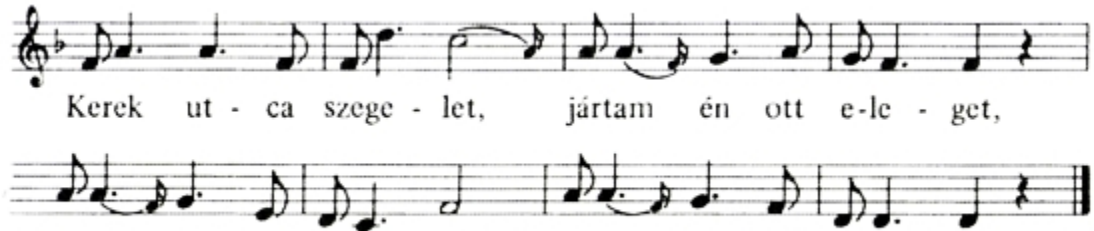
2. Komáromba vitetlek, — a tömlöcbe tetetlek, — kurta vasba veretlek, — onnan ki sem eresztlek.

C
Fehér fuszujkavirág ...

D
Kis kertemben uborka ...

Igen hasonló a 181.sz. dallamvonalához, de amannak táncszerűségét itt egy nagyívű, dalszerűbb alakulás váltja fel. Ennek jegyében ismétlődik meg a második sor nagyambitusú dallama is a harmadik sorban. Méltán kedvelt régi dal, mely a különböző magyar népcsoportoknál jellemző előadási módjukhoz igazodva ölt többféle alakot. (Pl. Erdély egyes vidékein az ún. „jajnóták” modorában ki is bővül.)

188
Kerek ut - ca szege - let, jártam én ott e - le - get,
ha még egy - szer ott já - rok, a ró - zsám - ra ta - lá - lok.

2. Három hordó borom van, — mind a három csapon van, — olyan édes, mint a méz, — ki-kit szeret, arra néz.

3. Jaj Istenem, este van, — az én rózsám messze van, — keszkenyőm is nála van, — víg örömem benne van.

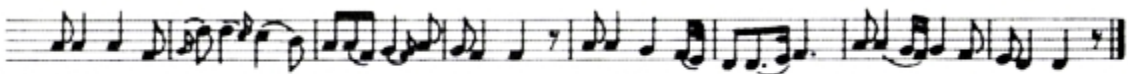
4. Édes kicsi kincsecském, — mosd ki jaz én ingeçském, — mosd ki jaz én ingeçském, — hogy járjak én szépeçskén.

5. Édes rózsám teveled — még beszélni sem lehet, — velem lehet eleget, — csak teveled nem lehet.

6. A bányóci templomban — muzsikaszót hallottam, — kilenc ajtón kilenc zár, — engem babám ki ne zárj.

7. Ha kizársz is, bocsáss bé, — lajbid alá gombolj bé, — s a lajbimat gombolom, — s a rózsámat gondolom.

A
Hej, de kutya kedvem van ...

B
Tizenhárom, meg egy fél ...

C
Édes kicsi kincsecském ...

D (hegedűn)

A pontozással a népdal lejegyzői csupán tartambeli különbségeket, nyúlásokat, rövidüléseket próbálnak visszaadni. Tehát a pontozás — önmagában — semmiféle jelleget (pl. élességet, vadságot, nyújtottságot) nem jelez; sőt a népi előadásban az időarányok sem okvetlenül pontosan, számtanilag meghatározottak. Olykor lágyabb a hosszú és rövid hang egymáshoz való viszonya, s ilyenkor egyes lejegyzők inkább 6/8 ütemet írnak. De a 4/4-es pontozott ritmusírás esetén is inkább ringatózó jellegű az ilyen dalokban, semmint túlhegyezett.

189
Há - rom éj - jel, há - rom nap nem e - lég a ! lá - bom - nak,
bár - csak ez az éj - sza - ka szent György napig tar - ta - na.

2. Ez a lábam, ez, ez, ez, — jobban járja, mint emez, — édes lábam, jól vigyázz, — mert a másik meggyaláz.

3. Gyűrűsiné él-e még? — hát a foga jó-e még? — hát a foga jó-e még? — rád-e vicсорítja még?

A
Hát a keszeg mit öszik ...

B
Hej, te Náni ...

C
Télen nagyon hideg van ...

Dudanótának nevezzük a dudaritmusból előadott táncdallamokat általában. De megkülönböztetünk egy külön „dudanóta-stílust”. Tulajdonképpen csak két eleme van az idetartozó dallamoknak: egy szabálytalan mozgás az oktáv és a kvint között, s egy hasonló a kvint és az alap közt. Így rendszerint már két sor alatt lezajlik a lényeges mondanivaló; a harmadik sor átvezető szerepű, majd a negyedik a másodikat ismétli (5 1 x kadenciaképlet). Máskor azonban a 2. sor megismétli az első elemet, s így a harmadik soré a második elem, a negyedik pedig ezt variálja (5 5 1 képlet). Legjellegzetesebb az oktáv-kvint és kvint-alap kereteknek kisterccsel, nagyszexttel, kisszeptimmal való kitöltése (dór jelleg), sőt olykor nagyszextim-nagyterces (dúr) és kisterc-kisszext-kisszeptimes (eol) alakításával is bejárható a dallam lényege.

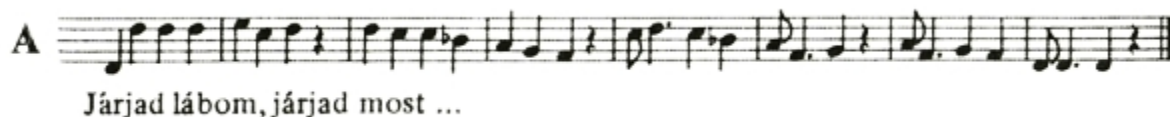

2. Farsang három napjába' — nem vittél el a táncba, — ha nem vittél a táncba, — nem öntesz meg húsvétra.

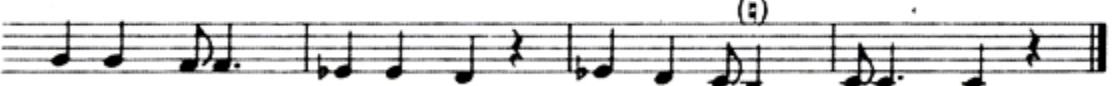
3. Elment farsang, itt hagyott, — a lányoknak bút hagyott, — de jénnékem nem hagyott, — mer' én mindig víg vagyok.

4. Három kislány a réten, — virág van a kezében, — nem kell nekem a virág, — csak az, aki csókot ad.

5. Még ma-holnap itt leszek, — holnapután elmegyek, — édes rózsám, ne vess meg, — egyszer-kétszer csókolj meg!

Különböző kombinációkban gyakran előforduló hétszótagos táncszövegek. A farsangi idő (karácsony és nagyböjt között) régi magyar hagyomány szerint az esküvők ideje. A középkorban így is hívták ezeket a vasárnapokat: menyegzős vasárnapok (latinul: dominicae nuptiales). Akit ez alatt nem vittek férjhez, várhatott a következő évig. Ezért mondja a 3. versszak: a lányoknak bút hagyott. Ezért a második versszak szemrehányása is; negyedik sora a húsvéti locsolás szokására utal.

191 Há - rom a - kó borom van, a ne - gyedik csapon van,
 az is olyan, mint a méz, ki kit szeret, arra néz.

2. Hej, kikirics, kikirics, — ad az Isten, kinek nincs, — lám énnékem egy csepp sincs, — azért fene bajom sincs.

3. A fűzfának nincs tüje, — a vendégnek nincs szeme, — szeme volna, elmenne, — itt nem szemtelenkedne.

4. Fehér kancsó, égett bor, — mindjár' rám kerül a sor, — ürítsd ki ja kupádat, — üsd össze ja bokádat!

A Pásztor-ember vígan él ...

B Édes kicsi kincsecském ...

Ritmusában az eddigiekhez hasonlít, de dallama újabb stílus (pl. hármashangzatszerűen induló, ismételt kezdősor). A XIX. században népszerű mulatónóta volt, s még ma is elevenen él. Régi, értékesebb népdalainkból már csak néhány darab örvend általános ismeretnek, többségüket csupán néhány utolsó tanú jóvoltából örökíthették meg gyűjtőink. Ezzel szemben még általánosan ismertnek számítanak a XIX. században elterjedt dalok, akár valódi népdalok (újstílus), akár népies műdalok vagy műdal-népdal határán álló esetek.

192 (sim.)
 Ég a gyer - tya, ha meg - gyűjt - ják, el - a - lu - szik, ha el - fűj - ják,
 ezt a lá - nyok szépen jár - ják, mi - kor ez - tet mu - zsi - kál - ják.

2. A leányok szépen fűjják, — mikor ezt a táncot járnak, — járjad, járjad, jó katona, — hadd dobogjon ez az utca.

3. Ifiúcska kéret engem, — szőke legény vesz el engem, — bár elvenne, bár szeretne, — bár piros kalárist venne. (A 3-4. dallamsorra:) Aranygyűrűt tizenkettőt, — három aranyas fejkötőt.

4. Három háznál hat kemence, — körüljárom, még sincs este, — ha nincs este, van menyecske, — eszem, kincsem, teringette.

5. Jeruzsálem szép kis város, — mert ott a pap a kocsmáros, — délig az istent dicséri, — délután a jó bort méri.

A „dudaritmus” leggyakoribb és legigazibb alakja a nyolcszótagos, tenutó negyedekből álló sor. Hatásához hozzájárul az is, hogy a sorok végig vannak énekelve, tehát súlytalan helyen szólal meg az utolsó hang, kapcsolódva a következő sorhoz („feminin” = „nőnemű” ritmuszárlat).

193 (sim.)

A - ki du - dás a - kar len - ni, po - kol - ra kell an - nak men - ni,
ott is azt kell né - ki fúj - ni, hogy ő du - dás a - kar len - ni.

2. Dudás bácsi rossz katona, — víz kell néki, nem pálinka, — csombort kötünk a nyakára, — úgy vezessük a vásárra.

3. Sárga kakas, sárga jérce, — beléesett a verembe, — majd kivesszük holnap délre, — a dudásnak ebédjére.

4. Három a tánc mindhalálig, — kivilágos kivirradtig, — kicsiny nékem ez a ház, — berúgom az oldalát.

5. Adjatok csak tágasságot, — hadd csináljunk mulatságot, — a kalapom csurgóra, — mindig innám, ha vóna.

A változatok ismeretében kimondható, hogy legtöbb dudanóta-típusunkban egy kétsoros alapanyag növekedett variált ismétléssel négysorosá. — A nyolcszótagos táncnótáknak is van egy közös, meglehetősen szabadsággal kombinálható szövegállományuk. A közölt dallamtípus 6 és 7 szótagos változatokban is él, sőt egy versszakon belül is keveredhetnek e sorfajták (lásd 4-5. vsz.).

194

Hopp, Ju - lis - ka, hopp Ma - ris - ka, sej, gyere vélem egy pár tánc - ra.

2. Nem megyek én egy pár táncra, — sej, mer' a kontyom mind kirázza, — ./.

3. Fogd a kontyod, hogy ne lógjon, — sej, hogy a hajtú ki ne hulljon, — ./.

4. Láttam én már olyan kontyot, — sej, kiből a hajtú kihullott, — ./.

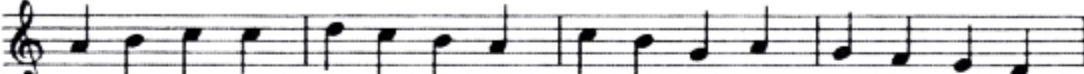
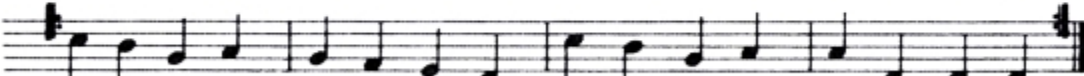
A

Hopp, szent asszony, Isten lánya ...

B
 Ha a bunda szólni tudna ... bunda, bunkla.

C
 Fogd a kontyod, hogy ne lógjon ...

Ez is kétsoros dudanóta-dallam, de az első sor 4 + 4 szótagos motívumismétlése, továbbá a kvintről tercre hajló zárlat és a második elem ritmikus élénkítése elhomályosítja a főgondolatot. — E dallamot Bartók Felsőiregen „gyors ugrósként”, friss csárdáshoz énekelt dallamként gyűjtötte. Kivételesen énekelt kíséret is járult hozzá: a férfiak negyedmozgásban az alap- és kvinthangot ismételtetik, végig „Bunda, bunda...” szöveggel. (Lásd: 111 népi táncdal: 78.)

195
 Ví-gan, ví-gan, víg an-gya-lom, víg ó-rá-ban ter-mett ra-jom,

 mindig i-lyen víg va-gyok én, víg ó-rá-ban ter-met-tem én.

2. Ki van borér'? De soká jár! — verd meg isten, mér' nem jön már? — Még ma egy cseppet sem ittam, — bizony majd meghalok szomjan!

3. Aki dudás akar lenni, — Gödöllőre menjen lakni, — ott vannak a tarka kutyák, — abból lesznek a jó dudák.

4. Felment a kondás a fára, — makkot rázott az aljára, — hízzál, kucu, hízzál nagyra, — majd jó leszel a lakzimra.

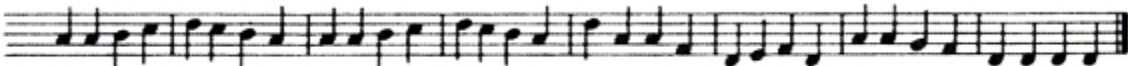
A
 Aki szép lányt akar venni ...

B
 Hallod-e te Zsubri pajtás? ...

C
 Csikós, gulyás, bujtárostul ...

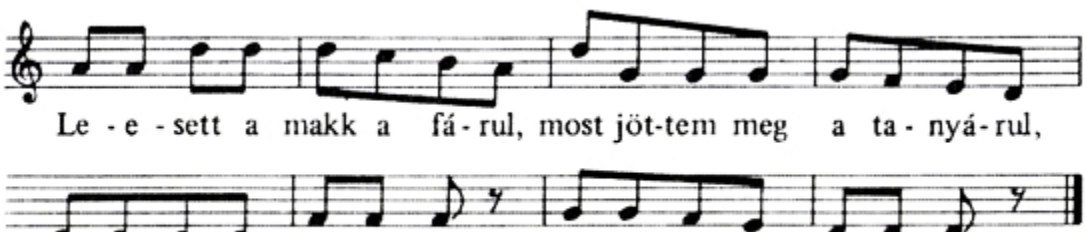

D
 Ki ment borért? de soká jár! ...

E
 Ez a bajor ennivaló ...

F
 A szatmári megyeháza ...

A dudanóta-stílus legjellemzőbb darabja. A variánsok jól szemléltetik azt is, hogy az alapotívumokból hogyan építhető többféle szerkezet. Egyik lehetőség: 2 sor + ismétlések (5 1 1 kadencia); a másik: mindkét elem azonnal ismételve (5 5 1 kadencia). Az 5 helyett azonban mindkét esetben állhat 4 is, így talán érdekesebb a kvintről való újraindulás. — A duda olyan síp, illetve sípsor, mely a levegőt nem emberi megfújásból kapja, hanem — éppúgy, mint az orgona is — levegőtartályból. A duda levegőzsákját állati bőrből készítik, ez magyarázza a harmadik versszakot. — Rajom = fajtám. — Pászortáncok kíséretéeként, de friss csárdásokhoz is éneklük, játsszák.

196
 Le - e - sett a makk a fá - rul, most jöt - tem meg a ta - nyá - rul,
 in - gem, ga - tyám de szennyes, ma - gam va - gyok sze - rel - mes.

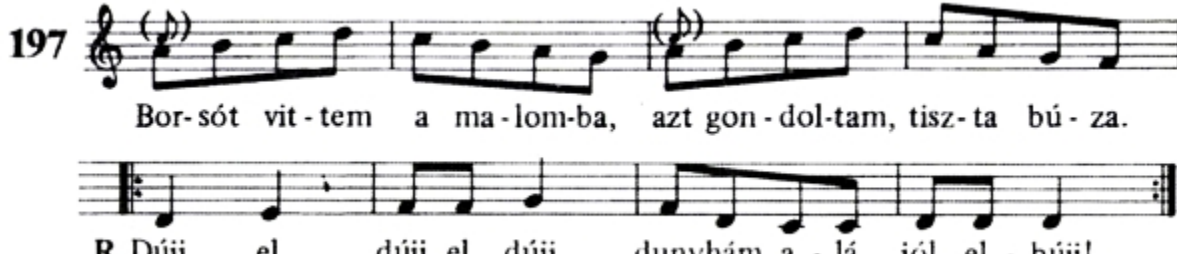
2. Leesett a makk a fárul, — most jöttem meg a tanyáru, — ingem, gatyám eladom, — mégis megházasodom.

3. A csárdába muzsikálnak, — zöld erdőbe táncot járnak, — ihaj, tyuhaj, papandur, — van-e jó somlai bor?

A
 Leesett a makk a fárul ...

Voltaképpen két különböző anyagból van ügyesen összeillesztve: az 1-2. sor dudanóta jellegű (vö. **195.A, B**); a 3-4. viszont a dunántúli táncdalokban gyakori utótag (vö. **181.sz.**). Mivel a dudanótákban már két sor zárt egységet alkot, ismétlések helyett alkalmas motívummal is folytathatók. Elég gyakori a duda-sorpár + refrén kombináció (lásd **197-199.**).

197
 Bor-sót vit - tem a ma - lom - ba, azt gon - dol - tam, tiszt - a bú - za.
 R. Dújj el, dújj el, dújj, dunyhám a - lá jól el - bújj!

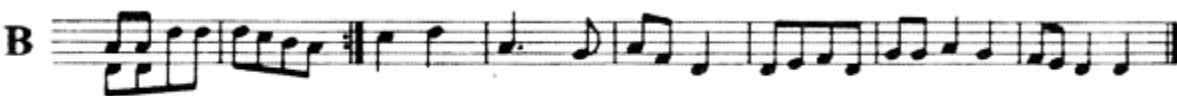
2. Felöntöttem a garatra, — azt hittem, hogy tisztá búza. R.
3. Meg is mondtam a mónárnak, — hogy el ne csacsogja másnak. R.
4. De a mónár azt fogadta, — az anyjának elcsacsogta. R.

Duda-sorpár + refrén; előző dalunkhoz áll közel. A kezdő sorpárt vö. a 195.F variánssal.

198
 Mély a Ti - szá - nak a szé - le, de még mélyebb a kö - ze - pe,
 bar - na le - gény ja - ja - jaj, ke - rül - gè - ti,
 ál - tal a - kar raj - ta men - ni.

2. Által akar rajta menni, — piros rózsát szakítani, — piros rózsá, jajaja, bokrosodjál, — barna legény, házasodjál!
3. Házasodj meg, ha meg akarsz, — végy el engem, ha el akarsz, — mert ha engem, jajaja, elszalajtol, — ilyen rózsát nem szakajtol.
4. Tikot fogtam megölőre, — nem ül többet az ülőre, — inkább ül a cinedénybe, berebe, — asztalomnak közepébe.

A
 Mély a Tiszának a széle ... Kekekeke-kerületi ...

B
 Meg van az én tyúkom sülve ...

A duda-sorpár után a refrén kedves formajátéka ad különleges ízt ennek a dalnak. A nyolcasoknak 4 + 4 osztása népzeneinkben szinte kizárólagos. Ebben a refrénben azonban egyrészt a két négyes csoport ritmikában elkülönül egymástól (3. sor: negyedek + nyolcadok; 4. sor: átjátszva masculin záratra), másrészt a 3. sorban a két négyes egység közé egy betétszerű, állandó szövegű toldalék kerül (jajaja, stb. értelmetlen szótagok). A magyar népdalban az ilyen belső refrén igen ritka. Annál gyakoribb a középkori világi dalköltészetben, s valószínűleg annak maradványaként a balkáni népzeneben is.

199

A ku - tyá - nak tar - ka lá - ba,

a macs - ká - nak ke - sely lá - ba,

R. A ku-to-ron hever, ma-ma-li-gát kever es - té - re.

2. A kutyának tarka lába, — azon megyünk Módovába. R.

3. Onnan hozunk oláh fátát, — kivel járjuk a zsukátát. R.

Farsang-búcsúztató tánc a bukovinai magyaroknál. Bukovina is, Moldva is a Keleti-Kárpátokon túli, részben magyarlakta terület. Szavaik közé — hol önkéntelen átvétel gyanánt, hol a hatás kedvéért — a velük együtt lakó románok nyelvéből is keverednek szavak. Itt, úgy látszik, akarattal halmozzák: kutor, román cuptor = kemence, sütő; mamaliga = puliszka; zsukáta, román jucata = tánc. — Mivel a farsang után nagybőjt következik, annak főétele, a „mamaliga” szerepel a refrénben, persze tréfás hatáskeltésért.

200

Du - dás u - ram du - dál-jon kend, hosszú nó - tát ne fujjon kend,

gyen-gék va - gyunk, ki - fá - ra - dunk, ta - lán u - gyan meg is ha - lunk.

2. Aki dudás akar lenni, — pokolba kell annak menni, — ott kell annak dudálgatni, — míg az ördög el nem viszi.

A

Pis - ta bá - csi, Jan - csi bá - csi ...

B

Jaj, de nagyon szeret - te-lek ...

A dallam első és második fele közt "nagykvintváltás". A 2. és 4. sor a ritmus szűkítésével masculinra játssza át a ritmuszárlatot; ezek egymásra rímelve tehát kiemeli a forma kétrészségét.

201

Sze-re - ti a tyúk a megyet, ketten sze-re - tünk mi e - gyet,
jaj, Is - te - nem, milyen furcsa, mi - kor ket - ten megyünk o - da.

2. Gyere babám a kert mellé, — nézzünk egymás szeme közé, — hadd nézzem ki két szemedből, — szeretsz-e még tiszta szívből.

3. Kedves babám szemöldöke — többet ér, mint Somogy megye, — Somogy megye az uraké, — de a babám csak magamé.

4. Elmehetsz a házam előtt, — nem vigyázlak, mint azelőtt, — lám, azelőtt vigyáztalak, — szívem újult, ha láttalak.

5. A ---i kertek alatt — meglepett engem a harmat, — de nem ám a kertek alatt, — kedves babám karja alatt.

A

Jaj, de régen, réges-régen...

B

Egy szem kökény, két szem kökény...

C

Szereti a tik a megyet ...

Kanásztánchoz éneklük, játsszák Somogy megyében. — Hasonlítsuk össze a 2. és 4. sor ritmusát a 200. dal megfelelő soraival, s a 198. refrénjével: a nyolcszótagos alapritmus

különböző megoldásokkal játssza át a ritmust femininről masculinra. — Táncnótáknál az efféle szövegegyvelegek ugyancsak szokásosak, hiszen a tánchoz ötször-hatszor is meg kell ismételni ugyanazt a dallamot.

202

A cser-ol-dalt ösz-sze - jár - tam, se-hol párom nem ta - lál - tam,
ez a hat-fo - rin - tos nó - ta, ki-nek tet-szik jár - jon re - á.

2. Kinek nincsen hat forintja, — erre bizony nem járhatja, — ki hat forintját sajnálja, — erre bizony ne is járja!

3. Én a borra úgy haragszom, — amíg élek, meg sem iszom, — árkot ásson, malmot hajtson, — csak a torkomra ne jusson.

4. A nyíresből a nyárasba — mind jó nektek, te sok béka, — kinek milyen a ruhája, — abba jön a multságba.

5. Elment a tyúk vándorolni, — nem jó haza többet tojni, — majd hazajön sülvé-főlve, — felül az asztal szélire. (A 3-4. dallamsorra:) Sülve kerül, s főlve repül, — s többet az ülőre nem ül.

6. Eddig vendég jól mulattál, — ha tetszenék, elindulnál, — uccu gazda, kapjál botra, — s a vendéget indítsd útra!

A

Arra gyere, amerre én ...

B

(fütty)

C

Én Istenem, add megérnem ...

D

Kicsid ökör nagy e járom ...

A dallam lényegét jobban értjük, ha látjuk, hogy a fontos záróhangok nem a sor 8. szótagján szólnak meg, hanem az utolsó ütem főhangsúlyán. E főhangok tehát: kvint, alap, szekund (vö. a **B** változat harmadik sorával!), Így a **195-6.** sz. dudanótákhoz képest csak a 3. sor szekundzárata különleges, meg persze a kétféle négyes ritmus vegyítése.

203

É - va szí - vem, É - va, most é - rik a szil - va,
te - rít - ve az al - ja, fel - szed - jük haj - nal - ra.

2. Szerelem, szerelem, — átkozott gyötrelem, — mért nem virágoztál — minden fa tetején.

3. Minden fa tetején, — citrusfa levelén, — hadd szakított volna — minden szegény legény.

4. Lám én szakítottam, — de elszalasztottam, — szelíd galamb helyett — vad galambot fogtam.

A

Ke - re - ki - ben la kom ...

B Víz a - lá, víz a - lá ...

C Sü - tött án - gyom ré - test ...

D E - li - be, e - li - be ...

A dunántúli leánykörtánc, „karikázó” egyik legkedveltebb dallama (vö. 82. sz.). Ez az egyik legrégebb, a középkorban Európa-szerte jól ismert táncforma: zárt körben, egyszerű sétáló és forgó lépésekkel. Korábban a multság nélküli böjti időszakhoz kapcsolódott, később a szervezett multságok rendjében, a táncszünetekben, a táncciklus kezdésekor is helyet kapott. (111 népi táncdal: 5-6. oldal.) — A dallam alapformája ereszkedő (kis- és nagyterccsel, sőt ingadozó, semleges terccsel is), de érdekes boltíves alak is kifejlődött belőle (C-D) változat). — A szövegben szereplő „szilva” szerelmi jelkép.

204

Bá - nod gaz - da, bá - nod, hogy mink itt mu - la - tunk,
vidd el a há - za - dat, maj' mink itt ma - ra - dunk.

2. Alistáli tóba — megdőglött a béka — mind kicsinyje, nagyja, — mind nőstényje, kanja.
3. Bú érte a kutyát, — két szemére nem lát, — szeme kupájából — idd ki a pálinkát.
4. Ejje dirre, durra, — keddre virradóra, — igyunk bort, pálinkát, — mert most ingyen adják.
5. Vágtam nádat, vágtam, — kilencven nyalábot, — kivel megégetik — az öreg anyádat.

II.1. Ángyom süttöt rétest, — nem adott belőle, — kivitte a kertbe — tarka keszkenőbe.

2. Futottam utána, — kaptam a hajába, — tettem a kosárba, — vittem a vásárba.

III.1. Nem vagy legény, nem vagy — nem mersz megcsókolni, — talán azt gondolod, — nem tom visszaadni.

2. Vissza tudom adni, — meg tudlak csókolni, — szép piros hajnalban — meg tudlak csókolni.

3. Hervadj rózsá, hervadj, — mert az enyém nem vagy, — ha az enyém volnál, — különbet nyílnál.

A

Ángyom sü - tött ré - test ...

B

Víz a - lá, víz a - lá ...

C

Eb kol - dul - jon töb - bet ...

D

Nem vagy le - ány, nem vagy ...

A tripodikus giusto dudaritmusú mulatók — a mulatás hevéhez illő, vadakat mondó szövegekkel — a palóc-vidék kedvelt dalai.

205

Ha - za gaz - da, ha - za, bé van a ló fog - va,
 hej, vár-me - gye há - zá - nál szól a csen - gő raj - ta.

2. Haza is elmennék, — még itt is maradnék, — hej, de talán jobb volna, — haza gondolkodnék.

3. Haragszik a gazda, — hogy mi itt mulatunk, — hej, vigye el a házát, — majd mink itt maradunk.

A dudanóták többsége nagyambitusú; a jellegzetes dudanóta-stílus pedig csak nagyambitusban képzelhető el. Akad azonban dudaritmus régies pentachord dallammal kombinálva is. Ilyen volt a nyolcszótagosok közt a 192. számú, hatszótagos, tripodikus dudanóták közt pedig ez az északon (Hont megyében) gyűjtött dallam.

206

Szól a füge - ma - dár, mind-járt megvir - rad már,
 szőlj e - gyet hát ró - zszám, szeretsz - e i - ga - zán?

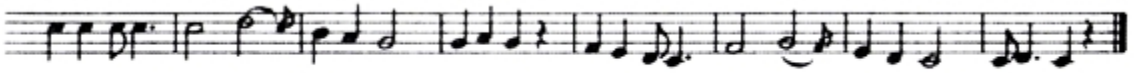
2. Ha nem szeretnék, — fel sem keresnék, — ezt a sáros utcát — nem gázolnám érted.

3. Hajnaljon, hajnaljon, — csak meg ne virradjon, — az én kedves rózsám — jó utat haladjon.

4. Jó utat, jó utat, — babám, azt kívánom, — ha másnál mész kisangyalom, — törjön el a lábad.

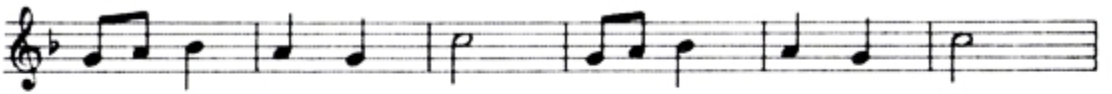
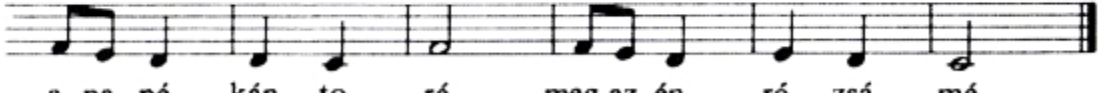
A
 Hajnaljon, hajnaljon ..

B
 Ha nem szeretnék ...

C
Szól a fügemadár ...

D
Szól a fügemadár ...

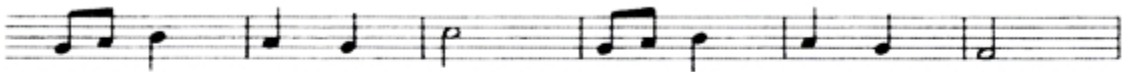
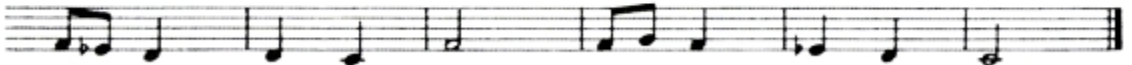
Újstílusú táncok kedvelt kísérő dala Kelet-Magyarországon. Nagykvintváltó dallam, de valódi kadencia-hangjai nem a sorzáró értéken szólalnak meg, hanem az utolsó fősúlyon. A második sor végén az alsó rétegbe áthidaló, helyettesítő hang szólal meg. A zenei szerkezet szempontjából tehát az oktávot, kvintet és kvartot tarthatjuk kadencia-hangnak. Így nézve a dallamot, elég közel áll a közismert „Megrakják a tüzet”-félékhez l-m-l / s-m / r-l,r / d-l.

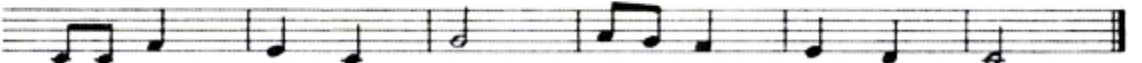
207
Meg - é - gett Rác - or - szág, megma-radt há - rom ház,

a pa - pé, kán - to - ré, meg az én ró - zsá - mé.

2. Tudom én, mér' gyüttél, — csibehúst ehetnél, — de abból nem eszõ', — míg meg nem betegszõ'.

3. Igyunk bort, pálinkát, — mert most ingyen adják, — ha elmúl a lakzi, — nem kínál meg senki.

4. Korsikám, korsikám, — bugyogós kursikám, — torkom gyógyítója, — zsebem pusztítója!

A
Az anyád kecs - ke vót ...

B
Duda - szó hal - lat - szik ...

C

Igyunk bort pá - lin - kát ...

D

(dudán)

(„aprája“)

A dudajáték jellegzetes modora: a dallam eljátszása után apró kis motívumok halmozásával, variálásával, változtatásával megszólaltatott utójáték, az ún. aprája. A **D** példa a dal hangszeres változata; végén két motívumból szövött apróját látunk. Az egyik egy variálódó kezdőelemből és egy ismételtgetett terczárlatból áll, a másik a tercen indul és az alaphangot nyomatékozza. Eddigi dudanótáinkban is találhatunk példát a hangismélteléses zárlatra (mint itt az első motívum), és a hangsúlyos szekundról lelépő, mintegy késleltetési zárlatra (mint itt a záróelem).

208

Igyunk itt, mert van mit, jó gaz - da la - kik itt,
nem csu - rog, nem cse - peg, el - mu - lat - ha - tunk itt.

2. Haragszik a gazda, — hogy mi itt mulatunk, — vigye el a házat — (hagyja itt a borát) — majd mink itt maradunk.

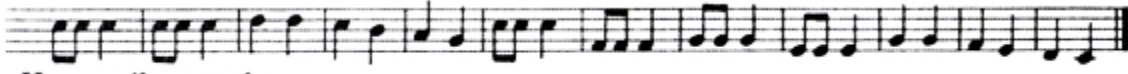
II.1. Menyasszony, vőlegény, — de szép mind a kettő, — menyasszony fejére — illik a főkötő.

2. Menyasszony, vőlegény, — de szép mind a kettő, — ragyognak, ragyognak, — mint az aranyvessző.

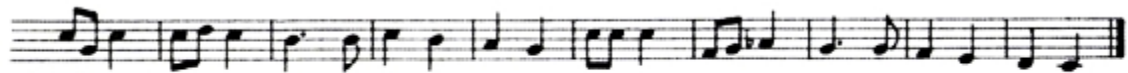
A

Igyunk itt, mert van mit ...

B
Haragszik a gazda ...

C
Kinek van, kinek van ...

D
Csak azért szeretem ...

Gyors csárdáshoz éneklük. A lassú csárdás tempója = 120-160, az esztammal kísért gyors

csárdásé = 180-240. (A táncról lásd Martin id. m. 39-43. Röviden: 111 magyar népi táncdal 9-10. oldal.) — A dallam nagykvintváltásában rejlő párhuzamosságot jól érvényesíti a hatosnak kétféle ritmusváltozata.

209
Ré - gen volt, so - ká lesz, még o - lyan rózsám lesz,
ki - nek fej - kö - tő - je fe - jér pánt - li - ka lesz.

2. Két szál rozmaringszál — van a kalapomnál, — ezt is babám adta, — kalapomhoz szúrta.

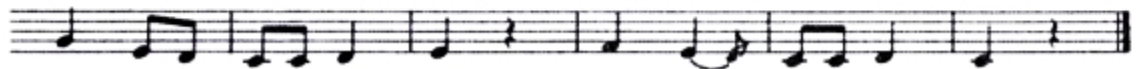
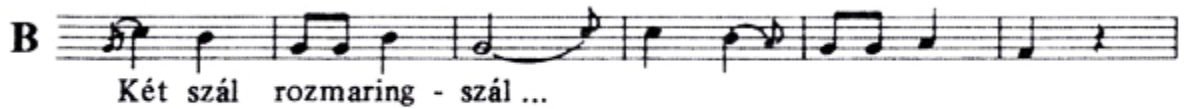
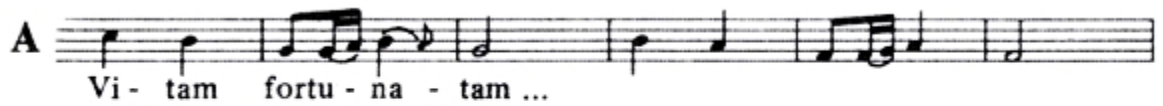
3. Nyáron meleg a víz, — télen megaluszik, — rózsám, a te szíved — mindig haraguszik.

4. Olyan az én rózsám — a legények között, — mint a piros rózsa — a virágok között.

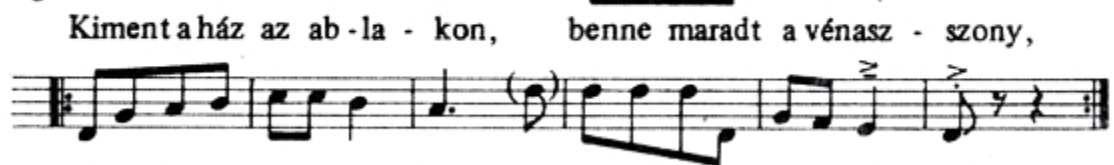
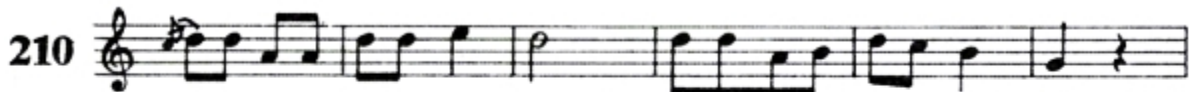
5. Olyan vagy te, rózsám, — mint az engedelem, — két piros orcádon — virul a szerelem.

II.1. Vége a farsangnak, — minden bolondságnak, — meg köll bolondulni — a sok dudaszónak.

III.1. Vitam fortunatam — orbi caelo datam — vitam gloriosam — vitam gratiosam.

A magyar iskolák életének rendszeres velejárója volt a XVI-XVIII. században a diák-színjátás. Az iskola nagy ünnepe, de egyúttal kiváló nevelő eszköze is volt, mely artikulált beszédre, mozgáskultúrára, kifejezőkészségre tanította az ifjakat. A színdarabokat általában zenés betétek színesítették: zenekari közjátékok, dalok. Sokszor közismert dalok is helyet kaptak benne, kísérettel és a darabhoz illő új, többnyire latin szöveggel. Az Északnyugat-Magyarországon ma is élő „Régen volt” táncdallam is bekerült egy iskoladrámába, s így már a XVIII. században feljegyezték: dallama csaknem hangról hangra egyezik a 200 évvel későbbi népi adattal! (Szövege: szerencsés életet, melyet az ég adjon a világnak, dicsőséges életet, áldásokkal teli életet!)

a-lig várom az ör-dő - gő - t(ö) hogy el-vi-gye a vén dő - gőt.

2. Asszony, asszony, ki a házból, — most jöttem a korcsomáról, — tálat, csiprot, fazakakat, — mind fejedbe borogatom.

3. Ember, ember, ki a házból, — most jövök a fonóházból, — guzsaly talpa a fejedbe, — orsó hegye a szemedbe!

4. Fáj a kutyámnak a lába, — megütötte a szalmába, — ördög bújjon a lábába, — mér' nem bújt a topánkába?

5. Két szem szilva, háromszéki, — s az én babám udvarhelyi, — én is onnét ugrottam ki, — bár a nyakam tört volna ki.

6. Szolgabíró, szentkirályi, — búsul, nem tud pénzt csinálni, — azér' kied ne búsuljon, — kap nálunk a szemétdombon.

A

Asszony, asszony ki a házból ...

B

Udvaromon két kis csirke ...

Ritmusát vessük össze a 198. zárósor, 200., 201. zárósor nyolcásaival!

211

Er-re gye - re, a-mer-re én, majd megtu - dod, hol lakom én,
viasz gyer - tyát é - ge - tek én, barna le - gényt szere - tek én.

2. Bár szeretne, bár elvenne, — bár piros papucsot venne, — aranyláncot, tizenkettőt, — három aranyos keszkenőt.

3. Megfogott már engem a nap, — énrajtam már senki se kap, — hogy is kapna ilyen lányon, — ilyen fekete cigányon.

A

Varga Jul - csa keszkenő - je ...

B

Árok is van, gödör is van ...

A dallam főhangjai: lsrs / lsrm // rds,d / rds,l, // — megegyezik tehát a „Repülj páva, repülj” és rokon dallamainak főhang-sorával. Egy kisebb földrajzi körzetben (Szabolcs) ez a dallamgondolat különleges („mazurka”) ritmusú táncdallam formáját öltötte.

212 Hej, Jancsika, Jancsika, mért nem nőttél nagyobbra? Duná-ról fúj a szél!
Nőttél volna nagyobbra, lettél volna ka-to - na. Duná - ról fúj a szél!

2. Haj, Dunáról fúj a szél, feküdj mellém, maj' nem ér! Dunáról fúj a szél! — Ha Dunáról nem fújna, ilyen hideg nem volna, Dunáról fúj a szél!

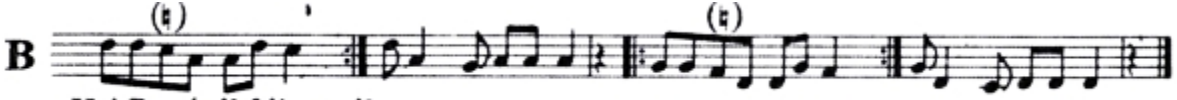
3. Söprű, kóró, lajtorja, ez is immár egy nóta, Dunáról fúj a szél! — Akármerre fúj a szél, mindenütt csak engem ér, Dunáról fúj a szél!

4. A tűzhelyig, meg vissza, ez is immár egy nóta, Dunáról fúj a szél! — Akárhunna fúj a szél, mindenünnen engem ér, Dunáról fúj a szél!

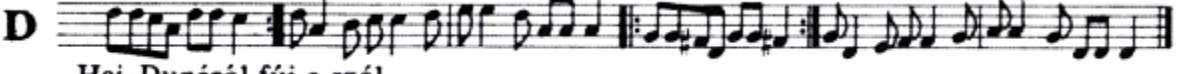
5. Egy krajcáros bögrike, adj egy csókot, Örsike, Dunáról fúj a szél! — Akármerre fúj a szél, mindenütt csak engem ér, Dunáról fúj a szél!

6. Édes kedves kis Bodri, gyere velem táncolni, Dunáról fúj a szél! — Édes kedves kis Lapát, bolondabb vagy, mint apád, Dunáról fúj a szél!

A Hej Dunáról fúj a szél ...

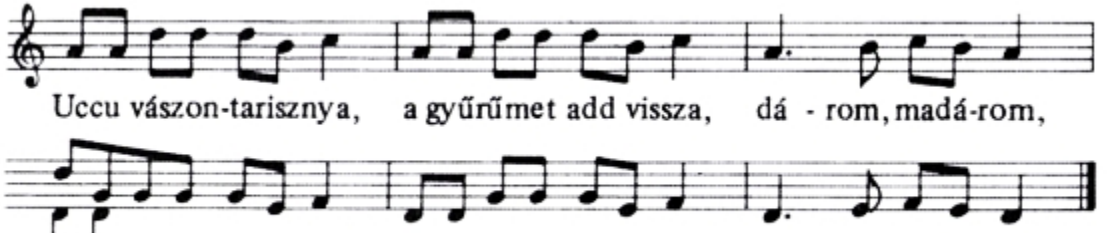
B Hej Dunáról fúj a szél ...

C Hej Dunáról fúj a szél ...

D Hej, Dunáról fúj a szél ...

Az országban szórványosan, Dunántúlon rendszeresen előforduló jelenség: a pentatónia „erős” hangjai az oktáv, kvint, kvart, alap; a szeptim és terc viszont nem stabil, „ingadozik” — lehet kis- vagy nagyhangköz, sőt a kettő közé intonált, „semleges”. E jelenséget „dunántúli pentatóniának” nevezzük, bár nemcsak onnan, hanem szinte minden vidékről, sőt külföldről is vannak rá adatok. Úgy látszik, törvényszerű népzenei jelenség. — Táncnótákban gyakori az efféle bolondozó szövegegyveleg.

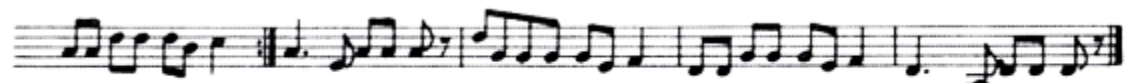
213

Uccu vászon-tarisznya, a gyűrűmet add vissza, dá - rom, madá-rom,
uccu dárom, madárom, ka-pu-ba vár a párom, dá - rom, madá-rom.

2. Az ablakon ég a mécs, édes szívem, hová mégy, dárom, madárom! — Odaki vár a párom, ha nincs kettő, lesz három, dárom, madárom!

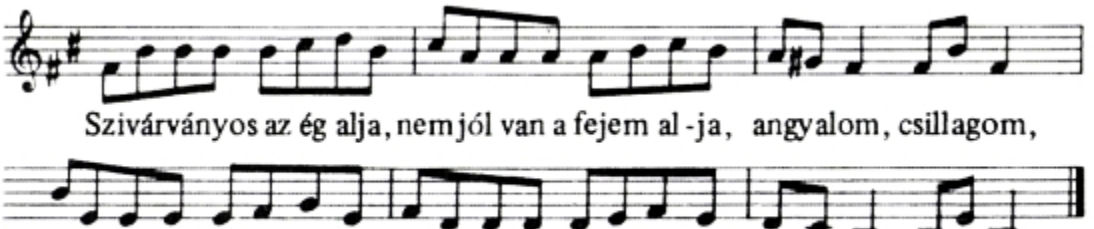
3. A fazékba az író, beleesett a bíró, dárom, madárom! — Ha beesett, nem bánom, úgy se szívesen látom, dárom, madárom!

4. Esik eső, fúj a szél, fázik a juhászlegény, dárom, madárom! — Nincsen szüre, subája, megitta ja csárdába', dárom, madárom!

A

Veres kukorica szár ...

Legtöbb kvintváltó dallamunk négysoros, izoritmikus. Vannak azonban motívumismétléssel induló, ezt — esetleg szótagszámváltó — csattanós zárósorral lekerekítő, majd az egészet kvinttel mélyebben megismétlő hatsorosok is. Talán a tánchoz használt hangszeres zenékből származik ez a motívumismétlésees formaalakítás.

214

Szivárványos az ég alja, nemjól van a fejem al - ja, angyalom, csillagom,
gyere babám, i - gazítsd meg, fáj a szívem, vigasztald meg, angyalom, csillagom.

2. Tartozom én a kocsmába', kilenc liter bor áráva', angyalom, csillagom, — jaj Istenem, hogy adom meg, hogy a babám ne tudja meg, angyalom, csillagom.

3. Tegnap vettem a papucsom, még az éjjel elmulatom, angyalom, csillagom, — máma tedd rá, holnap tedd rá, holnapután jobban tedd rá, angyalom, csillagom.

4. Három tepsi túróslepény, pállott szájú béreslegény, haj tedd rá, most tedd rá, — akkor tedd rá, mikor mondom, rézsarkantyúd hadd pattogjon, haj tedd rá, most tedd rá!

5. Három tepsi túróslepény, málészájú suszter legény, haj tedd rá, most tedd rá, — mért etted meg a subickot, azért nem nő ki a bajsod, haj tedd rá, most tedd rá!

6. Egy szem szilva, duráncai, tudnál-e még kacsintani, angyalom, csillagom, —
ha te tudnál kacsintani, én is tudnék csókot adni, angyalom, csillagom.

A

Hajnalcsillag szépen ragyog ...

B

A cipellő meg a tutyi ...

C

Olyan fene asszony vagyok ...

Ismét aax-aax kvintváltó formaalakítás, de nem pontos motívumismétléssel, hanem szekvenciázással. Főhangjai: 1-s-m / r-d-1., — Hontban verbunkost táncolnak rá.

215

Vi-rá-gos ken-de-rem el-á-zott a tó-ba,
ha nem sze-retsz,ró-zsám, ne jöjj a fo-nó-ba.

2. Elejtem az orsót, nem lesz, ki földadja, — bánatos szívemet ki megvigasztalja.

3. Csak azért szeretek falu végén lakni, — hogy az én édesem oda jár itatni.

4. Lovát itogassa, magát fitogassa, — két piros orcáját velem csókoltassa.

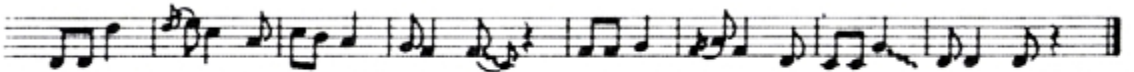
5. Szeretóm a táncba, gyűrűm az ujjába, — minden fordulásba ragyog az ujjába'.

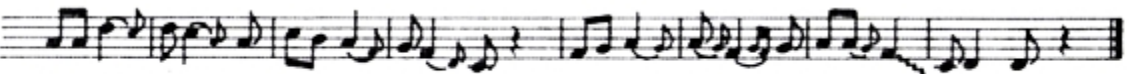
6. Az éjen álmomban azt az álmod láttam, — Barassó piacán hat lóval szántottam.

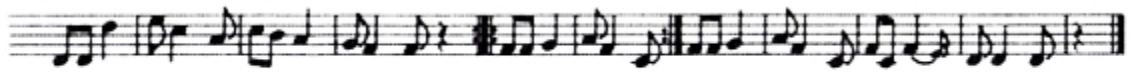
7. Édesem is ott vót, ökröket hajtotta, — édesem is ott vót, ökröket hajtotta.

8. Minden fordulásba két pár csókot kaptam, — minden fordulásba két pár csókot kaptam.

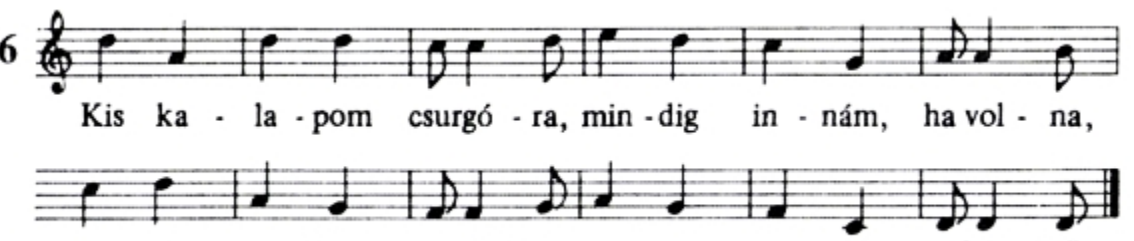
A
Szeretnék szántani ...

B
Virágos kenderem ...

C
Bíró Ka-talina ...

D
Csak azért szeretek ...

Táncdalaink között gyakori a szinkópás sorzárás is. Ennek előadása a hagyományos népi gyakorlatban erősen különbözik az iskolákban megszokottól: az első hang nem éles és nem staccato, az utolsó sem staccato, a középső pedig nem rányomott hang; az egész képlet elkapkodás nélkül — inkább lágy, kényelmes; az első-második hang kapcsolása dallamos. Ha az énekes bírja levegővel, az egész versszakot nyugodtan végigfújja, a szinkópás képletet folyamatosan beillesztve; ha nem bírja levegővel, a második sor végén — nyugodt lezárás után — szünetet tart.

216
Kis ka - la - pom csurgó - ra, min - dig in - nám, ha vol - na,
egy i - ce bor, vagy ket - tő nem vág en - gem a föld - hő'.

2. Ingem, gatyám de szennyes, — magam vagyok szerelmes, — egy icce bor nem páros, — hozzon kettőt, kocsmáros! (A 3-4. dallamsorra:) Zsebembe' van az ára, — csapom az asztalára.

A

Ingem, gatyám de szennyes ...

B

Elmész babám? el biz én ...

C

Karton dunna de puha ...

D

Haragszik a gazda ...

A dallamsorok zeneileg a szinkópát indító súlyos hangon záródnak; annak elaprózása után a sorzáró hang már átvezet a következő sorhoz. Dallamunk főhangjai tehát: 1-s-r-m / s-d-s,-l,. A **B** változat ritmusa inkább elnagyolt rubatót tükröz, mint valódi 7/8 ütemet. A **D** változat szótagszám-variáns, melynek előadásmódja lényegében a szinkópásokéval egyezik.

217

Vékony cérna, köménymag, kömény mag, jaj de kevély legény vagy, legény vagy,
a fa-lunak a-dós vagy, adós vagy, pénznek ura sosem vagy, sosem vagy.

2. Bárcsak engem valaki, valaki — hordót fűrni hina ki, hina ki, — kifűrnám a hordóját, hordóját, — meginnám a jó borát, jó borát.

3. Félre tőlem búbánat, búbánat, — nem érek én több nyárat, több nyárat, — ha érek is csak hármát, csak hármát, — nem rakok én kővárat, kővárat.

4. A mi cicánk férjhez akar menni, — szomszéd cica el akarja venni, — ne menj cica, ne hagyj itt bennünket, — ki fogja meg a mi egerünket.

A

A mi cicánk férjhez akar menni ...

B

Rossz a csizmám, se sarka, se talpa ...

C

(hegedű)

A **C** változaton — játszhatjuk hangszeren, dúdolhatjuk, füttyülhetjük —, jól tanulmányozható a népi hangszeres muzsika figura-készlete, mellyel énekes darabból hangszeres darab válik. Ilyenek: gyors átmenőhang (pl. 3. ütem), késleltetésszerű figuráció (3. ütem), álló hangot élénkítő tercvtáltás (8., 4-5. ütem), kadenciamegerősítő skála (6. ütem). A hangszeres játékban gyakori, hogy az énekelt dalhoz képest a terjedelem részismétlésekkel növekszik. — A dal alap gondolata a 216.-al egyezik.

218

Cif-ra bunda szegre van akaszt - va, szaladj rózsám, akaszd a nyakam-ba,

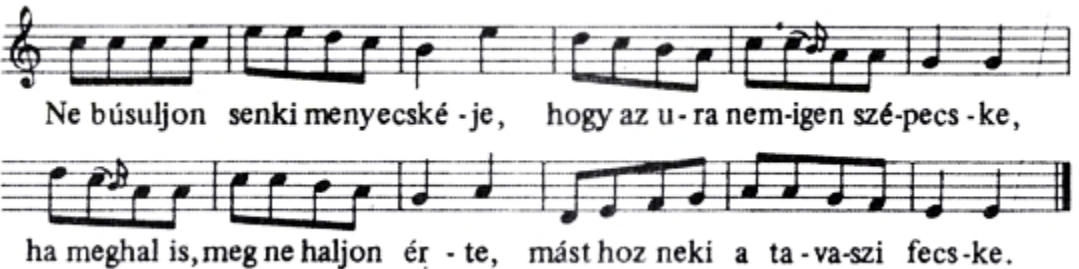
hogy járjuk el azt a csár - dás tán -cot, Fejér - váron zörge-tik a lán -cot.

2. Apró alma lehullott a sárba, — ki felszedi, nem marad hiába, — én felszedem, kimosom, elteszem, — s a rózsámat igazán szeretem.

A négysoros dal három zenei gondolatból áll, s a szöveget a középső sor megismétlésével követi. Több változatban a m-r-d motívumok helyén m-ri-d fordulattal bővített szekund jelentkezik. E hangköz valószínűleg a XVII. század körül terjedt el. Műzenei följegyzésekben is feltűnik, s nem lehetetlen, hogy e dallamtípus is ebben a korban kristályosodott ki. Minthogy a XIX. század zenei

tudatában legrégebb anyagként éppen a XVII. századi muzsika élt, ezt a hangközt is szívesen kapták fel, „kurucos” hangulatot éreztek benne, s ilyen skálává alakították: l-szi-f-m-ri-m-d-t,-l,. Ezt a „magyar skálát” a hazafias föllendülés idején szinte programszerűen használták, nemzeti színezetként. Liszt még legutolsó műveiben is alkalmazza, sőt Bartók és Kodály is él vele olyan művekben, melyek a XIX. század verbunkosára akarnak emlékeztetni (pl. Bartók: II. Rapszódia).

219

Ne búsuljon senki menyecské - je, hogy az u - ra nem-igen szé-pecs - ke,
ha meghal is, meg ne haljon ér - te, mást hoz neki a ta - va-szi fecs-ke.

2. Nekem olyan emberecske kéne, — aki nekem recefátyolt venne, — egyszerű kétszer jól megveregtetne, — úgy belőlem friss menyecske lenne.

Mi-végződésű népdalainkat gyakran minden megkülönböztetés nélkül fríg hangneműnek nevezzük. Pedig többféle eredetű, jellegű, tonális szerkezetű dallam található össze e csoportban. A fenti dal első felében egy do'-la kisterc áll szemben a ti-vel, majd a szó-val. A *la* ugyanakkor lefelé egybeszól a *re*-vel is, mely viszont a *mi* előkészítő hangja. Vessük össze dalunk első és utolsó sorát a 154. sz. dallal („Összegyűltek, összegyűltek”); amaz egyszerűbben tartalmazza azt a zenei ideát, melyet itt — más stílusok hatására — főként a második sor kibővíti és átszínez. Egyébként: ezek a fríg dallamok leginkább XVII. századi zenetörténetünk hangzásvilágába illeszthetők be.

220

Két krajcárom volt, azt el-ás-tam, Kiszáradt a torkom, fel-ás-tam,
így jár, a -ki min -dig bort i-szik, míg a te-me-tő - be nem viszik.

2. Édes-kedves pintes üvegem, — tebenned van minden reményem, — szent oltárod előtt könyörgöm, — olyat iszom, csak úgy nyöszörgöm.

3. Kútkávéra szállt egy kanveréb, — pajtás, azt a kancsót nyomd idebb, — így jár, aki mindig bort iszik, — míg a temetőbe nem viszik.

4. Addig innen rózsám el nem mégy, — háromszáz szál gyertya el nem ég, — a negyedik is már félre ég, — nekem a multság nem elég.

5. Volt nekem egy kecském, tudod-e? — kertbe rekesztettem, látod-e? — megette a farkas, tudod-e? — csak a szarvát hagyta, látod-e?

6. Válgon egészségére, — minnyának, ki ivott belőle, — aki nem tartozik körünkbe, — annak nem is adok belőle.

7. Vigyázz édes torkom, jól vigyázz, — ilyen gazdát többet nem találsz, — mert ha temetőbe kiviszik, — Istók uccse, többet nem iszik.

A

Kút kávéra szállt egy kanveréb ...

B

Erre gyere rózsám, nincsen sár ...

C

(hegedűn)

D

Volt énnékem pénzem, elástam ...

A „Páva”-dallamgondolat újabb ritmikus megvalósítása. Főhangjai ismét: 1-m-r-s / 1-m-r-m // r-l,-s,-d / r-l,-s,-l, //. — Istók uccse = a régi „Isten úgy segítjen” eskü-formula játékos eltorzítása.

221

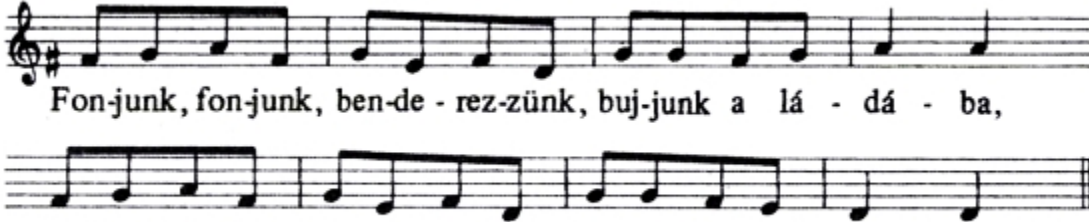
Hid-ló vé-gén, pad-ló vé-gén, Ka-rikás tán-cot jár-ják,
híd-ló vé-gén, pad-ló vé-gén Karikás tán-cot jár-ják.

2. Elöl járja János bíró gombos dolományba, — elöl járja János bíró gombos dolományba.

3. Hátral járja Márjed asszony csipkés rokolyába, — hátral járja Márjed asszony csipkés rokolyába.

A 121. sz.-hoz igen hasonló pentachord periodizálás, most tánczeneként. (De szövege elárulja a párosító jelleget!) Efféle dallamokat először a XVII. században írtak le (lásd 291. számnál), de biztos, hogy régebbi, talán középkori hangszeres eredetű dallamkészlet lép elénk e följegyzésekben.

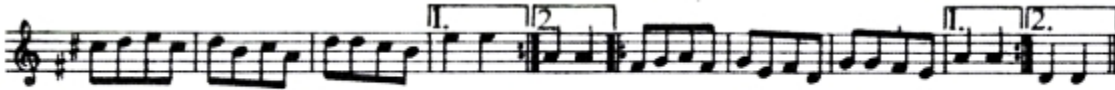
222

Fon-junk, fon-junk, ben-de - rez-zünk, buj-junk a lá - dá - ba,
fon-junk, fon-junk, ben -de - rez-zünk, buj-junk a lá - dá - ba.

2. E ládába két sing szoknya, vigyük korcsomára. ./,
3. S e korcsomán két katona, igyunk versenyt vélük. ./.
4. Jól tudom én, édes uram, bezzeg vitéz voltál, — egy bagoly hüppentésitől Barassóig futtál.
5. Én ittam meg a pálinkát, mégis te vagy részeg, — gyere haza feleségem, nem verlek meg téged.
6. A vénasszony kását főzött, mind el szatyagtatta, — a vén ember bornyút őrzött, mind elszalasztotta.
7. Fut utána, fut utána, rezeget a szakálla, — egyik bornyúnak sem éri a földet a lába.
8. Dömbör vajda, dömbör vajda, prücsökfűlű kecske, — apád is volt vajdamester, Lipic Kelemenke.
9. A hijuba hat tojás van, hogy lehetett benne? — csináljunk egy rongyos levet, nincsen ecet benne.
10. Ajajaja, jajajaja...

A

Dömbör vajda, dömbör vajda ...

Erdélyben, Moldvában énekelt táncdal („seprűtánc, párnás tánc”). — Táncnótáink kiterjedt csoportja a „kanásztánc” ritmusú daloké. E ritmus olyan nagysorokból építkezik, melyekben az alaplüktetések (mérőütések) száma 8. A 4. lüktetés után kisebb cezura van, a 8. után nagyobb, tehát egy relatíve nyíltabb és zártabb felsor alkot nagyobb egységet. Az 1. és 3. ütem nyolcadokban halad, a 2. és 4. ütemben egymást kiegészítő záróritmusok. Tipikus szótagszámok: soronként 8 + 7, 8 + 6, 7 + 6. Mivel nem annyira a szótagszám kötött, mint inkább a lüktetések száma, egy-egy dalon vagy a típuson belül variálódhat a szótagszám az aprózás módja szerint. A sorok száma: kettő vagy négy. Ilyen ritmusú dalokat a magyarság már a honfoglalás előttről hozhatott magával, de igazi felvirágzásuk valószínűleg a középkori európai „vágáns-ritmusú” dalok, mulattató énekek hatásával magyarázható. — E mulattató dalanyaghoz

is egy vegyes, sokféleképpen variálható szövegekészlet tartozik, melynek hol ez, hol az a strófája jelenik meg az idetartozó dallamokhoz kapcsoltan. Ennek megfelelően a 222., 223., 226., 227., 228., 229. szövegei egymással kombinálhatók, cserélhetők.

223

Ren-gesd u - ram a gyer - me - ket, hadd men - jek a tánc - ba,
mert most vannak a le - gé - nyek leg - jobb mu - lat - ság - ba'.
Mind el - sza - kadt a csiz - má - juk a sok tán - co - lás - ba',
hej, most van - nak a le - gé - nyek leg - jobb vi - gasz - ság - ba'.

2. Rengesd uram a gyermeket, hadd megyek a táncba, — mert most vannak az asszonyok legjobb vigasságba', — mind kilikadt a pendelyek a sok kuporgásba, — hej, most vannak az asszonyok legjobb multságba.

3. Házi uram menjen ki a komorájába, — hozzon ide egy pint bort a piros borából, — piros bor a kezembe, itt az üveg benne, — gyere kedves galambom, üljél az ölembe.

4. Ez a kislány tejet visz, mind ellocsogtatja, — utána megy egy legény, mind felnyalogatja, — hopp, füstöm, aranyom, drága gyöngyvirágom, — bárcsak egyszer lehetnék véled, vigasságom!

II.1. Jó szerencsét egész háznép, szép asztal vendéggel, — víg mulatást, ezer áldást csendes békességgel! — Kívánom szívemből néktek, bút ne szemléljete, — amíg éltek, így éljete, jó véget érjete.

2. Itt járkálva nagy csudálva hirtelen megállék, — zengést-pengést, hippet-hoppot, tippet-toppot hallék, — a paripám megállítva ide besétálék, — a lakomát hogy megláttam, ugyan elbámulék.

3. Látom, hogy mind vígan vagytok, engem nem kínáltok, — elfogadnám, ha vagy egyszer borral kínálnátok, — tyúk-combokkal hajgálnátok, jó bort nyújtanátok, — velem együtt vigadnátok, tallért is adnátok.

A

Sánta csikós, vak tehenes, süket ökör-pásztor ...

B **Laki Imre a kordét előkészítette ...**

C **Kovács Pista a kordét előkészítette ...**

A kanásztánc-ritmusú dalok tarka csoportján belül is feltűnik egy külön, dallamstílusban is összetartozó réteg. Ezeket már nemcsak a ritmus, hanem a zenei gondolat, sőt valószínűleg a zenetörténeti gyökerek szempontjából is egy csoportnak kell vennünk. Vessük össze e dalt a **193.** sz. dudanótával! A fenti dal 3-4. versszakának hangösszevonása mutatja, hogy a szótagszám változó; további összevonásokkal akár duda-ritmusúvá, a **193.** közeli változatává lehetne egyszerűsíteni. — Ilyen dalok nemcsak a népzeneben maradtak fenn, hanem népszerű dalok félig-meddig már műzenei lejegyzéseiben is. Ilyen lejegyzésből vettük a II. szövegsorozatot.

224 **Úgy tetszik, hogy jó helyen vagyunk itt, úgy tetszik, hogy máskor is voltunk itt,**
mulassunk hát egy vagy két ó - rá - ig, végbúcsúnkat még ki nem ad - ják itt!

2. Végbúcsúnkak hamar vége leszen, — szegény legény akárhová mégyen,
— akármerre fordítsa kalapját, — szegény legény így éli világát.

A **223.** dallam szótagszám-változata. A XIX. században lett népies műdalként rendkívül népszerű.

225 El - sza - ladt a ke - men - ce, te - le po - gá - csá - val,
 u - tá - na ment a mes - ter e - gész csa - lád - já - val.
 R. Lúd lá - ba a tál - ba, lúd lá - ba a tál - ba, jó lesz va - cso - rá - ra.

2. Elszaladt a kemence, utána a kuckó, — utána a varrógép minden bugyorostó'.
 R.

3. Megfogtam egy szúnyogot, nagyobb volt egy lónál, — kisütöttem a zsíriját, több volt egy akónál. R.

A Elszaladt a kemence ...

Mint a dudanótáknál, úgy a jellegzetes kanásztáncoknál is felismerhetünk egy lappangó kétsorosságot, mely vagy ismétlésekkel egészül nagysorossá, vagy refrénnel bővül ki. Vessük össze a fenti dalt a 223-224.-el!

226 Az o - lá - hok, az o - lá - hok fa - ci - pő - be' jár - nak,
 a - zok é - lik vi - lá - gu - kat, kik pá - ro - san hál - nak,
 lám én sze - gény szol - ga - le - gény, csak e - gye - dül há - lok,
 a - kár - mer - re ta - po - ga - tok, csak fa - lat ta - lá - lok.

IV. TÁNCNÓTÁK

2. Mindenkinek van babája, csak énnékem nincsen, — kinek kettő, kinek három,
— nekem egy csepp sincsen, — ha az Isten egyet adna, nagyon megbecsülném,
— kezit-lábát összekötném, a füstre föltenném.

3. A dinemnek, a dánomnak nem lesz soha vége, — ágyomasszony
pöndölének leszakadt a széle, — szekéroidal, vendégoldal, járjad bolond, járjad,
— ha nem járod, ha nem járod, törjön el a lábad.

4. Tegnap jártam zab-aratni, ma megyek kötözni, — elvesztettem feleségem,
most megyek keresni, — ha még egyszer megkaphatnám, jaj de
megbecsülném, — kezit-lábát összekötném, a füstre feltenném. (A 3-4.
dallamsorra.) Le-levenném, s jól megverném, újra visszakötném, le-levenném s
jól megverném, újra visszakötném.

A **Oláh lányok, oláh lányok fapapucsba' járnak ...**

B **Arra alá az olaszok fapapucsban járnak ...**

C **Tegnap voltam zab-aratni, ma megyek kötözni ...**

D **A csikósok, a gulyások kis lajbiba járnak ...**

Jellegzetes moll pentachord kanászdallam. Az első sor főhangja a kvint, mely itt lehajlik a tercre, sőt néha a terchez csatlakozó, kiegészítő alsó szeptimre (**D** változat, 3. sor). A második sor ugyanennek a dallamnak alaphangra lefutó változata. A kétféle elem vagy variálódva megismétlődik a 3-4. sorban, vagy e periódikus fölépítés helyett A A B A forma irányában variálódnak. — A kanászdal-stílus szövegei sokszor játékos vagy duhaj „nonszensz”-ötleteket halmoznak.

227

Meg-fog-tam egy szú-nyo-got, nagyobb volt egy ló - nál,
 Ki - sü - töt - tem a zsír - ját, több volt egy a - kó - nál,
 a - ki az - tat el - hi - szí, sza - ma - rabb a ló - nál,
 a - ki az - tat el - hi - szí, sza - ma - rabb a ló - nál.

A

Varga Vilmos a gordét előkészítette ...

B

Ez a Mária tejet visz, mind ellötyögteti ...

C

Még azt mondják nem illik a tánc a magyaroknak ...

D

Megfogtam egy szúnyogot, nagyobb volt egy lónál ...

További versszakokat az előző dalokból vehetünk hozzá. (A daltípushoz párosító szövegek is szívesen társulnak!) — Mint a dudánótákban, úgy a kanásztáncoknál is többféleképpen

illeszthetők össze az alapelemek (mozaiktechnika). Mindezt akkor értjük meg, ha a dalanyag mögött egy régi hangszeres formula-készletet látunk. Az egymáshoz izülő, a hangszerjátékos „kezeben lévő” ütempárokat ismétléssel, variálással, transzponálással igyekeznek minél terjedelmesebb tánczenévé nyújtani.

228

Még azt mondja az én u - ram, hogy en - ge - met meg - ver,
 csak azt hány - ja a sze - mem - re, hogy a rok - ka he - ver,
 uc - cu, é - des fe - le - sé - gem, de jó gazd - asz - szony vagy,
 a - mit ösz - sze - ke - res - get - tem, mind el - po - csé - kol - tad.

2. Kitanultam feleségem minden hamisságát, — megtaláltam a zsebébe az üveg pálinkát, — uccu, édes feleségem, de jó gazdasszony vagy, — amit összeresgettem, mind elpocséskoltad.

A

Kéreti a nénémet cifra szabólegény ...

B

Rederenne, rine-rede ...

C

Kertbe virágot szedtem, lábam összetörtem ...

A nagyambitusú kanásznóta jó példája. Az oktávrról kvintre és kvintről alapra ereszkedő sorokból többféleképpen szerkeszthető négysoros dallam, éppúgy, mint a dudánótáknál. — Dunántúli

változatait, pásztortáncként lásd 111 népi táncdal: 14-15. — Hódmezővásárhelyen boriváskor használták: a 2. versszak 2. soránál kihúzták az éneklő társaságban lévő asszony kötényének zsebéből a borosüveget vagy pálinkás butéliát, s a soron következő ivott belőle, a dalt csak azután folytatták.

229

Hüccs ki disz - n ó a be - rek - b ől, csak a f ü - le lát - szik,
ka - nász - boj - tár bo - kor mel - lett me - nyecs - ké - vel ját - szik.
Ját - szik, ját - szik, de bez - zeg hol a ki - lenc ár - tány?
El - haj - tot - ta a Ba - kony - ba cif - ra - szű - rös zsi - vány.

2. Megfogtam egy szúnyogot, nagyobb volt egy lónál, — kisütöttem a zsírját, több lett egy akónál, — varrd meg varga a csizmám, megadom az árát, — ha nem adom, odadom a szúnyogom háját.

3. Hej két tyúkom tavali, három harmadévi, — ha tudátok, hogy az enyém, mért adtatok enni? — Tyutyu szőke, tyutyu barna, tyutyu mind a három, — a kakasom se veszett el, nincsen semmi károm.

4. Túr a disznó a verembe, csak a füle látszik, — bokor mellett a kanász menyecskevel játszik, — megismerni a kanászt csak a járásáról, — csöngöbönge acelláruul, fényes baltájáruul.

A

Megfogtam egy szúnyogot, nagyobb volt egy lónál ...

B

Csóri kanász, mit főztél? Tüdőt káposztával ...

C

Túr a disznó a verembe, csak a füle látszik ...

Kanásztánc-ritmus, de most más dallamgondolathoz illesztve: a l-s-r-s / 1-s-r-m stb. gerinchang-sor mutatja, hogy a „Páva”-dallammodell legnagyobb szótagszámú megvalósítása áll előttünk. — Acelláru! = acéljáról.

230

Nem va-gyok én sen-ki-nek se a-dó-sa, a-dó-sa,
 él még az én fe-le-sé-gem é-des-any-ja,
 é-des-ap-ja, meg an-nak az a-pó-sa, a-nyó-sa.

R. Eb fél, ku-tya fél, míg az i-pam, na-pam él,
 eb fél, ku-tya fél, míg az i-pam, na-pam él.

2. Szép vagyok én, csak a szemem fekete, fekete, — nem vagyok én az erdőben remete, remete. R. Eb fél...

Valószínűleg a XVII. századból való — de korábbi dallamstílusból származó — táncdallam. Cifrázott hegedűs változatát már a XVIII. század elején följegyezték.

231

Kin - csem ko - mám - asz - szo - szo - ro - szo - rossz asz - szony,
 adj egy ma - rék len - cse - csé - re - csé - re - cse - csét!
 Me - lyért ci - gány asz - szo - szo - ro - szo - rossz asz - szony,
 majd mond jó sze - ren - cse - csé - re - csé - re - cse - csét.

2. Ki sem merek men-nini-nini-ninini, — kapum elébe kiáll-nini-nini-ninini, — mert mindjárt asszon-gyagyá-ragyá-ragyagyák, — hogy engem a szerelem babá-raba-bánt.

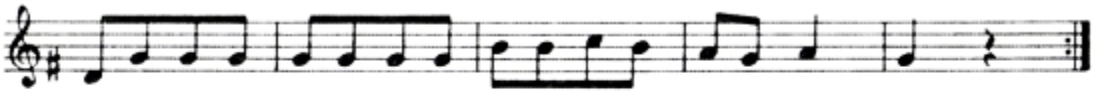
A 230. dal változata, egyben a 209. számúnak szinte hangról-hangra megfelelő, csak éppen hangszeres figurákkal megszapорázott alakja. Legtovább Kelet-Magyarországon emlékeztek rá: a Nagykálló vidékén szokásos kettős táncnak („Kállai kettős”) ez a frisse, gyors-tétele.

232

Kösd fel Ör - zse ködmön - ké - det, kösd be bog - lyas fe - jecs - ké - det,
 ma - radj itt a nyá - junk - nál, mind - jár' visz - sza - té - rünk már.

2. Hurka, kolbász, szalonna, — pásztoroknak jó volna, — ha ja gazdasszony adna, — ha ja gazdasszony adna.

Újabb stílusú, németes táncdal. Sok táncdallamot a betlehemes játékok tartottak emlékezetben, itt a „színdarab” (a pásztorok betlehemi táncával) mintegy megőrző keretet adott a zenének is. — Az 1. versszakban a pásztorok Betlehembe indulnak, és „Örzsére” hagyják a nyáját; a 2. versszak a betlehemesek szokásos adománykérő szövegeit idézi. — E táncdallam Bartók „Kalamajkó” c. hegedűduójának nyersanyaga.

233 Három fe - hér kendőt veszek, ha fel-teszem, fe-hér le - szek.

 Fe - hér le - szek, mint a hattyú, mint a hattyú, nem öl meg minden fattyú.

2. Három piros kendőt veszek, — ha felteszem, piros leszek, — Piros leszek, mint a rózsza, mint a rózsza, — rám illik a babám csókja.

3. Pántlikás kalapot veszek, — mellé rozsmaringot teszek. — Szagos leszek, merre járok, merre járok, — jobban szeretnek a lányok.

A XIX. században divatos népies táncdallamok, műdalok példája. Ha nincs is különösebb művészi értéke, a forma- és ritmusszerkezet kedves, egyéni vonást ad neki.

234 Nincs mi - ná - lunk olyan asszony, mint az öreg Lo - ho - nyá - né komámasszony,

 mint az ö - reg Lo - ho - nyá - né ko - mám - asz - szony.

2. Megsüti a túróslepényt, — odavárja, odavárja a sok legényt, ./.

3. A lepényem megettétek, — Sári, Mária, Juli lányom elvegyétek. ./.

4. Nem kell nekünk a kendő lánya, — szőlőzsírral pirosított az orcája. ./.

5. Azt sem Isten adta rája, — maga keze, kutya körme kente rája. ./.

Szintén XIX. századi szerzőtől származó, majd gyorsan népszerűvé lett táncdallam. Melodikájában a korízlésről árulkodik a második sor figurációja, viszont a forma a „Hopp Juliska”-féle bővült kétsoros dudánóta-származékokra emlékeztet.

235

Kecs - kék, le - gel - je - tek, mert ha fá - nak ne - ki - men - tek,
 fá - nak ne men - je - tek, fe - je - te - ket be - ve - ri - tek,
 Szi - ni kút, sza - ni kút, szent - and - rá - si sob - ri kút.

A

Szélről legeljetelek ...

A főként Dunántúlon népszerű „Takácstánc” változata. A dallamtípus a XIX. században válhatott népszerűvé, zenei rokona a sokfelé ismert „Csípd meg bogár” hangszeres táncdarab is. Jellegzetes, fölkiáltásszerű motívummal indulnak, többnyire megismételve azt. Ezután apró hangszeres motívumok ismétlésével, szekvenciázásával kitöltött középrész következik, majd a formát frappáns zárómotívum kerekíti le.

236

Sárga ku - ko - ri - ca - szár, másod - já - ra ka - pá - latlan marad - tál,
 te meg kedves kis ba - bám, ö - le - let - len, csó - kolat - lan marad - tál.

2. Sárga pikét a ruhám, — abba szeret a galambom igazán, — holnap is azt veszem rám, — abba ölel-csókol engem a babám.

3. Sárga csatos a cipőm, — elhagyott a kökényszemű szeretőm, — ha elhagyott, nem bánom, — nyílik még a tearózsa az ágon.

4. Meghalt az öregapám, — ezer pengő adósságot hagyott rám, — ha hagyott is, nem bánom, — jön a tavasz, bekeresem a nyáron.

A

Ritka kukoricaszár, -ricaszár ...

B

Sárga kukoricaszál ...

Ahogy többféle jellegű dallamot hoz össze a „fríg” megjelölés (vö. 219. számnál), úgy a „mixolíd” elnevezés is többféle tonális jelenséget takar. A középkori zeneelmélet ezeket finomabban megkülönböztette. A nagyterces, kisseptimes hangkészletű dalokat két csoportra osztotta. Külön vette azokat, melyek az alaphanggal szembeállítják az alatta lévő nagyszekundból, a fölötte lévő nagyszekundból és a kvartból álló hangcsoportot (ilyen magyar népdal pl. a „Jelenti magát Jézus”, lásd 479. sz.), s külön azokat, melyek az alaphanggal a kvintet állítják szembe, s a kvint kiteljesedéséhez, megkoronázásához veszik igénybe a septimet is, mint a jelen dalban is. (A középkor az előbbi csoportot 8., az utóbbit 7. tónusúnak nevezte.) Mi a szolmizációval szoktuk őket megkülönböztetni (szó-végűek vagy dó-végűek tá-val). Ezek mellett népzeneink még más eredetű „mixolíd” dallamokat is tartalmaz.

237

A pa - ta - i kocs - ma - aj - tó nyit - va van,
 va - la - mennyi ré - sze - ges le - gény ben - ne van,
 én is bemegyek oszt be - kö - tőm a lo - va - mat,
 még az éj - jel ki - mu - la - tom ma - ga - mat.

2. Kék pántlika a bakancsom fűzője, — gyáva legény, kinek nincs szeretője, —
 gyáva legény, kinek kettő-három nincs, — kinek szőke, barna szeretője nincs.

Tempójában, ritmusvilágában már az újstílusú népdal közelében jár. Lassú csárdást táncolnak

rá (♩ = 126 körül), mint ahogy a kifejezetten újstílusú népdalokat is (ilyeneket bőven adunk a kötet más fejezetében) főként a csárdásokhoz használják tánczeneként. A fejezet utolsó példái tehát áttekintést adnak a táncnótákhoz legkésőbb a XIX. század folyamán hozzáadott stílusokról. Érdekes, hogy ennél későbbi, XX. századi divatos zenék, slágerek már nem tudtak megragadni a közösség emlékezetében: egy ideig ugyan az ország egyik végétől a másikig harsognak, három-négy év múlva már senki sem emlékezik rájuk.

6. fejezet - V. IVÓNÓTÁK

A király „conbibator”-ának, ivótársának lenni a középkorban megtisztelő címet jelentett. Miért? Mert az együtt-ivás, legalábbis elvileg, nem egyszerűen borfogyasztást jelentett, hanem a férfitársaságok kötetlenebb együttlétét, a beszélgetések, híradások lehetőségét, események megtárgyalását, közben akár hősénekek vagy más tanulságos énekelt történetek meghallgatását is.

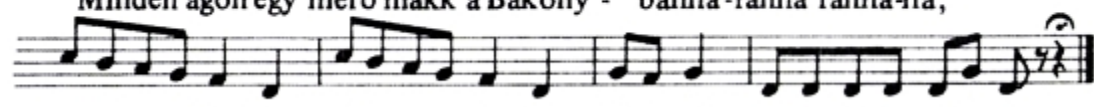
Az ivás akkor válik emberhez méltó eseménnyé, ha kultúrája van. Az ivónóták egyrészt az éneklésnek alkalomhoz illő tárgyai, másrészt magának az ivásnak mértéket adó szabályozói, hiszen a régi szokás szerint a kancsó körbejár, s a következő ivóra csak meghatározott rendben, ivásának a dal által meghatározott ideje szerint kerül sor. Ahogy a jó szőlőtermő földek évszázados kultúra eredményei, úgy a bor is akkor „vidámítja az ember szívét”, ha együttfogyasztása kultúrával átjárt tevékenység: a közösség emberies megnyilvánulásai, tréfával, barátkozással, szertartásossággal, művészettel valamiképpen egybekapcsolódik.

Poco rubato

238

Ó mely sok hal terem az nagy Balaton - bahha-rahha rahha-ha,
Minden ágon egy mérő makk a Bakony - bahha-rahha rahha-ha,

örül ott a ha-lász, rikkangat a kanász ö-rö-mé - behhe-rehhe-rehhehe.

2. Szépen illik a sült kappan a cintál-rahha-rahha-rahaha, — jó bort mérnek Füreden és Kaposvár-bahha-rahha-rahaha, — igyál, jó barátom, tőled nem sajnálom, — sokáig é-hhé-réhhé-réhhéhélj!

3. Addig kell a vasat verni, amíg tü-zehhe-rehhe-rehhehes, — semmit sem ér olyan hordó, amely ü-rehhe-rehhe-rehhehes, — kell hát bele tenni, ki kell aztán venni, — ha szükség-gehhe-rehhe-rehhehes!

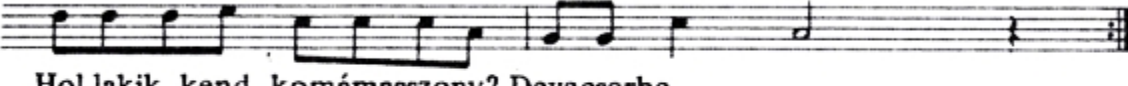
A

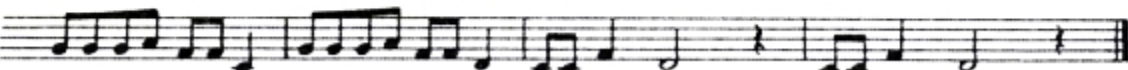
Ó mely sok hal terem az nagy Balatonba ...

B

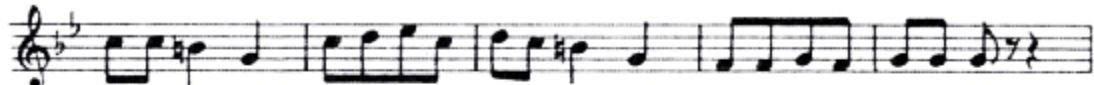

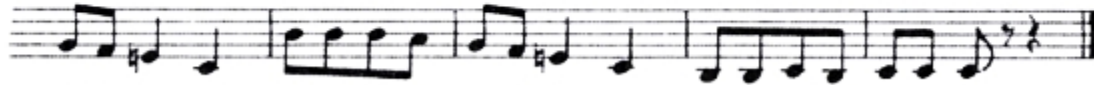
Hol lakik, kend, komámasszony? Devecserbe ...

Hosszú kezdősor, mely megismétlődik; ezután rövid motívumok ismételtetése, végül az első sorra visszaütő, de rövid, csattanós zárósor: ez a formaképlet különösen XVII. századi irodalmunkban jött divatba. Az „Ó mely sok hal” szöveg stílusa, egyes fordulatai nyelvileg is emlékeztetnek a XVII. századi daloskönyvekben található énekekre. Mivel e szöveg mindig ezt a dallamot hozza magával, talán a dallamot is a XVII. század tájáról valónak tarthatjuk. A népdalokról többnyire igen nehéz kideríteni, mikor keletkeztek; eredetük meghatározásában sokszor csak stíluselemző megfigyelésekre támaszkodhatunk.

239
 Duna-par-ton van egy malom,búbána -tot őlnek azon, e -je -ha!

nekem is van búbánatom, o-da-vi -szem, le -já -ra-tom,e-je -ha!

2. Imolácsi, mamolácsi, — most iszik a Péter bácsi, ejeha! — ha ivott a Péter bácsi, — igyék hát a Bódi bácsi, ejeha!

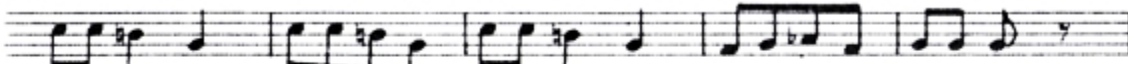
3. Esik eső, bugyborékol, — szól a kakas, kukorékol, ejeha! — ez a kakas nem jó kakas, — éjfélre szól, hajnal hasad, ejeha!

4. Uccu kislány, ugorj egyet, — ne sajnáld a cipellődet, ejeha! — ha elszakad, újat veszek, — mégis csak a tied leszek, ejeha!

5. Beteg asszony, fáradt legény, — húzd meg nekem, cigánylegény, ejeha! — várj egy kicsit, ha jól lakom, — majd a talpad alá rakom, ejeha!

A
 Uccu kislány, ugorj egyet ...

B
 Beteg asszony, fáradt legény ...

C

Imolácsi, mamolácsi ...

Szintén a XVI-XVII. században jött divatba irodalmunkban és zenénkben az olyan hármas tagolású, hosszú sor, melyet „a-a-x” képlettel jelölhetünk: egymáshoz kapcsolódó, egymásra rímelő motívumpár, melyet egy eltérő (kissé hosszabb vagy rövidebb) harmadik elem zár le. Legismertebb példája a „Balassi-verssor” (6 + 6 + 7), de más szótagszám-megoldásban is előfordul. Szabályosan kvintváltó népdalaink között van egy nem nagy, de szilárd és jellegzetes csoport, mely így alakítja a dal előtagját, majd kvintváltással megismétli a képletet. Dalunkban a rövid „x” tag az „ejeha”.

240 Poco rubato

Hozz bort, kocs-má-ros-né, meg-a-dom az á-rát,
ha én meg nem adom, i-haj-na, megadja ga-lambom, i-gaz a'.

2. A szilágyi utca tiszta kukorica, — tele van szép lánnyal, ihajna, — szőkével, barnával, igaz a'.

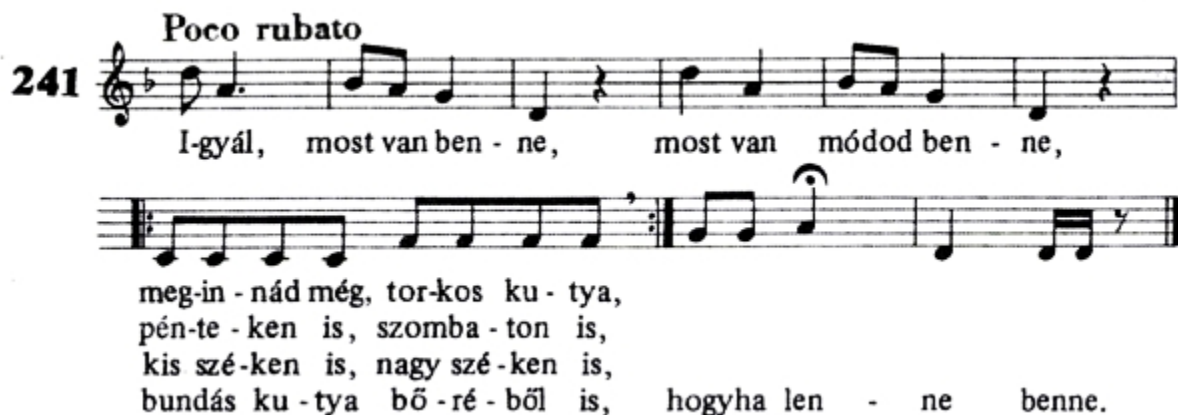
3. Köztük van a babám, nincs is annak párja, — a vállamra borul, ihajna, — megölel, megcsókol, igaz a'.

A

Hozz bort Vica, Naca ...
megad - ja jajt az én rózsám va-la - ha.

Népszerű ivónóta, számos múlt századi főljegyzésben is ismert. Érdekes a hangnem: az első nagysor (melynek ismétlése tetszőleges, „ad libitum”) fríg vagy plagális moll jellegű (d'-b-á-g-d); melynek alsó szakasza a dal második felében önállósul, s dúr-pentachord színezete mintha feledtetné a d valódi értelmét.

241 *Poco rubato*

I-gyál, most van ben - ne, most van módod ben - ne,
 meg-in - nád még, tor-kos ku - tya,
 pén-te - ken is, szomba - ton is,
 kis szé-ken is, nagy szé-ken is,
 bundás ku - tya bő - ré - bő l is, hogyha len - ne benne.

2. Igyál, jó barátom! — néked ezt kívánom. — Meginnád még, torkos kutya...

3. János a te neved, — annak mondanak téged, — ej, de még a Tiszán túl is, —
 ej, de még a Dunán túl is — híred van tenéked!

Az ivónóták egyik csoportjának jellegzetes formája és előadási módja: nagyívű, dallamos kezdősor — nagy hangon, széles tempóban énekelve; a sor megismétlődik; új, aprózott motívum — gyorsabb tempóban, kissé „hanyagabb” énekléssel, többszöri, esetleg rögtönzött számú ismétléssel; végül kissé lassított, rövid zárósor.

242 *Poco rubato*

Vö-rös bor nem drá - ga, Két kraj - cár az á - ra,
 Hej! hozz egy it - cét, vagy egy messzőt, hadd danol - jak há-rom ver - set
 az - u - tán el - me - gyek.

2. Ne búsulj, angyalom, — van még egy forintom, — Hej! kit kerestem szövésemmel, fonásommal, varrásommal, fútozgattam, azt is a számodra hagytam: — mulasd el, nem bánom!

3. Igyál, most van benne, — most van módod benne, — Hej! meginnád még torkos kutya, pénteken is, szombaton is, kis széken is, nagy széken is, bundás kutya bőréből is, — hogyha lenne benne.

A

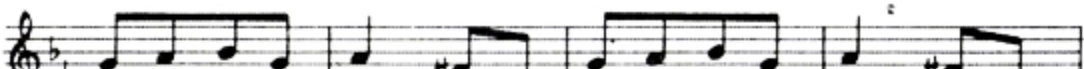
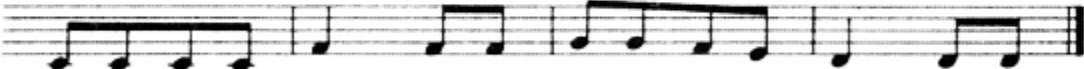
Vörös bor nem drága ...

B
 Volt egy forin - tom ...

C
 Vörös bor nem drága ...

D
 Ne búsulj angyalom ...

Formája a 241. sz.-al egyezik. Az „aprja” motívum itt is kötetlenül ismétlődik, leleményes újabb szövegelemekkel akár rögtönzötten bővíthető. — Itce, messző = régi úrmértékek; vers = régi nyelvünkben egy hosszabb „tételnek” — akár például a harangozásnak — egy szakasza.

243
 A - dott Is - ten sze - ke - ret, sze - ke - rem - nek ke - re - ket,

 ü - ve - gem - nek fe - ne - ket, ab - ból i - szom e - le - get.

2. A doktor is azt mondta, — vizet ne igyam soha, — mert a vízben béka van, — életemnek vége van. (A 3-4. dallamsorra:) Bort igyam én, nem vizet, — ez vidámít engemet.

A
 Az orvos is azt mondta ...

B
 Ád az Isten szekeret ...

C
 Elmégy rózsám? El biz én ...

Főhangjai: 1-^tm / 1-^tm / r-s / 1-m. Egy nagyobb dallamcsaládunkra jellemző zenei gondolat, vö. például a 156., 591., 293., 582. stb. sz. dalokkal.

Poco rubato

244

Va - sár - nap mu - lat - ni, hét - főn köll tán - col - ni,
ej, ked - den bort köll in - ni, szer - dán ki - fi - zet - ni.

2. Csütörtökön aludni, — pénteken fölkelni, — ej, szombaton délután estefelé megkérdezni: édes gazdám, — mit fogunk dolgozni?

3. Bár mindig úgy vóna, — hogy vasárnap vóna, — ej, minden szógalegény — kedvére mulatna.

II. 1. Igyunk itt, mert van mit, — jó ember lakik itt, — hej, nem csörög, nem csattog, — elmulathatunk itt.

2. Haragszik a gazda, — hogy mi itt mulatunk, — hej, vigye jel a házát, — de mi jitt maradunk.

3. Uccu, édes vendég, — úgy szeretlek, hogy még! — Hej, kinyitom az ajtót, — kilöklek, ha nem még!

A

Vasárnap bort inni ...

Ritmusát vessük össze a 242. számmal! Valószínűleg irodalmi jellegű szöveg népi átvétele; francia dalok közt is megtalálható.

245

Hej, a mo - hi hegy bo - rá - nak száz fo - rint az á - ra,
ha a magyar ban - kó foly - na, any - nyit ad - nék rá - ja,
ha én meg - vált - hat - nám a Kos - suth ban - kó - ját,
mindjárt meg - ö - lel - ném galam - bom de - re - kát.

2. Hej, eladtam magyar pénzen virágszarvú ökröm, — szántani kellene, nincs min, szép telkem, örököm, — sem ökr, sem bankó, hallod-e te Jankó? — igen sok pénz nem jó, pallag a rozs-talló.

Kezdősorát vő. a 240. daléval. Szintén diákos-féllírodalmi költészet emléke lehet. Bár a szöveg értelme nagyjából sejthető (eladott telek, ökr, borra költött pénz), az egymáshoz fűzésben van valami hevenyészettség, szinte játékos értelmetlenség, mely jól illik a műfajhoz.

246

Ü - res a po-hár, nincsen te - le, nincsen te - le,
hej, X. Y. tölt-sed te - le, tölt-sed te - le.

2. Másik is üres, — nincsen tele, nincsen tele, — hej, Z. V. tölt-sed tele, tölt-sed tele!

3. Hej, koma, koma, — ne hívj haza, ne hívj haza, — a pohár tele, — ne hívj engem hazafele!

II.1. Hej, Luca Panna — megy a kútra, megy a kútra, — hej, piros almát — hint az útra, hint az útra.

2. Hej, aki aztat — fölkapkodja, fölkapkodja, — hej, azé lesz a — Luca Panna, Luca Panna.

3. Hej, ez a barna — felkapkodta, felkapkodta, — hej, ezé lesz a — Luca Panna, Luca Panna.

A

Hej, Luca, Panna ...

Szlovák eredetű dallam. Szlovák változatok mellett Nyitra megyei magyar adatunk is van, s följegyezte egy múlt századi dalosgyűjtemény összeállítója is (Limbay Elemér, 1880 táján).

247

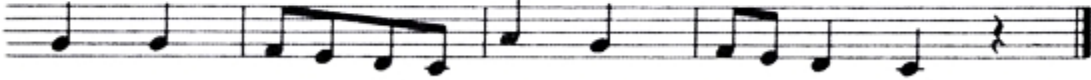
Ci - ne - ge, ci - ne - ge, ha - ra - gos pin - tyő - ke,
éj - fél - be', haj - nal - ba' szé - pen szól a fecs - ke.

2. Borom a szőlőbe, — magam a pincébe, — pohár a kezembe, — bort iszom belőle.

A
Szeretnék szántani ...

B
(szövegtelen)

E dallam többféle szöveggel ismert, ivónóta-szövege alkalmi ráhúzás. Érdekes a dallam hangnemi szerkezete: a felső d' hang alá tercek rétegződnek, az alsó d-nek pedig fölébe. A d'-h-g és d-f-á hangcsoportok összehangzásának élessége több „dór” dallamtípusunkban megfigyelhető.

248
Ál - dott ma - ró - ti bor, de jó vagy, jó va - lál,

még a sza-god-tól is ir - tó - zik a ha - lál.

2. Bárcsak a sivatag — homokos hegyeken — támadna ily forrás — csak egy is, ha több nem.

3. De sok ember menne — arra a forrásra, — jól megszíná magát — pióca módjára.

A
Egy nagyorrú bóha ...

Az ereszkedő dúr dallamok a későközépkorban Európa-szerte népszerűek voltak. Nálunk nagyobb tömegben valószínűleg csak a XVIII—XIX. században terjedtek el, olykor akár kvintváltó szerkezettel párosítva, mint itt is. Az 1750 utáni diákmelodiáriumban tucatszám található ilyen — meglehetősen egyszerű, néha már-már együgyű — skálázós dúr-kvintváltás.

249

Ezt a po - hárt ki - i - szom, él - jen a ba - rát - ság!

mind egy csep-pig meg - i - szom, él - jen a ba - rát - ság!

R. Éljen, éljen, éljen az, éljen, éljen, éljen az, éljen a ba-rát-ság!

2. Ez a pohár bujdosik, éljen a barátság, — kézről kézre adatik, éljen a barátság!
R.

3. Nosza pajtás, tölts innom, éljen a barátság, — feljebb töltsed poharam, éljen a barátság! R.

4. Nosza pajtás, fogd meg hát, éljen a barátság, — éljen, éljen, éljen az igazi barátság! R.

5. Nosza pajtás, koccintsunk, éljen a barátság, — nosza pajtás, igyunk hát, éljen a barátság. R.

6. (Az ivó:) S az én torkom nem rozsdás, éljen a barátság, — megihatja úgy mint más, éljen a barátság! R.

7. Kezemben van a pohár, borral van megtöltve, — hogyha nem haragusznak, iszom is belőle, — nekem bizony jól esnék, a többiek nem lenék, bizony bátor lenék!

8. (A többiek:) Nosza pajtás, tedd le már, éljen a barátság, — nosza pajtás, ereszd már, éljen a barátság! R.

9. Hát te hangász, mirt hallgatsz? húzd el a verbunkkal. — hogy vígan mulathassunk, szíves barátsággal. — Húzd rá, húzd rá szaporán, menjen ki-ki a során, — járjuk el a táncot!

Németből magyarra fordított, a múlt században népszerűvé lett ivónóta. Német formáját lásd Magyar Népzene Tára IIIA: 378. oldal. Megvannak szlovák, morva, délszláv változatai, egyszóval igazi „monarchiás” hagyatéék. Tanulságos azt is látni azonban, hogyan tette magáévá, mit változtatott rajta a magyar formaérzék. — Ha valóban a versszakok diktálják az ivás menetét, ha minden egyes ivónál végigjártsszák, játékos formában ugyancsak mértéket szabott az ének az ivás tempójának!

250

A, A, A, itt a te - li csu - to - ra:
szomjas tor-kunk tú - to - ra, ki ne fogy-jon a bo - ra.
A, A, A, itt a te - li csu - to - ra.

2. E, E, E, adjuk egymás kezibe! — Hadd folyjon ki izibe, ami szorult közibe. —
E, E, E, adjuk egymás kezibe!

3. I, I, I, meg kell szépen ölelni, — szánkhoz jól fölemelni és belőle jót inni. —
I, I, I, meg kell szépen ölelni.

4. Ó, Ó, Ó, ember kívánja, nem ló. — Jó az új is, mint az ó, ember kívánja, nem
ló. — Ó, Ó, Ó, ember kívánja, nem ló.

5. U, U, U, fölvidul a szomorú: — ha hiszik, ha nem hiszik, hogyha ebből jót iszik.
— U, U, U, fölvidul a szomorú.

A

Ess, ess, ess ...

B

Bor, borö, bor ...

Az ABC-s ivónóták egyrészt nyilvánvalóan az elmúlt századok vígkedvű diáktársaságait idézik föl, másrészt a tudálékosság és játékosság furcsa keveréke ugyanúgy hat, mint az a XX. századi könyv, amelynek le lehet csavarni a nyakát s egyáltalán nem tudást szívni belőle... Érdekes e dalok formája is: az ABC-t tartalmazó rövid kezdőmotívum — kis ismétlésekkel, motívum-játékokkal előrehaladó középrész — visszaváltás a kezdősorra. A kétféle anyag néha szinte tüntetően nem illik egybe; itt például a kezdősor tripodiája és a középrész ütempáros sorolása akar ellentétet formálni.

251

Á B C D, meg - i - szod - é?
 ezt a jó - fé - le bort, mely he - ted é - ve forrt,
 Á, B C D, meg - i - szod - é?

2. É F G H, fordítsd alá — a kiürült pohárt, mely minél több, nem árt, — É F G H, fordítsd alá!

3. I K L M, nem kímélem — torkomat a bortól, lábamat a portól, — I K L M, nem kímélem.

4. N O P Q, a nagyorkú, — hajtsa fel serlegét, úzze bú fellegét, — N O P Q, a nagyorkú.

5. R S T U, a szomorú, — most ne szomorkodjon, búnak útát adjon, — R S T U, a szomorú.

6. V W Z Zs, nem kell kávé, — gazda borral kínál, — a bor kedvet csinál, — V W Z Zs, nem kell kávé.

7. X Y, adsz-e innom? — enyhítem torkomat, felejtsem gondomat, — X Y, adsz-e innom?

8. Er Ár Ir Or, szökjünk sógor, — elég volt egy sódor, két-három kupa bor, — Er Ár Ir Or, szökjünk sógor.

A

Á B C D ...

B

Á B C D ...

C

Á B C D ...

A XVIII-XIX. század fordulójáról írásos feljegyzésünk is van róla. Latin szöveggel is énekelték. Ez a kormeghatározás az egész dalra is nagyjából elfogadható. A kis motívumok elegáns szövése, az egész formajáték valamiképpen a rokokó dalvilágát idézi (vö. 617.).

252

En - nek a gaz - dá - nak szép ko - csi - ja van,
szép ko - csi - ja e - lőtt jó két lo - va van,
még - is mi - kor hegy - nek hajt - ja, csip - ke - bo - kor meg - a - kaszt - ja,
akkor mondja: gyí, gyí, hopp! én is in - ni a - ka - rok.

II.1. Mikor masírozunk, kapitány uram? — Mikor masírozunk, kapitány uram? —
Holnapután, meg azután, csütörtökön ebéd után, — édes katonám.

2. Mit viszünk az útra, kapitány uram? — Mit viszünk az útra, kapitány uram? —
Töltött csirkét, sült malacot, egy kulacs bort, egy kalácsot, — kedves katonám.

A

Mikor masírozunk, kapitány uram ...

Bármily igénytelennek látszik e dal motívikája, tekintélyes történelmi rokonsága van. Az alapról kvintre ívelő, majd azt megerősítő kezdősor ismétlődik — utána szekvenciákkal osztott harmadik sor — végül rövid, frappáns zárósor: ilyen formát mutat pl. a XVII. század közismert éneke az „Igaz Messiásról” (529. sz.), s ilyen egyik szép XVIII. századi halottasunk („Ki ragyogni látod élted csillagát”). Persze a szekvenciázó játék még jobban hat az ivónótában; a zárósor pedig egyéni megoldással ugrik ki a szokásos formakeretből, alkalmat adva arra, hogy a kijelölt egyén a szünet alatt kihajtsa poharát.

253

Meg - ka - pál - tuk a sző - lőn - ket há - rom - íz - ben is,
 nem saj - nál - tuk rá e - rőn - ket, vár - juk a le - vit,
 fá - ra - doz - va em - le - get - jük a szü - ret ne - vét,
 no - sza paj - tás, vi - ga - doz - va i - gyuk a le - vét.

2. Ó én édes feleségem, sohasem bántlak, — sőt léssen gyönyörűségem, táncba is rántlak, — mit epezted így magadat? a kancsó tele, — dob' pokolba a kontyodat, igyál belüle!

A négy hosszú sor elrendezése — főként a 3-4. sor — dúr kanásznótáinkra emlékeztet, eltér azonban azok szokásától a kis motivikus elemek játéka: a kezdősor első motívuma tükörmozgásban ismétlődik, majd ismét alapformájában vezet a sorzárlathoz; a harmadik sor kis-szekvenciával kezdődik, majd a terclépést a kvint fölé dobva kitágítja az ambitust; a negyedik sor mintegy ezt folytatva magasabbról indul és végig szekvenciázva éri el az alapot. Szabolcsi Bence kimutatta, hogy az ilyen kis-motívum szövessel fölépített dúrdallamok XVIII. század végi újdonságok a magyar dalhagyományban.

Poco rubato

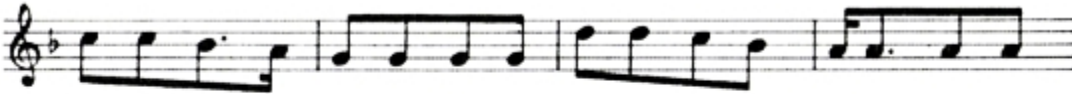
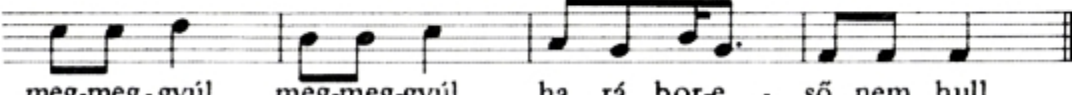
254

Kocs - ma - aj - tó nyi - to - ga - tó, é - des - a - nya szo - mo - rí - tó,
 R. bor ez, bor ez, jó, mert nem sa - va - nyó!

2. Szőlő volt ennek a neve, — zöld volt ennek a levele, — bor ez, bor ez...

3. Ha asszony iszik belőle, — félreáll a kontya tőle, — bor ez, bor ez...

A mereven szekvenciázó kisambitusú dúrdallamok általában újkori réteget alkotnak a magyar dalkincsben (vö. 232. stb. számmal).

255 Szá - raz kút a gé - gém csap - ja, sü - ti a szom - jú - ság nap - ja,
 meg - meg - gyúl, meg - meg - gyúl, ha rá bor - e - ső nem hull.

2. A szőlősbe volt határom, — s eladtam a tavaly nyáron, — s az ára, az ára — torkomon lesóvárga.

3. A kocsmában igen régen — kikopott az emberségem, — adsza ne, adsza ne, — ilyen szókkal főznek le.

4. Hm, biz az nem tréfa volna, — a felhőből hogyha folyna — boreső, boreső, — volna itt a bökkenő!

5. Hátha könnyeimnek árja — uram bocsá! borrá válna: — akkor még, akkor még, — hej, akkor többet sírnék.

A Száraz kút a gégém csapja ...

Az efféle, kissé erőltetetten kedélyes szövegekből a múlt századi népies (valójában a kismemesi-úri mulatásokhoz szolgáló) dalok hangulata érezhető ki (lásd Petőfi: Szomjas ember tünődése). Hiába az 1. versszak hasonlata, a versben megszólaló „népi figura”, a 4-5. versszak beszédstílusa, mindez inkább a jelmezhez tartozik. Ugyanakkor nem tagadható, van valamiféle egységes stílusa, megbocsátható szemtelen kedvessége — nem csoda, hogy az ilyen népies dalokat a nép is szívesen átvette.

256 Á - csi, á - csi, csi - mu - lá - csi, most i - szik a .... bá - csi,
 .... bá - csi i - szik most, nem kí - mé - li a bort most,
 te - rem annyi min - den - kor, mit meg - i - szik i - lyen - kor.
 végén:
 Vál - jék e - gész - sé - gé - re ez a jó bor.

2. (Az ismétlőjel után kezdjük a dallamot:) XY. iszik most, — annak örvendezzünk most, — gége-gége-gégeré (ismételgetve, amíg iszik, végül:) válják egészségére ez a jó bor!

Persze a dal nem több, mint egyfajta „hülyéskedés” — de ügyes eszközökkel zeneivé formálva. A kezdősor tripodiája, súlyos ritmuszárlata, kvartlépése hivataloskodó vagy amolyan darabos-játszi-ünnepélyes bejelentés; a szekvencia kevésbé jellegzetes dallam, de jól vezet rá a kiemelt pontra; amaz pedig ügyesen vissza a kezdőmotívumra, mely a ritmus variálásával ismétlődik, visszaidézi a kezdősort. Nem igazi művészet ez persze, de jól használ művészi eszközöket arra, hogy a játékot izesebbé tegye.

Rubato

257

Ez i-vott, az i-vott, az meg szo-mor - ko - dik;

Sej, bá-csi, csilaj - bá - csi, most i - szik a Ba-lázs bá - csi, haj!

Gére, gére, gére, gére, gére, gére, gére, gére, váljon egész-sé - gé - re!

A dal többféle tempóárnyalatot fűz össze. A kezdő sor széles, éneklős, különösen az utolsó ütem lelépésénél; a következő sor meglendülését hirtelen megállítja a „haj!”; a „gére, gére” mintegy giusto pörgeti le a dal hátralévő részét. Mindez összehangolódik a „cselekménnyel”: az első sor megéneklie az átvezetést egyik ivótól a másikig, a második sor kijelöli az új ivót; a koronánál kezébe adja a kancsót, időt enged a felkészülésre; azután kezdhet inni, de nem tovább, mint a dal engedi. A formát vö. a 241-242. számúval.

258

Minden nap, minden nap jó bor - ral kell él - ni,

annyi - ra, mennyire, annyi-ra, mennyire, meg kő része - ged - ni.

vagy:

2. Omni die, omni die vinum est bibendum, — ./ — toties, quoties, toties, quoties — vinum est bibendum.

3. Alle Tag, alle Tag muss mann Weine trinken, — ./ — so viel, wie viel, so viel, wie viel — muss mann Weine trinken.

4. Kázsvi den, kázsvi den nájies me vino, — ./ — toiko, koliko, toiko, koliko — nájies me vino.

5. Je buzse, je buzse dobro vino pitye, — ./ — aliga, toliga, aliga, toliga — dobro vino pitye.

6. Csárulesz, csárulesz diksa veres móres, — ./ — kugyulesz, gungyulesz, kugyulesz, gungyulesz — diksa veres móres.

Tréfásan felvonul minden nyelv e játékban, mely e tág hazában együtt élt, s ismert volt a múlt század elején: a magyaron kívül az iskolázottak latin „anyanyelve”, az uralkodóháznak és hivatalnokainak, meg az országba telepedett németeknek nyelve, sőt a szláv nemzetiségeken kívül a cigányoké is.

259

2. Azért is iszom, azért is iszom, — azért is iszom, az angyalát! — én fizetem meg a bor árát!

3. Megálljon kend, hó! enyém kocsi, ló, — eladjuk a gyeplőt, hámot, — éljünk egy kis jó világot.

4. Megálljon kend, hó! enyém kocsi, ló, — kifogom a csálás lovamat, — kihúzatom véle magamat.

5. Három meg kettő, huncut a jegyző, — hát a bíró hogy ne volna, — mikor a jegyző tanítja.

6. Négy meg kettő hat, berúgott a pap, — részeg az Isten szolgálja, — azér' szaladt széjjel a nyája.

7. Elmehetünk, gyi! nincs már mit inni, — maradt még egy rongyos bankóm, — azt is a csárdásnak adom.

A

Szívesen emlegetjük a magyar nép zenei hagyományőrzését. De tudni kell, hogy míg régi szép népdalainkat sokszor már csak a feledés előtti utolsó pillanatban találták meg gyűjtőink, igazán élőnek bizonyultak a múlt század keveset érő, de népszerű műdalai. Tetszik-nem tetszik, népünk ezeket legalább annyira tudta és élvezte, mint saját értékesebb hagyományát. Persze ezek közt is van jobb és van rosszabb; az előbbieket alkalmasak arra, hogy felidézzék a magyar zenetörténetnek egy furcsa szakaszát, a XIX. századi daltermést — legalábbis annak egyik

rétegét. A közülük való mulató-nóták szövege többnyire ilyen erőltetetten duhaj, hogy az énekes önmagát és társait a nagy hangulatba mindjobban beleheccelje — olykor már a jó ízlés határát súrolva.

7. fejezet - VI. ÉLETKÉPEK

A XIX. századi festészet egyik kedvelt témája: jelenetek, életképek a nép életéből sokszor valóban közvetlen szemlélet és ábrázolás alapján, sokszor abban az idillben, ahogy felsőbb körök a nép életét elképzelték. „Életképek” cím alá most olyan szövegű dalokat gyűjtöttünk, melyek nem oszthatók a klasszikus műfajokba, két-három versszakukkal éppen csak felvillantanak egy élethelyzetet. Egy részük lehet valóban a népelet terméke, főként az újabkori népdalokhoz kapcsolódók. Más részük, éppúgy, mint a fönntemlített festmények, a múlt századi népies hullámnak, egyfajta szerepjátszásnak termékei, a nép által is elfogadott módon, mint ahogy a nép elfogadta Petőfi népies verseit is. Valójában nem egységes műfaj tehát, de így, e románcszerűségben is jó képe egy korszaknak. A hozzá kapcsolódó dallamok közt akad néhány ma is népszerű régi dal, többségük azonban a XVII-XIX. századi stílusok lecsapódása vagy főként újstílusú népdal.

260

Béres legény jól megrakd a szeke-ret, sarjú túske böködi a tenye-red,
mennél jobban böködi a tenyered, annál jobban rakd meg a sze-ke-re-det.

2. Béreslegény mezítláb ment sétálni, — otthon hagyta a csizmáját vasalni, — kilenc kovács nem merte elvállalni, — mert nem tudott rendes patkót ráverni.

A

Béres legény, jól megrakd a szekeret ...

B

Béres legény, jól megrakd a szekeret ...

Ugyanaz a dallamgondolat — apró különbségek folytán — más-más arculatot kaphat. Ha a főnti dal minden sorának első ütemében helyreállítjuk a tipikus négygyolcados ritmust, a második ütemben pedig nem aprózunk, hanem két negyedét éneklünk (az ütem 3., 4. hangját), pontosan a 220. dallamot kapjuk. A „Béres legény” tehát amannak a tripódikus dalnak aprózásos változata, de idők folyamán mindkettő önállósodott, saját variánskört fejlesztett, s bizonyos földrajzi határok közt (a Dunántúlon) elterjedt. Tehát: külön-külön típusává vált.

261

Ki-haj - tom a lo - vam a rét - re,
 ma - gam is ki - me - gyek mel - lé - je,
 vá - gok ott ren - det a ka - szá - val,
 jól tar - tom a lo - vam szé - ná - val.

2. Kihajtom az ökröm a gyepre, — magam is kimegyek melléje, — vágok ott szarát a sarlóval, — jóltartom ökrömet a szárral.

3. Kihajtom a disznóm a nyájra, — magam is kimegyek utána, — vágok ott dudvát a kapával, — jóltartom a disznóm dudvával.

4. Kihajtom a ludam a gyepre, — magam is kimegyek melléje, — a ludam a gyepen legelész, — galambom mellettem heverész.

Kvintváltó dallamaink többsége gazdagon hullámzó sorokkal, a kvintváltástól eltérő finom változásokkal, s a második-harmadik sor valamiféle összedolgozásával lágyítja a kvintváltás merevségét. Vannak azonban olyan dallamok is, melyek szinte akart élességgel teszik egymás mellé a pontos transzpozíciójú két szakaszt. Főként akkor érvényesül ez, ha a dallamsorokban csak egy-két főhang szervezi maga köré a többi hangot; még inkább, ha a kezdősor nónája — az alaphang kvintjének kvintjeként — áttöri a klasszikus kvintváltó dalokban gondosan őrzött oktávkkeretet. Ezek a „merek” kvintváltó dallamok talán kissé későbbi, akár kora-újkori fejlemények lehetnek népzeneinkben.

262

Mi - kor már én ti - zen-nyolc é - ves vol - tam,
 ak - ko - ri - ban há - za - sod - ni a - kar - tam,
 ti - zen - két lányt ké - ret - tem a szá - mom - ra,
 mind a ti - zen - ket - tő hi - bám ta - lál - ta.

2. Az egyiknek kicsiny voltam, az volt baj, — a másoknak szegény voltam, az volt baj, — harmadiknak, hogy a szemem fekete, — negyediknek nem termettem kedvére.

3. Ötödiknek, hogy a pénzem kevés volt, — hatodiknak a vagyonom se sok volt, — hetediknek, mért nem paripán jöttem, — nyolcadiknak, mért nem Párizsból jöttem.

4. Kilencedik szivarfüstöt nem szívlel, — tizediknek nagybajuszú legény kell, — tizenegyediket anyja nem adja, — tizenkettedik nem megy férjhez soha.

5. Így hát nekem nem lehet megnősülni, — gyalázattal kell a világon élni, — gyalázattal nem élem világomat, — katonának beíratom magamat.

A

Mikor már én tizennyolc éves voltam ...

B

Mikor én még tizennyolc éves voltam ...

C

Isten őrizz a gyergyai havastól ...

Népzeneink egyik leggyakoribb sortípusa a 4+4+3 osztású tizenegyes. Többnyire kétütemű; nyolcadokban fut le, s egy ütembe tömörül a 4 + 4 szótag, majd szélesebben kimért a három szótag masculin ritmuszárata. Összekereshetők azonban e gyűjteményben ritmusváltozatai is:

a) ugyanez a képlet, de a záróritmus folytatja a nyolcadmozgást, főként rubato dalokban:

b) a dal 2-3. sorában az első nyolcadcsoport kiszélesedik, tenuto-hatást kelt:

c) ugyanez a megoldás az egész dalon végigvonul;

d) a 4+4 csoport végig széles negyedekben lép, tripódia keletkezik:

e) ugyanebben alkalmazkodó pontozás lép fel, itt-ott esetleg aprózódik a negyedérték, pl.:

Tizenegyes sorokat egyik-másik régi stílusú dallamunk is használ; gyakran előfordul a XVI. század históriás énekei közt is — igazi gazdagságát azonban az újstílusú népdalban fejtette ki.

263

I - ri - gyeim sokan van-nak, mint a kutyák, úgy u-gat-nak,
ha - gyok nekik oly na - po - kat, had' u - gassák ki ma - gu - kat.

2. Irigykedjete, nem bánom, — leskelődjete utánam, — féljen a fene tülletek,
— kit akarok, azt szeretek.

3. Ördög bújjék kibe, kibe, — a dávodi legényekbe, — de abba se mindegyikbe,
— csak a régi szeretőmbé.

4. Ördög bújjék a szívedbe, — de kivetettél belőle, — akkor jussak az eszedbe,
— mikor bú száll a szívedbe.

5. Üssön meg babám a ménkő, — akkora, mint a malomkő, — halálotat nem
kívánom, — de ha megüt, azt se bánom.

A **Irigyeim sokan vannak ...**

B **Hiába jársz én utánam ...**

C **Azt gondolod, mindig így lesz ...**

D **Lesütött a nap a síkra ...**

A „mrev kvintváltást” csak a 4. sor domborúbb, a 2. sorra emlékeztető ívelése puhítja, s a dunántúli tercek színezik.

264

Pi - ros al - ma mo - so - lyog a domb - te - tőn,
 sár - ga ken - dős kis - lány sé - tál a me - zőn,
 szép a me - ző, meg - szé - pül a vi - rág - tól,
 vagy at - tól a sár - ga ken - dős kis - lány - tól.

2. A faluban nincsen legény, csak három, — hát a búzát ki vágja le a nyáron?
 — nagy a búza, ráhajlik a kaszára, — szegény legény sokat izzad utána.

3. A faluban nincsen kislány, csak három, — hát a markot ki szedi fel a nyáron?
 — piros pántlika lobog a derekán, — jaj, de gyengén hajlik a marok után.

A

Este kezdtem a lovamat nyergelni ...

Rubato

B

Piros alma beleesett a sárba ...

C

Egy sem rózsza, ki pirosat nem nyílik ...

A változatok tanulságosan bizonyítják az ún. dunántúli tercिंगadozást. A forma a kvintváltó és a „kiskvintváltó” alakok érdekes keveréke. Mintha már a 2. sor vége is a kvintváltást akarná érvényesíteni, utóbb azonban kiderül, hogy ez csak a kvintzárlat merevségét kerüli el, a valódi kvintváltás a 3-4. sorra vár. Jóleső összefoglalása még egyszer a teljes ambitusnak a 4. sornak a kvintváltástól eltérő domború íve. Érdeemes világosan kielemeznünk: hogyan osztaná szét kisebb ambitusokra a teljes hangkészletet egy következetes kvintváltás. Ezzel szemben, bár mindenütt érződik a főhangok ereje, mégis a teljes ambitus életben van tartva a teljes darabon át.

265 *Poco rubato*

Nincs bol - dog - ta - la - nabb a pa - raszt em - ber - nél,
bol - dog - ta - lan - sá - ga na - gyobb a ten - ger - nél,
éj - jel - nap - pal ké - sen, so - ha nyugta nin - csen, úgy kell talpon len - ni.

2. Bíró az adóért, pap, rektor stólaért, — zsidó és kocsmáros pálinka áráért, — házamból kidúlnak, mindent elrabolnak, ingem alig marad!

3. Cifrasággal teljes rongyos szűrdolmánya, — alig van szegénynek egy pipa dohánya, — fekete kenyérrrel, egy kis leveskével meg kell elégedni.

A XVIII. századi magyar kisértelmiségiek, diákok daloskönyveiben gyakran előforduló darab. A Felvidéken a nép közt is fennmaradt. A kuruckor versei között, melyek többnyire az ország sanyarú sorsát panaszolják, különleges példa, melyben a tanult versíró a parasztság bajait sorolja elő. Rektor: a falusi iskola mestere, egyben a falu kántora. Stóla: temetésekért és más szertartásokért a papnak, kántornak járó díj. A régi magyar falvakban a boltok többségét zsidók vezették, így itt a zsidó voltaképpen boltost jelent.

266

El - ve - szett a lo - vam cit - rom - fa - jer - dő - be',
el - sza - kadt a rá - más csiz - mám a nagy ke - re - sés - be'.

2. Ne keresd a lovad, — mert be van az zárva, — szolgabíró udvarába' — szól a csengő rajta.

3. Ismerem a lovam — csengő szólásáról, — ismerem a szeretőmet — büszke járásáról.

4. Nem adnám a lovam — százezer forintér', — nem adnám a kis angyalom — széles e világér'.

II.1. Villás farkú fecske, — szép barna menyecske, — hogy tudtál te idejönni — erre az idegen földre?

2. Nem jöttem én gyalog, — kis pej lovam hozott, — kis pej lovam négy lábáról — a patkó lehullott.

A
 Nem anyától lettem ...

B
 Dunaparti fecske ...

C
 Árva vagyok, árva ... hej,

D
 Elveszett a lovam ...

A dallam lényeges történéseit, súlypontjait vö. a 262. sz. daléval!

267 *Rubato*
 Buj - do-sik az ár-va ma-dár, e - gyik ágról másik-ra száll,
 hát az o-lyan ár-va, mint én, hogy ne bujdokolna sze - gény.

2. Elszaladt az arany gulya, — nem szól már a csengő rajta, — csak egy maradt a karámba, — az is beteg, fáj a lába.

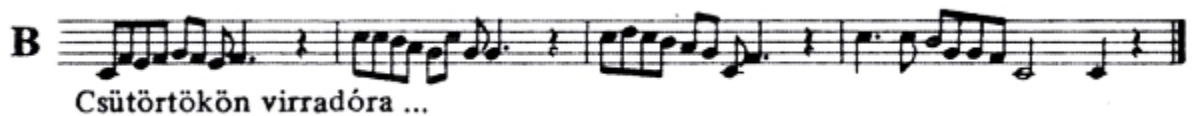
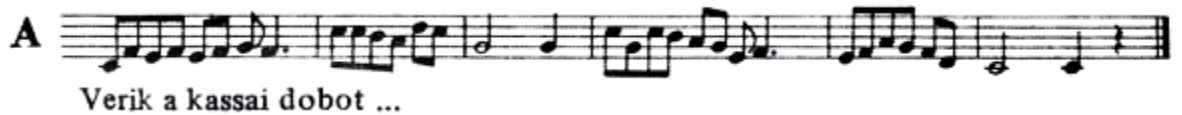
3. Letörött a kutam gémje, — hol itatok fel estére? — kényes az én lovam szája, — nem szokott a más kútjára.

4. Lefelé folyik a Tisza, — nem folyik az többé vissza, — rajtam van a babám csókja, — ha sajnálja, vegye vissza.

5. Hortobágyi gulyáslegény, — gulyakútba esett szegény, — szomjan maradt a gulyája, — itassa meg a babája.

6. Megitatná, de nem tudja, — nagy a veder, fel sem bírja, — zöld pántlikát kötök rája, — mégis megitatik nála.

Különleges formájú és hangulatú dallam népdalaink között. Íves forma, tehát középső sorai magasabb fekvésűek; mégsem újstílusú. Kadencia-rendje (454) és dallamelemei nem igazán tipikusak népzeneinkben. Az újstílustól nemcsak kezdősora választja el, hanem rubato előadásmódja is. Valószínűleg egy latin himnusz dallamnak („Veni Creator Spiritus”) származéka, mely a XVII. század táján magyar nyelven is elterjedt volt.

268 Musical notation for 'Kapunári legény, jaj de hetyke!' in G major, 2/4 time. The melody consists of eighth and sixteenth notes.

Ka - pu - vá - ri lá - nyok, jaj de fes - sek,

Musical notation for 'mi-kor a csar-nok-ba te-jet visz-nek,' in G major, 2/4 time. The melody consists of eighth and sixteenth notes.

mi - kor a csar - nok - ba te - jet visz - nek,

Musical notation for 'tejes-kanna karjukon, egy legény a baljukon minden es-te.' in G major, 2/4 time. The melody consists of eighth and sixteenth notes.

tejes - kanna karjukon, egy legény a baljukon minden es - te.

2. Kapuvári legény, jaj de hetyke! — mikor szombat este megy a lesre, — kipödrí a bajuszát, úgy kíséri a leányt — szombat este.

A két kisebb tagra osztott harmadik sorok rendszerint belső szekvenciát mutatnak, majd szívesen kapcsolódnak folyamatosan a rövid negyedik sorhoz. Ez a formaképlet már a XVII. században felbukkan, de más motívumokkal megtöltve, a XIX. században is igen népszerű. Ez a dal is ez utóbbi századra mutat; 1-2. sorának kapcsolódása pedig már az újstílusú népdalokat készíti elő.

269

Ne - vi - jork - nál ki - kö - tött a gőz - ha - jó,
 te - te - jé - be meg - szó - lalt a ban - da - szó,
 a négy sar - kán fe - hér zász - ló van tűz - ve,
 Is - ten hoz - zád, szü - lő - föl - dem, ö - rök - re.

2. Tűnőfélben a jól ismert szép vidék, — csak a templom sugár tornyát látni még, — sugár torony, ne nézz, ne nézz utánam, — ne marasztalj, hisz tudod, hogy hiában.

A szöveget a múlt század végén — e század elején végbement tömeges kivándorlás magyarázza: a földtelen, elszegényedett parasztság százezrei próbáltak Amerikában új életet kezdeni. A századfordulóra mutat a szöveg stílusa is, különösen a műdal-ízű, kissé szentimentális második strófa.

270

Já - nos bá - csi e - lő - re, e - lő - re,
 men - jen ki a vas - út - ra e - lő - re,
 men - jen ki a vas - út - ál - lo - más - ra,
 vált - son je - gyet a sum - má - sa szá - má - ra.

2. Váltson jegyet a summása számára, — mégpedig a harmadik vágányra, — mondja meg a vezetőnek, hajtson, — hadd sírjon a csárdás kisangyalom.

A summások: egy-egy szervező által összetoborzott munkacapat, mely egy-összeg (summa) fejében vállalt valamely uradalomban, mezőgazdasági nagyüzemben néhány hónapos

nyári munkát. Az idegenbe szakadt, hosszú ideig együttélő, ugyanakkor más vidékről jöttekkel is kapcsolatba került summások nagyban hozzájárultak az újstílusú népdal hirtelen felvirágzásához, gyorsütemű elterjedéséhez a századforduló táján, s azóta is.

271
 Csongo-rá - di gulya - já - rás, jaj de ne-héz a ka-szá - lás,

 könnyebb egy lányt meg-ö-l-el-ni, mint egy hosszú rendet vág - ni.

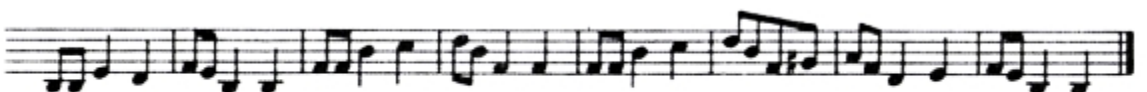
2. Csongorádi gulyáslegény — behalt a vízbe szegény, — szomjan legel a gulyája, — itassa meg a babája!

3. Megitatnám, de nem merem, — nagy a veder, nem emelem, — mer ha én azt megemelem, — megöl engem a szerelem.

II.1. Aki szép lányt akar venni, — Harmaton kell azt keresni, — barna legény Harmaton jár, — el is veszi a legszebb lányt.

2. Édesanyám, gyűjjön csak ki, — az ajtóját nyissa csak ki, — itt hozzák a legszebb menyit, — Boldog Apol kökény szemit.

A
 Aki szép lányt akar venni ...

B
 Tisza partján elaludtam ...

A népdalokban dallam és előadásmód szoros kapcsolatban van egymással, hiszen az élő néphagyományban nem külön tanulja egyiket és másikat a következő generáció, hanem a „mit” rögtön egy „hogyan”-nal jelentkezik együtt. Aki már kottából tanulja a népdalt, egészen másként van vele, s mivel sokszor nem érzi a jó előadási módot, a dallamot is félreérti, félreérzi. Szerencse, hogy ma már sok népdal eredeti felvétele is elérhető hanglemezen. Nem arra valók e felvételek, hogy pontosan leutánozzuk az előadást, de megérezhetjük belőle a népdal természetes tempóját, előadásmódjának illő korlátait; — másrészt élvezzük, mint sajátos színt, külön szépséget azt is, amit követni nem tudunk. Fönti népdalunk hanglemezen is elérhető (lásd a jegyzetben!).

272

So - kat a - rat - tam a nyá - ron,
ke - ve - set a - lud - tam á - gyon,
hol er - dő - be', hol me - ző - be',
hol a tar - ló kö - ze - pé - be.

2. Nem ettem én ma egyebet, — csak egy köcsög aludttejet, — azt is csak úgy kanál nélkül, — meghalok a babám nélkül.

3. Az acsai nádas berek, — ejnye, de sok búzát termett, — kitermette adósságom, — vígan élem a világom.

A

Sokat arattam a nyáron ...

Újstílusú népdalaink legfontosabb sajátosságának a visszatérő sorszerkezetet és az A A⁵ vagy ahhoz közelálló indítást tekintjük. Ám sok olyan népdalunk van, melyben e tényezők többé-kevésbé fejlett formában megvannak, mégsem érezzük őket jellegzetes újstílusú népdalnak. Ezekben általában kis ambitusú és kis szótagszámú a kezdősor (míg az igazi újstílusban nagyobb), a felfelé kvintelés pontos (amabban inkább az A B B A forma uralkodik), a harmadik sor gyakran eltér a másodiktól (amabban mindig azonos), a visszatérés nem úgy van előkészítve, mint az igazi új stílusban. Ezek a népdalok „elő-újstílusnak” lennének nevezhetők, s valószínűleg azt az időszakot állítja legtöbbször elénk, melyben az újstílus többféle forrásból lassanként összeépült: a XVI-XIX. századot.

273 *Poco rubato*

A ..... i le - gé - nyek - nek nincs pár - ja,
 mi - kor men - nek va - sár - nap a kocs - má - ba,
 pin - tes - ü - veg a ke - zé - ben, ősz - sze - csör - ge - ti,
 bal - kar - já - val a ba - bá - ját ö - le - li.

2. Nagy ereje van a szőlő levének, — széles kedve a ---i legénynek,
 — ha felpattan a lovára, gyi te fekete! — ---n van a világ közepe!

A fejlett újstílusú népdalok sorai általában terjedelmesebbek, tagozottak, belsőleg is differenciáltak, nagyambitusúak. Dallamviláguk összhangban áll a régi stílussal. Második soruk általában nem pontos kvintranszpozíció, sőt sokszor éppen ellentétes mozgással indul, mint az első, csupán a zárlat táján jut kifejezésre a kvintmegfelelés. A harmadik sor úgy ismétli a másodikat, hogy finoman, olykor „utólérhetetlen bájjal” (Kodály) kerüli ki az egyhangúságot, s készíti elő a visszatérést. Az újstílusú népdalok előadási tempója a stílus legelőbb területein általában nem gyors; a szélesebb tempóban, többnyire intenzív legatóban és nagy hangerő mellett nyugodt dalszerűségük jobban érvényesül.

---

8. fejezet - VII. BALLADÁK

A ballada — XVIII-XIX. századi újrafelfedezése óta — az egyik legvonzóbb, legérdekesebb műfaj tudósok, költők, olvasók, népzene-kedvelők számára egyaránt. A magyar népballadákkal legutóbb Vargyas Lajos foglalkozott részletekbe menően (A magyar népballada és Európa). Alábbi bevezetésünket és az egyes balladák szövegmagyarázatait az ő könyve alapján adjuk.

A ballada műfaja a késő középkorban, valószínűleg Franciaországban alakult ki, különböző epikus előzményekből (hősének, ősi mitikus énekek, mesék stb.). A ballada szereplői azonban „nem mitikus hősök, nem emberfeletti lények... történeteik nem az ellenséggel vagy csodás lényekkel vívott harcok”, hanem mindennapi, „hús-vér embereknek egymáshoz fűződő kapcsolataikból, társadalmi helyzetéből fakadó összeütközések, mindenekfelett szenvedélyeikből, hibáikból és a társadalom hibáiból, ellentéteiből fakadó tragédiák vagy komikus helyzetek”. Nem is a történeten magán van a hangsúly, hanem az abban megnyilvánuló emberi mozzanatokon, lélektani ábrázoláson. E költemények „sosem az élet esetleges, egyszer valahol, valamikor megtörtént eseményeivel foglalkoznak” (mint például az újkori ponyvaballadák, istóriák), „sőt hiányzik is belőlük minden olyan részlet, ami valami egyszeri, egyéni vonással helyhez, személyhez kötné a történetet.” „A ballada lélekrajza különbözik mindattól, amit reális-egyéni emberábrázolásban megszoktunk...”, nem egy bizonyos személyt látunk, hanem az emberi lélek egy tipikus magatartását felmutató személyt, egy jellemző emberi helyzetben ábrázolva.

Részletezés helyett „a ballada stilizál, azaz kiemel, sűrít, összefoglal... Ezért épül a ballada egyetlen bonyodalomra: egyetlen fonálon, visszatartatlanul száguld az esemény a katasztrófa vagy a csattanó — a példázat számára egyedül fontos pont felé. Kimarad minden, ami nem drámai mozzanata a cselekménynek. Balladákban ritkán halljuk, hogy ‘azután ide vagy oda mentek’, ‘ez és ez azt felelte’, a legjobb változatokban mindjárt a megérkezés helyén folytatódik az elbeszélés, mindjárt a feleletet halljuk a másik szereplő szájából.”

A ballada stílusához tartozik a téma stilizált előadása is, egy bizonyos távolság tartása az elbeszélésben. Ezt szolgálja a jelképes beszéd, a tipikus kifejezések és szimbólumok használata, az állandó jelzők stb. S a nyelv is: a ballada nyelve nem egyszerűen „versbe szedett paraszti beszéd; ugyanolyan magasságban lebeg a mindennapi élet fölött, mint a stílus minden más eleme.” Kifejezései „nem az élő beszédből szakadtak a ballada-szövegekbe, ebben a formában nem is élt velük soha senki. Ez a költészet nyelve. Roppant erőt, ódon ünnepélyességet lehelnek, megmarkolják a fantáziát, lenyűgöznek. Ugyanezt a célt szolgálja a szórend merész átváltása, megcsavarása” is helyenként.

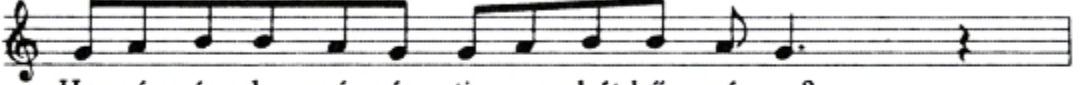
A ballada stílus jellegzetessége a sokféle ismétlés: szónak, sornak, versszaknak újraidézése. „Ismételni azt érdemes, ami tömör, töltelék-elemek nélkül való, kiművelt szépség. Az olyan szöveg nem kopik, csak nyer a másodszori elhangzásban, jobban ráfigyelhet a fül és bevésheti az emlékezetbe. Már az ének, a dallamramondás is lelassítja a verset és minden szónak külön súlyt ad. Az énekekben — mint egy lassított filmben — jobban felfogjuk és élvezzük a költői szépségeket, s ezt még jobban elmélyíti az ismétlés.”

„A műfaj jellegéből következik az is, ahogy éneklik. Vagyis: éneklik, nem előadják. Nem színezik ki, nem változtatnak hangszínt, hangerőt, hogy egyik vagy másik szereplőt jellemezzék, nem játsszák meg az eseményt, még arckifejezéssel sem.” A régi ballada-énekesek — nemcsak nálunk, magyaroknál — „hátrahajtott fejjel, behúnyt szemmel, merev tartásban énekelték végig a balladákat.” „A merev, ünnepélyes tartást, színezés nélküli, de ünnepélyes, meghatott éneklést még általában tapasztalhattuk öreg énekeseknél.”

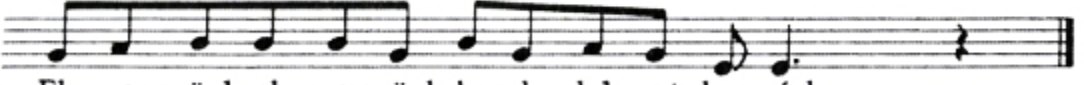

Mindez összefügg egymással, stílusegységet alkot, „ami végigvonul a tartalom kiválasztásától a megfogalmazás és a formai elemek mindegyikén keresztül egészen az előadásban való újjászületésig”. (Vargyas L.: i.m. 9-36. old.)

Parlando

274

Ho - vá mégy, ho - vá mégy, ti - zen - két kő - mí - ves?

- El - me - gyünk, el - me - gyünk, hogyha dol - got kap-nánk.

2. Jertek, megfogadlak, jertek, megfogadlak, hogy építsétek föl magos Déva várát.
3. Egy véka arannyal, két véka ezüsttel, két véka ezüsttel, három véka rézzel.
4. Hozza es fogának magos Déva várhoz, kit délelőtt raktak, délután megomlott.
5. Kit délután raktak, az éjjel megomlott, kit délután raktak, az éjjel megomlott.
6. Arra tanakozék tizenkét kőműves: améknek idejön előbb felesége,
7. aztat aj, fogjuk meg, tűzzel égessük meg, aztat aj, fogjuk meg, tűzzel égessük meg,
8. a szép fejr hamvát mész közti keverjük, magos Déva várát azzal felépítjük.
9. „Istenem, Istenem, adj egy sötét erdőt, hogy ha térjen vissza asszonyfeleségem!”
10. Azt es adott Isten, mégsem tére vissza, azt es adott Isten, mégsem tére vissza.
11. „Jó napot, jó napot, Kőműves Kelemen!” — „Isten hozott, Isten, asszonyfeleségem.”
12. „Eljöttem, eljöttem látogatásodra.” — „Eljöttél, eljöttél fejed vesztésire.”
13. „De azt én jól tudom, hogy tik úgy es tesztek, hogy embert megöltök, avval pénzt kerestek!”
14. Aj, avval megfogák, nyakát ketté vágák, tűzzel megégeték, tűzzel megégeték.
15. Az szép fejr hamvát mész közti keverék, az szép fejr hamvát mész közti keverék.
16. Avval felépíték magos Déva várát, avval felépíték magos Déva várát.
17. Elindula haza Kőműves Kelemen, kérdé a leánya: „Apám, édesapám,
18. apám, édesapám, hol van édesanyám?” — „Elmaradt messzére, hazajön estére.”
19. Este es eljőve, mégse jőve haza, — este es eljőve, mégse jőve haza.

20. Kérdé a más lánya: „Apám, édesapám, — apám, édesapám, hol van édesanyám?”

21. „A te édesanyád a nagy kőfal közt áll, — a te édesanyád a nagy kőfal közt áll.”

„Kőműves Kelemen” ballada. Az egész világon elterjedt mondák, mesék őrzik a hajdani kegyetlen szokásnak, az építőáldozatnak emlékét: az építők megzavarták a hely szellemét, s azért ezt csak eleven áldozattal lehet kiengesztelni. A témát sokféle különböző mesés vagy elbeszélő módokon versben is feldolgozták. Magyarországon, valószínűleg a XIV. században, e téma balladai kidolgozást kapott. A lélektani-drámai elemekre kerül a hangsúly, tömör szerkezetű, csak a lényegét elmondó szövegezést kap. Vargyas Lajos szerint e balladai feldolgozás a magyaroktól terjedt el a Balkánon, s lett ismertté a bolgárok, románok, szerbek, görögök, albánok között. A kőművesek anyagi előnyökért hajlandók gaztetre is szövetkezni: amelyikük felesége legelőbb megy oda, elevenen befalazzák — más változatokban megölik és megégetett hamvait a mészbe keverik. A sors úgy hozza, hogy éppen a főmester felesége indul útra. A főmester már távolból meglátja, s most már fohászkodik: támadjon rossz idő, vihar, hogy visszakeresse feleségét. A végzetet nem háríthatja el: felesége odaért, áldozattá lesz — a kőműves a gonosztett következményét és erkölcsi elítélését anyátlanul maradt gyermekének szavaiból látja be.

Parlando

275

Ösz-sze - ta - na - ko - dott ti - zen - két kő - mű - ves,
a ti - zen - har - ma - dik Ke - le - men kő - mű - ves,
ma - gas Dé - va vá - rát, hogy fel - é - pí - te - nék
fél - vé - ka e - züs - tért, fél - vé - ka a - ra - nyért.

2. Amit reggel raktak, az délre leomlott, — amit délbe raktak, estére leomlott, — Összetanakodik tizenkét kőműves: — falat megállítani hogy lesz lehetséges.

3. Kinek felesége hamarabb jön ide, — annak gyenge hamvát keverjük a mészbe. — „Kocsisom, kocsisom, fog bé a hat lovam, — én uramhoz menni lenne akaratom.”

4. „Jó napot, jó napot, tizenkét kőműves, — a tizenharmadik Kelemen kőműves! — Istenem, Istenem, mi lehet az oka, — kétszer is köszöntem, senki se fogadta.”

5. „Tizenkét kőműves azt a törvényt tette: — kinek felesége hamarabb jön ide, — a fejét levágjuk, tűzzel megégessük, — a szép fehér hamvát a mészbe keverjük.

6. A szép fehér hamvát a mészbe keverjük, — magos Déva várát azzal felépítsük. —” „Hát a kicsi fiam, vajon mi lesz vele? — hát a kicsi fiam, vajon mi lesz vele?”

7. „Lesznek jó asszonyok, akik megszoztassák, — lesznek jó leányok, akik elringassák.” — Azzal meg is fogták, nyakát kettévágták, — azzal meg is fogták, nyakát kettévágták.

8. Nyakát kettévágták, tűzzel megégetik, — az ő gyenge hamvát mész közé keverik, — az ő gyenge hamvát mész közé keverik — magos Déva várát avval felépítik.

9. Elindula haza tizenkét kőműves, — a tizenharmadik Kelemen kőműves, — „Apám, édesapám, hol van édesanyám?” — „Elmaradt messzire, haza jön estére.”

10. Átkozott legyen hát magas Déva vára, — még a nap se süssön fényesen reája, — elvesztettem érte kedves feleségem, — árván maradt érte a kicsi gyermekem!

Szép példája a szóismétlésekkel, fokozásokkal, sorismétléssel, a második, hangsúlytalan sorról a következő, hangsúlyos sorra áthúzódó sorismétléssel (8. vsz.) elmélyített balladai előadásnak. — A Kőműves Kelemen balladát elsősorban Erdélyben éneklék; néhány adat arra mutat, hogy korábban szélesebb körben ismert volt a nyelvterületen.

Parlando, rubato

276

A-nyám, é - des - a - nyám, cso-bán le-gény vol - tam,
le - fe - küdtem va - la sa pa - tak part - já - ra.

2. Sáríg es kit kígyó bábújt kebelembe, s aki azt kiveszi, fél karját megeszi; (a 3-4. dallamsorra:) talán édesanyám, talán kend kiveszi.

3. Mintsábbot ellegyek s a fél karom nélkül, inkábbbot elleszek s a legényem nélkül.

4. Menj elé te fiam, menj el te apádhoz, menj el te apádhoz, talán ő kiveszi.

5. Apám, édesapám, csobán legény voltam, lefeküdtem vala s a patak partjára.

6. Sáríg es kit kígyó bábújt kebelembe, s aki azt kiveszi, fél karját megeszi, talán édesapám, talán kend kiveszi.

7. Mintsábbot ellegyek s a fél karom nélkül, inkábbbot elleszek s a legényem nélkül.

8. Menj elé te fiam, menj el te bátyádhoz, menj el te bátyádhoz, talán ő kiveszi.

9. Bácsim, édes bácsim, csobán legény voltam, lefeküdtem vala s a patak partjára.

10. Sáríg es kit kígyó bébújt kebelembe, s aki azt kiveszi, fél karját megeszi, talán édes bátyám, talán kend kiveszi.

11. Mintsábbot ellegyek s a fél karom nélkül, inkábbbot elleszek s az én öcsém nélkül.

12. Menj elé te öcsém, menj el te mátkához, menj el te mátkához, talán ő kiveszi.

13. Mátkám, édes mátkám, csobán legény voltam, lefeküdtem vala s a patak partjára.

14. Sáríg es kit kígyó bébújt kebelembe, s aki azt kiveszi, fél karját megeszi, talán édes mátkám, talán kend kiveszi.

15. Mintsábbot ellegyek s az én babám nélkül, inkábbbot elleszek s a fél karom nélkül.

16. Jere ide mátkám, jere, hadd vegyem ki, mátkám, édes mátkám, sirítsd a fejedet,

17. Sirítsd a fejedet, ha oda te bényúlsz, nyúítsd bé kebelembe, nyúítsd bé a kezedet,

18. sirítsd a fejedet, nehogy te megijedj! — Nem sirítem én el, szemeimvel nezem,

19. szemeimvel nezem, hát én nem sajnálom, nem, a fél karomat: téged hogy eszen meg.

20. Mert én ha sajnálom az én fél karomat, akkor téged megesz, s nekem senkim nem lesz.

21. Mondja a mátkája, szorítja kebelit, — gondolkozz meg jól má' hogy minek fogsz neki.

22. Hát nem gondolkozok, nyisd ki kebeledet, nyisd ki kebeledet, vegyem ki a kígyót.

23. Hát mikor belényúl, keresve keresi, hát ott nincsen kígyó, nem kapja a kígyót.

24. Mikor azt kiveszi, mint szép sáríg arany, sírni fog a fiú, megöleli lányát.

25. Megöleli a lányt, s a vállára borul: mátkám, édes mátkám, engem csak te sajnálsz,

26. nincsen édesapám, sem egy igaz anyám, sem egy igaz bátyám, ki engem sajnáljon; (a 3-4. dallamsorra:) sem egy igaz bátyám, ki engem sajnáljon!

Piros pántlikámat ...

Ahol én elmegyek ...

Szeretnék szántani ...

„Szeretet próbája”. A régi görög monda szerint Admetusznak a lakodalmi áldozat elmulasztása miatt meg kell halnia: hálókamrájában kígyók tekergőznek. De Apolló Isten közbejárására azt a kegyelmet kapja, hogy ha valaki önként vállalja helyette a halált, megmenekülhet. Sem apja, sem anyja nem vállalja, csak felesége, Alkesztisz. Őt viszont önfeláldozása jutalmául Perszephoné, az alvilág ura visszaküldi az alvilágból. Ez az antik mese Európában több helyütt más-más megfogalmazást kapott. A magyar ballada valószínűleg nyugat-európai eredetű, s tőlünk került tovább, déli szomszédainkhoz. Lényeges eleme az ismétléses forma. Az azonosan elmondott kérdés és visszautasítás nyomatékosítja az alapgondolatot: a próbatétel mutatja ki, hogyan diadalmaskodik a szerelem más rokoni kapcsolatok felett. A ballada hanglemezen is hallható előadása (HF-I: I/A/I) legjobb példája a bevezetésben tárgyalt balladai énekmódnak. A szöveg nyugodt eléneklésének, a történet kibontakozásában való elmélyedésnek megindítóbb ereje van, mint akármiféle izgatott érzelem-hajhászásnak. — Csobán = pásztor; sárig = aranyszínű, vö. sárarany; es kit = egy kis; mintsábot, inkábbbot = mintsem hogy, inkább; sirítsd = fordítsd; nem kapja = nem találja; sírni fog = sírni kezd. A csángó nyelvjárásban szívesen használják folyamatosabb szövegmondás érdekében az „s” kötőszót.

Parlando

277

 Musical notation for the 'Parlando' section, starting at measure 277. It consists of four staves of music with a treble clef and a 4/4 time signature. The lyrics are written below the notes.

Szi - vár - vány ha - va - sán fel - nőtt roz - ma - ring - szál,
 nem sze - re - ti he - lyét, el a - kar buj - dos - ni,
 ki kell on - nat ven - ni, s új hely - be kell ten - ni,
 ki kell on - nat ven - ni, s új hely - be kell ten - ni.

2. Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, — hadd vigyen el éngem apám kapujára, — apám kapujáról anyám ajtajára, — hadd tudja meg immán, kinek adott férjhez:

3. Cifra katonának, nagy hegyi tolvajnak, — ki most is oda van ember-megfosztani, — egy-két karajcárér' lelket elveszteni, — egy-két karajcárér' lelket elveszteni.

4. Az ajtón hallgatja a nagy híres tolvaj, — hogy a felesége benn magát sirassa. — Nyiss ajtót, nyiss ajtót asszony-feleségem, — miér' sírsz, miér' sírsz, asszony-feleségem?!

5. Nem sírok, nem sírok, lelkem jámbor uram, — konyhán forgolódtam, cserefát égettem, — konyhán forgolódtam, cserefát égettem, — cserefának füstje húzta ki a könnyem.

6. Arra vigyázz asszony: holnap álló délbe' — holnap álló délbe' fejedet vétetem. — Kifuta az asszony, kiáltja Jánoskát, — kifuta az asszony, kiáltja Jánoskát:

7. Jánoskám, Jánoskám, nagyhajú Jánoskám, — húzd elé hintómat, fogd bé hat lovamat, — húzd elé hintómat, fogd bé hat lovamat, — holnap álló délbe' vigy fejvevő helyre.

8. Ha fejemet veszik, takard gyöngö gyolcsba, — s mindennap háromszor mosd meg ürmös borba, — s vidd bé Barassóba, s tégy fel az álére, — s az egész Barassó vegyen példát róla:

9. Apámnak, s anyámnak tégy az asztalára, — hogy adja leányát cifra katonának, — hogy adja leányát cifra katonának, — cifra katonának, nagy híres tolvajnak.

A

♩ Szivárvány havasán ...

B

♩ Ha én páva volnék, páva módra élnék ...

„Zsvány felesége”. Az akarata ellenére „nagy hegyi tolvajhoz” kényszerített asszony balladája. Hiába nevelte fel őt apja, anyja, ha utána rossz földbe ültetik: a gazdag rabló mellett kell élnie, annak véres ruháját mosni. Egyes változatok szerint: egyik ruhában betekerve levágott kezét lát, ujján saját testvéreinek gyűrűjét ismeri fel. Panaszát meghallja a rabló, s félve, hogy felesége leleplezi őt, kivégzi. Az asszony — fián keresztül — apjához-anyjához, végső soron minden emberhez („egész Barassóhoz”) intézi végső intelmét: ne adják el pénzért, haszonért azt, ami legemberibb és legdrágább. — Mivel a ballada nemcsak történet-elbeszélés, hanem végletes emberi magatartások, viszonylatok, érzések megmutatója, gyakran illeszkedik be rövid lírai részlet, mint itt is az asszony panaszdala. — Álé = faszor.

278 (Szóval mondva:)

A törökök s a tatárok betörének Moldovába, betörének Moldovába, két szép rabot elrablának. Egyik szép rab Bíró János, másik szép rab Bíró Anna, egyik

szép rab Bíró Anna, másik szép rab Bíró János. — „Harminc esztendeig török rabjai voltak, s akkor megszöktek. Útközben Bíró János megsebesül, mert verekedett a törökkel.” — Húgom, húgom, Bíró Kata, hasítsd ketté keszkenyődet, kösd bé nékem jobb karomat, összeválták jobb karomat. — „Bíró János, Bíró Kata elindulának haza.”

Poco rubato

Menjünk ha - za - fe - lé húgom, é - des húgom,
menjünk ha - za - fe - lé húgom, é - des húgom.

2. Szegény Bíró Kata, menjél, kérjél szállást, — menjél, kérjél szállást erre éccakára.

3. „Gazdáim, gazdáim, nagy tisztos gazdáim, — gazdáim, gazdáim, nagy tisztos gazdáim:

4. Mér' nem adnak szállást erre éccakára?./.

5. Egy bátyámmal vagyok, igen megvagdalva. ./.”

6. „Menj ki kódnak, menj ki, menj ki a házamból, — mert én a kódnak búzit sem állhatom.”

7. „Bátyám, édes bátyám, szegény Bíró János, — szállást nem adának, kicokigatának.”

8. „Menj bé húgom, menj bé, szegény Bíró Kata; — ./.

9. Meleg tűzhelyikre ha bé nem vesznek is, — bár az ajtó mellé csak befogadnának.”

10-11. = 3-4.

12. Meleg tűzhelyikre ha bé nem vesznek is, — bár az ajtó mellé csak befogadnának.”

13-14. = 6-7.

15. „Csak még menj bé húgom, szegény Bíró Kata; — ./.

16. Az ajtójuk mellé ha bé nem vesznek is, — bár barmok jászlába hogy befogadnának.

17-18. = 3-4.

19. „Házamba nem veszek, marhák hajlékjiba; — ./.”

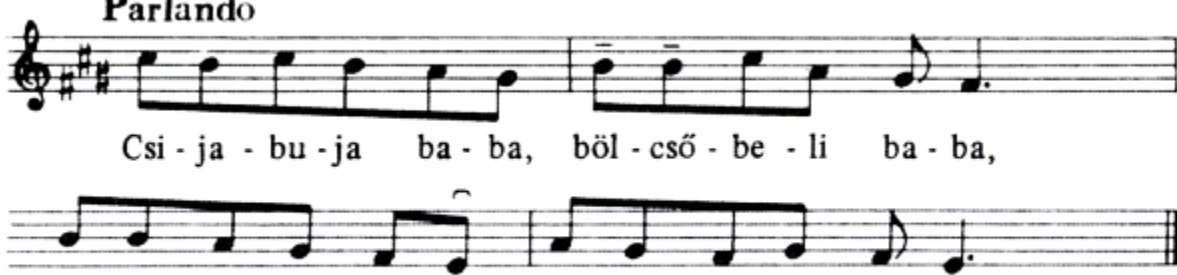
20. „Húgom, édes húgom, ugyan reám ügyelj, — ugyan reám ügyelj ezen az éccakán.

21. Első kakasszókor az én sebem vérzik; — ./.
22. Másod kakasszókor szavam megfogonik: — harmad kakasszókor világból kimúlok.”
23. „Bátyám, édes bátyám, szegény Bíró János, — ./.
24. Harminc esztendeig török rabja voltál, — ./.
25. Most eljöttünk mink is az apánk házához, — szállást nem adának, kicokigatának.”
26. Meghallta a szolgál, mondta az asszonynak, — ./.
27. „Asszonyom, asszonyom, nagy tisztos asszonyom, — egyik szép rab meghalt, másik úgy siratja:
- 28-30. = 23-25.”
31. (Az asszony kiküldött egy másik szolgát:) „Menj ki, hallgasd csak meg, lehet, ez hazudott, — menj ki, hallgasd csak meg, lehet, ez hazudott.”
32. „Asszonyom, asszonyom, nagy tisztos asszonyom, — egyik szép rab meghalt, a másik úgy siratja:
- 33-35. = 23-25.”
36. Kiment a harmadik, annak se hitték el, — kiment a harmadik, annak se hitték el. (*Kiment maga.*)
- 37-39. = 23-25.”
40. „Anyámé, anyámé, ha én tudtam vóna, — ha én tudtam vóna, gyermekeim vattok,
41. meleg hajlékomba bévettelek vóna — meleg hajlékomba bévettelek vóna,
42. meleg kebelembe bézártalak vóna, — meleg kebelembe bézártalak vóna.”

„Két rab testvér”. Francia eredetű magyar balladatéma: a fogságból megszökött két testvér hazafelé tart, útközben a fiú küzdelemre kényszerül (valószínűleg hűgát védi), megsebesül, s így érkeznek haza. Otthon azonban anyjuk nem ismeri fel őket, kegyetlenségében mint rászorulóknak sem ad szállást. A fiú sebeibe belehal, s a bátyját sirató leány énekéből tudja meg végül az anya, kiket utasított el. Szép a szálláskérésnél és a hírvivő szolgák szavainál alkalmazott, fokozó és késleltető hatású hármas ritmus. — Hogyan kerülnek „törökök és tatárok” egy francia eredetű balladába? Természetesen egy-egy ilyen szövegben csak az alapgondolat és a lényeges motívumok azonosak, a részleteket azután minden nép a maga körülményeinek megfelelően alakítja.

279 „Mikor egyszer háború volt, s elszaladtak a népek, otthagyták a kisbabát a bölcsőben. Aztán bementek a törökök, sajnálták otthagyni, elvitték és fölnevelték. Mikor az nagy lett, megházasodott, odakerült hozzájuk az anyja szolgálni. De azt nem tudta, hogy ő az anyja, s az anyja sem tudta, hogy az a fia. Akkor a házasoknak kisfiúk született; azt eldajkálhatta az öregasszony, s hozzá dúdolgatott magában, hogy:

Parlando

Csi - ja - bu - ja ba - ba, böl - cső - be - li ba - ba,
ne - kem is volt o - lyan böl - cső - be - li ba - bám.

2. Elvitte a török, mikor Bécsset bírta, — most is megismerném, hogyha megláthatnám.

3. Két fekete szemölcs két szép fehér karján, — most is megismerném, hogyha megláthatnám.

(Odament hozzá a fia:)

4. „Hallod-e te öreg, ugyan mit dúdolgatsz?” — „Nem dúdolgatok én, gyereket ringatok.”

„Akkor a fia felhúzta az inget a két karján, ott meglátta a két fekete szemölcsöt; megismerték egymást, és nem úgy tartották tovább, mint cselédet, hanem mint az édesanyját. Volt nagy sírás-rívás örömükben.”

Az előbbi balladában is alkalmazott motívum: a gyermekét föl nem ismerő anya, s a későbbi — amott már túl késői — felismerés. Itt azonban nem gazdagodik meg a történet igazi emberi-lélektani összképpé, nem válik balladává, hanem meseszinten marad.

Rubato

280

El - in - du - la el es if - jú le - ány ke - gyes,
maga e - le - ji - be ve - vé or - szág út - ját.

2. Jobb karjára vette kincses kisládáját, — bal karjára vette futkosó kisfiát.

3. Istenem, Istenem, édes jó Istenem, — kincsemet vigyem-e, gyermekem vigyem-e?

4. Kincsemet leteszem, gyermekem elveszem, — gyermekem elveszem, kincsemet leteszem.

5. Gyermeket ad Isten, de kincset sohasem, — gyermeket ad Isten, de kincset sohasem.

6. Anyám, édesanyám, ne hagyjon itt engem, — ebbe mély erdőbe ne hagyjon el engem!

7. Anyám, édesanyám, ne hagyjon itt engem, — már kívül hálok én jaj, ezen az éjen?
8. Anyám, édesanyám, bár azt engedje meg, — fogja, kicsi ujját, menjek el kend után!
9. Nem kellesz, nem kellesz, futkosó kisfiam, — nem kellesz, nem kellesz, futkosó kisfiam.
10. Az erdei vadak legyenek apáid, — az égi madarak legyenek anyáid.
11. Anyám, édesanyám, ne kérj átkot reám, — mer' az anyaátok megfogja gyermekét.
12. Anyám, édesanyám, bár azt engedje meg, — míg szememmel látom, menjek el kend után!
13. Nem kellesz, nem kellesz, futkosó kisfiam, — az erdei vadak legyenek apáid,
14. az égi madarak legyenek anyáid. — Letevé gyermekét, s felvevé az kincset.
15. Otthagyta kisfiát abba mély erdőbe, — elvevé a kincset, otthagyta gyermekét.
16. Mikor elhaladott messzire őtőle, — hát már ő meglátja, hogy a begye tehen,
17. hogy a begye tehen úgy bőgi az bornyát, — úgy bőgi az bornyát, s úgy sípol utánna,
18. hogy a fene farkas viszi el a borját. — Istenem, Istenem, édes jó Istenem,
19. e nem-lelkedes állat mégis hogy sajnálja, — hát én, lelkes állat mégis nem sajnáltam!
20. Letevé az kincset, magos tölgyfa alá, — visszamene, vissza, vigye el az fiát.
21. Mikor már visszament, vigye el az fiát, — hát nincsen az fia, nincsen kicsi fia.
22. Megették a vadak az ő kicsi fiát, — ágról ágra hágyták az ő csontocskáját.
23. Az égi madarak ferednek véribé. — Istenem, Istenem, édes jó Istenem,
24. megmondá az fiam, ne kérjek én átkot, — ne kérjek én átkot az kicsi fiamra,
25. mert az anyaátok megfogja gyermekit, — mert az anyaátok megfogja gyermekit.
26. Szerencsétlen voltam, mikor születtem volt, — de szerencsétlenebb az én kicsi fiam.
27. Visszamene, vissza, vegye fel az kincset, — mikor már visszament, vegye fel az kincset,
28. hát nincsen az kincse magos tölgyfa alatt, — hát nincsen az kincse magos tölgyfa alatt.
29. Istenem, Istenem, édes jó Istenem, — se kincsem, se fiam, se kincsem, se fiam!
- II.I. Kimenék a hegyre, bemenék egy kertbe, — látom édesemet, ő is látja engem.

2. S akarám kérdezni, szántam búsítani, — egy szóval, kettővel megszomorítani.
3. De mégis megkérdem, merre mész, édesem? — De mégis megkérdem, merre mész, édesem?
4. Köszönöm, édesem, hogy eddig szeretted, — arról sem tehetek, hogy már megvetted.
5. Nálamnál szebbeket, jobbakat kerestél, — nálamnál szebbeket, jobbakat kerestél.
6. Adjon is az Isten szebbet, jobbat, mint én, — kivel a te szíved soha ne nyugodjék.
7. S a te szíved, babám, csak annyit nyugodjék, — mint a só a vízben, lágy viasz a tűzben.
8. Mind éjjel, mind nappal mind értem bánkódjék, — mind éjjel, mind nappal mind értem bánkódjék.

„A szívtelen anya”. Egyik legszebb balladánk, melyben az ellenség elől menekülő anya nem gyermekét, hanem kincseit menti. Mikor a borját féltő állat látványa megmozdítja lelkiismeretét, már késő. Más változatokban: farkasok nevelik fel kisfiát, s mikor az anya ráakad gyermekére, az megtagadja anyját. Mindenképpen kiélezett lélektani helyzetet látunk: a természet ellen vétkező ember bűnét és erkölcsi összeomlását. Egyben azt is érezzük — kissé hasonlóan a Kőműves Kelemen balladához —, miképpen vezet katasztrófához, ha az emberség értékeit eldobják a pénz, a haszon érdekében.

2. Mintsem fiam, megengedném, — inkább Katát elvesztetném, — feneketlen tóba vetném, — feneketlen tóba vetném.

3. Szolgám, szolgám, édes szolgám, — vezesd elé pej paripám, — mer' elmegyek nagy világba, — országokról országokra.

4. Elévezették pej paripát, — egy ugrásban úgy megugrik: — Kata kapujába ugrik, — Kata kapujába ugrik.

5. Hát Kata ím kinn jár vala, — a kapuját nyitja vala: — ne nyisd Kata ja kapudat, — mer' nem megyek guzsalyasba.

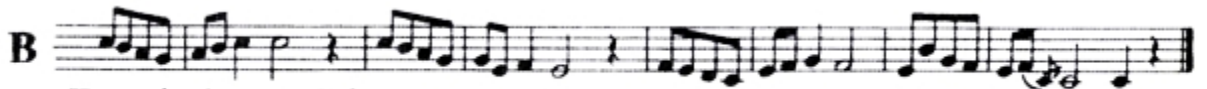
6. Gyulainé ezt megtudá, — mind a kettőt lefogatá, — s feneketlen tóba dobták, — s feneketlen tóba dobták. (A 3-4. dallamsorra:) Onnét őket kiveteté, — onnét őket kiveteté.

7. Az egyiket temetteté — kerek oltár háta mögé, — a másikat temetteté — kerek oltár elejébe.

8. Az egyiken nevededett — egy szép tulipán szálacska, — a másiktól növededett — egy szép rozmarin szálacska. — Ott is addig nődögéltek, — oltár hegyin összenőttek.

Bús életem, bánat napom ...

Katonának vagyok írva ...

Erdő, erdő, kerek erdő ...

„A két kápolnavirág” gyakran a szerelmesek sírja fölött röpködő két madárral: Európa-szerte többfelé ismert motívum. A fiú és leány, kik életükben valamely okból nem lehettek egymásé, így kapnak haláluk után elégtételt. A magyar ballada dolgozza ki legjobban azt a gondolatot, hogy a szerelmeseket az őket elválasztó társadalmi különbség miatt tiltják el egymástól.

Túl a vi-zen Tót-országon szil - va termett szép zöld ágon,

szakasztottam, de nem ettem, mert én bú-ra terem-tet-tem.

2. Se nem búra, se nem rosszra, — Barassóba felnőtt nyárfa, — s annak vagyon harminc ága, — s az alatt ül három árva.

3. Merre mentek, három árva? — Elindultunk hosszú útra, — hosszú útra, szolgálatra, — hosszú útra, szolgálatra.

4. Ne menjetek, három árva, — nem találtok jó gazdára, — adok nektek hármatoknak — hármatoknak három vesszőt.

5. Hármatoknak három vesszőt, — mind a három aranyvessző, — menjetek el temetőbe, — apátokhoz, anyátokhoz.

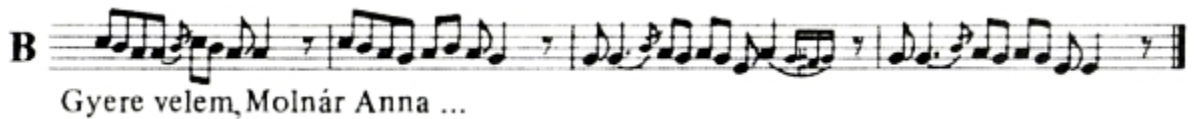
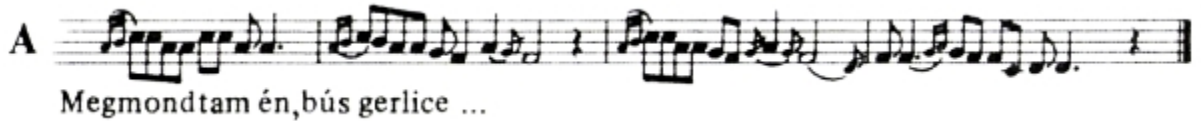
6. Csapjátok meg a mormentját: — keljen, keljen, édesanyám! — keljen, keljen, édesanyám, — mer' elszakadt a gyászruhánk.

7. Nem kelhetek, gyermekeim, — mer' elhervadt a két lábam, — s a két lábam, s a két kezem, — s a két lábam, s a két kezem.

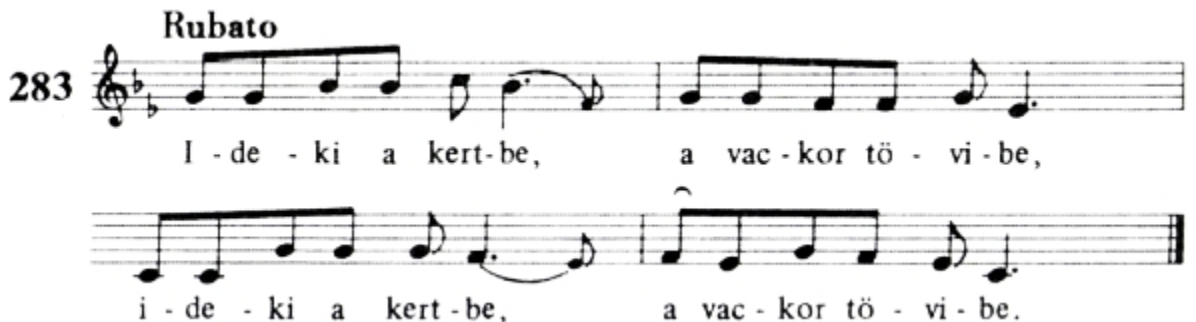
8. Bár nyújtsa ki a zár kulcsát, — kulcsoljuk ki koporsaját, — csókoljuk meg kezit, lábát, — kezit, lábát, két arcját.

9. Nem kelhetek, gyermekeim, — menjetek el hazátokba, — vagyon nektek mostohátok, — aki fehért adjon rátok.

10. Mikor fehért ad reátok, vérrel virágzik hátatok, — mikor mossa fejeteket, — könnyé válik az arcátok.

A „Három árva” ballada alaptörténete voltaképpen egyszerű helyzetkép: a mostohájuktól kegyetlen bánásmódban részesülő három gyermek elbujdosik, égi hatalom (nálunk rendszerint Szűz Mária) szólítja meg őket (4. vsz.), s lehetővé teszi, hogy édesanyjuk rövid időre életre keljen (külföldi változatokban olykor: táplálja őket) és szóljon hozzájuk. Balladaivá a kiélezett helyzetben megszólaló szereplők lelkivilágának művészi, erőteljes ábrázolása teszi a szöveget. — 6. vsz.: morment = monumentum, vagyis sírbolt.

2. Ott sírnak ők ketten: Györgyi Ilankával, — ott sírnak ők ketten: Györgyi Ilankával.
3. Tudod-e Ilanka, mit mondok én neked? — meg bírsz engem várni három esztendeig?
4. A három esztendő nem olyan sok üdő, — békével kivárja egy igaz szerető.
5. Ha meg nem vársz ingem magad, Ilonacska, — Isten engedje meg, mikor előjövök:
6. kerek udvaridat ki kapjam seperve, — testi koporsódat udvaridon lássam,
7. a te kapud előtt ingyen város legyen, — anyád s testvéreid téged sirajsanak.
8. Eredj Györgyi, eredj, ne átkozj meg ingem, — szaladj Györgyi, szaladj, met a tiéd leszek.
9. Elment már Györgyike, elment katonának, — Ilonacska, jaj, már itt maradt másnak.
10. De nem sok időre Györgyi megtérüle, — kérdi édesanyját: hol van Ilonacska?
11. El vannak, el vannak, a templomba' vannak, — áll az oltár előtt, eskíti meg a pap.
12. Akkor szegény Györgyi búsan elindula, — lássa meg Ilonát egyszer a templomba'.
13. Mikor Ilonacska meglátta Györgyikét, — szíve megszakadott, abba helybe meghótt.
14. Szalad Györgyi, szalad, néjze meg Ilonát: — szíve megszakadott, s Györgyike is meghótt.
15. De csak hotta után Györgyi megszólala: — verje meg az Isten, veretlen ne hagyja,
16. ki a szeretőket egymástól elrontsa, — ki a szeretőket egymástól elrontsa!

„Az esküvőre hazatérő kedves”, aki hároméves katonáskodás után megjöve eljegyzett menyasszonyát mással látja lakodalmat ülni: Vargyas Lajos kimutatása szerint francia, olasz, német balladáknak is ismert témája. Nálunk csak a moldvai csángók éneklék. A fiú (Györgyi = György) kérdésére tesz ígéretet a leány (3-4. vsz.), s ezért van joga a fiúnak a föltételes átokra: hazajövet temetni lássalak, ha nem vársz reám (5-7. vsz. „Ki kapjam seperve” = kisöpörve találjam, szép, merész szórend! „ingyen város” = egész város ti. temetésedre kivonulva). Egyes változatokban a leányt anyja kényszeríti máshoz; a 16. versszak e változatban is kényszerítést vagy más ármányt sejtet. 10-14. vers: a fiú érkezése, az esküvő, mindkettejük halála.

284 *Poco rubato*

Úgy varr, s úgy varr va - la Lan-gos szép I - lo - na,
 úgy varr, s úgy varr va - la ab - lak - ba' varr va - la.

2. Szemzi, szemzi vala kék-piros selyemmel, — őti, s őti vala sűrű könnyeivel.
3. Az erdő szélébe, az erdő szélébe — ni hol két katona, ni hol két katona.
4. Bátyám, édes bátyám, ni hol jönnek értem — hat lóval, hintóval, hatvan katonával.
5. Bátyám, édes bátyám, én csak attul félek, — zöld erdő zúgástól, fegyverroppanástól.
6. Ne félj húgom, ne félj, mert teszek én arrul, — hogy idefáradnak, úgy visszabágyadnak.
7. Anyám, édesanyám, rejtse el engemet! — Lányom, édes lányom, hová rejtselek el?
8. Menj bé kamarába, nézz bé szép ládába! — Bújj ki onnat, bújj ki, indulj el előttünk.
9. Anyám, édesanyám, most sirasson engem, — anyám, édesanyám, most sirasson engem.
10. A tenger a földet nem magának hajtja, — anyja szép leányát nem magának tartja.
11. Karján fölneveli, szárnyára ereszti, — távolról kesergi, hogy más üti s veri.

A

Úgy menen, úgy menen ...

B

S az erdő szélébe' ...

C

Kerülj szívem, kerülj ...

„A halva talált menyasszony” balladának legrövidebb, szinte kivonatos változata. A teljes szöveg szerint: az ablakban varró leány félve látja közeledni idegenek csapatát. Esetleg többszöri kérdésére bátyja kivallja: eladta őt (pénzért, előnyös családi kapcsolatért stb.) idegenbe. A leány hiába próbál menekülni, megérkezik a sereg — de a leány már halva fekszik a kastély rejtett szobájában. A ballada befejező része: a vőlegény kérdéseire: hol van menyasszonya? elodázó válaszokat kap; végül megtudja a valót, s a sereg, mely veresbe öltözve ment, feketébe öltözve tér vissza. A ballada súlypontja a leány aggodalmának, majd halálra való felkészülésének művészi megfogalmazása. — A két záróvers egy önállóan is használt, hasonló tartalmú lírai dal alkalmoszerű hozzákapcsolása.

285

Rá - kó - ci kocs - má - ban két ka - raj - cár a bor,
ar - ra mén, ar - ra mén sze - gény öz - vegy asz - szony.
(4-6, 8, 18. vsz.)

2. Gyere be, gyere be, szegény özvegyasszony, — igyál egy icce bort, vagy ha kettő kell is.

3. Sem magad pénzire, sem a fiadéra, — hanem a lányodé', Bodor Kataliné'.

4. Lányom, édes lányom, Bodor Katalina, — eladtalak téged rákóczi kocsmába' Rákóczi kis úrnak.

5. Anyám, édesanyám, kedves szülő dajkám, — mér' adtál gyilkosnak, Rákóczi kis úrnak, — ki nappal aluszik, éjjel gyilkolódzik?

6. Anyám, édesanyám, kedves szülő dajkám, — micsoda sereg az a fekete sereg, — napkeletről jönnek, napnyugatra mennek?

7. Lányom, édes lányom, Bodor Katalina, — az teérted jön az a fekete sereg.

8. Jó napot, jó napot, kedves napam-asszony, — hol vagyon, hol vagyon én gyöngybéli mátkám? — Az első szobába' ékesíti magát.

9. Jó napot, jó napot, én gyöngybéli mátkám! — Fogadja jel Isten, Rákóczi kis úrfi!

10. Akkor ott fölkapja, ló farkához köti, — tüskéről tüskékre, bokrokra hurcolja.

11. Lassan járj, lassan járj, Rákóczi kis úrfi, — már piros cipellőm sarkig vérben úszik!

12. Akkor ott fölkapja, kengyelt megszorítja, — tüskéről tüskékre, bokrokra hurcolja.

13. Lassan járj, lassan járj, Rákóczi kis úrfi, — már szép selyemruhám félig vérben úszik!

14. Akkor ott fölkapja, kengyelt megszorítja, — tüskékről tüskékre, bokrokra hurcolja.

15. Lassan járj, lassan járj, én gyöngybéli mátkám, — már arany koszorúm félig vérben úszik!

16. Akkor ott fölkapja, keblére szorítja: — mit ennél, mit innál, én gyöngybéli mátkám?

17. Sem enném, sem innám, csak ágyba fekünném, — sem innám, sem enném, csak ágyba fekünném.

18. Mit ennél, mit innál, én gyöngybéli mátkám? — Anyám asztaláról csecse madár szárnyát, — atyám ablakából jó fehér bort innám.

19. Nyisd ki anyám, nyisd ki zöldellő kapudot, — vesd meg anyám, vesd meg, víg halott ágyamot.

Egyik leghíresebb balladánk, a francia eredetű (valószínűleg XIV. századi) „Halálra hurcolt menyasszony”. Témája szerint: a kényszerített házasság újabb feldolgozása, a visszautasított kérő „démoni bosszúja”. Az eladott leány (1-4. versszak) ellenállását a ballada képszerű ábrázolása szerint a megsértett vőlegény erőszakkal akarja megtörni (10-14. versszak). A hármas fokozás után — mely „a szöveget igen feszültté és igen balladássá teszi” (Vargyas) — a vőlegény belátja, hogy a kínzás nem vezet célhoz. Megmenteni és egyben magához édesgetni igyekszik a menyasszonyt (15-18. vers), ám a leány már csak végrendelkezni tud: holttestét vigyék haza szüleihez (19. vers). Természetesen itt sem a pusztá történet az érdekes; éppúgy, mint pl. Shakespeare drámáiban, a történet lélektani helyzeteket alakít ki, melyekben az ábrázolás, a megszólalás, a művészi dikció fensége lesz a műalkotás tulajdonképpeni éltetője. — A dallam ritmusát vö. a 305., 178. számmal.

286 *Rubato*

Fe-hér László lo-vat lo-pott a fe-ke-te halom a - latt,
 ha-tot fogott su-ho-gó-ra, Gönc váro-sa cso-dá - já - ra.

2. Rajta, rajta, Gönc városa, — Fehér László meg van fogva, — verjen vasat a kutyára, — jobb kezére, bal lábára.

3. El is vitték jó messzire, — sötét börtön fenekire, — el is vitték jó messzire, — sötét börtön fenekire.

4. Fehér Anna meghallotta, — hogy a bátyja be van fogva, — parancsolja a kocsisnak: — kocsisom, fogj be hat lovat!

5. Kocsisom, fogj be hat lovat, — tégy fel egy véka aranyat, — tégy fel egy véka aranyat, — kiszabadítom bátyámat.

6. Fehér Anna nem nyugodott, — felszaladt a vasajtóra: — Bátyám, bátyám, Fehér László, — hogy hívják itten a bírót?

7. Ez a bíró Horvát bíró, — az akasztófára való, — ez a bíró Horvát bíró, — az akasztófára való!

8. Ekkor megyen Fehér Anna — Horvát bíró ablakára: — Bíró, bíró, Horvát bíró, — szabadítsd ki a bátyámat!

9. Szabadítsd ki a bátyámat, — adok egy véka aranyat. — Nem kell nékem az aranyad, — csak hálj velem egy éjszaka.

10. Húgom, húgom, Fehér Anna, — ne hálj vele egy éjszaka, — szüzességedet elveszi, — a bátyádnak fejét veszi.

11. Fehér Anna nem nyugodott, — elment a bíró házához, — véle is hált egy éjszaka, — az aranyos nyoszolyába.

12. Éjfél tájban egy órakor — csörgés esett az udvaron. — Bíró, bíró, Horvát bíró, — mi csörömpöl az udvaron?

13. Kocsisom lovát itatja, — annak csörög zabolája, — kocsisom lovát itatja, — annak csörög zabolája.

14. Fehér Anna nem nyugodott, — felszaladt a vasajtóra: — Bátyám, bátyám, Fehér László, — aluszol-e vagy nyugodol?

15. Húgom, húgom, Fehér Anna, — ne keresd itt a bátyádat, — zöld erdőbe', zöld mezőbe' — akasztófa tetejébe'!

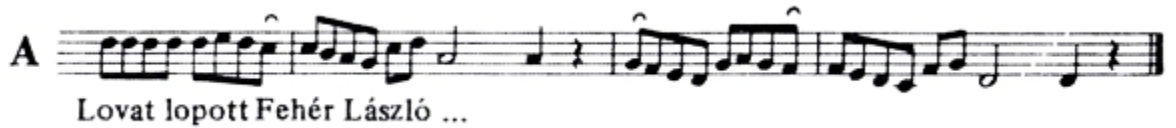
16. Akkor megyen Fehér Anna — Horvát bíró ablakára: — Bíró, bíró, Horvát bíró, — lovad lába megbotoljon,

17. lovad lába megbotoljon, — tégedet a földhöz vágjon, — lovad lába megbotoljon, — tégedet a földhöz vágjon,

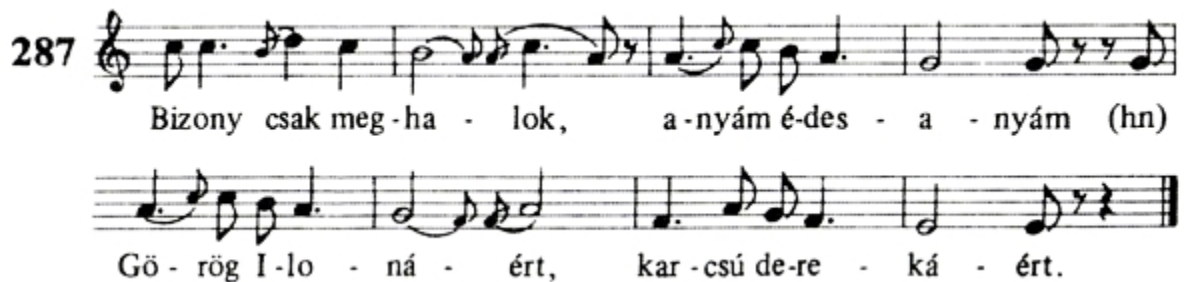
18. tizenhárom szekér szalma — rothadjon el az ágyadba, — tizenhárom esztendeig — nyomjad az ágyad fenekit,

19. tizenhárom doktor keze — fáradjon ki sebeidbe, — tizenhárom sor patika — ürüljön ki a számodra!

20. Úgy-e bíró, jót kívánok — mosdóvized vérré váljon, — türülköződ lángot hányjon, — Isten téged meg ne áldjon!

A „Halálraítélt húga” — ma talán legelterjedtebb balladánk. Régi, Európa-szerte élő történet a leányról, aki börtönben sínylődő testvérét — annak figyelmeztetése ellenére — úgy akarja kiváltani, hogy önmagát adja át az álnok bírónak. De csel áldozatai lesznek: hiába volt minden, testvérét kivégzik, s ő a bosszú szavaival vehet csak elégtételt. A téma feldolgozásaiból közismert Shakespeare „Szeget szeggel” című színjátéka, valamint Puccini operája, a Tosca. A magyar népköltészetben azzal nyert sajátos szint, hogy a hős bátyja, Fehér László mint betyár kerül a börtönbe; így a történet elmondásába a betyár-balladák elemei keverednek.

2. Karcsú derekéért, gombos ajakáért, — gombos ajakáért, piros orcájáért.

3. „Ne halj fiam, ne halj, Bertelaki László, — csináltatok néked olyan csudamalmot:

4. kinek egyik köve bélán gyöngyöt hányjon, — másodköve pedig sustákat, petákat.

5. Oda is eljönnek szüzek, szép leányok, — a tied is elgyün: szép Görög Ilona.”

6. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, — csuda-malom látni, csuda-malom látni!

7. „Ne menj lányom, ne menj; megvetik a hálót, — megvetik a hálót, megfognak a márnát!”
8. Bizony csak meghalok anyám, édesanyám — Görög Ilonáért, karcsú derekáért.
9. Karcsú derekáért, piros orcájáért, — piros orcájáért, gombos ajakáért.
10. „Ne halj fiam, ne halj, Bertelaki László, — csináltatok néked olyan csudatornyot:
11. kinek magassága az eget följérje, — kinek szélessége Tisza partját érje.
12. Oda is eljönnek szüzek, szép leányok, — a tied is elgyn: szép Görög Ilona.”
13. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, — csuda-torony látni, csuda-torony látni.”
14. „Ne menj lányom, ne menj, szép Görög Ilona: — megvetik a hálót, megfognak a márnát!”
15. Bizony csak meghalok anyám, édesanyám — Görög Ilonáért, karcsú derekáért.
16. Karcsú derekáért, gombos ajakáért, — gombos ajakáért, piros orcájáért.
17. „Halj meg, fiam, halj meg, Bertelaki László, — ide is eljönnek csudahalott látni,
18. a tied is eljő: szép Görög Ilona, — a tied is eljő: szép Görög Ilona.”
19. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, — csuda-halott látni, csuda-halott látni, — (a 3-4. *dallamsorra*:) ki érettem megholt, halálé változott.”
20. „Nem eresztlek lányom, lányom, édes lányom, — megvetik a hálót, megfognak a márnát!”
21. Avval csak beszökött öltöző házába, — a nyakába vette fontalan szoknyáját, —
22. elejébe vette fehér előruhát, — a lábába húzta piros patkós csizmát.
23. „Kelj föl fiam, kelj föl, Bertelaki László, — mert a határon jön szép Görög Ilona,
24. kiér’ te megholtál, halálé változtál, — kelj föl fiam, kelj föl, mert a lábodnál áll, — kiér’ te megholtál, halálé változtál.”
25. Láttam én halottat, de ilyent sohase, — kinek az ő lába felszökőleg álljon, —
26. kinek az ő karja ölelőleg álljon, — kinek az ő szája csókolólag álljon. — Avval csak felszökött Bertelaki László.

A „csudahalott” ballada európai megfelelőit Vargyas Lajos francia, angol, dán, holland, német, olasz, görög, ukrán és többféle szláv nép költészetéből kimutatja. Hozzánk valószínűleg francia forrásból jutott el. A „Görög Ilona” név azonban hazai kombináció: A középkorban nálunk is igen népszerű volt a trójai háború történetét elmondó regény, melynek egyik főszereplője Heléna, vagyis Ilona. A XVI. századi széphistória is őrizte és terjesztette Páris és Heléna történetét: ez

a „görög szép Ilona” kifejezést használja. A név tehát mintegy kiszakadt az eredeti történetből: a szinte mondai jelentőségű, csodálatos szépségű leány nevévé lett.

Parlando

288

If - jú Má - tyás ki - rály o - lyan ál - mot lá - tott,
 ü - veg - ab - lak a - latt nagy hosz - szú al - ma - fa,
 nagy hosz - szú al - má - nak ti - zen - két szép á - ga,
 há - rom - száz le - ve - le, hat - van - hat vi - rág - ja.

2. Ifjú Mátyás király fennszóval kiáltja: — „Ha ezt fel nem fejtéd, neked fejed veszem!” — Ő is elfordula, sírogatni foga. — „Mit sírsz, mit keseregsz, lelkem, édes lányom?”

3. „Hogy ne keseregjek, hogy ne sírjak, hogyan! — ifjú Mátyás király olyan álmot látott: — üvegablak alatt nagy hosszú almafa, — nagy hosszú almának tizenkét szép ága,

4. háromszáz levele, hatvanhat virágja, — ha ezt fel nem fejtem, fejemet leveszi.” — „Ne sírj, ne keseregj lelkem, édes lányom, — lelkem, édes lányom, menj el, mondd meg neki:

5. Nagy hosszú almafa nagy hosszú esztendő, — tizenkét szép ága tizenkét szép hónap, — háromszáz levele háromszáz mives nap, — hatvanhat virágja hatvanhat vasárnap.”

6. Ifjú Mátyás király fennszóval kiáltá: — „Szójj te, lányom, nekem három kenderfejből, — három kenderfejből egy kendező-kendőt, — egy sátorborítót, ebédelő ruhát!”

7. Ő meg elfordula, sírogatni foga, — „Mért sírsz magad, mért sírsz, lelkem, édes lányom?” — „Hogy ne sírnék, hogy ne, hogy ne keseregjek, — ne, mit mondott nékem ifjú Mátyás király:

8. Ifjú Mátyás király azt a törvényt tette, — hogy szójjek én néki három kenderfejből, — három kenderfejből egy kendező-kendőt, — egy sátorborítót s ebédelő ruhát.”

9. „Semmi ez, semmi ez, lelkem, édes lányom, — menj el magad hozzá, mondd meg te nekije, — hogy csánjon ő neked két hólyagforgácsból, — két hólyagforgácsból esztevátát, s vetőt,

10. s egy szóval megmondva, mi e szövőhöz kell, — menj el lányom, menj el, menj el, mondd meg neki!” — Ifjú Mátvás király nem lőn, mit feleljen, — ifjú Mátvás király fennszóval kiáltá:

11. Ifjú Mátvás király fennszóval kiáltá: „Nem kell nekem, nem kell a kendező-kendő, — a kendező-kendő, sem sátorborító, — sem ebédlő ruha, csak kellesz te nekem!”

A „Talányfejtő lány” Európában többfelé ismert népmesének balladaszerű verses feldolgozása. A történet mesei marad, de a párbeszédés forma, a magyarázkodás nélküli, tömörített előadás a balladák stílusát idézi.

289

Füstös gu - bás le - gény mit gon - dolt ma - gá - ba':
 fel - öl - tö - zött szé - pen ün - nep - lő gú - nyá - ba,
 el - in - dult meg - kér - ni gaz - dag em - ber lá - nyát,
 füstös gu - bás le - gény gaz - dag em - ber lá - nyát.

2. Jó estét, jó estét, gazdag ember lánya, — be szabad-e jönnöm, gazdag ember lánya? — Jó estét, jó estét, füstös gubás legény, — kerüljön, üljön le minálunk a padra!

3. De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek, — hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy sem? — Nem menek én kendhez, füstös gubás legény, gazdag leány vagyok, gazdag legényt várok.

4. Van itt a szomszédba' szegény ember lánya, — elmegyén az kendhez, füstös gubás legény, — elmegyén az kendhez, füstös gubás legény, — gazdagnak gazdag kell, szegénynek szegény kell.

5. Jó estét, jó estét, szegény ember lánya, — be szabad-e jönnöm, szegény ember lánya? — Jó estét, jó estét, füstös gubás legény, — kerüljön, üljön le nálunk a karszékbe!

6. De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek, — hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy sem? — Elmegyek én kendhez, füstös gubás legény, — szegény leány vagyok, szegény legényt várok.

7. Füstös gubás legény mit gondolt magába: — felöltözött bátran királyi gúnyába, — elindult megkérni gazdag ember lányát, — fényes királyúrfi gazdag ember lányát.

8. Jó estét, jó estét, gazdag ember lánya, — be szabad-e jönnöm, gazdag ember lánya? — Jó estét, jó estét, fényes királyúrfi, — kerüljön, üljön le zöld selyem székekre!

9. De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek, — hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy sem? — Elmegyek én kendhez, fényes királyúrfi, — illik kend éhhozám, fényes királyúrfi.

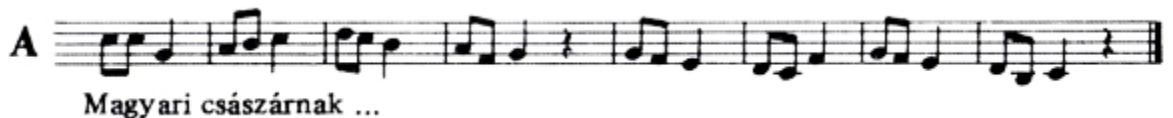
10. Gazdag leány vagyok, gazdag legényt várok, — gazdagnak gazdag kell, szegénynek szegény kell. — Kellesz a kutyának, ebadta hitványa! — Kell nekem, kell nekem szegény ember lánya!

11. Jó estét, jó estét, szegény ember lánya, — be szabad-e jönnöm, szegény ember lánya? — Jó estét, jó estét, fényes királyúrfi, — kerüljön, üljön le nálunk a karszékbe!

12. De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek, — hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy sem? — Nem megyek én kendhez, fényes királyúrfi, — szegény leány vagyok, szegény legényt várok.

13. Tegnap fogtam kezét egy szegény legénnyel, — nem illik kend hozzám, fényes királyúrfi, — van itt a szomszédba' gazdag ember lánya, — elmegyen az kendhez, fényes királyúrfi.

14. Nem megyek én kendhez, fényes királyúrfi, — nem illik kend hozzám, fényes királyúrfi. — Én vagyok az, nem más, öleljük meg egymást, — jegybéli szép mátkám, csókoljuk meg egymást.

Látjuk, nem minden ballada tragikus tartalmú. Ez esetben is mese-történetből lett ballada, de a helyzetek tömör, beszédes ábrázolása, a különböző gondolkodásmódok kifejezésének szándéka miatt balladánk közé sorolandó. Ide utalja az erős forma-fegyelem is, így pl. a szerkesztés szigorú szimmetriái (a kétszer két rész megfelelései).

Poco rubato

290 Musical notation for 'Sze-gény le-gény vó - tam, gaz - dag le - ányt vet - tem, gaz - dag lány - nak ked - vit nem tud - tam ta - lál - ni.' in G major, 2/4 time. The melody is written on a treble clef staff with lyrics underneath. It features a key signature change to E major for the second line.

Sze-gény le-gény vó - tam, gaz - dag le - ányt vet - tem,
gaz - dag lány - nak ked - vit nem tud - tam ta - lál - ni.

2. Elmenék városba, sárig csizmát vevék, — avval előjövék s az asztra tevék.

3. Mondj uradnak engem, kicsi feleségem! — Nem mondlak én téged teljes életemben,

4. apám udvaráná' nagyobb urak jártak, — azkot sem uraltam, téged sem urallak.

5. Elmenék városba, selyem szoknyát vevék, — avval előjövék s az asztalra tevém.

6-7. = 3-4.

8. Elmenék városba, esz' szép fátyolt vevék, — avval előjövék s az asztalra tevém.

9-10. = 3-4.

11. Elmenék zerdőbe, egy sompalcát vágék, — avval előjövék, ajtó után tevém.

12-13. = 3-4.

14. Elvevém a pálcát, nyomni fogom hátát: — mondj uradnak engem, kicsi feleségem!

15. Mondlak uram, mondlak, teljes életembe'; — apám udvaráná' nagyobb urak jártak,

16. azkot is uraltam, téged is urallak, — azkot is uraltam, téged is urallak.

A „Gögös feleség” tréfás balladája a finnyás, talán nemesi származású asszony megregulázásáról szól. Az „urallak” szót újabb időben tévesen éppen ellenkező értelemben használják egyesek (= valaki fölött uralkodik); itt a helyes jelentést találjuk (= mondj uradnak engem; s ezt így tagadja meg: téged sem urallak). Sárig = aranyszínű, sárga (vö. sárary). Még néhány nyelvjárási érdekesség: esz'szép = egy szép; az elbeszélő múlt használata: elmenék, jövék; a határozott névelő z-hangjának a szókezdethez tapadása (zerdőbe); több nyílt — vagyis magánhangzón záruló — szótag egymásutánjában magánhangzó-kiesés (azkot); segédige különleges használata (nyomni fogom hátát = ütni kezdtem).

2. Én ide, én ide, Anna uccájához. ./.
3. Oda ne, oda ne, ahhoz a leányhoz. ./.
4. Mert annak a lánynak három az erkölcs: ./.
5. Elsődik erkölcs: részeges a leány! ./.
6. Semmi az, semmi az, nem gondolok véle, ./.
7. vagon a pincébe, s igyék ő belőle! ./.
8. Második erkölcs: sánta az a leány! ./.
9. Semmi az, semmi az, nem gondolok véle, ./.
10. megyek a városba veszek én nekije ./.
11. kurta olyan szoknyát, magas sarkú csizmát! ./.
12. Harmadik erkölcs: haragos a leány! ./.
13. Semmi az, semmi az, nem gondolok véle, ./.
14. Ha látom, ha látom, kiállok előle, ./.
15. ha látom, ha látom, kapom a korbácsom, ./.
16. kapom a korbácsom, jól meghuzagolom! ./.

A „Hibás lány kérője” tréfás ballada kétféle feldolgozása (lásd a következő dalt is!). A téma előző balladánkhöz hasonlít. A dallamot vessük össze a 121. számmal és már többször említett rokonaival. — Az 1-2., 3-4., 6-7., 9-10., 13-14. vers ismétlés nélkül egy verssé összevonható.

292 *Poco rubato*

Ho - vá mégy, ho - vá mégy, pi - ros bar - na le - gény?
 Me - gyek Pus - kás An - ti ke - rek ud - va - rá - ba.

2. Ne kérd meg, ne kérd meg magadnak azt a lányt, — abba a leányba' három hiba vagon.

3. Először a leány, nem dolgos a leány. — Nem bánom, nem bánom, nem gondolok véle.

4. Nem gondolok véle, van pénz a zsebembe, — van pénz a zsebembe, dolgoztatok véle.

5. Másodszor a leány, részeges a leány. — Nem bánom, nem bánom, nem gondolok véle.

6. Nem gondolok véle, van bor a pincébe, — van bor a pincébe, s ihatik belőle.

7. Harmadszor a leány, bitangol a leány, — Nem bánom, nem bánom, nem gondolok véle.

8. Nem gondolok véle, jó szolgálaim vannak, — jó szolgálaim vannak, megveretem véle.

Az előző balladatéma e második dallamának tonalitásához lásd a 308. sz. dalnál mondottakat; a b3 zárlat ellépését VII-re vö. 309. számmal.

293 *Poco rubato*

Csil - la - gom, ré - vé - szem, vígy ál - tal a, Du - nán!

U - ram - ról ma - ra - dott su - bám ne - ked a - dom.

Nem viszlek át, nem biz én, mert nagy zaj mén a Dunán, mert nagy zaj mén a Dunán.

2. Csillagom, révéstem, vígy által a Dunán! Uramról maradott lovam neked adom. Nem viszlek át, nem biz én, mert nagy zaj mén a Dunán, mert nagy zaj mén a Dunán.

3. Csillagom, révéstem, vígy által a Dunán! Uramról maradott magam odaadom. Át is viszlek a Dunán, aranyszőrű paripán, megölellek a partján.

A

Angyalom, révéstem ...

A „Révészek nótája” valószínűleg XIV. századi ballada. „Lényege az, hogy egy nő mindig többet és többet ajánl fel egy férfinak, hogy az teljesítse kérését, s a csattanó az, hogy végül magát kell adnia. Ez a helyzet a magyar énekekben a révész és átkelést kérő asszony között áll elő. Ezt a lényegét ugyanevvel a csattanóval sokfelé megtaláljuk Európában, bár csak ritkán révész és asszony szereplővel.” (Vargyas L.) Két híres dallammal adjuk: az első a XVII. századi „Rákóczi-nóta” változata.

294

Hej révész, révész, magyar if-jú révész, vígy ál - tal a ha - jón,
 neked adom, neked, bizony neked adom szép selyemkendő - met.
 Nem köll ked - vem - nek, én sze - relmemnek, bánat a szí - vem - nek.

The image shows two staves of musical notation. The first staff is a treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature. It contains a melody of eighth and quarter notes. The second staff is a bass clef with a common time signature, containing a bass line of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the staves.

2. Hej révész, révész, magyar ifjú révész, vígy által a hajón, neked adom, neked, bizony neked adom szép gyöngy koszorúmat. Nem köll kedvemnek, én szerelmemnek, bánat a szívemnek.

3. Haj révész, révész magyar ifjú révész, vígy által a hajón, neked adom, neked, bizony neked adom szép leány magamat. Ez köll kedvemnek, én szerelmemnek, öröm a szívemnek.

A Révészek nótáját a Zobor-vidéken általában a lakodalmos népszokásba építik be, s különleges, klasszikus értékű dallamot alkalmaznak hozzá (vö. 516. sz.). E kis motívumokból mozaikszerűen felépített kis zenei remekmű többféle variált formában előfordul kötetünkben. Amikor összefoglalóan „Révész-dallamcsalád”-ról beszélünk, erre, s nem a megelőző, 293. sz. dallamra gondolunk.

295 *Poco rubato*

Jöj - jön ha - za é - des - a - nyám,
 mert be - teg az é - des - a - pám!
 – E - ridj, é - des jó le - á - nyom, mindjárt én is me - gyek,
 e - gyet, ket - tőt hadd for - dul - jak, mindjárt ott - hon le - szek.

2. Jöjjön haza, édesanyám, mert gyóntatják édesapám! Eridj, édes jó leányom...

3. Jöjjön haza, édesanyám, mert meghalt már édesapám! Eridj, édes jó leányom...

4. Jöjjön haza, édesanyám, eltemettük édesapám! Eridj, édes jó leányom...

5. Jöjjön haza, édesanyám, eltoroztuk édesapám! Eridj, édes jó leányom...

6. Jöjjön haza, édesanyám, leánykérők jöttek hozzánk! Isten áldja, komámasszony, most már hazamegyek, eljöttek a leánykérők, én is férjhez megyek.

A Jöjjön haza, édesanyám ...

B Jöjjön haza, édesanyám ...

C Jöjjön haza, édesanyám ...

D Jöjjön haza, édesanyám ...

A „Rossz asszony” balladát Vargyas francia mintára vezeti vissza. A táncból férje betegségének, haldoklásának, halálának, temetésének hírére sem jön haza az asszony, csak amikor új férjhez menés lehetőségét hallja. A hívás és felelet szakaszait érezhető — de a népi előadásban nem túlságosan kiélezett — tempóellentét választja el. A felelet dallamául táncmotívumokat hallunk. — Eltoroztuk = megöltük a halotti tort.

296

Haj - nal - lik, haj - nal - lik, de nem jól haj - nal - lik,
a cse - ge - i ha - tár fe - lől nem jó hír hal - lat - szik.

2. Megöltek egy legényt hatszáz forintjáért, — belelőtték a Tiszába a háts lováért.

3. Tisza be nem vette, partjára vetette, — arra ment egy halászlegény, csónakjába tette.

4. Odament az apja, kőti, de nem hallja: — Kelj fel, kelj fel, édes fiam, gyere velem haza!

5. Odament az anyja, kőti, de nem hallja: — Kelj fel, kelj fel, édes fiam, gyere velem haza!

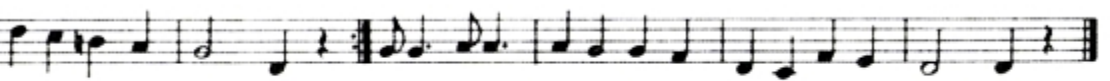
6. Odament babája, kőti, ezt meghallja: — Kelj fel, kelj fel, édes rózsám, borulj a vállamra!

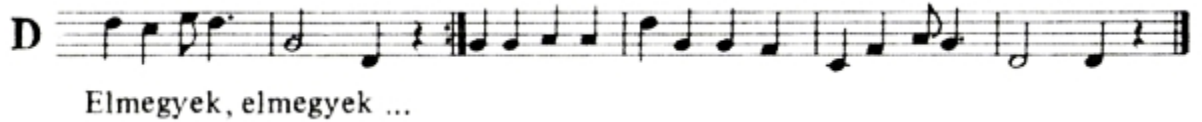
7. Csináltatsz-e nékem diófa koporsót? — Csináltatok, csináltatok márványkő koporsót.

8. Meghúzatod hát-e a hármás harangot? — Meghúzatom, meghúzatom mind a harminchatot.

A
Megöltek egy legényt ...

B
Hajnallik, hajnallik ...

C
Hajnallik, hajnallik ...

A „Megszólaló halott” régi nyugat-európai történetnek magyar feldolgozása. A ballada stílusába illeszkedve dolgozza ki hármass ritmusban a költőgetést. A franciáknál hosszabb párbeszéd készíti elő a lényeges gondolatot: a halott kérdéseire adott hűség-ígéretet. A ballada nyelvezete, formája, dallama, elterjedtsége, népszerűsége arra mutat, hogy az újabb időben felújított, új ízlés szerint átalakított alakja a régi témának.

2. A második virág a szép szőlővirág, — a harmadik virág a szép székfűvirág.

3. Így szóla hozzája a szép búzavirág: — Szebb vagyok s jobb vagyok annyival náladnál,

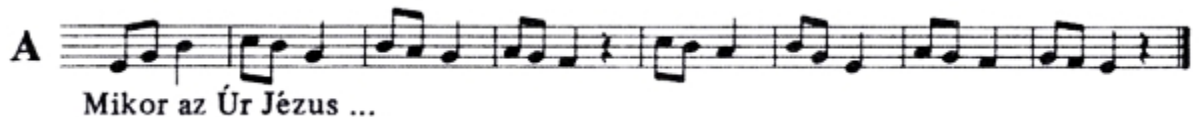
4. Mer' engem elvisznek az oltári helyre, — ott neveznek engem Jézus szent testének.

5. Így szóla hozzája a szép szőlővirág: — Szebb vagyok, jobb vagyok annyival náladnál,

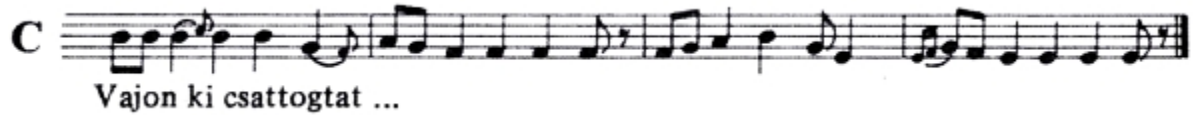
6. mer' engem elvisznek az oltári helyre, — ott neveznek engem Jézus szent vérének.

7. Így szóla hozzája a szép székfűvirág: — Szebb vagyok, jobb vagyok annyival náladnál,

8. mer' engem leszednek, kalapjukba tesznek, — kalapjukba tesznek, kevélyen viselnek; (a 3-4. dallamsorra:) kevélységek miatt pokolra vettetnek.

Stílusában balladaszerű, de valójában a középkori „certamen” = vetekedés, versengés műfajának szép példája. E műfaj szabálya: olyan összehasonlítás, melyben ki-ki maga mondja el kiválóságait, érdemeit, hogy valamiképpen döntés szülessen a vers végén. E dal világias befejezése arra utal, hogy talán középkori diákének maradványa. Dallama is középkori eredetű lehet.

2. Azon üldögél, azon üldögél bagoly asszonyka, bagoly asszonyka.

3. Mit sírsz, mit bánkódsz, mit sírsz, mit bánkódsz, te bagoly asszony, te bagoly asszony?

4. Jaj, hogyne sírnék, jaj, hogyne sírnék, hogyne bánkódnék, hogyne bánkódnék:

5. Otthon feledtem, otthon feledtem cifra nyoszolyám, cifra nyoszolyám,

6. abba' feledtem, abba' feledtem János uramot, János uramot.

7. Az mellett hattam, az mellett hattam ringós böcsömöt, ringós böcsömöt,

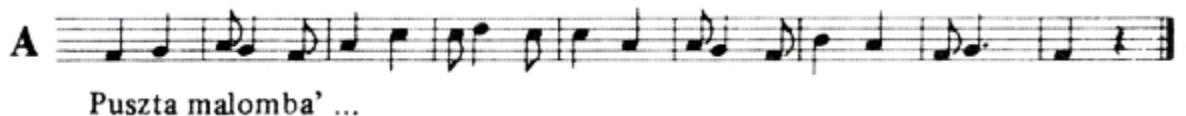
8. abba' feledtem, abba' feledtem Imre fiamot, Imre fiamot.

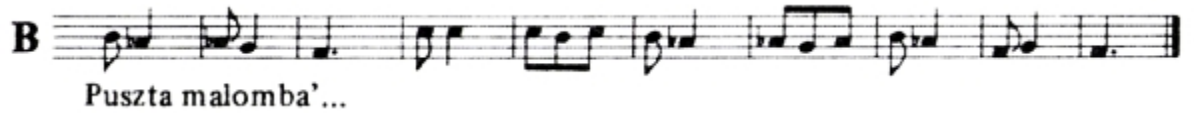
9. Az mellett hattam, az mellett hattam pléhes ládámot, pléhes ládámot,

10. abba' feledtem, abba' feledtem karika kontyom, karika kontyom.

11. Ha jaz itt volna, ha jaz itt volna, olyat ugranék, mint a paripa.

12. Ha jaz itt volna, ha jaz itt volna, olyat fordulnék, mint a karika.

Homályos értelmű ballada a „Bagoly asszonyka”; talán olyan asszonyról szól, aki elhagyta családját, s ezt később megbánja? vagy csak otthon maradt kincsei miatt bánkódik? Vargyas Lajos szerint: „Idegen nyelvű párhuzama nem ismeretes. Szövegének stílusa és a homályos szimbolika alapján egyaránt a régi középkori balladák közé tartozik.” A dallam érdekes ritmusszűkítése, majd ritmusbővítése (tripódia-bipódia játéka) a szlovák népzében talál párhuzamot.

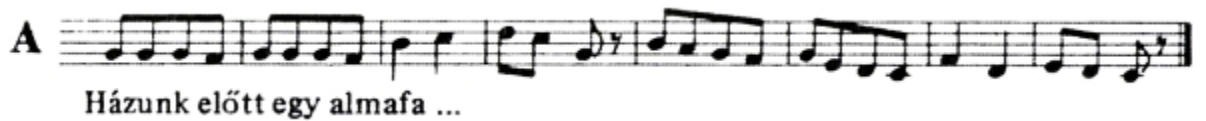
2. Ne hajigáld bíró fia hamvas gúnárom, — hazamegyek, az apádnak elpanaszolom.

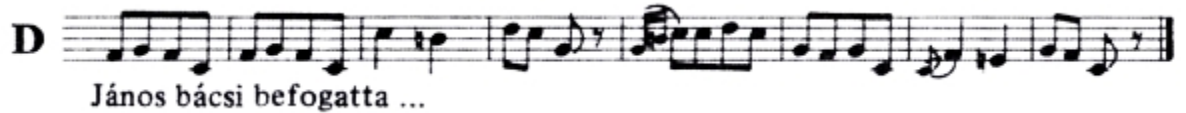
3. Adjon Isten, bíró uram, szerencsés jó napot! — Adjon Isten, Mari lányom, neked mi bajod?

4. Meghajigálta a fia hamvas gúnárom. — Mit kérsz érte, Mari lányom, néked megadom.

5. A zúzáért, a májáért két aranyalmát, — a táncoló két lábáért két véka búzát.

6. (az 1. dallamsor kétszer:) Hát még az a gimbes-gombos, galárisos gúnárnyaka, hát az mennyit ér? — Végy el engem, bíró fia, nem kell semmi bér.

Dallama egy kiterjedt emelkedő-építkező formaelvű családba tartozik. Jellemzi a közép-kezdet után kidomborodó, kvintre záruló ív, mely ismét nagyívű sorpár végén kvintváltásszerű választ kap. Az 1-3. és 2-4. sor ritmusazonossága miatt a négy sor helyett szinte periodizáló két nagysort hallunk.

2. Nézd meg lányom, nézd meg jól: — ki kopogtat az ajtón? — Sej anyám, a juhász, a subáján tetű mász, — nem köll neköm az!

3. Nézd meg... — Sej anyám, a paraszt, a gatyája hat arasz, — nem köll neköm az!

4. Nézd meg... — Sej anyám, a csikós, a gatyája, inge gyócs, — nem köll neköm az!

5. Nézd meg... — Sej anyám, a kovács, olyan, mint a rossz bogrács, — nem köll neköm az!

6. Nézd meg... — Sej anyám, a cigány, éjjel-nappal muzsikál, — nem köll neköm az!

7. Nézd meg... — Sej anyám, a takács, olyan, mint a záptojás, — nem köll neköm az!

8. Nézd meg... — Sej anyám, a báró, kaszinóba bejáró, — nem köll neköm az!

9. Nézd meg lányom, nézd meg jól: — ki kopogtat az ajtón? — Sej anyám, a diák, olyan, mint a gyöngyvirág, — az köll neköm, az!

Ez is egy fajta vetekedés: a leány szájába adja ugyan a foglalkozások ócsárlását, s végül a diák dicséretét, de nem kétséges, hogy maga a diák kínálja itt játékosan önmagát, kis helyzetképpel leplezve. Valóban a XVII. századi diákköltészetből számos feldolgozása maradt fenn e témának, s népszerű volt századokon át; a XIX. századból is maradtak fenn átköltései. — Adatunkat Kunszentmiklóson lakodalmas táncként használták, a tánc is hívogató-incselkedő, párviválasztó jellegű; leírását lásd a Magyar Népzene Tára III/B kötetében (184. szám).

9. fejezet - VIII. SZERELMI DALOK

Mint minden költészetben, a magyar népköltészetben is központi helyet foglalnak el a szerelmi dalok. Csoportjuk differenciált, gazdagon rétegzett mind a téma árnyalása, mind a stílus, mind pedig eredet dolgában. Határait nem könnyű meghúzni: motívumai gyakran más műfajokban is megjelennek (pl. bujdosó, keserves, tánc stb.), kifejezéseket, sorokat, egész versszakokat is összekapcsolnak amazokkal.

Mivel a párosítók — bár mások szerelmét éneklük ki — gyakran a szeretők szájába adják a szót, sokszor alig elválaszthatók az önálló szerelmi daloktól. „Lírai” dalaink egy része bizonyára középkori játékkeretekből szakadt ki, önállósult; erre mutatnak egyes gyermekjáték-dalokban megjelenő elemeik. Más szövegekben megtalálhatók régi virágénekeknek, XVI-XVIII. századi diák és más népies jellegű kéziratos költészetnek emlékei. Viszont talán éppen szerelmi népköltészetünk hatott vissza legintenzívebben a magyar poézisre.

A népköltészetben a különféle elemek összedolgozódnak, egységes rendszerré válnak, melyet tipizálás, általánosítás jellemez. Tartalmilag; „...a legtöbbet foglalkozási és egyéb különbségtétel nélkül bárki elénekelheti. Döntő többségük tipikus és általános, mindenki magáénak érezheti. Az egyén nem közösségen keresztül, hanem közvetlenül nyilatkozik ugyan meg, de társadalmának egyik típusaként, nem pedig kifejtett, másoktól különböző személyiségként; régi típusú dalokban nem is magáról az érzelemről, inkább annak hatásáról szolt, és a kedvest sem nevezte meg, hanem virágként vagy madárkaként emlegette.” És stilisztikailag: „Az említett általánosításnak és tipizálásnak eredménye a jelzők, megszemélyesítések stb. állandósága, olykor valóságos rendszere, mely egészen stilizált atmoszférát teremthet. Könnyen úgy tetszhetett, mintha a szerelmi dalokban minden jelképes volna, holott gyakorta ismétlődő költői fogásokról, a lírai kifejezés mód kezdeti és egyben kezdetleges fokozatának hagyatékairól van szó, jelentésük időközben el is homályosulhatott már.” (Ortutay Gyula: Magyar népdalok. I. 840-841.)

Természetesen ugyanilyen sokrétű e csoport zenei világa is. A párosítókkal rokon középkori európai stílusok (pl. 301-3.), honfoglalás előtti stílusok (pl. 320.), a XVI-XVII. századnak (309-310., 323.), a XVIII. (pl. 331.) és XIX. századnak dalstílusai (pl. 332.), a szomszéd népek zenéjének (311., 327.) különböző stílusai éppúgy képviselve vannak köztük, mint az újstílus előzményei és maga az újstílusú magyar népdal (pl. 333-339.).

301

Ki - csi va - gyok én, majd meg - nő - vök én,
esz - ten - dő - re, vagy ket - tő - re férj - hez me - gyek én.

2. Én szép nem vagyok, csúnya sem vagyok, — szeret engem egy szép ember, érte meghalok.

3. Én víg nem vagyok, szomorú vagyok, — nem láthatom a babámat, ó jaj, meghalok.

4. Hess légy, ne szállj rám, mert beteg vagyok, — galambom is halva fekszik, jaj, jaj, meghalok.

II. 1. Szélről lakom én, szegény vagyok én, — a házamnak nincs teteje, elvitte a szél.

2. De én fogadom, megzsoppoltatom, — arra jár a kis angyalom, becsalogatom.

A Szélről lakom én ...

B Szélről lakom én ...

C Két fő káposzta ...

A 130. sz. dallam változata.

302 Cif - ra pa - lo - ta, zöld az ab - la - ka,
 gye - re ki te tu - ba - ró - zsa, drá - ga vi - o - la.

2. Én víg nem vagyok, szomorú vagyok, — galambomat nem láthatom, jaj, jaj, meghalok, — jaj, jaj, meghalok.

Régies pentachord dallamaink színes, egymással keveredő nagy dallamcsoportot alkotnak. Hasonlítsuk össze a 130., 131., 301., 302. dallamot!

303 Har - csa van a víz - be, gú - nár a szé - lé - be',
 ha - rag - szik ga - lam - bom, nem néz a sze - mem - be,
én sem az ö - vé - be.

Ez is előbbi dallamainkhoz hasonlít abban, hogy az első sor kvint-indítása után a második kvarton indul, de többnyire elkerüli a sor szekvenciás folytatását.

304 **Rubato**

Csak azt szá-nom-bá-nom, tő-led el kell válnom,
sok u-tá-nad va-ló já-rá-som saj-ná-lom.

2. Arass rózsám, arass, megadom a garast, — nem kell nékem garas, csak te vélem arass!

3. Arattam, arattam, kévét is kötöttem, — galambom tallóján meg is betegedtem.

4. Szeretóm kedviért mit nem cselekednék, — tenger közepiből vizet meritgetnék.

5. Tenger közepiből vizet meritgetnék, — tűzön-vízen kéne, mégis általmennék.

6. Széles az a Duna, keskeny a híd rajta, — ne menj rá, galambom, mert leesel róla.

7. Vékony a pókháló, az is megtart engem, — csak egy hajszalacsckán hozzád ránthatsz engem.

8. Elkiáltom magam a bédi határba', — meghallja galambom, Isten tudja, hova.

9. Ha hallja is, nem is, nem tehetek róla, — gyenge szavaimmal nem mehetek oda.

10. Ha oda mehetnék, oda repülhetnék, — ablakára szállnék, neki muzsikálnék.

II.1. Estéli csillagok, szépen ragyogjatok, — az én galambomnak jó estét mondjatok.

2. Kié ez a legény? nem akar dolgozni, — csak a napot nézi, mikor fog nyugodni.

3. Kié ez a kislány? nem akar dolgozni, — csak a napot nézi, mikor fog nyugodni.

4. Ha dologba küldik, csak úgy taszigálják, — ha hegedűt vonják, járja, mint a madár.

A

Arattam, arattam ... (a)

B

Este van, este van ... (b)

A magyarságnak egyik legérdekesebb, leghagyományörzőbb vidéke az a néhány helysége kiterjedő kis falucsoport, melyet Zobor-vidéknek hívunk. Nyitra közelében, a magas Zoborhegy tövében fekszik Béd, Menyhe, Ghymes, Csitár, s még néhány. Különösen gazdag a pentachordos színezetű, népszokásokhoz kapcsolódó dallamkincsük.

305
 Vettem ma - jo - ran - nát, vá - rom ki - ke - lé - sét,

 az én é - de - sem - nek meg - visz - sza - té - ré - sét.

2. Hess páva, hess páva, császárné pávánja, — ha jén páva volnék, jó reggel fölkelnék.

3. Jó reggel fölkelnék, folyóvízre mennék, — folyóvízre mennék, folyóvizet innék.

4. Folyóvízre mennék, folyóvizet innék, — szárnyam csattogtatnám, szép tollam hullatnám.

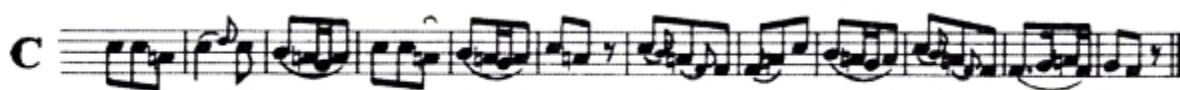
5. Leányok fölszednék, bokrétába kötnék, — az ő édesiknek kalapjára tűznék.

6. Ha jén páva volnék, jó reggel felkelnék, — az én kis angyalom ablakára szállnék.

7. Mindig buvókálnám, szeretsz-e kis babám? Szeretlek, szeretlek, csak ne mondd senkinek!

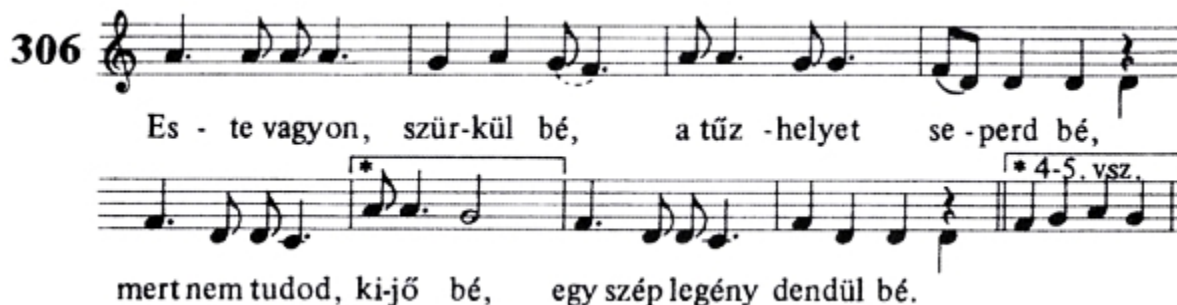
A
 Kősziklán felfutó ...

B
 Bíró János, Bíró ...

C
 Menyecske, menyecske ...

D
 Kerülj rózsám, kerülj ...

Ritmusát vö. a 285. sz. balladáéval. A dallamot többször énekelve és a változatokkal is összehasonlítva kiderül, hogy a tonalitásnak (vagyis a különböző magasságú hangok összetartó erejének) alapja nem egy skála vagy egy tonika, hanem a c magas hang, melyre ismételten visszatérünk, s melyről különböző ambitusú le-hajlásokkal soronként és változatoként eltérő módon érünk el újabb és újabb nyugvóhangokat. — „Vettem” = vetettem.

306

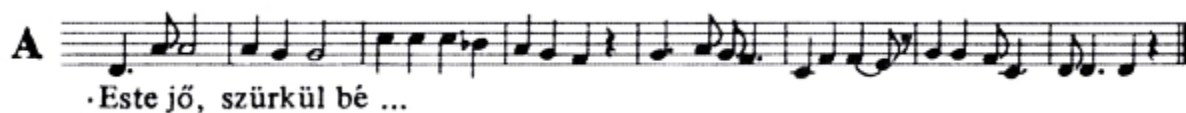
Es - te vagy on, szür - kül bé, a tűz - helyet se - perd bé,
mert nem tudod, ki - jő bé, egy szép legény dendül bé.

2. Az este is nálunk volt, — kilenc almát hozott volt, — mind a kilenc piros volt, — ő maga is csinos volt.

3. Csiba kutya, ne ugass, — hogy gyűljön e guzsalyas, — ha meggyúl e guzsalyas, — attól tova mind ugass!

4. Guzsalyasok, eljöttek, — nem bánjuk, ha elmentek es, — mert egyebütt lefekhettek, — nálunk még ágyat sem vettek.

5. Nem is vetnek mindenkinek, — csak e diáklegényeknek, — diáklegény kacagása, — mint a kutya ugatása.

A

·Este jő, szürkül bé ...

B

Házasodik a diák ...

C

Szép e széles tulipán ...

A hagyományos magyar falu társas életének fontos alkalmai voltak a téli közös munkák (fonás, tollfosztás, kukoricamorzsolás, dohánysimítás stb., az adottságtól függően). A faluban több háznál is megszervezhették, ahol nagyobb szoba állt rendelkezésre. Meghatározott rendje volt: kik járhattak oda, mikor érkezhettek a vendégek (ti. a legények a leányok által végzett munkákba), milyen játékok, mesék, éneklések szórakoztatták órákon át a serényen dolgozókat — végül, hogy mikor és hogyan oszlott föl az együttlét, milyen szabályok szerint kísérhetett haza fiú leányt, stb. Ilyen csángó „guzsalyasra” (fonóházra) utal a 3-4. versszak. — A csángó nyelvjárásban az a névelőt több faluban e-nek ejtik (lásd 3., 5. versszak).

307 *simile ...*

Mi - kor ki - csi lány - ka vol - tam, mi - kor ki - csi lány - ka vol - tam,
R. é - des Ger - ge - lem, ked - ves Ger - ge - lem.

2. Zab-aratni járogattam, zab-aratni járogattam, R.
3. Markot nem bírtam hajtani, szeretőt bírtam tartani, R.
4. Gergel fújta, én táncoltam, jaj be kedves leán voltam, R.
5. Papucsaim kercegetek, pántlikáim zurrogatok, R.
6. Mikor Gergel legény vót, csipkefából botja vót, R.

A

Mikor Gergel legény vót ...

B

Mikor én lyán vótam ...

C

Házasodik a diák ...

Többször is felfigyeltünk a régies, valószínűleg középkori eredetű refrénes, kisambitusú dalok gyakori előfordulására a moldvai csángók dalkincsében. — A 3. versszaktól énekelhetjük úgy is, hogy minden sort ismételve két strófára bontunk minden versszakot. — Kercegetek = hangutánzó szó; zurrogatok: a gyöngyöt megkötő szalagok végére régen pénzt fűztek.

308 *Poco rubato*

Ré - gi sze - re - tő - mért na - gyot cse - le - ked - nék:
ten - ger - ből a vi - zet ka - lán - nal ki - mer - ném.

2. Tengerből a vizet kalánnal kimerném, — tenger fenekiből apró gyöngyöt szennék.

3. Tenger fenekiből apró gyöngyöt szennék, — abból a rózsámnak gyöngybokrétát kötnék.

4. Ritka rendet vágtam, sűrű boglyát raktam, — minden boglya mellett egy pár csókot kaptam.

A dal ambitusát nem jellemezzük kielégítően, ha csupán legmélyebb és legmagasabb hangjának távolságát nevezzük meg (szeptim). Meg kell figyelni a hangok fontosságát, szereplési módjukat is. E dal lényege a m-r-d trichordban játszódik le; lényeges elem az, hogy a dal vége felé a d-hoz alsó 1, kapcsolódik, az ambitus kvintre bővül. Az előtag lezárásának ívét szolgálja viszont a *mi* hanghoz kapcsolódó felső kisterc megszólaltatása. Tehát: lényegében terc-ambitusú dallam, mely szervesen kvintre, esetlegesen szeptimre bővül („bővített ambitus”).

309

Én ki-me-nék kis kertembe vi-rá-gom néz-ni,
há' le-üt-te 'z ő-szi harmat vi-rá-gom sí-nit.

2. Rajta sétál kis gerlice sárga lábával, — sárga lába, zöld a szárnya, jaj, be gyöngyen járja.

3. Megszólítja kis gerlice: há' fülemüle, — fülemüle 'z én szeretóm olyan szerelmes.

4. Gyer bé, gyer bé, édes rózsám, légy aranyalmám, — nem menek én, édes szívem, mer' megutáltál.

5. Ugyan megnézd édes rózsám, kit választottál, — tiszta víznek színe alól mérget ne igyál.

6. Adssza babám jobb kezedet, sétáljunk egyet, — menjünk bé a gyümölcsösbe, szakajszunk meggyet.

7. Ugyan jól megügyeld magad, milyent szakasztasz, — nehogy úgy járj, mint én jártam, kedves galambom.

8. Magas hegyen nem mehetek félelem nélkül, — édes csókot nem adhatok szerelem nélkül.

9. Tavaszi szél vizet áraszt, virágom, virágom, — minden madár társat választ, virágom, virágom.

10. Hát én immár kit válasszak, virágom, virágom, — te engemet s én tégedet, virágom, virágom.

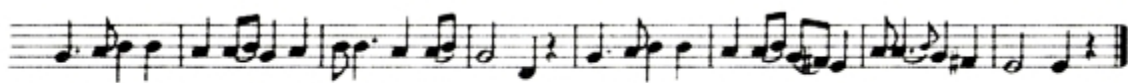
11. Bújjunk egymás árnyékjában, virágom, virágom, — bújjunk egymás árnyékjában, virágom, virágom.

12. Jaj, de beteg én galambom, talán meg is hal, — jaj, de beteg én galambom, talán meg is hal.

13. Jaj, ha meghal, jaj, ha meghal, haljak meg én is, — ne maradjak ilyen árván nála nélkül is.

14. Zöld pántlika, könnyed gúnya, virágom, virágom, — mert azt a szél könnyen fújja, virágom, virágom.

15. De a fátyol nehéz gúnya, virágom, virágom, — mert azt a bú leszaggasztja, virágom, virágom.

A Zöld pántlika, könnyű gúnya ...

B Zöld'erdőbe', zöld mezőbe' ...

C Kisétálok kiskertembe ...

D Sokan szólnak most énreám ...

Szerelmi dalkincsünk egyik legszebb darabja: szövegében is, dallamában is becsülendő „műemlék”. Valószínűleg középkori virágénekből ered, először a XVII. században jegyezték le dallamát, s szövegeinek nagy része is szerepel e század népszerű daloskönyveiben. Hajdan az egész országban ismert lehetett, a népzenei gyűjtések már csak Moldvában (és szórványosan Bukovinában) találták meg. — Szövege egy nagyobb strófa-készletből esetleges válogatás révén, szinte tetszőleges sorrendben alakul ki.

310 A malomnak nincsen köve, mégis lisztet jár, mégis lisztet jár,
tiltják tőlem a rózsámat, mégis hozzám jár, mégis hozzám jár.

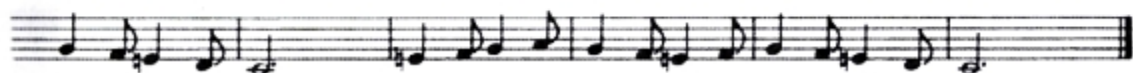
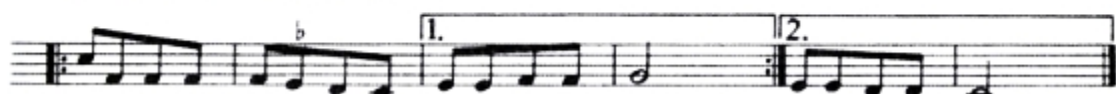
2. Adssza rózsám jobb kezedet, forduljunk egyet, forduljunk egyet, — aztán menjünk ki a kertbe, hadd szedjünk meggyet. ./.

3. Beteg az én rózsám szegény, talán meg is hal,./ — ha meg nem hal, kínokat lát, az is nekem baj. ./.

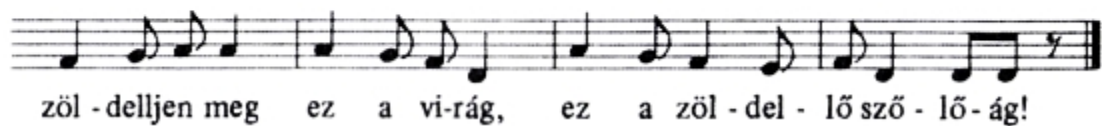
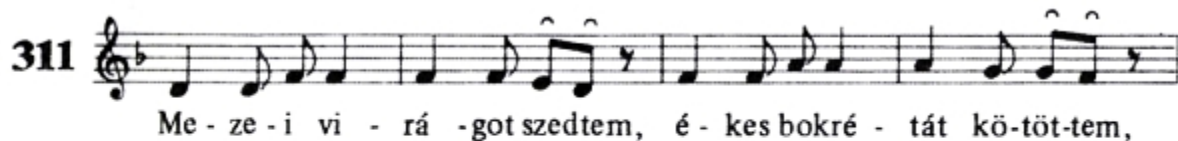
4. A te súlyos nyavalyádból adjál nekem is,./ — hadd érezzük mind a ketten, érzem én is. ./.

5. Nekem is volt egy szeretőm, de az olyan volt,./ — ha egy nap nem láttuk egymást, két nap beteg volt, ./.

6. Odamentem, megkérdeztem: téged mi lelt volt? ./ — A szerelem a szívemet körülfogá volt, ./.

Nemcsak versformájában (8 + 5-ös nagysor) rokona az előző dalnak, de stílusában is, és szövegstrófái is nagyrészt közösek. A 309. dalnak m-r-d nagytercből bővült dallamával szemben azonban itt az alaphang-kvinthang feszültsége és a kvinthangot kiteljesítő domború ív határozza meg a zenei történést, éppúgy, mint pl. a 460., 164., 529. sz. dallamokban.

2. Magas az újvári torony, — alájesett az ostrom, — adja fel kedves galambom, — kinek orcáját csókolom.

3. Én is voltam, aki voltam, — rózsás kertben rózsa voltam, — de már én most elhervadtam, — mert rossz kertészre akadtam.

A gyűjtők ritkán írnak le magyar népdalt 6/8 ütemben. Az ilyen ritmusok szinte sohasem hat nyolcadból (illetve azok összekötéséből) vezetendők le, hanem egy négy hangot tartalmazó ütem hangpárjai között lépnek föl különböző — himbáló hatást keltő — rövidülések-hosszabbodások. (Egyébként a középkori zeneelmélet is ezekből a kéthangos egységekből vezette le a hármas ütemfajtákat, s nem háromhangos csoportokból.) Ha az eltolódás élesebb arányú, pontozott ritmusú kottaképek keletkeznek; ha lágyabb, akkor triolások, ill. 3/8 vagy 6/8 üteműek. Mivel itt e lengésnek zenei értéke van, nem esik egybe szükségszerűen a prozódiai követelményekkel (rövid ill. hosszú szótagok), sőt olykor éppen a prozódia-ellenes szövegnyúlások adnak az ének összhatásának valami különös bájt.

312

Aj, de én is tar-tot-tam tit-kon egy sze-re-tőt
vi-rá-gos ker-tem-ben, ró-zsa-bo-kor a-latt.

2. Aj, de én azt nem mondom, csak magamnak tartom, — mert ha kijelentem, magamat elvesztem.

3. Aj, de engem ne úgy tarts, mint saját rabodat, — hanem engem úgy tarts, mint gyöngy-alakodat.

4. Gyöngy vagy szívem, gyöngy vagy, gyöngynél is gyönyegebb vagy, — ezüstnél, aranynál nálam kedvesebb vagy!

II. 1. Elhozta az Isten piros pünkösdi napját, — mi is meghordoztuk királyné asszonykát.

2. Piros pünkösdi napján mindenképpen újulnak, — a kertek, a mezők virágba borulnak.

3. Én kicsike vagyok, nagyot nem szólhatok, — mégis az Istennek dicséretet mondok.

4. Gyenge vessző vagyok, mindenfelé hajlok, — szüleim kertjében most nyílni akarok.

5. Ki akarok nyílni, mint pünkösdi rózsa, — de ki nem nyílhatok, csak úgy illatozok.

Aligha lehet ily kevés hangból (lényegében csak d-r-m trichord) ennél szebb, arányosabb dallamot kitalálni!

313

Á - rok part - ján ki - nőtt a fű
a ga - lam - bom tel - jes szek - fű.

2. Ha én aztat megölelem, gyötör engem a szerelem.
  3. Tudod rózsám, mit fogadtál, hogy a kertbe sétálgattál.
  4. Csókot kértem, vizet adtál, jaj, de megszomorítottál.
  5. Jaj, de régen nem láttalak, még elő sem találtalak.
  6. Gyöngye orcád de meghervadt, mőte meg se csókoltalak.
  7. Eluntam már hozzád jární, sáros patakon átjární.
  8. Hidat fogok csináltatni, azon fogok hozzád jární.
- II. 1. Özvegyember száraz malom, nincsen abba nyugodalom.
2. Ifjú legény vizes malom, abba van a bizodalom.
- III. 1. Mikor kicsi lányka voltam, a kanálért majd meghaltam.
2. De mióta nagyobb vagyok, abba van a bizodalom.
- IV. 1. Falu végén két vasvilla, mégis bejött a kolera.
2. Se urakra, se papokra, csak a szegény parasztoakra.

A Zobor-vidéki népszokás- (főleg lakodalmás-) anyagban nagy szerepe van olyan egyszerű, kétsoros (vagy akár egy nagysornak értelmezhető) dallammodelleknek, melyekre egy hatalmas szövegtételből rögtönözve lehet ráhúzni a sorpárokat. (Ilyenek pl. a vőfélyversek, vagy a tréfás vetélkedők; vö. **500.**, **510.** sz.) Valójában nem dalok, mert nem a dallam önálló formája érvényesül, hanem az pusztán a szöveg hordozására való. De nem is úgy hordozza a szöveget, mint a recitativ, hiszen ahhoz képest mégis dallamos formuláról van szó. Ezeket „tónusoknak” nevezzük. Nagy szerepük volt a középkori világi zenében, pl. a mesterdalnokoknál, akik nevet is adtak az egyes tónusoknak.

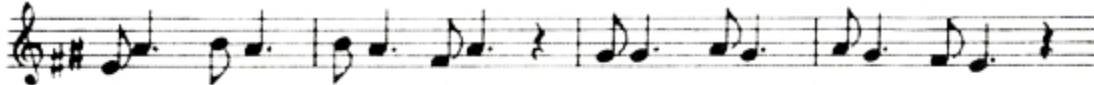
314

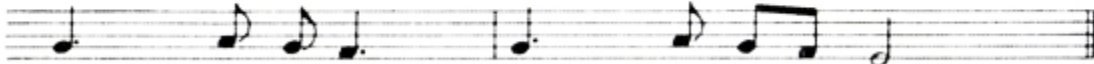
Va - la sze - re - tőm - nek dom - bon ü - lő há - za,
va - la sze - re - tőm - nek dombon ü - lő há - za.

2. Hat karikán fordul csikorgós kapuja. ./
3. Báldog az ajtója, gyémánt az eresze. ./
4. Tükör a tűzhelye, csillag a kürtője. ./
5. Pántlika padlása, zsinór gerendája. ./
6. Üveg ablakjai, arany a padjai. ./
7. Üveg ablak alatt egy édes almafa. ./

Különös moldvai csángó dallam. A mi mai zenei érzékünk szerint dúr pentachord 2. fokán zárul. Lehetséges, hogy a balkáni népzene hatása: ott egészen általános a zárathang „tonikai értéke” iránti közömbösség. (Éppen ezért nem is nevezhető 2. foknak, mert nincs egy vele szemben kitüntetett 1. fok.)

315

Azt gon - dolod, mindig így lesz, hogy sze - retőm soha nem lesz.

R. Haj, ró - zsa, haj, he - je - hu - ja haj.

2. Dehogyan nem lesz, de már van is, tenálnál szebb is, jobb is. R.
3. Kicsin vagyok, de víg kedvű, páros csolkom de jóízű. R.
4. Nincs is az a csók jóízű, ki végtére nem keserű. R.

A virágének „nevét a virágot emlegető, a szerelmezt virágok nevével szólítató énekek adták. Az 1495 előtti soproni töredéktől és bizonyára még régebbi időktől máig meg nem szakadó folytonosságra vall e dalrétteg gazdagsága. Különös figyelmet érdemel a refrénes fajta. Refrén lehet a soproni töredék is: Virág, tudjad, tőled el kell mennem, és teéretted kell gyászba öltöznöm. Akárcsak mai ellenképe (Ghymes, Nyitra vm. 1906): Virágom, véled elmegyek, virágom, tőled el sem maradok. Virágos refrénekből szép koszorút köthetünk, pl.: Azt gondolod, mindig így lesz, hogy szeretőm soha nem lesz. R. Haj ruzsa, haj, heje, huja, haj.” (Kodály Zoltán: A magyar népzene, VII. fejezet.)

316

Jaj, jaj, ga - za - nyel, csuk-ros-bok-ros szép vi - rág,

le - ven - du - la, ró - zsa, le - ven - du - la, ró - zsa.

2. Termekémre termettél, szerencsémre felnőttél, — lelkem Ilon' asszony, lelkem, Ilon' asszony.

3. Ilonához mehetném, ablakfára ülhetném, — mindjár' megújulnék, mindjár' megújulnék.

A
Hej, húj, licispor, teljes szekfű, tulipán ...

Az **A** változatban közöljük a virágének valószínűleg eredetibb, a XVII. században már följegyzett alakját. Föltehetőleg ebből rövidült, de részleteiben új szépséget, hajlékonyságot nyert a főhelyen közölt csángó változat. Gazanyel, licispor: virágnevek.

317
Falu végén fe - hér ház, barna kislány, mit csi - nálsz?

Hej, csi-no - sí - tom ma-ga-mat, várom a ga - lam - bo - mat.

2. Falu végén keskeny gát, — barna kislány, ugord át, — hej, de te szőke, ne próbáld, — mert elreped a szoknyád.

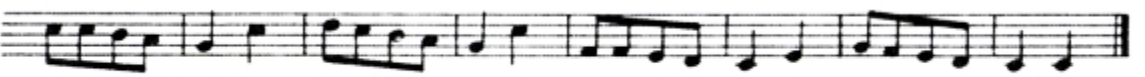
Finom a dal ritmus-játéka: az 1., 2., 4. sor azonos erős ritmuszárlatot hoz, a 3. sor „hej” szótagja nyújtottabban indít, s így a sor — szinte csak az utolsó pillanatban érve el záróhangját — megélelénkíti a dal közepét.

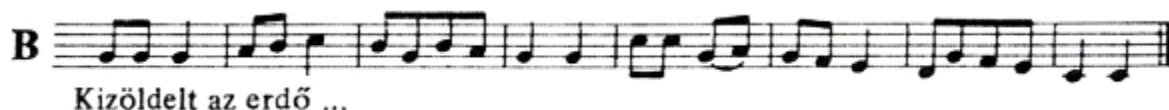
318
Csip-ke - fa bim-bó - ja ki - haj - lott az út - ra,

ri - da - ri - da, bom-bom-bom, ki - haj - lott az út - ra.

2. Arra megy Jánoska, szakaszt egyet róla, rida-rida, bom-bom-bom, szakaszt egyet róla.

3. Csak azért szeretek falu végén lakni, rida-rida, bom-bom-bom, falu végén lakni.

4. Arra jár a rózsám az ökrét itatni, rida-rida, bom-bom-bom, az ökrét itatni.

A
Csak azért szeretek ...

Dúr kvintváltó dallam. Ezek viszonylag későn, a XVIII. század táján lettek népszerűek; népzeneinkben szűk réteget alkotnak, csak néhány típussal képviselve. E dalból — nem számítva az **A-B**-nél bemutatott távolabbi variánst — csak egyetlen adatot ismerünk, melyet aztán Kodály Zoltán feldolgozása és a tankönyvek tettek népszerűvé. Meg kell tehát különböztetnünk: vajon egy-egy dal a régi, természetes továbbhagyományozásban mennyire bizonyult elterjedtnek (ezt angol szóval „survival”-nek hívjuk; ejtsd: szörvájvel), s mennyire lett népszerűvé az újkori felelevenítések (rádió, iskola, énekkar) révén („revival”; ejtsd: rivájvel).

319 A mé - ra - i nagy hegy a - latt
há - rom kis - lány za - bot a - rat,
ej, haj, za - bot a - rat a lo - vá - nak,
sze - re - tőt ke - res ma - gá - nak.

2. Az a kislány boglyát tetéz, — aki rakja, annak nehéz, — sej, haj, kalapjára hull a széna-murva, — énutánam ne járj sírva.

3. Énutánam hiába jársz, — hiába taposod a sárt, — mert én ilyen-olyan kislány vagyok, — nem tehozzád való vagyok.

4. Elment az én babám Pestre, — postáslegény lett belőle, — sej, haj, mindenkinek küld újságot, — nekem csak szomorúságot.

5. Mondd meg babám, vagy izend meg, — énrám mért haragudtál meg? — Sej, haj, nem izenem, nem is mondom, — mer' én, babám, nem haragszom.

6. A mérai templom előtt — háromágú diófa nőtt, — sej, haj, három ága, hat levele, — tilos a szeretőm neve.

A *Elment az én babám Pestre ...*

A d-r-m dallamhangra épülő, lá-végű népdalaink többsége parlando-rubato. Így e giusto típus ritkaságnak számít. A 3. sor szaporázó ritmusai már az újstílusú népdal kialakítását közvetlenül megelőző divatok nyomának látszanak.

320 *Poco rubato*

Szép a csi - kó, ha szé - pen fel - nyer - ge - lik,
szép a le - ány, ha szé - pen fel - öl - tö - zik,
mi - kor me - nyen a temp - lom - ba e - lőt - tem,
kész a szí - vem, ki - re - pül - jön be - lő - lem.

2. Virágoskert a ---i nagy templom, — s abba' legszebb virág az én galambom, — úgy elnézlek, gyönyörű szőke leány, — azt sem tudom, hogy a pap mit prédikál.

II. 1. De szeretnék az erdőben sétálni, — egy kis madár utánam jött leskődni, — szárnya alatt hoz egy képes levelet, — rá van írva, hogy a babám nem szeret.

2. Édesanyám, mért szültél a világra, — mért nem dobtál a zavaros Tiszába? — Tisza vize vitt volna ja Dunába, — most a szívem egy legényért nem fájna.

3. Régi babám, ha meguntál szeretni, — szabad neked más szeretőt keresni, — szeress olyat, kinek ökre s szekere, — a jó Isten úgy áldjon meg örökre.

4. Régi babám, ha meguntál szeretni, — szabad neked más szeretőt szeretni, — adjon az ég szebbet, jobbat nálamnál, — nékem babám csak olyat, mint te voltál.

5. Édesanyám, ha meguntál tartani, — vigyél engem a vásárba eladni, — adjál oda a legelső kérőmnek, — mért nem adtál a régi szeretőmnek?

III. 1. Ez a kislány mind azt mondja, vegyem el, — de nem kérdi, hogy én mivel tartom el. — Eltartanám tiszta búza kenyérrel, — havasalji szép tiszta folyóvízzel.

A
Sárgadinnye, görögdinnye hajastól ...

B
Nekem is volt édesanyám, de már nincs ...

Nemes vonalú, a 3. sorban ritmikailag is kibontakozó pentaton dallam. Pentaton dallamaink elsősorban Erdélyben maradtak fenn. Bár a XX. század folyamán Erdélyben is megindult a néphagyomány pusztulása, mégis itt tudták legtovább tartani magukat a régi zenei stílusok.

321 *Rubato*
Me - na - ság - nak alsó végén ragyog a csil - lag az é - gen ,

én is o - da - va - ló vagyok, ahol az a csillag ragyog, ahol az a csillag ragyog.

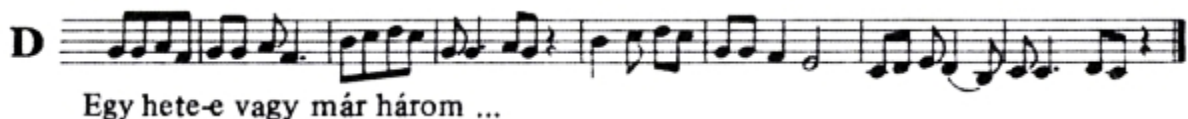
2. Menaságnak alsó végén új csillag ragyog az égen, — látod rózsám a csillagot, a mi életünkre ragyog, — a mi életünkre ragyog.

A
Édesanyám rózsafája ...

B
Nem messze van ide Nyitra ...

C
Túl a Tiszán lakomába ...

Dallamát vö. a 361. számmal. A változatok 3-4. sorában jól tanulmányozható, milyen pontokon és milyen irányban variálódhat egy főhangjaiban pentaton, nyolcszótagú erdélyi népdal.

322

Hegyen - völgyön já - ro - ga - tok va - la,
 vi - rá - gocskát sze - de - ge - tem va - la,
 csincsecs - ké - be csincsel - ge - tem va - la,
 bok - ré - tá - ba kö - tö - ge - tem va - la.

2. Elindultam este guzsalyasba, — megtalálám Jancsi szeretőmöt, — bal kezemet jobb vállára tevém, — jobb kezemet bal vállára tevém.

3. Kötik nékem az én koszorúmat, — ágbul-bogbul, fehér csömötéből, — tisztán, tisztán fejér liliomból, — mindenféle szép virágocskából.

4. Azt felkötik az én kűs fejemre, — s ága-boga hajlik a vállamra, — s a virágja hull az én ölembe, — szép illatja száll a víg szüvemre.

Különleges szépségű, „édes dallamosságának” közeli rokonát középkori misztériumjátékba foglalva már a XII. században följegyezték francia földön. Talán régi európai nászdalnak lehet itt és ott fönmaradt származéka? Moldvában is lakodalmás szerepű. — Csincsecske = csokor. — A 3-4. versszak a menyasszonyi koszorúról szól. — A moldvai dalokban még teljes virágjában látjuk a gazdagabb magyar igeragozási rendszert: él a mai múlt időn kívül (elindultam) a „kötögetem vala” és a „megtalálám” alak is.

323

Az ár - gyé - lus kis ma - dár nem száll minden ág - ra,
 én sem fek - szem minden - kor szép pap - la - nos ágy - ba.
 R. Szállj le, szállj le, sző - ke ga - lam - bocs - ka,
 szánj meg, bánj meg, sző - ke ga - lam - bocs - ka.

2. Az én vetett nyoszolyám csak egy marék szalma, — az én kedves vacsorám csak egy piros alma. R.

A

Az árgyé-lus kis madár ...

A virágszimbólumok mellett az állatok (főleg a madarak) is gyakori behelyettesítői a kedves nevének. Az árgyélus név egyébként is a szerelmesek legkedvesebb mese-ideálját: Árgirus királyfit idézi (vö. 561. sz.). A gondolat világos: a szerető a maga szegénységébe is szeretettel hívogatja le kedves társát, szőke galambocskáját.

324

Ó én é - des kis ma - dár, mi - re ve - te - med - tem,
 mi - dőn a szal - ma kö - zött sze - met sze - de - get - tem?
 Tőr - be es - tek lá - ba - im, o - da sza - bad - sá - gom,
 köt - ve van - nak szár - nya - im, min - den mu - lat - sá - gom.

2. Csemegével tartanak, de nem az erdőbe, — zöld vályúból itatnak, de nem a mezőbe, — mégsem tetszik a lakás, jut eszembe fészken, — százezerszer jobb ízű volt odaki étkem.

3. Palota is számomra el vagyon készítve, — étellem is cukorral meg van elégítve, — mégsem tetszik a lakás, jut eszembe fészken, — de mégis csak sajnálom az erdei étkem.

4. Édes madártársaim, töletek megváltam, — még tegnap is ilyenkor veletek sétáltam, — rabja lettem holtomig a csalárd vadásznak, — dalolnom kell szüntelen a rossz madarásznak.

A Musical notation for the first line of the song. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics 'Nincsen itthon az uram ...' are written below the staff. The piece ends with a double bar line and a repeat sign.

Nincsen itthon az uram ...

B Musical notation for the second line of the song. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics 'Madár, madár, kis madár ...' are written below the staff. The piece ends with a double bar line and a repeat sign.

Madár, madár, kis madár ...

Itt viszont a csapdába („törbe”) esett, kalitkába zárt madár a kényszerített szerelem (vagy egyszerűen: a házasság állapot megkötöttségének) jelképe. A dal szövege — mint az előzőé is — azokra a XVII. századi daloskönyvekre megy vissza, melyeket irodalmi érdeklődésű diákok, iskolázott kismesek másolgattak össze. Mindkét ének dallama is jól beleillik e kor stílusába.

325 Musical notation for the third line of the song. It consists of two staves with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics 'Széles Raj-na vi-ze, keskeny pal-ló raj-ta, ne menj rá, ga-lam-bom, mert le-e-sel ró-la.' are written below the staves. The piece ends with a double bar line and a repeat sign.

Szé - les Raj-na vi - ze, kes - keny pal-ló raj - ta,
ne menj rá, ga-lam-bom, mert le - e - sel ró - la.

2. Hat nap van egy hétben, hetedik vasárnap, — bárcsak kis angyalom téged láthatnának!

3. Egyszer megláttalak, mindjár' szerettelek, — kedvembe vettelek, halálig szeretlek.

A Musical notation for the fourth line of the song. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics 'Tambur (tambur) andandóri... (táncszó)' are written below the staff. The piece ends with a double bar line and a repeat sign.

Tambur (tambur) andandóri... (táncszó)

A dallamban itt-ott kvint- és kvartváltás nyomai sejlnek. Ezek csak véletlenszerűek, hiszen a dallam főhangjai a siratóból eredő dalokra emlékeztetnek. A zenei főgondolat: á-h-c-h-á / +g // á-g-f / +é.

326 Ne hagyj el an - gya - lom, meg - ö - reg - szem,
lá - ba - im nem bír - nak, meg - be - teg - szem,
támasztékom te legyél, nálam nélkül ne legyél, pa - na - szidnak higgyél!

2. Nem hagylak angyalom, nem hagylak el, — lábaid nem bírnak, megbetegszel,
— támasztékod én leszek, nálad nélkül nem leszek, — panaszidnak hiszek!

XVII. századi műdal, melyet megőrzött a népi emlékezet. E korabeli dalaink közt feltűnően nagy a fríg jellegűek aránya.

Poco rubato
327 Nem a - nyá - tól szül - tem, ró - zsa - fán ter - met - tem,
pi - ros pünkösdi nap - ján haj - nal - ban szü - let - tem.

2. Mink vagyunk a rózsák, mink szeretjük egymást, — szép piros hajnalba' megöleljük egymást.

A

Nem a - nyá-tól szül - tem ...

A szótagszám minden sorban: 6. A ritmus átalakításával azonban az ütemszám is megváltozik, s két, egymással periodizáló hosszú sorra alakítja a négy kisebb sort. Szlovák eredetű dallam átvétele lehet: 3-4 szlovák eredetű magyar daltípust ismerünk, míg a szlovákok jóval többet vettek át tőlünk, főleg újabb dalainkból és legnagyobb számban az újstílusúakból.

328

Zöld er - dő - ben, zöld me - ző - ben,
kék a lá - ba, zöld a szár - nya,

zöld er - dő - ben, zöld me - ző - ben sé - tál egy ma - dár,
kék a lá - ba, zöld a szár - nya, jaj begyöngyen jár,

Várj ma - dár, várj, te csak ad - dig várj,

még az Is - ten meg - en - ge - di, ti - ed le - szek már.

Egy-két századon át az úri köröknek egyik legkedveltebb lírai dala. Valószínűbb, hogy a nép vette át „fönről”, mintsem fordítva.

329

A gyi - me - si tó - ba', a gyi - me - si tó - ba'

fűr - dik a - rany - ká - csa, fűr - dik a - rany - ká - csa.

2. Pajtás, fogd a puskát, ./ lódd le azt a kacsát. ./.

3. Tied lesz a tolla, ./ 'z enyém piros lába. ./.

4. Friss folyó pataknál, ./ három szép madárka, ./
5. Csak úgy beszélgetnek, ./ hova repüljenek. ./
6. Az egyike repült ./ Talián-országba. ./
7. A másika repült ./ Francia-országba. ./
8. A harmadik repült ./ a Magyar-országba. ./

Vö. a 144. sz. dallal. Valami balladaféle történetnek lehet emléke mindkét versszak-csoport (1-3. ill. 4-8.), de mai állapotában már nem kerekedik teljes egészé. Az első szövegben talán erőszakkal szerelemre kényszerített leány az „aranykacsa”; a második talán idegenbe férjhez adott nővérekre utal?

330 *Poco rubato*

El kell-ne már ha - za men - ni, mit fog - nak otthon monda - ni?

Sö - tét az éj - sza - ka, ga - lam - bom, kí - séj ha - za,

meg - szol - gá - lom né - ked azt va - la - ha.

Vö. a 306. sz. dalnál mondottakkal. — Az előadás giusto és rubato elemek keveréke: az 1-2. sorban inkább a giusto, azután inkább a rubato érvényesül, anélkül azonban, hogy a két előadási mód egymástól élesen elválna. Egyébként is: népzeneinkben a giusto és a rubato csak a két szélső pont, mely közt sok átmeneti lehetőség van; a giusto is mindig kész arra, hogy a zenei forma, a szöveg vagy akár csak hangulati tényezők miatt kissé engedjen szigorúságából, viszont a rubato dalokban is sejteni lehet valamiféle szabályozó ritmuseszmét.

331

Ko - lozs - vá - ros o - lyan vá - ros,
 a ka - pu - ja ki - lenc zá - ros,
 abban la - kik egy mé - szá - ros, ki - nek ne - ve Vi - rág Já - nos.

2. Kordován csizma lábába', — sárig sarkantyú van rajta, — összeveri legénymódra, — hull a csukros szekfű róla.

3. Kapum előtt összeveri, — víg szívemet keseríti, — kapum előtt ne veregeds, — víg szívemet ne kesergesd.

A

(szövegtelen)

B

Peng a kasza, mikor fenik ...

Vö. a 252. sz. ivónótával. Dallamsorai, szekvenciája, zenetörténeti rokonsága alapján XVIII. századi diákos dalnak ítéelhetjük.

332

Ne menj ró - zsám a tar - ló - ra, mert gyenge vagy a sar - ló - ra,
 R. I - haj, ró - zsám, vi - o - lám.

2. Elvágod a gyenge kezéd, — ki süt nekem lágy kenyeret? R.
3. Ki hoz nekem bort eleget, — piros lánytól lágy kenyeret? R.
4. Harangoznak Ostolinba', — s az én babám a templomba, R.
5. Vörös kendő van előtte, — megreped a szívem érte, R.

A „Ne menj rózsám a tarlóra” a XIX. század egyik legismertebb műdala volt (vö. 627. sz.), Egressy Béni népies kompozíciója. Jellemző a moldvai csángók zenei ízlésére, hogy szövegéből és motívumaiból jellegzetes moldvai, kisambitusú, refrénes, voltaképpen régies stílusú dalt formáltak.

333

Kur-ta - far - kú fecs - ke, szép bar-na me - nyecs - ke,
 hogy tudtál te én-utánam jönni sejt, er-re az i - de-gen föld - re?

2. Nem jöttem én gyalog, — a gőzkocsi hozott, — csalfa volt a kis angyalom szeme, — sejt, avval csalogatott ide.

II. 1. Nyitva a temető — mind a két kapuja, — azon visznek bé engemet — sejt, abba a fekete sírba.

2. A sírom teteje — tele van virággal, — ---i híres, büszke lányok — sejt, rólam szedik a virágot.

3. Szedjétek, szedjétek — rólam a virágot, — csak azt a szép fehér liliomot — sejt, soha le ne szakítsátok.

A

Kurtafarjú fecske ...

B

Temető kapuja ...

A 369. sz. dal (Sárgul már a fügefafa levele) 3-4. sora önálló dallamként is elterjedt, variálódva önállósodott. A tempó, az előadásmód s a dallam nagy népszerűsége is az újstílusú népdalok tágabb rokonságába utalja.

334

Sej, haj, nincsen ró-zsa, csak a szá-raz le - ve - le,
 nincs sze - re - tőm, az any - ja le - be - szél - te,
 le - be - szél - te é - des - any - ja, hogy ne sze - res - sen,
 sej, haj, szegény vagyok, gaz - da - gab - bat ke - res - sen.

1) 2)
 2.-3. vsz. var.

2. Sej, haj, kávét ittam, megégette a számat, — más öleli-csókolja a babámat, — más öleli, másnak ül az ölébe, — sej, haj, rákacsingat világoskék szemébe.

3. Sej, haj, szép a páva, mer' egyforma a tolla, — most vagyok a szeretőmmel haragba, — azt is tudom, mié' van a haragja: — sej, haj, van egy asszony, aki teleugatja.

Fejlett újstílusú dallamaink általában igen nagy ambitusúak. Az első sor akkor tud igazi tagot, belsőleg artikulált hosszú dallamegységgé válni — s ez jellemző a virágzó újstílusra — ha az oktávot is eléri. A második sor kötelező megemelkedéséhez viszont legalábbis a decimát — néha az undecimát, sőt mint látjuk, duódecimát — is el kell érni. A dallam formai alap gondolatát rombolja le, ha egyes helyeken — az éneklési kultúra hanyatlása miatt nem bírva ekkora hangterjedelmet — a második sort egy oktávval lejjebb kezdik, s a sor közepén valahol „oktáv törést” beiktatva érik el a normál magasságot. Ezt kerülnünk kell, s inkább arra törekedni, hogy elegendő énekléssel kitágítsuk hangterjedelmünket.

335

Sár - gul már a bú - za, é - rik a ka - lá - sza,
 en - gem gya - láz a sze - re - tőm any - ja,
 en - gem gya - láz, en - gem tesz a szó - ba,
 ha a fi - a sze - ret, nem te - he - tek ró - la.

1)
1)

2. Fújják már a hatot az ózdi vasgyárba', — minden kislány a babáját várja, — én is azért kerülgetem a vasgyárat: — este nyolc órára várom a babámat.

3. Sárga rigómadár felszállott a fára, — búsul szegény, elhagyta a párja, — engemet is elhagyott a rózsám, — mégsem sírok, mint a sárga rigómadár.

Az újstílusú népdalok tempóvételét hanglemezeken is tanulmányozhatjuk, így a 334. dalét a Hungarian Folkmusic I. sorozat II/B/7, a 335. számút ugyanezen II/B/2 sávon.

336

Es - te - le - dik a fa - lu - ban, ha - za ké - ne men - ni,
 at - tól fé - lek, a le - gé - nyek meg a - kar - nak ver - ni,
 ne bán - ta - tok, jó paj - tá - sok, nem va - gyok az o - ka,
 sze - re - tek egy barna kislányt, nem ha - gyom el so - ha.

2. Barna kislány ablakába jó estét, jó estét, — szállást kérni jöttem hozzád, ha beeresztenél, — Mindenféle csavargónak szállást nem adhatok, — nincs itthon az édesanyám, csak egyedül vagyok.

3. Barna kislány tornyos ágyát magasra vetette, — szeretője a kalapját rajta felejtette, — hozd ki kislány a kalapom, hadd tegyem fejemre, — hogy ne süssön a napsugár ragyogó szemembe.

4. Kolozsvári zöld erdőbe kimentem sétálni, — hallottam egy kakukkmadárt hármat kiáltani, — szólj még egyet, kakukkmadár, a többit nem bánom, — szeretem a kis angyalom, el kell tőle válnom.

Az újstílusú népdal a múlt század második felében kristályosodott ki, valószínűleg a Felvidék és Alföld határterületén. Legvirágzóbb ma is a palócvidéken és az Alföldön, de egészen gyors idő alatt meghódította az egész országot. Legutoljára, szinte csak a legutolsó évtizedekben terjedt el Nyugat-Magyarországon és Erdélyben. Jellemző a magyar zenetörténetre, hogy még a XIX-XX. században, apáink és nagyapáink korában is módot engedett egy új stílus kialakításának, klasszikus dallamalakok kicsiszolásának, nagy területen való elterjedésének, alkotó befogadásának jellegzetes népzenei folyamataira.

337

Ál - tal-men - nek én a Tiszán la-di-kon, la-di-kon, de la-di - kon,
ott la - kik a, ott lakik a galambom, ott lakik a galam - bom,
ott la-kik a vá - ros - ba', a har - ma-dik ut - cá - ba',
pi-ros ró - zsa, kék nefelejcs, i-bo-lya nyílik az ab - la-ká - ba.

2. Általmennék én a Tiszán, nem merek, nem merek, de nem merek, — attól félek, hogy a Tiszába esek, hogy a Tiszába esek, — lovam hátán sejehaj, félrefordul a nyereg, — Tisza vize hajjai közt elveszek, a babámé nem leszek.

A

Tisza partján lovagolni nem merek ...

A

B

Általmennék én a Tiszán ladikon ...

Az újstílusú népdalok kezdősorának hosszabb és tagozottabb alakja a forma átalakításával jár: nem azonnali ellentétet és emelést kívánunk, hanem a nagy sor megismétlését. Azután viszont a 3. sor is arányos szélességgel, hosszabb ideig „pihenteti” az így exponált zenei anyagot, várakozást keltve annak visszatérése felé (A B A forma).

338

A csi - tá - ri hegyek alatt ré - gen le - e - sett a hó,
 azt hal - lot - tam kis an - gyalom, vé - led e - sett el a ló,
 ki - tör - ted a ke - ze - det, mivel ö - lelsz en - ge - met?
 így hát ked - ves kis an - gyalom, nem le - he - tek a ti - ed.

var.:

1) 2)

2. Amoda le van egy erdő, jaj, de nagyon messze van, — közepében, közepében két rozsmaring bokor van, — egyik hajlik vállamra, másik a babáméra, — így hát kedves kis angyalom, tiéd leszek valaha.

3. Amott látok az ég alatt egy madarat repülni, — de szeretnék a rózsámnak egy levelet küldeni, — Repülj madár, ha lehet, vidd el ezt a levelet, — mondd meg az én galambomnak, ne sirasson engemet.

Talán az újstílusú népdalok hosszú zárósorainak fokozatos levezetése és a régi stílus jellemző pentaton kvartzárlata (r-1,-1,) játszhattak össze abban, hogy a d-s ill. 1,-m kvintben időző újstílusú népdalsorok utolsó üteme sokszor lelép és az alsó kvarton (s, ill. m, hangon) nyugszik meg. Feltűnő, hogy elsősorban éppen az újstílusú népdalokban tapasztalható ilyen „plagális” hajlam, holott a XVIII-XIX. század ízlése inkább a dúr-moll érzéket erősítette.

339

Szé-les a Ba-la-ton vi-ze, kes-keny a híd raj-ta,
ne menj ar-ra kis-an-gya-lom, mert le-e-sel ró-la!

Nem e-sek, nem e-sek én a Ba-la-ton vi-zé-be,

inkább e-sek kis-an-gya-lom vé-led sze-re-lem-be.

2. A múlt éjjel, kis angyalom, de rosszat álmodtam, — kesely lábú kis pej lovam kárba bocsátottam, — rám is becsültették ezt a sűrű kerek erdőt, — megfogadtam, Pusztafalun nem tartok szeretőt.

A harmadik sor terjedelmes kibontakoztatásának eszköze A A B A újstílusú dallamainkban a harmadik sor kettéosztása, egymásra rímelő két félsorba fejtése (337-339. szám).

Van azonban ennek a harmadik sornak ritmikailag összevont változata is: dmrds, / ffil / sr /. Ez a „B” sor több rokon típusban is előfordul. Az újstílusra igen jellemzőek ezek a „vándorsorok”.

10. fejezet - IX. BÚCSÚZÓ ÉS BÚJDOSÓ DALOK

E csoportban is többféle eredetű, árnyalatú szövegfajta találkozik össze. A reménytelen vagy elhagyott szerelmes panasza minden költészetnek egyik leggyakoribb tárgya. Búcsúzik szerelmétől az, akinek érzeme nem talált viszonzásra, akit a körülmények vagy a körülöttük élő emberek nem engednek egymáshoz. De már a magyar történelemben találja magyarázatát, hogy e búcsú oly sokszor kapcsolódik a bújdosás témájához. Bújdosott a magyar a török elől, a kuruc a labanc elől, a betyár a csendőrök elől, elnyomott az elnyomó elől; akarata ellenére kell mennie, akit katonának visznek; másutt próbál szerencsét, akinek sorsa lehetetlenné vált otthon. A szeretett lénytől való elbúcsúzás, a hozzá való hazavágyás okozza a legmélyebb sebeket, s ebben tükröződik legteljesebben minden bánat és minden honvágy, ami a búcsúval jár. XVI-XVII. századi történelmi költészetünk gyakori jelenete: a halálba induló hős búcsúzik rokonaitól, barátaitól, harcostársaitól, sőt házatól, váraitól stb. A népköltészet hőséneke egyetlen kincse: szerelme, s így minden költői eszköz, lelemény, szó és kép a tőle való elválás keserűségét van hivatva kifejezni.

A sokféle korú és eredetű szöveghez sokféle zenei anyag is kapcsolódik: találunk köztük régi stílusú, főként kvintváltó dallamokat, XVI-XVII. századi, műzenei eredetű típusokat, s néhányat az újabb stílusok példái közül is. A kifejezetten újstílusú dallamok — s még néhány különleges típus — kivételével a dalok többsége rubato előadású.

340

Lát - tál - e va - la - ha csip - ke - bo - kor ró - zsát,
csip - ke - bo - kor ró - zsát, két szál ma - jo - ran - nát?

2. Mikor az virágzik, — annak szaga érzik, — kedves szeretőmnek — csak a híre hallik.

3. Elmehetsz ezután — fel s alá az utcán, — de senki sem mondja: — jöjj be, édes rózsám.

A

Virágos kenderem ...

A „Páva”-dallamcsaládnak ritka, ritmizált változata.

341 *Rubato*

Meg - rak - ják a tü - zet, még - is el - a - lu - szik,
nincs az a sze - re - lem, a - ki el nem mú - lik.

2. Szerelem, szerelem, — átkozott gyötrelem, — mért nem virágoztál — minden falevelen.

3. Arass rózsám, arass, — megadom a garast, — ha én meg nem adom, — megadja galambom.

4. Szól a kakukkmadár, — talán megvirrad már, — fordulj felém, rózsám, — mert meghalok mindjár'.

A

B

Szól a kakukk madár ...

C

Lóra csikós, lóra ...

A **B** változat 3. sorának magas indulása — mint más típusoknál is előfordul — áthidalni törekszik a szétválasztott két dallamréteget, enyhíteni a „merekváltást”. — A régi magyar irodalmi nyelvben is általános, hogy a „ki, aki” névmások nem csak személyre vonatkozhatnak.

342 *Rubato*

Szo - mo - rú az i - dő, meg a - kar vál - toz - ni,
szo - mo - rú a szí - vem el a - kar búj - dos - ni.

2. Elé van készítve — a szekerelem rúdja, — Istenem, Istenem, — jóra-e vagy rosszra?

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

3. Istenem, Istenem, — szerelmes Istenem, — hogy kell ez világot — búval eltöltenem?!

4. Szennyes az én ingem, — nincsen, ki megmossa, — szomorú a szívem, — nincs, ki vigasztalja.

5. Istenem, nem tudom, — kinek tegyek panaszt? — sem apám, sem anyám, — sem senki gyámolom.

6. Sem apám, sem anyám, — sem senki gyámolom, — a sok irigy miatt — nincs senki barátom.

7. Több az én irigyem — százhuszonkettőnél — de pártfogóm nincsen — több a jó Istennél.

8. Istenem, Istenem, — vigasztalj meg engem, — ennyi bánatomban — jaj, segélj meg engem!

Az előző dal bukovinai altípusa. A harmadik sor ritmusa egy eredetében rubato képletet mintegy megrögzítve, megkövesedve őriz.

343

Tudod rózsám, mit fo-gadtál, mikor rózsás kertbe jártál,
ró-zsát kértem, szegfűt ad-tál, engem ev-vel csa-lo-gat-tál.

2. Mikor ismeretlen voltam, — éjjel-nappal megnyugodtam, — véled rózsám még nem szóltam, — éretted nem sóhajtoztam.

3. Akkor kell vala így tenned, — széptevésben kímélened, — velem sohase beszélned, — szemedet reám se vetned.

4. A csillagos egek alatt — nincsenek olyan kőfalak, — kien keresztül ne menjek, — veled rózsám, elbeszéljek.

5. Fellegben öltözött napom, — gyöngén ragyog a csillagom, — hogy kelljen tőled elválnom, — kedvemre termett virágom?

6. Tovább ezt nem szaporítom, — mert csak nevelődik jajom, — életem már csak siralom, — nálad-nélkül, szép virágom.

A 6/8-os és a pontozott 4/4-es íráskép között előadásmód tekintetében nincs éles ellentét; csak a hangpár időarányaiban történő fokozatos eltolódást jelöljük velük. — A szép szöveg alighanem XVII. századi diákköltészet elemeit őrzi (pl. 3., 6. versszak).

344

Azt gon - doltam, e - ső e - sik, pedig a sze - mem könnye - zik,
az én szemem sű - rű fel - hő, onnan ver en - gem az e - ső.

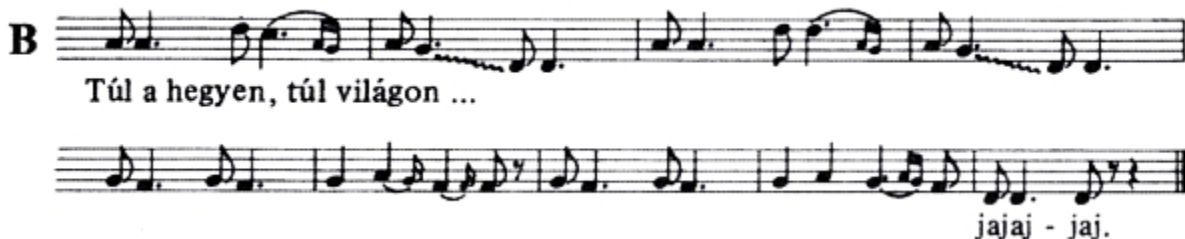
2. Azt gondolod rózsám, bánom, — hogy tetőled el kell válnom, — énelőttem az csak álom, — bús szívem másnak ajánlom.

3. Gyere rózsám, béküljünk meg, — mi egymásnak engedjünk meg, — mind így voltak, kik így jártak, — mind megengedtek egymásnak.

4. Túl a hegyen, innen is, — áldjon meg az Isten is, — téged rózsám, engem is, — meg aki felnevelt is.

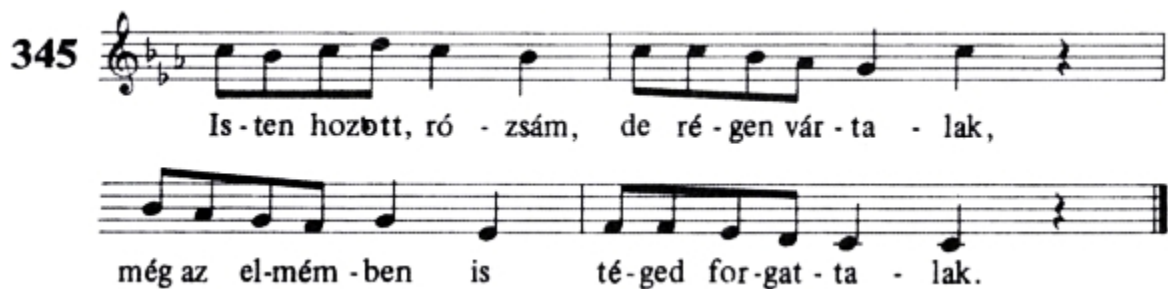
A

Kicsi tulok, nagy a járom ...

B

Túl a hegyen, túl világon ...
jajaj - jaj.

Az **A-B** változat ritmusáról lásd a 343. jegyzetét. — „Engedjünk meg” = engesztelődjünk, béküljünk ki. — A 4. versszak éneklésekor az utolsó hangot elhagyjuk, ill. a 3. sorban re-mi-dó motívummal zárunk.

345

Is - ten hozott, ró - zsám, de ré - gen vár - ta - lak,
még az el - mém - ben is té - ged for - gat - ta - lak.

2. Adta volna Isten, — ne láttalak volna, — híredet, nevedet — ne hallottam volna.

3. Látod rózsám, látod — a mestergerendát: — mikor az virágzik, — akkor megyek hozzád.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

4. Kis kertet kerteltem — a tenger partjára, — rózsafát ültettem — mind a négy sarkára.

5. A rózsá levele — hullnak a tengerbe, — most jutnak a babám — szavai eszembe.

A Musical notation for the first line of the song 'Kis kertet kerteltem ...'. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes.
Kis kertet kerteltem ...

B Musical notation for the second line of the song 'Jó estét, jó estét ...'. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes.
Jó estét, jó estét ...

C Musical notation for the third line of the song 'Anti bácsi drága ...'. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes, ending with a first and second ending bracket.
Anti bácsi drága ...

D Musical notation for the fourth line of the song 'Virágos kenderem ...'. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes.
Virágos kenderem ...

A dalszöveg egyes versszakkaival külön-külön is gyakran találkozhatunk, s egymáshoz is többféle módon csatlakozhatnak. Egy-egy témához tartozó jól sikerült, megkapó szövegmotívumokat — ha a versszakforma megengedi — az énekesek szívesen felidéznek az érzelmek teljesebb kifejtésére akkor is, ha a témát más versszakkal kezdték.

346 Musical notation for the song 'El-megyek, el-me-gyek, visz-sza se te-kin-tek, en-nek a fa-lu-nak la-ko-sa nem le-szek.'. It consists of two staves with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes.
El - megyek, el-me-gyek, visz - sza se te - kin - tek,
en - nek a fa - lu - nak la - ko - sa nem le - szek.

2. Elment az én rózsám, itt hagyott engemet, — elvitte magával minden jó kedvemet.

3. Két szemét nem adnám --- városáér', — hát magát hogy adnám széles e világér'?

A Musical notation for the song 'Nem jöttem én ide ...'. It consists of a single staff with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth and quarter notes.
Nem jöttem én ide ...

B **B**
Elment az én rózsám ...

A 2. ütem ritmusát a második dallamsorban „augmentálva”, minden ritmusértéket duplájára növelve halljuk. E módon a 2. dallamsor tripodikusra bővül, s neki megfelelően a 4. sor is. Ez a ritmusképlet egy XIX. századi műdal nyoma. Népdalunk valószínűleg a **B** alatt leírt műdalból származik, de a többféle variálás közben valamely énekes rátalált a „legnépdalosabb”, a kvintváltáshoz is közel álló lehetőségre.

347 *Rubato* **347**
El - ki - ál - tom ma - ga - mat fel - ső fa - lu - vé - gen,
hadd hall - ja meg a ga - lam - bom al - só fa - lu - vé - gen.

2. Ha hallja is, ha nem is, — nem tehetek róla, — gyenge ékes szavaimmal — nem mehetek oda.

A **A**
Elkiáltom magamat ...

B **B**
Elkurjantom magamat ...

A kvintváltást már csak fővonalában tartja; a 2. sor igazi kadenciája a kvint! A dallam szinte a g-c'/g / c-f-c hangokra redukálódik. Érdeemes összevetnünk a **341.** dallal.

348 *Lassú giusto* **348**
El - me - gyek, el - me - gyek, messze föld - re me - gyek,
en - nek a vá - ros - nak la - kó - ja nem le - szek.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

2. Ha elmégy is rózsám, — csak hozzám igaz légy, — igaz szereteted — hamisra ne fordítsd.

II.1. Hat ökör a földet nem magának szántja, — az anya a lányát nem magának tartja.

2. Szépen felneveli, szárnyára ereszti, — keservesen nézi, hogy más üti-veri.

3. Ne üsse, ne verje, nem maga növelte, — mer' aki növelte, nem ütötte-verte.

Lakodalmi ének Széken; többnyire banda kíséretével éneklük, így hallható hanglemezen is. A széki, mezősegi vonóseggyüttesek játékmódja régebbi stílust őriz, mint a magyarországi cigányoké. — A dal kíséretként félütemről félütemre váltanak akkordot, de az akkord a félütem mindkét negyedén megszólal: nem vonóemeléssel, hanem a kötött akkord második negyedére

hangsúlyt téve:

. Ennek a kíséresi módnak neve: lassú dúvó.

349 *Poco rubato*

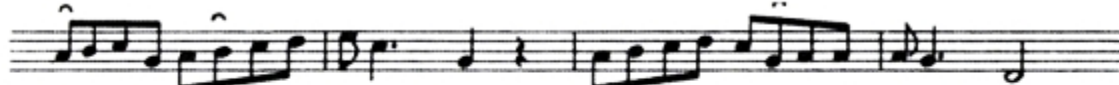
Kék ne - fe-lejcs rá - haj - lott a vál - lam - ra,
é - des - a-nyám el - csa-pott a vi - lág - ra,
mért csapott el o - lyan i - gaz ár - vá - nak,
buj - do - só - ja le - gyek a nagy vi - lág - nak?

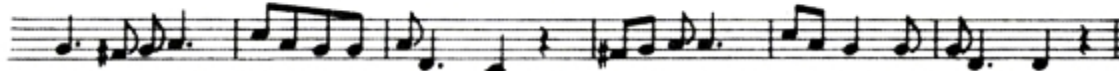
2. Ha tudtad te, kis angyalom, nem szeretsz, — mért nem küldtél egy szomorú levelet? — s teted volna a leggyorsabb postára, — hogy jött volna Kalotaszentkirályra.

A
Ha tudtad te kedves babám, nem szeretsz ...

B
Felfogadom, fejőpásztor nem leszek ...

Kolozsvár környékén, a Mezőségben, Kalotaszegen gyakran sajátos előadási modorban éneklik a tizenegyes szótagszámú sorok ritmusát. A négynyolcados csoportot kissé rubato veszik, a csoport megszalad, s a negyedik hangon kissé megáll; így elválik egymástól a két négyes egység is. Az utolsó három hangon áll be a világos tempo giusto. Különös, hogy a rubatoszerű ütem időtartama pontosan megegyezik a giustoéval. Ezt így szoktuk leírni:

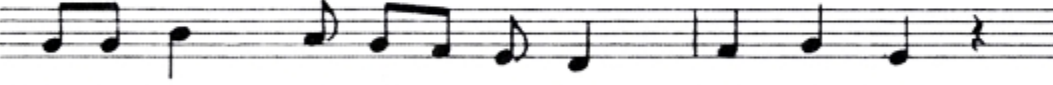

(vö. 352. dal). Fönti dalunkban a negyedik hang nyújtása olyan mértékét ért el, hogy az időegyenlőség már nem valósul meg; ezt a ritmusváltozatot fejezi ki az itt látható lejegyzési mód. Az előadásmódot tanulmányozhatjuk pl. HF-I: I/A/2. hanglemezen is.

350 *Poco rubato*

A Ti - szá - ból a Du - ná - ba foly a víz,

mi do - log az, kis - an - gya - lom, hogy te sírsz?

Hogy-ne sír - nék, hogy-ne rí - nék drá - ga kincs,

most a - kar - ta - lak sze - ret - ni, már el - mész.

2. Ha te elmész, kis angyalom, kívánom, — hogy az út előtted rózsává váljon,
— még a fű is piros almát teremjen, — a te szíved soha el ne felejtсен!

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

A ritmushoz lásd a 349. dal jegyzetét. A nagyobb hangközök, a sorok megnövelt ambitusa a dallamvezetésben fokozott melodikusságot eredményez. Az említett vidékre nagyon jellemző egy igen intenzív, legato, de erőteljes, kissé akcentuált hanghordozás.

351 *Poco rubato*

Le is száll-nak, fel is száll-nak, a fecs - kék,
jaj de bú - san tel - nek tő - lem az es - ték,
lá - tod ba-bám, el - jö - het - nél egy es - te,
meg - lát - nád a bús szí - ve - met le - fest - ve.

2. Én az éjjel nem aludtam egy órát, — hallgattam a régi babám panaszát, —
éjfél után mondta meg, hogy mi baja, — ő szeretne, de az anyja nem hagyja.

A széki énekesek sokféle előadási sajátosságához egy különös hangképzési mód is hozzátartozik: viszonylag magas fekvésű, elvékonyodott, egyenes (szinte drótszerű) hangon, merev torokállással énekelnek. A dallamvezetés erőteljes; a szélsőséges, olykor rapszodikus rubatók a hosszú hangok erős kitartása miatt jól érvényesülnek; az ékítések gyorsak, mozgékonyak, de hangerőben és hangszínből nem különböznek el oly módon a főhangoktól, mint pl. a csángóknál.

Poco rubato

352

Hegyen ü - lők, búsan né - zek le ró - la,
hegyen ü - lők, bú-san né - zek le ró - la,
mint a bog-lya te - te - jé - ről a gó - lya,
mint a bog-lya te - te - jé - ről a gó - lya.

2. Lenn a völgyben lassú patak tévedez, ./ az én gyászos életemnek képe ez, ./

3. Megepesztett engemet a szenvedés, ./ mennyi bűm volt, örömöm meg de kevés, ./

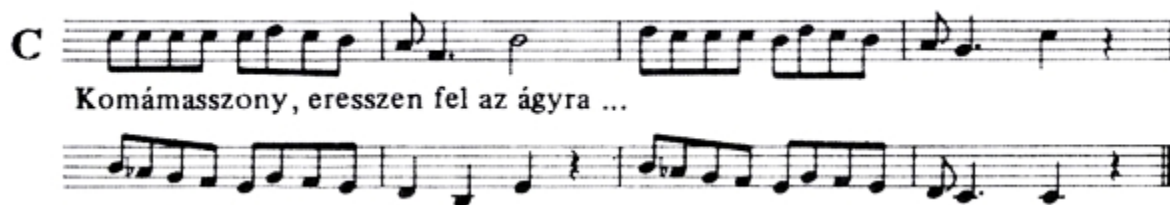
4. Könnyeimből egy nagy árvíz lehetne, ./ örömöm csak kis sziget lenne benne, ./

A

Kis angyalom, azt zümmögi a szúnyog ...

B

Kis pejlovam nem eszi már a zabot ...

A XIX. század elején támadt népies divat hatása alatt költőink számos „népdalt” írtak, vagyis egy elképzelt népi stílust utánozó, életképszerű verset. A divat rövid életű volt és kevés maradandó értéket hagyott. Petőfinek néhány ilyen verse hogy, hogy nem, a nép körében is kedvelté vált; olykor régi dallamokat is húztak rá, s kissé átalakítva valóban népdallá lett, mint a jelen szöveg is. — A dallamtípus érdekessége: a Mezőségen, Szilágyságban, Szabolcs, Szatmár megyékben is elterjedt. Nyugat-Erdélynek és az alföldi peremvidéknek (a történelmi „Partiumnak” = „Részeknek”) erős kapcsolata a magyar történelemben és művelődéstörténelemben sok példával igazolható.

353 **Lassú giusto**

El - me - gyek er - ről a föld - ről,
 en - gedj meg ró - zsám min - den - ről,
 hogy - ha vé - tet - tem va - la - ha,
 en - gedj meg, drá - ga vi - o - la.

The image shows a musical score for a piece numbered 353, titled 'Lassú giusto'. It consists of four staves of music. The first staff is in G major and 3/4 time, starting with a treble clef and a common time signature 'C'. The melody is written in a simple, folk-like style. The second staff is a piano accompaniment, also in G major and 3/4 time, with a bass clef. The music is characterized by rhythmic patterns of eighth and sixteenth notes. The lyrics are written below the staves.

2. Szól a kakas szórul-szóra, — el kell menni virradóra, — elmenni se kellett volna, — ha az anyám nem lett volna.

3. Mikor megyek Károly felé, — hasad az ég három felé, — sírnak, sírnak a csillagok, — mert tudják, hogy árva vagyok.

4. Anyám, anyám, édesanyám, — szedje össze kend a ruhám. — elindulok hosszú útra, — melyről sosem várhat vissza.

Ritmusa a „Mikor gulyásbojtár voltam” (456. sz.) felnagyított változata. — A versben szereplő „Károly”: Nagykároly, a hajdani Szatmár megye erős vára, egyben a vidék börtöne.

354
Felszántom a csá-szár ud-va-rát, be-lé-vetem hazám bú-baját,

hadd tudja meg csá-szár fel-sé-ge, mi terem a magyar szí-vé-be.

2. Bú, baj terem abba, bú-vetés, — a magyar élete szenvedés, — áldd meg Isten császár felségét, — ne sanyargassa magyar népét!

II.1. Micsoda falu ez? Fegyvernek. — Gyerünk innét pajtás, megvernek, — ha megvernek, pajtás, elálljuk, — még valaha visszaszolgáljuk!

2. Micsoda falu ez? De sáros! — Van-e benne cifra mézárós? — Ha nincs benne cifra mézárós, — sülyedjen el az egész város!

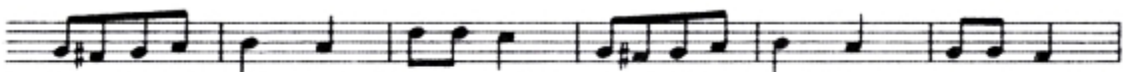
3. Micsoda falu ez? De fakó! — Van-e benne vendégfogadó? — Ha nincs benne vendégfogadó, — de van benne szép lány, eladó!

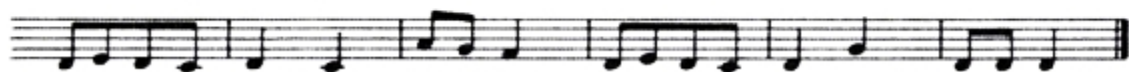
4. Jaj, de sokat jártam, fáradtam, mikor házasodni akartam, — nem találtam kedvemre valót, — az lesz a szeretőm, aki vót!

III.1. Akkor szép az erdő, mikor zöld, — mikor a vadgalamb benne költ, — a vadgalamb olyan, mint a lány, — maga jár a szép legény után.

A
Kit keresel rózsám kertembe ...

B
Akkor szép az erdő, mikor zöld ...

C
Két krajcárom volt, azt elástam ...

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

Dallama a XVII-XVIII. században népszerű — nem föltétlenül népzenei eredetű — fríg dalok közé sorolható. Ez a népi-nemesi lírikus stílus jelenik meg előttünk később „kuruc” stílusként.

355 *Poco rubato*

Nem a -nyá-tól let -tem, ró -zsa -fán ter -met-tem,
pi - ros pünkösöd nap-ján haj -nal -ban szü - let - tem.

2. Kerülj szívem, kerülj, — kertem alján kerülj, — ott is csak úgy kerülj, — búval meg ne merülj.

3. Nyárba' nyíl a szekfű, — s a sok piros rózsza, — nem tudnák rózsám — felejteni soha.

4. Hosszú az éccaka, — nincs, ki elaludja, — bánatos a szívem, — nincs, ki vigasztalja.

5. Sokan elalusznak, — víg álmokat látnak, — csak az én szemeim — párnákat áztatnak.

Kétségtelenül kissé műdal-ízű melódia. Érdekes azonban szemügyre venni építkezését: Az első sor c-f-c íve után a 2. sor f-ről indít, de mintha visszafordítaná az előző ívet (f-c-f), nem szakad még el a kezdő ambitustól. Csak egyetlen figyelemkeltő hang (g) érezteti, hogy a sorrendcsere valójában fokozás volt. Most már másképpen halljuk az 1-2. sor kezdőhangjának kvart-viszonyát, és tovább folytatjuk: c-f után: b. A 2. sor végén az f-g szekundot hallottuk, most a b-re transzponálódva a darab „fennsikját” adja (b-c); az utolsó hang azonban nem c, hanem b, mely eszünkbe juttatja a c-f-b lépcsők visszaújtját. (E sor végén nincs szünet!) A negyedik sor egyetlen nagy ívvel összefogja az egész bejárt utat; utolsó lépése: f-c.

356 *Rubato*

I - de - ki a víz tö - vi - be' ott fe - re - dik két ger - li - ce,
s o - da - me - ne egy nagy madár s az e - gyi - ket meg - i - ta - tá.

2. S az egyiket megitatá, — s a másikat elvadászá, — elvadászá zöld bodzába, — az sem üle szép zöld ágra.

3. Az sem üle szép zöld ágra, — felüle egy aszú ágra, — ágacska-ját kopogtatja, — párocskáját rikolgatja.

4. „Párom, párom, édes párom, — kit én egész nyáron vártam, — intenélek, de nem látod, — rikojtálnak, de nem hallod.”

IX. BÚCSÚZÓ ÉS BÚJDOSÓ DALOK

Az egymástól elválasztott szerelmesek sorsa — a régi balladákban is szokásos madár-szimbólummal. A két szerelmezt megzavaró hatalmas vetélytárs: a nagy madár — az egyiket csábítással, a másikat üldözéssel választja el a párjától. Köznyelvünk ma csak egyféle múlt időt használ: odament, megitta. A régi és népi nyelvben szereplő többféle múlt, köztük az „odamene, megitata” fonetikailag is gazdagítja a verset (magánhangzón, főként hosszú magánhangzón kizengő sorvégek).

357

Mi-kor le - ány vol - tam, mi-kor le - ány vol-tam,
szabad ma - dár vol - tam, sza-bad ma - dár vol-tam.

2. Ha reggel elmentem, ./ este visszajöttem, ./.
3. úgy sem kérdett senki: ./ hová jártál lyányom? ./.
4. Csak anyám azt mondta: ./ feküdjél le lyányom, ./.
5. tedd le a fejedet, ./ a lyányi párnádra. ./.
6. De hogy eladódtam, ./ fogott madár vótam. ./.
7. Ha délben elmentem, ./ mindjárt visszajöttem, ./.
8. úgy is arra kértek: ./ hová jártál lyányom? ./.
9. Én is azt feleltem, ./ én édesanyámhoz. ./.
10. Anyám, édesanyám, ./ mikor engem csinált, ./.
11. csináltatott lenne ./ egy márványkövecskét, ./.
12. mosogatott lenne ./ Dunának nagy vize, ./.
13. mikor feresztgetett ./ gyenge meleg vízbe' ./.
14. feresztgetett lenne ./ forró buzgó vízbe' ./.
15. mikor takargatott ./ gyenge gyócs ruhába, ./.
16. takargatott lenne ./ tüzes parazásba, ./.
17. mikor rengengetett ./ kicsi bölcsőcskébe, ./.
18. rengengetett lenne ./ hét szénig bé földbe! ./.

A szöveg a balladából megismert „kényszerített házasság” témájához kapcsolódó lírai vers. A 10. verstől kezdve kibontakozó gyönyörű képsor népköltészetünkben sokszor alkalmazott átok,

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

vagy ön-átok. A dal hatását a csángóknál szokásos sorismétlős előadás is fokozza. — Régies pentachord-anyagok gyakran közömbösek a terccel szemben: ugyanaz a dallam így is, úgy is hallható — de ez nem azonos a dunántúli semleges terccel. Sőt egy dalon belül is változhat, anélkül, hogy ezt a mai értelemben véve dúr-moll hangnembváltásnak szabadna nevezni.

358 *Poco rubato*

A pün-kös-di ró-zsa ki-haj-lott az út-ra,
né-kem is ki-haj-lott sze-ke-rem-nek rúd-ja.

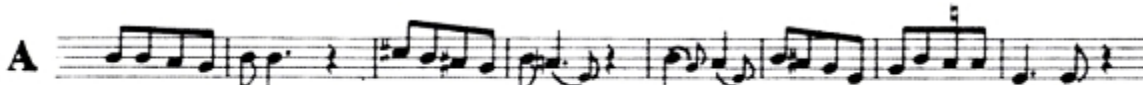
2. Nem tudom, édesem, jóra-e vaj rosszra, — jóra-e vaj rosszra, vaj hóttig bánatra?

3. Induljál egy úton, s én es a másikon, — s ahol esszegyülünk, egymással máj' szóljunk.

4. Ha jegymásnak szólunk, azt fogják mondani, — azt fogják mondani, hogy egymást szeressük.

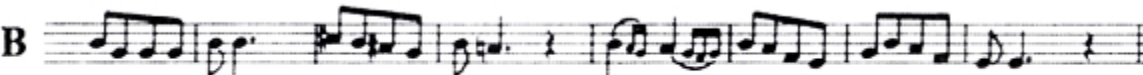
5. Pedig hogy szeressük, csak hogy nem élhessük, — míg az oltár előtt össze nem szentelnek.

A

Vásárhelyt van egy ház ...

B

Nehol kerekedik ...

Itt viszont a pentachord alapján kívül a terc és a kvint erőssége teszi lehetővé a kvart „közömbösségét”, ill. egy izgatottabb, feszítettebb magas kvart megjelenését. Ilyen esetekben sohasem gondolhatunk arra, hogy a népi énekes nem intonál tisztán. Ami számára főhangértékű, azt teljesen tisztán énekl, az ingadozó hangot pedig ő is, az egész közösség is következetesen alkalmazza: vagy egy másféle tonális hallásmód jegyében, vagy pedig valami érzelmi hatással összefüggésben. Ilyen érzelmi hatás lehet nemcsak a megrendült, tragikus hang, hanem a féktelen jókedv is. (Pl. Kodály tesz említést egy Északon következetesen jelentkező „lakzis intonációról”. — „Vaj” = vagy; „esszegyülünk” = összetalálkozunk. — Szép a 2. és 4. versben a záróhelyen lévő sor megismétlése a következő, súlyosabb, indító jellegű dallamsoron.

359 **Poco rubato**

Tavaszi, tavasz, gyenge tavasz, mindene-ket megü - jítasz,
csak en-ge-met szomo - rítasz, csak en-gemet szomo - rítasz.

2. Nincs szerencsém semmi jóba, — a szerencse forgásába, — attól mind meg
vagyok fosztva, — a jó mind másnak van adva.

3. Várj meg, várj meg, jó szerencse, — hadd üljek fel szekeredre, — ha felülök
szekeredre, — nem vetsz onnan le kedvedre.

A szöveg Fortuna-motívuma (a Szerencse szekere, fel-le forgó kereke) diákos műköltészet
eredetre mutat. — A dallam lényegében a kvintre függeszkedik, s ismételve, variálva —
a gyermekdalok, kiáltások, litániák modorára emlékeztetve — hajlik alá a tercre. Az utolsó sor
erőteljesebb mozdulata éri el az alaphangot, a zárlatban már ehhez kapcsolódik a terc, ezért
„módosul”.

360

Fecs-kém, fecs - kém, é - des fecs - kém,
vidd el az én le - ve - lecs - kém,
vidd el i - haj - csu - haj mesz-sze táj - ra,
tedd a ba - bám ab - la - ká - ra.

1)
var. 1)

2. Ha kérdi, hogy honnan jöttél, — kinek a postása lettél, — mondd meg, csuhaj,
hogy egy árva szívé, — a te régi szeretődé.

Minden nép költészetében ismert motívum: a távollevő kedves után áhító szív keresi, hogy
érhetné át a távolságot. A madár most nem jelkép gyanánt, hanem mint remélt — de nem
valóságos — posta kerül a versbe.

361 **Rubato**

Er - dők, völgyek, szűk li - ge - tek, so - kat buj - dos - tam benne - tek,
búj - dos - tam én a va - dak - kal, sír - tam a kis ma - da - rak - kal.

2. Azt gondolod, eső esik, — pedig a szemem könnyedzik, — szemem könnyes, orcám nedves, — mind térted van ez, kedves!

3. Esik eső az egekből, — rózsá nyílik a völgyekből; — hát én magam csak egyedül — hogy éljek meg nálad-nélkül?

A

Elmehetsz a házam előtt ...

B

Élek, élek, minek élek ...

C

Nincsen széna, nincsen abrak ...

A dunántúli tercek (nagyterc, kisterc, semleges) szereplését jól szemléltető változatsor.

362

A bolhási kertek a-latt, Kata, de sok gyalog-utak vannak, Kata,
minden legény egyet csinál, a-kin a ró - zsájá-hoz jár, Ka-ta.

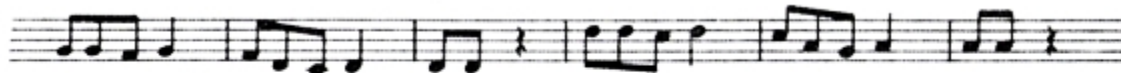
2. Árok partján rakjál tüzet, Kata, — forralj nála édes tejet, Kata, — szeljél bele zsömle-belet, — azzal kínálj meg engemet, Kata.

3. Nem ettem én ma egyebet, Kata — babám adott egy szem meggyet, Kata, — azt is csak úgy levelestül, — megélek szerető nélkül, Kata.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

4. Jaj Istenem, minek élek, Kata, — ha ja semmitül is félek, Kata, — száraz levél
megzörrenik, — bennem a vér meghidegszik, Kata.

A

Nem ettem én ma egyebet, Kata ...

B

Elmehetsz már házam előtt, Kata ...

Kati, Kata ...

A dal szokatlan ritmusát Kodály egy középkori versszaktypussal hozza kapcsolatba. A

ritmusképlet a későközépkori latin költészet egyik kedvenc strófája, többek közt a magyar szentek tiszteletére készült antifonák is alkalmazzák. Első magyar nyelvű egyházi népénekeink közt is szerepel ilyen ritmusú (lásd 539., 549. sz.), a XVI-XVII. századi énekeskönyvekben pedig feltűnően gyakori. Megvolt tehát az útja annak, hogy e ritmus — valamely dallammal — a néphez eljusson, majd valamelyik hozzá kapcsolódó dallama világi szöveget vegyen fel. Azt azonban ma már nem tudjuk megállapítani, melyik dallam szolgálhatott kiindulópontul az itt idézett dallamhoz, mely már az újstílust előkészítő zenei rétegbe sorolható. — Figyeljük meg a 3-4. sor finom összekapcsolásának változatait.

Poco rubato

363

Ár - va va-gyok, ár - vá - nak szü-let - tem,

még az ég is be-bo - rult fe - let - tem,

búj - do - só - vá tett már a sze-re - lem,

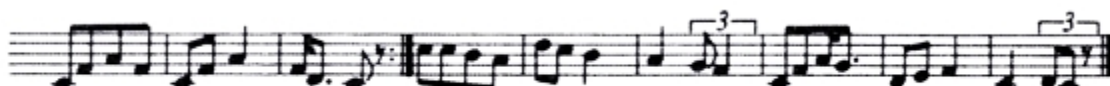

most lett i - gaz ár - va én be - lő-lem.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

2. Szegény vagyok, szegénynek születtem, — a rózsámat igazán szerettem, — az irigyek elrabolták tőlem, — így lett szegény igazán belőlem.

A
Rozmaringot ültettem cserépbe ...

B
Szegény vagyok, szegénynek születtem ...

Egyes részleteiben már az újstílusra emlékeztető, valószínűleg népies műdalból kialakult, népdallá csiszolódott XIX. századi dallam. Egyik változatát Kodály Zoltán belefoglalta a Hány János daljátékba.

364 *Poco rubato*
Roz - ma - ring - nak két - fé - le szo - ká - sa,

té - len - nyá - ron zöl - del - lik az á - ga,

ha le - tö - rik, kó - ró - vá vál - to - zik,

az én szí - vem te - rád vá - ra - ko - zik.

2. A rozmaring az árokban reszket, — sirass babám, katonának visznek, — ha sírok is, nem ér az már semmit, — ami száraz, ki nem leveledzik.

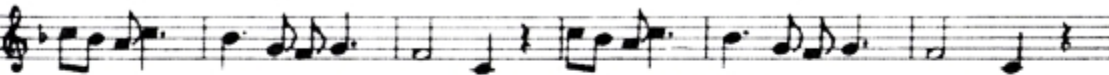
3. A patakot folyóvíznek hívják, — a szeretőm tőlem eltiltották, — hátrakötöm nagyrojtú kendőmet, — úgy gyászolom kedves szeretőmet.

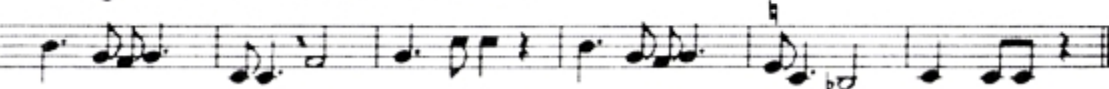
4. Megkötötték nékem a koszorút, — ága-boga a vállamra borult, — ága-boga a vállamra borult, — sok víg napom szomorúra fordult.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

A
Ha felülök kis pej paripámra ...

B
Megkötötték nékem a koszorút ...

Egy-egy dallamtípus hangnemileg eltérő (modális) variánsai többnyire úgy jönnek létre, hogy a dallam főhangjainak sora többféle értelmezést is megenged. (Jelen esetben: a c-b-g-f-c, főhangrendszer pentatonikusan, eol, fríg, sőt mixolid mellékhangokkal is kitölthető lenne, anélkül, hogy a dallam leglényege változna. A kitöltés különböző módjai egy adott időszakban szabad, rögtönzésszerű változatként jelentkezhetnek. Előbb-utóbb azonban a közösség használatában valamely változat megszilárdul, s az illető földrajzi körzetre jellemzővé lesz.)

365
Hej, bú-ra, bú-ra, bú-bá-nat-ra szü-let - tem,

nem is é-des - a-nya ne - velt föl en - gem,

nem is i - des, nem is e - gész mos - to - ha,

hej, azt sze-ret - tem, a - kit nem kel - lett vó - na.

2. Sej, kék ibolya, ha leszakítanálak, — mit szóllanál, babám, ha elhagynálak,
— azt mondanád: verjen meg a Teremtő, — hej, sosem voltál igaz szívú szerető!

3. Sej, édesanyám, minek szült a világra, — vetett volna a zavaros Tiszába, —
Tisza vize vitt volna a Dunába, — sej, hogy ne volnék senki megunt babája.

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

A műzenei előadásban egy-egy fontos hang vagy harmónia egy csekély késleltetés által kapja meg saját súlyát, külön jelentőségét; ezt ott agogikának nevezzük. Többnyire a népdalelőadás is így emel ki valamit. Pl. a négyes hangcsoportok elválasztására, a következő csoport indításának kiemelésére a negyedik hang kissé megnyúlhat, s így látszólagos 5/8 ütem alakulhat ki (mindig négy hanggal), anélkül, hogy valódi ütemmé rendezkedne be az 5/8. Egyes vidékeken a nagyobb léptékű ütemrészek egyenlőségét is őrizni akarják, s ezért a nyújtást megelőző hangok kissé gyorsulnak. Nem kell tehát megijednünk a dalban szereplő kvintolás kottaképtől: a lejegyző csupán ezt az előadásbeli finomságot adja vissza vele. (Lásd hozzá a jegyzetben megadott lemezt!)

366

Er - dő, er - dő, de ma - gas a te - te - je,
jaj, de ré - gen le - hul - lott a le - ve - le,
jaj, de ré - gen le - hul - lott a le - ve - le,
ár - va ma - dár pár - ját ke - re - si ben - ne.

2. Búza közé szállt a dalos pacsirta, — mert odafenn a szemeit kisírta, —
búzavirág, búzakarász árnyába' — rá gondolt a régi első párjára.

A

Erdő, erdő, de magas a teteje ...

Hanglemezen: Hungarian Folkmusic I: II/B/9. A közölt változatot használta fel Bartók a Mikrokozmosz V. 127.sz. darabjának alapanyagául.

367

A ba - ko - nyi zöld er - dő - ben szü - let - tem,
a - nyám se volt, még - is föl - ne - ve - lőd - tem,
úgy nőt - tem fel, mint a kert - ben a ró - zsa,
volt sze - re - tőm már tíz - é - ves ko - rom - ba'.

2. A bakonyi zöld erdőben van egy fa, — ahhoz van a kis pej lovam csatolva, — kötőfékje hosszúra van engedve, — kis angyalom, rég el vagy már felejtve.

A második sor kvintválasza pontos, de áttöri az oktávkeretet (h,-fisz-cisz). Más népdalok őrzik az oktávot (h,-fisz-h), viszont ennek érdekében nem adnak pontos választ (pl. 336.).

368

Poco rubato 1) 2)

Dombon van a, dombon van a kis an - gyalom ta - nyá - ja,
i - de látszik, i - de lát - szik annak a ró - zsa - fá - ja,
ró - zsa - fá - ját kö - rös - kö - rül 3) 4) foly - ja a tel - jes szeg - fű,
nem taposom, nem taposom 1) 2) több szombat es - te kö - rül.

var.: 1) 2) 3) 4)

2. Kék szivárvány, kék szivárvány koszorúzza az eget, — barna kislány, barna kislány csalta meg a szívemet. — De én azért nem átkozlak, a jó Isten áldjon meg, — könnyeidtől a zsebkendőd soha ne száradjon meg!

IX. BÚCSÚZÓ ÉS
BÚJDOSÓ DALOK

A A B A formájú újstílusú dalaink kialakulása valószínűleg független, más eredetű, mint az európai műzenékben és népzenelekben megtalálható A A B A forma. Szorosan összefügg ugyanis az A B B A újstílusú népdalokban megfigyelhető változásokkal: ha a kezdősor megnyúlik, tagozottabbá válik, több belső történnel és cezúrával gazdagodik (itt pl.: belső kvartzárlat, visszanyúlás az elhagyott magasabb régióba, megállás a záróformula előtt), akkor az ilyen sor szinte kikényszeríti az ismétlést, majd egy hasonlóan terjedelmes és tagozott harmadik sor beiktatását a visszatérés előtt.

369

Sár - gul már a fü - ge - fa le - ve - le,
azt hal - lot - tam ked - ves kis an - gya - lom,
sej, hi - deg a - kar len - ni,
sej, nem a - karsz sze - ret - ni,
szeress kis an - gya - lom, hogy ne legyek ár - va,
gyászba' szívem, gyász - ba', gyá - szos fe - ke - té - be,
ne tud - ja meg sen - ki a fa - lu - ba',
hol - nap reg - gel sír - va ma - sí - ro - zok
mért van a szí - vem gyász - ba',
a ka - szár - nya e - lé - be.

Az A A B A formájú újstílusú népdalokban a kettéosztott harmadik sor és a rákövetkező, szintén tagolt negyedik sor olykor négy kisebb sorként is hallható, s önállósulhat. A fenti példa szövegismétlése már szinte előkészíti az ilyen önállósulást; s valóban: népszerű típusként él dallamunk második felének egy változata, lásd 333. szám.

11. fejezet - X. KESERVESEK

A búcsúzó énekek s hasonló, szomorú tárgyú lírai énekek, panaszdalok Erdélyben igen egységes stílusú csoportot alkotnak. Összetartozásukat a nép is érzi, s keserveseknek nevezi őket. A szöveg zömét 1-2 tucatnyi strófa alkotja, melyet különböző összefüggésekbe, sorrendbe helyezve, olykor rögtönözve fűznek egymáshoz. (Sőt olykor csak a sorpárok fixek, s már a négysoros strófa kialakításában is van tetszőleges elem.) Annál szigorúbb viszont a szöveg stiláris egysége: klasszikus, kicsiszolt képek és kifejezésmódok, pregnáns megfogalmazások, megindító szép régies nyelvezet teszi e szövegeket népköltészetünk egyik legvonzóbb műfajává. — A szövegek túlnyomó többsége 6 (ill. 12) vagy 8 szótagos sorokból épül. Zeneileg a dallamok nagy része recitativ háttérrel sejtet, vagy egy recitativ alap gondolat dalszerű átfarmálását mutatja. (Sárosi Bálint mutatta ki a keservesek dallamelemeinek egyes sirató-típusokkal való közeli rokonságát.) Sok a felülről vagy alulról elért re-mi törzshangon mozgó, magas ívekkel kibővülő, majd mélyben záró la,- (néha szó,-) pentaton dallam. Van azonban köztük kvintváltó és néhány sirató-stílusú is. Újabb dallamstílusokhoz e szövegek ritkán kapcsolódnak. Természetesen csaknem mind parlando vagy rubato jellegű.

Parlando

370

Kit a bú meg-ron-gált fi - a - tal ko - rá - ba',

az jót ne re - mél-jen él - ti - nek nap - já - ba'.

A

Virágos kenderem ...

Dallamunk egy egész zenei stílusnak szinte rövid összefoglalása. Az ismételten föllépő dó támasztóhang fölött a dallam *mi*-re hangokon mozog. Első nyugvópontja: *dó*, a végső zárlatnál lecsúszik *la*,-*ra*. A két hosszú sort egy-egy — éppen csak érintett — belső lehajlás (*re*) tagolja. Mivel az ilyenféle szerkezetnek elméletileg legtisztább típusa a régi gregorián zsolnártónusokban (psalmusokban) található, s mivel az említett népdalstílus e szkéma dalszerű kibontásának, kifejesztésének tekinthető, gyakran az egész stílust pszalmódizálónak nevezük. (De ez nem azt jelenti, hogy a gregorián zsolnárokából származott volna; csupán a zenei gondolkodásmód igen hasonló, s valószínűleg közös gyökérből ered.) Érdemes megismernünk a gregorián zeneelmélet idevonatkozó terminusait is: A dallam gerincét alkotó hang vagy hangcsoport neve: tuba, tuba-sáv (máskor tenornak is hívják). A bevezető hangcsoport: initium (olykor elmarad, a népdalban viszont, mint látjuk, ismétlődik); a hosszú sort tagoló, de valódi megállást nem jelentő cezúra neve: flexa; az első nyugvópont: mediatio (felezés), az utolsó: terminatio (befejezés).

371 **Parlando**

S úgy elmegyek, meglássátok, so - ha hírem nem hall - já - tok,
s mikor hírem meghalljá - tok, könnye - i - tek hullas - sá - tok.

2. S könnyeitek hullassátok, s levelemet olvassátok, — sír a szemem, hull a könnyem, de igazán fáj a szívem.

3. S úgy fáj az én árva szívem, nem to'm tiéd fáj-e vagy sem, — s ha a tiéd úgy fog fájni, soha el nem tudunk válni.

4. S elmennél-e, s elhagynál-e, értem szíved nem fájna-e? — S lám a szíved nem kőbálvány, hogy itt hagynál ilyen árván.

5. S nem kő, nem kő, nem hasad el, se nem viasz, nem olvad el, — s ha kő volna, elhasadna, viasz volna, elolvadna.

A **Bánat, bánat ...**

Népdalaink rímélése általában nem hivalkodó, éppen csak arra szolgál, hogy a szöveg a sorvégen ne disszonáljon. Erre akár a ragrím, sőt olykor a szóismétlődés (ha új szövegkörnyezetbe kerül, vagy új nyomatékot kap a szó) is megfelel. Rímelési virtuozításra nem törekszik a népdal, de néha kiváló lelemények is akadnak benne, mint itt a 4. versszak 3-4. sora.

372 **Parlando**

Kö - ve - cses út mel - lett pá - rat - lan ger - li - ce,
ki - nek e vi - lá - gon nem vót sze - ren - csé - je.

2. Elindult az úton, nem tudott elmenni, — fele utairól vissza kellett térni.

3. Én is elindultam, s nem tudtam elmenni, — fele utaimról vissza kellett térni.

4. Minden úton, utcán téged vigyáztalak, — mégis édes rózsám fel nem találtalak.

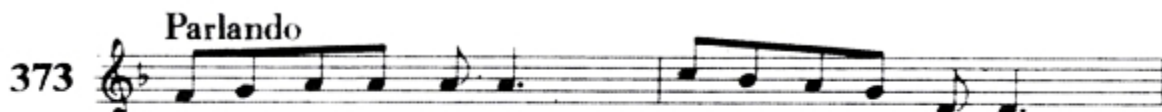
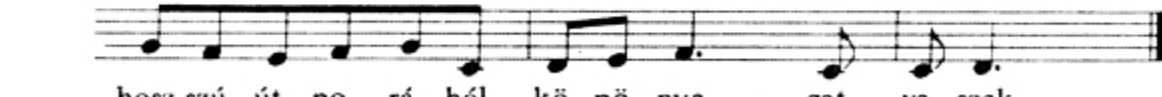
5. Minden ablak alatt téged hallgattalak, — hála az Istennek, hogy feltaláltalak.

A
Minden úton, uccán ...

B
Most rakják, most rakják ...

C
Lengyelország szélén ...

Vessük össze a 370. dallal. Egyetlen jelentős különbség: a második hosszú sor közepén álló „flexa” gazdagabban kidolgozott aláhajlás, mely mintegy előre jelzi, előkészíti a zárlatot. A szó, hang (VII zárlat) egyrészt a pentaton terczárlat (b3) természetes kiegészítője (lásd például a 309., 371. sz. dalban), másrészt az alaphangnak szinte pentaton vezetőhangja. Mivel így a lezárás e ponton jelentősebb, hajlamosak vagyunk az egész formát nem két hosszú, hanem négy rövidebb sorban hallani: egy lépés a „dalszerűség” irányában. — A főváltozat és a variánsok összehasonlítása a pentaton gerincnek és a pentatóniát színesítő, de nem eltörő mellékhangoknak („pienhangoknak”) szerepét tanúsítja.

373 **Parlando**
El - me - gyek, el - me - gyek, hosz - szú út - ra me - gyek,

hosz - szú út po - rá - ból kö - pö - nye - get ve - szek.

2. Búval és bánattal kizsinóroztatom, — sűrű könnyeimmel kigomboztattatom.

3. Fúdd el jó szél, fúdd el hosszú útnak porát, — hosszú útnak porát, az én szívem búját.

A
Elmegyek, elmegyek ...

B
Menyek, menyek, menyek ...

A 7-12. szótagon a várt b3 (vagy b3-ról lehajló VII) zárlat helyett nagyívű la,-sört kapunk. Ez rendkívüli a stílusban; e dal azonban az új kiadványokból hamar elterjedt, s másodlagos népszerűsége tett szert.

374 *Parlando*

Is - te - nem, Is - te - nem, á - raszd meg a vi - zet,
hadd vi - gyen el en - gem a - pám ka - pu - já - ra.

2. Apám kapujáról anyám ajtajára, — hogy lássák meg ők is, kinek adtak engem.

3. Nyolc-ökrös gazdának, cifra katonának, — jobb lett vóna, adjon disznók pásztorának!

A

Árva édesanyám ...

B

Ki elé, ki elé ...

Hogyan értelmezzük: két tizenkettes nagysornak-e vagy a többszörös dó-zárlatra való tekintettel négysoros, hatszótagos alaknak? Tekintve, hogy a kétsoros alap gondolat és a négysoros, dalszerű kibontás közötti ingadozás az egész stílusban érezhető, e kérdésre sokszor nem lehet — nem is kell — válaszolni. A szöveget vö. a „Hegyi tolvaj” balladával. Mivel a balladában a történet emberi problémák, érzelmek, szenvedélyek keretében szolgál, eleve lírai vonásokat hordoz. Gyakran a balladából kiszakadt panasz-versszakok önálló dalként is élnek, máskor meg a ballada olvaszt magába „keservesekre” jellemző sorokat, szövegrészleteket. Többnyire nem is dönthető el, hogy egy-egy kifejezés melyik műfajban eredeti, s melyikben átvétel.

375 *Rubato*

Ha gon - do - lod ró - zsám, ha gon - do - lod ró - zsám,
hogy ve - lem meg - él - hetsz, hogy ve - lem meg - él - hetsz.

2. Fogd a jobb kezemet, ./ és sétálgass vélem, ./.
3. Ha gondolod rózsám, ./ hogy vélem nem élhetsz, ./.
4. Fogd a bal kezemet, ./ és búcsúzz el tőlem. ./.
5. Búcsúzásom közben, ./ hulljon le a könnyed. ./.

A Egy- kor elindula ti - zenkét kőmíves ...

B Kövecses út szélén ...

A stílus alaprétégetől a kétszeresen hangsúlyozott, sorismérlést eredményező b3-b3 kadenciapár kezdi távolítani. Hozzá járul a 3. sor dallamos mély íve, legegényibb színét pedig a giusto felé hajló, megmerevedő rubato hozza.

Rubato

376 Felmentem egy hegyre le-néz - tem egy kert - be,
jott láttam é - de - sem fő-dig fe-ke - té-be'.

2. Fődig feketébe', pohár a kezébe', — pohár a kezébe', piros borral tele.
3. Köszönts rád, édesem, hogy igyam belőle! — Mintsább rád köszönném, inkább előnteném.
4. Mégis rád köszönöm, hogy eddig szerettél, — arról sem tehetek, ha már megvetettél.
5. Adjon is az Isten neked rózsám olyant, — a te gyenge szíved soha ne nyugodjan.

A hangvétel: intenzív legato, kitartott záróhangokkal, ellágyítás nélkül; az ékítések meglehetősen gyorsak, a főhang hangerejében maradnak, olykor szinte éles hangsúllyal indulnak.

Rubato

377
 Te túl rózsám, te túl a Málnás erde-jén, a Málnás erde - jén,

 én meg innen sírok, a bánat meze - jén, a bánat me - ze - jén.

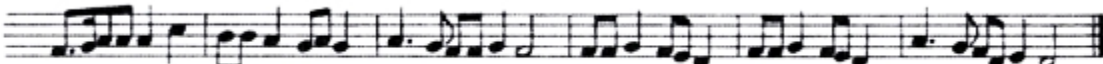
2. Szivárvány havasán felnőtt rozmaringszál, ./ — engem szavaiddal biztató violám. ./.

3. Jó estét, jó estét adjon Isten, kincsem, ./ — piros hajnal után ragyogó napfényem. ./.

4. Szeretném még tudni, mikor léssen néked — visszafordulásod? — Mikor tűzhelyeden csukros rózsát látok, csukros rózsát látok.

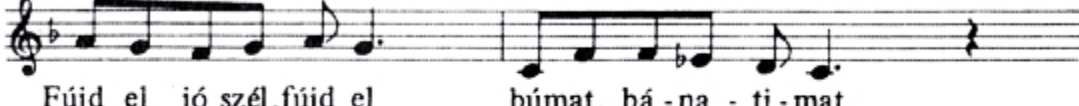

5. Mikor két szem búza tíz kalangyát terem, ./ — két gerezd szőlőből tíz veder bor leszen. ./.

6. Aztat tudd meg rózsám, hogy sohasem leszel, ./ — száraz jegenyének ződ levele leszen, ződ levele leszen.

A

A „pszalmodikus” stílusnak már igen dalszerű, erősen stilizált gyöngyszeme, talán műzenei színezetű feldolgozása. Egy változatát a XVII. századi Vietórisz-, egy másikat a Kájoni-kódex tartalmazza. — Az elválásnak, reménytelen messzeségnek, s közben töretlen szeretetnek remek költői kifejezése. Az egymástól elválasztott szeretőket nemcsak a távolság, a nagy hegyek, a földrajzi akadályok keserítik: ahogy a természetben nem várhatnak csodát (4-6. vers), úgy érzik: nem remélhetnek találkozást.

Rubato

378
 Fújd el jó szél, fújd el búmat, bá - na - ti - mat,

 fújd el jó szél, fújd el bú-mat, bá - na - to - mat.

2. Repülj madár, repülj, Ménaságra repülj, — édes galambomnak gyenge vállára ülj.

3. Mondjad, én küldtelek, mondjad, hogy rab vagyok, — szerelemtömlőcben térdig vasba' vagyok.

4. Rab vagy rózsám, rab vagy, én meg beteg vagyok, — mikor eljössz hozzám, akkor meggyógyulok.

A „pszalmodikus” dallamok egy kisebb csoportjában már a második sor lemegy — alacsonyabb ívvel, a 372. harmadik sorának mintája szerint — a VII kadenciára. Ilyenkor már két sor is szinte az egész történetet elmondja. Így a 3-4. sor vagy lenn marad a mélyebb fekvésben (lásd **B** változat), vagy nagyívű, dallamos kitöréssel visszakapaszkodik a főrészt régiójába, hogy „szabályszerű” negyedik sorhoz nyisson utat. Ez esetben persze a 2. és 3. sor között művészileg értékesíthető ellentét támad. — A **B** változat szó, -hangon záródik. Valószínű, hogy pentatóniánk régebbi állapotában nem volt kizárólagos a *lá*,-tonika. Kodály számos magyar népdalhoz olyan rokonnépi párhuzamot idéz, melyben a magyar *lá*,-zárlat helyén szó,-zárlat van.

Parlando

379 Musical notation for 379: Aj, sirass édesanyám, míg előtted járok, mert aztán sirathatsz, ha tőled elválok, a jó Isten tudja, hol történ halálom, a jó Isten tudja, hol történ halálom.

2. Istenem, Istenem, hol léssen halálom? — erdőn-e vagy mezőn, vagy pedig tengeren? — Ha erdőn veszek el, ki temet el engem? — ha tengeren veszek, ki sirat meg engem?

3. El is eltemetnek az erdei vadak, — meg is megsiratnak az égi madarak, —
tengernek nagy habja szemfedelem leszen, — tengernek zúgása harangszóm
is leszen.

A korábbi „pszalmodizáló” dalokban a *mi* hang alulról kapott támaszt. A dallamok egy csoportjában — olykor érzelmi okból, a nagyobb kezdőfeszültség hatására — a *mi* hang felülről van bevezetve, kiépítve, a felső szó hozzákapcsolásával. E bevezetés néha csak pár hangra terjed ki (pl. 385.), máskor teljes sorra növekszik, sőt visszatér a későbbiekben. Így a dal ereszkedő jellegűvé válik. De a felső *lá*, ha váltóhangként meg is jelenik, nem szilárdul meg, nem érezteti oktávkapcsolatát az alsó *lá*-val. Az ilyen ereszkedő dalok stílusán megkülönböztethetők a kvintváltó vagy ahhoz közel álló pentaton ereszkedő dallamoktól. — Kodály mutatott rá arra, hogy a népi előadás nem osztja fel okvetlenül a 12 szótagos sorokat 6 + 6-ra (s a hatosokat 4 + 2, 3 + 3 vagy 2 + 4-re); sőt akár két nagy sor (24 szótag) is lefuthat egyben. Valószínűleg így volt ez régi énekelt irodalmunkban is (XVI-XVII. század), s ezért nem ügyeltek költőink a 12-es sorok belső „metszeteire”. — „Ha tengeren veszek, ki sirat meg engem?” Jól rávilágít a siratás értelmére, a régi forma-kultúra szellemére: a halál is csak úgy lehet emberhez méltó, elfogadható, ha a szertartásos formák elvégzésével az élők társadalmá kifejezi közösségét a megholtakkal.

380 **Rubato**

Pá - ros u - tak mel - lett pá - rat - lan ger - li - ce,
Ki - nek a vi - lág - hoz nem vót sze - ren - csé - je.

2. Látom az életem, nem olyan gyönyörű, — elhervadt orcámon folydogál a könnyű.

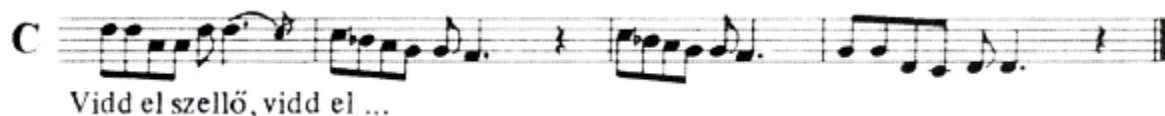
3. Sír az út előttem, bánkódik az ösvény, — még az is azt mondja, áldjon meg az Isten.

4. Könnyebb kősziklából poharat csinálni, — mint két édes szívnek egymástól megválni.

5. Mikor két édes szív egymástól megválnak, — még az édes méz is keserűvé válik.

A Magyarország szélén ...

B Felszállott a páva ...

Egy formai-ritmikai alapgondolat a népzenei lejegyzésekben többféle alakban állhat elénk. Vagy azért, mert a népdal lejegyzői más-másképpen fejezik ki azt, amit hallanak, vagy azért, mert az egyforma lényeg a különböző előadásokban mindig másfajta árnyalattal jelentkezik. A hatosok alapképlete legtisztábban a **B** változat első sorában jelentkezik. Az összes többi hatos sor ennek variánsaként olvasandó. Pl.: a zárlat megnyúlik (**B** változat: 2. sor), utolsó hangját hosszabban kitarítja (ugyanitt 4. sor) — a nyúlás, megállás többé-kevésbé pontosan kikottázható hosszú hangokkal, szünetekkel. Olykor az indulásnál is nyújtással hangsúlyozza az énekes a kezdőhang megfogását. E nyúlás lehet éppen csak jelzett (**B** változat, 2. sor), lehet mérhető ritmusarány kiváltója (főváltozat, 3. sor). Ha következetesen jelentkezik, a lejegyzők egy része a negyedik hangjegy után ütemvonalat húz (tehát 3/4 ütemben jegyzi a dalt).

381 *Rubato*

A - hol én el - me - gyek, még a fák is sír - nak,
még a fák is sír - nak, zöd le - ve - lek hull - nak.

2. Hulljatok, hulljatok, szép zöd leveleim, — hulljatok, hulljatok, szép zöd leveleim.

3. Rejtsetek el ingem, rejtsetek el ingem, — mert az én édesem mást szeret, nem engem.

4. Szerethetett vóna, ha szép nem vótam is, ./.

5. mi elháltunk vóna ketten egy párnán is, ./.

6. mi eléltünk vóna még a kösziklán is. ./.

A

Bújdosik Árgi-rus ...

B

Apám, édes apám ...

C

Szomorú az idő ...

A változatok tanúsága szerint a b3 középzárlat tekinthető tipikusnak, de kétségtelen, hogy a főváltozat 4-es zárata — szép egyéni megoldásként — átköt a 3. sorhoz. A népzene a közösség tudatában bizonyos általános megoldások, stíláris közhelyek formájában él. De egy-egy helyen rendkívüli megoldások, ösztönös stilizálások kiléphetnek az adott keretből. Ezek néha erőltetettnek hatnak; néha azonban igen sikerült, később akár a közösség által is elfogadott módosulásokhoz vezetnek.

382 *Rubato*

Az hol én el - megyek, még a fák es sír - nak,
gyen - ge á - ga - i - ról, le - ve - lek le - hull - nak.

2. Hulljatok, levelek, rejtsetek el ingem, — mer' az én édesem sírva keres ingem.

3. Sír az út előttem, bánkódik az ösvény, — még az is azt mondja: áldjon meg az Isten!

4. Áldjon meg az Isten minden javaival, — mint kerti violát drága illatokkal.

5. Tisza partján lakom, keress fel angyalom, — csendes folyóvíznek csak zúgását hallom.

6. Ha folyóvíz volnék, bánatot nem tudnék, — hegyek-völgyek között zengedezve járnék.

A

Tisza partján lakom ...

B

Akármerre járok ...

C

Mária, Mária ...

Olykor igen szeszélyes, sőt rejtélyes képet mutat egy dallam földrajzi elterjedése. A közölt főváltozat csak Erdélyben él; közeli változatai (így az **A** is) szintén erdélyi adatok. Viszont él

Dunántúlon egy kevésbé pentaton, kadenciarendjében is kissé módosult, amazzal kétségtelenül összetartozó dallam (C változat): kizárólag búcsújárók által használt vallásos szöveggel, s néhány koldusének-paródiával.

383 **Rubato**

Ren-ge - de - ző nád-szál, ző - rög a le - ve - le,
ren - ge - de - ző nád - szál, ző - rög a le - ve - le.

2. Irigyek, irigyek, gonosz irigyeim, — tik olyanok vagytok, mint a mérges kígyó.

3. Este lefektikbe fejk alá tesznek, — regvel felkeltikbe nyelvük alá vesznek.

4. Felvesznek, s letesznek, hogy elveszítsenek, — nem engedi Isten, nem engedi Isten.

A Rengedező nádszál ...

B Vásárhelyt van egy ház ...

A csángó nyelvjárásban megmaradt egy — régi irodalmi nyelvünkben is kimutatható — sajátosság: a nem hasonló ragillesztés, pl. könnyekvel, regvel. — A B változat valószínűleg román karácsonyi kánták (kolindák) hatására létrejött, zsugorított ambitusú alak.

384 **Rubato**

Egy kicsi ma-dár - ka hozzám kez - de jár - ni,
vi - rá - gos ker - temben fészket kez-de rak - ni.

2. De azt az irigyek észre kezdék venni, — kicsi madár fészket széjjel kezdték hányni.

3. Madárka, madárka, te kicsi madárka, — menj el az én rózsám üvegablakjára.

4. Ha nem tudod, hová, kérdezd a szomszédját, — megmutassa néked pázsintos udvarát.

5. Pázsintos udvarát, sétáló gazdáját, — ablakjában kinyílt csokros tulipántját.

A Musical notation for variant A, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes, ending with a triplet of eighth notes. The lyrics are 'Egyszer egy kis madár ...'.

Egyszer egy kis madár ...

B Musical notation for variant B, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes, ending with a triplet of eighth notes. The lyrics are 'Volt egyszer egy madár ...'.

Volt egyszer egy madár ...

C Musical notation for variant C, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are 'Gyenge kis madárka ...'.

Gyenge kis madárka ...

D Musical notation for variant D, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes, ending with a triplet of eighth notes. The lyrics are 'Egyszer egy kis madár ...'.

Egyszer egy kis madár ...

A variánsok tanulmányozása alapján ismerhetjük föl, hogy egy-egy dallamban mely pontok, fordulatok, hangok tekintendők szerves, a dallam lényegét adó elemnek, melyek esetlegesebbnek, rögtönzésszerűbbnek. Néhány példa, további elemzések ösztönzőjeként: Az első ütemben fontosabb a felső, mint az alsó oktávhang (lásd **D** változat!); a 2. ütemben fontos, hogy a szó hangra átforduljunk, de nem föltétlenül kadenciahangként (**C-D** változat); a 3. ütemben fontos a szó hang jelenléte, az oktáv és kvart közé illesztett tetszőleges motívummal; a negyedik ütemben a *mi* súlyon jelenik meg (főváltozat és **A**, vesd szembe **B-D** változatokkal); stb.

Rubato

385 Musical notation for the Rubato section, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are 'Úgy el-megyek, meglás-sá-tok, so-ha hí-rem nem halljá-tok, mikor hírem meghalljá-tok, gyászle-velem ol-vas-sá-tok.'.

Úgy el-megyek, meglás-sá-tok, so-ha hí-rem nem halljá-tok,
mikor hírem meghalljá-tok, gyászle-velem ol-vas-sá-tok.

2. Azt gondoltam, amíg élek, — soha bánatot nem érek, — de már abba' megcsalódtam, — jaj, de nagy búra jutottam.

II.1. Mért sírsz, mért sírsz, te nagy madár? — mért sírsz, mért sírsz, te nagy madár? — Hogyne sírjak, keseregjek, — hogyne sírjak, keseregjek.

2. Ha elhagyott az én társam, ./ — Ne sírj, ne sírj, te nagy madár! ./

3. Társad helyett társad leszek. ./ — Nekem nem kell senki társa! ./

4. Senki társa, senki átka. ./ Elröppene zöld erdőbe, ./

5. ott sem üle szép zöld ágra, ./ ott is üle száraz ágra. ./

6. Elröppene zöld mezőbe, ./ — ott sem üle búza-szálla, ./

7. ott is üle konkoly-szálla. ./ — Elröppene szép víg vízre, ./

8. ott sem üle szép víg vízre, ./ — ott is üle száraz kőre. ./

9. Hátravette nyakacsckáját, ./ siratgassa társacsckáját. ./

A

Búsulj szívem, mert én sírok ...

A 380. dallamnál említettük a hatosok ritmikai alapgondolatának különböző előadásbeli ill. lejegyzésbeli alakváltozatait. A 385-392. dal alkalmat ad ugyanezen problémát a nyolcszótagos sorok megoldásaiban tanulmányozni.

386 *Rubato*

Tegnap a Gyimesbe' jár-tam, teg -nap a Gyimesbe' jártam,
a bú-val megta-lál-koz-tam, a bú - val meg-ta-lál-koz-tam.

2. Szövetséget kötött vélem, — szövetséget kötött vélem, — hogy nem marad el mellőlem, — hogy nem marad el mellőlem.

3. Engem anyám megátkozott, — mikor a világra hozott: — ne legyen szerencsém soha, — semmi fiatal koromba'.

4. Én Istenem, mér' vertél meg, — mikor nem érdemlettem meg? — mér' vertél meg jobban, mint mást, — én se voltam nagyobb hibás.

5. Én Istenem, teremtettél, — elég napot nem rendeltél, — akkor mér' is teremtettél, — ha engemet így megvertél?

6. S hozd föl Isten azt a napot, — hogy süsse fel a harmatot, — a harmatot a fűvekről, — a bánatot a szívemről!

A
Kicsi madár, hogy tudsz élni ...

B
Olyan igaz beteg vagyok ...

C
De szomorú az az anya ...

Szövege tanulságos példa arra, hogy a szó-művészet tárgya voltaképpen néhány szüntelenül ismétlődő, a mindennapi életben is állandóan emlegetett közhely. S mégis, miképpen válnak ezek a megfogalmazás révén mindig más, mindig élményszerű megnyilatkozássá (pl. az 1-2. vers képe, a 4. merészsége, a 6. hasonlata, stb.).

Rubato
387
Jaj Is - tenem, va - la - há - ra viselj gon - dot az ár - vá - ra,

vi - selj gon - dot az ár - vá - ra.

2. S hogy ne jusson bujdosásra, — egyik ajtóról másikra, — egyik ajtóról másikra.

3. Jaj Istenem, rendelj szállást, — úgy meguntam a bujdosást, — s idegen földön a lakást.

4. Idegenek, jövevények, — s hagyjátok ilyen szegénynek, — s hagyjátok ilyen szegénynek.

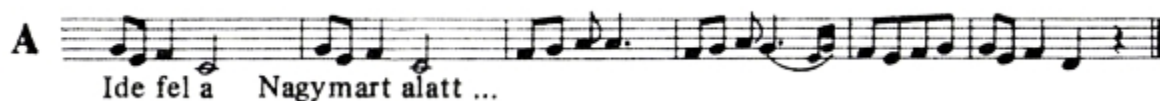
A
Add föl Isten azt a napot ...

A keservesek között — talán némileg rögtönzött szöveg-összerakás, az érzelmi árnyalatokat hangsúlyozó szövegismétlések miatt — elég sok 3, sőt 5 soros dallamot is találunk. Fönti dalunk 1-2. sora lényegében megegyezik a 381. előtagjával (első sorát vö. a 385-el); a 3. sor azonban egyetlen nagy, sóhajszerű ívbe fogja össze azt, ami ott két sorra szétbontva hangzott.

2. S aki abból vizet iszik, — ./ — rózsájától elbúcsúzik.
3. Én is abból vizet ittam, — ./ — a rózsámtól elbúcsúztam.
4. Úgy elbúcsúztam rózsámtól, — ./ — mint az elmúlt esztendőtlől.
5. Úgy el vagyok keseredve, — ./ — mint a bikkfa tekeredve.
6. Olyan teli vagyok búval, — ./ — mint a bikkfa zöld mohával.
7. Általmenék a temetőn, — ./ — jut eszembe a szeretőm.
8. Mi haszna, ha jut eszembe, — ./ — ha ő el van temetkezve.
9. Fehér ruha a fejemen, — ./ — fekete gyász a szívemen.
10. Ucca, ucca, bánat ucca, — ./ — bánatkőből van kirakva.
11. S azt is az én rózsám rakta, — ./ — hogy én sírva járjak rajta.

Itt viszont az előző dallal szemben az 1-2. sor jelenik meg összevonva. — Az első sor nem valódi giusto, hanem a szélesebb előadás mintegy egyensúlyba hozza az egysort a rákövetkező, egybeénekelte kétsoros utótaggal.

389 **Rubato**

S o - lyan bú van a szí - ve - men, kétrét hajlott az e - ge - ken,
s ha még egyet hajlott volna, szívem el is szakadt vol - na.

2. Jaj, de nem kő, s nem hasad el, — nem is viasz, s nem olvad el, — kőből volna, elhasadna, — viasz volna, elolvadna.

3. Bánat, bánat, de nehéz vagy, — de rég, hogy a szívemen vagy, — bánat, bánat, nehéz bánat, — szívemre mér' raktál várat?

4. Szívedre azért raktam várat, — fiatal vagy, hadd próbáld, — szívedre azért raktam várat, — fiatal vagy, hadd próbáld.

5. Én Istenem, teremtettél, — s egy víg napot nem rendeltél, — én Istenem, teremtettél, — s egy víg napot nem rendeltél.

6. Én Istenem, adj egy napot, — hogy süsse föl a harmatot, — hogy süsse föl a harmatot, — s a szívemről a bánatot.

A

Jaj de nem kő, s nem hasad el ...

B

Én Istenem, teremtettél ...

C

Én Istenem, adj egy napot ...

A már többször tanulmányozott „Páva”-gondolatnak 8-szótagos megjelenése: 1-s-r-s / 1-s-r-^md//, majd kvintváltás. Rendkívüli csupán a hangsúlyon levő szó (ill. a 3. sorban: *dó*) hang visszalépése a *la* (ill. *re*) hangra. A 4. versszak 1. és 3. sorában a második hang kettőzendő.

390 **Rubato**

Édesanyám sok szép szava, édes-anyám sok szép szava,
kit hall-gattam, kit nem soha, kit hallgattam, kit nem soha.

2. Most hallgatnám, de már késő, — eltőt, elmúlt sok szép idő, — most hallgatnám, de már késő, — eltőt, elmúlt sok szép idő.

3. Édesanyám is vót nékem, — keservesen növelt engem, — éjszaka font, nappal mosott, — jaj, de keservesen tartott.

4. Olyan árva nincsen, mint én, — olyan árva nincsen, mint én, — az ég alatt, s a föld színén, — az ég alatt, s a föld színén.

5. Azt gondoltam, amíg élek, — mindig víg napokat élek, — de én abba' megcsalódtam, — bánatos napokra juttam.

6. Bánat, bánat, keserűség, — még a testvér is ellenség, — hát idegen hogy ne vóna, — még ha testvér sincsen jóba'.

7. Bánat, bánat, csukros bánat, — mér' raktál szívemre várat? — bánat, bánat, csukros bánat, — mér' raktál szívemre várat?

A keservesek strófái — egy-egy szótagszám-csoporton belül — szabadon társulnak különböző keserves-dallamokkal. A szövegvariánsok összehasonlítása ugyanolyan tanulságos a költői eszközök tekintetében, mint a dallamvariánsoké a zenei lényeg megismerésére. Pl. 390/1-2 vö. 391/3; 390/4 vö. 392/2; 390/5 vö. 385/2; 390/6 vö. 389/3-4; 356 vö. 385/II. sorozat; 385/1 vö. 371/1; 371/5 vö. 389/1-2; 386/3 vö. 392/2; 386/5 vö. 389/5; 386/6 vö. 389/6, stb.

391 **Rubato**

A ma-ro-si fü-zes a-latt van egy for-rás ti-tok a-latt,
a-ki ab-ból vi-zet i-szik, ba-bá-já-tól el-bú-csú-zik.

2. Mondtam anyám, házasíts meg, — azt mondtad, hogy még ráérek, — elvették a szeretőmet, — sohase házasodok meg.

3. Édesanyám sok szép szava, — kit fogadtam, kit nem soha, — megfogadnám, de már késő, — hull a könnyem, mint az eső.

Éppúgy, mint a hatos sorokban a hangcsoportok kezdő- és záróhangja megnyúlhat, s így a rubato többfajta, látszólagos giusto ritmus kialakítása felé törekedhet. Az első sor ritmusát egyes

lejegyzők pl. így írják: Világosan látnunk kell, hogy a kottakép (a „notáció”) és a tényleges zenei történés között nincs egy változhatatlan, mindig egyforma megfelelés. Ha a műzenei szerzők kottáinál is mindig kérdés marad, mit is akart a szerző kifejezni, még inkább így van ez a népdalnál, ahol még a lejegyző egyéni szokásai, tudományos iskolája stb. is közbelép. A népdal tehát ténylegesen úgy van, ahogy él, s csak másodlagosan, ahogy lejegyezve elővesszük.

392 **Rubato**

Ke - se - reg egy ár - va ma - dár, a - ki minden ág - ra le - szál,
Ke - se - reg - het a - zért szegény, mert ő o - lyan ár - va, mint én.

2. Édesanyám, ne átkozz meg, — gyenge vagyok, nem bírom meg, — mégis anyám megátkozott, — mikor a világra hozott.
3. S azt az átkot mondta reám: — szerencsém se legyen soha, — nincs a jóba, van a rosszba, — van a mindennapi bűba.
4. Édesanyám édes teje, — be keserű más kenyere, — mégis ennem kell belőle, — mert kénytelen vagyok vele.
5. Verje meg az egek ura, — ki a nagy bánatot írja, — nekem is van egy bánatom, — odaviszem, leiratom.
6. S kit kisebbre, s kit nagyobbra, — kilenc árkus papirosra, — kilenc árkus papirosra, — még a nagyja se fér reja.

Népzenénk különös, elég rejtélyes csoportja a gyimesi csángóknál föllelt „tetraton” daloké. Hangkészletük lényegében egy kisterc, melyhez fönt is, lent is egy-egy nagyszekund csatlakozik (pl. f-gb-c). A záróhang lehet *g* vagy *f* (ebben a transzponálásban), a dallam hosszabb szakaszai a c-g környékén járnak, sok hangismétléssel, némileg recitativ jellegben. Innen történnek a gyors leereszkedések, lehajlások, többnyire intenzív, szinte erőszakos gyors ékítéscsoporttal. A dal végén néhány melodikusabban rendezett hanggal megerősíti a záróhangot. — Egyelőre nem tudjuk, vajon egy igen régi magyar dallamstílus utolsó, már-már kivesző emléke-e ez a néhány adat, vagy talán a kisambitusú dallamokat kedvelő Balkán hatása-e e vidéken.

393 **Parlando**

A - hol én el - me-gyek, még a fák is sír-nak,
gyen - ge á - ga - ik - ról le - ve-lek le - hull - nak,
hull-ja - tok le - ve - lek, ta - kar - jatok en - gem,
mert az én é - de - sem mást sze - ret, nem en - gem.

2. Sirass rózsám, sirass, amíg előtted látsz, — mert csak Isten tudja, hol léssen halálom, — erdőbe, mezőbe, tenger fenekibe, — tengernek feneke az én vetett ágyam.

3. Veres keramida az én puha párnám, — az apró halacszkák az én háló társam, — a veres hangyácskák lesznek megevőim, — s az égi madarak elénekelőim.

A

Magos Déva várát építeni kezdték ...

Régi, sirató-eredetű népdalaink kedvelik a 4×12-es versformát. A tizenkettes sorok valószínűleg a XVI. század táján lettek igen népszerűvé: a históriás énekek, későbbi epikus strófák (pl. Zrínyi, a Toldi-história, ennek tudatos utánzásaképpen Arany epikus költeményei) mind ezt használják. Népzeneinkben főként a balladák és néhány keserves őrzi. — Keramida = téglá.

12. fejezet - XI. JAJ-NÓTÁK

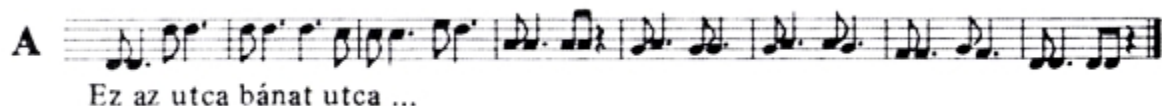
Erdély egyes vidékein — legjellegzetesebben a nyugat-erdélyi „Mezőségben” — ismert négysoros, régi stílusú (néha újabbkori) népdalaink különleges előadásmódban is megszólalnak. A ritmikai eltolódásokat (a kvintolákat, 6/8 ütemet eredményező, néha prozódia-ellenes nyújtásokat) e vidékről már megfigyelhettük. Ehhez járul még a formaképlet átalakítására, kibővítésére való hajlam, a négysoros szimmetria gyakori megbontása. Néhol csak egy-egy sor belső szaporázása növeli a szótagszámot, másutt az utolsó sor bővül ki egy „jajajajj”-al; ismét másutt a 2. és 4. sor kap egyforma bővülést, olykor viszont az egész sor megkettőződik. A kiinduló alakzat általában egy nyolcas szótagszámú sor, melyből 11, 12 vagy éppen 16-os bővült alakok állnak elő. Mivel a szöveget többnyire nem érinti e bővülés, a betoldott hangcsoportok szöveg nélkül maradnak. E helyeken vagy szóismétléssel segítenek magukon az énekesek, vagy töltelékszótagokkal (dana, ajaj, ejaja stb.) látják el a dallambővítést. Ezekről nevezzük az ilyen dalokat „jaj-nótáknak”. Hozzájárul még hatásukhoz a jellegzetes mezőségi hangképzés, kissé merev, egyenes hangok használata, a tempónak sokszor szeszélyes változtatása. Lehet, hogy mindezek mögött az e vidéken virágzó hangszeregyüttesek hatása rejlik. Valóban: szövegükben ugyan keservesek, de funkciójára nézve legtöbb ilyen darabunk lassú táncdal.

394

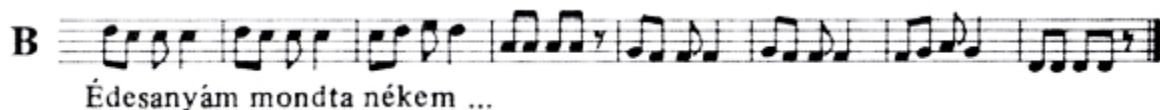
É-des - anyám gyújts gyertyára, édes - anyám gyújts gyertyára,
haza - gyüvök vacso - rá-ra, haza - gyüvök vacso - rára.

2. Forralj nekem édes tejet, — forralj nekem édes tejet, — apríts bele zsemle-belet, — apríts bele zsemle-belet.

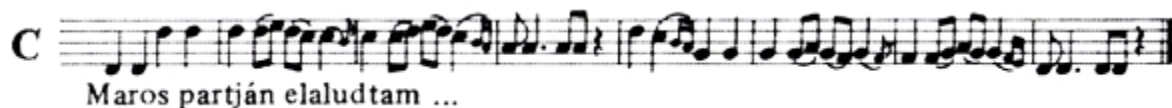
3. Hadd egyek egy víg vacsorát, — hadd egyek egy víg vacsorát, — amit édesanyám csinált, — amit édesanyám csinált.

A

Ez az utca bánat utca ...

B

Édesanyám mondta nekem ...

C

Maros partján elaludtam ...

Jellegzetes belső-erdélyi nyolcas dallam, egyelőre bővülés nélkül; tempója, ritmusa (vö. az **A-C** változatokkal!) a jaj-nótákéval egyezik, a szövegismétlés is kapcsolatban áll velük.

395

Én is voltam, mikor voltam, vi-rá-gok közt virág voltam,
de rossz kertész - re ju - tot-tam, ke-ze a-latt el-her - vad-tam,
verd meg Isten azt a helyet, a-hol az én rózsám ter - mett,
nem ter-mett az más e-gyebet, csak a sok ke - se - rű - sé-get.

2. Nem úgy van most, mint volt régen, nem az a nap süt az égen, — nem az a nap, nem az a hold, nem az a szeretőm, ki volt, — aki volt, az rég elhagyott, szebbre vágyott, mint én vagyok, — szebbre vágyott, mégse kapott, még olyant se, mint én vagyok.

3. Szerettelek, kedveltelek, amíg meg nem ismertelek, — de már hogy megismertelek, jaj be könnyen felejtelek, — szeretett a fene soha, csak meg voltam veled szokva, — s úgy meg voltam veled szokva, nem felejtelek el soha.

Lényegében a **394.** dal minden sorának kétszeresre nyújtásával alakult ki a 4×16 versforma. (Az 1-2., 5-6., 9-10., 13-14. ütemek egymásutánja nagyjából ki is adja az előző dallam vonulatát.) Gyakran úgy is éneklük, hogy a dallam első felére mondják a szöveget, a másik felére csak töltőszótagokat, majd újból kezdve a dallamot, következik a szöveg folytatása, ismét értelmetlen szótagokkal folytatva.

396

Kit vi-rá-got ró-zsám a-dott, nem her-vadt el,
 már el-ha-gyott, jaj, ja-ja-jaj,
 an-nak csak egy asz-szony o-ka, ver-je meg az
 e-gek u-ra, jaj, jaj.

2. Szerettelek rózsám nagyon, — de már annak vége vagon, jaj, jajajaj, — aki miatt vége vagon, — annak Isten jót ne adjon, jaj, jaj.

3. Megállj, megállj, te kis madár, — beteg szívem mer' rég hogy vár, jaj, jajajaj, — beteg vagyok szerelmembe'. — enyhítsd lelke-m keservembe', jaj, jaj.

A

Egész világ rólam beszél,...

B

Ritka erdő, ki nem szálas ...

Bővülés a 2. és 4. sorban (vesd össze a változatokkal!). Bartók Béla a 15 Magyar Parasztdal c. zongora-kompozíciójában dolgozta fel.

397 *Poco rubato*

É - desanyám sok szép szava, kit fogadtam, kit nem soha,
 meg-fo-gad-nám de már ké - ső, de már ké - ső,
 mert az i - de - gen az el - ső, ha - te - ha!

The musical score consists of three staves. The first staff is the vocal line in G major, 4/4 time, marked 'Poco rubato'. The second and third staves are piano accompaniment. The piano part features a simple harmonic accompaniment with a bass line that has a '5' above it, indicating a fifth finger position. The lyrics are written below the staves.

2. Édesanyám rózsafája, — engem nyílt utoljára, — bár sohase nyílt volna, nyílt volna, — maradtam volna bimbóba', hateha!

3. Fehér galamb száll a házra, — édesanyám, Isten áldja, — jól tudom, hogy fáj a szíve, fáj a szíve, — de azért csak Isten vele, hateha!

A

Úgy elmegyek, meglássátok ...

The musical score for 'A' is a single staff in G major, 4/4 time. It begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, folk-like style. The lyrics are written below the staff.

Hogyan lesz bővülésekkel egy nyolcas sorból tizenkettes és tizenegyes? A harmadik sor mintegy belső ismétléssel növekszik meg (zeneileg: mintha az 1-4. és 9-12. szótag közé iktatódná a bővülés); az így kialakított új ütemkeretet a 4. sor a 11-es népdalok skémája szerint tölti meg, tehát hangsúlyosan, masculin képlettel zár. Szövegileg: a nyolcas keservesekben sokszor előforduló versszakokat látunk; a harmadik sor szövegismétléssel, a negyedik sor töltelékszótagokkal gyarapszik.

398 *Rubato*

Sza-bad a ma - dár - nak ág-ról ág - ra száll - ni,
 sza-bad a ma - dár - nak ág-rul ág - ra száll-ni,
 csak nekem nem sza - bad a rózsám -hoz jár - ni,
 csak ne-kem nem sza - bad a ró-zsám-hoz jár - ni.

2. Este van, este van, de nem minden lánynak, — csak annak a lánynak, kihez sokan járnak, — hozzám nem jár senki, nincs is nekem este, — nekem minden este gyászosra van festve.

3. Istenem, Istenem, én édes Istenem, — hogy kell e világot búval eltöltenem, — egy esztendő, kettő, búval is eltelik, — hej, de az enyém sok, soha el nem telik.

A széki énekesek erőteljes, olykor szinte erőszakos hanghordozása, mely ugyanakkor behízeltő szép hangszínnel társul, különösen jól érvényesül a hangismétlésekkel haladó darabokban, azoknak is főként a magasba nyomuló szakaszain (itt: 2-3. sor).

399

Hajtsd ki rózsám az ök - röket, legel - tesd meg szegé - nyeket,
 bársony fű-re ne hajtsd őket, mer' el - ve-szik a szű - rö-det,
 s ha el - ve-szik az ök - rö-ket, mi-vel takarsz bé en - gemet?
 van ne - kem egy cif-ra bundám, bé - ta-karlak, kedves rózsám.

2. Azt mondja a kakukk madár, nem élek én sokáig már, — sírba viszen a búbánat, meghalok rózsám utánad, — s ha kivisznek az udvarra, borulj le a koporsómra, — ejtsél reám egy pár könnyet, talán megérdemlem tőled.

A harmadik dallamsor elragadó hatása nemcsak az ambitus kibővülésével magyarázható, hanem a tonalitás váratlan átértékelésével (1. sor: á-é; 2. sor még inkább stabilizálja az á-t a c-vel; további lépés a felső é elérése; a második dallamsor azonban átvezet az á alsó kvintjére: d-re; élesen megszólal az é-d nagy nóna is!).

400 *Poco rubato*

Bá-na - tos ha - jó-ba ül-tem, s a ha - jó - val el-me-rül-tem,
 bá-na - tos az én é - le-tem, hogy én fel nem cse-rél - he-tem,
 fel-cse-rél-ném, de nincs kivel, felcse-rél - ném, de nincs kivel,
 szívem nem ta - lál sen-ki-vel, szívem nem ta - lál sen-ki - vel.

2. Én vagyok az a gerlice, én vagyok az a gerlice, — ki a párját elvesztette, ki a párját elvesztette, — egy vadgalamb elkergette, egy vadgalamb elkergette, — szerelmünket irigyelte, szerelmünket irigyelte.

A négyes hangcsoportok 1. és 4. szótagjának nyúlását ismerjük: vagy a kis szakasz kezdetét nyomósítja, vagy tagolását. Inkább csak a mezősegi modorban találkozunk a 3. szótag nyúlásával (lásd az 1. és 5. ütemben), mely viszont a kitartott hang után következő negyedik hangot kapcsolja hozzá lendületesebben, szinte szilajabban a következő csoporthoz. A nyújtásnak tehát nem szövegbeli, prozódiai oka van, hiszen a 3. szótag szinte minden ütemben hosszú, tehát nyújtható lenne (a 13. ütemben meg éppen el lehetne így kerülni egy rövid szótag nyújtását a negyedik hangon, zeneileg azonban gyengébb eredménnyel!).

---

13. fejezet - XII. PÁSZTOROK, BETYÁROK, RABOK

A törökör végére a hajdan virágzó magyar föld nagy része elnéptelenedett, műveletlen pusztasággá vált. A rendszeres művelést kívánó föld már csak azért sem nyújthatott biztos jövedelmet, mert kérdés volt, nem tarolja-e le termését még betakarítás előtt egy kóbor had, vagy nem kell-e futva menekülnie művelőjének, mielőtt meglátná munkájának sok hónap alatt megérlelődő gyümölcsét. A következő évtizedekben, évszázadokban az ország sok vidékén az állat válik legfőbb vagyonná: az eleséget talál a pusztán maradt legelőkön, gazdája magával viheti, ha menekülni kell, saját lábán hajthatják fel eladni a bel- és külföldi vásárookra. Ugyanakkor az iparosodó, a legelő területeket lassanként felszámoló Nyugat egyre inkább rászorol a kelet-európai „puszták” állatkereskedelmére. Nem véletlen, hogy a hajdan ‘kincset’ jelentő *marha* szó éppen ebben a korban lesz az állatnak (eleinte többféle állatnak, pl. szárnyas marha, szarvas marha stb.) nevévé. A síkvidéki pásztorkodás, mely a középkorban egy tagozott agrártársadalomnak része, most legfőbb, egyes vidékeken egyetlen foglalkozása a népnek. Sajátos életformával jár együtt: nem falvakban lakó embereket tömörít, hanem félig-meddig vadon élő kis csoportokat; nincs olyan közvetlen kapcsolatuk a társadalom egészével, mint volt a falvaknak, a városokkal, ispánsági központokkal, egyházi-kulturális centrumokkal érintkező középkori agrár-közösségeknek. A pásztorság a népköltészet és népzene számára: sajátos közösség, különleges téma, — ugyanakkor egyéni, sok tekintetben szeszélyes stílus, modor megjelenése. A pásztorok elszigetelt világa századunkig sok régiességet megőrizhetett a lassanként civilizálódó falvak-városok szomszédságában is.

Ha az állat lesz a legfőbb vagyontárgy a dolgozó ember szemében (meg persze foglalkoztatója: a mezőváros, a Bécsben lakó földesúr vagy a szabad paraszt szemében is), ez lesz legkívánatosabb s legkönnyebben elérhető azok számára is, akik rövidebb úton akarnak meggazdagodni. Az állatsordára lecsapó rabló jól mozgatható és értékesíthető zsákmányt remélhet. Szervezett csapatokban működve a siker is biztosnak látszik: a vármegye által mozgósítható pandúrosztatok alig tudják megőrizni a közrendet a pusztaságban szerte-széjjel kószáló nyájak, pásztorcsoportok és rablócsapatok között. A betyár maga is vándorol, kóbor életet folytat, hol itt, hol ott tűnik fel. A köznép fél is tőle, de föl is néz rá; izgalomban tartja a vidéket, de olykor a gazdagok megsarcolásával tiszteletüket is kivívja. A betyár és a pásztor összetartozik: ugyanabból a „vagyontárgyból” élnek, s nem egyszer éppen egy-egy hűtlen pásztor menekül az elszámolás elől a betyárságba.

A betyár a szájról-szájra adott hírek és történetek, versbe foglalt históriák hőségé válik a XVIII-XIX. században. Van-e izgalmasabb hír, jobb bűnügyi történet, mint hogy a híres betyár éppen környékünkön bukkant fel, hajtott végre vakmerő tettet, s menekült el sikerrel — vagy éppen bukkott el a vármegye ellenében? Szerepük tehát a népszerű mesélésben és költészetben olyasféle, mint a múlt századi Amerikában a „cow-boy”-é (aki szintén pásztor vagy éppen betyár). Persze e betyárdalokban igencsak keveredik a népköltészet és a romantikus, népszerű vagy éppen műnépi verselés.

Mivel a legtöbb betyár pályájának vége mégis csak az elbukás, természetesen kapcsolódnak ide a rabénekek is. Akár önálló rabénekké válnak a betyár históriák egyes lírai részei — hiszen sokszor a rabénekek adta az elmondott mese keretét —, akár önálló rabénekek válnak egy-egy betyárballada betétjeivé, a rabul ejtett hős szájába adott panaszversszakokká.

A pásztor-, betyár- és rabénekek legnagyobb része zeneileg régi stílusoknak sajátos modor szerint való átfarmálását mutatja. Valószínűleg dallamuk szerint is a XVII-XVIII. századhoz kapcsolhatók. A betyártörténetek azonban igen népszerűek a XIX. században is, s ennek zenei jelzéséül újabb, sőt kifejezetten „újstílusú” népdalokhoz is gyakran társul ilyen szöveg.

401
Mi - kor gulyás-boj-tár vol-tam, gu - lya mellett el - a - lud - tam,

fel - éb - redtem éj - fél - táj - ba', egy bar - mom sincs az ál - lás - ba'.

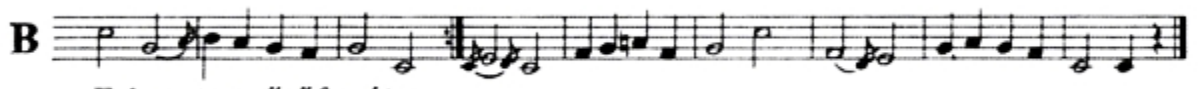
2. Összejártam határimat, — mindenféle járásimat, — mégsem találtam nyájamra, — csak a kedves galambomra.

3. Nincsen olyan híres állás, — mint a badacsonyi állás, — kútágason van a rovás, — könnyen számol ott a gulyás.

4. Nincsen olyan híres gulyás, — mint a badacsonyi gulyás, — mert van ménese, gulyája, — van is három szép bojtárja.

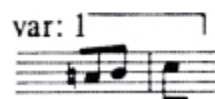
5. Egyik iszik Cserepesbe', — másik iszik Cserényesbe', a harmadik Fogadóba' — gulya, ménes botongóba'.

A
Mikor gulyásbojtár voltam ...

B
Feke - te gyűrűfa sátor ...

C
A Nád Jancsi híres betyár ...

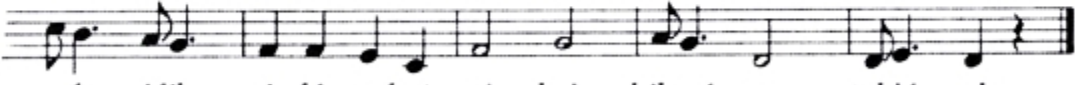
D
Mikor gulyásbojtár voltam ...

var: 1

Az első-második sor egy megismételt, oktávrról alapra ereszkedő, dallamos nagy ívet jár be. Mivel ennek főhangjai: c'-b-g-f-c többféle tonális árnyalattal variálódhat — eol: főváltozatunk, pentaton:

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

A és C, dór-mixolíd: D. Az ív is, a variálódás módja is 296. dalunkkal („Hajnallik, hajnallik”) s még jó pár típussal rokon.

402
A csikósok, a gu - lyások kis laj - bi - ban jár - nak,

azok é - lik vi - lá - gu - kat, sej, haj, kik pá - ros - tul jár - nak.

2. Lám én szegény szolgaegény csak magam egyedül, — hogy élek meg, ha nem lopok, sej, haj, ezres bankó nélkül?

3. Zúg az erdő, zúg a mező, vajon ki zúgatja? — talán bizony Patkó Bandi, sej, haj, a lovát itatja.

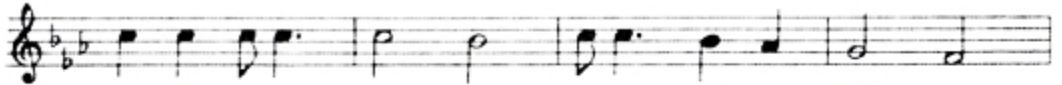
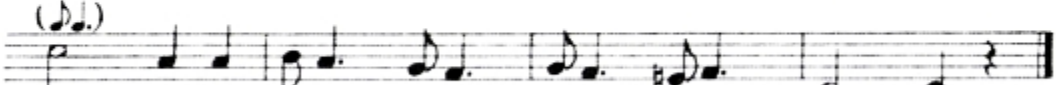
4. Lám megmondtam, Patkó Bandi, ne menj az Alföldre, — csikósoknak, gulyásoknak, sej, haj, ne járd ellenére.

5. Mert ha csikót találsz lopni, azonnal megfognak, — harmincháromkilós vasat, sej, haj, kezedre vasalnak.

A
A csikósok, a gulyások ...

B
A csikósok, a gulyások ... ... sej, haj, kedves babám ...

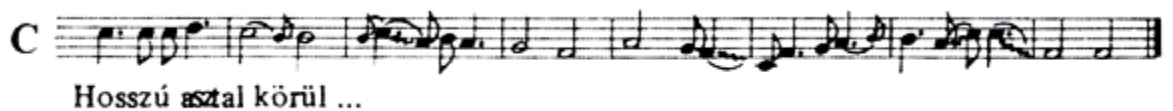
Középkazdetű dallam, második sora nagyobb felső ívvel kvintre záródik (az oktáv csak kvintről ellépő súlytalan hang!), majd mintegy periodizálva ereszkedik. Ilyen felépítésű, általában x-y-x-y szótagszámú dalaink elég széles réteget alkotnak (pl. 299. sz.), s nagyjából a kora újkorra (XVII-XVIII. század) datálhatók.

403
Bé - res vagyok, bé - res, bé - res - nek sze - göd - tem,
()
sej, itt az új - esz - ten - dő, jön a szekér ér - tem.

2. Sajnálom ökrömet, a járomszögemet, — sej, cifra ösztökémet, barna szeretőmet.

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

3. Ökreim a réten, gulyám a vetésen, — hej, taligám barázdába', magam a kocsmába'.

Az előző két dallal nagyjából egyidős lehet. X-x-y-x ritmusképlete is legkorábban erre a korra mutat, bár a ritmus élességét a kissé rubatóba hajló előadás elmossa. (Egyes énekeseknél és egyes lejegyzésekben a nyolcad, másokban a negyed tűnik az egyszótagos alapegységnek.)

2. Gazdája azt mondja: maradj meg jövőre, — csapd ki hat ökrömet bársony legelőre!

3. Egyék meg a kutyák mind a hat ökrödet, — égesse el a tűz vasas szekeredet!

4. Meguntam, meguntam gazdám kovártélyát, — három töpörtyűvel a bötös laskáját.

5. Esőt Uram, esőt, jó heverő időt, — a szógának nyugvást, a gazdának morgást!

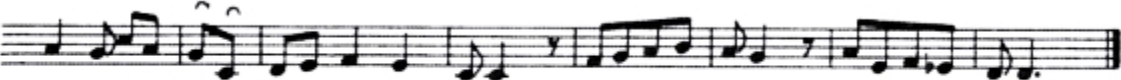
6. Anyám, édesanyám, mikor engem szültél, — mikor engem szültél, mér' nem szültél kutyát?

7. Mikor takargattál kicsi pólyácskámba, — mér' nem takargattál tüzes paraszába?

8. Mikor csicset adtál, mér' nem adtál mérget? — nem ismertem vóna a keserűséget.

A
Vajda, hegedűdnék ...

B
Esőt uram, esőt ...

C
Szomorú fűzfának ...

A pásztor egy évre szerződik gazdájával ellátásért (4. vers) és természetbeni fizetésért. Rossz gazdát talált, s nem újítja meg szerződését. Ebbe az alaphelyzetbe olvaszt be szövegünk többféle, más népdalokban is szereplő versrészletet. Mind a 3. versszak átok-formulájának, mind a 6-8. versnek igazi helye régi balladákban, keservesekben van, de itt a kihasznált ember elkeseredésének jelzőjévé válik. (Bötös = böjtös.)

405 **Parlando**
Kö-döl-lik a Mátra, e-ső a-kar len-ni, e-ső a-kar len-ni,
ko-rog a man-ga-nyáj, ha-za a-kar men-ni.

2. Ne korogj, manganyáj, nem megyünk még haza, nem megyünk még haza,
— két hét Szent György napja, akkor megyünk haza.

II.1. Amott van egy nagy ház, törvényszék a neve, ./ — amit abban főznek,
keserű *ja* leve.

2. Abba' van egy asztal, búval leterítve, ./ — azon van egy pohár, méreggel
van telve.

3. Akárkié legyen az a tele pohár, ./ — csak énértem jönne egy hirtelen halál.

4. Szállj el, fecskemadár, Borsodon keresztül, ./ — vidd el az anyámnak ezt a
szomorú hírt.

5. Ha kérdi, hol vagyok, mondjad, hogy rab vagyok, ./ — a szombati fegyház
vaságán hervadok.

6. Térdig bevasalva, könyökig bilincsbe', ./ — szemem be van esve a nagy
sötétségbe'.

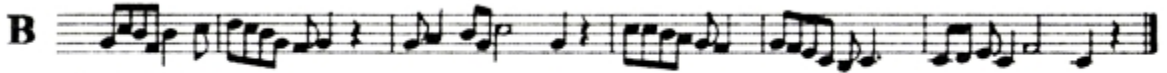

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

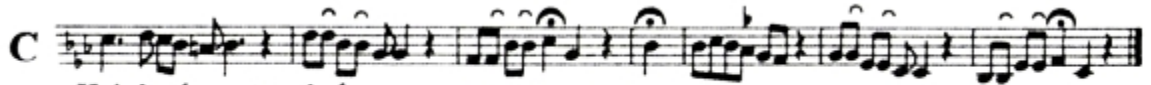
7. Sötét éj takaróm, vánkosom a téglá, ./ — kígyók-békák szeme világitó gyertya.

A
Ködözik a Mátra ...

B
Ködöllik a Mátra ...

C
Hej, ha én azt tudnám ...

Hej!

Az Alföld és a Mátra hegység határterületének egyik legelterjedtebb régi stílusú dallama. E vidéken elsősorban sertéspásztorokdást műveltek (a „manga” szó sertést jelent, a köznyelv csak a „mangalica” kicsinyített alakban ismeri). Szent György napja: április 24, a téli szállásokról ekkor terelik vissza a nyáját a nyári legelőkre, míg az ellenkező határnap: Szent Mihály (szeptember 29.).

406
Ló-ra csikós, ló - ra, el-szaladt a mé - nes, el-szaladt a mé-nes,

csak e-gye-dül maradt a pányván a nyer-ges.

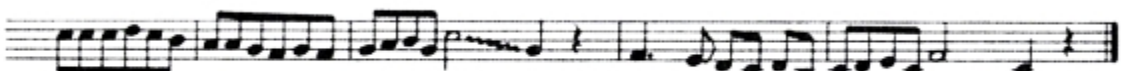
2. Nyergeljétek hát föl azt a pici pirost, ./ — hogy úsztatom által a zavaros Marost.

3. Zavaros Maroson magam általteszem, ./ — bánáti gulyásnál jó vacsorát eszem.

4. Egyél, igyál pajtás, ez ám az áldomás, ./ — majd visszajövöben hajtol valami mást.

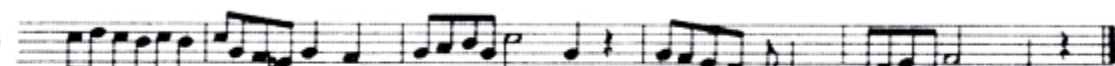
5. Hajtok bizony pajtás, vagy harminc tehenet, ./ — kié' a mézáros bankót ad öleget.

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

A
Haragszik a gazda ...

B
Hallottad-e pajtás ...

C
Ne csudálkozz, babám ...

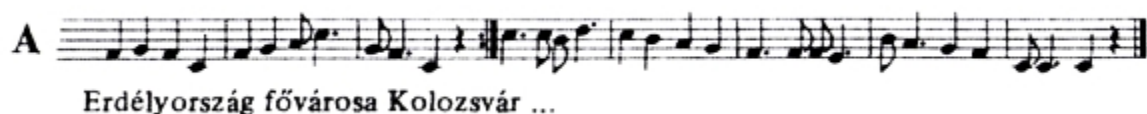
D
Lóra csikós, lóra ...

Vessük össze az előző darab dallamával. Ezek az 5-6 soros, rapszodikusabb dallammenetű darabok a régi (nyomokban: kvintváltó) stílusnak újabb kori — talán éppen a pásztorkodók között kialakult — rétegét képviselik. Szövegük is igen népszerű, kezdőversszaka többféle betyártörténetet is indít. A szövegek amúgyis keverednek, a 405-406. szövegeit cserélhetjük is egymással.

407 *Poco rubato*
Pej - pa - ri - pám réz - pat - kó - ja de fé - nyes,
ma - da - ra - si csár - dás lá - nya de ké - nyes,
kényes cipője, kapcá-ja, de sok pénzemet kóstálja, hi - á - ba!

2. Pej paripám hányja fejét kényesen, — váltalak rózsám az este szívesen, —
ugyan rózsám, hová lettél, — már két estve el nem jöttél énhozzám!

3. Erdélyország fővárosa Kolozsvár, — volt szeretőm, de az is elhagyott már, —
volt szeretőm, néha száz is, — jó volna most csak egy pár is, — ha volna!

A dalt vessük össze a 326. dallam („Ne hagyj el, angyalom”) szerkezetével és dallammenetével. — Bartók egyik hegedűduója („Bánat”) ezt a dallamanyagot építi be egy jellegzetes bartóki kompozíciós-tervbe.

408 **Rubato**

Az én kedves Ferkó bátyám lovának a patkószeg-
jének a feje de fé - nyes,
le - ve - le - si csár - dás lá - nya de ké - nyes,
göndör haja, huncutkája rá-haj - lik a vál - lá - ra,
harminchárom betyárgyerek kopogtat be hozzá - ja.

2. Ha fölülök a csacsimra nagy vígan, — füle közé vágok furkós botommal,
— egy szóra és mindenkorra takarodjék mindenki a tanyára, — én vagyok az
eszterházi számadónak cifraszűrös, aranybaltás, fényes csizmás, Jancsi nevű,
legkedvesebb gulyása.

3. Ha kihajtom a gulyámat a rétre, — kis öcsémet kiállítom melléje, — átkiáltok
az én kedves ici-pici bojtáromnak, Jóskának: — csapja meg a balszárnyát a
gulyának!

A pásztordalok tele vannak ilyen vagy másfajta előadási különlegességekkel, szinte extravaganciákkal. Pl. a gyorsan beszélt, szinte hadart szakaszoknak szélesen kiénekelte sorokkal való váltakozása, töltelékszavak, bekiáltások beiktatása, szeszélyes tempóingadozások stb. — A 3. vsz. énekese a 3. sor végén kurjantja a „bojtár” nevét és füttyent neki.

409 **Rubato**

Debrecennek van egy vize, ki - nek Hortobágy a ne - ve,
 arra van egy kőhíd rak-va, kilenc bóthajtás van raj - ta,
 azon já-rat gulya-ménes, a ződ fübe le-ge - lész - nek.

2. Hortobágynek szőke vize, — sárga lovam, ne félj tőle, — még az éjjel egy órára — vigyél át a túlsó partra. (A 3-4. dallamsorra:) Vigyél át a túlsó partra, — ott lesz jó világ gazdádra.

3. Az én lovam csárda előtt, — gödröt vágott maga előtt, — rúg-vág, kapál, ágaskodik, — a gazdája jó bort iszik.

4. Kiverték a gulyát-ménest, — jaj, de szépen legelésznek, — káromkodnak a számadók, — jó bort isznak a káradók.

5. Egyik iszik a Szelesbe' — a másik a Cserepesbe' — a harmadik a Morgóba' — gulya-ménes csavargóba'.

6. Mihálynap után az idő, — fújdogál a hideg szellő, — sírnak-rínak a bárányok, — tanakodnak a juhászok.

7. A karámnál találgtják, — hogy a nyáját hová hajtsák; — hajtsuk be a gazdájának, — adjon szénát bárányának.

A

Debrecennek van egy vize ...

B

Kutyakaparósi csárda ...

C

Elmehetsz a házam előtt ...

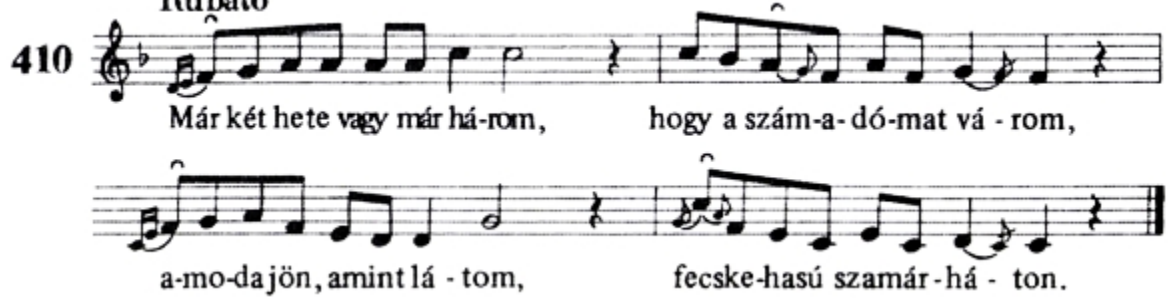
D

Tisza partján elaludtam ...

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

Hortobágy már a XVI-XVII. században az alföldi pásztorkodás jeles területe. Az állatok „hajtói”: a hajdúk — a megye is innen kapta nevét. Később azután, egészen korunkig, szinte romantikus tekintélyt kapott a hortobágyi puszta, a Hortobágy folyócska, rajta a híres kilenclyukú híddal és mellette a csárdával. Az 5. versszakban híres környékbeli csárdák neve. Mihály nap: szeptember 29., az állatokat ekkor hajtják át a téli szállásra.

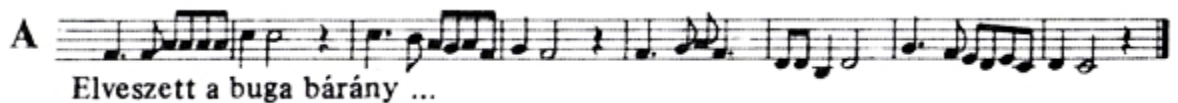
410 *Rubato*

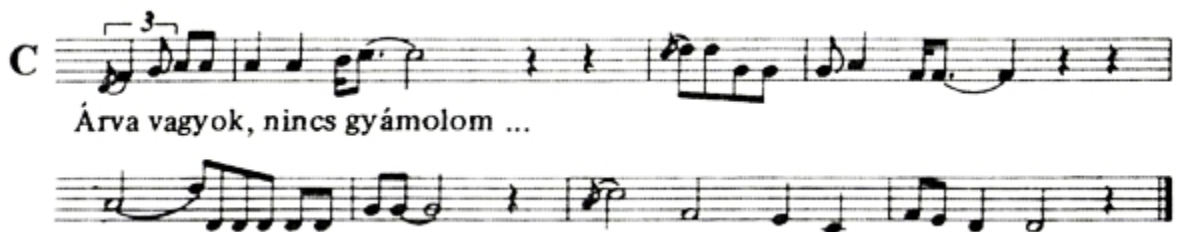
Már két hete vagy már há-rom, hogy a szám-a-dó-mat vá - rom,
a-mo-dajön, amint lá - tom, fecske-hasú szamar-há - ton.

2. Jó napot, édes bojtárom, — van-e hibám, vagy sok károm? — Nincsen hibád,
de nem is lesz, — míg a nyáj a kezemen lesz.

3. Még azt mondd: nincsen hiba, — hát a vezérüröm hun van? — Máj' megkerül
kikeletkor, — mikor a juh legel, akkor.

A
Elveszett a buga bárány ...

B
Aludj baba, nincsen papa ...

C
Árva vagyok, nincs gyámolom ...

A lá- és szó-befejezés a pentaton (vagy pentatonra visszavezethető) dalokban valaha elég szabadon váltakozhatott, mint ezt Kodály rokonnépi példákkal igazolta. A magyar népzeneben a lá-vég szinte egyeduralomra jutott, s csak néhány dalunk emlékeztet e hajdani lehetőségre.

411 **Rubato**

A Vidrócki hí-res nyá - ja csörög-morog a Mát - rá - ba',
csö - rög-morog a Mát-rá - ba', mert Vidróckit nem ta - lál - ja.

2. Megyen az nyáj, megyen az nyáj — környeskörül a gaz alján, — ugyan, hol állok elejbe, — kerek erdő közepébe?

3. Hoz' ki babám szűröm, baltám, — hadd menjek a nyájam után, — mert levágják az kanomat, — kesely lábú ártányomat.

4. Esteledik már az idő, — szállást kérnék, de nincs kitő', — sűrű erdő a szállásom, — csipkebokor a lakásom.

5. A Vidrócki sírhalmára — gyöngy hull a koporsójára, — hej, Vidrócki, most gyere ki, — hat vármegye vár ideki! (A 3-4. dallamsorra:) Mit ér nekem hat vármegye, — tizenkettő jöjjön ide!

A betyárdalok többsége a balladák régi műfajából kifejlődött, tömör formában mondja el az izgalmas történetet. Ugyan az esemény középpontjában már nem az emberi-lélektani motívumok állnak, hanem a betyár külső élettörténete (ábrázolása, elfogatásának története, esetleg végrendelete), s ennyiben már nem nevezhetők e versek balladának. De a stílus, a párbeszédék szerkesztése, a fölösleges részletek elhagyása, ugyanakkor egy-egy emlékezetes részlet-elem vagy kifejezés kedvelése, a történetnek olykor egy jelenetbe tömörítése a régi műfajhoz köti őket. Az újkori betyárballadák közül talán legnépszerűbb Vidróckié. Vidrócki Márton a Borsod-vidéken működött a múlt század közepén, 1873-ban lőtte agyon vita közben egyik betyár-társa. A nép azonban nem így tartotta meg emlékét, hanem a csárdában a zsandároknak bátran ellenálló, romantikus hősként ábrázolja. (Az 5. versszak vége voltaképpen nem ide való, hanem az elfogatására jötteknek adott hetyke felelet.) Mindehhez lásd Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa. II. 642-648.

412 **Rubato**

Nem messze van ide Kismargita, körös-körül folyja azt a Ti - sza
közepibe a Lebuki csár-da, abba' mulat egy betyár bú-já - ba'.

2. Amint látom, jönnek a zsandárok, — már messziről ragyog a csákójuk, — elől mén a zsandárok káplárja, — egyenest a Lebuki csárdába.

3. Jó estét hát, Lebuki csárdásné, — hát ez a szép pej paripa kié? — Jó bort iszik ennek a gazdája, — most ért ide, nincs egy fél órája.

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

4. Küldje ki hát ennek a gazdáját, — nem bántjuk mi, csak adja meg magát! —
Ki sem megyek, meg sem adom magam, — ha akarják, vigyék el a lovam.

5. A lovamat nem annyira bánom, — csak a nyereg-izzajtót sajnálom, — nyereg
alatt a bugyellárisom, — abban hever százezer forintom.

6. Egyet adtam ezé' a szép lóér', — másodikat a nyeregszerszámér' —
harmadikat egy szép barna lányér' — kit nem adnék széles e világér'.

A Mikor a fa kétszer levelezi ...

B Megégett a szentpéteri hodály ...

C Nem messze van ide Kismargita ...

A betyártörténetek sztereotip színhelye: a kocsmá, ahol a betyár rövid időre megpihenhet, ahol a kocsmárosnének (és leányának) szívesen látott és nevezetes vendége, — de ahol a pandúrok is legkönnyebben rajtaüthetnek a vigyázatlan betyáron. Dallammenetét, stílusát vö. a Bújdosik az árva madár kezdetű daléval. Valószínűleg egy régi 8-szótagos dallamnak lehet dalunk egy tízes változata. A C változat ereszkedővé formálja az íves felépítésű dallamot.

413 *Rubato* Jáger Jóska híres betyár, most is a pi-a-con sé-tál,
bemegeyen a szélső bolt-ba, vá-lo-gat a vi-ga-nók-ba.

2. Kérdi tőle boltoslegény: — mi kell neked, betyárlegény? — Nekem olyan
selyemkendő, — kiből ezer forint kettő.

3. Írja fel a boltajtóra: — itt vásárolt Jáger Jóska, — itt vásárolt Jáger Jóska, —
majd megadja még valaha.

4. Jáger Jóska nagy betyár volt, — még csak koporsója sem volt, — úgy tették
a föld gyomrába, — fekete posztó ruhába'.

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

Jáger Jóska története teljes formában két részből áll: első a boltos megtréfálása (lányruhába öltözve megy vásárolni; egyes változatokban a boltos „kisasszonykának” is hívja; csak távozása után derül ki, ki volt a vásárló), második pedig egy pásztor megtámadása, aki azonban baltájával leüti, s egy gödörben temeti el a betyárt. „Ez az egyetlen betyár-énekünk, amelyben betyár és pásztor ellenségesen áll szemben egymással.” (Vargyas Lajos: i.m. 693-696.) A Jáger Jóska-történet, más dallammal hanglemezen: HF-IFMC: A/8.

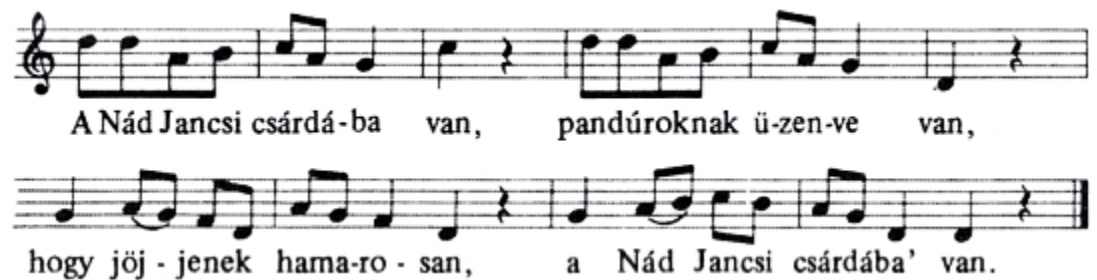
414

Be - tyár - gye - rek búj - do - sik . az er - dő - be',
de nem tud - ja, mi - kor ér ki be - lő - le,
nyár - fa - le - vél de - rék - al - ja, pár - ná - ja,
gyöngyharmat a ta - ka - ró - zó su - bá - ja.

A tizenegy szótagos sorok népzeneinkben szinte kivétel nélkül egyetlen alapszékémára vezethetők vissza: kétszer négy nyolcad + tipikus széles (masculin) ritmuszárlat. Ritka köztük a rubato, de olykor egy csekély rubato-hajlam mégis belopakodik. (Pl. néha az utolsó három szótag parlando folytatja az előző nyolcadokat.) Ilyen poco rubato előadásnak lehet újból megkövesedett alakja a 7. szótag nyújtása.

415

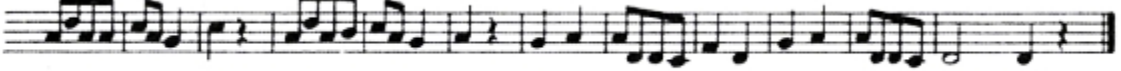
A Nád Jancsi csárdá - ba van, pandúroknak ü - zen - ve van,
hogy jöj - jenek hama - ro - san, a Nád Jancsi csárdába' van.

2. Jön hat pandúr nagy sietve, — dupla töltött fegyverekkel, odaállnak az ablakba: — készülj Jancsi halálodra!

3. De a Jancsi csak azt mondja: — ereszd le a firhangokat! — De a pandúr azt feleli: — késő van már, szegény Jancsi!

4. Elkeríti az istenit, — kezébe fogja fegyverit, — mire magát észrevette, — golyó szívét sértögette.

A
Fölmentem a szilvafára ...

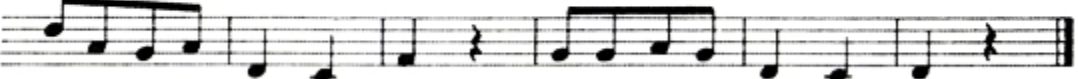
B
Nyíva Bogár vak ablakja ...

C
A bátai bíró lánya ...

D
(hegedű, fütty)

A 401. dallam változata, ám első sorában a r-1, kvartzárlatot fellépő kvart helyettesíti. Így az első sor a „Páva”-dallamok 1-s-r-s motívumát idézi. (Ennek halvány nyomát a 401. harmadik sorában is felfedezhetjük.)

416
Az al-föl-di csár-dá - ba', három betyár ma-gá - ba',

úgy mulat-nak bú - já - ba', ki-for-dí-tott bun-dá - ba'.

2. Egyik mondja nótáját, — ölegeti rózsáját, — félreveti subáját, — pöngeti sarkantyúját.

3. A második csak hallgat, — torka jó bort kíváncs, — torka jó bort kíváncs,
— babájára gondolat.

4. A harmadik azt mondja: — ülünk pajtás a lóra, — siessünk, mert itt érnek,
— elveszik életünket.

A 220. dallam („Két krajcárom volt, azt elástem”) minden sorának utolsó ütemét egyetlen főhangra tömörítve lényegében a fönti tripodikus (soronként három ütemet tartalmazó) dalt kapjuk. A kapcsolat egészen közvetlen közöttük, s mivel amaz Dunántúlon igen elterjedt, míg erre csak néhány adat van, valószínűleg abból leszarmazó, egyedi alaknak tarthatjuk.

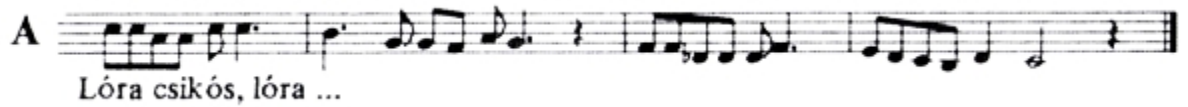

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

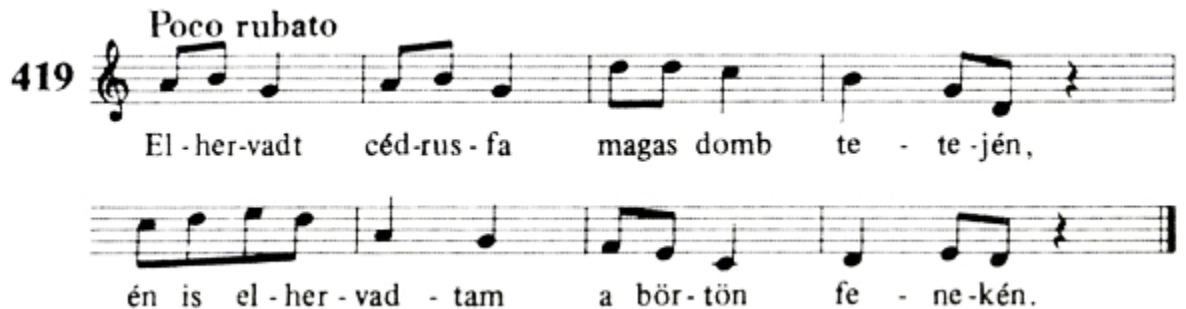
2. Állj meg, holló, állj meg, — hadd üzenek tőled, — apámnak, anyámnak, —
jegybéli mátkámnak.

3. Látod-e, angyalkám, — ezt a száraz nyárfát? — majd ha az kizöldül, — akkor
megyek hozzád.

4. Rab vagyok, rab vagyok, — szabadulást várok, — a jó Isten tudja, — mikor
szabadulok.

A „Megrakják a tüzet” ismert kvintváltó dallamnak érdekes tonális-motivikus átalakítása. Dél-Dunántúlon és a Dráván túli magyarságnál éneklik így. Ez utóbbi magyar nyelvű sziget (Szlavónia: Szerém, Verőce megyék) sok régies daltípus fenntartója.

2. Ne csodáld, angyalom, — hogy ily hervadt vagyok, — kilenc esztendeje, —
mióta rab vagyok.

3. Kilencfontos vasat — hármát elszaggattam, — a negyediket is — jól
megvásítottam.

4. Anyám, édesanyám, — menj el az urakhoz, — kérd el leveletem, — szabad
életemet.

5. Anyám, édesanyám, — mit mondtak az urak? — Azt mondták az urak, —
hogy fölakasztanak.

6. Anyám, édesanyám, — kár volna ezt tenni, — sárga göndör hajam — szélnek
ereszteni!

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

7. Rab vagyok, rab vagyok, — szabadulást várok, — a jó Isten tudja, — mikor szabadulok.

A XVII. századtól fogva seregestől maradtak fenn jobbágypercek jegyzőkönyvei. Legtöbb esetben valóságos büntetésekről van szó: gyilkosság, erőszakosság, testi sértés. Mai szemmel nézve nem is ebben áll e rendszer igazságtalansága, hanem egyrészt abban, hogy a jobbágy fölött kezdetben saját ura, később a földesurakból álló bíróság (úriszék), a vármegyei nemesi szervezet ítélkezett — tehát többnyire ellenségesen, elfogultan, főként, ha a jobbágnak ura ellen elkövetett „vétkéről” volt szó. Másrészt: ugyanitt kapta ítéletét elkeseredett, már-már forradalmi akcióiért is a jobbágy. Rabénekeink nagyobb része ennek az igazságszolgáltatási rendszernek áldozatait beszélteti. — „Font” = régi súlymérték. A 4. vers a felmentő, szabaduló levélről beszél.

420 *Poco rubato*

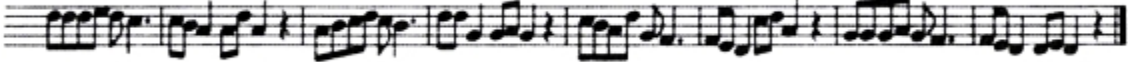
Hal - lot - tad - e hí - rét Be - reg vár - me - gyé - nek,
an - nak az át - ko - zott mun - ká - csi töm - lőc - nek?
hal - lot - tam én hí - rét, szen - ved - tem is ben - ne,
ver - je meg az Is - ten, a - ki o - da - tet - te.

2. Nincs keserűbb kenyér, mint a szegény rabé, — előbb megfontolják, azután adják bé, — kerüld el hát pajtás a vármegye kezét, — hogy meg ne kóstolhasd keserű kenyérét.

XII. PÁSZTOROK,
BETYÁROK, RABOK

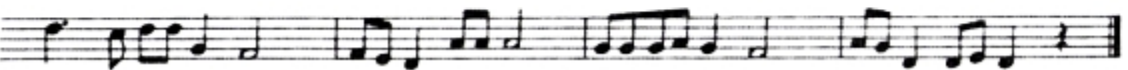
3. Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz, — a szegín barom is csak a pásztorra
níz, — Istenem, teremtőm, adj egy csendes esőt, — a szegín jószágnak jó legelő
mezőt.

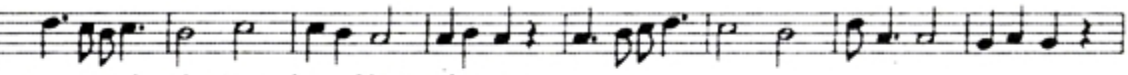
Parlando

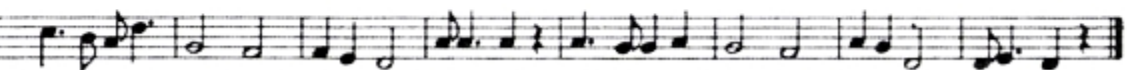
A
Kelj fel édes bojtár, mert búra virradtunk ...

B
Elszaladt a koca kilenc malacával ...

C
Lóra csikós, lóra, elszaladt a ménes ...

D
Amerre én járok, még a fák is sírnak ...

A dallam mögött egy igen régi, recitativ jellegű alapidallam áll. Ez Hajdú-Bihar-Szabolcs megyék tájékán (valószínűleg csak később, s éppen a pásztorkodó lakosság körében) egy határozottabb karakterű, olykor félig rubato, olykor giusto előadású 6+3+3 szótagú alakká kristályosodott. Ilyenként lett a környéken igen népszerűvé, mindig pásztor, betyár vagy rabének szövegekkel. — „Megfontolják” = lemérik. 3. vsz.: a *legelő* szó még jelző értelemben szerepel.

14. fejezet - XIII. KATONASÁG

A népköltészet nagy témái általában nemzedékről nemzedékre, korszakról korszakra öröklődnek. A különböző stílusok más-más árnyalattal élik meg és fejezik ki azt, ami hosszabb időn át, vagy éppen minden időben aktuális tárgy. Mégis: egyes témáknak, műfajoknak van klasszikus virágzási idejük, amikor a leggazdagabban, legkifejezőbben szólalnak meg motívumaik, mert problémakörüket a történelem különösen élővé tette. Így pl. a katonáskodás, a vele járó búcsúzás, az életveszély, ugyanakkor a virtus és hazaszeretet témái nyilván századokat átfognak. De különösen aktuálissá vált e tárgykör a XIX. században, amikor a katonaság korábbi formáit (hadbahívás, zsoldos-katonaság, verbuválás, bandérium) felváltja az általános hadkötelezettség. A fiatalok életében nem rendkívüli esemény a katonaság, hanem mindnyájukra rákerül a sor — háborún kívül is —, esetleg évekig hordozzák ennek terhét, közös élményforrása minden férfiembernek. A katonaság így bizonyos ideig együttmaradó közösségeket is teremt, saját szokásokkal, emlékekkel, szólásokkal, dalokkal. Mindehhez hozzátartozik, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia területén a katonáskodás egyben elszakadást jelenthetett az országtól, fájdalmas távolságot, de esetleg távoli vidékek megismerését is.

A katonáskodás alkalmi (pl. menetelések) egy külön dalanyag kialakulásához vezettek, a katonáskodásra való emlékezés pedig felidézte ezeket a dalokat és bevitte a falu életébe is. Kevés olyan mozgalom volt, mely ilyen intenzíven hatott volna a népdal egy új korszakának kialakítására.

A katonadalok első csoportjaként régi stílusú, többnyire rubato dalokat adunk, melyek a keservesek módján panaszoznak az évekre szóló búcsúzás. Néhol megszólal bennük a hazaszeretet motívuma is — talán műköltészeti hatásra. A másik csoport feszes ritmusú, de nem gyors menetelő daloké, melyek a katonaélet keservein kívül egy-egy katonai egység (fegyvernem, pl. huszárok vagy egy bizonyos ezred) önértetét is felidézik és táplálják. E második csoportba tartozik nagyszámú újstílusú katonadalunk is.

421 **Parlando**

Meg-ír-ták a le-ve-lem-be, visznek a ve-re-ke-dés - be,
ott nem lesz sza-badu-lá-som, ott leszen az én ha-lá-lom.

2. Ha jelmész is, békével járj, — ha jelmész is, békével járj, — békességes utakon járj, — békességes utakon járj.

3. Csendes folyóvízből igyál, — csendes folyóvízből igyál, — ott is rólam gondolkozzál, — ott is rólam gondolkozzál.

4. Ott se gondolj egyebekről, — csak a régi szeretetről, — ott se gondolj egyebekről, — csak a régi szeretetről.

II.1. Felsütött a nap sugára — minden ember ablakjára, — jaj Istenem, mi az oka: — nem süt az enyémre soha?!

2. Talán meg vagyok átkozva, — Istenemtől ostorozva, — ne legyen szerencsém soha, — soha nekem semmi jóba’.

3. Te viseled a bokrétát, — én viselem a gyászruhát, — vélem azt a jót megtetted, — pántlikámat levétted.

A „pszalmodizáló” stílushoz tartozik, szövege a keservesekével rokon. A „verekedés” természetesen a háború. — A népdalok előadásmódjára — a parlando, rubato daloknál is — egy bizonyos kötött, végigvezetett éneklés jellemző: a sor olyan egység, melyet valóban egy ívvé fog össze az énekes. Tehát a szövegnek ezen belül való hangsúlyozása, a zene ellen való tagolása, „értelmes ejtése” (amit az iskolai énektanítás annyira erőltet): bántó modorosság.

422 **Parlando**

Fel-jött már az a nap, melyen kell in - dul-ni,
há-zam - tól, ha-zám-tól bús szív-vel tá - voz-ni.

2. Kedves szüleimtől sírva elbúcsúzni, — kedves hites társam árván itt kell hagyni.

3. Látom, hites társam, hogy búsul a szíved, — ha visszajöhettek, víg örömet vehetsz.

4. Ti is, magzataim, arra vigyázzatok, — a jóban anyátok szavát fogadjátok.

5. A jóban anyátok szavát fogadjátok, — hogy szomorú átok ne szálljon reátok.

6. Eddig való dolgom a tavaszi szántás, — kertekbe, rétekbe fűvet lekaszálás,

7. immár ökröm helyin lovam a nyeregbe’, — szíjjostorom helyin kantárszár kezembe’.

8. Pedig oldalomon lészen karabéloom, — székelyi virtusom, ha kell, megmutatom.

A szöveg: katonabúcsúztató. A katonának indulót sok helyt ugyanúgy elsiratják, a faluból kikísérik, mintha halott lenne. Ez a szöveg a búcsúzó énekek, sőt halotti búcsúztatók fordulataival él, ezzel magyarázható műköltészeti íze.

423 **Rubato**

E-zernyolcszáznegyvenhatba' el kell menni hábo-rú-ba,
 ha úgy vagyon cédu-láz-va, hogy elveszek a csa-tá-ba'.

2. Keljetek fel, Rákócziak, — ti valátok magyar fiak, — lássátok meg nagy romlását, — magyar hazánk pusztulását.

3. Szép meghalni a hazáért, — virtust tenni a nemzetért, — most is halnak és születnek, — nem lesz vége az életnek.

A

Kaszálómba van egy nyárfa ...

B

Magyarország az én hazám ...

A népköltészet és a „magas” irodalom között számos átmeneti kategória állítható föl. Hová soroljuk például a nép között élő kántorok, tanítók, a tudatos népi verselők, egyszerű írástudó diákok által szerkesztett szövegeket, melyekben jellegzetesen irodalmi és népköltészeti elemek keverednek? Alighanem ilyen környezetből való ez a vers is. — „Virtust tenni” = erőt, bátorságot, erényeket mutatni.

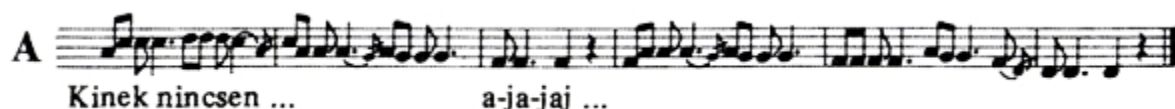
424 **Rubato**

Söprik az er-de - i u - tat, viszik a magyar fi - u - kat,
 viszik, viszik szegényeket, szegény magyar legényeket, szegény magyar le-gé-nyeket.

2. Kít lefelé, kít felfelé, — senkit a hazája felé, — kít lefelé, kít felfelé, — senkit a hazája felé, — senkit a hazája felé.

3. Van egy kaszárnya építve, — van egy kaszárnya építve, — oda viszik szegényeket, — szegény magyar legényeket, — szegény magyar legényeket.

4. Levendula, ne virágozz, — értem rózsám ne váraozz, — mert ha értem váraozzol, — mert ha értem váraozzol, — soha meg nem házasodol.

Egyes vidékeken (főleg Erdélyben) a katonának induló legények csapatát az egész falu kíséri végig a főúton a falu határáig. Közben a banda keserveseket húz: elgondolhatjuk a sírásnak, az erőteljes, mégis panaszos éneknek, a tömeg sodródásának és a hangszeres játéknak összehatását — mint ezt hanglemez-felvételek is megőrkítették.

425 **Poco rubato**

 Musical notation for the song 'Ka-to-na se lettem vol - na, ha a bí-ró jó lett vol - na, de a bí-ró rossz ember volt, ka-to-ná - nak be - i - ra-tott.'. It features a treble clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The melody is written on two staves with lyrics underneath. The tempo marking 'Poco rubato' is above the first staff.

Ka-to-na se lettem vol - na, ha a bí-ró jó lett vol - na,
de a bí-ró rossz ember volt, ka-to-ná - nak be - i - ra-tott.

2. Katonának gyöngy a neve, — de szomorú az élete, — szomorú szívem gyászt visel, — bennem alig kesereg el.

3. Sír a szemem, hull a könnyem, — de igazán fáj a szívem, — fáj a szívem a hazámért, — apámért, s édesanyámért.

A kiírt ritmus ellenére nem igazi giusto. — A dallam azok közé a „pszalmodikus” típusok közé tartozik — az előző dallal együtt —, melyek a *mi* hangot felső kisterccsel kiegészítve, az egyhelyben álló forma helyett kissé ereszkedő, vagy íves menetet eredményeznek.

426 Musical notation for the song 'Ka-to-nának írt a bí-ró, az a-kasz-tó - fá-ra va-ló, ka - to-ná-nak írt a jegyző, üsse meg a tüzes menny - kő.'. It features a treble clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The melody is written on two staves with lyrics underneath.

Ka-to-nának írt a bí-ró, az a-kasz-tó - fá-ra va-ló,
ka - to-ná-nak írt a jegyző, üsse meg a tüzes menny - kő.

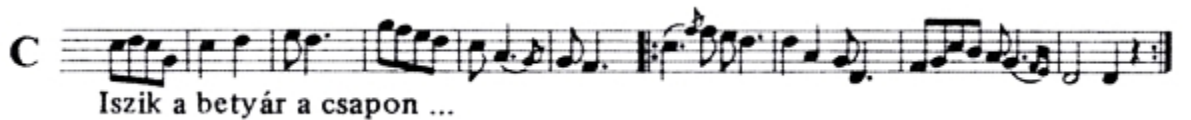
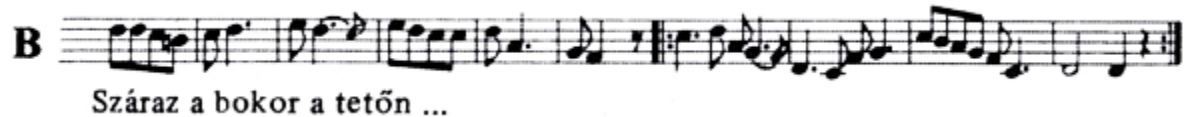
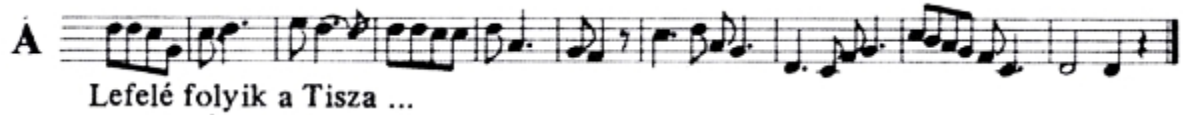
2. Katona az én életem, — jobb vállamon a fegyverem, — mikor én azt megzörgetem, — barna kislány sirat engem.

3. Nehezen esik a járás, — nehezen esik a járás, — tőled babám az elválás, — tőled babám az elválás.

4. Vágják az erdei utat, — viszik a magyar fiúkat, — viszik, viszik szegényeket, — szegény magyar legényeket.

5. Ferenc József lett az apám, — felesége édesanyám, — akkor választott fiának, — mikor bevett katonának.

II.1. Fekete szárú cseresznye, — vártalak babám az este, — váratlanul jöttél hozzám, — verjen meg az Isten, babám.

A legutolsó változat Bukovinából. Több dallamtípusban megfigyelhető, hogy a bukovinai énekesek szívesen tágítják ki az ambitust az oktáv fölé emelkedő dallamszakaszokkal.

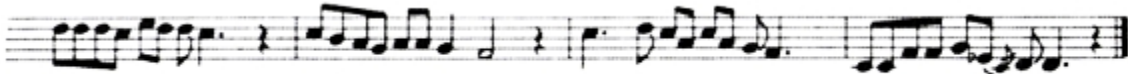
2. Engem anyám elátkozott, — mikor a világra hozott, — azt az átkot mondta reám: — ország-világ legyen hazám,

3. puska törje fel a vállam, — kövecs egye meg a lábam. — Azt az Isten meghallgatta, — most csak velem próbáltassa.

4. Engem anyám ne sajnáljon, — ha magától elvajkászott, — s engem anyám ne sirasson, — ha magától elvadászott.

5. Komoly felettem az ég is, — elhagyott a reménység is, — a nap is gyászt vont magára, — nem süt rám fényes sugára.

B S addig élelem világomat ...

C Édesanyám sok szép szava ...

A búcsúzás fájdalma különösen két nőtől való elszakadásban fejeződik ki: a legény kedvesétől, s attól az édesanyától, aki eddig gondozta, minden bajtól megóvta, s lám, most nem tudja megvédeni a veszedelemtől. A költői kifejezés szélsőségessé válik: valójában persze nem meggondolt vádak ezek az édesanya ellen, hanem a kétségbeesés és félelem kimondása: ilyen sors csak annak juthat, akit még édesanyja is elátkozott...

428 *Rubato* Meg-ü - tik a do-bot vá-ros kö - ze - pi - be',
fel - teszik a zász-lót, torony te - te - ji - be'.

2. Sok magyar legénynek most kell elindulni, — sok magyar menyecskét özvegyen kell hagyni.

3. Hervad az a rózsa, kinek töve nincsen, — bágyadt az a madár, kinek párja nincsen.

A Felkötik énnékem szomorú koszorút ...

A katonatoborzást festő képhez jól kapcsolódik egy harmadik — sokféle lírai dalban, közhelyszerűen előforduló — versszak.

429 **Rubato**

Meg - kö - tőm lo - va - mat szo - mo - rú fűz - fá - hoz,
le - haj - tom fe - je - met két el - ső lá - bá - hoz.

2. Lehajtom fejemet a babám ölébe, — hullajtom könnyeim rózsás kötényébe.
3. Semmit se vétettem Nyitra városának, — mégis besorozott engem katonának.
4. Huszárnak sorozott, bakancsnak íratott, — verje meg az Isten, de megszorított!
5. Ez lesz jó, ez a ló, ez a sárga csikó, — ez a hároméves huszár alá való.
6. Elvisznek messzire, messze a hazámtól, — el sem búcsúzhattam a kedves babámtól.

A

Hallod-e te, kislány ...

B

Megkötöm lovamat ...

C

Felszállott a páva ...

D

Vásár kellett ahhoz ...

A „Megrakják a tüzet” népdalnak szabadabb dallamvezetésű változata. A 2. sorban megjelenő nőna-hang jobban kiépíti, önállósítja a kvintzárlatot, mely a „Megrakják...” dalban jobban besimult az ereszkedő szerkezetbe. — „Bakancsnak” = bakancsosnak; bakancsos a katona tréfás neve.

430 *Lassú giusto*

Lá-tom a csil - la - got é - gen zen - ge - dez - ni,
sok sze - gény le - gény - nek el kell ma - sí - roz - ni.

2. El kell masírozni — ki, Olaszországba, — bárcsak fele jőne — vissza valahára!
3. Talán vér-mezőbe — háromszínű zászló, — a seregek ura — legyen oltalmazó.
4. Nem szánom véremet — ontani hazámér', — mégis fáj a lelkem — az én otthonomér'.
5. A bús harangok is — néma hangon szólnak, — mikor indulni kell — szegény katonának.
6. Sír az egyik szemem, — sírjon a másik is, — sírjon mind a kettő, — mint a záporosó.
7. Mert még a fecske is, — ahol nevelkedik, — búsan énekel, ha — indulni kelletik.
8. Áldja meg az Isten — azt az édesanyát, — aki katonának — neveli a fiát.
9. Húsz évig neveli — világ pompájába', — húsz év után pedig — öltözteti gyászba.
10. Verje meg az Isten — a mészáros bárdját, — mér' vágta el szegény — kicsi borjú lábát,
11. Szegény kicsi borjú — lábán nem tud járni, — székely katonának — hátán kell hordozni.

A Látom a szép eget ...

B Megmondtam anyámnak ...

C Elment az én rózsám ...

Az ősi, recitativ-jellegű siratóból giusto dallamtípusok is leszármaztak. A giusto azonban nem jelent okvetlenül gyors tempót: mint itt is, széles, igazi dalszerű alakok is létrejöhetnek. — A szövegben két stílusréteg figyelhető meg: egyik a keservekből vett panaszos strófáké, másik egy népszerű katona-költészet, műköltészeti, félig irodalmi verselés behatása.

431 *Lassú giusto*

Olyan ö - reg va - gyok, ló - ra sem ül - he - tek,
 ló - ra sem ül - he - tek, gya - log sem me - he - tek.

2. Mégis el kell menni, — hadval hadakozni, — s hadval hadakozni, — piros vért ontani.

3. Fújják a trombitát — Várda városába', — s kiverik a dobot — szívem fájdolmára.

A

Elment az én rózsám ...

A 4 + 2 osztású és a 3 + 3 osztású hatosok között— különösen ilyen félrubato előadásban — finom átmenetek képződhetnek. (Lásd a variánst!)

432

É - des - anyám, kisko - rom - ba mért nem zárt kend kopor - só - ba,
 kopor - só - ba zárt kend vol - na, sej, nem volnék én most ka - to - na.
 sej, nem volnék én most ka - to - na.

2. Édes volt az anyám teje, — keserű a más kenyere, — keserű is, savanyú is, — sej, néha-néha panaszos is, — sej, néha-néha panaszos is.

3. Édesanyám almafája, — én voltam a legszebb ága, — de a császár leszakajtott, — sej, kaszárnyába' elhervasztott, — sej, kaszárnyába' elhervasztott.

A
Eltörött a mázas csésze ...

B
Ó, irtóztató nagy kétség ...

A műfajok és szöveg-témák között nincsenek áthághatatlan határok. Az élethelyzetek rokonsága folytán könnyen átváltható egy téma egy másikba, s olykor meglepő stíluskombinációk lépnek föl. Dallamunk a dudánóták közé tartozna, s általában mulató-szövegek társulnak hozzá. Olykor azonban nyolcszótagú keserves-jellegű szöveggel is megjelenik, itt pedig katona-panaszszá formálódtak át a más szövegösszefüggésben is előforduló (pl. csalódott szerelem) versszakok.

433 *Poco rubato*
Hogyha elmész ka-to - ná - nak, mondd meg fiam, hol kaplak meg?

— Je - resz ki Ga - lí-ci - á - ba, s ott megkapsz egy korcsomá - ba'.

2. Egy kupa bor lesz előttem, — s neked is adok belőle, — egy kupa bor lesz előttem, — s neked is adok belőle.

II.1. Nem leszek én már szerelmes, — mert szeretni veszedelmes, — Cupidónak nyíla mérges, — ritka szív, amely nem férges.

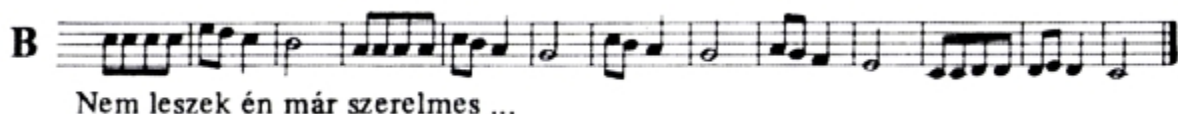
III.1. Per plateas ambulavi, — ad alteram aspectavi, — unum-duo sibillavi, — scio, quare faciavi. — Egyik utcán végigmentem, — a másikra tekintettem, — egyet-kettőt füttyentettem, — tudom, miért cselekedtem.

2. Quando ego puer fui, - pro nucibus mox morui, — sed quia jam adoleasco, — pro puellis mox moresco. — Mikor még én gyermek voltam, — a dióért majd megholtam, — de már most, hogy nagyobb vagyok, — a lányokért majd meghalok.

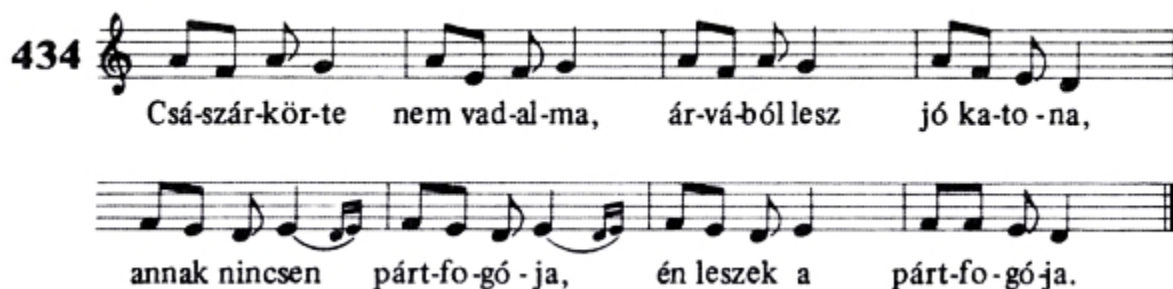
3. Vivo rosa, non morui, — ad fortunam remanui, — loque unum ad ultimum, — ad animi solatium. — Élek rózsám, nem holtam meg, — szerencsédre maradtam meg, — szólj hát egyet utoljára, — szívem vigasztalására.

4. Attingabo illum tempum, — flens ibis ante ostium, — loquo unum-duo ad te, — sed non ita, sicut ante. — Elérem még azt az időt, — sírva mégy el kapum előtt, — szólok hozzád egyet-kettőt, — de azt sem úgy, mint azelőtt.

A
Per plateas ambulavi ...

A XVIII. század végéről jó tucatnyi érdekes kéziratos gyűjtemény maradt fenn; összeírói általában iskolázott kismesek, kisértelmiségiek, diákok. E „melodiáriumok” főként a korszak újabb, divatos dallamstílusait tükrözik. Néhány darabot a nép is megismert, megkedvelt és gyakorlatában megőrizte. — Az I. szöveghez: „hol kaplak meg” = hol találak meg. A III. szöveg egy népies vers diákos latin fordítása, melyben az ügyetlen, olykor bárgyú fordítási megoldások a nevetetés tudatos eszközei.

2. Katonának szép a híre, — de keserű a kenyere, — katonának jól van dolga, — sóra, fára nincsen gondja.

3. Csak magának a lovára, — s a császári gúnyjára, — csak magának a lovára, — s a császári gúnyjára.

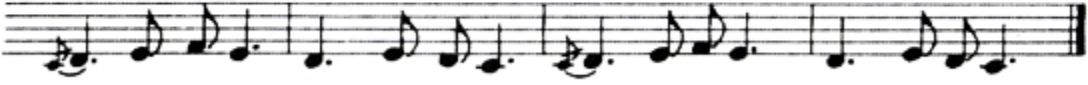
4. Viszik a legénység szépét, — országunknak ékességét, — kit lefelé, kit felfelé, — egyet se hazája felé.

5. Lehajlott a kökény ága, — katonának van egy árva, — nincsen anyja, ki sajnálja, — nincsen apja, ki megjárja.

II.I. Talán nem is anya fajzott, — a pünkösdi rózsza rajzott, — szebb vagy szívem Dianánál, — pirosabb vagy a rózsánál.

Régies kisambitusú dallam, melynek változata szintén bekerült egy melodiáriumba a diákköltészet repertoárjába tartozó szöveggel. (II. szöveg; Diana: a római mitológiában Jupiter-isten és Latona leánya, Apolló nővére, a vadászat, a hold és az éjjeli bűvölés istennője.) A dallam a csángó néphagyományban többféle szöveggel is fennmaradt, a közölt katonavers kivételes. — „Megjárja” = kijárja felmentését.

435 Söprik a ka - rá - di ut - cÁT, sze - dik a ma - gyar ka - to - nÁT,
 csak hadd szedjék, csak hadd szedjék, csak angyalom el ne vigyék.

2. Édesanyám nem lett volna, — katona sem lettem volna, — még bölcsőbe ringatgatott, — katonának beíratott.

3. Katonának szép a neve, — jaj, de gyarló az élete, — hat krajcár a fűzetése, — ha megitta, nincsen pénze.

Karád: Somogy megyei község, melyben Kodály Zoltán az 1930-as években gyűjtött. Dél-Dunántúlon él — Erdélytől eltekintve — a legtöbb régi stílusú pentaton kvintváltó dallam (elsősorban a „Páva”-dallamcsalád sokféle szótagszám változata), de egy-egy régies kisambitusú dallam is felbukkan e vidéken.

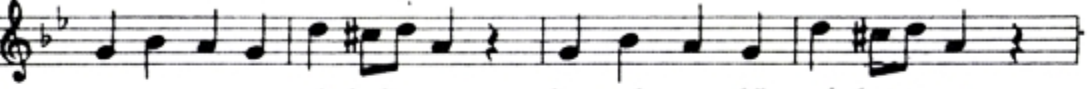

436 ..... fal - va de jó helyen van, mert a templom a közepi - be' van,
 kö - ze - pi - be a - rany csip - ke, rá - szál - lott egy bús ger - li - ce.

2. Ne sírj, ne sírj, te bús gerlice, visszajön a te párod ide, — nem kell nékem senki párja, — ha az enyém el van zárva.

3. El van zárva rezes zár alá, — német császár fegyvere alá, — nincsen kovács, aki azt kinyissa, — meg sem szabadulhat soha.

4. Szabadulnék, hej, de nem lehet, — le kell töltsen a három évemet, — egyet töltök a hazámért, — s kettőt a régi babámért.

Az 1-2. sor rejtett szekvenciája alapján újkori dalnak tarthatjuk.

437 ..... szép helyen van, ke - rek er - dő mel - let - te van,
 ott te - rem az a - rany csipke, rá - szál - lott egy bús ger - li - ce.

2. Ne sírj, ne ríjj, bús gerlice, — visszajön a párod ide, — nem kell nekem senki párja, — ha az enyém el van zárva.

3. El van zárva kalitkába, — a kaszárnya ablakába, — ott is csak azt dalolgtja: — ébren vagy-e barna babám?

4. Ébren vagyok, nem aluszok, — mindig rólad gondolkozok, — így jár, aki szeretőt tart, — nem alszik az, mikor akar.

Ritmusa és dallama szerint egyaránt idegen jellegű. De ez nem zárja ki a magyar népdalkincsből: abban sokféle eredetű, stílusú, jellegű dallam található s többé-kevésbé összecsiszolódik.

438

Sem-mit sem vé - tet - tem { szép ma-gyar ha - zám - nak,
..... vá - ro - sá - nak,
még - is be - i - ra - tott en - gem ka - to - ná - nak.

2. Huszárnak íratott, — bakancsot szabatott, — jaj, édes Istenem, — de megszomorított.

3. Udvarom közepén — van egy szál cédrusfa, — ahhoz van megkötte — egy szép pej paripa.

4. Udvarom, udvarom, — szép kerek udvarom, — nem söpör már többet — az én gyenge karom.

A magyar népzene újstílusa többféle tényezőből, lassanként érlelődött össze. A következő dalok részben az újstílus előzményeit, részben jellemző példáit idézik. Az előzmények egyike: a ritmusvilág kialakulása. Dalunk tempója, az alkalmazkodó ritmusra hajlamos nyugodt negyedlépések, de emellett a harmadik sor alakítása is — éppúgy, mint a következő dal — már az újstílust idézi, noha a fenti dal lényegében kisambitusú emelkedő forma.

439

Böször - mé - nyi ut - ca, vé - gig, végig te - a - ró - zsa,
szállj le huszár, szállj le a lo - vad - ról, szakajts e - gyet ró - la.

2. Nem szakajtok róla, — nem kell nekem tearózsa, — én a tied, te pedig az enyém — úgy sem leszünk soha.

3. Kaszárnya, kaszárnya, — sűrű rácsos ablak rajta, — közepibe van egy kerek asztal, — gyászos levél rajta.

Dallamát vessük össze a **333.** dallal (Kurtafarkú fecske) és a **369.** (Sárgul már a fügefa levele) 3-4. sorával!

440

Kossuth Lajos tá - bo - rá - ban két szál ma - jo - rán - na,
egy szép bar - na magyar huszár sej, lovát ka - ré - lyoz - za.

2. Ne karélyozz, magyar huszár, — mert leesel róla, — nincsen itt a te édesanyád, — sej, aki megsiratna.

3. Ne sirasson engem senki, — jól vagyok tanítva, — sem lépésbe', sem marsmarsba' — sej, le nem esek róla. (Vagy: sem vágta'ba')

4. Mert a huszár a nyeregbe — bele van teremtve, — mint a rozmaring a jó földbe, — sej, belegyökerezve.

A katonadalok a katonasors elpanaszolásán kívül olykor szinte rátartian büszkélkednek is az uniformissal. Ez nem valami hivatalos, „kincstári” öntudat jele. A katonalegény azt is megélte a közösségben, hogy valahová tartozik, hogy ő — mondjuk — „ötvenkettes baka” vagy huszár; hogy más egységekkel, csoportokkal szemben saját szolidaritás alakulhat ki, hogy bizonyos tudásra, technikára tett szert, ami másnak hiányzik, s hogy rendezett, csinos külsejével kellemes feltűnést kelt a városka főutcáján...

441

Es - te van, es - te van, megy a nap le - fe - lé,
ballagnak a reg - ru - ták, ballagnak a regru - ták a kaszár - nya fe - lé.

2. Bemegy a szobába, — leül a vaságyra, — búra hajtja a fejét, hullatja a könnyeit — a komisz ruhára.

3. Este van, este van, — megy a nap lefelé, — ballagnak az öregek, ballagnak az öregek — a kaszárnya felé.

4. Bemegy a szobába, — kiált a zupásnak: — írja meg a levelem, szabadságos kis könyvem, — megyek szabadságra!

Az újstílusú népdal előzménye a felfelé kvintelő, emelkedő jellegű dallamformálás is. A korai példákban még inkább a pontos kvintmegfelelés uralkodik, a kezdősor kisambitusú, gyakran

alacsony szótagszámú, s gyakori a kétfelé osztott harmadik sor is. Az érett újstílusban viszont növekszik a kezdősor ambitusa és szótagszáma, a pontos kvintmegfelelés helyett önálló dallamlogikájú sorok csendülnek össze kvintrelációban a zárlatok táján.

442 **Poco rubato**

Bú - ja le - het an - nak a kis ma - dár - nak,
 a - kit ősz - szel ka - lic - ká - ba be - zár - nak,
 hát an - nak az ü - gyes csán - gó le - gény - nek,
 a - kit ősz - szel ka - to - ná - nak el - visz - nek.

2. A pávának három tolla aranyos, — a pávának három tolla aranyos, — nem leszek én ---be' több lakos, — nem leszek én ---be' több lakos.

3. Az erdőben verbuválnak kötéllel, — az erdőben verbuválnak kötéllel, — elfogják a szegény legényt erővel, — elfogják a szegény legényt erővel.

4. A gazdának öt-hat fia, nem bántják, — a gazdának öt-hat fia, nem bántják, — a szegénynek ha egy van is, elfogják, — a szegénynek ha egy van is, elfogják.

A

A pávának három tolla aranyos ...

A verbuválás elvileg szabad jelentkezés volt a katonaságra. De ki volt szabva, mennyi katonát kell fölvenni. Így aztán nem csoda, ha „kötéllel” verbuválnak, a legényt „erővel” fogják be. A katonáskodás nemcsak a távozóknak volt csapás, hanem az otthon maradottaknak is, érzelmileg és gazdaságilag egyaránt. Hiszen a föld művelésétől, a munkától éppen legjobb dolgos éveiben vontak el egy munkaerőt. Annál nagyobb igazságtalanság, a meglévő gazdasági-társadalmi aránytalanság növeléséhez vezető eljárás, ha a szegény családoktól viszik el „erővel” fiukat, míg az amúgy is jobbmódú ki tudja menteni fiait.

443

A cit - rus - fa le - ve - les - től, á - gas - tól,
 kis an - gya - lom, hogy vál - junk el egy - más - tól?
 Úgy el - vá - lunk kis - an - gya - lom egy - más - tól,
 mint a csil - lag fé - nyes ra - gyo - gá - sá - tól.

2. Házam előtt csak egy csillag ragyogott, — annak a csillagnak sok irigye volt,
 — eltiltották tőlem azt a csillagot, — ki az én bús életemre ragyogott.

3. Édesanyám kiállott a kapuba, — sírva mondja, hogy a fia katona, — ne sírj
 anyám, nem vagyok én katona, — hazajövök három esztendő múlva.

4. Édesanyám gyengén nevelt engemet, — mégsem tudja az én bús életemet,
 — mert ha tudná az én bús életemet, — éjjel-nappal sirathatna engemet.

A

Jaj, de bolond a mostani vőlegény ...

B

Édesanyám sokat intett a jóra ...

A tizenegy szótagos népdalok feltűnően nagy számban szerepelnek a katonadalok közt. Ez a szótagszám lesz legjellemzőbb a kiérett újstílusú népdalra, de előfordul a régi stílusúak közt is. Ebben érlelődtek ki mintegy — már a régi stíluson belül — az újstílusú népdal jellegzetes motivikus fordulatai, részletelemei, sortípusai: fontos összekötő kapocs a két stílus között. Ezért iktattunk be ide, az újstílusúak elé néhány régi stílusú tizenegyest (442-447.). — „Gyengén” = gyengéden.

444

Azt hit - tem hogy nem kel - lek ka - to - ná - nak,
 gond-ját vi - se - lem az é - des a - nyám - nak,
 de már lá - tom, ka - to - ná - nak kell men - ni,
 ha - tos ez - red csá - kó - ját kell vi - sel - ni.

2. Az a bajom, besorozott a német, — mert elértem azt a huszonegy évet, — besorozott, el is viszen huszárnak, — nem pedig egy kéthónapos bakának.
3. Kengyelvasam, zablavasam de rozsdás, — no de se baj, kipucolja a bundás, — kipucolja az a bundás, mafla regruta, — akinek még három éve van hátra.
4. Huszár vagyok, nem pocsolya-kerülő, — nem illik oldalamba a gyíkleső, — rám illik a sárga zsinóros mente, — sok kislánynak megáll rajtam a szeme.
5. Kis pej lovam a fedeles rajcsúrba — nem jól ugrott be a kurcsel galuppba, — napos káplár, ezt a huszárt raportra, — raport után az egyes áristomba.

Az újstílusú népdal jellegzetes széles negyedértékei nemcsak az alkalmazkodó ritmus révén módosulnak, hanem olykor aprózással. Ezt látjuk már itt, egy régi stílusú tizenegyesen belül: a 3. vsz. 3. sorának zárlatában a negyedek két-két nyolcadra bontandók. — A XIX. század végén külön megpróbáltatást jelentett a magyar fiatalok számára a közös osztrák-magyar (k.u.k. = kaiserliche und königliche = császári és királyi) hadsereg felállítása. A magyaroknak idegen vezényszavakat kell tanulni, idegen nyelvű társak közt szolgálni, sokszor messze hazájuktól. „Az a bajom, besorozott a német.” Persze gyötrődtek a német szavakkal: „rajcsúr” = reitschule, tehát lovas-iskola; „kurcsel” = kurz-schnell, vagyis rövid-gyors vágta. A „bundás regruta”: a frissen bevonult.

445

É - des - a - nyám, hol van az az é - des tej,
 ki - vel en - gem ka - to - ná - nak fel - ne - velt,
 mért nem ad - tad te - je - det a lá - nyod - nak,
 mert a le - ányt nem vi - szik ka - to - ná - nak.

2. Édesanyám, adjon Isten jó estét, — hazajöttem, mint egy váratlan vendég, — hazajöttem örömdre, nem búdra, — komisz élettől vagyok szabadulva.

3. Széles vizen keskeny palló bel'esem, — rólad rózsám minden gondom leveszem, — úgy leveszem, hogy még eszembe se jutsz, — jóságodért fizessen meg a Jézus!

A

Édesanyám, hol van az az édes tej ...

B

Édesanyám, hol van az az édes tej ...

A tizenegyes giusto dallamok tempóját elég jól megadja egy átlagos menetelési tempó.

446

Ok - tó - ber - nak, ok - tó - ber - nak el - se - jén,
 nem süt a nap Csik - karc - fal - va me - ze - jén,
 el - bú - csú - zom a ma - dár - tól, az ág - tól,
 az - u - tán a csik - karc - fal - vi lá - nyok - tól.

2. Édesanyám, hol van az az édes tej, — mivel engem katonának felnevelt? —
 Édes tejét adta volna lányának, — mert a lányát nem viszik katonának.

3. Ha kimegyek arra magas tetőre, — kiásatom a síromat előre, — édes rózsám,
 hol fogok én meghalni? — Itt a tetőn fog a vérem kifolyni.

A

Arrul alul kéken beborult az ég ...

B

Le az uccán, szép csendesen lefelé ...

A második sor nagyjából az elsőnek kvintváltása. A harmadik sor az első kadenciájára kapaszkodik vissza, a negyedik a második anyagára emlékeztet. A dal a „kiskvintváltók” közé sorolható.

447

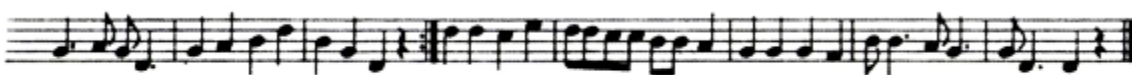

Ar - rul a - lul ké - ken be - bo - rul az ég,
 az én ba - bám most ír - ja bús le - ve - lét,
 ír - jad ba - bám, írd meg bús so - ra - i - dat,
 hadd tud - jam meg, hogy meg - vársz - e en - ge - met,
 hadd tud - jam meg, mi - hez tart - sam ma - ga - mat.
 ö - röm - mel tölt - sem el a há - rom é - vet.

2. Sárgára van a kaszárnya befestve, — harminchárom barna legény van benne,
 — nézz föl babám a felső emeletre, — három éve, hogy ott szenvedek benne.

3. Kitöltöttem három évet, hat napot, — kapitány úr, szalutálni nem fogok, —
 szalutáljon az a bundás regruta, — kinek hátra harminchat kis hónapja!

A

Elmennék én tehozzátok estére ...

A 407. dal (Pej paripám rézpatkója) közeli rokona, a „Rákóczi”-dallamcsalád távoli elágazásának tekinthető. Az 1-2. sor végén a *mi* ill. *ti* zárlat összehangzanak: a stílusban a kettő egymást váltja, egyes típusokban rögzülhet, hogy melyik szerepel.

448
 Ki - me-gyek a do-ber-dó - i harc-tér - re,

 föl - te - kin - tek a csil - la - gos nagy ég - re,

 csil - la - gos ég, mer - re van a ma - gyar ha - zám,

 mer - re si - rat en - gem az é - des - a - nyám?

2. Jaj Istenem, hol fogok én meghalni, — hol fog az én piros vérem elfolyni? —
 Olaszország közepében lesz a sírom, — édesanyám, arra kérem, ne sírjon.

3. Fölteszem a levelem a postára, — rátalál az édesanyám házára, — olvasd,
 anyám, vérrel írott leveletem, — Doberdónál hagyom az életemet!

A katonaság, mint a parasztlakosság széles rétegeit mozgásba hozó szervezet, a vele járó vándorlások, tartós együttlét, az idegen tájak embereit összevegyítő keret: mindez egyik legfőbb tényezője lehetett az újstílusú népdal kialakításának és országos elterjedésének. Nem véletlen, hogy ez a stílusfordulat éppen a XIX. század végén, e század elején következett be. — Doberdo: az I. világháború olasz frontjának jeles pontja. Minthogy Észak-Olaszország ezidőben még az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott, védelmében sok magyar katona is részt vett.

449
 Sej, fel-szál-lott a ka-kas a meggy - fá - ra,

 ku - ko - ré - kol haj - nal ha - sad - tá - ra,

 haj - nal ha - sad, fé - nyes csil - lag ra - gyog,

 sej, én még most is a ba - bám - nál va - gyok.

2. Sej, mikor engem katonának visznek, — az árokban még a víz is reszket, —
 az árokban a víz hadd reszkessen, — sej, csak a babám igazán szeressen.

3. Sej, mikor engem katonának visznek, — mind lehullnak a nyárfalevelek, — sírhattok már, benedeki lányok, — sej, három évig nem járok hozzátok.

4. Sej, mikor mentem Galícia felé, — megnyílt az ég harminchárom felé, — ragyognak rám a sűrű csillagok, — sej, mert tudják, hogy én is árva vagyok.

A

Hej, hajnalcsillag, szép hajnali csillag ...

Az újstílusú, mixolíd jellegű népdalok második sora az oktáv és a kvint vidékén helyezkedik el, s általában erősen hangsúlyozza a kisszeptimet is. Ezek a sorok összekötő kapocsnak tekinthetők pentaton, dór és mixolíd népdalok második sorai között. (Vö. például 273., 335., 449. számokat!)

450

Sej, haj, ka-to- na se let - tem vol - na so - ha,

ha az a - pá m bí - ró nem lett vol - na,

há - rom - szor is fel - írt a csá - szár - nak,

sej, haj, vigyék el a f i - a - mat a Jós - kát ka - to - ná - nak!

2. Sej, haj, elvitték a fiam katonának, — fényes szuronyt választott magának, — fényes szurony, rózsafa a nyele, — sej, haj, rá van írva nagy betűvel szeretője neve.

A kifejlett újstílus a nagyambitusú kezdősorhoz szabja a dallam egész menetét. Emiatt a második sor gyakran ellentétes irányú mozgással indul — minthogy az elsőre már rálicitálni nem tud —, s csak a sor végén derül ki kvintelő összetartozása az elsővel. (Ezzel szemben: lásd a 441-nél mondottakat!) — A 4. sorban a bővülések („a Jóskát”, „nagy betűvel”) elmaradhatnak.

451

Áj - fa - lu - si bí - ró le - ve - let ka - pott,
 szed - je ősz - sze mind a fi - a - tal - sá - got,
 szed - je ősz - sze mind a fi - a - ta - lo - kat,
 a - kik benn - ma - rad - tak, sej, haj, a - zo - kat.

2. Ájfalusi bíró háza de magos, — három ablak benne zsalugátéros, —
 negyediken néz ki maga a bíró: — igyunk fiúk, itt van már a behívó!

A

A kaposi állomáson keresztül ...

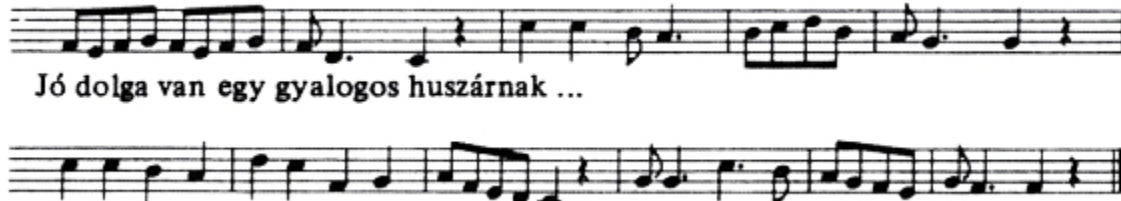
A szokatlan ritmus átszabja a szöveg 11-szótagos alkatának szokásos 4+4+3 tagolását.

452

Jó dol - ga van a ..... - i ba - ká - nak,
 szé - nát, za - bot nem a - rat a lo - vá - nak,
 bor - jú - já - ba száz - húsz é - les be van pa - kol - va,
 kis an - gya - lom, ér - ted let - tem ka - to - ná.

2. Kis angyalom, ha katona nem volnék, — tinálatok sok jó estét köszönnék, — de mivelhogy kis angyalom, katona vagyok, — mint a rózsa, szemlátomást hervadok.

3. Hervad az a rózsa, kit nem locsolnak, — hervad az a kislány, kit nem csókolnak, — hervadjon is, hervassza el szívét a bánat, — ha már engem elvittek katonának.

A

Jó dolga van egy gyalogos huszárnak ...

„Borjú” = borjúbőrből készült hátizsák (vö. a 430. dal 10-11. versszakával); „éles” = élestöltény.

453

Fi-u - me-i ki-kö - tő-ben áll egy ha-di - ha - jó,
 kö-ze - pé-ben, négy sar - ká-ban nem - ze - ti szín zász - ló,
 fúj - ja a szél, fúj - ja, ha-za - fe-lé fúj - ja,
 negy-ven - hatos ö-reg bakák mennek szabad - ság - ra.

2. A nagy bécsi kaszárnyára rászállott egy gólya, — vizet hozott a szájában regruták számára: — Mosdjatok, regruták, mert porosak vagytok, — azt csak a jó Isten tudja, mikor szabadultok.

3. Mikor megyek abfürolni, fegyver lesz az első, — hull a könnye a bundásnak, mint a záporosó, — ne sírj, bundás, ne sírj, kitelik az idő, — nékem is volt, de már elmúlt a három esztendő!

Fiume Magyarország egykori tengeri kikötője az Adriai tenger északi csücskében (ma: Rijeka, Jugoszlávia). „Negyvenhatos” = a 46. ezredhez tartozó; „abfürolni” = bevonulni.

454

Jaj, de so-kat áz - tam, fáz - tam, fá - rad - tam,
 mi - kor még a Fel - vi - dé - ken szol - gál - tam,
 fe-ke - te gö - zös, vi-gyél visz - sza a ha-zám - ba,
 se-j, hadd bo - rul - jak a kis-an - gya - lom vál-lá - ra.

2. Jaj, de sokat áztam, fáztam, szenvedtem, — amikor a Felvidékre kerültem, — eszembe jutott, van nekem egy hazám is, — se-j, abba van a göndörhajú babám is.

3. Debreceni zöld erdőben van egy fa, — aláállok, meg sem ázok alatta, — énrám hajlik annak minden zöld ága, — se-j, gyere babám, csókoljál meg alatta.

A

Monostori zöld erdőben születtem ...

Valószínűleg nem egy A A B A újstílusú népdal elvariálása (utolsó sor!), hanem egy szabadabb formaelvű, régibb típus közeledése az újstílusú szerkezethez. Mindenesetre: a dallamsorok megformálása, a motívika, a harmadik sor kiemelése, a tempó és ritmus — már teljesen az újstílus modorában történik.

455

Mikor megyek Ga-li-ci-a fe-lé még a fák is sír - nak,
 rezgő nyárfa hullatja le-ve-lét, az is en-gem sí - rat.

Si-rass, si-rass, rez - gő nyár-fa, bo-rul - jál a babám vál-lá-ra,
 súg-jad né - ki bele a fü-lé - be: fáj, fáj, fáj a szívem ér - ted, babám,
 fáj, fáj, fáj a szívem ér - ted.

2. Édesanyám legszebb rózsafája, én vagyok az ága — én vagyok az első
 Ferenc József vitéz katonája, — százhusz éles nyomja vállam, szívemet a
 fekete bánat, — el kell hagyni a jó édesanyám, holtig fáj a szívem érted, anyám,
 holtig fáj a szívem érted!

Galícia: a mai Dél-Lengyelország (a középkori magyar szóhasználatban: Halics). A
 századfordulón szintén a Monarchia része, a világháborúban súlyos harcok színhelye.

---

15. fejezet - XIV. A KALENDÁRIUM

Az ember életét alapvetően meghatározó természeti tényezők egyik legfontosabbika az *idő*, mely a föld tengely körüli forgásából adódó *nap* és a föld nap körüli körjáratából keletkező *év* által elveszti monoton egyformaságát. A pusztán lineáris és egyenletes előrehaladás körszerű, visszatérő jellegű, ugyanakkor minőségi különbségekkel gazdagított ciklussá válik. Az ember számára tehát egyrészt az élet menetét tapasztalhatóan befolyásoló keret, másrészt olyan valóság, mely a szellem számára is mondanivalóval bír, értelmessé és megformálttá válik.

Az év járatába beilleszkedő megkülönböztetett napok és időszakok eredetükre és jellegükre nézve három, egymással érintkező réteget alkotnak. A legrégebb abból a tapasztalatból származik, hogy az év forgásához igazodik az ember számára legfontosabb élelem (és egyes nyersanyagok) termése. A természet éltető erejét ünneplik a természeti népek kultuszai, egyben mágikus befolyást akarnak nyerni a természet fölött, hogy a termékenységet biztosítsák (pl. napfordulós ünnepek).

A második réteg már a nagy kultúrákra, esetünkben főleg a keresztény kultúrára vezethető vissza. Az év a múlt jelentős, sorsformáló eseményeinek emléknapiját is visszahozza. Az ember az ünnepléssel örök emlékezetben tartja ezeket az évfordulókat (pl. Karácsony), de a régi ember hite szerint valamiképpen újra meg is jeleníti azok tartalmát, s a résztvevők között kiosztja az ünnepek sajátos áldásait, gyümölcseit.

A harmadik réteg: a kialakult európai civilizáció egyes fontos intézményeinek életéhez kapcsolódik. Az intézmények a közösség életét megformálják, maguk is kisebb közösségeket hoznak létre, s a közösség életének fontos eseményei ünneppé emelkednek. Legjellemzőbb e csoportban az iskolai élethez kapcsolódó ünnepek sora, de a középkorban nagy szerepet játszottak a közelet, politika, céhek, társulatok (köztük: énekesrendek) életét megformáló ünnepek is.

Az ember életének fontos momentumai a formák kultuszának segítségével értelmeződtek és kultúrálódtak. E formákban a zenének elhagyhatatlan szerep jutott. Éppen ezért e kultúrákban a zene — zenészek, zenei intézmények, önálló zeneélet nélkül is — nagyobb tekintélynek örvendett, mint az újkori civilizációban.

A régi ünnepek ugyan vigalommal, áldomással, ajándék-osztással stb. jártak, de középpontjukban nem ez volt, hanem egy olyan cselekménysor, mely az ünnep fő gondolatait jelenítette meg. Benne még szerves egységet alkottak a később egymástól elváló művészeti ágak: a költészet, a dráma, a mozgás, a látványosság (pl. jelmezek), s természetesen a zene is.

LUCÁZÁS

A néphagyomány többfelé szinte napjainkig megőrzött olyan téli szokásokat, melyek a régi pogány napfordulós varázslatokból származnak. A babonás elemek olyan hiedelmekre emlékeztetnek, hogy bizonyos cselekmények végrehajtásával, szövegek elmondásával vagy inkább eléneklésével biztosítani lehet az egészséget, gazdagságot, állatok szaporodását, megmaradását. Ilyen részletek a regölésben, sőt még a betlehemezésben is találhatóak, de legvilágosabban — minden hozzáadás nélkül — a lucázásban érvényesül ez a mágia. Dallama is, makacs ismételtetésével, a gyorsan, egy hangon elmondott kívánsággal ezt a ráolvasó jelleget hallatja. Ma már elvesztette eredeti értelmét, s ahol megmaradt, csupán a naphoz fűződő játékos cselekmény. De érdemes megismernünk, mint a régi hiedelemvilág emlékét és annak jellegzetes zenei kíséretét.

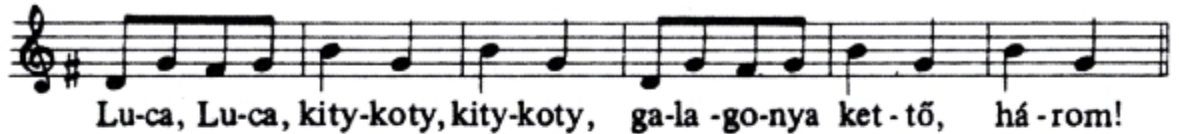
456

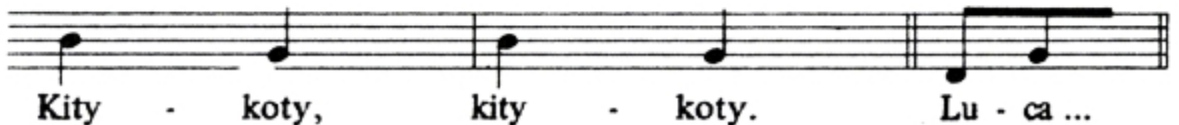
December 13-án, Luca napján hajnalban vagy reggel a falu fiúgyerekei 4-5 fős csoportokban járnak házról-házra. A vezető, a „gazda” nagyobb, a többiek kisebb pásztorbotot visznek magukkal; a vezetőnél nagy tarisznya is van. Beköszön:

— Szabad-e kendtek tisztességes, becsületes házánál lucázni?

Ha beengedik őket, először is fadarabokat keresnek a háznál, azokat a padlóra teszik, s arra ülnek; másutt szalmát hoznak magukkal és azt szórják le a földre. *(A tyúkok utánzásával ugyanis a háziállatok bőségét, egészségét varázsolják.)* Elkezdik:

1. Ennek a gazdának annyi disznója legyen: egyik ólból kifusson, a másikba befusson, a harmadikba is jusson!

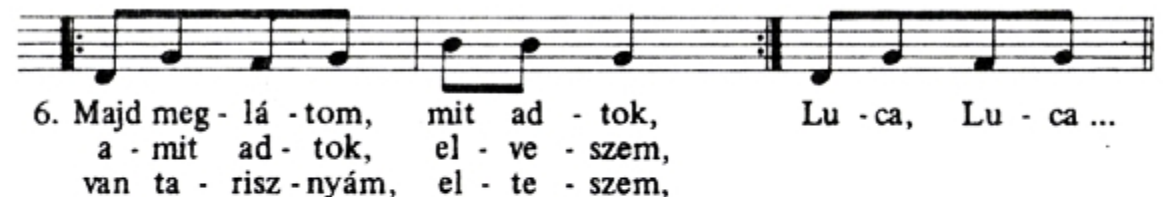

2. Ennek a gazdának akkora disznója legyen, mint egy ház; akkora szalonnája, mint a mestergerenda; annyi zsírja, mint a kútban a víz; annyi töpörtyője, mint a Dunában a fővény; kity-koty, kity-koty. Luca, Luca...

3. Ennek az asszonynak annyi tojása legyen, mint az égen a csillag, annyi csibéje legyen, mint a földön a kövecs; kity-koty, kity-koty. Luca, Luca...

4. Ennek a lánynak akkora nyelve legyen, mint egy tepsi, úgy forogjon, mint a nagypénteki kereplő; kity-koty, kity-koty. Luca, Luca...

5. Doktor, patika éhen haljon, a barmuk a zsírtól megfulladjon, a gazdasszony sose lustálkodjon; kity-koty, kity-koty. Luca, Luca...

A végén tapsolnak, kukorékolnak. A gazdasszony krajcárt, pogácsát, almát, diót, szalonnát ad nekik. Köszönnek és elmennek, a gazdasszony pedig az ott maradt szalmát beteszi a tyúkrok alá (mert akkor „jobban tojnak”).

A BETLEHEMEZÉS

Legjelentősebb drámai népszokásunk. Bár szorosan karácsony ünnepéhez, Jézus születésének megjelenítéséhez tartozik, sokféle, más-más eredetű emlékét is magába olvasztotta régi kultúráknak. Középkori misztériumjátékok, pogány alakoskodások, középkori diák ünnepköszöntők („rekordációk”) emléke egyesült ünnepélyes, mégis vidám, olykor szinte pajkos, de máris meghatót játékká. Ebben a sokszínűségében van a vallásos jelentésen túlmenő, maradandó kulturális értékeket is közvetítő hatása.

A betlehemes játékot a gyűjtések már mindenütt csak töredékes, romlott állapotban találták meg. A néprajztudomány kötelessége e maradványokat hiteles formában, minden igazítás nélkül rögzíteni. A gyakorlati célú közreadásnál azonban talán jogos — tapintatos kézzel, megfelelő anyagismerettel, kellő óvatossággal — összeilleszteni a részleteket és kerek, összefüggő szövegkönyvet rekonstruálni. (Valóban: néha az egyik faluban fölített kérdésre a másik faluban kapjuk meg a feleletet; egy-egy szervetlen mondat értelmét egy másik gyűjtésből felidézhetjük, stb.)

A betlehemes e rekonstruált alakja bevezetőből, négy jelenetből és befejezésből áll. A bevezetés: köszönés és a játék céljának elmondása; a négy jelenet: Mária és József szálláskeresése — a pásztorok a mezőn — híradás és a pásztorok megjelenése a született kisdédnél — a szereplők szolgálatuk jutalmát kérik. Befejezés: elköszönés és jókívánságok az új évre. (A középkorban ugyanis karácsonnyal kezdődött az új év.)

A szálláskeresés az emberi nyomorúság és a szívtelenség találkozása. A kis Jézus kivettségének ábrázolásán kívül benne van a gazdagok embertelenségének elítélése is. A szereplőket hanghordozásuk is két csoportra osztja: Mária és József alakját kiemeli ünnepélyes recitációjuk. A többiek eleven, realiztikus prózában beszélnek. Ezt a jelenetet a hagyományt legtisztábban őrző erdélyi betlehemezésből vettük. Egy változata a Hungarian Folkmusic II. hanglemezsorozat IV/A oldalán is hallható: a dallamokat, recitáló tónusokat és az előadásmódot ott tanulmányozhatjuk.

Második jelenet: a pásztorok szóváltásai a mezőn. Ennek vidám, évődő hangját olykor a népi szereplők kiváló szerepjátszó készsége is fokozza. Ez a jelenetsor a dunántúli, északkeleti és alföldi pásztorjátékokból állítható össze.

A két színtér összeolvad a következő jelenetben: az angyal a pásztorokat Betlehembe hívja. Ismét megszólal az ünnepélyes, recitáló beszédstílus (mely egyébként a régi iskolai versmondás tónusát őrzi!). Ezt a jelenetet az erdélyi változatokra építettük, a pásztorok ébredésekor azonban néhány sikerült frázist a belföldi adatokból is idézünk.

Az adománykérés egyes változatokban hosszasan kiépített, sokféle motívummal színesített jelenet (lásd az említett bukovinai betlehemezésben; a hanglemez a jóhumorú előadásmódot is rögzíti!). Itt e jelenetre csak röviden utaltunk. Az adománykérés után a játék összefoglalása és az elköszönés zárja a kis drámát.

A több helyről összeállított, terjedelmesebb drámai betlehem-játék előadásánál rövidíthetünk. Így pl. kihagyható az 1. jelenet kezdete, s rögtön a Királynál történő szálláskereséssel indulhatunk. Rövidíthető a pásztorok beszélgetése; kihagyható az 1-3. pásztor beköszönése, s rögtön az Öreg behívásával indulhat a jelenet. Kihagyhatunk az erre következő beszélgetésből is. A 3. jelenetben a pásztorok ébredése, az öreg hívogatása stb. rövidíthető vagy elhagyható.

A betét-énekek egy része középkori szokás-dallam; más darabok XVI-XVII. századi műzenei eredetű dallamrepertoárból idéznek; ismét mások régi tánczenei dallamokat foglalnak be a darabba. A játék folyamatos közlése érdekében az egyes darabokhoz a közlés után adunk megjegyzéseket.

Vezető: Szabad-e betlehemet járni?

Háziak: Szabad.

Vezető: Gyertek be!

KEZDŐÉNEK (a betlehemesek bevonulnak a szobába):

457 **Parlando**

Im mi - dőn min - de - ne - ket bír - ság - gal hí - vat - na
 Au - gusz - tus hogy köny - vé - be számsze - rint í - rat - va.

2. Cirinus küldteték Betlehem városba, — hogy az egész tartományt venné egy summába.

3. Elindula József is a Szűz Máriával, — Istennek erejéből terhes mátkájával.

4. Betlehembe hogy juta fáradt állapottal, — szállásról kérdezkedik, minden embert ural.

5. De a sok vendég miatt nincs senki barátja, — ki távolról meglátja, ajtaját bezárja.

6. Szállni kényszerítették egy rongyos pajtába, — városon kül, elhagyott vadak barlangjába.

7. Ó, kegyetlen tigrisek! Betlehem városa! — hogy lehet tinálatok Jézusnak ily sorsa!

Vezető:

458

Dícsértessék Krisztus az magos egekben,
 aki megszületett mostan Bethlehemben,
 Kívánom, kendtek is tartsa egészségben,
 tart - son és ma - rasz - szon vég nél - kül ö - röm - ben.

2. Mi sem azért jöttünk, hogy *históriázzunk*, — vagy valami tréfás játékot *indítsunk*, — sőt hasznunk keresvén, hogy csak *dombérozzunk*, hanem a Krisztusról egy példát mutassunk: — hogy miként született, jászolyba *téetett*, — és a pásztoroktól ajándék *vitetett*, — melynek *Krisztus anyja* (KIÁLTVA:) igen örvendezett!

Vezető (prózában, botjával a szereplőkre mutatva): Szent Józsefnek itten szállás nem adatik, — sehol a városba be nem fogadtatik, — hanem a királytól most tovább küldetik!

I. jelenet: SZÁLLÁSKERESÉS

1.

Huszár (az I. nemeshez lép): Szerencsés jó napot, — kívánt víg órákat — kívánok uramnak, — örülök, hogy látom, — nyilván tapasztalom — épségét szép házának.

I. Nemes: Az Úristen hozott, — házamhoz juttatott, — szerelmes barátom, — hogy házamhoz jöttél, — engem felkerestél, — lásd, mely igen akarom! (Örömmel csörgeti kardját.)

Huszár: Megszállnék uramnál, — mulatnék házánál, — ha konyhája terjedne, — bő étel-italért — adnék ezüst tallért, — csak kedvem szerint lenne.

I. Nemes: Az étel és ital — minden fűszerszámmal — azonnal készen lesz, — mert a mulatságra — nékem is jó kedvem lesz! — Hallod-e, hív szolgám?

Kulcsár (összeveri bokáját, tiszteleg): Jelen vagyok, uram, mit fogsz parancsolni?

I. Nemes: Menj el a konyhára, — parancsold szakácsnak, — a vacsorát készítse, — a kulcsokat vidd el, — a konyhamesterrel — fuss hamar a kamrába, — tyúkocokért, récéért, — fogoly madarakért — eredj le a majorba!

Kulcsár (örömeiben a hüvelyébe taszigálva csattogtatja kis szuronyát, vagy zörgeti kulcsait): Készen vagyok uram parancsolatjára. — Hát inni mit hozzak

úri asztalára? — Mindjárt most a kuktát küldöm a piacra, — minden bő pénzével hozatok számára.

I. Nemes: Nosza, ürmös borral, — finom sörítallal, — a kancsókat töltsétek! — Meg a kávé findzsát, — nádmézes skatulyát — csakhamar készítsétek!

Kulcsár: Nem lesz fogyatkozás az ital iránt is, — mert akaratodat értem most abban is, — azonnal a konyhán kész lesz az étel is, — mert ily jó kedveden örvendek magam is. (Esznek, isznak.)

József és Mária felkel, az I. nemesember elé állnak. Mária összeteszi kezét, többnyire mozdulatlan, mint egy szobor. József kissé szabadabb. Lassan, vontatottan énekel:

József:

459

A mennybéli Isten, Kit magasztal minden áldja meg kegyelmedet,
az Isten kedvéért, drága szent nevéért hallja meg kérésünket.

I. Nemes (prózában): Mit akarsz énelem? — mert nem vagy én felem, — beszéld hamar dolgodat, — hosszan szót ne folytass, — tőlem ez a válasz, — végezd hamar bajodat!

József (recitálva): Uram, az Úristen megáld mindenekben, — *csak fogadj be az éjjel,* — az erős hidegben, szörnyű fergegben — *ne hajjunk meg hideggel!*

I. Nemes (szaval): Édes jó barátom, — szoros a hajlékom, — vannak sok vendégeim, — nincs mód a szállásban, — hanem fáradj abban, — hogy próbáld meg arrébb is!

József (recitálva, közben rámutat a II. Nemes emberre és elé lép Máriával együtt): Jaj, menjünk máshova, talán ez a gazda — *nem lesz ilyen mostoha,* — az Istent tekintvén, rajtunk könyörülvén — *házához befogadna.* Hozzád Uram jöttünk mi is búsítani, hogyha méltóztatnál nekünk szállást adni, ez egy éjszakára *meg fognánk fizetni.*

II. Nemes (szaval): Csodálkozom rajtad, — hogy szadat feltátod, — és éntőlem szállást kérsz, — mivel udvaromban, — nagyúri házamban — jobbak szoktak megszállni.

József (recitálva): Uram, ez városban — majd minden utcákon — *háZRól házra eljártunk,* — szállást nem találtunk, — hideggel kell halnunk, — *ha nem könyörölsz rajtunk.*

II. Nemes (elutasítólag int): Csak menj el, ne instálj, — sokat ne prézsmítálj, — itt énelem meg nem hálsz, — mert érted vendégim, — kedves jó barátim

— meg nem szoríthatom, — s mert pénzes zacskódat, — aranyos táskádat —
oldaladon nem látom!

József (énekelve; a nézőkhöz fordul; a nemesekre mutatva): Ó, elfordult itten
törvénynek tartása, — nincsen Betlehemben Isten imádása, — nem adatik itten
szegénynek szállása, — csak a gazdagoknak van *nagy udvarlása!*

2.

József (botjával a Királynál kopog).

Király (prózában): Egy szózatot hallék mostan az ajtómon, — mi legyen az oka,
bizonyal nem tudom. — Jelen vagy-e szolgám?

I-II. Szolga: Jelen vagyok uram, parancsolatjára!

Király: Parancsolom szolgám, lásd meg sietséggel, — ki zörget ajtómon ily nagy
bátor szívvel?!

I. Szolga (Józsefhez lépve): Mit akarsz, barátom, mondd meg, honnét jöttél, —
ajtónkon ily bátran zörgetni hogy mertél?

József (az egész jelenetben a **458.** dallamtónuson!): Augusztus császárnak
parancsolatjára, — jöttünk Názáretből a beiratásra, — hogyha befogadnál ezen
éjszakára — *bizony megfizetné az egeknek ura.*

I. Szolga: Várok egy kevést, mindjárt jelentlek.

Király: Mi új hírek vannak mostan a városban, — mondd meg hát, hív szolgám,
nékem bizonyosan!

I. Szolga: Felséges királyom, oly emberekre találtam, — hogyha befogadjuk, —
elvesz a hatalmunk, — ez ékes városból *éppen* kipirulunk!

Király (kardot ránt): No, ha így van szolgám, eredj gyorsan, siess, — ajtónkat is
zárd be, éppen be se ereszd!

I. Szolga: Szállást nálunk bizony magad mostan nem kapsz, — a város utcáin
ámbár ha meg is fagysz!

József: Kemény kősziklához hasonló nemzetség, — hogy lehetsz uradhoz ily
szörnyű dühösség, — még a pogánynál is van engedelmesség, hát *hogy nincs*
tenálad *uradhoz kegyesség?*

II. Szolga (Józsefhez): Kedves atyámfia, szállást nem adhatok, — hanem egy kis
helyet mindjárt mutatok, — a városon kívül vagyon egy istálló, — oda szokott
szállni a jövevény szálló.

József (Máriához): Szerelmes jegyesem, már mire jutottunk, — az egész
városban szállást nem találtunk, — a városon kívül mondanak egy istállót, oda
szokott szállni a *jövevény szálló.*

Mária (József dallamán recitálva): Nem bánom, szerelmem, menjünk el hát
innét, csak *szálljunk be* oda, csak *szálljunk be* oda. (Józseffel együtt lassan
megindulnak a betlehem felé, mellette Mária letérdel.)

ÉNEK:

460 **Lassu rubato**

1. A Szűz egy fi - at szült, Kin mennyben öröm gyűlt;
2. Elhagy - ta or - szá - gát, Ő nagy gaz - dag - sá - gát

R. pász - to - rok, ö - rül - je - tek,

Sza - ba - dí - tó föld - re szál - lott, örvend - je - tek!

II. jelenet: A PÁSZTOROK A MEZŐN

1.

461 **Poco rubato**

Csor-da-pász-to - rok mi-dőn Bet - le - hem - ben

csor-dát ő - riz - tek éj - jel a me - ző - ben.

I. Pásztor (bejön): Dicsérem az Istent, engedelmet kérek, — hogy minden szó nélkül e házba betérek, — mert a pásztoember oda veti magát, — ahol a hidegben melegen tartják a szobát. — Amint az éjszaka ott kint legeltettem, — nem tudom, hogy esett, de majd elrémültem; — szunnyadtam, az igaz, aztán ébren voltam, — hirtelen valami szép nótát hallottam. — Felkeltett a nóta és talpra ugrottam, — (DOBBANT) ki lehet, mi lehet? azon tanakodtam. — Még a csillagok is táncra kerekedtek, — mintha szikrát hányta szeme az embernek. — A nyáj széjjelszaladt, nem tudom, mi baja, — ugrik, szökik, játszik apraja és nagyja. — De én csak azt mondom: valami lesz ebből, — senki ki nem veri ezt az én fejemből! — Gyere be, pajtás!

II. Pásztor (bejön): Adj Isten jó estét, már én is itt vagyok, — újonat subámon száz lyukat mutatok, — melyből kitetszik, hogy én jó pásztor vagyok, — farkastól nem félek, nem messze szaladok. — Dehát mégis egyszer elhagytam a nyáját, — mert egy csodálatos fényességet láttam. — Gyönyörűen szóllott, szárnya is volt néki, — ruházata telisded csillaggal volt teli. — Megijedtem tőle, mit akar? kérdeztem, — de ő deákul szólt, így hát nem értettem. — De tudom, hogy szép volt, ilyen még nem láttam, — pedig a juhoknál már sokat is háltam. — Hát kenyeres pajtás, hol veszed itt magad? — tudod, hogy a nyáját elhagyni nem szabad!

I. Pásztor: Ha nekem a nyáját őriznem kell, — egyik szemem alszik, a másik meg figyel, — és ha észreveszem, hogy a farkas kullog, — furkósbotommal jól a bőrire suhintok (MUTATJA BOTJÁVAL).

II. Pásztor: Ha jó pásztor vagy hát, ne hagyd el a nyáját, — mert különben öregapánk megpuhítja hátad!

I. Pásztor: Nem azért hagytam el, hanem egy kísértet — úgy reám ijesztett, hogy a lelkem is reszket (MEGRÁZKÓDIK).

II. Pásztor: Hol az a kísértet, hadd üssek jót rajta, — szinte repedjen meg gúnyájának rojtja! — Kuckóba való vagy, nem ám a nyáj mellé, — hol-miféle kísértetekkel jössz most ide elém?

I. Pásztor: Hát Kecskés pajtást meg hol hagytad?

II. Pásztor: Betlehem hegyén járt, kezeit fájatja, lábait nem bírja, — de azért ha egyet füttyentenék juhászok módjára, — mindjárt előjönne, szívem fájdalmára. (FÜTTYENT.)

III. Pásztor (bejön): Dine, duna, de jó guba, — nem kell nékem sör, pálinka, — csak kell nékem bor, pecsenye, — éjszakára friss menyecske. (HÁRMAT UGRIK BEFELÉ.) Szalonnás jóestét kedves pajtásaim! Húzzátok el az én nótámat!

ÉNEK:

462 **Giusto**

Ez az é - gő nem szi - ta, ú - jul, zeng - jen,
trom - bi - ta,
tá - bo - ra,
víg so - ra,
sá - to - ra,
ennek bizony - sá - gá - ra síp - ra, dob - ra, hár - fá - ra.

III. Pásztor: Heje, huja, meggazdagodott már a birkaguba. Én is vettem egy birkagubát, egy veres-szűrt, azzal kereskedtem. (ELŐVESZI A KULACSONT.) Éljen NN! (A HÁZIGAZDA NEVÉT MONDJA.)

I. Pásztor: Te ne köszöngess, hanem igyál! (ISZNAK.)

ÉNEK:

463 **Giusto**

Az ö - reg bun - dás - nak jól va - gyon dol - ga,
mert meg - há - za - sod - ni nem a - kar so - ha,
de mit tud - junk ten - ni,
mert meg - há - za - sít - ni bo - lond - ság vol - na.

2.

I. Pásztor: Hát az öreget hol hagytátok?

III. Pásztor: Az öreg az ő öregsége miatt nem bírt utánunk tötyögni-lötyögni, fennakadt a nagy hóba'. De azért megpróbálok egy fittyentést vagy egy koccintást: begyün-e, vagy se? (FÜTTYENT. KINT MOTOSZKÁLÁS.)

II. Pásztor: Jöjjön be kend, Öregapó, mert megfázik odakint! *Öreg Pásztor* (kintről): Nem megyek, mert félek, hogy a hétméteres kolbászt a nyakamba akasztják! — *II. Pásztor:* Ne féljen kend, nem olyan serény itt a háziasszony! Jöjjön be kend, Öregapó! *Öreg Pásztor:* Nem megyek, mert félek, hogy a teli kulacsot a kezembe nyomják. *II. Pásztor:* Ne féljen kend, nem olyan szíves itt a házigazda. Csak jöjjön be! *Öreg Pásztor:* Bemennék, de nem lelem az ajtó kilincset. (TAPOGATÓZIK, CSAK A KEZE LÁTSZIK.) *I. Pásztor:* Ott öreg, a sarka fele. *Öreg Pásztor:* Tudom, tudom, Mátészalka fele. *II. Pásztor:* Nem öreg, hanem a sarka fele. *Öreg Pásztor:* Az Északi Jeges tenger sarka fele? *II. Pásztor:* Ott, ott öreg, de vigyázzon, mert itt egy hetvenhétméteres nagy gödör van ám!

(Az Öreg bebotorkál, keresztülugorja a képzelt gödört, hasraesik. Keltegetik:)

I. Pásztor: Ne, kelj már fel! *II. Pásztor:* Hé, öreg! *III. Pásztor* (piszkálja a botjával): Te, ez meghótt! Meg van már merevedve! (SÍR.)

II. Pásztor: Hiába siratod, látod, elpusztult; biztos malária-betegségbe'. Inkább végy mértéket róla! *III. Pásztor* (botjával méricskéli): Két öl a hossza, három a szélessége. *I. Pásztor:* Nem jól van, te! Csúnyának szélesebb kell, mint hosszabb! Mérd még egyszer! *III. Pásztor:* Ötször? hogy ne keljék többször? Három a hossza, kettő a szélessége. Hát jól van, nem azért jártam nyolc évig iskolába. (RÁÜT AZ ÖREGRE A BOTJÁVAL, AZ MEGRÁZKÓDIK.) *II. Pásztor* (próbálja botjával fölemelni): Hiii! Csapófát az Öreg alá!

Öreg Pásztor (feltápáskodik): Csapófát a nagyapátok térdé alá! Fel bír még az öreg a maga erejéből is állni. Majd adok a hátadra egy utolsó kenetet, ami a temetőbe elvezet! (KÖRÜLNÉZ.) Hopp Istók, itt vagyok, szerencsés-lencsés-füstöltkolbászos jó estét kívánok!

I. Pásztor: Jó estét, Öreg! Hát te hol jártál? *Öreg Pásztor:* Én a királynál voltam ebéden. *I. Pásztor:* És mit kaptál enni? *Öreg Pásztor:* Első tál étel volt a bagoly-nyerítés, utána következett a kemencenyögés, csirke-ordítás, ürge-köhögés, végre érkezett az üres kocsizörgés. (ÉSZREVESZI, HOGY

AMAZOK A KULACSBÓL ISZNAK.) De ti fiaim idebenn csak esztek, isztok, szegény öregapátok penészes szakállára nem is gondoltok?! I-II-III. *Pásztor*: Sem nem eszünk, sem nem iszunk, — csontocskákat szopogatunk, — kancsó száját nyalogatjuk. *Öreg Pásztor*: Hát akkor adjatok egy kis bort hamar! Bejártam Ázsiát, Afrikát, Amerikát, mégsem kaptam sehol egy pohár pálinkát. (ODAADJÁK NEKI AZ ÜRES KULACSBOT; INNI PRÓBÁL, KOTYOGTATJA, HOSSZAN NÉZEGETI.) Lám, lám, ilyenek vagytok ti is, fiaim, hát az öregnek üres fenékkal adjátok oda a kulacsot? II. *Pásztor*: Dehogyan, Öregapó, csak hogy a hosszú úton kiszáradt belőle. Ne búsuljon, na, majd megtölti a gazda. Addig is, beszéljünk egy kicsit! Hány esztendő vagy, Öreg? *Öreg Pásztor*: Ha az Isten meg hagyja élni ezt az adventi kukorica-kapálást, éppen akkorra leszek (BOTJÁVAL KIVERI:) Háromszáz-hatvan-hatéves. Közétek szálljak? III. *Pásztor*: Közénk bizony csak ne szállj, hanem fordulj hozzánk becsületes emberek módjára. *Öreg Pásztor* (lehajolva, nekik háttal): Így? III. *Pásztor*: Nem úgy! *Öreg Pásztor* (a másik irányban elfordul): Így-e? III. *Pásztor*: Nem úgy! *Öreg Pásztor* (szembefordul): Így-e?? I. *Pásztor*: Úgy, úgy, hol tanultad te az emberséget? Jártál te az iskolába? *Öreg Pásztor*: Hogyne, fiam, jártam az istállóba. I. *Pásztor*: Nem, Öreg, az iskolába! Ismered a betűt? *Öreg Pásztor* (füléhez tett kézzel): Mit? Tetűt? I. *Pásztor*: Ó, de nagy tökkelütött fejed van! A betűt!! *Öreg Pásztor*: Betűt, betűt... persze, hogy ismerem. I. *Pásztor*: Na, olvasd el hát, mi van odaírva! (A FALRA MUTAT.) *Öreg Pásztor*: Igdálom, bigdálom, — csizmámat a portól, — torkomat a bortól, — gyomromat a fehér cipőtől — meg nem kímélem.

II. *Pásztor*: Na, ez jól van. Hát tanult-e keresztet vetni? *Öreg Pásztor*: Percet enni? II. *Pásztor*: Keresztet vetni!!! *Öreg Pásztor*: Igen, igen: Az Atyának, és Szentlélek Istennek nevében ámen. II. *Pásztor*: Hát a Fiú hol maradt? *Öreg Pásztor*: A fiú ide hátra maradt, a zsákot tartja hurkának, kolbásznak. — Hát még mi van hátra? III. *Pásztor*: Tud-e kend, Öreg, az óra járásához? *Öreg Pásztor*: Hogyne tudnék én az órom facsarásához! (ELÖVESZ EGY NAGY KENDŐT, TÖRÖLGETI VELE AZ ORRÁT.) III. *Pásztor*: Nem, Öreg, az óra járásához! Mondd meg, hány az óra? *Öreg Pásztor* (elővesz egy nagy vöröshagymát, nézegeti, mókázik vele): Háromnegyed zödre, fekdüj le a földre! (Körülményesen, zajjal, csörtetve lefekszik, lábbal a betlehem irányában.) I-II-III. *Pásztor*: Aludjunk mink is. (ők is lefekszenek az öreg mellé, horkolnak, aztán nyugodtan alszanak.)

III. jelenet: ÖRÖMHÍRADÁS ÉS OFFERA

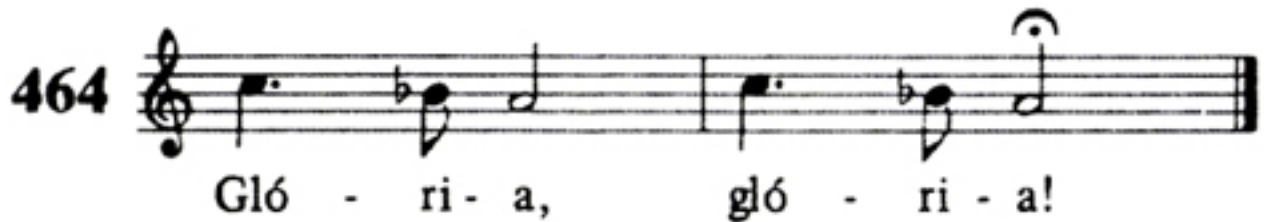
1.

Angyal (Mária elé áll és a 458. dallamon recitál): Ó Istennek Anyja, látod jelenlétem, — *parancsolj, mert mennyből tehozzád küldettem*. *Mária* (recitálva): Ó Isten angyala, szolgálj szent uradnak, adj hírt a nyáj mellett levő pásztoroknak, hogy imádására jöjjenek *Krisztusnak*.

(*Angyal*, ill. angyalok csillaggal a pásztorokhoz mennek. Megállnak lábuknál. A glória éneklésekor az angyal megérinti lábával a pásztorok lábát, angyal-társai csöngetnek.)

Angyal:

464

Gló - ri - a, gló - ri - a!

Öreg Pásztor (fölrriad, kissé felemelkedve dörzsöli a szemét): Óóó, mit láték, mit hallék? Ördög-e vagy angyal, nekem megjelenék. Azt csak nem hiszem, hogy a kis Jézus született volna; inkább leteszem a fejem a földre, alszom, míg a hajnalcsillag feltetszik az égre.

Angyal (az előbbi dallammal): Glória, glória!

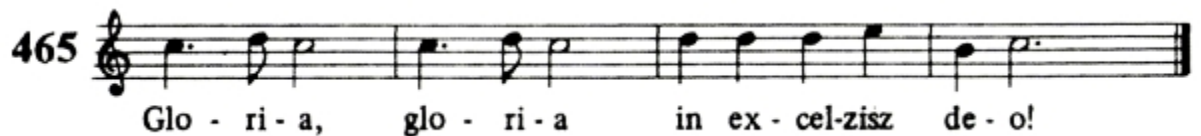
II. Pásztor (fölrriad, félig fekvő lökdösi társait): Te, pajtás! Angyal szól!

III. Pásztor: Nem angyal szól, a kakasok kukorékolnak a góréban!

II. Pásztor: De, te! Angyal szól!

III. Pásztor: Dehogy angyal szól! Öreganyám diót tör a padláson. (Alusznak.)

Angyal:

465

Glo - ri - a, glo - ri - a in ex - cel - zisz de - o!

I. Pásztor (fölrriad, meglátja az angyalt, ébreszti a többieket): Pásztorok, mindnyájan, micsoda éneklés! Fülembé hallatszék egy angyali zengés!

II. Pásztor (költi a harmadikat): Keljünk fel, lássuk meg azt a szép éneklést, mert szívem gerjeszti egy angyali intés.

I-II-III. Pásztor (botjukra támaszkodva, féltérden, az angyal felé fordulnak).

ÉNEK:

466

Lassú giusto
Angyal: Di - cső - ség mennyben Is - ten - nek, Bé - kes - ség föl - di né - pek - nek,
Mind: jó - a - ka - ra - tú hí - vek - nek, kik Is - ten - ben ör - ven - dez - nek.

Angyal:

467

Ser - ken - je - tek pász - to - rok, pász - to - rok,
 kik nyáj mel - lett a - lusz - tok, a - lusz - tok,
 mert szü - le - tett u - ra - tok, nék - tek is Jé - zu - so - tok.

Angyal (recitálva, mint előbb): Serkenj fel, Istennek választott serege, — semmit is ne késsél Jézus elejibe, — *mostan talpra* állni ő dicséretére! (FÖLÁLLNAK.)

2.

II. Pásztor: Nem bánom, menjünk el, de ne pusztá kézzel, — vigyünk ajándékot neki nagy bőséggel. *I. Pásztor*: Kinek mije vagyon, adja nagy jó szívvel, — hogy megbékélhessünk a mi Istenünkkel.

I. Pásztor (kelti az Öreget): Kelj fel, Öreg! *II. Pásztor*: Mondd nagyobbán, mert nem hallja. *I. Pásztor*: Talán biz elaluvék... Te Öreg nagy gyorsan nyisd fel szemeidet, — nyisd ki süketséggel betölt füleidet, — halld a mennyei szép éneklést, amelyet — az ittlévő angyal minékünk hirdetett, *Öreg Pásztor* (ébredszik): Jaj, de furcsát aludtam, — nagyon hosszút álmodtam, — Betlehem városát egy nagy tűzben láttam, — jaj, de nagyon félek. *I. Pásztor*: Ne féljen kend, Öreg, velünk az Isten. Csak jöjjön a botom csörgése után. (Az Angyal vezetésével megindulnak, az I. Pásztor botjával ütögeti a földet.)

ÉNEK (a 461. dallamra): Örömet mondok, nagy örömet néktek, — mert ma született a ti üdvösségetek. Menjetek el csak gyorsan a városba, — ott találjátok Jézust a jászolba'. Elindulának és el is jutának, — szűz Máriának jó napot mondanak. (Az Öreg kivételével a betlehemhez érnek, s ott éneklük:)

I-II-III. Pásztor (ugyanerre a dallamra): Serkentsd fel Jézust, szent Fiadat nékünk, — mert mi angyalok igéjére jöttünk.

Mária:

468 **Lassan**

Ser - kenj fel fi - am, pász - to - rok el - jöt - tek,
 kik szent an - gya - lid - től te - hoz - zád kül - det - tek,
 te - hoz - zád kül - det - tek.

3.

I. Pásztor (a jászol elé térdel): Vegyed e kis túrót, hoztam felségednek, — kit az egész nyáron nagy kínnal kerestem, — mégis felségednek nagy jószívvel adom. — Adjál te is, pajtás!

II. Pásztor (mellétérdel): Ó, én kicsi Jézusom, ne nézd, bűnös vagyok, — vedd jó néven tőlem ezt a kicsi sajtot, — ezt én felségednek nagy jószívvel adom. — Adjál te is, pajtás!

III. Pásztor: Ó, én édes kicsi Jézusom, hát én mivel tudjak kedveskedni, én neked báránkát, sajtot, efféléket nem adhatok, hanem egy szép bogláros szijjacskát, nézzed, de szépet adok.

I. Pásztor: Gyere, Öreg, offerára! *Öreg Pásztor*: Hová, hová, vacsorára? *I. Pásztor*: Nem, Öreg, offerára, kis Jézust imádni, (Öreg megindul, meg-megáll.) *Öreg Pásztor*: Mi az a nagy fényes? *II. Pásztor*: Gyertyavilág, Öreg. *Öreg Pásztor*: Hát az a gyapjas szőrű? *II. Pásztor*: Kis bárány, Öreg. *Öreg Pásztor*: Hát az a nagyfülű? *II. Pásztor*: A kis számár, Öreg. *Öreg Pásztor*: Hát a kis Jézuska hun fekszik? *I. Pásztor*: Ott fekszik a jászolyba, szegény nyoszolyába. Nézzen bele jól! *Öreg Pásztor*: Látom már, az a kis szőke, amelyik ott rugkapálik...

Öreg Pásztor (odabotorkál, letérdel, benéz, elkáprázva, kissé megindulva): Huú, de fényes van! ... Ily nagy jóvoltodért tenéked mit adjak? — Édes kis Jézusom, elődbe mit nyújtsak? — Drágább ajándékkal én nem táplálhatlak, — hanem egy juhbőrrel mostan betakarlak. *Pásztorok* (a 461. dallamra): Üdvözlégy Jézus, pásztorok pásztora, — bűnös emberek megváltó szent ura. Ha nem utálsz meg, te szolgálid vagyunk, — és azért jöttünk, hogy téged imádjunk. Kérünk tégedet, mi üdvözítőnket, — sok bűneinkért meg ne utálj minket.

Mária (a 458. dallamon recitálva): Köszönöm pásztorok mindnyájan tinéktek, — kívánom hogy mennyben koronát nyerjetek, — és a véghetetlen örömben legyetek.

Pásztorok (talpra ugorva, botjukkal ütnek): Úgy is van.

4.

I. Pásztor: Hallod, kedves társam, derék furulyásom, — mivel az új királyt víg örömmel látom, — fújj hamar egy nótát! *II. Pásztor:* Bizony igen hangos, majd fúvok egy nótát, — csakhogy legelőször ki-ki járja táncát, — ne kímélje talpát! *III. Pásztor:* Öreg, el tudna járni egy juhászos táncot? *Öreg Pásztor:* Megpróbálom a görbe lábaimmal, penészes szakállammal, ha zengtek egy víg éneket.

ÉNEK (furulyával, pásztortáncsal):

469

Bet - le - hem - be jer paj - tás ot - tan lé - sen jól tar - tás,
Sör, bor fo - lyik, mint a ten - ger, ott i - ha - tik jót az em - ber.
E - gyik an - gyal fu - ru - lyál, a má - sik meg trom - bi - tál,
a har - ma - dik tán - cot jár, er - re min - den szent ug - rál.

IV. jelenet: ADOMÁNYKÉRÉS ÉS BEFEJEZÉS

Vezető: Kedves gazduramék, a kis Jézuskának egy kis ajándékkal hogyha szolgálnának, ha százasuk nincsen, ezres is jó bele, tessék ideadni, hadd ballagjunk vele.

Kicsik: Én kis gyermek vagyok, kis kalácsot kérek, ha kicsit nem adnak, a nagyot is elfogadom. (Összegyűjtik az ajándékokat: diót, almát, kolbászt).

Vezető: (a 458. tónuson recitálva): Hallátok rend szerint e rövid példánkban, — miként Krisztus Jézus romlott istállóban, — született, s tétetett a hideg jászolba, — midőn a pásztorok angyalnak szavára jövének Krisztusnak (KIÁLTVA:) látogatására! — Köszönöm, s hálalom, kik itt hallgattátok, — alacsony munkánkat meg nem utálátok, — ti pedig, jó gazdák, kik befogadtátok — kiért a mennyekben legyen koronátok, — kis Jézus áldása szálljon tireátok, — semmiféle átok (KIÁLTVA:) ne férjen hozzátok! (PRÓZÁBAN:) Mi pedig elmegyünk, vígan maradjanak, áldást, békességet kívánunk e közellévő újévrel! ÉNEK (a 461. dallamon, közben elvonulnak): Isten áldja meg e háznak gazdáját, — töltsé meg Isten csűrét, kamaráját.

457: A szálláskeresés-történet summáját mondja el a beköszöntő ének. Szövegét először Kájoni János Kancionáléjának 1719-es kiadásában találjuk. Dallama a régi „sirató-stílus” mellékhajtása. — **458-459:** A hivatalos, ünnepélyes beszéd a régi kultúrákban természetszerűleg recitativ előadásban jelenik meg. De recitációsan történt hajdan az iskolai versmondás is. Ennek maradványa az erdélyi betlehemesek dikciója is. Közeli rokonai az élő német misztériumjátékokból ismeretesek. Az iskolai versmondás másik sajátosságát is őrzi az erdélyi betlehemes: a Vezető kezdő és befejező versei közben ütemesen fel-alá járkál, minden sor végén fordul. **460:** Középkori európai dallamtípusnak csak népi gyakorlatban fennmaradt, erősen variált alakja. **461:** Valószínűleg középkori szöveg és dallam, legrégebb karácsonyi énekeink közé tartozik. Bár stílusa a gregorián zenére emlékeztet, úgy látszik, nem fordítás, dallama sem átvétel, hanem magyarországi alkotás. **462:** A bolondozó szöveget hordozó, kis motívumokból épülő, nagyrészt ütempáros dallam a betlehemesekben megőrzött régies tánczene maradványa

lehet. **463**: Vö. a **252**. sz. ivónótával. **464-465**: A régi európai örömkialtásnak (Eja!) maradványa, s ezzel jól összhangba hozva egy gregorián intonációnak (felhívó tételkezdetnek) népi változata. **466**: A dúr ereszkedő dallamok Nyugat-Európa egyik legrégebb zenei rétegét alkotják. E dallamot Luther Márton is igen kedvelte s terjesztette. **468**: A **461**. dallam az ország területén három fő változatcsoportban él: az Alföldön és az északi vidéken fríg alakban, Dunántúlon dúr változatban, Erdélyben pedig az itt látható — talán legdallamosabb — dór átfarmálásban. **469**: Valószínűleg középkori táncdallam betlehemes alkalmazása.

KARÁCSONYI ÉS ÚJÉVI KÁNTA

Karácsony, újév előestéjén gyermekek kisebb csapatai házról-házra járnak, az ablak alatt megállva köszönnek, egy énekkel hirdetik az ünnep eljöttét, néhány jókívánságot mondanak, s átveszik a háziak apró ajándékait. Ez a szokás a középkori „rekordációk” óta öröklődik; már akkor elmentek a diákok köszönteni jeles házakhoz (pl. királyhoz, városbíróhoz stb. is!) az ünnepek előtt, de fontos családi ünnepek, események alkalmával is. A máig élő kántáló énekek többsége értékes középkori vagy XVI-XVII. századi dallam, többnyire irodalmilag is érdekes szöveg. A **470**. a **466**. dallam ritmizált giusto változata. A **471**. valószínűleg egy középkori himnuszdallamnak (Vexilla regis) népies variánsa. A **472**. a „Révész-dallam” (vö. **294**., **516**. stb.) ötsoros alakja. A **473**. újévköszöntő középkori kisambitusú dallam. Szövege inkább diákos, mintsem egyházi eredetre vall. A második versszak szép nyelvtani szerkezete a magyar nyelvet több hullámban érő és fejlesztő latinus hatás bizonyossága. „Dixi” = megmondtam, régi szónoki formula.

470 *Giusto*

Pa - ra - di - csom me - ze - ji - be aranyszőnyeg le - te - rit - ve,
azon van egy rengő bölcső, abba' fekszik az Úr Jé - zus.

2. Jobb kezibe aranyalma, — bal kezibe aranyvessző, — megzúgítja a vesszejét,
— zúg az erdő, cseng a mező.

3. Én nem láték szebb termőfát, — mint Úr Jézus keresztfáját, — mert az vérrel
virágozik, — Szentlélekkel gyümölcsözik.

471 *Giusto*

Ma szü - le - tett a mi u - runk, Jé - zus Krisztus, meg - vál - tá - sunk,
il - lik te - hát vi - ga - doznunk, Úr - is - ten - nek há - lát adnunk.

2. Nem született palotába, — se nem cifra nyoszolyába, — kemény szénán a
jászolba, — nyugszik hideg pólyácskába'.

3. Eridj, eridj, nézd meg jobban, — ki fekszik ott a jászolyban? — Az Úr Jézus, Isten fia, — az Úr Jézus, Isten fia.

4. Kis Jézusnak nincs kályhája, — posztóba van bepólyázva, — ökör, szamár lehel rája, — melegíti a párája.

5. Ó te pajtás, mit szundikálsz? — fényes az ég, nem kell lámpás, — verjed, verjed a citerát, — zengj Jézusnak egy szép nótát.

A
 Karácsony éj étszakáján ...

B
 Ma született a mi urunk ...

C
 Kirje, kirje, kisdedecske ...

472 *Poco rubato*
 Ka - rá - csony es - té - jén szé - pen vi - gad - ja - nak,
 el - ső ó - rá - já - ra béké - vel jus - sanak, békével jus - sanak.

2. Valahány e háznak lakosai vannak, — az Isten áldása térüljön magukra, — térüljön magukra.

3. A piac közepén van egy almafácska, — annak a tetején két szál rozmaringszál, — két szál rozmaringszál.

4. Kötik a bokrétát az apró angyalkák, — avval kedveskednek a mi Jézusunknak, — a mi Jézusunknak.

473 *Poco rubato*
 Új esz - ten - dő, víg - ság - szer - ző, most kezd ú - jul - ni,
 ú - ju - lá - sa víg ö - rö - met most kezd hirdet - ni.

2. Hirdeti már a Messiást eljöttek lenni, — legyetek a nagy Istennek buzgó hívei.

3. Alsó kék ég, felső szép ég, dicsérd uradat, — urad áldjad menny, föld, tenger, te megtartódat!

4. Kegyelemmel, bor-búzával látogass minket, — mi is nektek úgy szentelünk új esztendőket.

5. Elmúlt tőlünk az ó idő, melybe' bánkódtunk, — bánat miatt siralomra sokszor jutottunk.

6. Jutott hozzánk az új idő, melyben vigadjunk, — vigadással Úr Jézusnak glóriát mondjunk.

Próza: Bor, búza, békesség szálljon házatokra, ez új esztendőben minden jószágtokra, adjon Isten áldást tápláltatásokra, virrasszon az Isten több fényes napokra: szívemből kívánom. Dixi.

REGÖLÉS

István vértanú napjának (december 26.) előestéjén járják régi szokás szerint, mindig legények, 6-8 főnyi csoportokban a regölést házról-házra. Bejelentik: nem rablók, hanem István szolgái (ti. egyrészt az István-ünnep hírnökei, másrészt István király által adott engedéllyel jönnek); fönntartják a régi varázsló énekekből már csak jókívánsággá szelídült mágiát (a „haj regő rejtem” még a pogány magyar sámánoktól használt varázsigé volt), ugyanakkor szolgálják a kereszténységre tért magyarságnak eszmerendszerét („ha a maguk asztala...”, az Árpád-háznak csodaszarvasból mennyei hírnökké átalakult családi jelképe, stb.). A kívánságokhoz illő, monoton dallamhoz — melynek fő jellegzetessége a fölcsapó „regöskvint” — csörgős botok és köcsögduda hangja ad kísérő ritmust.

474

1 2

Kelj fel gaz - da, kelj fel, se - re - ged ma - gá - val,
Száll az Is - ten há - zad - ra terített asz - ta - lá - val,
te - li po - ha rá - val,

R. hej, re - gő rej - tem, azt is meg - ad - hat - ja az a nagy Úr - is - ten.

[2 var:]

2. Nem vagyunk mi rablók, — Szent István szolgái, — most jöttünk hidegkútról, hidegmezejéről, elfagyott kinek keze, kinek lába, kinek egye-mása, **R.** hej, regő rejtem...

3. Amott keletkezik egy fekete felhő, — (1. *motivum*.) abba legelészik csodatévő szarvas, — 2: csodatévő szarvasnak ezer ága-boga, száz misegyertya, gyújtatlan gyulladjék, oltatlan aludjék, **R.** hej...
4. Adjon az Úristen ennek a gazdának — 2: száz kereszt búzát, száz kereszt rozst, száz kereszt árpát, száz kereszt zabot, **R.** hej...
5. Adjon az Úristen ennek a gazdának — 2var: két kis ökröt, két kis bérest, 2: a kisebbik béresnek arany ostor nyelet, a nagyobbik béresnek csengős-pengős szekeret, szekér mellé kereket, kerék mellé vasszeget, vasszeg mellé faszzeget, **R.** hej...
6. Adjon az Úristen ennek a gazdának — 2: száz kis malacot, egyik ólból kifusson, a másikba befusson, harmadikba is jusson, **R.** hej...
7. Adjon az Úristen ennek a gazdának — 2: két kis tehenet, tejet-vajat eleget, hadd süssenek rétest szegény regőlőknek, **R.** hej...
8. Ha *ja* maguk asztala, mi asztalunk volna, — 2: szent oltár volna, **R.** hej...
9. Ha *ja* maguk kenyere, mi kenyérünk volna, — 2: Krisztus teste volna, **R.** hej...
10. Ha *ja* maguk bora a mi borunk volna, — 2: Krisztus vére volna, **R.** hej...
11. Itten tudunk egy legényt, kinek neve Karcsi, — (1. *motivum*.) itten tudunk egy leányt, kinek neve Terka, — 2: Isten meg ne mentse, kebelére ejtse, kert mellé szorítsa, úgy sikassa-rikassa, mint a koca malacát, de még annál is jobban, belecsukorítsa, belepöndörítse, mint a kis nyúl farka likba, de még annál is jobban, **R.** hej...
12. Széken ül a gazda, pénzt olvasgatja, — 2: fele a gazdáé, fele regőlőké, **R.** hej...
13. Nyírfakéreg bocskorom, cserfakéreg papucsom, — 2: ha lehet becsoszogom, **R.** hej...

Mondva: Boldog ünnepeket kívánunk!

NB. A 2. versszakban a „hidegkútról...kinek lába” teljes szakasz m-s-f-r ismételtetéssel. Ugyanígy a 11-ben: „mint a kis nyúl.. de még annál”.

TALALAJ

A farsang végét, a tavasz közeledtét jelző különböző szokások (kiszézés, sárdó, talalaj) közül egyet mutatunk be: a Nyitra-vidéki, „talalaj-vasárnapon” (húsvét előtti 8. vasárnap) szokásos, gyermekek által járt, jókívánságokat soroló (varázsló) éneket.

475

R. Ta - la - laj, ta - la - laj, Tót Lő - rinc!

Láng-ba szö - kött a ka - kas,
 Fel - dön - töt - te a va - jat, ta - la - laj ...
 Mi - vel sü - tik a ré - test?
 Kú - ti víz - zel,
 hát a bé - lest?
 pa - ta - ki víz - zel, ta - la - laj ...

A lá - nyok - nak gyöngyko - szo - rú,
 le - gé - nyek - nek fé - nyes fegy - ver, R. a - gyi - gó,
 If - jú me - nyecs - kék - nek fe - hér fá - tyol, R. a - gyi - gó...
 Ö - reg em - be - rek - nek me - leg bun - da,
 Ö - reg asz - szo - nyok - nak me - leg su - ba, R. a - gyi - gó...
 A lány - kák - ra ma - rok vesz - szö,
 gye - re - kek - re haj - lós pál - ca, R. a - gyi - gó...
 A kon - ko - lyát le - ti - por - juk,
 a bú - zá - ját föl - e - mel - jük, R. a - gyi - gó...
 Itt is ad - nak, a - mit ad - nak, R. a - gyi - gó...

a - gyi - gó, fas - sang, fas - sang!

GERGELY-JÁRÁS

Március 12.: I. Gergely pápa napja, a középkori iskolák, diákok patrónusának ünnepe. Ekkor még tavaszra esett az iskolai évkezdés, s így össze is kapcsolódott a Gergely-nappal. Emléke a népszokás: gyermekek 4-5 főnyi csapatban járják a falut, feldíszített kalappal, másutt zászlóval. Eredetileg az iskolába való gyerekeket hívták, gyűjtötték, verbuválták össze, amellyel az iskola fenntartására, a tanító ellátására gyűjtöttek. A Gergely-járás dallama (6 + 6 + 4 szótagos soraival, kis motívumokból építkező melodikájával) középkori zenetörténetünknek lehet érdekes emléke. A szöveget először a XVII. század végén jegyezték le. — Dallamának egy változata a II. szöveggént idézett Húsvét-köszöntőhöz kapcsolódik.

476

Szent Gergely doktor-nak, híres ta-ní - tónk-nak az ő nap - ján,
 / ré-gi szokás sze-rint menjünk Isten sze - rint is-ko - lá - ba.

2. Mert ilyenét helybe', mint gyümölcsös kertbe' fiatal fák, — nevelkednek ifjak, gyermekek, jó ifjak Isten által.

3. Ily helybe' királyok, úrfiak, császárok taníttatnak, — a szegény árvák is, elhagyott fiak is oktattatnak.

4. Ti is ezenképpen jertek el hát szépen iskolába, — ahol szép tudományt vegyetek adományt magatoknak.

5. Nem jó tudatlanul, felnőni parasztul e világra, — mert így emberségre nem mehet semmire ez országban.

6. Szerelmes öcséink, tik lesztek társaim, jertek el hát, — jó tanító vagyon, áldja meg az Isten, ki minket vár.

7. Hogyha nem adhattok minékünk diákok házatokból, — papirosra valót, adjatok adományt javatokból!

II. Ma van húsvét napja, másod-éjszakája, jól tudjátok, — kinek első napján Jézus feltámadván dicsőséggel.

2. Lám, a madárkák is, hangicsálnak ők is, vigadoznak, — szép plánták újulnak, termőfák vidulnak, virágoznak.

3. Mariska, Boriska, Rébeka, Zsuzsánna, kegyes szüzek, — keljete fel ágyból, cifra nyoszolyából nemsokára.

4. Hímes tojás legyen tizenkét pár készen mi számunkra, — ha pedig nem leszen, vízpuskám készen számotokra!

A

Szent Gergely doktornak ...

VILLŐ

Virágvasárnapján (húsvét előtti vasárnapon) tartott téltemető-tavaszhirdető népszokás a nyelvterület északi részén, legteljesebben a Nyitra-vidéken. Megfelelőit északi szláv szomszédaink (morvák, szlovákok) is ismerik. Először a telet, a halált jelképező felöltöztetett

szalmabábút (a *kiszét*) viszik végig a falun a szokást tartó nagyobb leányok; a falun kívül szétszedik a bábút és a folyóba dobják. Majd fűzfaágakat szednek, s azokkal megcsapkodják a falu házainak ablakait, a tavasz jöttét jelezvén. (Ez a menet valószínűleg összefügg az egyházi szertartással, a virágvasárnapi zöld ágakat és barkákat vivő körmenettel.) A kisse-vivést inkább mondókaszerű dallamokkal kísérik (a talajhoz hasonlóak). A villőzéshez komolyabb hangulatú, valószínűleg középkori szertartásdallamot énekelnek.

477 **Lassú giusto**

Ez ki há - za, ki há - za?

Jám - bor Gál Já - nos há - za, ki - re - lej - szom.

2. Várj meg ke - reszt, várj meg,

mind ró - zsás pal - la - gon, Ki - re - lej - szom.

3. Hagy fonjam be sárhajam, — hagy vegyem rám gyócsingem, kirelejszom.

PÜNKÖSDÖLŐ

A pünkösödölő népszokásban középkori diákok ünnep hirdetésének (rekordációjának) és valószínűleg még régebbi eredetű nagy tavaszünnepnek emléke kapcsolódik össze. Az elsőt őrzi a késő-középkori, európai eredetű híres dallam („A pünkösdsnek jeles napja”), mely legtöbb helyen már csak ilyen gyermekdalszerűen átalakított változatban él. A másodikhoz tartoznak a régi körtánc-dallamok (II-III). A pünkösödölőt 8-10 lány járja. Pünkösdi királynőt választanak, azt két „ugrató” vezeti, a többiek követik. A királynő fehérbe öltözve, a többiek színes ünneplőbe. A királynőt kendővel letakarják, majd az I. ének után a háziasszony fölemeli a kendőt: „Megnézem a királynékat, édes-e vagy savanyú? Ó, igen édes! Nesze egy kis ajándék.” „Köszönjük szépen. Na gyerekek, itt elég jól kaptunk, táncoljunk egyet!” S táncolnak a II-III. dallamra, a királynét pedig a két „ugrató” kétszer-háromszor a magasba emeli. — A Pünkösödölő egyik változatát Kodály Zoltán énekkarra is feldolgozta.

478

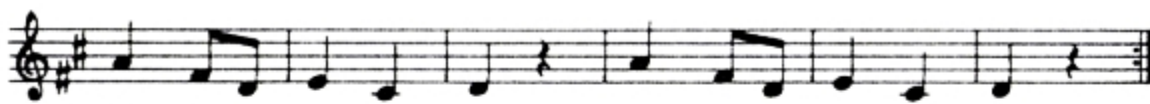
I. A pünkösdsnek je - les nap - ja, Szent Lélek Is - ten kül - de - ték,

e - ró - sí - te - ri szí - vü - ket az a - pos - to - lok - nak.

1.2. Melyet Krisztus ígért vala — egykor a tanítványinak, — mikor méne mennyországba — mindenek láttára.

3. Tüzes nyelveknek szólása, — úgy mint szeleknek zúgása — leszállott az ő fejükre — nagy hirtelenséggel.

4. Dicsértessék Atyaisten, — mindörökké Fiúisten, — Szentlélekkel egyetemben — mindörökké, ámen.

II. Á - cin - tos, pá - cin - tos, tar - ka tu - li - pá - nos.
hint - se - tek vi - rá - got az Is - ten fi - á - nak.

III. Meghoz - ta az Is - ten pi - ros pün - kösd nap - ját
mi is meg - hor - doz - zuk Ki - rály - né asz - szony - kát.

R. Ej, de - nej - de, de - nej - de!

III.2. A mi királynénkat nem is anya szülte, — a pünkösdi harmat rózsafán termette. R.

3. A szép menyecskéknek utcán az ülésük, — a kis gyermekeknek porba heverésük. R.

4. A szép leányoknak három ágú haja, — a szép legényeknek vőlegénybokréta. R.

5. Öreg embereknek csutora borocska, — öreg asszonyoknak porhanyós pogácsa. R.

SZENTIVÁNÉJ

A nyári napforduló — mely a középkori kalendárium szerint Keresztelő szent Jánosnak, más néven Szent Ivánnak június 24.-i ünnepére virradt — ősidők óta jelentős, titokzatos értelmű és hatású népi virrasztás: a fény, az élet és szerelem ünnepe. A falu határában rakott nagy tűz mellett még századunk elején is végigülte az év legrövidebb éjszakájának óráit az egész falu, szertartásosan meghatározott ülésrendben (lásd **480.** dal), énekkel, a szerelmes párok boldog egymásra találását eszközlő dalokkal, majd lassú szertartásos táncokkal ünnepelve az év forgása által visszahozott napot, voltaképpen a természet örök ritmusát. A gyűjtők e hajdani, valószínűleg szigorúan kötött rendű ünnepnek és régi pogány, keresztény, népi, műköltészeti elemeket ötvöző verseknek-zenéknek már csak töredékes maradványait találták meg, főként Nyitra-megyei magyar falvakban. Csekély kombinációval azonban ezek az elemek — ha nem

is tudományos biztonsággal, de a gyakorlat számára kellő hitelességgel — elrendezhetők egy folyamatos énekciklusban. Az érdeklődő olvasó a MNT II. kötet XII. fejezetében ellenőrizheti az itt következő rekonstrukciót.

Gyülekezés, az ünnep bejelentése: az év körforgása a nagy ünnepek sora után (a karácsony-húsvét-pünkösd lezárultával) visszahozta „világos szent János” napját is. A ciklusban ismételt felbukkanó „Magyar Ilona” titokzatos alakja a szerelmi költészet gyakori szimbóluma (vö. a görög mondák szép Helénájával!).

479 a

Je-len-ti magát Jé - zus há - romszor esz - tendő - ben,

R. Jé - zus ma-gát úgy je - lent - ge - ti már.

2. Először jelenti nagykarácsony napján. **R.**
3. Másodszor jelenti hangos húsvét napján. **R.**
4. Harmadszor jelenti piros pünkösd napján. **R.**
5. Nagykarácsony napján nagy hóeső esett. **R.**
6. Hangos húsvét napján Duna megáradott. **R.**
7. Piros pünkösd napján rózsza megvirágzott. **R.**

b

Tü-zet megra - kat - ta vi - lá - gos szent Já - nos

R. Fe - hér ha - jú Ma-gyar I - lo - na,

ha - ján fö - lül gyöngyko - szo-rú gyöngy.

A tűz körülülése, az ülésrend kialakítása:

Poco rubato

480

Tü-zet meg-ra-kat - ja vi-lá - gos szent Já - nos,
 vi - lá - golj, vi - lá - golj, csak ad - dig vi - lá - golj,
 míg én nálad le - szek, ha én tő - led el - mék, te is el - a - lud - jál.

Gyorsabb:

Tü-zet megrakatjuk, négyzögre rakatjuk, egyik szegin ülnek szép öregasszonyok,
 másodikon ülnek szép öregemberek,
 harmadikon ülnek szép ifjú legények, negyediken ülnek szép hajadonlányok.
 Selyem sár - ha - jú Magyar Ilo-nának haján felül gyöngykoszorú, gyöngy!

Összeéneklések (valószínűleg a párosítóval közös eredetű szokásrétég):

Parlando
(szóló)

481

Meg - gyú - lan - dó { Bal - kó Pis - tá - nak } kő - há - za.
 { Császár Bor - csá - nak }
Giusto (együtt)
 Olt - suk, olt - suk, jaj ne hagy - juk sze - gi - nye - ket!

(Ugyanígy a többi párra.)

Parlando

482
 var. Ki lo - va - i van - nak a nagy he - gyek a - latt?

 Ott is ott van - nak a Szó - rád Jó - zse - fé!

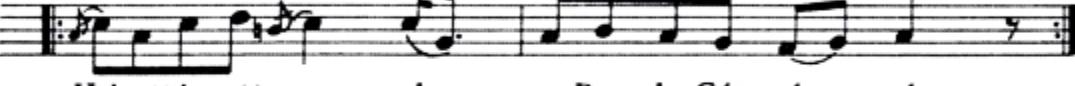
(együtt)
 R. Selyem sár - ha - jú Magyar I - lo - nának haján felül gyöngykoszorú, gyöngy!

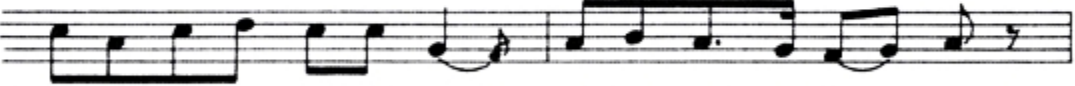
2. Eredj, Dallos Rózsi, térítsd meg az én lovaimat, — én is megtérítem a te lúdjaidat. R.

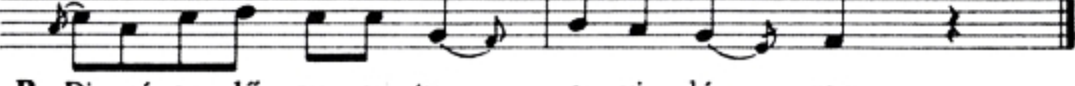
(Majd ugyanúgy a többi párra!)

Poco rubato
(szóló)

483
 Ki ök - re - i esz - nek a nagy he - gyek a - latt?

 Hej, ott is ott esz - nek a Be - de Gás - pá - ré.
 Fordítsd Il - ka, for - dítsd az én ök - re - i - met,

 majd én is el - for - dí - tom a te lud - ja - i - dat.

(együtt, gyorsítva)
 R. Di - csé - ren - dő az a - tyá e vi - lá - gon.

(Ugyanígy több párra.)

Betét: „A Virágok Vetélkedése”. Közben illatos fűveket szórnak a tűzbe:

484 **Lassú**
(szóló)

Ve - te - ke - dik vé - lem há - rom - fé - le vi - rág.
R. Vi - rá - gom, vé - led el - me - gyek,
vi - rá - gom, tű - led el sem ma - ra - dok.

2. Elsőféle virág a rózsa szép virág. **R.**

3. Másikféle virág a búza szép virág. **R.**

4. A harmadik virág a szőlő szép virág. **R.**

5. Ne vetekedj vélem, te búza szép virág, (*megismételve a sort:*) — mert bizony tevéled széles ez világ él. **R.**

6. Ne vetekedj vélem, te szőlő szép virág, — mert bizony tevéled szent misét szolgálnak. **R.**

7. Ne vetekedj vélem, te rózsa szép virág, — mert bizony tevéled lányok dicsekednek. **R.**

A tűz átugrása: a megnevezett párnak — mintegy tisztító tűzpróbán — át kell ugrania a tűzön:

485 **Lassú**

Mely ma-gas volt a fa a ten-ge-ren is ál-tal hajlongott.
á-ga el-á-ga-zott

E-gyik á-ga haj-lott { Bal-kó Pis-ta } ud-va-rá-ba.
{ Császár Bor-csa }

R. Selyem sárhajú Magyar I-lo-na, haján felül gyöngykoszorú, gyöngy!

Vagy ezzel a refrénnel:
Vi-rá-gom vé-led el-me-gyek,
vi-rá-gom, tő-led el sem ma-ra-dok.

Körtáncok és eloslás:

486 a **Giusto**

Ha jén vol-nék a bu-da-i nemes-asz-szony,
el-ső-pör-ném a bu-da-i nagy pi-a-cot.

2. Megöntözném hideg kőkútnak vizével, — behinténém apró pünkösdi rózsával.

3. Rendben ülnek a szép lányok, szép legények, — rendben néznek a tükörbe, a tükörbe.

b

Ha ja tü - kör nem ha - zud - na
 én - ná - lam - nál szebb se vol-na jobb se vol - na.

487 (Andantino)

Hajt-sad szí-vem, hajt - sad, a cse-resz-nye á - gát,
 hogy sza-kaj-jak zöld-ji - ből sze - re - tőm - nek.

2. Szeretőmnek zöldjiből, magamnak javából, — szeretőmnek zöldjiből, szeretőmnek.
3. Ha *ja* gyiő megérik, a levele lehull, — roppan gyiő, mogyoró levél alá.
4. A koloni lányok mind azt éneklük, — hogy dúljön ki a gyiő, a gyiőfa.
5. Lassan csöndíjjetek, ti apró gyiások, — hagy aludjon Mária napfölkeltig.
6. Ahol a nap elnyugszik, Máriában nyugszik, — dicsérendő az Atya e világon.
7. Mária, Mária, a szép szűz Mária, — dicsérendő az Atya e világon.

ARATÁS

Az aratás szertartásos befejezése, az ún. aratóünnep országszerte általános volt; az aratás befejezése után énekelve vonultak annak udvarába, akinek aratását befejezték. Korona alakú koszorút kötöttek kalászból és mezei virágokból, ezt botra tűzve vitte egy ifjú, s átnyújtották a gazdának. Ezen ünnep dalai azonban nem kötöttek, tetszés szerint változtathatók. (MNT II: 333. oldal.)

Kivétel csak a Nyitra-megyei aratódal, melyet munkába menet, onnan jövet vagy pihenő idején énekeltek. Kodály Zoltán kimutatta, hogy ez a nagyszombati gregorián Alleluja-dallam átköltése. De megtalálható a szlovák nép szokás-dallamai között is. Nem dönthető el, melyik nép vette át a másiktól, s melyik alakította közvetlenül a gregoriánból.

488

El - vé - geztük, el - vé - gez - tük az a - ra - tást, az a - ra - tást.

2. Készítsd gazda, készítsd gazda az áldomást, az áldomást.
3. Gazdasszony meg, gazdasszony meg a vacsorát, a vacsorát.
4. Gyerünk rózsám, gyerünk rózsám a szőlőbe, a szőlőbe.
5. Szedjük szőlőt, szedjük szőlőt keszkenőbe, keszkenőbe.
6. Piros almát, piros almát a kezünkbe, a kezünkbe.
7. Csörgő diót, csörgő diót a zsebünkbe, a zsebünkbe.

16. fejezet - XV. NÉVNAPKÖSZÖNTŐK

„Édes *nevem*, drága nevem, Lencsés Borcsám... jó testvérem, mér' hagyta itt minket?” Így kezdi siratóját egy Hont megyei asszony. A *név* az antik világban nem pusztán személyazonosítás vagy igazolványadat, hanem egy személynek összefoglalása, jelzése, sőt megjelenítése. Ezért olvassuk régi történetekben, hogy jelentős személyeknek „égi intés” alapján adnak nevet (így még István királyunk életlegendájában is!), vagy egy jelentős életfordulatkor elvesztik régi nevüket, mintegy leteszik régi énjüket, s új, hivatásukat kifejező nevet kapnak. Valaki nevének megátkozása számukra tényleges fegyvernek számított az illető ellen.

„Drága nevem” — ezt érzi a mai ember is (hiszen amikor fába faragja egy fiatal pár a nevét, ösztönösen még mindig szerelmi varázslatot hajt végre: ahogy nevük összekerül, úgy kerülnek majd a valóságban is együvé a név hordozói); érzi, de alig tudja már azokat a formákat, melyekkel ennek az ősi sejtésnek kifejezést és értelmet adhatna. Mindenesetre: a névnap, a név megköszöntése tiszteletadás és szeretet-kifejezés a név hordozójával szemben. Érdekes, hogy a magyar ember a keresztnévet tartotta fontosabbnak: a névnap hagyományosan bevett voltával szemben a születésnap újkori, formákban kidolgozatlan ajándékozási alkalom.

A névnap jelentőségét természetesen emelte századokon át az is, hogy a keresztnév egyben egy patrónust is kijelölt minden ember mellé. A köszöntők és a köszöntött együtt ünnepelték a patrónus ünnepét is. A névnapköszöntés szokását középkori adatok is őrzik, így pl. elszámolási könyvekben fölírják a köszöntő diákcsoportoknak juttatott ajándékokat. A XVI-XVIII. századi diákkollégiumok lakóinak rendszeres elfoglaltsága a csapatos köszöntés — és rendszeres „koszt-kiegészítése” az ilyenkor kapott ajándék. Így divott ez még a közelmúltban is a hagyományőrző magyar falvakban. Kis csapatok kopogtak be az ünnepelt ajtaján, éneket és köszöntő verset mondtak, mire a gazda illő szóval válaszolt és megkínálta őket. Sőt az idősebb generáció még tartja városban is azt a rendet, hogy névnapján otthonában várja — némi itallal és harapnivalóval — köszöntő barátait. Bizonyára álszerénységnek tartaná, ha a testvéri, közösségi érzületet ápoló szokás gyakorlására megtagadná ezt az alkalmat.

Ha valahol megmaradhatna az éneklésnek népszokásszerű, életbe kapcsolt szerepe, ez éppen a névnapköszöntés lehetne.

489

Fel - tet - szett a haj - nal - csil - lag,
a - mely rég - ó - ta nem vil - log.

2. Esztendeje, hogy nem láttam, — jaj, de szívszakadva vártam.
3. András, András, ne aludjál, — neved napjára virradtál.
4. Vivát! Vivát! Kátsunk vivát! — hogy megértük András napját.
5. Hogy András sokáig éljen, — hogy sok András-napot érjen.
6. Isten éltesen tégedet, — vegye el ellenségedet.

7. Ligetről jöttünk hozzátok, — van-e mézes pálinkátok?

8. Ha nincs mézes, mézeljétek, — s minket is részeltessetek!

9. Töltsd teli hát poharadat, — úgy vigasztald versmondódat.

A névnapköszöntők szövege általában emelkedettebb, de vidám stílust, gondolati és kifejezési módot mutat. A nép itt szívesebben vette át — mert az alkalomhoz illőnek érezte —, a tanultak stílusát; kevésbé nyúlt be alakítóan a szövegezésbe. A dallamokban is érezhető egy izes műzenei stílusnak — az iskolán keresztüli — befogadása és elfogadása. — „Vivát” = latinul: éljen. „Kátsunk” = kiáltunk.

490

El-jöt-tem én jó { es - te, jó es - te, } (István) köszönté - sé-re
reg-gel, jó reg-gel, }
(Ist-ván) légy e - gész - ség - be', Kö - szönt - lek re - mény - ség - be'.

2. Hogy ágyamból felkelék, felkelék, — álmomból felserkenék, — (István) jut az eszembe, — (István) jut az eszembe.

3. (István), ki vagy ez házban, ez házban, — nyisd meg szived valóban, — hallgass mi szavainkra, — szíves kívánságunkra.

4. (Istvánt) az Úr éltesse, éltesse, — hírét-nevét nevelje, — szomorúság ne érje, — éltét messze kerülje.

Próza: Békességgel most e reggel köszöntünk e házhoz, — szomorúság, nyomorúság tőle messze szálljon, — a szép csillag vígan villog az ő karikája, — felvirradtunk víg órára, Istvánnak napjára. —

(Kicsit várakoznak, aztán ajándékot kérnek:) Add ki gazda, add ki, — amit akarsz adni, — nem csak itt kell lenni, — tovább is kell menni.

(Elköszönnek:) Adjon Isten bort, búzát, barackot, kurta farkú malacot, szekerükbe kereket, csutorába feneket, hogy ihassunk eleget az István egészségére!

A

Eljöttünk mi jó reggel ...

B

Eljöttem én jó reggelt ...

A magyar parasztság ugyan nem szereti a körülményeskedést, de van öröklött érzéke az ünnepélyességhez. Éppen abban mutatkozik meg ez az érzék, hogy nem válik merevvé, egyesíteni tudja a természetességet a szertartásossággal. Külön megemlíthető: a hagyományőrző vidékeken fennmaradt szólni-tudás. Egy-egy keresztelő, lakodalom, névnap, közös lakoma alkalmával a házigazda vagy illetékes vendég rögtönzötten is el tudta mondani a kellő köszöntés szavait (pl. pohárköszöntőt) olyan stílusban, — gyakran igen elegáns körmondatokban —, mely egy régi magyar szónoki kultúrának utolsó maradványa. De szinte minden ilyen rítus végén megtalálható (a viszontválaszok után, már az adománykéréshez és vendégeléshez kapcsolódóan) az a hangulatváltás, mely feloldja az ünnepélyességet. — A fenti dallam a névnapköszöntők legrégebb zenei rétegéhez tartozik.

2. Mért nem akar kend felkelni, — velünk egyet mulatozni? — Kelj fel, kelj fel, ha nem kelsz fel, húzunk fel, — nekünk ilyen legény kell.

3. Az egeknek áldott ura — sohase juttassa búra, — hanem, hanem, hanem vig napokat adjon, — mennyből áldás harmatozzon.

4. Ragyogjon élte fáklyája, — virágozzék zöld pálmája, — néki, néki, néki egész életében, — hogy örökké boldog légyen.

A névnapköszöntők közül kiemelt helye van régi szokáskultúránkban az István és János napok megünnepelésének. Nemcsak azért, mert a régen leggyakoribb magyar férfi keresztnevekhez kapcsolódnak, de azért is, mert a karácsonyi gazdagabb társas élet szokásrendjében kapnak helyet (december 26., 27.).

492 *Lassú giusto*

Há-zi-gaz - da a-lu-szol-e? Ily so-ká - ig nyugoszol-e?
 Ser - kenj fel álmodból, és kelj fel ágyadból, mert jöttünk tehozzád!

2. Mondd meg, hogy jó szívvel látsz-e? — s házadba bebocsátasz-e? — mert ha nem, megtérünk, — menjünk, honnan jöttünk, — más szállást keresünk.

3. Kívánjuk, Isten éltesen, — mindenben szerencséltesen, — kívánjuk szívesen, — az Isten éltesen, — az Isten éltesen.

4. Virradtál neved napjára, — óhajtott boldog órádra, — kit rég óhajtottál, — most reájutottál, — víg óráján, amen.

A barokk dallamépítkezés kedves példája: ismételt kezdősorával, szekvenciázó, tagolt középrészével és rövid, összefoglaló zárósorával.

493

Sok számos esz - ten-dő - ket ví-gan el-ér - hess,
 nap - ja - i - dat szám-lál - ni ne lé - gyen ter - hes!
 Az ég har - mat - ja szí - ve - det ú - jít - sa,
 ál - dá - sok ár - ja há - zad el - bo-rít - sa.

3. vsz:
 utolsó ütem
 helyett:
 fogad - jon, fo-gad - jon.

2. Tenéked minden öröm holtig adassék, — amellé meg semmi bú ne barátkozzék, — légyen éltednek virága mind kinyílt, — szíved ne szenvedjen semmi sebes nyílt.

3. Míglen az egek várát nyilván szemlélhesd, — ott aztán az életet jobbal cserélhesd, — az Úr a boldog életben részt adjon, — a szentek serge közükbe fogadjon, fogadjon!

A verbunkost előkészítő XVII-XVIII. századi tánczene stílusában megszólaló dallam.

494

Most ér - kez-tünk ez hely-re, most ér - kez-tünk ez hely - re,
a ver - se - met, é - ne - ke - met mondom ked - vem - re.

2. Áldás szálljon ez házra, — ez háznak gazdájára, — mink eljöttünk virrasztani — X. napjára.

3. Parnasszusnak hegye reng, — Helikonnak völgye peng, — a múzsáknak víg tábora — énekléstől zeng.

4. Reng a föld, ahol állunk, — mert itt egy X.-t látunk, — kinek neve X.Y., — ki előtt állunk.

A történeti előzményekből érthető, ha „népi” névnapköszöntő anyagunkat át- meg átjárják deákos, az iskolai kultúrából beszivárgott motívumok, fordulatok. Parnasszus és Helikon: Apollónak és a Múzsáknak szentelt ókori helyek, ezért a művészetek isteni ihletőinek hajlékai. (A „Helikon” a magyar deákos irodalomban olyan helynek lett jelképes neve, melyben a múzsák, a műveltség megtelepedésével egy értelmes, derűs, emberi életmód alakul ki, pl. a művelt Festetich gróf keszthelyi „Helikona”.) A névnapköszöntők ezeket főlelítve azt jelzik, hogy szerény képességeik szerint egy egyetemesebb örömmek követői, a múzsák hangjának közvetítői az ünneplő közösségben.

495

Ser - kenj fel lan - tos, pen-dítsd ci - te - rá - dat,
in - dítsd é - ke - sen víg - sá - gos nó - tá - dat,
mert í - me fel-de-rült, bú-bá - nat el-ke-rült Szent Mihály napra.

2. Áldd meg, Úristen e háznak gazdáját, segítsd mindenkor ő igaz szándékát, — a paradicsomban, dicső mennyországban — örökké, ámen.

II.I. Rectius vives Licini nequ' altum — semper urgendo, neque dum procellas — cautus horrescis, nimium premendo — litus iniquum, litus iniquum.

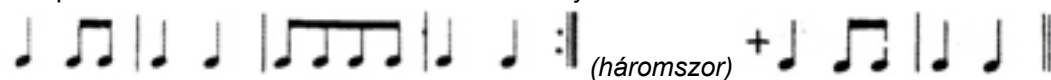
2. Auream quisquis mediocritatem — diligit, tutus caret obsoleti — sordibus tecti, caret invidenda — sobrius aula, sobrius aula.

3. Saepius ventis agigatur ingens — pinus, et celsae graviore casu — decidunt turres, feriuntque summos — fulgura montes, fulgura montes. (Horatius).

Az egyik legősibb és legelegánsabb versformának, a szaffikumnak származéka. Az eredetileg időmértékes antik versképlet (Sappho görög költőnévéhez

fűződik): (háromszor) + a középkorban és a későbbi századokban ilyen ütemezett változatban is tovább élt:

Szótagszámképlete tehát 3x11 (5 + 6), majd 5. Ez a képlet a Horatius-óda Kodály által feldolgozott diák-dallamának, csak éppen az utolsó sor megismétlődik. A forma élénkítésére olykor a harmadik sort kettéosztják (5 + 5 vagy 6 + 6); így az egész képlet: 11,11,10,5 vagy 11,11,12,6.

496 **Parlando**

Az est - vé - li haj - nal - csil - lag föl - ke - lé - se
és a fé - nyes holdnak ö - röm - re jö - vé - se.

The image shows a musical score for a piece titled 'Parlando'. It features a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written on a single staff. The lyrics are written below the staff. The piece is marked '496' and 'Parlando'. There is a circled '7' above the second measure of the first line of music.

2. Beborulásával azért tisztogatja, — sugárit a szép hold nagy kedvvel mutatja.

3. Azért hát serkenj fel estvéli álmodból, — készítsd citerádat régi szokásodból.

4. Melyet veregettéél gyakran vígasságból, — hogy szomorú szíved kivegyed a búból.

5. Nincs is most itt helye annak a nagy búnak, — mivel szép csillaga feljött a Jánosnak.

6. Az Isten éltesse a Jánost sokára, — ne legyen lelkének soha semmi kára.

7. Fejinél lobogjon üdvösség zászlója, — ez az én szívemnek teljes kívánsága.

Középkori sequentia-dallam („Mittit ad Virginem”) származéka. Az eredetileg ötsoros dallam a magyar nyelvű közhasználatban négysorossá vonódott össze, a fordulatok egyszerűbbek lettek és stílusban is modernizálódtak. Jelen formájában a XVII-XVIII. század terméke lehet.

497

Ser-kenj fel ke-gyes nép, mo-so-lyog az haj-nal,
a-rany szál tol-lak-kal rep-des mint egy an-gyal.

2. Ingó-bingó zöld fűszál szépen felöltözik, — liliom rózsával meg is törülközik.

3. Amennyi fűszál van a tarka mezőbe', — annyi áldás szálljon N. fejére.

Próza: Méltó, hogy ez napon N. örüljön, a bút félretegye, örömbé merüljön, mert ma nevenapja csillaga felderült, a rég óhajtott névnap előkerült. Éljen hát sok időt, sok ezer napokat, bú és bánat nélkül töltsé el azokat, szívemből kívánom!

Az előző dallam rokona. A névnapköszöntőhöz szervesen hozzátartozik a dalt követő dikció. (Ha egy dalhoz külön nem közlünk, a másik mellől átvehető.) Amúgy is fontos lenne, hogy ilyen szövegek föllevenítése is segítse egy tagolt, zengő prózai beszédmodor újbóli elterjesztését.

KÉT FÜGGELÉK

Iskolai köszöntő dal ünnepélyes alkalmakra:

498

Te-le szí-vünk öröm-mel, raj-ta ví-gad-junk,
a ke-serv-nek és bú-nak helyt most ne ad-junk,
R. raj-ta, raj-ta, raj-ta hát, raj-ta, ví-gad-junk,
a ke-serv-nek és bú-nak helyt most ne ad-junk!

2. Éljen bölcs igazgatónk számos éven át, — ne ízlelje sohase a bú poharát,
R. rajta, rajta...

3. Éljen a tanári kar boldogan, vígan, — bő része legyen az ég s föld áldásiban,
R. rajta, rajta...

Újkori dallam; szövege XVIII-XIX. századi iskolai hangulatot áraszt.

Éjjeliőr-kiáltás:

499 **Rubato**
 Kilencet vert már az óra, térjetek hát nyugovóra, kilencet vert már az óra.

2. Tűzre, vízre vigyázzatok, — hogy károkat ne valljatok, — hogy károkat ne valljatok.

3. Tízet ütött már az óra, — nincsen írva homlokodra, — mire virradsz fel holnapra.

4. Hallja meg e háznak ura, — tizenegyet vert az óra, — hallja meg e háznak ura.

5. Éjfél után ütött egyet, — már egy nappal értünk többet, — éjfél után ütött egyet.

6. Éjfél után óra kettő, — segítsen meg a teremtő, — éjfél után óra kettő.

7. Éjfél után óra három, — aludjatok, én nem bánom, — de én tovább már nem járom.

8. Négyet ütött már az óra, — ébredj, ébredj kakasszóra, — négyet ütött már az óra.

II.I. Kelj fel, ki voltál szép leány, — e fényes napnak hajnalán, — e szép hajnalnak harmatján.

2. Kelj fel, tedd fel te kontyodat, — már el ne monddad gondodat, — Isten adta kívánt jódat.

A **Aurora lucidissima ...**
 (Kelj föl ki voltál szép leány...)

B **Ó fényességes szép hajnal...**

C **Rubato**
Ó, fényességes szép hajnal...

Ugyan nem a köszöntők közé tartozik, de rokon velük abban, hogy a zene társadalmi-polgári életben betöltött szerepének tanúja. A magyar falvakban egészen századunk közepéig,

korábban a kisvárosokban is, maga a lakosság keresett és alkalmazott az éjszakai csendre, biztonságra felvigyázó őröket. Ezeknek meghatározott útvonalon kellett (fokossal, lámpával felszerelve) végigjárni a falut. Óránkénti kiáltásuk megnyugtatta a lakosokat afelől, hogy őrük szolgálatban van. Éjfélkor — a szellemek órájában — az őr nem kiált. — A dallam régi középkori „Hajnal-ének” változata. Eredeti szövegfunkcióját érzékelteti a XVII. századi „Kelj fel, ki voltál...” és a XVI. századtól kezdve mindmáig népszerű egyházi változat („Ó fényességes szép Hajnal”), advent-hajnali Mária-ének. Ezek a dallamosabban alakított változatok — **A** és **C** —, míg az erdélyi forma — **B** változat — közelebb áll az éjjeliőrök kiáltás-dallamához.

17. fejezet - XVI. LAKODALOM

A házasságkötés: az élet legjelentősebb fordulója. Régebben, mikor az örökölt formák, szövegek, szokások az emberi élet teljesebb tartalmát megélhetőbbé tették, a lakodalom szokásában is ki kellett fejeződnie, hogy nemcsak egy szeretetkapcsolat megpecsételéséről, a remélt egybekelésről van szó, de ez egyben elszakadás az eddigi környezettől, az önálló, felelősségteljes évtizedeknek kezdete. — „Mikor leány voltam, szabad madár voltam...” —, az egész életre szóló döntés: „nem kölcsönvett kenyér, hogy visszaadhatnád, se nem selyemszoknya, hogy kifordíthatnád”. A lakodalom többnapos szertartás-sorozata lehetővé tette, hogy a sokszínű, gazdag tartalom minden eleme külön-külön kibontakozhassék, megfelelő formát kapva az egymást váltó érzelmek teljesebben kifejlődjenek.

A lakodalom emellett megőrizte a hajdani lakomák sok szokását is. Nem pusztán evés-ivás alkalmi voltak azok, hanem színházat, hangversenyt, játékalkalmat jelentő, a közösségi együttlét számtalan színesítő élményét befoglaló kulturális események.

Ezt a kultúrát: az emberi érzelmek, viselkedések, kifejező szövegek és dallamok kultúráját kell megragadnunk az itt következő lakodalmas összeállításban. A lakodalom nem egyformán folyt le vidékenként, egy gyűjtött lakodalom — különösen századunkban, amikor az egyre inkább csak formátlan mulatozássá szegényedett — nem tud igazán képet adni az egészről. Ezért alább egy, bár nem teljes, de mégis több mozzanatot felölelő (fő tartópilléreit nézve a Nyitra-vidékire épülő) dramatikus játékban foglaljuk össze a különböző hagyományokból származó dallam- és szöveganyagot.

Leánykérés. A legény családja a kiválasztott násznagyot küldi el a leányos házhoz, hogy a leányt a legény számára megszerezze.

500 Násznagy: A mi becsületes atyánkfia, NN. kívánván és akarván látni az ő fiának házasságát, előhívatott minket, barátsági szeretettel kérvén, hogy állnánk fia mellett és vennénk feleséget néki.

Parlando

Tisz - te - lem mindnyá - ját és a nász - nagy u - rat,
rö - vi - den el - mon - dom én kí - ván - sá - go - mat.

2. XY. uramnál mi követek vagyunk, — kik NN-nek a nevében járunk.
3. Most pedig általunk ő azt jelenteti, — hogy e lányt hitvesül magának kéreti.
4. Könyörgenék tehát egész becsülettel, — legyenek irántunk annyi szeretettel,
5. hogy lássuk a leányt, azt a szép virágot, — aki XY. szívéen sebet vágott.

6. Ím, itt a szép leány, kinek párja nincsen, — kit el nem cserélnénk semmi drága kincsen.

7. Elsőben kérjük őt jámbor szülőjétől, — azután kérjük őt saját jó szívetől.

8. Tisztelem mindnyáját és násznagy urakat, — röviden elmondtam én kívánságomat.

Majd a leánynak ezt mondja: „Idejövetelünk okát és istenes szándékunkat jól hallottad, s megérthetted, mi végre jöttünk. Azért azt kérdem, szeretnéd-e e becsületes ifjat, s mernéd-e kezedet házasság fejében nyújtani? (*Ha a leány igent mond és kezét nyújtja, így folytatja:*) A mi vőlegényünk ezen dolognak megerősítésére s szeretetének megbizonyítására ezzel a kis ajándékkal kedveskedik, ígérvén magát több és nagyobb szeretet jelének kedves mátkájával való közlésére. (*Átadja a vőlegény ajándékát, a menyasszony pedig keszkenőt ad; a násznagy befejezi:*) Köszöni és szívesen nézi a mi vőlegényünk kedves mátkájának szeretetből adott ajándékát, s tőle telhetőképpen megszolgálni igyekezik.”

A *kézfogó* nyilvános tanúságtétel a fiatalok házassági szándékáról. A meghívott vendégek késő este gyűlnek össze, halkan esznek-isznak, a menyasszony pedig a vendégeknek egyenként kendőt készít elő ajándékképpen. Ezeket átadja egy „szószólónak”, aki azokat egyenként elővéve így szólítja a soronkövetkező vendéget:

501 „Kedves NN. Uram, íme, a mi menyasszonyunk nem kívánja hiába a kegyelmed fáradságát, hanem ezzel a kendővel kíván kedveskedni, s azt tudakoztatja általam, hogy inkább örül-e kegyelmed az ő jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint ennek a csekély múlandó jószágnak?”

A *vendég így felel, átvéve a kendőt:* „Inkább örülök az ő kegyelme jó hírének, nevének, becsületének, világban való életének, mint e csekély múlandó jószágnak.”

Mindez a legnagyobb komolysággal megy végbe. Amint megvolt a kézfogó, a vendégek hajnalig lakomáznak, majd ezt a *hajnalozó éneket* éneklik:

Rubato

Ő-szi harmat, hideg e - ső, őszel é - rik meg a sző - lő,
ha meg-é-rik, bornak szűrik, Potus Annit férjhez ké - rik. Ijju!

2. Kettő, kettő, tizenkettő, — de szép ez a jegy-keszkenő, — Potus Anni adta jegybe — a Kostyál János zsebébe.

3. Ez a legény megkérte, — Kostyál János nem engedte, — a foglalót is rátette, — mégis magáénak tette.

4. Adjon Isten egészséget, — köszönjük a vendégséget, — köszönjük a vendégséget, — hozzánk való szívességet.

Dunnatöltés, télizöld-szedés. A jegyesség ideje alatt a menyasszony örömmel készül a lakodalomra, s leánypajtásaival össze-összejönnek tollat fosztani az ágyneműhöz. A lakodalom előtt pedig kimennek az erdőbe télizöldért, hogy majd abból csináljanak koszorút a násznagynak nyakába, bokrétát a többi vendégnek. Eközben éneklük (1—6. vers a dunnatöltésre, a 7. a télizöldszedésre vonatkozik):

502 **Rubato**

(1-6.) Ó én édes a - rany - ka - csám, ha ki - repülsz udva - romból,
ha ki - re - pülsz udva - romból, hol lesz néked leszáll - lá - sod?

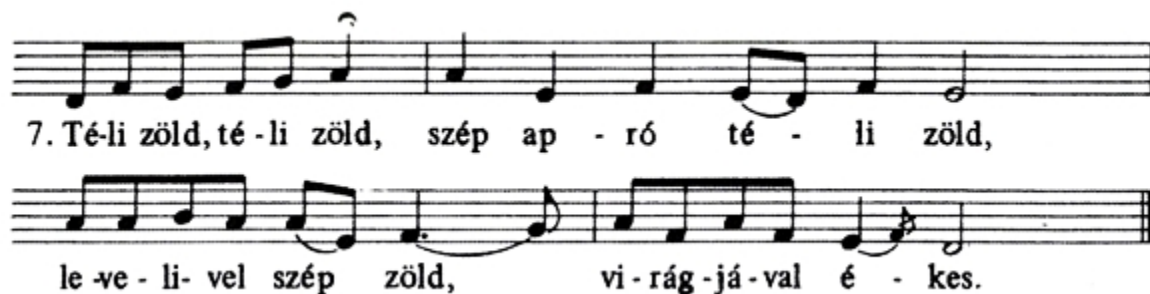
2. Hol lesz néked leszállásod? — Kostyál János udvarába, — udvarának közepibe, — a házának négyszögibe.

3. Potus Anni koszorúját — Duna vize háborgatja, — Duna vize háborgatja, — lassú eső mosogatja.

4. Potus Anni háza előtt — egy szép kiskert kerekedik, — egy szép kiskert kerekedik, — abba rózsza nevelkedik.

5. Arra mene Kostyál János, — leszakajtá a szép rózsát, — szóval mondja Potus Anni: — ne szakajtsd le a szép rózsát!

6. Potus Anni háza felett — égi madarak sípolnak, — sem ezüstér', sem aranyér' — csak a szép leány kedvéér'.

7. Té-li zöld, té - li zöld, szép ap - ró té - li zöld,
le - ve - li - vel szép zöld, vi - rág - já - val é - kes.

Ágyvitel. A lakodalom előtt a vőlegényes háztól szekereket küldenek, hogy a menyasszony ágját, bútorait kikérjék és ünnepi menetben átvigyék új lakóhelyére. Közben efféléket énekelnek:

503 **Poco rubato**

Csiko - rog a sze - kér, széphat ö - kör - húz - za,
 3.vsz. mel - let - te egy bar - na le - gény könnye - it hul - lat - ja,
 mellett - te egy barna legény könnye - it hul - lat - ja.

2. Ne sírj, barna legény, ne hullasd a könnyed, — mert akit szerettél, nem szeret, csak téged, — mert akit szerettél, nem szeret, csak téged.

3. Piros pántlikámat fújdogálja ja szél, — köszönöm, galambom, hogy eddig szerettél, — köszönöm, galambom, hogy eddig szerettél.

Esküvő. A vőlegényt és menyasszonyt külön-külön ünnepi menetben kísérik az esküvőre, majd az esküvő után vissza, most még saját házába. Eközben éneklük a következő dalokat:

504

A vő - rös fo - lyó - ka fel - fu - tott a fá - ra,
 ü - re - sen ma - radt a Po - tus - né nagy há - za.

2. Kivették belőle a ház ékességét, — az édesanyának a gyönyörűségét.

3. Nézzed, Anni, nézzed a ---i tornyot, — az alatt teszed le a te leányságod.

4. Most gondold meg sorját, elejét, utóját, — hogy kivel kötöd be két szemed világát.

5. Nem kölcsönvett kenyér, hogy visszaadhatnád, — se nem selyemszoknya, hogy kifordíthatnád.

6. Míg én leány voltam, szabad madár voltam, — de most asszony leszek, halálíg rab leszek.

7. Elmondtad a hitet, jól viseld magadat, — jóra viszi Isten a te utaidat.

8. Gerlemadár szállott Potus háza felett, — most köszönd meg Anni, hogy itt felneveltek.

505

i temp-lom e - lőtt
há - rom - á - gú di - ó - fa nőtt,
há - rom á - ga, hat le - ve - le,
Já - nos a vő - le - gény } ne - ve.
An - ni a meny - asz - szony }

2. Áldd meg Isten azt a papot, — aki minket összeadott, — soha nem ismertük egymást, — mégis ránk adta az áldást.

3. Édesanyám rózsafája, — én voltam a legszebb ága, — de egy legény leszakajtott, — kalapjánál elhervasztott.

4. Addig éltem világomat, — míg szél fújta pántlikámat, — de ha fújja kiskendőmet, — búval töltöm életemet.

5. Már én mostan csak azt várom, — kocsi jöjjön értem három, — lovas legény tizenhárom, — tizennegyedik a párom.

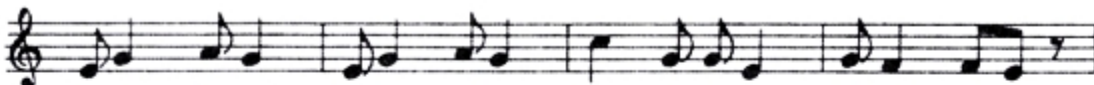
6. Túl vagyok már a kőhídon, — édesanyám, ne sirasson, — ha sirat engem, már késő, — utolért a záporoső.

Kikérés és a menyasszony átkísérése. Esküvő után mindkét háznál kevéskét esznek a vendégek, majd a vőlegény násznépe elmegy a menyasszonyért. Közben efféléket énekelnek:

506

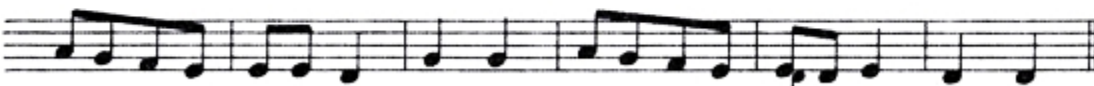
A menyasszony li - li - om, i - lyen kéne mi - li - om,
a menyasszony szép vi - rág, ko - szorú - ja gyöngyi - rág.

2. Piros a két orcája, — boldog, aki meglássa, — boldog az a vőlegény, — ki azt mondja: az enyém.

507 Jönnek, jönnek, majd el - visznek, hol a pártám, hogy ké - szül-jek,
 ökör szekér a ka - pu-ba, a vőlegény az aj - tó-ba,
 a meny - asz - szony az ab - lak-ba.

2. Nyisd ki ajtód, kit bezártál, — most jön, akit régen vártál, — régen vártál, óhajtottál, — régen vártál, óhajtottál, — szívedbe is befogadtál.

Megérkeznek a menyasszonyos házhoz:

508 Mér' jöttetek vi - dé - ki - ek, mér' jöt-te-tek vi - dé - ki - ek,

2. Nem jöttünk mink várat venni, — nem jöttünk mink várat venni, — csak jöttünk mink szép lányt nézni, — csak jöttünk mink szép lányt nézni.

Ott azonban bezárják az ajtót és tréfás vita kezdődik a két násznép között.

509 Nyis - sá - tok ki aj - tó - to - kat, nem va-gyok én ör - dög,
 hó-nom a - latt da - rab ka - lács, még ab - ból is tö - rök.

Bentről felelik:

510

Ne verd azt az aj - tót, nem te csi - nál - tat - tad
a - pád kó - dul - ni járt, a - la - mizs - nát ad - tam.

2. (*Kint:*) Mindig tátva a szád, mint a kutya szája, — olyan hosszú nyelved, mint a szamár nyelve!

3. (*Bent:*) Te is meg tudsz szólani valakit, te csuda, — a falu közepin ugatsz, mint egy kutya!

4. (*Kint:*) Harapj a kezembe, az lesz egy jó falat, — töröld meg a szádat, mert zsirosan marad!

5. (*Bent:*) Alvégi asszonyok nem tudnak dolgozni, — csak a napot nézik, mikor fog nyugodni!

6. (*Kint:*) Nincsen a világon annyi apró betű, — mint a te fejedben serke, bolha, tetű.

7. (*Bent:*) Ne pirongass engem utca hosszájába, — megölelhetsz engem a pitvarajtóba.

8. (*Kint:*) Adjatok, adjatok, minek is tartjátok? — máma a tiétek, holnap meg a miénk.

9. (*Bent:*) Nem adjuk, nem adjuk, nem korpával tartjuk, — zsemlével etetjük, borral itatgatjuk!

Végül a vőlegény apját, keresztapját, tekintélyesebb férfi rokonait beengedik, a többiek kinnmaradnak, s az udvaron táncolnak. Leültetik őket az asztalhoz, s elkezdnek tárgyalni ilyenformán:

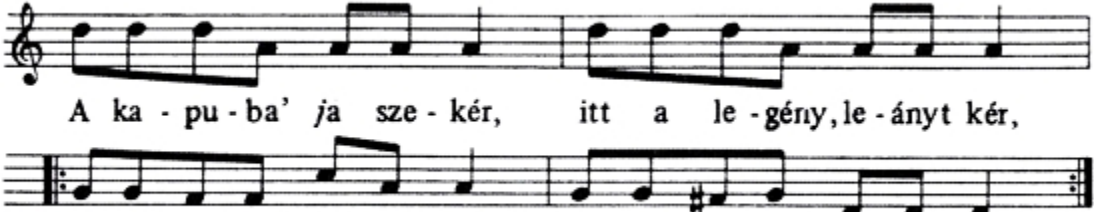
— Mit kerestek itt, ti idegenek, mi titeket nem ismerünk, nem is láttunk soha.

— Nem akarunk mi se enni, sem inni, csak láttunk egy fehér galambot, előttünk röpült, és ide szállt le, azért jöttünk.

— Itt nincs és mi nem láttuk, talán éhesek voltatok és azért láttátok ti galambnak.

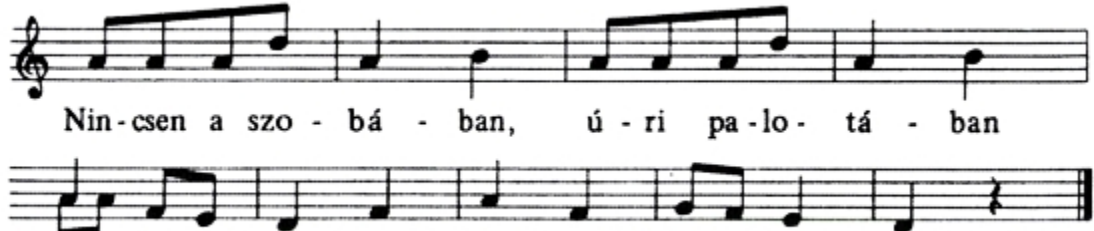
És így tovább veszekszenek; de a végén csak megegyeznek. Annál tovább tart, minél jobban meg tudják játszani az apák. Mikor megbékélnek, a nyoszolyólányok a két apának a nyakába zöld ágakból koszorút tesznek, s azért képletesen fizetni is kell. A vacsora alatt végig nyakukban van a koszorú. Míg az apák vendégeskednek, a násznép az udvarban táncol, a menyasszony ládáját meg fölrajkák a szekérre.

511
 A ka - pu - ba' ja sze - kér, itt a le - gény, le - ányt kér,
 de a le - ány azt mond - ja, nem me - nyek férj - hez so - ha.

2. Párnahaja szövetlen, — derékalja tötetlen, — a tollúja a tóba, — a vadréce hordozza.

3. Örömanya, jöjjön ki, — hogy az ajtót nyissa ki, — engedje be a vejét, — a lánya szeretőjét.

512
 Nin - csen a szo - bá - ban, ú - ri pa - lo - tá - ban
 szebb vő - le - gény - nél, a szép Jan - csi - ká - nál.

2. Mellette menyasszony, Potus Anni asszony — mosolyog kegyesen, nevet örömeiben.

A vendégeskedés közben a menyasszony, illetve nevében egy jóhangú énekes, elbúcsúzik a szülőktől, rokonoktól, lánybarátoktól.

Parlando
 513
 Vaj - da, he - ge - dűk - nek áll - jon meg zen - gé - se,
 a sar - kan - tyúk - nak is szűn - jön meg pen - gé - se,
 mert bú - csú - zá - som - nak most lé - szen kez - dé - se,
 le - gyünk csendes - ség - be' míg lé - szen vég - zé - se!

2. Fényesen süttött rám mái piros hajnal, — örömmel üdvözlöm ártatlan szívemet, — végső búcsúzásra indítom nyelvemet, — szeretet jelére adtam jobb kezemet.

3. Valakiket idehozott a szeretet, — kérem, szavaimra vessenek figyelmet, — nekem is életem derült hajnalába — akadtam életem jövőndő párjára.

4. Akarok indulni annak szállására, — akarok indulni annak szállására, — besötétült az ég, az idő változik, — csak a bú sokasul, s az öröm távozik.

5. Kedves édesapám, tudom, mint szerettél, — mint gyenge virágot, ápoltál, neveltél, — jóra tanítottál, a rossztól intettél, — a házasságra engem segítettél.

6. Hát hozzád mit szólnak, kedves édesanyám? — ki voltál egykoron gondoskodó dajkám, — tudom, hogy nagyon fáj anyai szívednek, — midőn elválását látod gyermekednek.

7. Kedves dajkám voltál, szüntelen szerettél, — jóra tanítottál, a rossztól intettél, — mint anya leánnyal vélem cselekedtél, — most pedig magamat szárnyamra eresztél.

8. Kedves lánybarátim, hozzátok fordulok, — ha reátok nézek, akkor megújulok, — de azon szívembe már nagyon búsulok, — hogy seregetektől más útra indulok.

9. Most könnyes szemekkel körülöttem álltok, — Istentől nektek is minden jót kívánok, — az itt maradóknak kívánunk jó kedvet, — nekünk, utasoknak boldog megérkezést!

514 **Rubato**

A - mott jön egy ko - csi, fény - lik az ol - da - la,
fény - lik az ol - da - la, négy ló van be - fog - va.

2. Benne ül egy szép lány, — hazavivő szép lány, — benne ül egy szép lány, — hazavivő szép lány.

3. Fonjad anyám, fonjad — sár fodor hajamat, — hadd tegyék fejemre — gyöngyös koszorúmat.

4. Készítsd anyám, készítsd — bujdosó ruhámat, — hadd találjam készen, ha útra indulok.

5. Útra indulásim, — nagy szívszakadásim, — útra indulásim, — nagy szívszakadásim.

6. Jaj, Anni pajtásom, — szerelmes virágom! — szánol-e megválni — te édesanyádtól?

7. Jaj, dehogynem szánom, — majd hogy meg nem halok, — kő volna a szívem,
— mégis megrepedne.

8. Jaj, Anni pajtásom, — szerelmes virágom! — szánol-e megválni — te
lyánybarátidtól?

9. Jaj, dehogynem szánom, — majd hogy meg nem halok, — kő volna a szívem,
— mégis megrepedne.

Az anya a halottsiratók módján vesz búcsút leányától:

515 **Parlando**

Ked-ves lá - nyom, szép vi - rá - gom, gyö - nyö - rű an - gya - lom!

Jaj, ugyan hogy váljak meg tő - led, szép lányom, kedves szép vi - rá - gom?

Ugyan mér' kellett ezt nekem meg - ér - ni, kedves é - des lá - nyom!

hogy én té - ged i - lyen hamar férjhez ad - lak, gyönyörű an - gyalom?

Nekem szép an - gya - lom, ked - ves é - des lá - nyom!

Jaj, u - gyan mi - nő he - lyed lesz, ked - ves lá - nyom?

U - gyan mi - nő ház, csa - lád kö - zé visz - nek?

Jaj mér' nem tudhatom e - lő - re, hogy minő csa - lád kö - zé ju - tol?

Nekem a - ra - nyos szép lá - nyom, gyönyö - rű vi - rá - gom,

a - kit én még a szél - nek se hagy - tam vol - na meg - fúj - ni,

ha a szél e - lej - be áll - hat - tam vol - na, ked - ves é - des lá - nyom!

Most a más ke - zi - re ad - lak, más vi - se - li gon - dod!

De ugyan hogy bánnak veled, nekem engedelmes, kedves édes lányom?

A menyasszony elkészül az útra, közben éneklük:

516 *Poco rubato*

Csörög a kocsi, csattog az os-tor, jaj már értem jönnek,
R. I-de-gen föld, i-de-gen ország, fogadj engem hoz - zád!

2. Isten legyen hozzád, édes kedves apám, tőled meg kell válnom, R.

3. Isten legyen hozzád, édes kedves anyám, tőled meg kell válnom, R.

4. Isten legyen hozzád, édes kis testvérem, tőled meg kell válnom, R.

A menyasszonyt útnak indítják:

517 *Poco rubato*

Felnőtt az út mellett két szál ma-jo - rán - na,
nem sze-re - ti föld-jét, el a - kar buj - dos - ni,
a nap - tól, a hold - től bú - csút a-kar ven - ni.

2. Búcsúzz, Anni, búcsúzz, apádtul, anyádtul, — apádtul, anyádtul, leánybarátidtól, — leánybarátidtól, leány-tenmagadtól.

Megindul az egész menet a vőlegényes ház felé, közben efféléket énekelnek:

518

Zö - rög a ko - csi, pat - togtat Jan - csi, ta-lán ér - tem jönnek,
jaj é - des - a - nyám, kedves szülő daj - kám, de hamar elvisznek.

2. Kocsira ládát, hegyibe a dunnát, magam is felülök, — jaj, édesanyám, kedves szülő dajkám, az Isten áldjon meg.

519 É - des-a-nyám ró-zsa - fá-ja, é - desanyám ró-zsa - fá-ja,
 én vol - tam a legszebb lánya, én vol - tam a legszebb lá-nya.

2. Kihajlottam az utcára, ./ — a legények bosszújára, ./.

3. De egy betyár leszakított, ./ — kalapjába elhervasztott, ./.

4. Kifelé áll kocsink rúdja, ./ — elmegyünk mi messze útra, ./.

520 Le-pedős-ke, pár-nács - ka, be szép bor-zas lá - nyocs-ka,
 neked a - dom pár - ná - mat, ne szeresd a ró - zsá - mat,
 ne szeresd a ró - zsá - mat.

2. Sír a kislány a kocsiba' — mikor viszik más faluba, — üres láda az ajtóba' — lusta kislány a kocsiba', — lusta kislány a kocsiba'.

3. Édes szemem, mért aludtál? — édes kezem, mért nem fontál? — mer' hogyha te fontál volna, — több lepedőt kaptál volna, — több lepedőt kaptál volna.

Lakoma. Megérkezve a házba mennek, asztalhoz telepednek. Az egyes fogásokat a vőfély versezettel hozza és hozatja az asztalra. Először botjának kopogásával jelt ad, hogy csendesedjen el minden zaj és muzsika. A násznép elnémul, a vőfély megállapodván az ajtó küszöbénél, szólni kezd:

— Uram, uram, násznagy uram, kegyelmedhez való szóm volna, ha meghallgatná kend.

— Igenis meghallgatom.

— Van-e ez háznak násznagya vagy gazdája, e bégyült seregnek igazgatására? benyújtandó szómnak meghallgatására, jókívánságomnak elfogadására?

— Igenis vagyon.

— Láttam én iszonyú éhségét e népnek, — min adám magamat nagy keserűségnek, — bújdosván eljártam kerektségét földnek, — gyülekezetével kicsiny seregemnek. Végre Isten vive igen boldog helyre, — tejjel-mézzel folyó Kánánnak földjére, — hol találék kegyes könyörülő férfi s asszony népre — és nemzetségre. Akik engem látván akképpen szólának, — hogy az éhes népek kiéi volnának? — én felelék: ezek mind ---i lakosok, — de az éhség miatt van nagy búsulásuk. Ezt hallván minekünk eledelt adának, — füge- s mazsolával meggazdagítának, — kenyeret, húst bőven zsákunkba adának, — ily nagy emberséggel visszabocsátának. Melyből kelmeteknek is bőven részt hoztunk, — azért ha szívesen mi bébocsáttatunk, — az éhező népnek vigasztalást nyújtunk, — ha nem, majd ezennel másfelé utazunk. De a vacsoráló ház látom, elkészült, — a háznak szélein sok asztal felépült, — tiszta abroszokkal föle megékesült, — jóllehet azelőtt éhségtől kirémült. Elkészült asztalra tányérokot adtam, — kalács, cipó bőségével megrakattam, — kést, kanált melléje helyesen hordattam, — azért ha már megengedné násznagy uram, — a hozott eledelt szívesen beadom, — ami az én tisztem, azt el nem mulasztom, — szorgalmatossággal a népet biztatom, — öröme szívüket ekképpen indítom:

Az első tál étel a bagoly-nyerítés, — ezt fogja követni a kemencenyögés, — csirke ordítása és borjú-köhögés, — végre megérkezik sűrű kocszörgés. Odakünn egy vaddisznó van megláncolva, — két beteges bolha lesz a nyársra húzva, — sült pecsenye helyett nagy fejszének foka, — hetvenhét esztendő keréknek az agya. Itt a forró leves, az étkek alapja, — vigyázzon szájára, aki ezt bekapja, — ez a kis csibiske tegnap kaparhatott, — máma a levesbe hogy megkopaszodott!

(Amikor a második tált hozza:) Jó a sült pecsenye a vajas kásával, — a sárgarépa is disznónak farkával, — itt a sült pecsenye a vajas kásával, — aki ebből eszik, forduljon hasznára.

(A harmadik tál ételt hozza:) Itt van násznagy uram a harmadik étel, — míg más következik, éljék egészséggel, — szívesen adja ezt a háznak gazdája, — ételét, italát tőlünk nem sajnálja.

A sült kakas behozatalát „osztó”-ének kíséri:

521

Felhozták a ka - kast szép ta - ré - já - val,
 hagy él - jen a ka - kas, hagy él - jen;
 R. Ó, hagy él - jen, él - de - gél - jen,
 hagy él - jen a ka - kas hagy él - jen!

2. A fejit adjuk a fejeseknek, hagy éljen a kakas, hagy éljen; **R.**
3. A nyakát adjuk a nyakasaknak, hagy éljen a kakas, hagy éljen; **R.**
4. A lábát adjuk a lábasaknak, hagy éljen a kakas, hagy éljen; **R.**
5. A szemit adjuk a szemeseknek, hagy éljen a kakas, hagy éljen; **R.**

Köszöntő énekek. A lakoma közben köszöntő énekek is elhangzanak:

Poco rubato

522

Arany-bárány a szép le-ány, o-lyan é - kes, mint a már - vány,
 en - ge-delmes, mint a bá - rány, nem hamis, mint az o-rosz-lán.

2. Szereti is mind a világ, — mert drágalátos gyöngyvirág, — legeslegszebb leány biz ez, — nagyon illik szép legényhez.
3. Becsülők járnak utána, — míg neve Kata, Zsuzsána, — kilenc faluba' sincs párja, — a táncot is könnyen járja.
4. Fialat legényhez illik, — a menyasszony úgy tündöklök, — mint az arany vagy sárga réz, — sokkal édesebb, mint a méz.
5. Kánaán földjéről hoztuk, — mindenfelől tudakoztuk, — mint a nyulat, úgy nyomoztuk, — a szekeren is hordoztuk.
6. Nyargaltunk vele a fagyon, — de maga se bánta nagyon, — igen kedvünk szerint való, — méltó érte a foglaló.

7. Töltsünk bort a poharába, — úgy öntözzessük szájába, — ne fáradjék érte maga, — nem szédíti meg a szaga.

8. A menyasszony áldomását — most isszuk meg, s eszünk kását, — a menyasszony legelői ül, — talán máris táncra készül.

9. Zendítsétek a muzsikát, — táncoltassuk meg Zsuzsikát, — Örzsikét, Sárát, Katicát, — Íme hozta el Rózácskát.

523

Is-ten áldjon meg Pé-ter, Pál, Isten áldjon meg Péter, Pál,
 hej, nemzetséges virág - szál, hej, nemzetséges virág - szál!

2. Hej, jobb az Isten nálunknál, — hej, jobb az Isten nálunknál, — sejt, csak maradjon házuknál, — sejt, csak maradjon házuknál.

524

Ad - jon Is - ten jó es - tét an - nak az a - nyá - nak,
 ki a lá - nyát ne - vel - te ne - kem, nem ma - gá - nak.

Dalok, játékok. A lakomát különböző játékok, alkalmi énekek színesítik, régi lakomás szokások maradványaképpen. Ezek egy része szorosabban kapcsolódik a lakodalmi alkalomhoz, mások kötetlenebbek. A házasodni induló legény szájába adott ének voltaképpen arról szól, milyen ne legyen az új asszony:

Poco rubato

525

Egészség - gel jó ba - rá - tom, mert megin - nád, amint lá - tom,
 egészsé - günk amint vol - na, csak az Isten, a jó Is - ten el ne hagyna!

2. Könnyű venni feleséget, — holtig tartó ellenséget, — de nem tudod, hogy lesz élted, — csalfa lesz-e, jámbor lesz-e a te feleséged.

3. Ha szépet véssz, soknak tetszik, — hol nem véled, ott megjegyzik, — a derekát átölelik, — még azonban titkon-titkon mézed is megeszik.

4. Ha csúnyát véssz, nem szereted, — gyalázatos lesz életed, — még jó szemmel sem tekinted, — mert te aztat tiszta szívből sohasem szereted.

5. Fiatalt véssz, tanítnod kell, — azzal is időt töltesz el, — reggel a csordát hajtják el, — még akkor is csak azt mondja: ne kelj fel mellőlem!

6. Ha vénasszonyt fogsz elvenni, — ámbár sok pénze fog lenni, — halálát nem győződ várni, — a vénasszonyt, öregasszonyt nehéz megölelni.

7. Ha szegényt véssz, mivel éltek? — mit kerestek, megeszitek, — kanál, tányér, mit szereztek, — még az édes, édes méz is keserű lesz nektek.

8. Gazdagabbat véssz magadnál? — asszonymódon rajtad regnál, — békesség nem lesz házadnál, — mert az asszony mindig följebb hajaz a gazdagnál.

9. Kinek van jó felesége, — híre, neve, becsületje, — híre, neve, becsületje, — nevelkedik, nevelkedik ég alatt mindene.

526

El ké - ne in - dul - ni, meg kén há - za - sod - ni,
de még az a kér - dés, kit ké - ne el - ven - ni?
Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, kit ké - ne el - ven - ni?

2. Ha kisasszonyt veszek, nem tud szőni, fonni, — jaj, de szégyen nekem pénzér gatyát venni. Jaj... pénzér' gatyát venni.

3. Ha öreget kérek, az mindig szomorú, — annak minden szava egy égháború. Jaj... egy égháború.

4. Ha gazdagot kérek, mindig csak azt hányja, — hogy „az enyémből élsz, ebadta hitványa”. Jaj... ebadta hitványa.

5. Ha szegényt megkérek, avval mit csináljak? — Egy kóduzból kettőt tehát mért csináljak? Jaj... tehát mért csináljak?

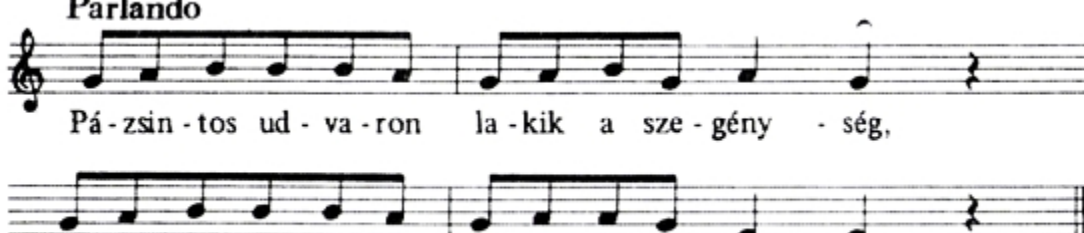
6. Istenem, Istenem, ugyan mit csináljak? — Legénykedjem-e még, vagy megházasodjak? Jaj... vagy megházasodjak?

7. Az az egy reménység táplál ezután is, — jó lesz a legénység nékem továbbra is, — Jaj... nékem továbbra is.

Hasonló a rossz gazdasszonyról szóló ének is:

527 **Parlando**

Pá - zsin - tos ud - va - ron la - kik a sze - gény - ség,
ott a ka - ma - rá - ba bé - szo - rult a szük - ség.

2. Hogyha oda bemész, valaha a házhoz, — ottan a gazdasszony rugdos a kutyához.

3. Kérdezed, félrenéz, szól egyet tíz szódhoz, — ne kívánd vendégül ülni asztalához.

4. Ahol a nagy leány borzas fővel szítál, — a lisztláng a fején, mint malomban, úgy áll,

5. dagasztván az ingét nem meri feltűrni, — mert fél, hogy meglátják rút, koszmós könyököt,

6. három hétben egyszer fésűli meg haját, — három hétben egyszer sepri meg a házát,

7. akkor is előtted igen sietséggel, — találsz az ágya alatt sok szemetet széjjel,

8. ahun az udvaron ványadt ebet találsz, — a házban a puckon borzas szőrű macskát,

9. ágyat vígy magaddal, ha ott hálni megszálpsz, — mert tetvesen kelsz föl, ha ágyukon meghálsz.

10. Ahun a gyermekek jó későn felkelnek, — csipás még a szemük, úgy kenyeret kérnek,

11. hidd el, hogy ott lakik részeges rossz asszony, — sokfelé faluban, vagy kocsmában vagy.

A házassuló legény dalának visszafordítása a virágszedő két lány éneke:

528

El - ment a két lány vi - rá - got szed - ni,
 el - in - du - lá - nak, kez - dé - nek men - ni,
 e - gyik a más - tól kez - dé kér - dez - ni:
 ki volt az es - te té - ged ké - ret - ni?

2. Már engem, mátká, tízen kérettek, — adj jó tanácsot árva fejemnek, — hogy tizük közül melyikhez menjek, — hogy virág helyett kórót ne szedjek.

3. A legelsőnek János a neve, — annak szívemben megvan szerelme, — inkább szeretném őtet kedvembe, — ha lépett volna Vénus kertjébe.

4. Másik Sámuel, azzal én szívem — meg nem nyughatik véle én lelkem, — lám azelőtt is legkisebb vétkem — el nem szenvedte ok nélkül nékem.

5. A harmadiknak a neve Zsigmond, — ha megharagszik, ő lustának mond, — léssen kezében korbács és dorong, — száll a fejemre keserves nagy gond.

6. A negyediknek a neve István, — abban az a kár, hogy igen hitvány, — ha lefekszik is a jobb oldalán, — ő nyugalmat sohase talál.

7. Ötödik Péter, az igen fősvény, — annak a háza tudom, hogy sövény, — ha ahhoz megyek, perpatvar léssen, — jaj léssen nékem egész életem.

8. Hatodik Ferenc, bátyja Jánosnak, — az sem szereti nyelit ásónak, — nem is rossz fia a sernek, bornak, — felit se alussza ki éjszakának.

9. Györgyöt szeretném, az jó játékos, — annak ruhája tudom, aranyos, — paripája is van, hatvan talléros, — a konyhája is mindenkor zsíros.

10. Gábort szeretem, mert nem utolsó, — látom, keziben van boroskorsó, — szép leányokkal igen játszadó, — és azok után igen kapdosó.

11. Kilencedik András, ki hűségesen, — ki hűségesen szedte hálóját, — hogy megfoghassa kedves galambját, — régen óhajtja kedves galambját.

12. Tizedik Mihály, most is óhajtom, — vélem tett jókért meg is siratom, — mert ő volt nékem igaz gyámolom, — ő szép személyit magamnak tartom.

Más, szintén lakodalomra illő szövegek:

II.1. Arany, ezüstért, cifra ruháért — leányt el ne végy koszorújáért, — inkább szeressed jámborságáért, — előtted való szép járásáért.

2. Jóllehet én ezt még nem próbáltam, — de jó barátom házánál láttam, — az asszony dolgot ott megtanultam, — urához ilyen szavát hallottam:

3. Mondá urának: egyél, ha hoztál, — üres konyhára mért házasodtál? — hogy megkészítsem, monddjad, mit adtál? — egyél kenyeret, nincs egyéb annál!

4. A szegény férfi nem tud mit tenni, — szégyenletében a vizet veszi, — száraz kenyerét avval öntözi, — az asszony dolgát sírva könnyezi.

5. Erőtlen lévén ne hágj nagy fára, — mert visszaesel fejed lágyára, — jól van, ezt mondom, de nem próbáltam, — sok jó emberem házánál jártam.

6. Isten áldjon meg, én jó barátom, — jó hitvestársat szívből kívánok, — a házasságra volt kedved, látom, — azért a rendet tartsd meg, tanácslom.

7. Ne nézz a lányka táncos lábára, — és ne higj az ő mézes szavára, — inkább nézz az ő indulatjára, — tanulj szert tenni szíve titkára.

III. 1. Hej, dudu lencse, Horváth Mariska, — pecsenyesütő Sallai Kata, — három pénzt dobtam a cimbalomra, — mégse jutottam az első táncra.

2. Előfordítom Kapula Gyurkát, — kezébe adom Sallai Katát, — forgasd meg, forgasd, karika-módra, — ugrasd meg, ugrasd, szép legénymódra.

A

Egyszer két leány ...

B

Egyszer két lányok ...

C

Elment a két lány...

Az „igaz Messiásról” szóló éneket szintén lakodalomban éneklük a legszívesebben, hiszen a fordulatos, kedves szövegen túl bibliai idézettel igazolja a lakodalmi vidámságot:

529

Az i - gaz Mes - si - ás már el - jött,

sok - fé - le cso - dá - kat köz - tünk tött,

a vi - zet is bor - rá tet - te, a nász - né - pet ven - dé - gel - te

Ká - na menyegző - ben, a nagy ven - dég - ség - ben.

2. Ott nagy lakodalmat kezdenek, — Jézust is meghívták vendégnek, — őt követték tanítványi, mint a tyúkot a fiai, **R.** Kána...

3. Az első tál ételt felhozták, — Jézust is azonnal kínálták, — mindenben tetszett az éték, csak a borban volt a vétek, **R.**

4. Jézus, hogy vígasságot tenne, — Szűzanya kérése meglenne, — parancsolá meríteni, kútból hat vedret tölteni, **R.**

5. A szolgák is frissen siettek, — kútból hat vedreket töltöttek, — Jézus borra változtatá, első csodáját mutatá, **R.**

6. A bort mindnyájan megkóstolták, — nosza rajta, vígan kínálják, — hej, de jó bor ez az új bor, sokkal jobb bor, mint az óbor, **R.**

7. Péter is Jakabbal vígan van, — köszönti Andrásra nagy vígan, — meg se törli a bajuszát, üresíti a poharát, **R.**

8. János a poharat vigyázza, — soká kerül, nehezen várja, — Jakab elől elragadja, szomjú torkára fölhaltja, **R.**

9. Simon Tádeusnak azt mondja: — tölts kulacsra, jó lesz holnapra, — mert a jó bor hamar elfogy, bárcsak volna néha egy korty, **R.**

10. Judás Iskariót hogy látja, — hogy ötet senki sem kínálja, — teletölti ő a kondért és iszik a vőlegényért, **R.**

11. A kis Jakab a nagy Jakabbal, — ölelgetik egymást orcával, — mondja: gyomrunk sokszor kordul, igyunk tehát a jó borból, **R.**

12. Bertalannak sem jut eszébe, — hogy nyúztatik majd jövendőbe, — mert a vendégek láttára gondja van csak a torkára, **R.**

13. Más vendégek is ott lennének, — nosza vígan legyünk, örülnek, — úgy megforgatták Magdolnát, mind szétrúgta a papucsát, **R.**

14. Hát te szegény ember, mért jöttél? — talán bizony nyúlhúst ehethnél? — jobb tenéked káposztahús, mintsem az a sovány nyúlhús, **R.**

15. Adj Isten, hogy mi is örüljünk, — ily mulatságban részesüljünk, — jó bor mellett duda nélkül, mit ér a tánc ugrás nélkül, **R.**

Kedvenc lakodalmi játék a megdöglött ló búcsúztatása. Mikor már kellően emelkedett a hangulat, két legény derekát összekötik, ezek négykézlábra állnak; ez a ló, melyet abrosszal leterítenek. Egy legény boton vagy szőlőkarón egy cserépfazekat tart az abrossz alatt, ez a ló feje. Másik meg seprőt tart, mintha az lenne a farka. Mivel a szürke gyógyíthatatlan végelgyengülésben szenved, elhatározzák, hogy agyonütik. (Más változatban: vásárt játszanak, ahol a vevő ócsárolja, az eladó tréfás vitában dicséri a lovat, s mikor nem sikerül eladnia, bánatában agyonüti.) Egy tréfás legény, sintér-félének öltözve, egy nagy sulyokkal vágja fejbe a szürkét, a fazék összetörik, a szürke leroskad. Akkor feláll egy félig paposan öltözött muzsikus és elkezd:

530 „Kedves atyámfiai, ezen búcsúztatóról óhajtánék nektek szólni, melynek alapja van írva a kiskebelem huszadik ráncától a negyvenedik ráncáig, aholis a megnevezett helyen a következő búcsúztató van megírva, melyet az atyafiak meghallgathatnak.” S nagy panaszosan — a többiek nevetése közben — elénekli a ló búcsúztatóját:

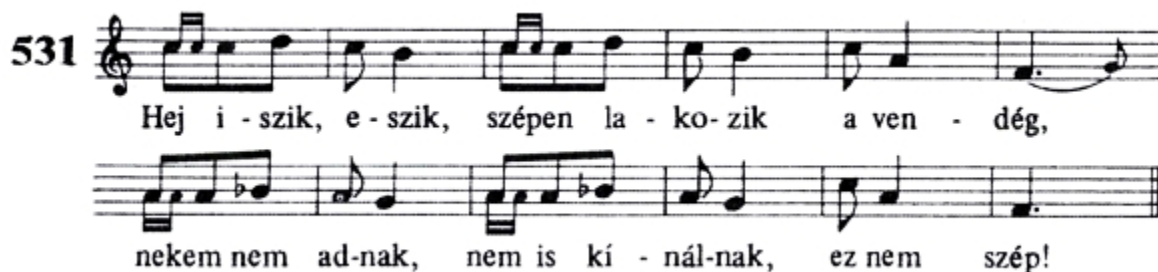
Parlando

Ked-ves, jó ba-rá-tim, hoz-zá-tok for-du-lok,
a lo-vak dol-gá-ban jó tör-vényt hoz-za-tok,
kö-te-les, szíj-jár-tó, mind hi-deg-re va-ló,
va-la-meny-nyi ko-csis em-ber i-ga-zi csa-var-gó.

2. De sokat megjártam hosszú Apátfalvát, — de sokat megjártam annak sáros útját, — abrakot nem ettem, meg is öregedtem, — kukoricaszár volt legjobb eledelem.

Az ismert ivónóták és táncdallamok mellett (lásd IV-V. fejezet) jellegzetes lakodalmi mulatónóták is elhangzanak:

531

Hej i - szik, e - szik, szépen la - ko - zik a ven - dég,
 nekem nem ad - nak, nem is kí - nál - nak, ez nem szép!

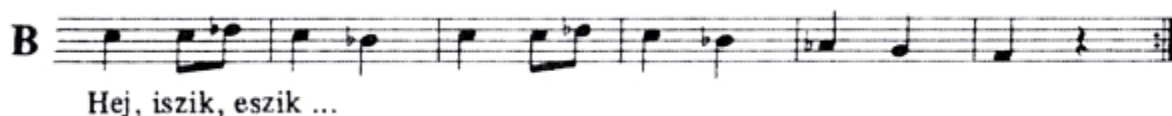
2. Ha én innék, ennék, ha én innék, ennék, majd adnék, — de nem iszok, eszek, de nem iszok eszek, nem adnak.

II.1. Kicsiny a hordócska, jó bor terem benne, dil dúl, dalala, dila-dila, dil, dúl, dalala.

2. Nem iszom belőle, részeg leszek tőle, dil dúl...

A

Kicsiny a hordócska ...

B

Hej, iszik, eszik ...

C

Ludmáj Ferkó kertje ...

D

Ti csak esztek, isztok ...

E

Ti csak esztek, isztok ...

532 *Lassú giusto*

E - gye - nek, i - gya - nak, ví - gan mu - las - sa - nak,
de a vő - félynek is bo - rocs - kát ad - ja - nak.

2. Azért is hordóját gazdám kifuratta, — teli kancsó borát ide fölhozatta.

3. Kilencakós hordót most csapoltam ám ki, — ha nem hiszi bárki, nézze meg akárki.

Később a vőfély ismét csendet parancsol pálcájával, s gyűjtést tart a szakácsok meg muzsikusok részére ilyenformán:

„Halljunk szót uraim, még itt perorálok, — a szakácsunk mellett mivel most felállok. Addig kelmétektől én el sem is válok, — míg azt meg nem nyerem, amiért instállok. Bezzeg jó uraim szomorú hír vagyon, — a szakácsunk keze sebes igen nagyon. Szegény, hogy a kását odakinn keverte, — a tűz a jobb kezét nagyon megégette. Már panaszkodik, s igen sopánkodik, — költsége nem lévén, azon rimánkodik, — sebével nem gondol, csak hogy nem ihatik, — holnap reggel mézes borra kívánkozik. Ennek hát számára most erszényt oldjanak, — garast és petákot számára adjanak. A pénzen Budáról flastromot hozzanak, — hogy mérges sebei jól begyógyuljanak.” „Új hír a városban, érdemes uraim, — becsületre méltó jeles asszonyaim, — míg előbeszélem itten panaszaim, — kérem, hallgassák meg együgyű szavaim. A muzsikusunknak nagy baja érkezett, — véletlen szerencse reá következett, — mert a hegedűje összetöredezett, — amelyet a minap jól összeenyvezett. Akinek hát a tánc vagyon jó kedvébe, — tekintsen jól belé teli erszényébe, — a vajda szép nótát von majd örömébe, — csak húszast hányjanak a hegedűjébe. Máriást is felvesz, ha húszast nem adnak, — de még jobban örül, ha tallért mutatnak, — mondja, hogy virradtig vígan táncolhatnak, — ha pénzt a számára bőven adogatnak.”

Menyasszonytánc. (A mulatozást, táncot még sok jelenet élénkíti: szakácsasszonyok tánca fedőkkel, tepsikkel; a vendégségbe nem hívtak jövetele maskarában, kínálásuk és táncuk, stb.). Éjfél tájban a vőfély a menyasszonyt előbb maga táncoltatja, azután másoknak táncra átadja, meghatározott rendben szólítva elő a táncosokat. Végül ujjai között három-négy kis égő gyertyával járják a Gyertyás-táncot, melynek végén a vőfély kiszökteti a menyasszonyt.

533

Gyűj - to - tam gyer - tyát a vő - le - gény - nek,
 lát - tam sze - mé - lyit a meny - asz - szony - nak,
 jaj, pár - tám, pár - tám, gyön - gyös ko - szo - rúm,
 majd szög - re tesz - lek, é - des haj - fo - nóm.

2. Hopp ide tisztán, a padlódeszkán, — nem leszek többé nyoszolyóleány, —
 ha leszek, leszek, menyasszony leszek, — a vőlegénynek hú párja leszek.

3. Nyakamba veszem tafota szoknyám, — lábamra húzom kordován csizmám,
 — olyat dobantok, mint a paripa, — olyat perdülök, mint a guriga.

A

Mikor a menyasszonyt fektetni viszik ...

B

(hegedű)

A násznép még együtt marad, s játékokkal, tánccal tölti az éjszakát.

Hajnal-ének. Sokhelyt hajnali köszöntővel ébresztik az ifjú párt.

534 *Lassú giusto*

Ne a-ludj el, két szememnek vi-lá-ga,
mert majd fel-kél pi-ros haj-nal csil-la-ga.

2. Egyik csillag Kostyál János csillaga, — másik csillag Potus Anni csillaga.

535

Ki-vel hál-tál az éj-jel? Egy szép barna le-gény-nyel.

R. Hej, ró-zsám, i-bo-lyám,
Csó-kold meg az or-cám,
Va-sár-nap dél-u-tán,

csó-kold meg az or-cám,
va-sár-nap dél-u-tán.
száz-szor egy - más-u-tán.

2. Volt-e hozzád jó szíved? Mindig az egész éjjel. R.

Amikor megvirradt, s az új házasok fölkeltek, a nyoszolyóasszony, s más asszonyok bemennek az új menyecskéhez, hogy haját az asszonyokhoz illő kontyba rakják. Az új asszony elbúcsúzik a leányságában hordott pártától:

536 *Poco rubato*

Jaj, pártám, jaj pár-tám, győ-ri gyöngyös pár-tám,
a-rany-ból, e-züst-ből ké-szült gyöngyko-szo-rúm!

2. Nem elvesztettek, — csak felcseréltek, — egy kontyér', egy gondér' — egy barna legényér'.

3. = 1.

4. Ha reggel elmentem, — este hazajöttem, — nem kér'ték: hun jártál? — időt mulasztottál?

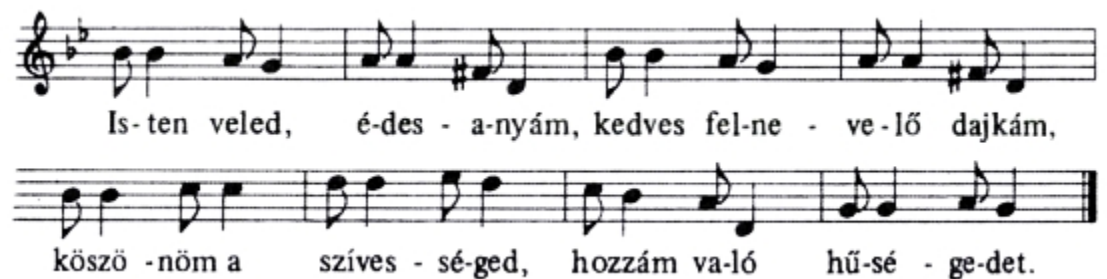
5. Időt mulasztottál, — napot szalasztottál, — nem kér'ték: hun jártál? — időt mulasztottál.

6-7. = 1-2. vsz.

8. Úgy szálljon reánk most — az Isten áldása, — mint az égi harmat — száll a virágokra.

Hérész. Másnap este a menyasszony rokonai, szülei látogatást tesznek a vőlegényes háznál, megnézni az új párt. Később a legényes ház rokonai „viszonthérészt”, látogatást tesznek az új asszony családjánál. Ilyenkor a szokásos tánc- és mulatónótákat éneklük (pl. Ki van borért, lásd 195. sz.). Az új asszony meg férje így köszöni meg a szülőknek eddigi nevelésüket:

537

Is-ten veled, é-des - a-nyám, kedves fel-ne - ve-lő dajkám,
köszö - nöm a szíves - sé-ged, hozzám va-ló hű-sé - ge-det.

2. Isten veletek, legények, — veletek már nem beszélék, — adjon Isten nektek is párt, — szívből szeressétek egymást.

3. Isten veletek, leányok, — seregetektől elválok, — adjon Isten nektek is párt, — szívből szeressétek egymást.

A hérészt s a többi együttlakozást, lakomát is vendégküldő dalok fejezik be. Ilyen pl. az ismert bukovinai: „Eddig vendég jól mulattál”, s a következő is:

538

Poco rubato

Es-te későn fa-lu végen jár - tam, három csilla-got az égen lát - tam,
mind a három csak azt je - lent - ge-ti, hogy minékünk haza el kell menni.

2. Mikor az én vendégségem léssen, — összehívom az én szép vendégem, — összehívok hetvenhét szakácsot, — hogy levesbe főzzenek kalácsot.

NB. A folyamatos közlés érdekében az egyes dalokhoz fűzött megjegyzéseket a könyv-végi jegyzetbe tettük.

18. fejezet - XVII. HALÁL

A természet örök rendjében és az emberi közösség világában talán legkiemelkedőbb esemény: a halál, a búcsúvétel pillanata. Fölidéződik előttünk, mit jelentett számunkra az elköltözött; a közösség megadja neki azt a szolgálatot, mely hite szerint a holtat is megilleti. Az emberi élet egészét átfogó kultúrában fölnevelkedett emberek nem tértek ki a halál elől, nem titkolóztak, hanem szembenéztek vele, s éppen a kultúra formái által fel is dolgozták a halál élményét.

Először a haldoklót segítik át életének legnehezebb pillanataiban: kitaranak mellette a haláltusában. Azután megadják a holttestnek járó tiszteletet a mosdatással, öltöztetéssel, ünnepélyes fölraivalozással. Így akármennyire meg is rendíti őket az esemény, kellően leköti figyelmüket a kegyeletes tennivalók sokasága.

Azután következik a *virrasztás* a halott mellett: alkalom arra, hogy érzelmeiket kifejezve, egyben megszelídítve, formák közé szorítva, átgondolják, mit jelentett nekik a kedves elhunyt, s ugyanakkor — meggyőződésük szerint — imáikkal segítik is őt túlvilági útján. A virrasztás hajdan egész éjszaka tartott, sőt sok helyt minden éjszakán a halál és az eltemetés között. A virrasztás alkalmat adott a halálról és más megrendítő gondolatokról szóló hosszú — általában XVI-XVII. századi eredetű — énekek közös elmondására. A virrasztás szüneteiben, majd a szertartások meghatározott pontjain alkalom nyílt arra, hogy a *sirató* ősi szokásával az elhunyt közeli női hozzátartozói is hangos kifejezést adjanak gyászuknak, megörökítve énekükben a halott érdemeit.

Végül az egyházi szertartás elrendezte, objektív formák közé szorította a felgyülemlett érzelmeket és gondolatokat. A temetést követő csendes tor, a beszélgetés azután elkezdte az élmény elsimitásának, a hétköznapba való visszavezetésnek hosszú folyamatát.

E fejezetben néhány értékes virrasztó éneket adunk; azután egy siratót; végül részletet a magyar temetési szertartás legrégebbi hagyományozott énekeiből.

539 *Parlando*

A fényes nap immár elnyugodott, a föld színe sötétben maradtott,
nappa-li fény éj-jel-re válto-zott, fáradtaknak nyugalommat hozott.

2. Minden állat megy nyugalomra, — az Istentől elrendelt álomra, — de én uram, úgy megyek ágyamba, — mintha mennék gyászos koporsómba.

„Memento mori” — gondolj halálodra! Így szólt a régi közmondás, és azt a meggyőződést fejezte ki, hogy életét jobban rendezi el az, aki szeme előtt tartja halálát. Erre fő alkalomnak az estét tekintették: minden este egy kis meghalás. A fönti esti ének a halott-virrasztás nyitó tétele Erdélyben. Szövege azt a 4x10-es versképletet követi (4 + 6 szótag), mely a középkori latin himnusz-költészet egyik méltán kedvelt formája (vö. 549., 362. számokkal). A sor két részének bizonyos aránytalansága, ugyanakkor összerímélése (mottószerű indítás, majd nekilendülés) szép mozgalmasságot visz a ritmusba. — „Minden állat” = minden lény, élő; ti. ami fennáll, szubszisztál.

540 **Parlando**

Ó szo - mo - rú - ság - nak, nap - ja si - ra - lom - nak,
és fe - ke - te gyász - nak, szív - bé - li bá - nat - nak,
mily so - kan jaj - gat - nak, ke - ser - ve - sen sír - nak,
ha - lá - lán bán - kó - d - nak, ily nem - ze - tes úr - nak.

2. Ó kegyetlen halál, mely igen megfosztál, — kincsünktől választál, árvaságban hagyál, — testünkre gyászt adál, szívünkbe bút hozál, — bánatot árasztál, ó keserű halál!

3. Immár mit míveljünk? árvák, hová legyünk? — eltávozott tőlünk mi édes örömünk, — elhagyott vezérünk, édes reménységünk, — immár csak kesergünk, szomorúan élünk.

4. Keserű minékünk, amit iszunk, eszünk, — valahová nézünk, szomorúság ügyünk, — ki adja minékünk, véget hogy érhessünk, — és veled lehessünk, egy sírba fekhessünk?

A népszokásokhoz kapcsolódó „Révész”-dallammodellnek 4×12 képletbe szorított változata, XVII. századi búcsúzóénekek-szöveggel.

541 **Rubato**

Ó é - le - tünk vég - ó - rá - ja, lelkünknek testtől vá - lá - sá,
jaj, nincsen megmara - dá - sa, jó szám - a - dás - ra.
R. Földből lettünk, s föld - ből é - lünk, föld - dé, porrá majd elválunk.

2. Ne bízzál, ember, erődhöz, — világban előmentedhez, híres-neves nemzetedhez, — mert jutsz végedhez. R.

3. Akár együnk, akár igyunk, — akár járjunk, s vagy vigyázzunk, — mindenütt tőr van utánunk, — hogy megakadjunk. **R.**

4. Járatlan útra kell menned, — kár követ, ha azt elvéted, — mert nem lehet reménységed, — elvesz életed. **R.**

5. Csak olyan a mi életünk, — mint szalmatűz, dicsőségünk, — megváltozik mi örömünk, — mind el kell mennünk. **R.**

6. Miért hát nem gondolkodol? — lakóházad nincsen sehol, — gyenge orcád majd megsárgul, — szád is megnémul! **R.**

7. Immár csak ez a jutalom, — e világi birodalom, — nincs tovább megmaradásom, — zárd bé koporsóm. **R.**

Sirató-motívumokból összeállított XVII. századi halottas dallam. Szövege: az irodalomban sokszor elhangzó halálmotívumok összefűzése (gazdagság és hírnév hiábavalósága; a halál bizonyosságának és az időpont bizonytalanságának kontrasztja; életünknek a halál perspektívájában való számbavétele). A verset hatásossá teszi, hogy az utolsó versszak mindezt az éppen előttünk lévő halott szájába adja.

542

Ó jaj, jaj, fé - lek, i - gen ret - te - gek,
jaj, mit mű - vel - jek, ho - vá rej - tőzzek? mit lá - tok!

2. — Akitől te félsz, én Halál vagyok, — ki minden rendet, ifjat és vénet — levágok.

3. — Hozzád is azért jöttem vesztédért: — azért szót se tégy, indulni kész légy, — velem mégy!

4. Veled nem megyek, mert tőled félek, — azért utadat, föltett célodat — máshoz tedd!

5. — Nálam kegyelmet ne keress kedvet, — azért ne késsél, hamar készüljél, — jöjj, siess!

6. Bár esztendeig, vagy csak feléig — rajtam könyörülj, reám ne készülj — kardoddal!

7. Sem nap, sem óra, sem egy minuta, — nálam grácia, nincsen pardóna, — meghalsz ma.

8. De mit vétettem? kinek mit tettem? — hogy így lerongálsz, semmit sem sajnálsz, — kegyetlen!

9. Miért nem nézed, mért nem tekinted, — szelíd szépségem és gyengeségem, — ó Halál?

10. — Én szépségeddel, gyengeségeddel — én nem gondolok, nem irgalmazok,
— csak menj el!
11. Ó te kegyetlen! ha engem nem szánsz, — atyám szerelmit, hulló könnyeit
— bár sajnáld!
12. Testvérim sírnak, látod, jajgatnak, — azért ne készülj, kérlek, ne örülj —
vesztemnek.
13. — Sem egyre, másra, nézek sírásra, — reád karomat vetem, kardomat, —
csak menj el!
14. Ifjúságomat, virágzásomat, — ugyan tekintsed, ó kérlek, szánj meg, — ne
ölj még!
15. — Nekem a virág olyan, mint zöld ág, — előttem szépség, nincs semmi
mentség, — csak menj el!
16. Ó mégis megszánj, velem így ne bánj, — amit kérsz, adok, ha csak adhatok,
— csak ne bánts!
17. — Adomány nem kell, de halnod meg kell, — király vagy koldus, olyan, mint
a dús, — csak menj el!
18. Kérlek, kevésé énrajtam késsél, — hadd könyörögjek én teremtőmnek, —
ó Halál!
19. — Nem most kellene jutni eszedbe — a megtérésed és könyörgésed! —
Csak menj el!
20. — Mikor erődbe', friss egészségbe' — voltál éltedbe', volt módod ebbe' —
csak menj el!
21. Ó hadd készüljek, készen hadd menjek, — ne siess hamar végső órámmal,
— ó Halál!
22. — Irgalmat tovább ne várj, gráciát, — halál poharát, mérges italát — rád
öntöm.
23. Nincsen irgalmad, irgalmat ne adj, — életben se hagyj, én már nem bánom
— halálom.
24. Mert csak testemben, de nem lelkemben — ölhetsz meg engem, mert
magához vesz — Istenem.

A halál és a halandó ember párbeszéde a középkori irodalom kedvelt témája. (Összefügg az annyiszor megírt, megfestett, sőt zenébe öntött „haláltánc”-műfajjal.) Jelen versváltozatának és dallamának izgatott versformája, szapora belső rímei, a rövid záró sor ad egyéni arculatot. Gyakran jelentkezik benne régi irodalmunknak egy raffinált alakzata, az ún. közölés is: egy alapszóhoz több tárgy vagy határozó járul, s emez közöttük helyezkedik el, pl.: nálam kegyelmet ne keress kedvet = nálam ne keress kegyelmet és kedvet. Ilyen a 7., 13., 20., 22. versben is. — Minuta = perc, grácia = kegyelem, pardóna = bocsánat.

543 **Rubato**

Kaszás e föl-dön a ha-lál, ki min-de-nütt ren-det ka-szál,
e-re-jét mu-tat-ja, kaszá-ját for-gat-ja, vi-rá-go-kat nem szán,
kó-rók-kal egy-be-hány, **R.** jaj, ódd magad, szép vi-rág-szál!

2. Hol vagytok, füvek tüköri? — rózsák, s virágok címeri? — igen meghervadtak, már el is száradtak, — kik minap friss színben tündöklöttek épen, — **R.** jaj, ódd magad, szép virágszál!

3. Vannak rózsáknak őrzői, — csipkék hegyes tövisei, — de az éles fegyver ezeken erőt nyer, — erős ellen halál nagyobb erőt talál, **R.**

4. Mint járnak hát kis violák, — s alacsony tamariszkusz fák, — ha magas cédrusfák, jószagú ciprusfák — elvesztik helyüket, s érzik veszélyüket? **R.**

5. Ti is, csillag-virágocskák, — szép színnel festett orcácskák, — kik most kevélykedtek, s hányjátok színetek, — elmentek, elmentek, meg nem menekedtek! **R.**

6. Hétszínű szép violácska, — te is, pünkösdi rózsácska, — bársonyos színeddel avagy friss hímeddel — nem használsz előtte, ha nyilát rád lőtte... **R.**

7. Elesél hát, szép virágszál, — halál kaszája reád száll, — de te, Napra-néző, jövődöt intéző, — virág! végórásra, vigyázz jól magadra: — körülöd a szép boldogság!

A „kaszás” halál régi képét színezi ki e nagyon szép barokk versünk. A versszakkezdő két nyolcszótagos nyugodt parlando sor után nyugtalanabb alakítású, kis-motívumokból épített középrész következik, melynek utolsó egysége egyben a strófakezdő nyolcasnak hatossá variált alakja. Bár a kis-egységeket nézve utótag, zenei tartalmát tekintve előtagot idéz vissza. Így természetes folytatásként jön utána refrénként a második nyolcas-sor dallama. A kis terjedelmén belül is jól megfigyelhető tehát a kora-barokk dalköltészet hajlama a virtuóz forma-alakításra. — Az utolsó szövegstrófa szépségét ismét egy „közölés” fokozza: de te, napra-néző, jövődöt intéző virág: végórásra, vigyázz jól magadra = virág, vigyázz jól magadra és végórásra.

544

Jaj, Józsi-kám, jaj, fi-acs-kám, édes a-ranyos édes el-re-pü-lő angyalkám,
 é-des jó ma-dár-kám! Hogyan fogok nálad nélkül megmarad-ni,
 a-ra-nyos Jó-zsi-kám, é-des a-ra-nyos gyerme-kem?
 Be nincs nekem már senki se, se apám, se bátyuskám, se vérecském, se testvércém,
 a-ranyos é-des jó gyermekem! Jaj, párocskám, hová hagy-tál, merre menjek,
 hol ta-lál-ja-lak fel-té-ge-det? Ut-cá-ró-i, kert me-gő-i,
 honnan várja-lak, é-des jó párocskám, é-des jó vérecs-kém?
 Jaj, Józsi-kám, jaj, fi-acs-kám, jaj é-des aranyos é-des jó gyermekem,
 jaj Józsi-kám, jaj madárkám, é-des jó el-re-pü-lő angyal-kám!
 Jaj, be nincs nekem sen-kim, a-ranyos é-des ma-dár-kám!
 Ki lesz ne-ked u-ti-tár-sad, ka-la-u-zod,
 a-ra-nyos é-des jó gyer-me-kem, a-ra-nyos Jó-zsi-kám?!

A sirató szabadon rögtönzött prózai szöveg recitálása. Azonban szövegét is, dallamát is hagyományozott sztereotípiák szabályozzák. Az énekest mintegy segítik e közösségi érvényű formulák abban, hogy érzelmeit akadálytalanul élhesse ki, méltó formák által felfokozva, de mederben is tartva. A sirató tehát nem ösztönös fájdalom-kitörés. A hagyományos népkultúrában a siratót „tanulni” lehetett: egyrészt mindenki részt vett mindenki temetésén, tehát másoktól hallotta a siratás módját. Másrészt már kis leánygyermek is gyakorolták a siratást, babájukat, kedvenc állatjukat elsiratva. Arra is van adat, hogy még hozzátartozójuk életében próbálgatták, hogyan fogják elsiratni; s ebben senki sem érzett kivetnivalót. A jelen sirató a következő dallamképletek szabad variálásából jött létre: r-d-t,-l, variáns: d-t,-d-t,-l, variáns: l,-t,-d-t,-l,; d-t,-l,-t,-l,-s, variáns: s,-l,-l,-s,.

A temetés egyházi szertartását a középkorban az „esztergomi rítus” által szabályozott dallamok kísérték. E dallamok a XVII. század folyamán nagyrészt eltűntek a hivatalos énekkönyvekből. Egyes helyeken több-kevesebb emléket fenntartotta a nép, legtöbbit Erdélyben. A temetést kezdő antifona, a Circumdederunt az egész nyelvterületen többféle népi változatban él. Itt azonban a régi esztergomi dallamot idézzük. A temetést záró antifonát viszont az erdélyi népi gyakorlatból hoztuk; ma már nem a temetésen, hanem a halottas-háznál éneklie a nép a koporsó lezárásakor. Dallama és szövegének értelme megegyezik a középkori magyar liturgikus tétellel.

545 a

Cir-cum - de - de - runt me ge - mi - tus mor - tis
do - lo - res in - fer - ni cir-cum-de - de - runt me.

b

Oldozd fel, U - ram, a te hív szolgád - nak lel - két,
minden bűne - i - nek kö - te - lé - kéből, hogy a fel - tá - madás dicső - sé - gé - ben
a te szen - te - id kö - zött föl - támasztat - ván megú - jul - jon.

---

19. fejezet - XVIII. MAGYAR ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

A „magyar dal” történetében alig választható el egymástól a népzene és a zenetörténet. A népdal is történeti képződmény, története zenetörténetünk része. Másrészt — a magyar történelem sajátosságai miatt — zenetörténetünk tekintélyes része népzeneként — olykor kizárólag a népzeneben — él tovább. „A magyar dal stílustörténete” c. összefoglalásunkban (557. old.) kísérletet teszünk a népzenei és zenetörténeti anyag egységes főlvezésére. Éppen ezért könyvünk sem oszlik kizárólagosan népzenei vagy kizárólagosan zenetörténeti fejezetekre. Amint eddigi fejezeteinkben számos zenetörténeti jellegű példa kapott helyet, úgy viszont itt következő zenetörténeti fejezetünkben is használunk népzenei anyagot.

Mégis indokoltá teszik egy külön zenetörténeti fejezet beiktatását a következő szempontok: 1. A népzene — a mondottak ellenére — mégis más módon történeti, mint az írásban rögzített zenetörténeti anyag. A népdal nem hordja magán keletkezési dátumát, korát a zenetörténeti adatok segítségével próbáljuk meg kikövetkeztetni. Keletkezése nem is köthető egyetlen „zeneszerzői” pillanathoz; hosszú idő névtelenségében alakul azzá, ami; s nem is marad meg változatlanul ezen állapotában, hanem tovább alakul, hozzáidomul más népdalokhoz, újabb hatások alatt új vonásokat vesz föl. 2. Bár történeti stílusaink jelentős része föllelhető a mai népzeneben, mégsem minden. Emiatt a „magyar dal könyvében” számot kell adnunk arról a hagyományról is, mely csak az írásos forrásokban tükröződik. 3. Az előző fejezetek anyagát műfajilag csoportosítottuk. Egy-egy műfajban többnyire sokféle korszak, stílus képviselői találkoznak. Indokolt, hogy egy fejezet most más szempontból, a történelmi előrehaladás (diakronia) szempontjából tekintse át hagyományunkat.

A mondottak érthetővé teszik, hogy az eddigi fejezetek s a következők anyaga részben kiegészítik, részben fedik egymást. Kiegészítik, mert pl. a középkor jelentős stílusrétegeiről nem ad képet „középkor” fejezetünk, hiszen ezek bőven képviselve voltak a műfaji fejezetekben. De átfedés is található, mert egy-egy jellemző példa itt műfaji, ott korábrázoló funkciója miatt kétféle változatban kap helyet. Úgy látjuk, ennyi „következetlenség” egy antologikus összeállításban nemcsak megengedett, de még kívánatos is.

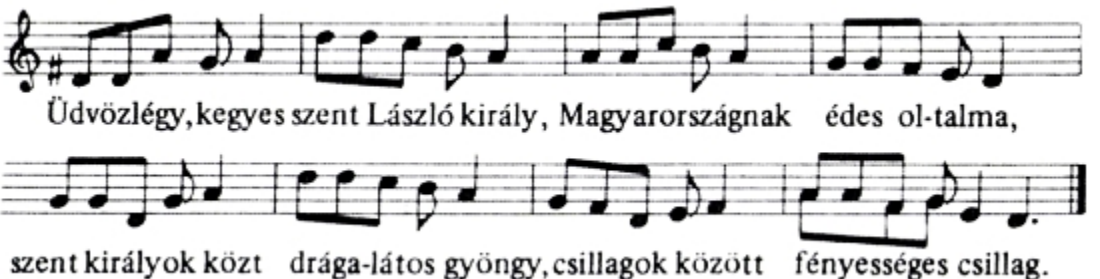
KÖZÉPKOR

Középkori világi zenénkben egyetlen hangjegy sem maradt följegyezve. Reá csak mai népzeneinkből következtethetünk vissza, mint ez az első fejezetekből kitűnik. Az anyanyelvű egyházi népének első példái XV. századi feljegyzésekből kerültek elő, habár biztosan egy régebbi hagyomány későbbi tanúiként. (Hogy az Ómagyar Mária-síralmat énekelték-e, s ha igen, milyen dallamra, még vitatott.) Magyar nyelvű népénekeinkből, s a dallammal párosítható, de csak szöveggel fennmaradt világi emlékekből az **546-549.** példa ad szerény ízelítőt. Középkori zenekultúránk egyetemes és uralkodó stílusa és repertoárja: a gregoriánus. Több ezernyi fennmaradt tétele gazdag magyar variáns-rendszerrel és magyar komponisták színvonalas kiegészítő munkájáról tanúskodik. E tekintélyes repertoárra azonban könyvünk csak egyetlen példával utalhat (**551.**; sajátos esetként ide sorolható az **550.** sz. is). A XV. századtól kezdve följegyzett többszólamú darabok közt is találunk néhány olyant, mely egy vezető dallam-szólam jelenléte és egyszerű szerkezete révén dalszerűnek mondható (vö. **552-554.**).

546

Krisz - tus fel - tá - ma - da mind ő nagy kín - já - ból,
e - zen mi is - örülünk, Krisztus legyen reményünk, Kir - je - lej - szon.

Egy XV. század elejéről való kódex-töredékben maradt főljegyezve legrégebbi húsvéti énekünk szövege. Európa-szerte ismert éneknek valószínűleg jó néhány évtizeddel korábban keletkezett, a középkoron át elterjedt fordítása. Dallamát korabeli európai források és későbbi hazai főljegyzések alapján biztonsággal rekonstruálhatjuk. E dallam a régi európai „kiskvintváltó” dallamtípusba tartozik; képlete: A⁵A_v B A_v + toldás.

547

Üdvözlégy, kegyes szent László király, Magyarországnak édes ol - talma,
szent királyok közt drága - látos gyöngy, csillagok között fényességes csillag.

2. Testedben tiszta, lelkedben fényes, — szívedben bátor, miként oroszlán, — azért neveztek Bátor Lászlónak, — mikoron még csak ifjú férfi voltál.

3. Az igazságnak valál bírója, — nem volt időben gonoszul tévő, — a szegényeknek erős oltalma, — irgalmasságnak jeles követője.

4. Te dicsekedtél király székedben, — képed föltették magas kőszálra, — fénylik, mint nap, salyog (= ragyog) mint arany, — nem elégeszik senki terád nézni.

5. Dicsérjük, magyarok, Szent László királyt, — bizony érdemli dicséretünket, — dicsérik őtet angyalok mondván: — Üdvözlégy, kegyes Szent László király!

II. I. Néhai való jó Mátyás király, — sok országokat te egykor bírál, — nagy dicséretünk akkoron valál, — ellenségednek ellene állál.

2. Töröktől nyerél ajándokokat, — ne pusztítanád ő országokat, — ne kerengetnéd ő basáikat, — ne fenyegetnéd ő császárokat.

3. Igyekszel vala sok országokra, — és nagy hatalmas városokra, — a vízen álló Velencére, — és benne való bölcs olaszokra.

4. Magyarországnak fényes világa, — és rettenetes erős bajnoka, — nyomorultaknak kies hajloka, — nagy ékességnek te valál oka.

5. Királyok között lól te hatalmas, — és nagy ügyekben diadalmos, — néped között bizodalmas, — légy Úristennél immár nyugodalmas.

Az I. szöveg 4. versszak 3. sorában egy *g*-vel indulunk, az 5. versszak utolsó ütemében egy *á*-val. A II. ének 3. és 5. versszakának 4. üteme egy *g*-vel, a 3. versszak 6. üteme egy *d*-vel, az 1—4. versszak utolsó üteme egy *á*-val indul. Efféle szótag-ingadozások (s még továbbiak, melyeket szerény igazítással a szövegből kiküszöböltünk) a középkorban, sőt a XVI. században is még egészen megszokottak. Mindezekről eltekintve egy volta-ritmusra visszavezethető 5 + 5, 5 + 5, 5 + 5, 5 + 6 versszakképlet áll előttünk. A László királyt dicsőítő — voltaképpen inkább hazafias, mint egyházi jellegű — költemény szövege a XVI. század elejéről maradt fenn, de bizonyosan évtizedekkel korábbi eredetű. Dallamát XVI—XVII. századi utalások alapján rekonstruálhattuk. E dallam egy középkori epikus dallamstílus példája, távolabbi változatai a mai népzeneben is élnek (vö. 563. sz.). László és Mátyás királyok alakja között a kortársak párhuzamot éreztek; erre utal, hogy egyik kódexünk rögtön a László-ének után egy Mátyásról szóló verset is hoz, valószínűleg ugyanerre a dallamra.

Parlando

548

Fé - lel - mes szí - vű - nek, en - gem a - lej - tá - tok,
ré - gi jó ba - rá - tim né - kem kik va - lá - tok,
gyakor - ta szép szóval hozzám já - ru - lá - tok: en - gem megcsa - lá - tok.

2. Azok nem gondolnak az ily beszédekkel, — magukat kelletik hízelkedésekkel,
— nyájasan beszélnek ő fejedelmükkel: — elvesztnék nyelvükkel!

3. Nagy urak, kik vagytok, szólók, ne bánjátok, — fejér szép ezüstös, ékes ti szabályatok, — vele pogány népet, kérlek, ne vágjátok, — és ti ne bántsátok!

4. Egykor az papoknak vala tisztességük, — mikoron egészen áll vala szerzetük, — távol vala tőlük galléros köntösük, — veres beretrájuk.

5. Igen kevés hajuk, számtalan jószáguk, erős regulájuk, kevés zsolozsmájuk,
— bársonyos szolgájuk, fekete kápájuk, — az apát uraknak...

6. Sámsonnak alejtá az pór önnön magát, — látod nagy haragját, nem tiszteli urát, — fogjad meg szakállát, vedd el csak jószágát: — megalázza magát.

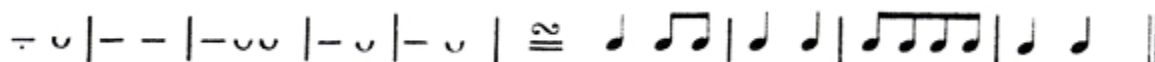
7. Régi jó királyok míglén országlának, — igazak valának az szegény országnak,
— a szent koronának híven szolgálának, — avval áldozának...

Középkori irodalmunk leghíresebb világi verse Apáti Ferenc „Feddő-éneke”, „Cantilena”-ja. A mohácsi vést megelőző évtizedek össze-visszaságában sóvárogva gondol vissza a szerző a régi jó királyok idejére, mikor béke és biztonság uralkodott az országban. Ezzel szemben az ország védelmére lusta főurak (3. vers), a kapzsi papok (4. vers), elzüllött szerzetesek (5. vers), háborgó majd meghunyászkodó parasztok (6. vers) gúnyos jellemzésével ábrázolja az erkölcsök megromlását a valószínűleg középnemesi származású költő. A „Feddő-ének” az ún. szaffikus forma magyaros átfarmálásával létrejött versszakban

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

íródott. A 11, 11, 11, 5 szótagszámú antik versformát a középkor már ritmikusan értelmezte át:

Ezt a magyar versérvék a kanasztánc mintájára hallgatta, s a szótagszám-szaporítással a frappáns 12, 12, 12, 6 szótagú, bizonyára népszerű formát hozta létre. Ugyanerre a képletre megy (s a fenti dallamra énekelhető) Balassi Bálint: Mint a szomjú szarvas. — A verset bizonyára énekelték, de dallama nem maradt fenn. Egy XVII. században lejegyzett, de a középkorra visszavezethető dallammal párosítottuk. — Félelmes = rettegő; alejt = vél, gondol; beretra = birétum, papi fejfödő; regula = szerzetesi törvény; zsolozsma = megszabott imádságok; kápa = a zsolozsma éneklésekor viselt köpeny; Sámsonnak = mindenkinél erősebbnek.

549

Angyaloknak nagyságos asszo-nya, Úr Jézusnak boldogságos any-ja
mennyországnak szépséges aj - tó - ja, paradicsom nagy széles ka - pu-ja!

2. N

3. D

4. R

5. E

6. A

7. S

8. D

9. E

10. V

11. Árvaságnak kegyes táplálója, — özvegyeknek megoltalmazója, — szegényeknek meggazdagítója, — számkivetett megboldogítója.

12. S

13. Á

14. R

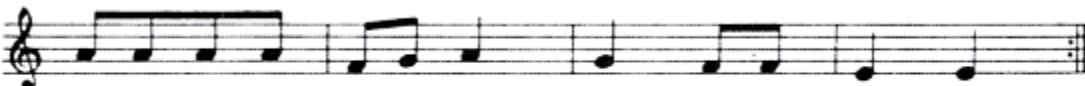
15. Halottaknak megszabadítója, — törököknek megnyomorítója, — királyoknak jó tanácsadója, — magyaroknak megoltalmazója.

16. Ezt szerzték Pestnek városában, — ugyanottan szent Péter utcában, — a Születés után múlt időben: — ezeröttszáz- és nyolc esztendőben.

17. L

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Mint a „versszakfők” elárulják, Vásárhelyi András pesti ferences írta 1508-ban e szép Mária-éneket, mely az önálló (nem fordításos) vallásos ének-költészet egyik legkorábbi remeke. Egyszerű buzgósága és költői erényei révén méltán lett népszerű: szinte valamennyi későbbi énekgyűjteménybe bekerült, sokhelyt a nép máig énekl. Versformája (4×10 szótag, 4 + 6 osztású sorokkal, vö. 539., 362. sz.) latin előzményekre megy vissza, azután a XVI—XVII. században számos versnek lett képlete. — Dallama a középkorból nem maradt fenn. A XVII. századi kották két dallamot is tudnak hozzá, az itt közöltön kívül (főként Erdélyben) a 539. sz. példánk dallamára is énekl.

550

Bá - tya, bá - tya, mely az út   Becs - ke - re - ké - re?
U - ram, u - ram, ez az út   Becs - ke - re - ké - re.

Egy 1520 körüli prédikációs könyv margójára följegyzett zenei ötlet: egy gregorián párvers tónusára alkalmazott magyar nyelvű párbeszéd.

551

Regis regum civis, a - ve! Regum gamma, Ladis - la - e,
regni consors glo - ri - ae! Regem regum es ag - res - sus,
sis de - fen - sor in - de - fes - sus et ath - le - ta pat - ri - ae.

1/b. Áve, égi király híve, — királyoknak gyöngye, éke, — László, mennyek sorsosa. — Ég királyát ki követted, — országunkat védelmezzed, — légy hazánknak bajnoka!

2. Salve, salus Hungarorum, — rex coheres angelorum, — vas caelestis gloriae. — Ab aeterno vas electum, — vas insigne, vas effectum, — vendicans justitiae.

2/b. Magyaroknak menedéke, — angyaloknak társ-vezére, — égi kegynek edénye. — Üdvözlégy, ó kiváltságos, — jeles edény, igazságos — ítéletnek edénye.

3. Hungarorum gens, congaude, — nova novi regis laude, — pulsans tintinnabula. — Felix ave Varadinum, — cujus augens fama signum — resonat in saecula.

3/b. Vigadozzál, magyar nemzet, — csöngettyűkkel énekeljed — új királynak új dalod. Boldog Várad, áve, híred — növekedjék dicsőséged, — visszhangozzák századok!

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

---

4. Tibi, Christe, consors hymnum — canit orbis, qui per lignum — ad te trahis omnia. — Scala factus ascensorum, — et corona confessorum, — tibi laus et gloria.

4/b. Krisztus, földről himnusz szárnyal — hozzád, aki keresztfáddal — magadhoz vonsz népeket, — mennybe menők szent lépcsője, — hitvallóknak díszítője, — áldás, dicséret neked!

A Magyarországon meggyökerezett gregorián zene sajátos magyar dallamváltozat-rendszert teremtett, de önálló, új kompozíciók alkotására is ihletett. A középkori latin nyelvű magyarországi költészet egyik legremekebb, magas irodalmi szinten álló terméke a László király tiszteletére szerzett himnusz (valószínűleg Váradon, a XII. század végén): francia hatás alatt készült elegáns versezet és dallam. (A közölt, énekelhető fordítás Csanád Béla munkája.)

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

552

(hangszer)

Sur-re-xit Chri-stus
Mor-tem qui pas-sus

ho-di - e, hu - ma - no pro so - la - mi - ne, al - le - lu - ja, al -
pri - di - e mi - ser - ri - mo pro ho - mi - ne, al - le - lu - ja, al -

le - lu - ja.
le - lu - ja.

Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja, al -

le - lu - ja, al - le - lu - ja, al - le - lu - ja.

2. Mulieres ad tumulum — dona ferunt aromatum, alleluja. Album cernentes angelum, — annuntiantes gaudium, alleluja. Alleluja...

3. In hoc paschali gaudio — benedicamus domino, alleluja. Laudetur sancta trinitas, — deo dicamus gratias, alleluja. Alleluja...

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

II.1. Feltámadt Krisztus ez napon, — hogy az ember vigadozzon, alleluja.
Szörnyű halált ki szenvedett, — váltván bűnös embereket, alleluja.

2. Szent asszonyok koporsóhoz — visznek kenetet Krisztushoz, alleluja. Fényes
angyalt ők látának, — víg örömet és hallának, alleluja.

3. Ez húsvéti víg örömben — dicsérjük Istent lelkünkben, alleluja. Dicsőség
Szentháromságnak, — hálát adjunk mi urunknak, alleluja.

A korai többszólamú tételek közt is találunk egy-egy dalszerűbb kompozíciót. A „Surrexit
Christus”: húsvéti tropus, tehát verses betoldás egy szertartást záró liturgikus sorpárba
(„benedicamus domino — deo gratias”). Az itt közölt dallamot és a zömmel kvint-, oktáv-
hangzásokra építő alsó szólamot eddig csak Magyarországról ismeri a zenetörténet-kutatás. —
A magyar fordítás a XVII. századi, Kájoni János által szerkesztett Kancionálból.

553

(hangszer)

1. Ni - co - la - i so - lem - ni - a su - a
2. de - can - tet in cho - re - a cum can -

pre - ce fa - mi - li - - a 1-6.vsz
ti - co lae - ti - ti - - ae.

3. Iste puer laudabilis et omnibus amabilis,

4. quarta et sexta feria semel sugebat ubera.

5. Gaude, gaude, gaude, gaude, gaude pater Nicolae!

6. Et nostra canat concio: benedicamus domino!

7. Deo, qui est Alpha et O, deo dicamus gracias!

Benedicamus-tropus Szent Miklós ünnepére (december 6.). Szintén csak Magyarországról dokumentált; nálunk fennmaradt 1-, 2- és 3-szólamú változatban is.

554 **Rubato**

San - ctus, San - ctus, San - ctus Dominus De - us Sa - ba-oth!

Plenisunt coe - li et ter-ra glo - ri-a tu - - a

Giusto
(szóló)

Omnes un - a - ni - mi - ter mundi' na - ti - o - nes
An - ge - li, ar - chan - ge - li, do - mi - na - ti - o - nes
Prin - ci - pa - tus, vir - tu - tes, cir - cum da - mi - tan - tes,

di - ci - te su - a - vi - ter ju - ve - nes et se - nes,
che - ru - bin et se - ra - phin, thro - ni, po - tes - ta - tes,
vo - ce in - ces - sa - bi - li Christum ve - ne - ran - tes:

Rubato
(együtt),

O - san - na in ex - cel - sis! Bene - dictus qui venit in nomine Domi - ni.

Giusto
(szóló)

U - ni - ver - si po - pu - li omnes jam gau - da - te,
De coe - lo pro ho - mi - ne de - scen - dit Mes - si - as,

De - um tri - num et u - num hymnis col - lau - da - te.
quem prae - di - xit Gab - ri - el, va - tes E - sa - i - as.

Rubato

O - - san - na in ex - cel - - sis.

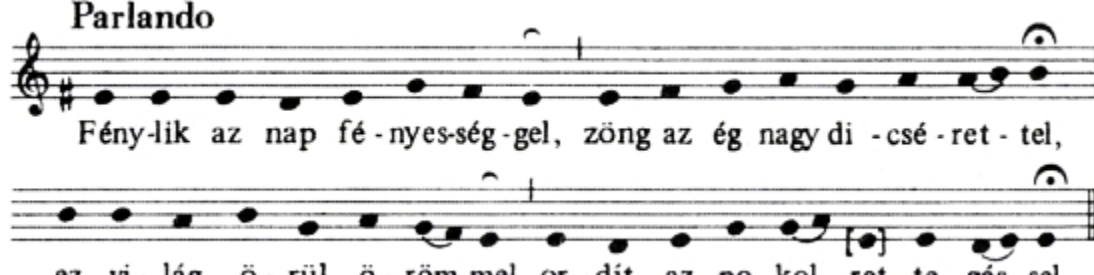
The image shows three systems of musical notation in mensural style. The first system is labeled 'Giusto (szóló)' and contains two lines of music with Latin lyrics. The second system continues the melody and lyrics. The third system is labeled 'Rubato' and shows a single line of music with a long note value and Latin lyrics.

Verses tropus, egy mise-tételbe toldva. Itt azonban zeneileg is elválk a szabad ritmusú, melizmatikus liturgikus résztől a kanásztáncszerű verses betoldás. Századokon át népszerű lehetett; a XVII. századi Kájoni-énekeskönyv magyar szöveggel is idézi.

A XVI. SZÁZAD

A gregorián dallamok XVI—XVII. századi továbbélését és magyar szövegre való alkalmazását példázza **555.** példánk. Tinódi Lantos Sebestyén dallamai után (**556-558.**) a „históriás” stílus általánosabb, köznyelvibb rétegeire utal az **559-563.** példa. Zeneileg ide kapcsolódik, de a kor vallásos és lírai költészetét képviseli az **564-571.** dal. A Balassi-strófát az **572-574.** idézi, majd az **575.** számú Balassi-dal a századvég friss külföldi zenei hatásaira is utal. A XVI. század elején kezdeményezett humanista metrikus énekköltészet elterjedését az **576-578.** számú részben csak a következő századokban feljegyzett, de erre a korra visszavezethető dallamok szemléltetik (ezeket későbbi „deákos” versekkel kombinálva adtuk antológiánkban).

555 **Parlando**

Fény-lik az nap fé - nyes - ség - gel, zöng az ég nagy di - csé - ret - tel,
ez vi - lág ö - rül ö - röm - mel or - dít az po - kol ret - te - gés - sel.

2. Mert az erős király Krisztus — halál erejét elvévé, — pokol torkát berekeszté,
— minket nagy kintul megmente.

3. Koporsóban temetteték, — vitézektől őrizteték, — hatalomban dicsekedék,
— halál tőle meggyőzeték.

4. Ez húsvéti ünnepekben — vigadozzunk örömnkben, — mert az Krisztus
nagy örömben — támadt fel dicsőült testben.

II. (A dallamhoz tartozó eredeti szövegnek és középkori fordításának részlete:)

1. Veni redemptor gentium, — ostende partum virginis, — miretur omne
seculum, — talis decet partus deum. — Jöjj, nemzeteknek váltója, — mutassad
szűznek szülését, — minden örökség csudálja: — ilyen szülés illet Istent!

2. Presepe jam fulget tuum, — lumenque nox spirat novum, — quod nulla nox
interpolet, — fideque jugi luceat. — Immár fénylik te jászolod, — éj ihle egy új
világot, — kit egy éj sem veszen közbe, — szünetlen hittel világ(o)zik.

A középkori gregorián dallamok egy részét a reformáció kezdetén magyar szöveggel látják el, s így éneklék a XVII. század közepéig. E vállalkozás nem előzmény nélküli: már a középkor végén megjelenik néhány olyan himnuszfordítás, melyet valószínűleg éneklésre szántak. Tanulságos egymás mellett látni a IV. századból való latin verset, a XV. századi magyar fordítást (lásd II. szöveg: mindkettő 8 versszakos), s egy átköltést, húsvéti tartalommal, a XVI. század végéről (I. szöveg).

556

Ti ma - gya - rok, már Is - tent i - mád - já - tok,
és ő - né - ki nagy há - lá - kat ad - ja - tok,
je - lős - ben Ti - szán in - nen kik la - koz - tok,
eg - ri vi - té - zek - nek sok jót mond - ja - tok.

(Most Eger ostromának előzményeiről beszél: Lippa, Temes várának elvesztéséről, Fráter György haláláról. Isten csodája, hogy Eger megmaradt, amint azt most majd elmondja. Először is leírja Eger várának falait, bástyáit, elhelyezkedését; Dobó István kapitány kinevezését, majd így folytatja:)

2. Tinódi Sebestyén deák Kassába' — Ferdinándus királynak hív voltába', —
egri várnak csuda szerencsájába' — vitézeket írja Krónikájába:

3. Csuda szép helyen Eger vára vagon, — az völgyre fekszik egy
hegyoromzaton, — észak ellenbe' „Király-széke” vagon, — napkeletre egy
nagy magas hegy vagon.

4. Sok épülésében az várnak vagon, — délről város felől nagy bástya vagon,
— Varkucs Tamás rakatta kapu vagon, — közel napnyugatra egy torony
vagon.

5. Ahhoz közel egy erős kő bástyája, — kit jó Dobó István rakatott vala, — azon
belül egy szép erős palánkja, — az kaputól nagy bástyáig az vala.

(A következő versek részletesen leírják a vár egész berendezését. Megkezdi Eger védőinek, tisztjeinek felsorolását.)

6. Vitéz módra porkolábok Egerben — Dobó és Mecsey István az tisztben, —
forgódnak, takarnak mindent hirtelen, — másfélezerötvenkét esztendőben.

(Dobóék levélben kérnek segítséget a királytól, az egri püspöktől és a felföldi uraktól, mikor látják a török harci készülétét. Felsorolása annak, kik jöttek és hány katonával: Pető, Bornemissza és mások. Amhát pasa levélben szólítja fel Dobót a vár megadására.)

7. Egy levelet Amhát pasa irata, — egy szegény embertől Egré iktata, — jó
Dobónak, Mecseynek beada, — levélhozót ottan vereték vasba!

8. Vitézőket porkolábok begyűjték, — hallásukra levél magyaráztaték, — azon
levelet királynak felküldék, — akkor köztük ily szerzést végezének:

9. Közükbe ha többet beküldenének, — levélhozót bátor beeresztenék, — de
az levelet tőle el se vennék, — község előtt vele megétettének.

(Elhatározzák, hogy semmiféle tárgyalást a törökkel nem kezdenek; aki csak tervez, vagy összeesküvést sző a megadásról, fejével bűnhődik. Elszánják magukat a várnak végsőkig védelmére.)

10. Reá felelének, mind jóvá hagyják, — nagy örömmel az császár hadát várják,
— segítségét Úristennek csak várják, — benne bíznak, életüket jobbítják.

11. Isten vala az jámbor vitézekkel, — maradának csendes, merész szívökkel,
— az hadnagyok vígan az vitézökkel, — bíztatnák, tanítnák szép beszédökkel.

(A II—III—IV. részben pontról pontra megírja az ostrom minden eseményét, az „Egri históriának summájában” pedig — lásd **557**. — még egyszer röviden összefoglalja az egész történetet.)

A

Fekete tyúk mind megette a meggyet ...

The image shows two staves of musical notation. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns.

A.1. Fekete tyúk mind megette a meggyet, — soha se szerettem többet, csak egyet, — s azt az egyet, ha valaki elveszi, — megátkozom, a jó Isten megveri!

2. Kiömlött a Tisza vize messzire, — valamennyi szép kislány vót, elvitte, — szedje ki hát mindenki a magáét, — ne szeresse soha senki a másét.

3. Tisza partján nem szabad lefeküdni, — mert a Tisza, ha kiömlik, elviszi, — most is olyan szeretőmet vitte el, — amíg élek, sohase felejttem el.

Szómagyarázatok: jelösbén = főképpen, elsősorban; sok épülésben = sokféle építménnyel ellátva; porkolábok = tisztségviselők; forgódnak, takarnak = előkészületeket tesznek; Egré iktata = Egerbe juttata; magyaráztaték = lefordították; szerzést = szerződést; bátor = ugyan; község = közösség; császár = szultán; csendes = nyugodt. — A XVI. század jellegzetes új műfaja: a históriás ének, aktuális szöveggel, sok versszakot jól hordozó, egyszerű és könnyen tanulható dallammal. Dallamai közül néhányat a XX. századig megtartott a népi emlékezet, többnyire persze más szöveggel. Legismertebb közülük Tinódi dallama, melynek erdélyi népi megfelelőjére (lásd A-változat) már a múlt század közepén felfigyeltek a kutatók.

557

Summáját írom Eger vá-rá-nak, megszállá-sának, vi-a-da-lának,
szégyen-vallását császár hadának, nagy vígassá-gát Ferdinánd király-nak.

The image shows two staves of musical notation. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns.

2. Megírtam bővön históriáját, — Eger várának ő nagy romlását, — most rövidedön annak summáját, — megérthetitek ő nagy sok csudáját. (Az ostrom leírása, majd a török visszavonulása:)

3. Kárt az törökök nagyot vallának, — az ó-kapura is ostromlának, — ám szégyenükre eltágulának, — dobjuk fakadva elbúsulának.

4. Amhát táborát hamar indítja, — minden hadával onnat kiszálla, — nagy dicséretöt egriekről szólla, — Ferdinánd király nagy örömet halla.

5. Már meghallátok rövid summáját — egri szállásnak históriáját, — azon imádjuk mennyei atyát, — tőlünk se vonja nagy irgalmasságát.

6. Egert minékünk éltig megtartsa, — több végházakkal megszabadítsa, — az pogány kéztől megoltalmazza, — körösztýén népet igaz hitben tartsa.

7. Nagy históriát az ki szerzette — ez summáját is azon jegyzötte, — nevét versföben megjelentötte, — ezerhatodfélszázháromba szerzötte.

Szómagyarázat: summa = összegzés; szállás = megszállás, ostromlás; végházak = végvárak; versfő = a versszakok első betűinek összeolvasása; hatod-félszáz = a hatodik száz csak fél, tehát 550. — A versben előforduló szótagszám-szorítást hangismétléssel oldjuk meg. — A 455. oldalon említett költői fogásnak („közölés”) itt is látjuk példáját: rövid summáját egri szállásnak, históriáját = Eger ostromának rövid summáját, históriáját. — Az Eger ostromát leíró hosszú, több részes „újságoló éneket” rövidebb, összefoglaló darab, tehát „summa” zárja. Versszakképletének alapja az ötszótagos volta-ritmus (3 + 2), mely népdalainkban is előfordul (Kis kacsá fürdik). Arra is láttunk már népdalpéldát, hogy két ilyen képlet összefűzve 10-szótagos nagysort ad ki, a teljes strófa pedig négy tizes-sornak egysége. Ami viszont a késő középkori epika öröksége lehet, a históriás énekekben pedig megszokott fogás: az utolsó ötszótagos elemnek egy szótaggal való kibővítése, mely egyúttal az utolsó sor ütemeinek, mérőütéseinek számát is eggyel szaporítja. Ezáltal az utolsó sor elkülönül az előzőektől, s a strófa hangsúlyos záróegységévé válik. Ilyen képlet még könyvünkben az 547., 647. sz. példa.

558

Si - ess ke - resz - tény lel - ki jót hal - la - ni,
ó - tör - vény - böi ha - da - koz - ni ta - nul - ni,
az i - gaz hit mel - lett mint kell bajt vív - ni, Krisz - tusban bíz - ni.

2. Csak Isten szavát hátra ne hagyjátok, — Sámuel módjára ti megtartsátok, — szegény községöt ne nyomorgassátok, — és ne nyúzzátok!

3. Inkább sok jóval őket tápláljátok, — ellenségektől megoltalmaztátok, — lóhoz, fegyverhez keveset bízzátok, — Isten oltalmatok!

Tinódi Sebestyén intő éneke a „keresztény hadnagyokhoz”, vagyis katonai vezetökhöz az ószövetségi biblia eseményeiből (az „ó-törvényből”) ad mintát, főképpen Dávid királynak alakját rajzolva fel példának: legyenek bátrak, védelmezzék a szegényeket, s miután mindent megtettek, ami rajtuk múlik, mégsem magukban, hanem Istenben bízzanak. (Természetesen csak kiválasztott verseket adtunk itt a hosszabb költeményből.) — A XVI. századi magyar költészet szívesen használja a „saffikus” versformát (vö. 461. old.). Írástudóinkhoz két úton is eljutott az antik előzményekre visszamenő, de a középkorban átalakult képlet: a liturgiában szereplő saffikus himnuszokat már évszázadok óta énekelte a diákság, a XV. század végi humanista iskolázás pedig dallamokkal gyakoroltatta az antik versmértékeket, főképpen Horatius saffikus ódáit. Ezek hatása alatt írja Tinódi saffikus versét és ügyesen szerkesztett, lendületes dallamát.

559 **Parlando**

Szörnyű nagy rom - lás - ra ké - szült Pan - nó - ni - a,
 ki - nek, mint ten - ger - nek, meg - á - ra - dott hab - ja,
 sok bú - nak, bá - nat - nak kö - rül - vet - te ár - ja,
 mert a vi - té - zek - nek ma e - sett nagy hí - ja.

2. Hogy hallá itt alatt magyarok romlását, — felköté érettünk Kádár István kardját, — elhagyá érettünk a Felföldnek partját, — ó milyen kevéssé forgatá szándékát.

3. De íme, hirtelen esék változása, — midőn küldék ötet Pápolc oltalmára, — Újfalunál gyüle tatárok tábora, — ott léssen Kádárnak utolsó csatája.

4. A zászló tartónak felszóval kiáltja: — vidd el, fiam, vidd el a zászlót más útra, — hogy el ne vesszen mind urunk kedves hada, — mert Magyarországot meghalok én még ma.

5. Kiontom véretem én szegény hazámért, — én szegény hazámért, kedves nemzetemért, — nem szánok érette bizony ontani vért, — mert én a Krisztustól veszek jutalom-bért.

Válogatott versszakok a Kádár István hősi halálát megverselő hosszabb, XVII. századi énekből (szerzője valószínűleg Kódi Farkas János). Kádár a törökök segédcsapataként betörő tatárok ellen vívott harcban vesztette életét, s e költemény többi versszaka a hős búcsúzását, intelmeit, végszavait idézi föl. Szómagyarázat: romlását = pusztulását; kevéssé forgatá szándékát = nem tért el föltett szándékától. Habár a vers XVII. századi, egy korábban ismert, a históriás-elbeszélő énekekhez bizonyonnyal gyakrabban felhasznált dallammal kapcsolódott össze. E dallam nem maradt ugyan fenn korabeli feljegyzésben, de Erdély és Bukovina népe emlékezetben tartotta. Jelentősége az, hogy míg a Tinódi-dallamok a stílusnak egy szerző ízlése szerint átdolgozott egyéni változatai, addig e dallam s a rákövetkező kettő is egyszerűbb, a maga korában ismertebb, népszerűbb, mondhatni „köznyelvibb” alakban idézik föl a históriás dallamköltészet modorát. A motivika, ritmika egyszerű, az előadásmód parlandó, a dallamban sok a hangismétlés vagy kisambitusú skálázás. Alkalmas dallamok tehát arra, hogy hosszú történeteket (történelmi, bibliai, hadi történeteket, széphistóriákat) énekeljenek vele végig. A hallgatóság figyelmét a szöveg köti le, maga a történet; a szép, de egyszerű járású dallam mintegy csak hordozza a szöveget. Mi is jobban értjük e dallamok lényegét, ha megpróbálunk ráénekelni ilyen históriákat. Annál inkább tehetjük, mert az azonos versképletű szövegek (főként éppen a parlandó tizenkettesek) a XVI. században is gyakran cserélgették dallamaikat egymás közt.

Így pl. a fönti (vagy a következő) dallamra alkalmazhatjuk Ilosvai Selymes Péter ismert Toldi-históriáját. Íme, néhány kiragadott versszak:

11.1. Mostan emlékezem az elmúlt időkről, — az elmúlt időkben jó Toldi Miklósról,
— ő nagy erejéről, jó vitézségéről, — csoda, hogy eddig sem emlékeztünk erről.

...

2. Otthon Toldi Miklós lakik az anyjával, — lát minden dologhoz az béres
szolgákkal, — hatalmas erejét nézik nagy csudával, — nagy malomköveket
emelget karjával.

...

3. Pokol-fene bika szarvon kötve vala, — kit akkor mészáros vágni akar vala, —
bika rugaskodván kötél szakadt vala, — Toldi Miklós látá, utána fut vala.

...

4. Hamar hogy eléré, farkon megragadá, — az farkánál fogva mészárszékhez
voná, — ki ez dolgot látá, felette csudálá, — Miklósnak akkor sok máj adatott
vala.

...

5. De mikor vitézek rudat hányak vala, — ifjú Lajos király sokszor nézi vala, —
Miklós is konyháról odaballag vala, — kétannyira veti, a király csudálja.

...

6. Íme, mihelyt Toldi az porondra juta, — és csónakból bátran fegyverét kiraká,
— ottan ő csónakját vizen elbocsátá, — az cseh vitéz kérdi: mi légyen az oka?

...

7. „Tudod, vitéz, monda, elég egy embernek — vízen egy csónakban járni egy
személynek, — meg kell ma itt halni, tudod, egyikünknek, — nem szükség a
hajó a megholt embernek.”

...

8. Csodálatos vala Toldi erőssége, — keze között csehnek elolvada teste,
— cseh vitéz hogy látá, ottan elijede, — azért Toldi Miklós csehet térdre ejté.

...

9. Íme, a királynak ebben hír lőtt vala, — Toldi vitézségét, erejét csudálá,
— király azért ötet fejéhez választá, — és tizenkét lóra neki hópénzt ada.

...

10. Az, ki ez dolgokat szerzé bé versekbe, — az régi dolgokról lön emlékezetben,
— neve versszerzőnek vagyon versfejekben, — az ezeröttszázban, hetvennégy
esztendőben.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Keressük meg, hová illeszkednek ezek a versszakok Arany János jól ismert Toldi-átdolgozásában. Arany annyira tiszteletben tartotta a XVI. századi versformát és stílust, hogy az ő Toldiját is énekelhetjük akármelyik tizenkettes históriás dallamra, pl.:

III.1. Mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon, — messziről lobogva tenger pusztaságon: — Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem, — majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben. Stb.; vagy:

2. Nádorispán látja Toldit a nagy fával, — és elámul rajta mind egész hadával. — „Ember ez magáért” Laczfi mond, „akárki; — nos fiú, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?” Stb.

560 **Parlando**

Ka - to - na va - gyok én, or - szág ő - ri - ző - je,
sír az é - des - a - nyám, hogy el - visz - nek tő - le,
sír az é - des - a - nyám, a ró - zsám meg gyá - szol,
fe - ke - te gyász - vi - rág bú - sul ab - lak - já - ba'.
A Az, hol én elmegyek, még a fák is sirnak ...

2. Falu legényei, kenyeres pajtásim, — az Isten áldása szálljon le reátok, — éljetez örömmel, mert én búval élek, — de az én rózsámat el ne szeressétek!

3. Mert aki csak reá ráteszi a kezit, — megemlegeti a magyarok istenit, — mert aki csak reá ráteszi a kezit, — megemlegeti a magyarok istenit.

4. Megpendült harangom, pallérozott kardom, — nem szabad énnékem az ágyban meghalnom, — áldozom életemet az ország javára, — forгатom fegyverem vitézek módjára.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

A XVI. századnak valószínűleg egyik legnépszerűbb históriás dallamát két változatban idézzük (vö. 561., sőt 513. sz.-al is!). Lejegyzése ugyan késői (XIX. század eleje), de a népzene gyűjtés közismert, kedvelt dallamként találta meg századunk elején Erdélyben és Bukovinában. Kodály klasszikus gyűjtéséből nyilvánvalóvá lett, hogy a nép itt az „Árgirus széphistória” eredeti dallamát — illetve annak többféle variánsát — tartotta meg emlékezetben. A dallam a sirató-stílus származéka. A nép többféle szöveget ismer reá, az itt közölt katona-búcsúzóon kívül pl. lakodalmi vőfélyverssel, balladával, keservesként is énekl.

Előbbi dallamunkat a néphagyomány fenntartotta egyszerűbb, régiesebb formában is, mely valószínűleg közelebb áll XVI. századi alakjához. Azért ezt a népi variánst adjuk most a híres Árgirus szöveggel. (Gyergyai Albert Árgirus-széphistóriája a XVI. század végén keletkezett.)

Parlando

561

Én tün - dér - or - szág - ról bő - ség - gel ol - vas - tam,
o - lasz kró - ni - kák - ból, kit meg - for - dí - tot - tam,
és az ol - va - sók - nak mu - lat - sá - gul ad - tam,
ma - gyar ver - sek sze - rint é - nek - be fog - lal - tam.

2. Lészen most beszédem ifjú Árgilusról, — Akléton királynak kisebbik fiáról, — ő szeretőjéről, tündér szűz leányról, — fáradsága után ő vígasságáról.

(3-4. Akléton királynak szép fénylő vára volt. Felesége: Medené, s volt három vitéz fia.)

5. Régi rakott kertje a királynak vala, — mely szép termőfákkal ékesítve vala, — drága szép folyóvíz kertjében foly vala, — mellyel szép kökertje ékesítve vala. (Rakott kökert = kökerítéssel ellátott.)

6. Történik azonban, kertjében hogy járna, — egy szép virágos fát ott a kertben láta, — melyet ő azelőtt meg nem látott vala, — honnan hozták oda? ő azt kérdi vala.

(7-12. Harmadnap kivirágzik, a kertész nem tudja, honnan való. Ezüst virága van, éjszaka megéri almája, de reggelre egy sem marad a fán. A király ezen búsul és őrizőket rendel éjszakára. De azok reggelre alszanak, s a királynak azt felelik:)

13. „Az arany almákat fán szépeket láttunk, — egy kis szelet fűjni éjszakán hallottunk, — mely miatt mindnyájan el kellett aludnunk, — mintegy fél megholtak földre nyomattunk.”

(14-40. A király Filarénusz nevű jövendőmondóját hívja. Az megmondja: csak gyermeked láthatja meg, ki ültette a fát és ki hordja el gyümölcsét; de ez neked bánatra fordul. A király legnagyobb fia a kertben éjszakázik, hogy meglesse, mi történik, de elnyomja őt az álom. Ugyanígy jár a középső is. Végül a legkisebb, Árgilus (vagy: Árgirus) kér engedélyt, hogy próbát tegyen. A király aggódva engedi. Árgilus éjszaka a kertben látja, hogy az almák ismét megértek és már fénylenek, s most:)

41. Mint egy lassú szellő, olyan zúgást halla, — szép hat fehér hattyú ottanak leszálla, — hetedik fejéhez nyoszolyára szálla, — melyen a királyfi igen rémül vala.

42. Nagy lassan ő kezét akkoron kinyújtja, — egy lábát hattyúnak kezébe szorítja, — hattyú megrázkódik! a hat elszalada, — hetedik fejénél ott maradt fogva.

(43-97. A hattyú megrázkódik, s leány-ábrázatba változik. A királyfi elámul szépségén. De a lány biztatja: Árgilus kedvéért plántálta a fát, hogy találkozhassek vele. Árgilus azonnal megszereti őt, s az éjszakát édes beszélgetések közt, egymást ölelve töltik. Elalszanak, de egy irigy vénasszony megtalálja őket; a leány hajából levág egy darabot, s a királynak beárulja őket. A tündérleány fölbred és keservesen látja, mi történt: búcsúznia kell, úgy hiszi, örökre, hiszen a messzi Tündérvárosba Árgilus nem mehet utána. Ám a királyfi elhatározza, hogy nekivág a nagy útnak, megkeresi a leányt. Szülei kétségbeesve engedik el.)

98. A szegény Árgilus hegyeken, völgyeken, — mind éjjel, mind nappal, éjszak felé mégyen, — kit elől-utól ér, ő mind tudakozik, — de senki városról nem emlékezhetik.

99. Csak egy inasával ő bújdosik vala, — a Tündérországba immár jutott vala, — egy nagy havas közben hogy bújdosik vala, — egy széles barlangban egy kis füstöt látá.

(100-115. A barlangban az egyszemű óriás lakik. Árgilus megijed, de az szívesen fogadja; ám tanácsot adni, hol a „Feketeváros”, nem tud. Szerencsére éppen arra téved egy sánta ember: ő már járt ott, akkor szegték meg fél lábát. Nem hajlandó Árgilust elkísérni, mert azonnal megölnék. Az óriás kényszeríti, s az legalább a város határáig el is kíséri a királyfit.)

116. Árgilus köszöné, nagy hamar indula, — Feketevárosba hogy immár eljuta, — egy özvegyasszonyhoz találá szállásra, — kinek gazdagsága, nagy kővára vala.

(117-135. Az asszony megtudja Árgilustól, mi járatban lenne. Megtetszik neki az ifjú, s elhatározza, hogy csellel saját lányát adja hozzá feleségül. Ezért lepéngeli Árgilus inasát, hogy mikor bementek a tündérek kertjébe, az álomhozó tömlőből bocsásson titokban Árgilusra oly szellőt, melytől elalszik, s nem tud találkozni szeretőjével. Az inas hajlandó a pénzért elárulni urát.)

136. Asszonytól adatott tömlőt megszorítja, — álomhozó szellőt urára bocsátá, — mely miatt Árgilus úgy elaludt vala, — mint egy holt-eleven, ágyra borult vala.

(137-141. Megérkezik a tündérleány, megismeri az alvó Árgilust, s keltegeti:)

142. Monda: „Édes lelkem, serkenj fel álmodból, — hadd vigasztaljalak sok bújdosásidról, — értekezem veled sok fáradságidról, — ez ideig való próbán forgásidról. (Értekezem = beszélgetek, szót váltok; próbán forgásidról = a veled megesett megpróbáltatásokról.)

143. Ne restelld elhagyni érettem álmodat, — lám, nem restelleted sok fáradságodat, — fölvevél érettem, szívem, sok munkákat, — kelj fel, édes lelkem, hadd halljam meg szódat!”

(144-160. De Árgilust fogva tartja a varázslat. A leány sírva távozik, s ígéri, még kétszer szabad eljönnie: ha akkor sem kel fel őt látni, többé már nem jöhet látására soha. Árgilus fölébred, s elkeseredve hallja, hogy átaludta a leány jövetelét. Másnap jobban vigyáz, de az inas mesterkedése miatt ugyanígy jár. Harmadszorra sétálva virraszt, de újból erőt vesz rajta a varázslat. A leány keserves jajszóval búcsúzik tőle:)

161. „Szerelmes rózsámnak, ifjú Árgilusnak — mondd meg ezen szóval az én virágomnak, — holtig érte adtam magam nagy bánatnak, — ím lásd, rabja vagyok immár a halálnak.”

(162-165. Sokszor visszafordulva, nehéz szívvel távozik. Ám még ezt a rejtélyes üzenetet hagyja Árgilus részére az inasnál:)

166. „A kisebbik szegről vegye el szablyáját, — a nagyobbik szegre tegye az ő kardját, — és így kitöltheti bosszúmat s bosszúját, — ha abból fogadja szeretője szavát.

(167-179. Árgilus fölébred: „de megverítkeztem!” Inasa mondja: nem verejtékeztél, hanem szép szeretőd áztatott könnyével.” „Miért nem keltettél föl?” „Hiába keltettelek...” — s átadja a leány üzenetét. Belőle Árgilus megérti, hogy inasa volt vétkes: „Most veszem eszembe, hogy te vagy árulóm...”)

180. „Nem volt-e énnekem tereád nagy gondom? — senki tekívéled nem volt útitársom, — közlöm vala veled minden uraságom, — jaj, mint vesztél engem! de majd bosszúm állom!”

181. Azonban ő kardját kezébe ragadá, — inasa térdepel, a fejét elcsapá, — a szállásra menvén asszonyt megátkozó, — szörnyű átok alatt leányostul hagyá.

(182. Hallgassuk most Árgilus bújdosását:)

183. Másodnapon reggel bánattal fölkele, — sok könnyhullatással városból kimene, — nincsen már sehová semmi reménysége, — keserűnek tetszik világon élete.

184. Iszonyú kegyetlen havasokon megyen, — hol lenne halála, ő csak azt keresvén, — egy szép forrás mellett ő maga leüle, — ily keserves sírást ő magában kezde:

185. „Jobb holtom énnékem, hogysesem mint életem, — nem láthatom többé az én szerelmesem, — kiért én nem szánom letenni életem, — általütöm majdan énrajtam fegyverem.”

(186-196. Már azon van, hogy megölje magát, mikor a közelben kiabálást hall.)

197. Iszonyú ordítást azonnal meghalla, — amelynek miatta haja feláll vala, — azt alítja: sárkány és oroslán volna, — egymásra találtak, vívnek a barlangba'. (Alítja = véli.)

(198. De nem az:)

199. Hogy elközelgete, tekintvén barlangba, — hát három ördögfi nagyon vívnek abban, — azokat megkérde, hogy mi dolog volna? — ifjú Árgilus-nak így felelnek vissza:

200. „Egy atyától valók mind a hárman vagyunk, — az atyától maradt örökségen vívünk. — E három jószágon meg nem alkudhatunk, — ha igazat ítélsz, szódra ráhajolunk.

201. A bocskor s palástnak oly ereje vagyon, — hogy aki ezekben felöltözve vagyon, — háromszor ő magát ez ostorral sújtván, — azt mondja: ott legyenek, ahol én akarom —.”

(202-204. és máris ott van, ahol akarja. De a hármon nem osztozhatnak, mert csak együtt van csodás erejük; amellet a középsőnek hatalma van a repülőlt leszállítani. Árgilus vállalja a bíraskodást.)

205. Háromfelé három nagy hegyet mutata, — hogy aki először onnét visszajutna, — a hasznos jószágot mert őneki adná; — hová futamának, készek lőnek hozzá.

(Árgilus ezalatt:)

206. A bocskort lábára, palástot vállára — fölvevé, az ostort markába szorítá, — háromszor ő magát sújtja és így szóla: — hipp, hopp, szeretőmnél legyenek, — ő ezt mondja.

207. Mint sebesen lőtt nyíl, földről ragadtaték, — míg visszatérének, mindaddig viteték, — hallatatlan messze hirtelen távozték, — szerencse szegénynek ilyen jó adaték.

(208-210. Mihelyt a középső ördög ezt megtudja, tudományával leszállítja; Árgilus egy hegyoldalban esik a földre, nem tudja, hol van, megindul keservesen a hegynek fölfelé.)

211. Szintén kenyere is már elfogyott vala, — egy kis pogácsája turbájában vala, — éhségét gyökérrel ő enyhíti vala, — teljes harmadnapig el-feljutott vala.

212. Drága nagy szép várat láta hegy tetején, — kinél soha szebbet nem látott éltében, — akará, hogy e vár felé közel menjen, — egy szép leány jöve várból eleibe.

213. Mindjárt megismeré, hogy Árgilus volna, — asszonyhoz a leány mindjárt futott vala, — „imhol jó Árgilus, asszonyom!” — azt mondja, — mely szóra az asszony mindjárt arcul csapta:

214. „Vajon ki hinné el? mit hazudsz előttem? — csak álmodban láttad, azt inkább elhiszem.” — Más szolgálója is ez hírrel kifuta, — látta, megismerte, örömmel megtére.

(215-216. Így jár a második, sőt a harmadik hírvivő is.)

217. „Lehetetlen dolog, hogy ő idejönne, — az emberi nemzet ingyen se remélje, — ha szárnya volna is, gond volna, hogy jönne!” — Leányok kiáltják, hogy bizony ő jönne.

218. Ő maga negyedszer kétséggel kiméne, — mihelyest meglátta, ottan megismerte, — fáradságát látta, rajta keserüle, — ő sok bújdosásán megesik a szíve.

219. Kiterjesztett kézzel nyakára borula, — nagy öröme miatt ugyan nem szólhata, — gyenge lány ruháját könnyivel áztatja, — de szíve sokáig helyére nem áll.

(220-229. „Hogy érdemltem meg ezt, szép virágom?” — kérdezi, s a városba bevezeti. Boldogan látják az elképzelhetetlenül szép kertet. Sok beszélgetés és vígasság után a tündérlány házába vezeti, hogy lakodalmat üljenek.)

230. Mikoron mindnyájan asztalnál volnának, — senki sem bánkódik, mindnyájan vígadnak, — egy nagy bánat éré szívéét Árgilusnak, — szemben ülvén a szép leány mátkájának.

231. A vígasság közben ötet arcul csapá, — a leány nem szóla, csak fejét lehajtá, — ismét vígasságban ő magát foglalá, — másodszor is ifjú a lányt arcul csapá.

232. Asszony-barátitól ugyan megszégyenlé, — de mégis nem szóla, csak fejét tekeré, — harmadszor is ifjú leányt arcul üté, — néki így felele, tovább nem tűrheté: (Asszony-barátitól = asszony-baráti előtt.)

233. „Te Árgilus, ezért fáradtál énértem? — hogy vendégim előtt így meggyalálsz engem! — szégyennel illetted én királyi fejem, — mondjad el az okát most nékem, édesem!”

(234-238. Árgilus: Én elhagytam atyámat, anyámat, annyit fáradtam, s te nem hitted volna három szolgálódnak sem, hogy én utánad jövök? Olyan lehetetlen lett volna hozzád nem jönnöm, mint lehetetlen, hogy te megharagudnál reám.)

239. Monda a szép leány: „Árgilus, szerelmem! — most látom, gonoszból hogy nem ütél engem, — ezzel nem kisebbül az én emberségem, — sőt inkább öregbül az én tisztességem.”

240. Nagy szép szeretettel éltenek egymással, — sok bújdosás után szép nyugalommal, — a sok bánat után jeles vígasságban, — senkitől nem félnek, vannak bátorságban.

241. Nincs már Árgilusnak semmi fáradsága, — ennyi bújdosását csak semminek tartja, — mert amit kívánt volt, már ölében tartja, — amikor kívánja, szintén akkor látja.

242. A tündérlélynak nem buzog már szíve, — helyén vagyon immár bújdosó elméje, — minden bánatjának vagyon immár vége, — e históriának is legyen immár VÉGE.

A kezdetleges rímelés aligha zavarta a korabeli hallgatót: a kedves történet, annak fordulatai kötötték le figyelmét, sok szép nyelvi részlet, találó kifejezés, hatásos szórendcsere stb. elegendő

költői élményt is kínáltak. Mindezt pedig szinte szárnyán vitte a „monoton”, mégis harmonikus dallam. — A történet közismert drámai feldolgozása Vörösmart Mihály: Csongor és Tünde.

562 **Parlando**

Sem-mit ne bán-kód-jál, Krisztus szent se - re - ge,
mert nem árt - hat ne - ked sen - ki gyű - löl - sé - ge,
no - ha e vi - lág - nak raj - tad dü - hös - sé - ge,
de nem hágy szé - gyen - ben Krisz - tus ő fel - sé - ge.

A históriás dallamokat szívesen alkalmazták — főleg a protestáns egyházak — versbe szedett zsoltár-parafrazisokra, halottas, oktató, buzdító szövegekre, ha versmértékük amazzal azonos volt. A dallam címéül egy-egy különösen ismert szöveg szolgált, a többi szövegnél pedig arra utalva jelölték a dallamot, így: ad notam ... (vagyis: ... kottája, dallama szerint). Innen ered a mai közbeszéd „nóta” szava is. — E buzdító ének dallamául olyan históriás dallam szolgált, mely lényegében az Árgirus-melódia változata, ám részleteiben árnyaltabb, kidolgozottabb, műzeneibb jellegű megfogalmazással.

563 **Parlando**

Bu - dát, ó Hun - ni - a, az tö - rök el - ront - ja,
szép Fe - jér - vá - ro - dat e - gé - szen le - ront - ja.

2. Oda lesz Esztergom, oda Visegrád is, — oda Veszprén, oda Nádorfejérvár is.
3. Szép Erdélyországban török fog sétálni, — ott sok nemes urat meg fog zabolázni.
4. A török síp szerint fog Erdély táncolni, — és ő kedve szerint váratat sáncolni.
5. Egy Szulimán császár mennyit fog ártani, — kardját az magyarok vérebe mártani!

6. A mohácsi mezők fogják megmutatni, — midőn paripáját el fogja futtatni.
7. Itt Lajos király a háborúval elvész, — a szép magyar sereg, mint virág elenyész.
8. Itt vesznek püspökök és fő-fő személyek, — ugyan, magyar nemzet, miképp szemléled ezt?
9. Attila volt régen az világ ostora, — a török éppen lett az magyar ostora.
10. Sok magyar török vast fog lábán pörgetni, — sok török tömlöcnek ajtaját zörgetni.
11. Csak tudjad, Hunnia, hadd jöjjön a török, — vele együtt jöjjön sok hitetlen görög:
12. Előáll Hunyadi János fia, Mátyás, — kitől a töröknek bezzeg lesz aratás.
13. A Báthory István és nagy Kinizsi Pál, — Dobó, gróf Zrínyivel előttünk, mellénk áll.
14. Ámbár országunkat török elfoglalja, — leszen majd, aki azt vissza is foglalja.
15. Első Leopoldus erős fegyverével, — hatodik Karolus fegyveres kezével.
16. Vesztett városunkat mind visszafoglalja, — mindkettő Hunniát ismét vigasztalja.

Ami a dallamot illeti: késő középkori, európai jellegű epikus énektónusnak lehet maradványa. Népzeneinkben a mai napig fennmaradt (Somogyban például erre éneklék Kádár István történetét), de már a XVI. századi históriás énekek közt is megtaláljuk változatait. (Sőt: távolabbi változatának tekinthető, kétszeres terjedelemmel a Szent László ének is, lásd 547. számot.) — Valószínűleg általánosan ismert és sokféle szövegre alkalmazott „nótája” lehetett a XVI. századnak. Az itt hozzá kapcsolt szöveg azonban (e dallam változatára énekelték, Bartalus István múlt századi népdalgyűjteménye szerint) nyilvánvalóan későbbi, föltehetően XVIII. századi dicsőítő vers a törököt kiűző Habsburg királyok ünneplésére. Jövendölés formájában mondja el azt, ami megtörtént: az ország pusztulását a török által, majd azt, hogy minden században voltak, akik megmentették „Hunniát” a végromlástól. Ezek sorába helyezi be Lipót és Károly királyokat.

564 **Parlando**

Pus - ta - ság, kár - val - lás, e - gész Ma - gyar - or - szág - ban,
im - már el - á - ra - dott nagy sok tar - to - má - nyok - ban,
si - rás, fohászko - dás, ke - ser - ves ó - haj - tás fa - lukban, vá - ro - sok - ban.

2. Mert meg nem szűnhetik köztünk az nagy félelem, — városunkból kiűz kegyetlen fejedelem, — félelem, fáradság szüntelen mirajtunk, — nem nyughatunk hazánkban.

A históriás ének motívum-anyaga igen gyakran összetettebb verses ill. zenei formában jelenik meg. Ilyen dallamok kapcsolódnak többnyire a gyülekezeti egyházi éneklés szövegeihez, de sok esetben lírai vagy politikai tárgyú énekversekhez is. Itt közölt dallamunk végső elemzésben szintén az Árgilus-nótára vezethető vissza (pl. az 1. és 2. sor második felének viszonya!), de 6+7, 6+7, 6+6+7 szótagszámú, zeneileg is igen érdekes alakban. (E verszakképletről alább, lásd az 568. számnál!) Legelterjedtebb szövegei temetési, halotti vallásos énekek, de összekapcsolódhat olykor világi jellegű szövegműfajokkal is. XVI—XVII. századi költészetünknek érthető módon visszatérő témája az egyéni panaszdalok mintájára költött nemzet-siralom. — A XVI. századból való dallamot XVIII. századi egyházi énekeskönyvek és az élő néphagyomány tartották fenn.

565 **Parlando**

So - kat ír - tak böl - csek vi - lá - gi dol - gok - ról,
a nagy bi - ro - dal - mak sok vál - to - zá - sá - ról,
or - szá - gok, vá - ro - sok ször - nyű rom - lá - sá - ról,
ben - ne lé - vő gyar - ló 'em - be - rek sor - sá - ról.

2. Gondold meg Julius császár állapotját, — maga nemzetétől kegyetlen halálát, — világbíró Sándor nagy hatalmasságát: — egy kis ital miatt éré végőráját.

3. Sámson csodálatos vala hatalmában, — híres volt Cicero ékesszólásában, — bölcs Arisztotelész filozófiában, — kedves volt Jonatás szép ábrázatjában.

4. Mindenek csodálják Absalon szépségét, — krónikák dicsérik Hektor vitézségét, — rettegik Akhillesz nagy kegyetlenségét, — mégis, mindezeknek halál érte végét.

5. Vajon mint vesződik tehát ő magában — e változó világ, ő sok hívságában? — mit örvendez annyit ő rossz pompájában? — mindenek elmúlnak egyetlen órában.

II.1. Cur mundus militat sub vana gloria, — cujus prosperitas est transitoria, — tam cito labitur ejus potentia, — quam vasa figuli, quam vasa figuli, quae sunt fragilia.

A **Cur mundus militat ...**

The image shows three staves of musical notation for the piece 'Cur mundus militat ...'. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of eighth and quarter notes, with some rests. The second and third staves continue the melody, ending with a double bar line.

A szöveg: a halál-költészet szép darabja, a középkorra visszamenő gondolatmenettel és motívumokkal. Julius Caesar hatalmának saját „nemzete” (fia, Brutus) vetett véget, a világhódító Nagy Sándorral a közhit szerint méregpohár végzett; a nagyerejű bibliai Sámson, a retorika legnagyobbja, Cicero, a legtekintélyesebb filozófus, Arisztotelész felsorakoztatása után a bibliai Jonatás, Absalon a testi szépség, a görög monda Akhillesze pedig a rettenthetetlen bátorság megtestesítője — s mindnyájuknak egyként vetett véget a halál. Amint a szöveg is egy szépen fogalmazott latin költemény jólsikerült fordítása, úgy a dallam is bizonyára külföldi eredetű. Ám a fődallamként idézett népi változatot az **A** énekeskönyvivel összehasonlítva kitűnik, mint alakult át a széles körű és tartós használat során a jövevény dallam, s lett tizenketteseink sorába jól beillő, nemes ívelésű magyar melódiává.

Parlando

566 **Ó én é - des ha - zám, te jó Ma - gyar - or - szág,**
ki ke - resz - tény - ség - nek vi - se - led pa - i - zsát,
vi - selsz po - gány vér - rel fes - tett é - les szab - lyát:
vi - téz - lő os - ko - la, im - már is - ten hoz - zád!

The image shows a musical score for a piece titled 'Parlando'. It starts with the number '566' and a treble clef. The music is in a 2/4 time signature and a key signature of one flat. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables across notes. The piece ends with a double bar line.

2. Egriek, vitézek, végeknek tüköri, — kiknek vitézségét minden föld beszéli, — régi vitézséghez dolgotokat veti, — Istennek ajánlva legyetek immár ti! (Tüköri = fénylő példaképei.)

3. Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak, — az kiknek hátakon az jó vitéz ifjak — gyakorta kergetnek s hol pengig szaladnak, — adassák egészség már mindnyájatoknak.

4. Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség, — katona-találmány, új forma ékesség, — seregben tündöklő és fénlő frissesség, — éntülem s Istentül legyen már békesség.

...

5. Igaz atyámfia, s meghitt jóbarátim, — kiknél nyilván vadnak keserves bánatim, — ti jutván eszemben, hullnak sok könyveim, — már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim! (Vadnak = vannak; könyveim = könnyeim.)

...

6. Ti pedig szerzettem átkozott sok versek, — búmnál kik egyebet nekem nem nyertetek, — tűzben mind fejenként égjétek, vesszettek, — mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

Balassi Bálint: Valedicit patriae, amicis iisque omnibus quae habuit carissima (= Búcsút mond hazájának, barátainak, s mindazoknak, kik kedvesek voltak neki). Balassi valamennyi versét dallamra, „ad notam” írta, de legtöbb dallamutalását nem tudjuk azonosítani. Az általa alkalmazott versszak-típusok gazdagsága, sokszor komplikáltsága a minta-dallamoknak tulajdonítható. De vannak versei között egyszerű, a század irodalmában általános típusok is, mint a tizenkettesekben írt, kiemelkedő szépségű búcsú-vers. Egy XVI. századra visszamenő, de csak XVIII. századi egyházi énekeskönyvben följegyzett dallammal párosítottuk (vö. 548. számmal!).

Poco rubato

567

Si-ralmas énné - kem te-tő-led meg-vál - nom, áldott Magyaror - szág,
tőled el- távoznom, vajjon s mikor leszen jó Budában la - ká - som?!

2. Az Felföldet bírják az kevély németek, — Szerémséget bírják az fene törökök, — vajjon s mikor leszen jó Budában lakásom?

3. Engemet kergetnek az kevély németek, — engem körülvettek az pogány törökök, — vajjon...

4. Engem eluntattak az magyar urak, — kiűzték közülük az egy igaz Istent, — vajjon...

5. Legyen isten hozzád, áldott Magyarország, — mert nincsen tebenned semmi nagy uraság, — vajjon...

6. Ez éneket szerzék jó Husztnak várában, — Bornemissza Péter az ő vig kedvében, — vajjon s mikor leszen jó Budában lakásom?

Bornemissza Péter híres „Cantio Optima” költeménye a török kor kezdetéről (1553 és 1556 között) származó lírai hangú nemzet-siralom. Az alig másfél évtizede elveszett Buda már

jelképes értelmet kap: az ország megfosztva központjától, szabad prédája mindenkinek. (A jó Budában „lakásom” kifejezés természetesen nem a mai értelmű lakásra vonatkozik, hanem *nomen actionis*, éppúgy, mint pl. olvasás, alvás stb.) Az utolsó strófában szereplő „víg” kedv látszólag ellentétes a verssel. Ez a korabeli versekben gyakran visszatérő kifejezés a versírásra való kedvet jelöli. — A vers háromsoros strófákból áll. Az utolsó sorban a szótagok száma szaporodik (6 + 7), s ezzel együtt a sor ütemkerete is megnövekszik. Ugyanaz a hatás, mint az 5 + 5-ös sorok kibővülése a strófa zárósorában 5 + 6 képletté (vö. 557. sz.). — A Bornemissza-vers dallama XVII. század végéről való énekeskönyvben maradt fenn egyházi szöveggel; *ad notam* utalásokból tudjuk, hogy a költő ehhez a dallamhoz szánta énekét.

Poco rubato

568

Bocsásd meg, Úr-is - ten, if - jú - sá-gom-nak vét - két,
sok hi - tet - len - sé - gét, un-dok fer - tel - mes - sé - gét,
töröld el rút-sá - gát, minden álnok-sá - gát, könnyebbítsd lelkem terhét!

2. Az én búsult lelkem én nyavalyás testemben — tétova bújdosik, mint madár nagy szélvészben, — tőled oly igen fél, reád nézni sem mér, — akar esni kétségben.

3. L... — 4. Akarna nagy sokszor viszont tehozzád térni, — de bűnei miatt nem mér elődben jönni, — tőled elijedett, tudván, hogy vétkezett, — színed igen rettegi.

5. S... 6. S... 7. I... — 8. Bátorítsad Uram azért biztató szóddal, — mit használsz szegénnek örök kárhozatjával? — Hadd inkább dicsérjen ez földön éltében — szép magasztalásokkal.

9. Az te szódat, tudom, mihelen meghallgatja, — ottan szent nevedet nagy felszóval kiáltja, — kiterjesztett kézzel, sűrű könyves szemmel — magát reád bocsátja.

10. L... 11. I... 12. N... 13. T... 14. H... 15. Énekelém ezeket nagy keseredett szível, — várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével, — tétova bujdosván, bűnömön bánkódván, — tusakodván ördöggel.

A versfőkben magát megnevező költő megragadó szépségű bűnbánati énekét a XVI. századnak talán legszebb dallamára írta. (Ugyanerre énekelhetők még a következő Balassi-versek: Csókolván az minap; Vajha én szívemnek; Szabadsága vagyon.) — Szómagyarázatok: tétova = ide-oda; mér = mer; viszont = vissza; színed = arcod, jelenléted; kiterjesztett = kitárt; magát reád bocsátja = reád bízza; könyves szemmel = könnyes szemmel. — Az 567. éneknél tárgyalt szótagszám-növelő megoldásnak egyik leggyakoribb, s egyben leghatásosabb megvalósítása e versszak típus. (Ugyanez: 564, vö. 573-4.) Az első sor megadja a 6 + 7 kombinációval a mintát, a második ezt megismétli, a harmadikban pedig a 6-os kissor belső ismétlése mintegy késlelteti

a már várt zárófélsort. Az így kialakuló 13, 13, 12, 7 képletre az ismeretlen dallamszerző a régi sirató-stílus motívumait és késő középkori dallamépítkezési elveket alkalmazott.

569 **Parlando**

Ne hagyj elesnem, fel-sé-ges Is-ten, ke-se - rű-sé-gemben,
te szent nevedért légy se-gítség-gel, ne es - sem kétség-ben,
mert minden-fe-lől lá - tod, Úr-is-ten, vagyok kísér-tés-ben.

2. Gyermekségemtől fogva, Úristen, mind ez ideiglen — téged híttalak én segítségül minden szükségemben: — mostan is nincsen több bizodalمام sem földön, sem égben.

3. A szegénységnek nagy kísértése engemet szorongat, — nagy kárvallásnak bánatja izgat, betegség tántorgat, — mindezek ellen csak tőled várok Úristen, oltalmat!

Nagybányai Mátyás zsoltár-parafrázisa a XVI—XVII. század egyik legismertebb siralom-éneke, mely halotti virrasztók hagyományában a mai napig fennmaradt. Az 5-szótagos motívumok hatosra bővítését eddig csak zárósorokban láttuk (pl. 557. sz.). Most a kismotívum megismétlődik, s azonnal csatlakozik hozzá a bővített szótagszámú elem, így a három motívum egyetlen, lezárt nagysorrrá áll össze (16-os szótagszám). Három ilyen nagysor alkotja a strófát. (Ugyanez a képlete, csak két nagysort tartalmaz népzeneinkben a „Zörög a kocsi” meg a „Hej révész, révész” szövegtípus, lásd a 294., 518. számokat!)

570 **Parlando**

Im el-kezdem be-szé - de-met, kér-lek, hall-gas - sá - tok,
nagy do-log ez, a - mit mondok, nekem el - hig-y-jé - tek,
egy nagy vadról, kit kü - lönben meg nem is-mer - het - tek:

2. Lány ő teste, tüzes szeme, mint macskának vagy, — szája tátva, hogy amit lát, mindent elragadjon, — szája foga, mint éles tőr: amit kap, bekapjon.

3. Az ő nyelve mint egy kénkő, olyan tüzes vagy, — ha folyóvíz mosná nyelvét, mégis szomjan haljon, — szárnyas lábbal oda siet, ahol haszon vagy.

4. Gyakran kémlel embereket, hogy elnyelje őket, — lohol egyre, lámpást tartva, reggel, délben, este, — egytől fél csak, szegénységtől, futkos nagy rettegeve.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

5. Rendtartása olyan vagy, amint a békának; — soha nem mer enni adni az veszett torkának, — mert majd elfogy, azt gondolja, nincs több nyavalyásnak.

6. Az örökös telik majd el minden vagyonával, — gazdagodik nagyfösvényen gyűjtött jószágával, — síppal, dobbal, kíméletlen költi barátjával.

7. Megmutatni ujjaimmel itt én nem akarom, — ki ez a vad: FÖSVÉNYSÉG-nek hívják, csak azt mondom, — óvjon Isten ilyenektől, kezükbe ne adjon!

Középkori eredetű dallam, általában halottas szöveggel, s ezekkel éneklék ma is virrasztókban sokfelé a nyelvterületen. Itt a fösvénység ellen írt XVI. századi gúnyos-oktató hosszú költemény válogatott verszakaival kombinálva adtuk.

571

Ó mely félelem - és rette - gés-sel lesz a nagy i - té - let,
mikor az Is - ten minden ál - la - tot tűz ál - tal meg - é - get,
és e vi - lág - nak sok bűne - i - ről kemény számot vé - tet.

2. Rettenés támad, ha egy házacská hirtelen fellobban, — és sivalkodás, ha fejünk felett a föld megroppan, — félelem miatt halálra hervad sokak színe abban.

3. Mi léssen tehát, mikor e világ mindenestől meggyúl, — az ég feletted nagy ropogással szakadozni indul, — a föld alattad, mint a pozdorja, tüzes lángba fordul?!

4. Egy kis mennydörgést rettegés nélkül aki most nem hallhatsz, — egy kis villámlás szikrája miatt talpadon nem állhatsz, — annyi sok tüzes mennykő, csattogás között hogy maradhatsz?

5. Mikor a hegyek, mintegy patakok, helyükből kifogynak, — erős kősziklák nagy hévség miatt mind egybeolvadnak, — tenger vizei puskapor módra égnek és lobognak!

6. Ah, esze-fordult világ gazdagi, ezeket halljátok, — rettenjete meg és gondoljátok, mintha most látnátok, — hogy fejetekre mint tüzes mennykő száll ama nagy átok!

Ismeretlen szerző hosszabb verséből vett részlet, az utolsó ítéletről. Az ítéletről, múlandóságról szóló XVI—XVII. századi versek nagy költői erővel, láttató szavakkal, halmozott képekkel ébresztenek rá azok hiábavalóságára, amiért oly sok ember futkos egész életében; nem azért, hogy ezáltal a világban való feladatainktól elidegenítsenek, hanem éppen a dolgok józan megítélésére s az emberi élet becsületes, hasznos végigvezetésére serkentsenek. E témákhoz gyakran kapcsolódik a gazdagságban bízóknak kárhozzátása vagy megintése. — A versforma

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

(három 5 + 5 + 6 szótagos nagysor) az 569-el azonos, a zenei anyag elrendezése a sorok három részre való bontásával az 570-re is emlékeztet.

Poco rubato

572

Magos köszik-lá-nak ol-da-lából nyi-lik a sze-relem-or-vos-ság,
ki az én szí-ve-met, gyenge termete-met mindenkor megújít - ja,
a - ki a sze-rel-met so-ha nem próbál-ta csak á-lomnak a - lít - ja.

2. Ó gyönyörűséges, mindeneknél kedvesb hervadhatatlan rózsza, — kinek árnyékában, gyenge hajlékában én fejem nyugszik vala, — de tőlem távozik, hirtelen elmúlik életemnek istápjá.

3. Valameddig élek, mindaddig óhajtlak, én szerelmem, tégedet, — noha most elhagylak, de szívembe írtam a te ékes nevedet, — nagy homályban szívem, síralomban lelkem, míg nem látlak tégedet.

4. Verje meg az Isten, ki miatt lett nékem tetőled elválásom, — a magas mennyégből, soha az Istentől áldás reá ne szálljon, — de tégedet, szívem, hozzám hűségemben sok ideig megtartsom!

Szómagyarázat: alítja = véli, gondolja; istáp = oltalmazó. — Amint az ötszótagos alapképlet és szótagszám- (valamint ütemszám-) növelő változata nemcsak zárósorként kombinálódott, hanem 5+5+6 alakban önálló nagysorral, a stófa alapegységévé kristályosodott, ugyanúgy a 6-os képlet és 7-es bővülése esetében is: 6+6+7 kombinációval 19-szótagú nagysorral tömörülve a híres háromsoros Balassi-versszak egységéként szerepel. Ennek a stófának volt érdekes változata az 564., 568. példa: az első sorokban egyszerű kombinációval 6+7, majd belső bővítéssel 6+6+7 (melyet éppen ezért a formaérzék így is értelmezhet: 13, 13, 12, 7). — A „Balassi-versszakra” adott első példánk valószínűleg XVI. század végi dallam és szöveg; a nép emlékezetében maradt fenn. Kodálynak e század eleji Zobor-vidéki gyűjtése hozta felszínre a szerelmi-búcsúzó lírának ezen egyik legszebb gyöngyszemét.

Poco rubato

573

Őszi harmat u - tán, végre mikor osztán fuj-do-gál a hideg szél,
nem sok i - dő múlva sárgul hulldo-gálva lassan-lassan a le - vél,
zöld er-dő harmatját, piros csizmám nyomát hóval le - pi be a tél.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Mint búval, ennyivel, vagy ennél is többel ifjúságomat éljem, — jobb lesz a darvakkal vagy más madarakkal ősszel búcsúmat vennem, — mennem oly országra, hol irigyim soha nem szólhatnak ellenem.

3. Világod kedvedre, immár szerelmedre, éld ezután, nem bánom, — de én fáradságom, én édes virágom, érted soha nem szánom, — élj jó egészségben addig, míg az Isten éltet, szívből kívánom.

4. Immár solymocskádat, kit gyöngén tartottál, karjaidon hordoztál, — klárisokkal fűzött, szkófiumból kötött lábzsínóron hordoztál: — bocsásd el békével, szegény hadd menjen el, reá ne haragudjál!

Valószínűleg szintén a XVI. század végéről való búcsúzó vers; jólsikerült verselése, költői erényei miatt sokáig Balassi alkotásának tartották. Korabeli dallamfeljegyzés nem maradt hozzá, csupán későbbi kéziratok s főként a népzene tartott fenn belőle szöveg- és dallamtöredékeket, melyek arra mutatnak, hogy az 568. számú, 13, 13, 12, 7 („kis Balassi-strófa”) képletű dallamok bővültebb formája szolgálhatott dallamául. Egyházi szöveggel azonban e bővült alak is fennmaradt Erdélyben, megszólaltatható tehát a vers ép formában is, nekünk pedig tanulságos összehasonlítani az 573. főalakját és variánsait az 568. alakváltozattal. A stílusvizsgálat azonban azt sejteti, hogy valójában a rövidebb példák nem „töredékek”, hanem talán csírái, kiindulópontjai a művészileg alakított hosszabb formáknak.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

574

Néktek emlé - ke - zem, ha meghallgatjá - tok, jó Hunya-di Já - nos - ról,
nagy jámborsá - gá - ról, hív szol - gálat - já - ról, e - rős vi - a - dal - já - ról,
az ő i - de - jé - ben két László király - ról, Amu - rá - tes császár - ról,
Nándorfehér - vár - ról, Janku - la vaj - dá - nak u - tólszor ha - lá - lá - ról.

Két László király: V. László és I. Ulászló; Jankula vajda = Hunyadi János. Nagybankai Mátyás hosszú Hunyadi-históriája (1560) is Balassi-sorokból épül, de szokatlan módon négy nagysor alkot egy versszakot. A dallam 3—4. sora közeli rokona az 571. példa két zárósorának.

575

Re - mény - sé - gem nincs már né - kem ez föl - den
mert sze - rel - mem ki volt né - kem, az el - fut
él - tem - ben, sen - ki sze - rel - mi - ben,
e - lő - lem, sem - mi - ben sem ked - vez.
Me - gyek én im - már, ha ke - ser - ves kár en -
ge - met ez vi - lág - bul ki - vé - gez.

...

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Ó egyetlen egy szerelmem, miért vetted el szemed elől engem? — Hogy verhetett benned fészket szintén ilyen igen az harag ellenem? — Ámbár mást szeress, csak el ne veszess engem, ki neked adtam már lelkem.

3. Te jó Isten, ki ez törben engem csudaképpen már régen ejtettél, — ezt engedjed, hogy szánjon meg, velem, kit ily igen te megszerettél. — Vagy vígy ki hozzád, ha jó szót sem ád, ugyanis már lelkem sem hal, sem él.

Eddigi dallamaink a XVI. századi dalkultúra mély hagyományokon nyugvó, szerves fejlődéséről adnak képet. Jelentkeztek azonban olyan friss külföldi hatások is, melyek színezték ugyan zenei életünket, de beépülni, maradandó nyomot hagyni nem tudtak. Különösen olyan eleven érdeklődésű költő, mint Balassi Bálint kísérletezhetett meglepő, új dallammintákkal. Verseinek „ad notam” jelzései közt lengyel, török, német, olasz szövegkezdetekre akadunk. Egyik német szövegű nótajelzését Jakob Regnart német zeneszerző háromszólamú dalával azonosította a zenetörténetírás. Persze hogy valóban így hangzott-e a dallam és ritmus, amikor azt magyar ember Balassi szövegével ajkára vette, ma már nem tudhatjuk.

576

Jam sa - tis ter - ris ni - vis at - que di - rae
Már e - lég hó - val s fe - ne jég - e - ső - vel

Gran - di - nis mi - sit Pa - ter et ru - ben - te
ül - dö - zött min - ket nagy u - runk, ki - rá - lyunk,

Dex - te - ra sa - cras ja - cu - la - tus ar - ces ter - ru - it Ur - bem.
s mennykö - ves tűz - től ve - re - ses ke - zé - vel ver - te ha - zán - kat.

2. A halak szilfa tetején akadtak, — aholott máskor madarak leültek, — s ottan úszkálván, hol előbb futának, — féltek az őzek.

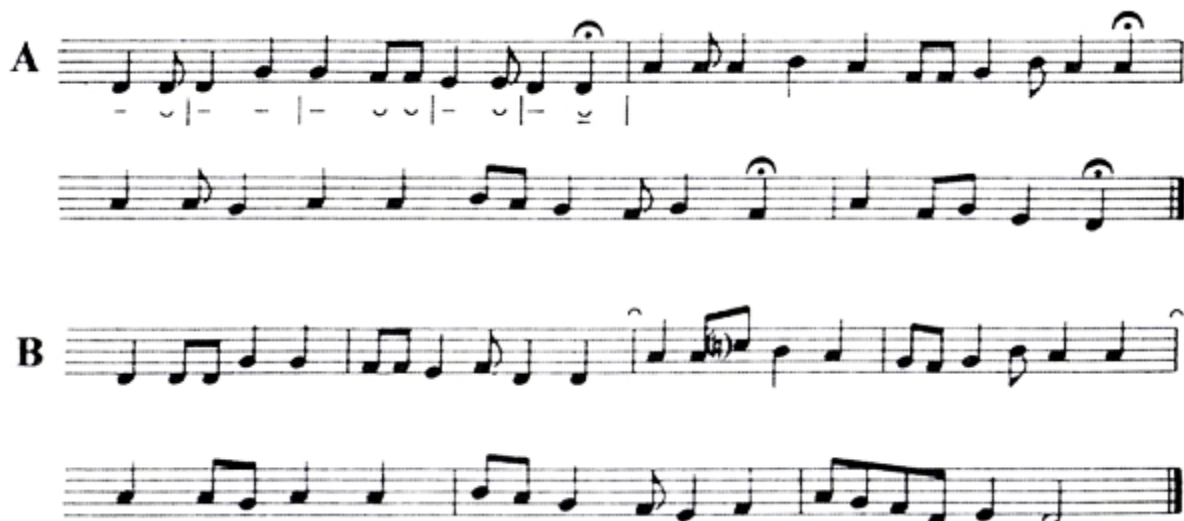
3. A hazánk pusztult maga fegyverével, — mellyel a perzsát megalázta volna, — sok fiak veszték, kevesen siratják — pártos üdönket!

4. Mondd, kitől várhatsz ezután segédet? — veszni-tért város, van-e még reményed? — lám, süket fülnek szaporít meséket — Vesta leánya.

5. Juppiter vajon kire bizza dolgod? — oh siess immár valahára hozzánk — tiszta fellemben, liliom-szabású — vállal, Apolló!

6. El ne hagyj minket, ne siess egekbe! — míg lehet, mulasd magadat közöttünk, — a gonoszságunk sokasága téged — el ne röptsen.

7. Itt örülj inkább diadalmi pompán: — légy atyánk és élj fejedelmi névvel; — féljen a médus lovas had, te lévén — harcba vezérünk!

A XV—XVI. század fordulóján kezd erősebben hatni az a „humanista” irodalmi irányzat, mely a műveltség hanyatlását, a gyengülő szólni-tudást az antik költők műveinek tanulmányozásával akarja ellensúlyozni. A latin — sőt itt-ott görög — szerzők, kik a középkori oktatásban többnyire csak példa-sorokkal, idézetekkel kaptak helyet, a humanista iskolázás vezéralakjai lesznek. A klasszikus versmérték és versforma — melyet nem a hangsúly, hanem az időmérték szabályozott — „megromlott” a középkori gyakorlatban, a helyes mértékek megéreztetését szolgálja tehát, ha a diákság a régi latin verseket, elsősorban Horatius ódáit olyan dallamokkal énekli, mely nem az ütemre, hanem a szabályos szótaghosszúságra alapozza ritmus-rendjét. (A sors bosszúja, hogy a humanista dalköltészet melódiai a gyakorlatban újból visszarendeződtek zeneileg mégiscsak természetesebb európai ütemképletekbe, mint ezt főváltozatunk és az **A** variáns összehasonlítása bemutatja.) Az egyik leghíresebb ilyen humanista „ódagyűjtemény” Tritonius többszólamú sorozata (1507), mely itt-ott hazánkban is elterjedt (főleg a német lakosságú városokban), több dallamát pedig egyházi szöveggel a népénekeskönyvek is fölvtették repertoárjukba. Legelterjedtebb mind között a „saffikus” versforma begyakorlására szolgáló „Sapphicum Carmen” volt (képlete: 11, 11, 11, 5; eredeti metrikus megoldása az **A**-változatban, hangsúlyos ritmusra átértelmezett, elterjedtebb alakja a főváltozat). A hozzá kapcsolódó latin szöveg Horatius híres béke-éneke, míg magyarul inkább különböző új egyházi szövegekkel vált ismertté.

Minthogy a dolog lényegéből adódóan e dallamok elsősorban latin szöveggel töltötték be hivatásukat, az említett egyházi verseken kívül nem kapcsolhatnánk hozzá magyar szöveget. De hivatkozhatunk az említett mozgalomhoz hasonló indítékú, meg-megújuló magyar irodalmi áramlatokra is. Ezek a magyar nyelvű irodalmat kívánták megújítani a régi latin auktorok követésével. A XVI. század szerény próbálkozásai után valójában a XVIII. század végi „deákos” költők igazolták e törekvés jogosultságát. A magyar nyelv az ő kezükön nőtte ki bizonyos félszégeit, s lett hajlékony, különböző formákra alkalmas „felnőtt” költői nyelvvé. Habár a két mozgalmat 2—3 évszázad választja el egymástól, ez a belső, tartalmi konzonzancia jogosít fel minket arra, hogy a humanista dallamokhoz későbbi, főként Berzsenyi Dánieltől származó verseket alkalmazzunk. E példánál a hosszabb horatiusi ódából csak egy versszakot adtunk, viszont utána közöltük a XVIII. század végi deákos költőnek, Rájnis Józsefnek fordításából válogatott versszakokat. Elképzelhető azonban, hogy a dallamot Berzsenyi saffikumaival énekeljük, pl. a „Tavaszi” c. versre:

II.1. A tavasz rózsás kebelét kitarva — száll alá langyos levegőn mezőnkre, —
balzsamos fürtjén Zephyrek repesnek, — s illatot isznak.

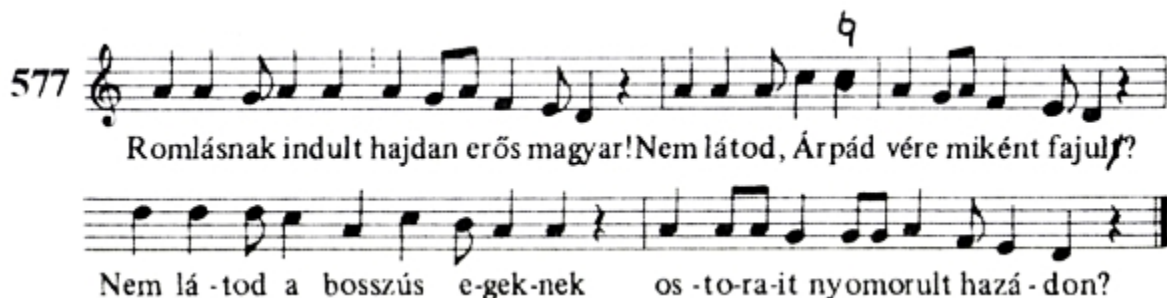
XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Alkotó aethert lehel a világra, — melyre a zárt föld kipihenve ébred; — számtalan létek lekötött csírái — s magvai kelnek.

3. Flóra zsengett nyújt mosolyogva néki, — nyomdokin rózsák s violák fakadnak, — a vidám Tréfák, Örömek, Szerelmek — lejtnek utána.

4. Én is üdvezlő dalomat kiöntöm, — s egy virágbimbót tűzök, édes Emmim, — gyenge melledhez; valamint te, oly szép, — s mint mi, múlandó!

Szómagyarázat az I. vershez: A halak a szilfa tetején... = az árvizek leírása; kevesen siratják = ti. oly sok a halott, hogy nem maradt, aki elsírassa őket; pártos = viszálykodó; segéd = segély; Apolló = római isten, de itt Augustus császárra, mintegy Apolló megjelenítőjére is vonatkozik; mulasd magadat = a régi magyarban az időt mulatni, elidőzni. — A II. szöveghez: zefir = nyugati szél; aether, éter = életető, termékenyítő levegő; Flóra zsengett nyújt... = a bevonuló tavaszt a virágok nyílása kíséri.

577

Romlásnak indult hajdan erős magyar! Nem látod, Árpád vére miként fajul?

Nem lá - tod a bosszús e - gek - nek os - to - ra - it nyomorult hazá - don?

2. Nyolc századoknak vérvivarjai közt — rongált Budának tornyai állanak, — ámbár ezerszer vak tüzedben — véreidet, magadat tiportad.

6. Most lassú méreg, lassú halál emészt, — nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki — szélvész le nem dönt, benne termő — férges erős gyökerit megőrlik.

7. S egy gyenge széltől földre terítettik! — így minden ország támasza, talpköve — a tiszta erkölcs, mely ha megvész: — Róma ledűl, s rabigába görbed.

8. Mi a magyar most? — Rút sybarita váz, — letépte fényes nemzeti bélyegét, — s hazája feldúlt védfalából — rak palotát heverőhelyének.

10. Más néppel ontott bajnoki vért hazánk — szerzője, Árpád a Duna partjain. — Oh más magyarral verte vissza — nagy Hunyadink Mahomat hatalmát!

11. De jaj, csak így jár minden az ég alatt! — Forgó viszonság járma alatt nyögünk, — tündér szerencsénk kénye hány, vet, — játszva emel s mosolyogva ver le.

12. Felfogat a nagy századok érkeze — mindent: ledűlt már a nemes Ilión, — a büszke Karthago hatalma, — Róma s erős Babylon leomlott.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

A

Eheu fuga-ces Postume, Postume, la-bun-tur an-ni, nec pie-tas moram
ru-gis et in-stan-ti senec-tae ad-feret in-domi-taeque mor-ti.

The image shows a musical score for a tenor part. It consists of two systems of music. The first system has two staves: a vocal line in the upper staff and a basso continuo line in the lower staff. The second system also has two staves: a vocal line in the upper staff and a basso continuo line in the lower staff. The lyrics are written below the vocal lines.

Honterus János brassói lelkész és tanár ugyancsak összeállított és kiadott egy humanista szellemű négyszólamú óda-gyűjteményt 1548-ban. Az alkaiosi strófa gyakorlására Horatius óda-szövegét és a fenti dallamot használja (főszólam a tenorban!). Dallama egyházi szövegeket is kapott, s bekerült egyes XVIII. századi népénekgyűjteményekbe. Alkalmos korabeli világi magyar szöveg hiányában ismét Berzsenyinek — az alkaiosi strófa kedvelőjének — versével párosítva közöljük.

578

Itt, a kék Ba-la-ton part-ja vi-rá-nya-in,
hol min-den mo-so-lyog, mint az a-rany-vi-lág,
sa hal-mok ko-szo-rús ol-da-ła-in ra-gyog
a száz-fé-le gyümölcs sa za-ma-tos ge-rezd:

The image shows a musical score for a single voice part. It consists of four staves of music. The lyrics are written below the staves.

2. Hol dús búzakalász rengedez a mezőn: — itt, a keszhelyi zöld parton emelkedik — a csendes Helikon. Jöjjetek, ó szelíd — Áom szüzei és verjetek itt lakást!

3. Nézzétek, mi kies sorhegy ölegeti — a tér telkeit és a vizenyős lapályt: — itt lelték gyönyörű thessali berkeket, — bércforrást, susogó völgyeket és homályt.

4. Gyakran múlatoz itt hinaras öblöken — Nereus, sáskoszorús nympheleányival; — gyakran zengeti itt Árion énekét — a hold fénye alatt gerjedező vizen.

5. Ott vár titeket egy bölcs, s kebelébe zár — egy nagy férfi, kinek lelke periklesi — századnak született, s aki virágkorát — Rómának ragyogóbb színre deríténé.

A musical score for a song. The score is written on four staves. The first staff is the vocal line, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The lyrics are: "Maece-nas atavis e-dite re-gi-bus ...". The second staff is the piano accompaniment, starting with a treble clef. The third and fourth staves are the piano accompaniment, starting with a bass clef. The music is in a 4/4 time signature and features a mix of eighth and sixteenth notes, with some rests. The score ends with a double bar line.

Az asklepiadeszi strófa példája Tritonius fönt említett ódagyűjteményében, Horatius „Maecenas atavis” költeményének szövegével. Ez is bekerült későbbi magyar népénekkönyvekbe — innen idézi főváltogatunk — bibliai históriát elmondó versszettel. A dallamot itt ismét egy Berzsenyiverssel kombinálva adjuk. A költemény a nagytudású, művészet- és kultúrapártoló, felvilágosult keszthelyi Festetich Györgyöt dicsőíti, meghíva a görög műveltséget jelképező mitológikus hősöket, időzzenek itt, e kedves vidéken, ahol az emberség és műveltség mindig otthon érezheti magát. Helikon = Apolló és a múzsák szent hegye (vö. a 494. sz. szöveg magyarázatával!); Aon = más néven Boetia, ahol a Helikon-hegy található, tehát Aon szüzei: a múzsák; thessali = Thesszália, Görögország termékeny tartománya; Nereus = a tenger istene; nymphek = a folyók, vizek, források istenei; Árion = mondabeli nagy hatású görög költő; periklesi század = a görögség aranykora.

A XVII. SZÁZAD

A század elején jelentkező genfi zsolttárok az 579-580. példa képviseli, míg a vallásos népének más irányzataira az 581-584. ad példát. Hagyományos alapokon bontakozik ki a XVII. század lírai dalirodalma (585-587.), míg 588-590. a század folyamán jelentkező új hangvételt illusztrálja. Ez a század az ún. Rákóczi-dallamcsalád kibontakozásának, nagyobb arányú irodalmi jelentkezésének ideje (591-595.) A Vietorisz-kódex már a századvég korabarrokk melodikáját, komplikáltabb formavilágát idézi (596-600.).

579

Pö - rölj U - ram pör - lő - im - mel, har - colj én el - len - sé - gim - mel,
te pa - i - so - dat ragadd e - lő, én se - ge - delmemre állj e - lő,
dár - dá - dat nyújtsd ki keziddel, el - len - sé - gi - met kergesd el,
mond - jad ezt az én lelkem - nek: „Té - ge - det én meg - se - gít - lek.”

2. És azok énekeljenek, — kik igazságnak örülnek, — mondván: „Hála legyen az Úrnak, — ki nyugalmat ad szolgálójának.” — Én nyelvem igazságodat, — hirdeti nagy jóvoltodat, — és dicséretedet híven — éneklek minden időben.

Sok tekintetben a humanista metrikus énekköltéssel párhuzamba állítható törekvés a XVI. század közepén a nyugat-európai protestáns gyakorlatban: a zsoltárok versbe szedése. Mintha az eredeti biblikus stílust túl kezdetlegesnek éreznék, a „korszerű” metrikus költészet kereteibe igyekeznek átönteneni a szöveg tartalmát, s persze a hozzáadott — olykor kissé mesterkéltné — dallamok is a metrikus dalköltés stílusát utánozzák. Latin mellett német, francia nyelvű ilyen átköltések is keletkeznek. A XVII. század kezdetén Szenczi Molnár Albert a Genfben használt francia sorozatot fordítja le nemes-veretű magyar nyelvre, majd igyekszik dallamaikkal együtt elterjeszteni a magyarországi református egyházakban.

580

Mint a szép hí - ves pa - tak - ra a szarvas kí - ván - ko - zik,
lel - kem úgy ó - hajt u - ram - ra, és hoz - zá fo - hász - ko - dik.
Te - hoz - zád, én Is - te - nem szom - ju - ho - zik én lel - kem,
va - jon sí - ned e - le - i - be mi - kor ju - tok, é - lő Is - ten?

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Könnyhullatásim énnékem kenyerem éjjel-nappal, — midőn azt kérdik
éntőlem: hol Istened, kit vártál? — Ezen lelkem kiontom és házadat óhajtom, —
hol a hívek seregében örvendek szép éneklésben.

A 42. genfi zsoltár lett talán legnépszerűbb valamennyi között, mivel viszonylag egyszerű formája könnyebben felfogható a magyar zenei érzék számára is, mint a többi, olykor igen összetett strófa- és dallamképlet. Szenczi Molnár zsoltárfordításainak sorsa azonban nem attól függött, mennyire könnyen veszi át a közgyakorlat. A XVII. századtól kezdve ugyanis fokozatosan a magyarországi reformátusok hivatalos, elsőrendű énekrepertoárjává lett a „zsoltár” (melyet most már mintegy azonosítottak a biblia zsoltárjával), s a legszentebb, hagyományos kegyelettel övezett énekkincsként nevelt énekekre, vallási érzésre és szép magyar nyelvre nemzedékeket. Ugyanakkor kétségtelen negatív hatása is volt: „az idők folyamán a legmagyarabb és nemzeti kultúránk szempontjából is legfontosabb” XVI. századi református énekanyag „javarészének úgyszólván teljes elhanyagolását eredményezte” (Csomasz Tóth Kálmán).

581

Ha megsoka - so-dik a bűn, s megra-kodik föld színe go-noszsággal,
az i-gaz í - té-lő, személyt nem tekin-tő Je-ho-va nagy harag-gal
székét le - té - te - ti, í - té-le-tet ten-ni szörnyű bosszú- ál-lás-sal.

A

A szép leány aranybárány ...

Misztótfalusi Kis Miklósnak, a neves nyomdásznak és írónak verse: Siralmas panasz Istennek Kolozsváron fekvő nagy haragjáról (Kolozsvár, 1697). Mint Szabolcsi írja, dallama „egyike a Balassi-forma legfigyelemreméltóbb, aszimmetrikus sortagolása (3—3—2) és transzponáló szerkezete révén szinte egyedülálló zenei emlékeinek”. „A maga idejében népszerű ének lehetett. A szerző maga írja egyik munkájában, hogy a városi nép mindjárt ajkára vette; ‘a méltóságbéli asszonyok is már majd mind a Miatyánkot úgy tudják’. Amikor egy öregasszony dúdolgatta, egy német katona felrúgta őt miatta, mert azt a szöveget, hogy ‘néhány tolvajkodik’ így énekelte: ‘német tolvajkodik’” (Papp Géza). Népszerűségét igazolja, hogy Erdélyben máig fennmaradt egy dallamváltozata (lásd **A** variáns).

582 **Parlando**

Se - re - gek - nek ha - tal - mas nagy Ki - rá - lya,
kö - nyör - gé - sem szé - ke - det meg - ta - lál - ja,
mert szívemet sok bú áll-ja, olyan büntől, mint a megter-helt gá - lya.

2. Ím előtted megaláztam magamat, — földre hajtván szomorodott orcámat, —
halld meg atyám csendes szómat, — add meg, kérlek, szívből várt lelki jómat!

Sinka György 10 versszakos éneke 1678-ban készült, s 1700-ban jelent meg nyomtatásban. Sokfelé azóta is éneklik, többféle dallammal. Mi Kodály felvidéki gyűjtéséből (Alsóbalog) származó népi dallammal adjuk; e dallam a Rákóczi-dallamcsalád különleges formálású alakja.

583

Krisz - tus U - runk - nak ál - dott szü - le - té - sén
an - gya - li ver - set mond - junk szent ün - ne - pén,
mely Betle - hem - nek me - ze - jében ré - gen zen - gett ekkép - pen:

2. A magasságban dicsőség Istennek, — békesség legyen földön embereknek,
— és jóakarát mindenféle népnek — és nemzetségnek.

3. Ó örök Isten, dicső Szentháromság, — szálljon mireánk tőled világosság, —
távozzék tőlünk bűn és szomorúság, — legyen vidámság!

Pécseli Király Imrének szaffikus versformában írt karácsonyi éneke a református dalköltés egyik legszebb, legkiegyensúlyozottabb darabja. Méltán terjedt el az evangélikusoknál, unitáriusoknál, sőt katolikusoknál is. Zenei formája, emelkedő-boltozatos dallamelrendezése az új stílusú népdal építkezési elvét vetíti előre.

584

Jaj, ál - dott mé - hem - nek drá - ga é - des gyümöl - cse,
én szegény ár - va fe - jem - nek csak egy reménysé - ge.

585 *Rubato*

Si - ral - mas volt né - kem vi - lág - ra szü - let - nem,
hogy e - ze - ket kell szenvednem, melyeket nem érdemlet - tem!

2. Tigris-tejjel talán tartott vót fel anyám? — Jaj, ki volt az én mostohám? — bánatját ruházta reám.

3. Élek-e? nem tudom, hol esik halálom. — Óránként nőttön nő kínom, — jaj, hová legyek? nem tudom.

4. Pusztaságba került, szívem búa merült, — reménységem is már meghűlt, — ó, anyám engem minek szült?!

5. Halállal megvívnom, világból kimúlnom — jobb lett volna, mint itt kínlódnom, — szokatlan dolgot tanulnom.

6. Nékem is irigyim, titkos ellenségim — mérget adának barátim, — kétszínű jóakaróim.

7. De csak az keserves, lelkemnek gyötrelmes, — hogy bújdosom, mint Ulisszesz, — ki sokat járt és lett híres.

8. Ó napok napjai, tengernek habjai! — Életünknek víg órái! — Keserűségnek napjai!

9. Így siratta magát, elhagyván világát, — ki naponként mondja jaját, — húron pöngeti nótáját.

A teljes vers versszakfői adják meg a szerző nevét: Dobai István. Dallammal együtt megtartotta a népi emlékezet a XX. századig a XVII. század végének egyik legszebb lírai énekét. A népi emlékezet megbízhatóságát igazolja a dallamnak XVIII. századi leírásaival való összevetése. — „Ulisszesz” = a bolyongásairól híres ógörög hős, Odisszeusz.

586 *Rubato*

I - de - je buj - do - sá - sim - nak, el - jött már u - ta - zá - sim - nak,
Sok o - ka - i vannak an - nak, az én el - búj - do - sá - sim - nak.

2. Zöld az útnak a két szélje, — de bánatos a közepe, — masérozom búval benne, — masérozom búval benne.

3. A két lábam masérozik, — a két szemem búsalkodik, — a két lábam masérozik, — a két szemem búsalkodik.
4. Fejem felett a nagy felhő, — de nem abból hull az eső, — a két szemem sűrű felhő, — mind onnét csurog az eső.
5. Idehaza a legénynek — nincsen becsüje szegénynek, — mert itthon inkább kedveznek — az idegen jövevénynek.
6. Ha a tengeren túl megyek, — ott is jó hírt-nevet szerzek, — ha a tengeren túl megyek, — ott is jó hírt-nevet szerzek.
7. De itthon nem fogják tudni, — szegény fejem él-e, hal-e? — szegény fejem él-e, hal-e? — s az életbe módja van-e?
8. Isten veled, jó pajtásim, — barátim s felekezetim! — akik velem jót tettek, — Isten fizesse meg nektek!

Jánóczi András búcsúzó énekét is a nép tartotta fenn. A vers, számos népdalunkból jól ismert fordulattal, arra figyelmeztet, hogy népköltészet és műköltészet között nem lehet éles határt vonni. — A dallam a régi sirató-stílushoz sorolható.

587

If - jú - ság, mint sólyom-madár, ad - dig víg, míg szabadon jár,
de én - né - kem, szegénynek már szí - vem víg ö - römet nem vár.

The image shows two staves of musical notation in G major. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and ends with a double bar line.

2. Hol mások járnak kettesen, — mim egy Apolló, kedvesen: — fejem lehajtván könnyesen — nézek csak nagy keservesen.
3. Mennék én is, ha mehetnék, — szárnyamra ha fölkelhetnék, — így, magányosan nem élnék, — mint madár, társat keresnék.
4. De meg vagyok határozva, — szabad fejem be van zárva, — olyan vagyok, mint az árva, — nagy bánatban elfáradva.
5. Adja Isten, hogy lehessek, — valaha veled élhessek, — ezt óhajtja ez a lélek, — akié ez a kis ének.

Diákok, literátusok, írástudó közemberek megélnékülő dalköltészetét és ének iránti érdeklődését őrzik a XVII. századtól kezdve szaporodó magáncélú vegyes gyűjtemények. Jó keresztmetszetet adnak a kor népszerű, gyakran ismétlődő énekeiről is, a gyűjtő egyéni érdeklődéséről is. Az „Ifjúság mint sólyommadár” szövege „a század hetvenes éveiben kerülhetett bele a legkorábbi forrásként nyilvántartott kéziratos gyűjteményekbe, s a nép ajkán máig élő dallamváltozatok arra vallanak, hogy ... igen mély nyomot hagyott népünk emlékezetében, noha a változatok alapján ... eredeti, saját dallama nehezen állapítható meg” (Papp Géza). Dallamát Kodály Nyitra megyei gyűjtéséből adjuk.

588

Ó, te tündér és csalárd vi-lág, mi benned áll, mind csupa hívság,
halál e-lőtt minden leromlik, testünknek is vá-ra el-om -lik.

2. Kik a magas helyen is ülnek, — halál, téged el nem kerülnek, — nem menthet meg kincs vagy uraság, — lerogy előtted hatalmasság.

3. Ama híres Báthory házból — születtem nagy és fényes ágból, — bíbor, bársony, selyem fedeztek, — széltől s napfénytől is őriztek.

4. Gyermekségem volt kellemetes, — szüleimnél valék tetszetes, — ifjúságom mások példája — volt főméltóságok csodája.

5. Hamar engem hívtak Rómába, — kardinálok sarkos rangjába, — fejedelme Erdélynek lettem, — lépteim itt mily gyorsan tettem!

6. Ó vajon ki gondolta volna, — hogy ily hamar éltem elmúlna, — véletlenül történt halálom, — utolérvén bágyadtság s álom.

7. Mihály vajda csalfa szívével — kínálkodik ígért kincsével: — „ki megfogja vagy fejét veszi, — azt örökre boldoggá teszi”.

8. Kívánsága veszendő kincsnek, — nagy rozsdá az emberi szívnek, — ez vesztette az én fejemet, — ez végezte itten életemet.

9. Te Pásztorbükk, amely fejemről — nevezetes lettél nevemről, — itt szakasztád végét éltemnek, — s minden földi dicsőségemnek.

10. Magas hegyek, rengeteg erdők, — széles bércek, sivatag mezők, — hova futnék a halál elől? — nem rejthettek el ti az elől.

(Az emlékkeresztre metszett versek; a 468 sz. dallamra éneklendők:)

11. András kardinál, Erdély fejedelme, — éltét itt végezte végső veszedelme, végső veszedelme.

12. Tulajdoníttatik Nagy Kristály Andrásnak, — amikor egy híja volt ezer-hatszáznak, volt ezerhatszáznak.

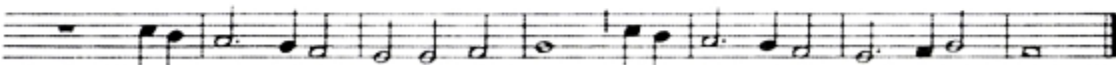
13. Azután tizenhét s kétszáz esztendővel — tétetett e kereszt, hogy lenne örök jel, hogy lenne örök jel.

14. Tette e keresztet Puskás Tamás papunk, — mikor ezernyolcszáztizenhatot írtunk, tizenhatot írtunk.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

A

Eheu quid homines sumus! ...

A halotti virrasztók nemcsak a halottért mondott imák és énekek keretűl szolgálnak, hanem alkalmul az élet nagy kérdéseiről, múltunkról, jelenünkről, jövőnkről szóló versek (ezáltal gondolatok) felidézésére, átélésére. Báthory András erdélyi fejedelem fényes karrierje, majd Mihály román vajda orgyilkosai által történt halála minden erdélyi virrasztásnál meggondolkoztató példázat akar lenni, s a népre tett nagy hatásának egyik tényezője bizonyára az is, hogy magát a fejedelmet beszélteti. A dallam egy XVII. századi, német eredetű halottas éneknek (vö. az **A** változattal) a tartós népi gyakorlatban megmagyarosodott alakja. — „Kardinál” = a pápa tanácsadó testületének tagja (= bíboros). „Véletlenül történt” = hirtelen, anélkül, hogy előre véltem volna.

589

Szörnyű ha-lál i - mé hol áll, lest hányván é - le - tünk - nek,

megvont ijjal s mér - ges nyil-lal vi - ja vá - rát lel - künk - nek,

é - let, s e - züst, mi - ként a füst szélvészkor el - e - nyé - szik,

el kell menned, nincs mit tenned, a - ranyad el nem vé - szik.

2. Torkod mihelyt hörög, ahelyt végy búcsút e világtól, — rokonságid s szomszédságid elfutnak holt tagodtól, — a járatlan és szokatlan földre egyedül mégy el, — ha jót tettél; veled jár-kél, csak egy fillért sem vissz el.

3. Az ifjúság és nyájasság tőled majd elmaradnak, — piros orcád meghervad, szád s szemeid beszakadnak, — fejed szédül, szíved rémül, ékes nyelved megnémul, — halál szeplő, mint egy gyeplő, megfojt s elméd megbénul.

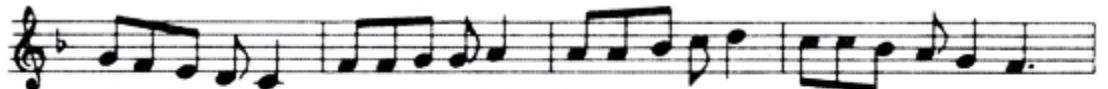

4. Nemes házból s hímes ágyból majd egy gödörbe tesznek, — ezt gondold meg s fontold jól meg, dolgaid miként lesznek, — mert a végsők itt legelsők, király s koldus együtt áll! — mint a szélvész, akként elvész világi tiszt, s másra száll.

5. Netalán ma, mint egy szalma-tűz életed elmúlik, — ah, ne játsszál, tégy jót; nádszál mert a kezdedben romlik, — a pénzt vedd meg, hogy lelhesd meg az igaz gazdagságot, — ne félj semmit, mert száz-ennyit ad Isten, s boldogságot.

Egy 19 versszakos — osztrák szerzőtől származó — latin ének kiváló magyar fordítása (Nyéki Vörös Mátyás munkája, 1636). Meggyőzően követi az eredeti képeit, nyelvi sűrűségét,

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

izgatottságát, a hangulatot fokozó rím-játékot. Dallama is külföldi (német vagy cseh) eredetű, a XVII. század külföldi zenei törekvéseinek magyarországi megjelenéséről tanúskodik. Bár megjelent népénekkönyvekben is, a népzene gyűjtés tanúsága szerint nem tudta asszimilálni a közgyakorlat. — „E1 nem vészik” =nem viheted el; ugyanígy: „egy fillért sem vissz el”.

590
Isten-ál-dot-ta ó szép kikelet! Ki mindeneknek vagy gyönyörű élet,

mert megvigasztal mindent friss szellet, jószággal harmat rózsákat is illet.

2. A nap is, látom, szebben már fénylik, — s meleg essőktől szépen minden nyílik, — hegy, völgy virággal széjjel tündöklük, — kedves versüket madarak éneklük.

3. Jöjj el hát, tavasz, tekints egy kicsint, — könnyebbíts rajtam, ne hozzál új kint, — rám ha bocsátnál egy kis verőfnyit, — friss szellőcskéktől épülnék egy picint.

A korábban már megismert 5+6 (szótagszám-bővítő kombináció) újabb változatával 10,11,10,11 szótagszám-képlet.

Rubato
591
Hall-gas - sá - tok meg, ma - gya-rok, a - mit be - szé - lek,

ta - ná - csol - ja - tok, vi - té - zek, mi - té - vő le - gyek?

jön a német, dül-fül, pusztit, rabol, kerget, mindent éget, jaj már mit tegyek?

2. Tanácsoljuk felségednek, meg se is vesse, — aranyait, ezüstjeit rúdha veresse, — rakassa fel, vitesse el, hordassa el és menjen el — merre szeme lát!

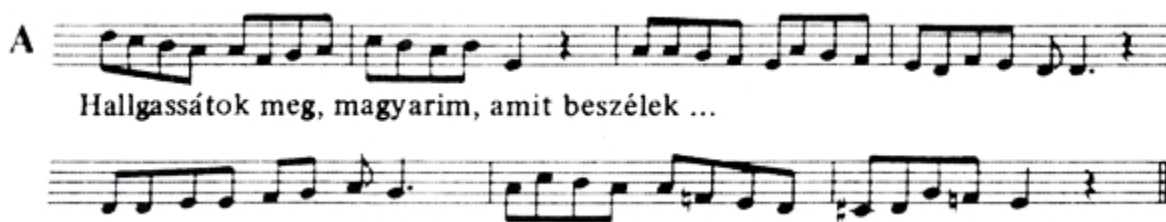
3. Sok pénzembe, költségembe került váraim, — ahhoz készült pompásaim, szép palotáim, — itt hagylak már, pataki vár, nem szánlak már, munkácsi vár, — Isten megáldjon!

4. Országomból, az hazámból már ki kell menni, — mordságimért, hibáimért, engedj Thököly! — Megölellek, megcsókollak, amíg élek, mindig szánlak, — kedves Bercsényi!

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

5. Megengedjen a magyarság, csak azt kiáltom: — édes hazám, mire jutál, csak azt sajnálom, — idegen lesz a vezéred, de tenéked az nem véred, — jaj, ki ne szánna!

A

Hallgassátok meg, magyarim, amit beszélek ...

Rákóczi búcsúja a XVIII. században keletkezett, a kései kuruc költészet „legjelentősebb darabja” (Papp Géza). Dallama azonban valószínűleg visszamegy a XVII. századba: ekkorra eshetett — korábbi előzmények után — annak a dallamcsaládnak kifejlődése, többféle típusba kristályosodása, melyet ma — éppen az ide tartozó kuruc szövegek miatt — „Rákóczi-dallamkörnek” nevezünk. (Vö. 156., 243. példák magyarázatával!) A dallam XVIII. századi diákmelodáriumokban, XIX. századi kéziratok gyűjteményekben maradt fenn, de megőrizte szinte napjainkig az élő szájhagyomány is. — „Engedj” = engesztelődj!

Poco rubato

592

Én is egykor kedvemre él-tem, szerencsémét boldognak véltem,
de lá - tod - e, nem szá - nod - e, mi-képp meg - es - tem,
sze - ren - csémtől, víg ked - vem-től szám-ki - vet - tet - tem.

2. Véletlenül szerencsém fordult, — orcáimon könnyem lecsordult, — mint pelikán a pusztába, melyre beszorult, — a régi jó, mint olvadt hó, tőlem úgy elmúlt.

3. Ki-ki maga dolgát követi, — ha más szenved, meg se tekinti, — bár sirjon is, óhajom is mind elfelejti, — kinek nem fáj, annak nem jaj, könnyen tűrheti...

4. Világ, világ, mért bánsz így velem? — Reménységem hát kiben lelem? — Hervadok búsulásimban, senki se bánja, — bajaimat fel se veszi, kinek jól van dolga!

A Rákóczi-dallamkör egyes típusaiban az eredetileg különböző hosszúságú sorok izoritmikus megoldáshoz közelednek, egyre inkább a kanásztánc kereteibe rendezik be az adott fríg motívikát. Az első-második sor 4+5 szótagszám-elosztása után példánk 3—4. sorában a 8+5 már szabályos kanásztánc-képlet.

593

Ó én sze-gény kis ma-dár, mi-re ve-te-med-tem,
mi-kor a szal-má-ban én sze-met sze-de-get-tem,
tör-be es-tek lá-ba-im, o-da sza-bad-sá-gom,
köt-ve van-nak szár-nya-im, o-da ví-gas-sá-gom.

2. Én, ki eddig szabadon éltem az világon, — mindennapi dalomat fúttam a zöld ágon, — számomra is egy szoba el vagyon készítve, — eledelem cukorral fel van elegyítve.

3. Mégsem tetszik az nekem, jut eszembe fészkem, — hogy százszor jobb volt nékem zöld erdőben élnem, — patakoknak vizei jobb ízűek voltak, — a lucfának gyöngyei édesebbek voltak.

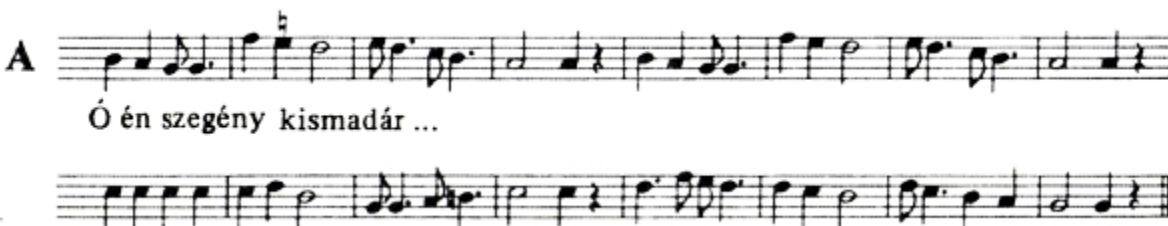
II.1. Nekem egy friss gondolat ütközött eszembe, — valamelytől el sem válom teljes életembe: — holtig a bort inni, korcsomán meghalni, — hej, dínom, dánom, tölts teli, nem bánom!

III.1. Vinus, vina, vinum nomen adjectivum, — masculinum displicet, sordet femininum, — in genere neutro vinum est vinium, — vinum facit rusticum optimum latinum!

2. Meum est propositum in popina mori, — dulce vinum fundere sitiendi ori, — donec nigros angelos venientes cernam, — cantantes pro ebris requiem aeternam.

3. Legat suas regulas poeta et rhetor, — agat et dissentiat lites suas pretor, — quidquid agant ceteri, meum non est fori, — meum est propositum in popina mori.

A

Ó én szegény kismadár ...

B var.

Nekem egy friss gondolat ...

C

Vinus, vina, vinum ...

A Rákóczi-dallamkör motívumai a kanásztánc-képletbe rendezve átalakulnak, keverednek régebbi kanásztánc-alakzatokkal és újabb stílusú motívumokkal — így lesznek a XVIII. század végére a verbunkos zene egyik gyökerévé. Népszerűsége általános lehetett, valószínűleg a hangszeres zenészek közvetítették és formálták az átalakult stílus egyes darabjait, terjesztve a nép és az iskolázottak körében egyaránt. Erről tanúskodnak a fenti szövegek is. Az I. szöveg még a XVII. századi literátus dalköltés kizengése lehet; a II. szöveg középkori vándordíák-versre megy vissza, a III. szellemes latin versezet ugyanerről a témáról; a XVIII. századi latinul tudó magyar diákság körében lehetett népszerű. (Fordítása: vinus, vina, vinum három végződésű melléknév lehetne, de nem tetszik sem hím-, sem nőnemben; csak semleges nemben igazi: vinum = bor, így isteni! a parasztot is a legkiválóbb latinistává teszi. Nekem az a föltett szándékom, hogy kocsmában legyen halálom, szomjazó szájamba édes bort öntsenek, s míg látom közeledni a halál fekete angyalait, a részegesekért énekeljék a requiem-gyászmisé! Csak olvassa szabályait a poéta és szónok, csak intézze pereit az ügyvéd, csináljanak mások, amit akarnak, mi közöm hozzá, nekem az a föltett szándékom, hogy kocsmában legyen halálom.)

Poco rubato

594

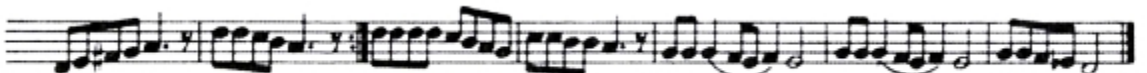
Te vagy a le - gény, Tyuko - di paj - tás,
nem o - lyan mint más, mint Ku - cuk Ba - lázs,
te - rem - jen hát or - szá - gunk - ban jó bor ál - do - más,
nem egy fil - lér, sem egy tal - lér kell i - de, paj - tás!

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Bort a kupámba, ember a gátra! — Tyukodi pajtás, induljunk rája! — Verjük által a labancot a másvilágra, — úgy ád Isten békességet szegény hazánkra.

3. Szegény legénynek olcsó a vére, — két-három fillér egy napra bére, — azt sem tudja elkölteni, mégis végtére — két pogány közt egy hazáért omlik ki vére.

A
Nincs becsületi a katonának ...

B
Nemes Huszt vára Máramarosba'...

Dalunk — a következővel együtt — már a „kuruc” énekköltészet XVIII. századi visszhangja. Népszerűségét a különböző magáncélú versgyűjteményekbe, dallam-kéziratokba való bejegyzése tanúsítja. Vö. 592. sz. dallamunkkal!

595
Kecs-ke - mét is ki - ál - lít - ja nyal - ka ver - bunk - ját,

csár - da e - lőtt kis is tű - zi vé - res zász - la - ját,

gyer - tek i - de, fi - a - ta - lok, tes - sék be - áll - ni,

nyolc esz - ten - dő nem a vi - lág, le - het pró - bál - ni!

2. Amott sétál egy kisleány nagy vidámsággal, — utána megy a rózsája nagy bátorsággal, — lassan siess, lassan sétálj, kedves angyalom, — fényes kard az oldalamon ne villámojjon.

3. Kardomnak a markolatja nem csupa rézből, — ki van öntve csillagosra sárga ezüsből, — a fényes nap hogyha rásüt, szépen tündöklök, — kis angyalom ha rátekint, elszomorodik.

Az 594. dalban, éppúgy, mint a 592-ben, a 3—4. sor szótagszám-bővüléssel (egy négyhangos csoport beiktatásával) 13 szótagosra növekedett: ez mintegy augmentált, széles-lépésű alakja annak a kanásztánc-sorképletnek, melynek e példában megszokott, nyolcados változatát látjuk. A három dal egymásnak közeli rokona. Voltaképpen inkább már a XVIII. századi dalanyagba lenne sorolható, de közeli zenei rokonaira való tekintettel nem akartuk elszakítani a XVII. században virágzó Rákóczi-dallamkörtől.

596 *Rubato*

Mint sír a fe - hér haty-tyú Me - an - der vi - ze part - ján,
mi - kor ke - ser - gi ma - gát, él - té - nek vég - ó - rá - ján,
így zo - kog a bús ger - li - ce öz - vegy - ség - ben a - szú fán,
sze - rel - mes pár - ja ha - lá - lán, sze - rel - mes pár - ja ha - lá - lán.

2. „Oda van már életem, mint reggeli hó harmat, — elkele szép örömem, mint kit a nap elszáraszt, — ó, mint lón én elesésem, mint kit szerencse forgat, — és az idő elváltoztat, és az idő elváltoztat.”

3. Reggeli szép harmatok, szűnjetek meg most ti is, — hadd szomjúzzék a homok, hadd száradjon meg a föld is, — hogy minden szív most csak zokog, hadd bizonyítsák ők is, — hadd asszon meg a pázsit is, hadd asszon meg a pázsit is...

„Mint kit szerencse forgat” — a „szerencse” szóval e korban még általában a sorsot jelezték, tehát jó- és balszerencsét egyaránt. Ezért szerepelt a 592. dalban is: szerencsém boldognak véltem; véletlenül (= váratlanul, előre nem véelve) szerencsém fordult. — A szöveg: Szappanos János búcsúéneke Hodászi Lukács debreceni református püspök halálára (1613). Későbbi énekgyűjtemények más dallamokkal adják, nyilván már a maga korában is többféle „nótát” alkalmazhattak hozzá. A Vietorisz-kéziratban közölt dallam a Rákóczi-dallamcsalád alap gondolatát összetettebb alakba szerkeszti át, s a zenei motívumok is már stilizáltak, tudatos „zeneszerzői” munka eredményei. (Az első félsor alászállása például nem jellemző a dallamcsaládra, de jó egyensúlyt ad a második, tipikus félsorral. Az „így zokog...” résznél 6 hangig terjed a „tipikus” motívum — vö. például: Csillagom, révészem „nem viszlek át...” szakaszával —, a versszak voltaképpen be is fejeződik az „aszú fán” szavaknál. A hozzáadott dallamsor az előzőnek kibővített ismétlése, ugyanakkor visszatérő formává kerekíti a dalt.)

597 *Poco rubato*

Hová készülsz szívem, tőlem elbú - csú - z - ni, tő - lem el - bú - csú - z - ni?
az i - de - gen föl - dön ki fog té - ged szán - ni?
hogy-ha meg - be - teg - szel, ki fog hoz - zád lát - ni?

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Csergedező vízben járó kis halacska, járó kis halacska, — halász álnokságát ki meg sem gondolja, — csel helyett a horgot elnyeli gyakorta.

3. A szabad madárnak mindaddig sípolnak, mindaddig sípolnak, — álnok madarászok hamis nyelvvel szólnak, — hogyha megfoghatják, rekesztik fogolynak.

4. Kijárni sem szabad, kalitkában tartják, kalitkában tartják, — sugár szép szárnyait tőből kiszaggatják, — kicsiny szabadságát szoros helybe zárják.

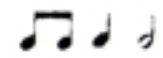
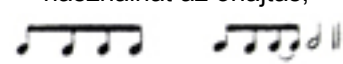
5. Megfogott madárhoz életem hasonló, életem hasonló, — napnak fényét látom homályban boruló, — szép gyönyörűségem naponkint elmúló.

A Vietorisz-kódex dalainak jó része már egy újabb, érzelmesebb dallamtípust képvisel. Talán a nyugat-európai új, korabarokk dallamosság, a „bel canto” ideál is visszatükröződik bennük, persze a magyar dal szokott keretein belül.

598 *Lassú giusto*

Térj meg már bújdo-sá-sid-ból, és egy - szer már szabadulj,
bú - val e - mész - tő - dött lel - kem!
Nin - csen semmi haszon már, mert szí-ve-m-ben e - sett kár,
meg - for - dul - hat még a szél, el - tá - vo - zik a ve - szély,
csak te is élj, csak te is élj, s légy jó egész - ség - ben.

 2. Mert a hív szeretőknek — nincs más élte senkinek, — egyedül csak a reménység. — Így remélhet bús szívem, — légy hát jó reménységben: — használhat az óhajtás, — a szívbeli könnyhullás, — a szerelem nyeresiben, — a szerelem nyeresiben.

A Vietorisz-kódex kidolgozottabb, műzenei jellegű dalait az összetett, cizellált korabarokk zenei formálás is megkülönbözteti a közhasználatú, hagyományosabb dalfajoktól.

599

A-rany i - de - im fo - lyá - sa, szívem-nek ví - ga - do - zá - sa,
vas - ra vá - lék, szo - mo - rú - ra, minden kedvem vá - lik bú - ra,

azért hogy tő - led vá - lá - som, lé - szen vég - ső búcsú - zá - som.

2. El kell menni, nincs mit tenni, — nincs szívemnek hova lenni, — sok bánatim rávettenek, — és bújdosóvá tettenek, — azért a szerencsét kérem, — légyen mindenben vezérem.

3. De azt bízom Istenemre, — hogy vigyázzon kegyesemre, — ha többé nem láthatom is, — és hírét nem hallhatom is, — csak hogy legyen egészsége, — holtáiglan békessége.

XVIII. századi énekgyűjtemény hagyta ránk e dallamot, stílusa alapján azonban beleillik a XVII. század dalstílusába. Úgy látszik, szélesebb körben népszerű lehetett, mert lakodalmi „tanácsadó” dalként a néphagyományban is fennmaradt (Magyar Népzene Tára IIIA: 475—476.).

600

Rit - ka kert - ben ta - lál sz tél - ben ki - nyílt vi - rá - got,

vagy zöl - del - lő, ked - ves, kel - lő pál - ma - fa - á - got,

de im mely nagy sze - ren - cse, bár a - kár - ki te - kint - se,

ná - lam va - gyon Is - te - nem - nek egy drá - ga kin - cse.

2. Az házamtul, az utcámtul alig sétáltam, — kertet frisset és ékesset mindjárt találtam, — melyből rózsaszálomat, zöldellő virágomat — leszakasztám, élem vele friss világomat.

3. Én jegyesem, szerelmesem, tudod mi légyen — a szerelem, engedelem, tudod, mi légyen, — melyre ajánlásodat, hited, fogadásodat — tetted s adtad és így nékem tennen magadat.

A kanásztánc-ritmusú dalok újabb stílusrétegébe tartozó, A A B A formájú, többféle funkcióban (pl. betlehemes tánc, lakodalmi dal stb.) élő dallam. A Vietorisz-kódex szöveg nélkül közli, a fenti mennyegzői dalszöveget XVIII. századi melodiáriumok adják hozzá.

A XVIII. SZÁZAD

601-604. példánk a többszólamúság meghódítására törekvő XVIII. századi kísérletek két fő változatát képviselik. A század második felében szaporodó magáncélú dallamgyűjtemények és kollégiumi diákmelodiáriumok azonban az egyszólamú daléneklés változatlan uralkodó jellegéről tanúskodnak. Bennük korábbi hagyományok továbbélésére is van példa (pl. **605.**), újabb stílustörekvések is bőven helyet kapnak (pl. **606.**). Mig a **605-614.** a daloló átlag-literátus ízléséről és repertoárjáról adnak képet, a **615-623.** a korszerű — vagy annak tartott — nyugati melodikus kultúra elültetését célzó, főként nyugatos íróink által támogatott törekvéseket (a XVIII —XIX. század fordulóján) szemléltetik.

601 *Esterházy Pál: Ave maris stella*

601 *Esterházy Pál: Ave maris stella*

Canto
Solo +
Viola 1.

A - ve ma - ris stel - la, De - i Ma - ter al - ma,

Viola 2.
Viola 3.

Basso
continuo

Detailed description: This system contains the first four measures of the piece. The vocal line (Canto Solo + Viola 1) is in a soprano clef with a key signature of one flat and a common time signature. The lyrics are 'A - ve ma - ris stel - la, De - i Ma - ter al - ma,'. The Viola 2 and Viola 3 parts are in a mezzo-cello clef, and the Basso continuo part is in a bass clef. The Viola parts include figured bass notation: 4 3, 6, 4 3.

At - que sem - per vir - go Fe - lix coe - li pòr - ta.

Detailed description: This system contains the next four measures. The vocal line continues with the lyrics 'At - que sem - per vir - go Fe - lix coe - li pòr - ta.'. The Viola and Basso continuo parts continue with figured bass notation: 7 6, 6, 4 3.

Su - mens il - lud a - ve Gab - ri - e - lis o - re

Detailed description: This system contains the next four measures. The vocal line continues with the lyrics 'Su - mens il - lud a - ve Gab - ri - e - lis o - re'. The Viola and Basso continuo parts continue with figured bass notation: 7 6, 6, 4 3.

Fun - da nos in pa - ce, Mutans E - vae no - men.

Detailed description: This system contains the final four measures. The vocal line continues with the lyrics 'Fun - da nos in pa - ce, Mutans E - vae no - men.'. The Viola and Basso continuo parts continue with figured bass notation: 6, 7 6, 6 #6, 4 3.

2. Solve vincla reis, profer lumen caecis, — mala nostra pelle, bona cuncta posce. — Monstra t'esse matrem, sumat per te preces, — qui pro nobis natus tulit esse tuus.

3. Virgo singularis, inter omnes mitis, — nos culpae solutos, mites fac et castos. — Vitam praesta puram, iter para tutum, — ut videntes Jesum semper collaetémur.

Esterházy Pál herceg, Magyarország nádora államférfi, hadvezér, költő és zeneszerző. 1711-ben jelentette meg Bécsben „Harmonia caelestis” c. gyűjteményét, 55 egytétéles egyházi kompozícióját. „Ez a mű, mai ismereteink szerint, magábanálló jelensége a régi magyar zenetörténetnek. Első és sokáig utolsó kísérlet abban az irányban, hogy korszerű európai technika felhasználásával művészi magyar egyházzenei stílus alakuljon... Valószínű, hogy Esterházy behatóan tanulmányozta az újabb velencei és bécsi kantáta- és oratóriumstílust, s e tanulmányok formai és technikai eredményeit hasznosította rövid „concerto”-iban. Ezek az egytétéles szerzemények szólóhangokra, énekkarra és zenekarra készültek... Némely helyen zenekari elő- és közjátékok tűnnek föl (sonata, ill. ritornella néven), általában a hangszerek kezelése aránylag magasrendű technikai készségre mutat... Némelyik szerzemény egyszerű, strofikus dal...” (Szabolcsi Bence). Mi ezekből a „dalokból” mutatunk be két példát.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

602 Canto Solo

Je - su dul - ce - do, dul - ce - do cor - di - um,

Viola 1,2.

Viola 3.
Organo

Sva - vis a - ma - tor et lu - men men - ti - um,

Tu o - mnis ge - ne - ris ex - ce - dit gau - di - um,

Sa - lu - tis ho - mi - num sum - mum so - la - ti - um.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Habár Esterházy műve „magábanálló jelensége a régi magyar zenetörténetnek”, mai ismereteink szerint mégis egy általánosabb iránynak kiugró képviselője. A török megszállás után újraterlepülő nagyobb — főként dunántúli — városok, rezidenciák igényelték azt, hogy a zene a Nyugat-Európában megszokott stílusokban és színvonalon megszólaljon falaik között. Fő mecénásai ennek az újrainduló műzenei életnek: a püspökök (székesegyházak) és a főúri udvarok. Magyarország eleinte nem volt képes kifosztottságában, elesettségében ennek a zeneéletnek a személyi feltételeit megteremteni. Érthető, hogy e mecénások nyugatról, főképpen Ausztriából, Dél-Németországból, Csehországból hívtak zenészeket és hozattak műveket. De mégis: a kor stílusa, előbb a barokk, majd a klasszicizmus megszólalt hazánkban, fölkelte az igényt a hallgatókban az igényes műzene iránt, a század második felétől kezdve pedig elkezdte kinevelni — akár a bejött zenészek másod-, harmadgenerációjából, akár a városi polgárság gyermekei közül — azokat, akik lassanként előadóivá, olykor zeneszerzőivé válhattak e műzenének. Esterházy művénél jóval terjedelmesebb, komplikáltabb, nagyobb apparátust kívánó művek is rendszeresen elhangzottak tehát Győr, Pécs, Fehérvár, Veszprém templomaiban, a tatai és más rezidenciákban. Bármennyire külföldiek voltak is e törekvés első hordozói, mégis erre kellett (vagy kellett volna) vezetnie egy európai rangú magyar zeneélet kialakulásának.

603

1. Ne szállj per-be én-ve - lem, ó én é - des Is-te - nem!

2. Né - ked bű-nöm megval - lom, mert én az - zal tar - to - zom,

Mert meg nem igazul te-e-lőtted lel-kem, el-kár - hoz - tat - hatsz en-gem.

Te bocsáthatod meg, bizonyjal jól tudom, se-gít - sé - ge - det vá - rom.

3. Reád bízom magamat, — te viseljed gondomat, — igazgasd jó útra az én lábaimat, — és minden szándékimat.

A Duna túlsó partján csak a század közepén találjuk az első komolyabb kezdeményezést a többszólamú kultúra megtelepítése érdekében. A debreceni kollégium tanára, Maróthy György Svájcból hazatérve kietlennek, elmaradottnak találja a református egyház és iskola zenei gyakorlatát. A külföldön látott minta alapján elsősorban a genfi zsoltárok többszólamú éneklését akarja meghonosítani. Ez a többszólamúság persze egyszerű homofónia, stílusban is bizony jó kétszáz évvel előbbi európai korszakot képvisel; tőle nem vezet út összetettebb és korszerűbb műzene felé. Viszont előnye Maróthy kezdeményezésének, hogy nem hozatott zenészekkel, hanem magukkal a diákokkal akarja megalapozni a többszólamú gyakorlatot. S komoly eredménye az is, hogy a „harmóniás zsoltárok” mintául szolgálnak: miért ne lehetne

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

hagyományos magyar dallamokat is ily módon előadni? Követői között többen is akadnak, akik a harmonizálás tudományában jártasak akarnak lenni. Munkájukat e XVI. századi szép magyar bűnbánati éneknek (egyébként: a kis-kvintváltó szerkesztés egyik legkorábbi leírt emlékének) jólsikerült összhangosítása példázza.

604

C.f.

A szí - ves sze - re - tet kar - ja - i közt va - gyok,
Ve - nus rám ne - ve - tett, bár ba - ja - im na - gyok,
lé - pé - hez ra - gadott lábam is, a kezem, még el - húz - ni sem ér - ke - zem.

2. Mindég féltem ezen, mégse kerültem el, — ő hord fogva kezén, karja között emel, — édes csókjaival von maga keblihez, — nem kell menni se senkihez.

Maróthy kezdeményezésének a kollégiumon belül nem lett maradandó hatása. Érdekes „mellékterméke” azonban e többszólamú gyakorlatnak a diákok világi dalolásába átvitt „harmonizálás”, melynek emléke egy-egy erdélyi református faluban néphagyományként él máig is. Éppúgy, mint a Maróthy-zsoltárokban, itt is a tenor viszi a fődallamot. A többi szólam egyszerű hármashangzatokkal követi. Harmónia-fűzésre, a harmóniák elrendezésére vagy éppen funkcionális kezelésére még nincs igény, a kvint- és oktávpárhuzamok nem zavarják őket. Nem keresnek többet, mint a nagy hangzást, a dallamhoz csatlakozó akkordtornyokat. (A duplázásokkal olykor 6—8 szólamig is fölviszik a kart.) Nincs semmi köze a többszólamúságnak a korabeli európai műzenéhez, olykor kifejezetten otrombának hat; nem tagadható azonban diákos bája, kedvessége.

605

Rit - ka bú - za, rit - ka, mely - ben kon - koly nin - csen,
rit - ka a sze - re - lem, mely - ben hi - ba nin - csen.

2. Szerelem, szerelem, átkozott szerelem, — miért nem termettél minden fa levelen.

3. Violám, violám, csókold meg az orcám, — én is megcsókolom vasárnap délután.

A XVIII. század végi dalgyakorlat legfőbb hordozói a református kollégiumok zömmel kisnemesi származású diákjai, végzett írástudói, hivatalba jutó vagy birtokukra visszakérülő neveltjei. Közös dalkincsüket kéziratos „melodiárium”-jaik őrzik. Anyagukba olykor hagyományos, sőt népi jellegű példák is bekerülnek. Dalunk nemcsak szövegében emlékeztet népdalokra; dallama is közeli változata a 305. sz. példánknak.

606

Parlando

Ellop - ták a szívem, jól ér - zem, a - ki el - lop - ta is, es - mé - rem,
R. Ti - éd vagyok, ra - bod vagyok, megkö - tö - zött foglyod vagyok, é - de - sem.

2. Egy szép virágszálra akadtam, — mézre, nem méregre találtam. **R.**

3. Megvallom aztat, hogy szeretlek, — szívemből soha ki nem vetlek. **R.**

4. Újítt tested ékes állása, — lábaid gyengén sétálása. **R.**

5. Mert náladnál szebbet nem láttam, — noha sok földet már bójártam. **R.**

6. Szánj meg hát, gyönyörű violám, — én szeretlek, szeress szép rózsám. **R.**

A melodiáriumok és magángyűjtemények anyagának nagy részét azonban az újabb dalízlésnek megfelelő énekek teszik. Gyakori bennük a szekvenciás dallamszöveg és a komplikáltabb, szimmetrikus szerkesztést kerülő forma. — „Lábaid gyengén sétálása” = finoman, halkan, könnyedén.

607

Ne járj hozzám, szívem, éj-jel, inkább lát-lak, nappal jöjj el,
ha fogsz hoz-zám nap-pal jár-ni, nem fé-lek sen-ki-től,
a-kik fog-ják i-ri-gyel-ni, tá-voz-zál e-zek-től.

2. Ámbár fogok nappal jární, — mégis fogják irigyelni, — hogy én téged, édes szívem, szeretlek szívesen, — s az én szívem te szívedért törődik erősen.

3. Hadd irigylje, kinek tetszik, — csak tartsd magad, amint illik, — ha szeretni elkezdetél, szeressél mindaddig, — míglen tested holtod után földbe nem tétetik.

4. Tovább, tovább, angyalocskám, — kincsem, lelkem, galambocskám, — kezed, orcád, ajakidat ezerszer csókolom, — s a te kegyes gráciádba magamat ajánlom.

A

A századforduló dalízlésének legjobb „példatára” Pálóczy Horváth Ádám „Ötödfélszáz énekek” című, nyomtatásra szánt, de kéziratban maradt gyűjteménye. Pálóczy Horváth debreceni diák, iskolája után rövid ideig hivatalnok, majd dunántúli birtokán gazdálkodik és irodalmi hajlamainak él. Érdeklődése a népies irányzathoz kapcsolja. Gyűjteményének 450 dala nemcsak a hozzá hasonlóak közös dalélményeit rögzíti, hanem azt is, mi után érdeklődik, mit tart följegyzésre érdemesnek egy közepes műveltségű dunántúli kisbirtokos, sőt ízlését saját maga által fabrikált énekszövegei is jól jellemzik. — Hagyomány és korízlés érdekes összefonódását mutatja, hogy Szabolcsi Bence egy XV. századi burgundi „vidám ökörsült-nótában” dalunk mintáját is megtalálta (lásd **A** változat; persze nyilván nem közvetlen mintáról van szó), ugyanakkor a dal egésze — de különösen a második fele — inkább Pálóczy korára jellemző. — „Gráciádba” = kegyedbe.

608

Én is egykor kedvemre éltem, napja-i-mat boldognak véltem,
de lá-tod-e, nem szá-nod-e ször-nyű e-se-tem?

2. Ami fénylik, nem mind arany az, — amit mondak, nem mind igaz az, — ezer közül vagy több közül, talán egy igaz!

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

3. Akit legjobb barátodnak vélsz, — kivel legtöbb boldog napot élsz, — vízre viszen, csúffá teszen, míg eszedre térsz.

II.1. Amely leány fényös, kevély, — jó gazdasszonyt abból ne vélj, — ki sokat jár guzsalyasba, — gyakran megyen a' rongyosba.

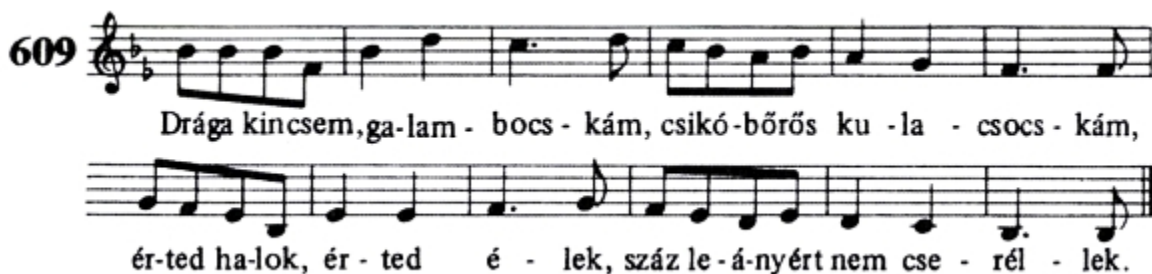
2. Az olyannak katona kell, — mert az különben meg nem él, — ki szántóvetőhöz megyen, — serény, álmatlan az legyen.

3. Takarékoságot vegyen, — s minden restséget letegyen, — mert ha ő olyan nem léssen, — elfújhassa ő azt szépen:

4. Egyik lábam meztelen, — s jaj, a másba semmi sincsen, — az ingem is készíttetlen, — jaj, a rokolyám szótelen.

A 492. sz. névnapköszöntő közeli változata. A kor kedvelt formája: a kezdősor és ismétlése után rövidebb motívumokra bontott, belső rímet tartalmazó harmadik sor, majd rövidebb záróelem. — „Esetem” = esésem, bukásom.

2. Édes a te dalolásod, — jérce-forma kotyogásod, — kitty-kottod ünnepi ének, — bús szívemnek, szegénykének.

3. Mikor hideg szelek vannak, — elveszed mérgét a fagynak, — és mikor a hév nyár lankaszt, — nékem te megfrissíted azt.

4. Keserves sors! Adjatok bort! — Lakjuk el előre a tort! — Ami menne más kutyába, — jobb, megy a magunk torkába.

Csokonai népies verséhez többféle dallamot is énekeltek. Az itt közölt dúr ereszkedő, sőt kvintváltó típus, bár formailag a régi magyar népdalhoz hasonló, s bár a késő középkori európai előzményekre megy vissza, nálunk így, dúr tonalitással összekapcsolódva valószínűleg a XVIII. században terjedt el.

Poco rubato

610

Vesz-szen el a vi-lág, csak te - rem-jen sző - lő,
a - mely mun-ka nél-kül le - gyen bő - ven ter - mő,
tor - ka - in - kat é - de - sít - se, gé - gé - in - ket ned - ve - sít - se,
hajts, hajts, hajts, hajts, hajts, hajts, paj - tás te is hajts!

Szkárosi István és Járdánházi János sárospataki diákok 1787 és 1792 között leírt dalgyűjteményében található ivónóta, eredetileg kezdetleges harmonizálásban.

611

Hogy el akarsz men-ni, de bánom! Személyedet hol - tig saj - ná - lom,
éltem ha - lál - ra kell adnom, magamat fel kell áldoznom, édesem, kedvesem.

2. Hozzám hűséged, ha gondolom, — elnyomja szívem a fájdalom, — nőttön nőnek nyavalyáim, — jajjal teljes zokogásim, — édesem, kedvesem.

3. Vajha szívem egyszer láthatna, — valaha téged csókolgatna, — hidd meg rózsám, hogy örülnék, — minden bútól távol lennék, — édesem, kedvesem.

4. Nálad Apolló soha szebbet, — nem írt, nem festett ékesebbet, — tied vagyok, rabod vagyok, — megkötözött foglyod vagyok, — édesem, kedvesem.

A magyar népzene egyik legértékesebb, régiesebb stílus-csoportja kisambitusú, pentachord-hexachord dallamokból áll. Ugyanakkor hexachord-dallamaink egy része kifejezetten újkori, s valószínűleg éppen a XVIII. századra vezethető vissza. Mint Szabolcsi kimutatta, ezek a dallamok formálásmódjukban különülnek el főképpen a többi magyar dallamstílustól: szeretik a melódiát apró motívumokra tördelni, ezek között ismétlésekkel, szekvenciákkal létesíteni kapcsolatot, s e kis elemekből összetett, aszimmetrikus formákat képeznek. Formai leegyszerűsödésükkel, de dūr-motivikájuk megtartásával fejlődik majd ki belőlük a XIX. századi dalstílus egyik rétege.

612

Nincs megyénkben szebb le - ány-ka Ör - zsi - ké - nél,
Vé - nusz sem szebb al - kot - mány-ka ter - me - té - nél,
a napfény nem hathatóbb, a hűs hold nem bájolóbb kék szemé - nél.

2. Hóval verseng friss fejére homlokának, — rózsza színnel küzdik vére orcájának, — lantok úgy nem zengenek, mint folyási zengenek — szép szavának.

Verségly Ferenc verse különös keveréke mesterkélt, finomkodó irodalmi hatásoknak, s szinte erőltetett népies egyszerűségnek. A dallam is határán van a népi jellegnek; változatait lakodalomban ma is éneklük.

Poco rubato

613

Ézerhét-hetvenötben léptem ebben az életben koldu-lás - ra,
voltam le - gény, no - ha sze - gény, de már o - lyan, mint az e - dény,
kit el - tör - nek és ki - vet - nek az ut - cá - ra.

2. Ablakomon dúdol a szél, — csípi a hátomat a dér, — nem alhatom, — két száll deszka az én ágyom, — három tégl a vánkosom, — vastag madrac a paplanom, — nem alhatom.

A késő XVIII. század népszerű dallama, a századforduló táján összeírt gyűjtemények egész sorában megtalálható ilyen vagy olyan szöveggel. A zenei forma „fragmentáltságának” (vö. 611. magyarázata) jól megfelel a versnek belső rímekkel tagolt — de kissé erőltetett — formájátéka.

614
De mit töröm fe - je - met, hiszen nem csak engemet ér - de - kel - nek
a gond s a sok bajok is, ily szomorún mások is é - ne - kel - nek.

A - lig va - gyon, ki oly na - gyon ö - rül - hes - sen,

hogy va - la ne ke - se - reg - jen ke - ser - ve - sen.

2. Én is iszom veletek, ha veletek lehetek, egy pohár bort. — Vigadhatok véletek, én is egy sort éneklek bánatimban. — Ha véletek nem lehetek, jaj, de bánom, — mert unalmas a magányos dínom-dánom.

3. A mi gazdánk most iszik, a tust néki megteszik barátságából. — Sokan mondják nékie: váljon egészségre ez a jó bor, jó vörös bor. — Mostan igyék, most vigadjék, nahát tessék, — kedves jó egészségére szolgáltassék!

4. Csak azt kérdik, ki van itt? Andor bácsi most iszik jó vörös bort, jó vörös bort. — Sokan mondják nékie: váljon egészségre ez a jó bor, jó vörös bor. — Mostan igyék, most vigadjék, nahát tessék, — kedves jó egészségére szolgáltassék!

A
De mit töröm ...

XVIII. századi melodiáriumba bejegyzett, a népi gyakorlatban is fennmaradt ivónóta. Szövegében is, versformájában is, dallamában is jellemző keveréke egy népi elemekből épített, a néphez visszakerült, összhatásban mégis diákos-úriás mulatozó stílusnak.

615
Égek ér - ted, de nem ér - zed, nem is lá - tod tü - ze - met,
noha ér - zed, de nem képzéd, mely kí - ny - ötri szí - ve - met,

magam a' ki tapasztal - lom, nem tudom ki - fe - jez - ni,

úgy kínló - dom, mint mely ha - jós hab közt nem tud e - vez - ni.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Örökös víg szabadságra szerelem törekedik, — a félelem vet rabságra, mindenkor vetekedik, — egyik éleszt, másik ijeszt, mind a kettő tántorít, — ez melegít, amaz vidít, hol foglal, hol szomorít.

Számos XVIII. századi dalgyűjteménybe följegyzett, korában nyilván igen népszerű dal. A szöveg formájára, rímelésére, a dallam ritmusára és dallamvilágára nézve talán egy magyar rokokó dallamosság képviselőjének nevezhetnénk.

616

Ne aludj im-már, drá - ga lé - lek, meg - ta - lál - tad pá - ro - dat,
sze - retem szíved, né - ked é - lek, nem kí - vá - nom ká - ro - dat,
I - za - tesz itt van, itt ró - zsá - ja fá - ja, te - kint - se kin - cse, bi - lin - cse;
nin - csen zár, nem lesz kár, ö - le - lő kar - ja ké - sen vár.

Mesterkelt rímjátékával, már túlzásba vitt motivikus „fragmentációjával” a századforduló finomkodó stílusának különös, de nem ellenszenves példája.

617

El - me - hetsz már, nem kel - lesz már,
mert ál - nok te szí - ved, mely meg - csalt en - ge - met,
élj ví - gan már, ál - nok ma - dár.

2. Találok én, noha szegény — mind szebbet, mind jobbat, hozzám igazabbat, — találok én, noha szegény.

3. Utolsó vers, már ide vess, — ajtódon kilépek, házadból kimégyek, — utolsó vers, már ide vess.

Az ÁBCD-ének közeli rokona, Amadé László szövegével, a Zemplényi-féle daloskönyvbe 1780 —90 táján följegyezve. Annak felsorolós szövegszerkezetére utal a 3. versszak is. Ritmusában kétségkívül a rokokó menüett hangzik föl magyar nyelven.

618
Ha ne - kem szól - tál vol - na, most sze - re - tőd szép vol - na,

de ne - kem nem szól - tál, ve - lem csak tré - fál - tál,

el - múlt i - dő - ket si - ras - sad már!

2. Késő immár bánkódnod, — tőlem el kell maradnod, — ím látod utamat, — induló lábamat, — talán többé vissza sem jövök.

3. Maradj el hát, reményem, — tündöklő gyémánt fényem, — máskor eszed legyen, — szíved bátrabb legyen, — szívért szólni másnak nem szégyen.

A szégyenlős szerető dalát Pálóczy Horváth Ádám gyűjteménye „Némának anyja sem érti szavát” címmel közli. A XIX. századi feljegyzés mögött XVIII. századi dal rejlik: ezt nemcsak melodiáriumokban való szereplése, hanem zenei jellege is igazolja. Egyéni kedvességét az utolsó sor adja: a rövid, összerímelt motívumok után egy rímtelen, terjedelmében kissé bővített záró ív megjelenése.

619
Kuku, ku - ku, kukucskám, szállj le hoz - zám ma - dár - kám,

mikor csa - lo - gat - lak, sipo - csámmal hívlak, készen van már ka - lic - kád.

2. Nem adnálak aranyért, — drága karbunkulusért, — szívem, nem adnálak, el sem is hagynálak — e világnak kincséért.

3. Na, na, na hát vagy jöjj el, — vagy engemet is vígy el, — mert szép személyednél, drága termetednél — anya szebbet nem nevel.

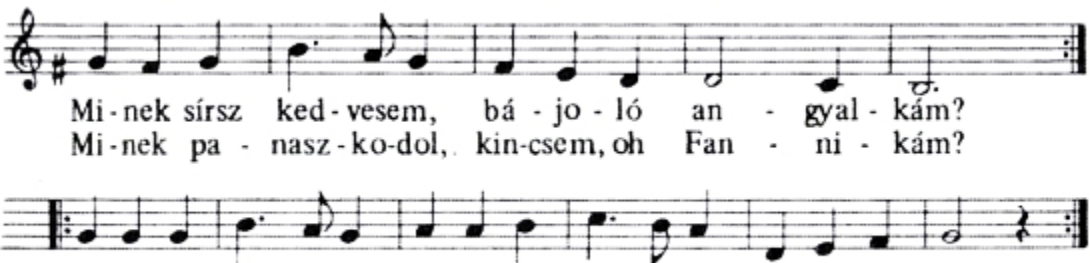
Stilárisan a 617. dal rokona, a századforduló felszínesebb nyugati hatásainak tanúja. Ezt jelképezi Kodály Hány Jánosában is, amikor a bécsi Burgban e dal egyik változatát halljuk.

620
A - med - dig en - ged - te, a - ki szám - ba - vet - te

em - ber - nek é - le - tét, ha - lá - la e - se - tét a nagy Is - ten.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Faludi Ferencnek, a XVIII. század vége rokonszenves költőjének verse: Nádasdy generális sírfelirata. Dallammal együtt egy sárospataki kézirat tartotta fenn. — A páratlan ütemfajta nem idegenek eleve a magyar népzeneből és korai műzenéből. Legtöbbször azonban úgy keletkeznek, hogy kétszótagos egységek egy hosszabb és egy rövidebb értékű hang időarányában jelennek meg, sokszor nem is föltétlenül 2:1, hanem 3:1, 3:2 stb. viszonyban; tehát a hármas ritmusegységen belül csak két hangot hallunk. Vagy ha mindhárom időegység külön hanggal exponálva jelenik is meg (mint pl. a volta-ritmusban), ez a hang lesz a legkisebb ritmikusegység: ez alatt (alkalmi szaporázó osztást nem számítva) részletező ritmuselem már nem hallható. Így a páratlan ütem nem „rendezkedik be”, mint tagolt, belsőleg is menzurált egység. Ezzel szemben a XVIII. század végi nyugat-európai hatás éppen ilyen, gazdagabb belső világgal bíró páratlan ütemeket szólaltat meg, méghozzá magyar szöveggel összekapcsolva. Érthető, hogy ez, s a páratlan ütemmel többnyire együttjáró felütéses frázis-kezdés nem csekély problémát hoz magával a szöveg és a dallam illeszkedése terén (pl. a pontozott ritmusok jelentősége!).

621

Mi - nek sírsz ked - ve sem, bá - jo - ló an - gyal - kám?
Mi - nek pa - nasz - ko - dol, kin - csem, oh Fan - ni - kám?

Tán, hogy elhagy - ta - lak, vagy hogy megcsal - ta - lak, ne gondold azt!

2. Add reám csókotat, el kell már búcsúznom, — tőled, szép anygalkám, el kell már indulnom, — keress egy hívebbet, kivel szerelmedet — megoszthatom.

A századforduló nyugatos irodalmi és zenei irányzatával való kapcsolatát nemcsak szövege és formája árulja el; zeneileg a szekvenciák, a mély, plagális tercre lehajló dallam, s főként a dallam harmóniai ihletése tanúsítja.

622

A - mott a csen - des völgy ö - lé - ben,
hol zúg - va görg a víz - kö - vecs,
a par - ton len - gett a fő - vény - ben
egy ne - fe - lejcs, egy ne - fe - lejcs.

Eddigi példánk inkább a könnyű társasági dal és tánc szintjén mutatták be a nyugatias stílustörekvések eredményeit. Terjesztők azonban szerették volna a bécsi klasszikus műzenei dalt is meghonosítani magyar nyelven. Erre szolgált mindenekelőtt a fordítás (persze nem

a legigényesebb, elsődrendű szerzők műveinek átültetése, hanem a könnyebben áttehető, tetszetősebb rutin-szerzőké). Verseghy Ferenc Rafael bécsi zeneszerző dallamára írja „A nefelejcs” című versét. Szövege kétségtelenül jól simul a nem nagyigényű, ornamentikával, ritmusával, bensőséges hangjával mégis Haydn-Mozart világát idéző dallamhoz. (Ne felejtjük, hogy ez időben, tehát a század fordulóján, néhány magyar városban már rendszeresen megszólalnak hangversenyeken Mozart, Haydn, majd Beethoven művei is!)

623

Szép haj - nal, e - meld fel föl - dünk fe - lett
Bár - sony - ban id - vez - li majd nap - ke - let
az e - gek a - latt tűn - dök - lő szent fák - lyá - dat.
az a - ra - nyo - zott fel - hők közt szűz or - cá - dat.
A ma - da - rak kon - cert - je - i tisz - tel - nek már,
sok fa - te - tőn é - nek - lő fü - le - mü - le rád vár,
jer, vedd el fényed - del a még i - szo - nyú ég - nek gyászru - há - ját,
hogy messze szé - lesz - sze a mord éj fe - ke - te homá - lyát.

Az összetett formát, a harmonikus szerkezetre épülő dallamot és változatos ritmusát egyaránt jól követi a szöveg; stílusában is nemes partnere a zenének, jó képviselője a magyar rokokó rövid korszakának.

A XIX. ÉS XX. SZÁZAD

A nyugat-európai típusú dal behozatalára igyekvők hatása szűk körre és rövid időre szorítkozott. A magyar dal története azon az úton haladt tovább, mely a diákmelodiáriumok által megjelölt stílust folytatja. A nyugati ritmus-, harmónia- és formavilág hatása alól ez a dalirodalom sem vonhatta ki magát, de ez a hatás felszínes volt, s csak lassanként érvényesült a népies irányzatok mellett, vagy azokkal szemben, vagy azok keretein belül. Ennek a népies dalirodalomnak a képviselői könyvünkben a **624-642.** példák. Az első csoport dalai (**624-629.**) jórészt még a dúr pentachord-hexachord kereten belül mondják el lényegi mondanivalójukat, olykor az ambitust plagális irányban (az alaphang alatt) bővítve; gyakori szekvenciákkal. A **630-634.** egy kedvelt formát mutat be: a tercszekvenciával emelkedő moll dallamokét. A **635-642.** példák határozottabb emelkedő-építkező formájukkal vagy ritmus-, illetve dallamelemeikkel az újstílusú népdal előkészítői közé sorolhatók. Ezután a **643-646.** dallamok az eredetileg hangszeres jellegű

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

verbunkos „stílus” dalszerű alkalmazásairól mutatnak példát; az előbbiekhöz képest ez inkább műzenei igényű törekvéseket tükröz a századon belül. — A XX. századot bemutatni már nem feladata könyvünknek. A régi értelemben vett „dalt” úgysis igen kevésé találunk e kor alkotásai között. **647-650.** példáink éppen csak jelzik a két nagy lehetőséget, eredményt és példát: Kodály és Bartók életművét.

624

Ne szo - mor - kodj, légy víg, nem lesz ez min - dig így,
ki meg - szomo - rí - tott, meg is vigasz - tal még.

2. Légy erős szívedben, — szomorú ügyedben, — hidd el, a jó Isten — nem hagy az ínségben.

3. Én is hogy szerettem, — mennyi kint szenvedtem, — s mikor nem is véltem, — boldoggá lett életem.

A kora XIX. századi népies műdalokat még a kifejezés egyszerűsége, szolidsága jellemzi, s ad nekik szerény művészi értéket is. A későbbiekben a magyar nótához közeledő népies műdal egyre hivalkodóbb, érzelmesebb; törekvései és technikai szintje között egyre nagyobb az ellentmondás. — E dalt először 1833-ban jegyzik föl, később Petőfi, Arany, Jókai is megemlítik.

625

Teg - nap, csütörtö - kön es - te, lát - tam rózsám a li - get - be,
lát - tam vissza - te - kin - te - ni, el nem tudom fe - lej - te - ni.

2. Este, ha a nap lenyugszik, — utána gyöngyharmat hullik, — hej, ha rózsám eltávozik, — én szemem is harmatozik.

A dúr pentachord keretet az alaphang alatt bővíti; a dallam lényege változatlanul kisambitusú. Annak ellenére, hogy pontos szekvenciát nem találunk benne, a rejtett szekvencia-hallás végig ott érezhető. Az alapgondolatot nem érintve is könnyen átalakítható lenne valódi szekvenciákká, pl. az első sorban: s, d mdr t d d stb.

626

Nem láttam én tél - be' fecs - két, most öltem meg egy pár csir - két,
ettem annak szí - vét, má - ját, csókolom ga - lam - bom szá - ját.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Kis kertemben három csirke, — kettő kakas és egy jérce, — öljük meg babám estére, — s jó vacsora lesz belőle.

Szlovák eredetű dallam. Liszt is feldolgozta VII. Magyar Rapszodiájában.

627

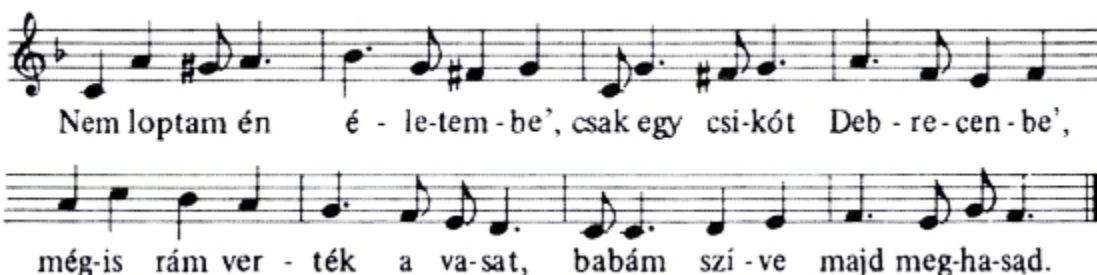
Ne menj, rózsám a tarló - ra, gyenge vagy még a sar - ló - ra,
ha el - vá - god kis keze - det, ki süt nékem lágy ke - nye - ret?

2. Én ültettem az almafát, — más köti hozzá a lovát, — én szerettem meg a szép lányt, — más éli véle világát.

3. Könnyű apró halat fogni, — nehéz a szálkától enni, — könnyű szeretőt tartani, — de nehéz tőle megválni.

A XIX. századi népies műdal ideológiai háttere: a reformkori népies irányzat. A nemzeti érzés összekapcsolódik a nép iránti érdeklődéssel, az egyszerű pórnép szívéből sarjadzó művészi kifejezési formák felkarolásával. Feltételezik, hogy itt tisztábban maradt meg a hamisítatlan magyar érzelm, mint a sokféle külföldi hatástól megzavart „fentebb stílusban”. Innen a népdal XIX. századi kultusza. Ám a népdal fogalma e korban tisztázatlan, s így a mozgalom nem a népdalhoz, hanem a „népies műdalhoz” vezet művelőit. Mi is számukra a népdal? Amit a nép énekel, ami a népéletről énekel, ami népi modorban énekel, ami egyszerű formán belül marad, amit a nép számára írnak stb. Képzelt világ ez tehát, melyet nem alapoz meg a népművészetben való elmélyült vizsgálódás.

628

Nem loptam én é - le - tem - be', csak egy csi - kót Deb - re - cen - be',
még - is rám ver - ték a va - sat, babám szí - ve majd meg - ha - sad.

2. Elmentem én Debrecenbe, — százast tettem a zsebembe, — húzd rá cigány, százast adok, — mert én magam huszár vagyok.

A 627. dalnál mondták érthetővé teszik, hogy jelenhetnek meg a XIX. század közepén tömegével ilyen „művek”: „Eredeti népdalok, írta X. Y.” A gyengén művelt, alig iskolázott, hivatali viselő vagy birtokos úriember úgy érezte, olyan közel áll a néphez, hogy maga is írhat nevében és számára. Ők is a néphez tartoznak — vélik —, s éppen mert zenei iskolázásban nem részesültek, belőlük ugyanolyan hamisítatlan tisztasággal áradhat a magyar lelket kifejező magyar dal, mint a köznépből. S valóban: ezek a dalok nem tekinthetők műveknek: a XVIII—XIX. századi melodikus közhelyeket ismétlik, kombinálják újra. Néha egy közismert dallamon „javítanak”, s ez jogot ad számukra, hogy a maguk nevében bocsássák ki az új „népdalt”. Egy-egy dal tulajdonjogáért évekig tart az újság-vita.

629 *Rubato*

Es-te-jött a pa-ran-cso-lat vi-o-la-szin pe-csét a-latt,
egy szép ta-va-szi éj-sza-kán zörögnek Jan-csim ab-la-kán.

2. Éppen akkor vált el tőlem, — vígan álmодott felőlem, — kedvére pihent ágyában, — engem ölelvén álmában.

3. Mikor bús trombita-szóra — ülni kellett mindjárt lóra, — elindulván a törökre, — jaj, talán elvált örökre.

4. A lelkem is sírt belőlem, — mikor búcsút veve tőlem, — Isten hozzád! többet nem szólt, — nyakamba borult s megcsókolt.

A

Felsütött a hold sugara ...

Említettük, hogy a népies műdal az irodalmi népiességgel szorosan összefüggő mozgalom — csak éppen nem született Petőfi-je, Aranyja. Érthető, hogy a „népdal-versek” gyakran szerepelnek e dallamok kottája alatt. Csokonai fenti népies versét több divatos dallammal is kombinálták.

630

Es - te van már, ké - ső es - te,
pász - tor - tü - zek ég - nek mesz - sze,
mesz - sze, mesz - sze, más ha - tá - ron,
az al - föl - di ró - na - sá - gon.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

2. Barna kislány, ne kacsingass, — úgyis tudod, hogy enyém vagy, — három rózsabokor neked — nyílik az ablakom mellett.

3. Eszem a szép piros szádat, — engem szeress, ne anyádat, — mert anyád csak tejet adott, — én párjával adok csókot.

Először a XIX. század közepén jegyzik föl ezt a később igen népszerű dalt. Érezhető már a fokozott törekvés nagyobb érzelmi hatásra (3. sor kitörése, 4. sor elnyugvása; 2. sor dallamvezetése); a népies dal a század közepe után egyre jobban közeledik ahhoz, amit ma giccsnek nevezünk.

631

Fel-leg borult az er-dő - re, nem átkozlak, ne félj tő - le,
ha rád ajkam átkot szór - na, so-se szeret - telek vol - na.

2. Pedig szerettelek nagyon, — szóval ki nem is mondhatom, — szerettelek lánggal, hévvel, — gerlemadár szerelmével.

Mosonyi Mihály (1815—1870) ismert, XIX. századi szimfonikus zeneszerző népies dala Tóth Kálmán versére. Legtöbb eddig közölt népies példánkban ott szerepelt az alaphang alatti kvart. Sűrű jelentkezése kétségtelenül a dalirodalomba behatoló harmonikus-akkordikus gondolkozásmód eredménye. — A dal első sora a 630. daléval egyezik; folytatása azonban a következő dalnál tárgyalandó tercszekvencia.

632

Ha di - ák vagy, ne ta-nulj, ví-gan élj és ne bú-sulj,
boros kancsó a kezedbe, barna kislány az ö-led-be, se-je-hu-ja, haj!
4-5. versszak:
1) 2)

2. Eladom az algebrát, — el a matematikát, — eladom a fizikámat, — megölelem a babámat, sejehuja, haj!

3. Ha felszólít a tanár, — feleletre készen állj: — mondd meg néki, nem tanultam, — egész éjjel csak lumpoltam, sejehuja, haj!

4. Hogyha jön a pedellus, — meg ne ijedj, el ne fuss, — kapd a tintás üveget, — nyomd kupán az öreget, sejehuja, haj!

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

5. Jön a mester izibe', — dorong van a kezibe' — üti már a fiúk hátát, — azt gondolja, most is fát vág, sejehuja, haj!

Nagyapáink korának kedvelt diákdala. „Pedellus” = iskolaszolga, iskolaőr, iskoláink mindenkori „János bácsi”-ja; „mester” = a tanítónak még a középkorból örökölt régi magyar neve. — A dallamszerkezet XIX. századi dalaink egyik kedvelt megoldása: 1,-d gerinchangokra épülő első sor, mely terc szekvenciás megismétléssel mintegy dúrba modulál; még följebb épített harmadik (vagy mint itt: osztott harmadik) sor után teljes vagy rövidített visszatérés. (Vö. 631-634. példánkkal!)

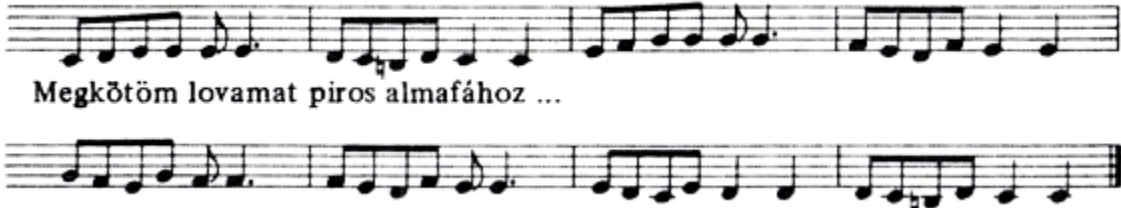
633

Azt mondják, nem ad - nak en - gem ga - lam - bom - nak,
azt mond - ják, nem ad - nak en - gem ga - lam - bom - nak,
inkább ad - nak másnak, annak a hat - ök - rös, fe - ke - te su - bás - nak.

2. Pedig az én rózsám, ha szelíden néz rám, — pedig az én rózsám, ha szelíden néz rám, — vagy egy csókot hint rám, — tizenhat ökörnek áráért sem adnám.

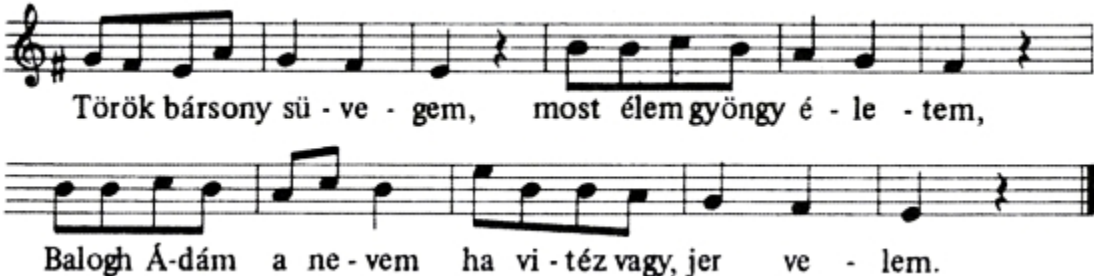
A

Megkötöm lovamat piros almafához ...

1851-ben jelent meg először. Jellemző, mint alakította a műdal ritmusát a népi gyakorlat megszokott tizenkettes képleteinkhez (A változat). Szlovák variánsai is vannak, sőt a szlovák himnusz dallamául is ez szolgál.

634

Török bársony sü - ve - gem, most élem gyöngy é - le - tem,
Balogh Á - dám a ne - vem ha vi - téz vagy, jer ve - lem.

2. Fakó lovam a Murza — Lajta vizét átússza, — császárt hogyha megkapom, — Bécs várába ugratom.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

3. Sándor Ferkó sógorom, — adsza ide a borom, — harc után ha szomjazom,
— az áldomást megiszom.

4. Zsindelyesi eszterház, — ég a város, ég a ház, — nem is egy ház, háromszáz,
— mert a kuruc ott tanyáz.

5. Vörös bársony süvegem, — most élem gyöngy életem, — bokréta van
mellette, — barna babám kötötte.

6. Ha kötötte, jól tette, — csókot kapott érette, — kössél babám máskor is, —
megcsókollak százszor is.

A XIX. századi nemzeti föllendülés mellékterméke a kuruc-romantika, valódi, de főleg ál-kuruc dalok népszerűsítése. Bár Balogh Ádám valóban élt kuruc brigadéros (meghalt 1710-ben), sem a szöveg, sem a dallam nem lehet korábbi, mint a XIX. század.

635

Fel, fel vi-té - zek a csa-tá - ra, a szent szabadság oltal-má-ra,
mennődörög az ágyú és csattog a kard, ez lel - ke - si - ti csatá - ra a magyart.

2. Híres Komárom be van véve, — Klapka György a fővezére, — büszkén kiáll
a csatatérre: — hajrá, huszárok, utánam előre!

A 48-as szöveggel ellátott induló („Klapka-induló”) a rezesbandák egyik kedvenc darabja volt.

636

Cser-fa, mogyo - ró - fa, de nagy er - dő, de nagy er - dő,
ugyan mondd meg ró - zszám, kit sze - re - tő', kit sze - re - tő'?

2. Nem szeretek, rózsám — én egyebet, én egyebet, — csak a te ragyogó —
két szemedet, két szemedet.

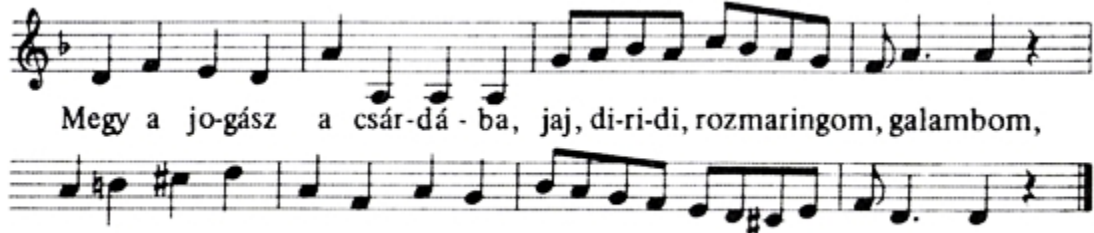
3. Hogyan tudtál, rózsám — idejönni, idejönni? — árkot kellett néked — átugorni,
átugorni.

4. Nem féltél-e, rózsám, — hogy a lábad ki fog törni? — ki fog rajtad, rózsám
— szánakozni, szánakozni?

Érdekes szótagszám- és terjedelem-bővülésén kívül említésre méltó az 1—2. sor viszonya: az első kis ív után az alaphangra zár, a második sor szinte modulálva építi ki a kvintzárlatot. A népies műdal — merítve hagyományos mű- és népzeneinkből — igen megerősítette az ilyen építkező formák iránti érzéket, s vele hozzájárult az újstílusú népdal egyik elemének „begyakorlásához”.

637

Megy a jo-gász a csár-dá - ba, jaj, di-ri-di, rozmaringom, galambom,
pi - ros bort i - szik bú - já - ba', jaj di-ri-di, rozmaringom, galambom.

2. Nem ütik a jogászt agyon, jaj diridi, rozmaringom, galambom, — ha megtámadják az úton, jaj diridi, rozmaringom, galambom.
3. Útnak indul az indexeszel... — s egy-két szerelmes levéllel...
4. Ennyiből áll minden kincse... — nincs ki ezért agyonüsse...
5. Rácz Palinak hegedűje... — veszett volna az erdőbe...
6. Ha erdőben veszett volna... — belőlem lump nem lett volna...

A

János bácsi hegedűje ...

Korábbi előzmények után az 1870-es években jegyzik föl; a századvég egyik legnépszerűbb mulatónótája. Ne csodálkozzunk a szövegen: a magyar értelmiség, s elsősorban éppen a jogászság annak az osztálynak gyermeke nagyrészt, mely az előző évtizedeken át a népies műdal használója, terjesztője és részben szerzője volt.

638

A-mott egy agg cser-fa zöl - dül, te-te - jé - ben vad - ga-lamb ül,
ott ül, ott ül, s oly bú - san szól, hogy a le - vél hull az ág - ról,
a le - vél hull az ág - ról.

2. Amott egy kis patak csereg, — amellet szerettelek meg, — míg a patak el nem apad, hú leszel azt megfogadtad, — jaj, de meg nem tartottad.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

3. Amott egy kis kerek tóba' — liliomszál, fehér rózsza, — fehér rózsza, liliomszál,
kedves rózsám, de megcsaltál, — mikor engem elhagytál.

II.I. Most szép lenni katonának, — mert Kossuthnak verbuválnak, — Kossuth
Lajos nem lett volna, katona sem lettem volna, — éljen, éljen a nemzet!

A 633. stb. dalokkal jelzett tercszekvenciás emelkedésen és az újstílusú előkészítő kvintviszonyos emelkedésen kívül a múlt századi dalok egy kisebb csoportja (mind moll dallam) kvart-emelkedéssel készíti elő a harmadik sor csúcspontját. E szekvencia mögött már hangszeres együttesek harmonizálási, sőt modulációs törekvései rejlenek, aminthogy a dallam más pontjai is erről árulkodnak (a 3. sor motívuma nyilvánvalóan akkordikus ihletésű, a negyedik sor kvintlépéses zárata, majd a verbunkosból jól ismert „bokázó-figura” is a divatos tánczene nyoma). A Kossuth-szöveg utólagos alkalmazás.

639

A me-ze-i kis pácsir - ta mind a két szemét ki-sír - ta,
sí - rok én ma-gam is, sír a kis ga - lam-bom is,
le - haj - lik ér - tem az ág is.

2. Haza is kéne már menni, — ugyan, mit kéne hazudni? — sötét van, éjszaka,
rózsám, kísérelj haza, — megcsalok valahára.

3. Ha még egyszer lány lehetnék, — jaj, de szépen felöltöznék, — úgy mennék
a bálba, babám multságára, — ott maradnék éjszakára.

4. Meleg a cinkanál nyele, — elégett a rózsám keze, — szólok a doktornak,
rózsavizet hozzanak — az én kedves galambomnak.

Az első sor kvintugrásos zárlatára tercszekvenciával „dúrban” felel a második sor. A dal igénytelensége mellett is kedvességet ad az osztott harmadik sor kivitele, ritmusváltása, visszakanyarodása.

640

Mi füs-tö-lög ott a sí-kon tá - vol - ban?
Ta - lán biz az é - des - a - nyám kunyhó - ja!
Mesz - sze jár-tam, má - sutt is volt jó dol - gom,
hej, a szí-ve-m csak azt mondja: jobb ott - hon!

2. Késő ősszel száll a fecske messzire, — de tavasszal visszajön a fészki-re,
— bár sokat járt hegyen-völgyön és síkon, — hej, de mégis azt csevegi: jobb
otthon!

3. Elviszik a nyalka huszárt táborba, — sok országot, világot lát jártába, — nyert
szerelmet, dicsőséget mindenhol, — hej, de szíve csak azt súgja: jobb otthon!

A

Mi füstölög ott a síkon távolban? ...

Az **A** változat Egressy Béni dala; nyilvánvaló a furcsa, énekszerűtlen hangközugrások, módosított hangok, bokázó-figurák hangszeres elképzelése. A főváltozat nyilván a vokális használatban átformált, itt-ott leszélídített, könnyített alak.

641

Ma-go - san re - pül a da - ru, szé - pen szól,
 ha - rag - szik rám az én ró - zsa - m, mert nem szól,
 ne ha - ra - gudj é - des ró - zsa - m so - ká - ig,
 ti - éd le - szek, ti - éd le - szek ko - porsóm be - zár - tá - ig.

2. Két cifra fa levelestől, ágastól, — mind azt mondják, hogy váljunk el egymástól, — hogy váljunk el, kedves babám egymástól, — mint fényes hold, mint fényes hold az ő ragyogásától.

A múlt század egyik legnépszerűbb dala. Kedveltségét bizonyára az is fokozta, hogy könnyű szerkezete, énekelhetősége mellett hatásos, bombasztikus részletekkel is bővelkedik (3. sor eleje, majd a lanyhulás után a 4. sornak ütembővüléssel is kihangsúlyozott feszítése). Egressynél hangszeres darab, szöveggel egy népies színjátékban jelenik meg először. (A népies színdarabok dalbetéteikkel nagyban hozzájárultak e dalstílus terjesztéséhez.) Liszt is feldolgozta a XIV. Magyar Rapszóriában.

642

Hej, de na - gyon ré - gen volt, de so - ká lesz,
 mi - kor né - kem gön - dör - ha - jú ba - bám lesz,
 gön - dör a ha - ja, kar - csú a de - re - ka,
 meg - ö - lel - ném, de ő azt nem a - kar - ja.

Bár eredetére nézve a népies mődal és a verbunkos hangszeres zene külön utakon érkezett (amellett az előbbi a zeneileg műveletlen vagy félművelt úri - osztály, az utóbbi a hangszeres együttesek, majd hivatásos zenészek működési területét jelentette), egymásra hatásuk a XIX. század folyamán elkerülhetlenné vált. Hangszeres darabok kaptak szöveget, vagy a verbunkos

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

modorában készültek szöveges dalok; máskor népszerű dalokat szabtak át hangszeresek a verbunkos modorában. Közölt dalunk Bihari Jánosnak, a nagynevű cigányprimásnak tulajdonított verbunk, mely később kapott szöveget.

643 *Andante maestoso*

Hazád-nak ren - dü-let - lenül légy hi - ve óh, ma - gyar,
bölcsőd az s maj - dan sí - rod is, mely á - pol s el - ta - kar,
a nagyvi-lá - gon e ki - vül nin - csen szá-mod-ra hely,
áldjon vagy ver - jen sors keze: itt él- ned, él-ned s hal-nod kell.

A verbunkos stílusában készült dalok legszebb példája Egressy Béni melódiája Vörösmarty Szózatának szövegére. Az eredetileg hangszeres jellegű figurációk, a lassú verbunk méltóságteljes tempója itt az „andante maestoso” kifejezésére szolgál, s ha a vers méltóságához messze nem is ér fel, méltán lett nemzeti dalunkká. Persze nem az itt közölt formában: ritmikája, ornamentikája, szövegkezelése, dinamikai előírásai tömegéneklésre alkalmatlanok; átalakult formája minden magyar közkincsé, kegyelettel őrzött nemzeti „jelvénye” lett, s egyben a XIX. század nemzeti érzületének emlékműve.

644 *Pfeifer Ferenc: Tartózkodó kérelem* (Csokonai versére)

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Lassacskán. Halkal

A ha - tal - mas sze - re - lem - nek meg - e - mész - tő tü - ze

bánt, meg - e - mész tő tü - ze

bánt, Te le - hetsz ír - ja se - bemnek, gyönyö - rű kis tu - li -

pánt, gyönyö - rű kis tu - li - pánt.

2. Szemeid szép ragyogása eleven hajnali tűz, eleven hajnali tűz, — ajakid harmatozása sok ezer gondot elűz, sok ezer gondot elűz.

3. Teljesítsd angyali szókkal, szeretőd amire kér, szeretőd amire kér, — ezer ambrózia csókkal fizetek válaszodér', fizetek válaszodér'.

A verbunkos dal nagy előnye lehetett a kortársak szemében, hogy — a népies műdallal szemben — a kor harmóniai stílusával, az igazi művészi dal követelményeivel sokkal jobban összhangba hozható volt. A „Tartózkodó kérelem” nem nagyigényű, de korrektül megírt dallam és kíséret.

645 *Kossovits József „Lassú magyar”-ja, Csokonai rá alkalmazott szövegével*

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Lassan 's illetődvé

Dallam

Föl-diek- kel ját - szó É - gi tü - ne - mény
Kit teremt ma - gá - nak A boldog - ta - lan

Ékitett dallam

p

Is - ten - ség - nek lát - szó Csal - fá vak re - mény!
S mint védan - gya - lá - nak Bó - kol un - ta - lan!

Si - ma száddal mit kecseg - tetsz? Mért nevezsz fe - lém?

Ké - tes ked - vet mért cse - pegtetsz még most is be - lém?

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Csak maradj ma - gad - nak: Biz - ta - tó - m va - lál

Hittem szép sza - vad - nak; Még - is meg - csa - lál.

p

f

2. Kertem nárciszokkal végigültetéd, — csörgő patakokkal fáim éltetéd, — rám ezer virággal szórtad a tavaszt, — s égi boldogsággal fűszerezted azt. — Gondolatim minden reggel, mint a fürge méh, — repkedtek a friss meleggel

rózsáim felé. — Egy híjját esmértem örömimnek még: — Lilla szívét kértem, s megadá az ég.

3. Jaj, de friss rózsáim elhervadtanak, — forrásim, zöld fáim kiszáradtanak, — tavaszom, vígságom téli búra vált, — régi jó világom méltatlanra szállt. — Óh, csak Lillát hagyta volna, csak magát nekem, — most panaszra nem hajolna gyászos énekem. — Karja közt a búkat elfelejteném, — s a gyöngykoszorúkat nem irigyleném.

4. Hagyj el, ó Reménység, hagyj el engemet, — mert ez a keménység úgy is eltemet. — Érzem: e kétségbe volt erőm elhagy, — fáradt lelkem égbe, testem földbe vágy. — Nékem már a rét hímetlen, a mező kiszült, — a zengő liget kietlen, a nap éjre dúlt. — Bájoló lány trillák! Tarka képzetek! — Kedv! Remények! Lillák! — Isten véletek!

A verbunkos itt teljes ékítő készletével válik dallá, s ami egyik alkalmazásban hangszeres sajátosság, az itt, a másokban a műdal koloratúrás előadásmódjának lesz eszköze. (Mindazonáltal a könnyebb énekelhetőség kedvéért, s hogy az ékítések mögött álló dallamgondolatot kiemeljük, a felső sorban a dallamot egyszerűsítésekkel is közöljük.) Ez a törekvés már nyilvánvalóan összefügg egyes képzetesebb zenészek igyekezetével, hogy igényes műzenét alkossanak, de magyaros alapanyagból. Ennek lesznek továbbvivői a XIX. század első felének egyes színpadi szerzői, betetőzője pedig az opera-szerző Erkel Ferenc.

646 *Erkel Ferenc: Részlet a Bánk bán 3. felvonásából*

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

MELINDA (szoprán)

Hát kis fi - am! csitt, csitt! Ne há-bor-gasd, ő

The first system of the score features a soprano line and a piano accompaniment. The soprano line is in treble clef with a common time signature (C). The lyrics are written below the notes. The piano accompaniment consists of two staves: a bass staff and a treble staff. The bass staff has a key signature of one sharp (F#) and a common time signature. The piano part begins with a few notes in the bass staff, followed by rests.

Moderato Andantino

al - szik!

The second system of the score is for piano accompaniment. It features three staves: a soprano staff, a middle staff, and a bass staff. The tempo is marked "Moderato Andantino". The lyrics "al - szik!" are written below the soprano staff. The piano part includes dynamic markings: *p* (piano) in the middle staff and *pp* (pianissimo) in the bass staff. The piano accompaniment consists of a melodic line in the soprano staff and a more complex accompaniment in the middle and bass staves, featuring arpeggiated figures and sustained notes.

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Ál - modj szeliden, é - des-de-den,

an - gya-lom te, an - gya-lom te! Ál - modj szeliden,

é - des - de-den ... an - gyalom ah, an - gyalom ah!

Szállj le az egekből hoz-zá! Ol - tal-mazd te

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

ő - r - ző an - gyal ár - va gyer - me - kem! Ah! bol-do-

The first system of the musical score consists of a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on two staves. The vocal line begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are "ő - r - ző an - gyal ár - va gyer - me - kem! Ah! bol-do-". The piano accompaniment features a complex texture with many sixteenth and thirty-second notes, creating a shimmering effect.

gabb kor-ban keb-le-men al - vál, ál-mod elmulván rám mo-

The second system continues the musical score. The vocal line has the lyrics "gabb kor-ban keb-le-men al - vál, ál-mod elmulván rám mo-". The piano accompaniment includes dynamic markings such as *p* and *pp*, and features a prominent bass line with sustained chords and moving lines.

solyog - tál, an - gyal! Ál - modj szelíden, ah ál - modj szelíden, Ah

The third system of the score has the lyrics "solyog - tál, an - gyal! Ál - modj szelíden, ah ál - modj szelíden, Ah". The piano accompaniment includes a *pp* marking and trills (tr.) in the right hand, adding to the ethereal quality of the music.

álmodj é - des-de-den! Ah ál - modj, é - gi an - gyalom!

The final system of the score has the lyrics "álmodj é - des-de-den! Ah ál - modj, é - gi an - gyalom!". The piano accompaniment features a *f* (forte) marking and trills (tr.) in the right hand, concluding the piece with a powerful and shimmering texture.

Erkel művészete az eddig külön úton járó európaias-műzenei törekvések és a magyaros stílusirányok egyesítésének első komoly kísérlete. A magyarosnak tudott, főként a verbunkos által meghatározott motívumkincs a klasszikus európai hangnemi-harmóniai-modulációs rendbe illeszkedik, a ritmusok természetesen épülnek be a periódusok kereteibe, a verbunkos-ornamentika azt a szerepet vállalja most, amit az olasz operák előadói díszjelei, portamentói; a rövid, dalszerű formák összetettebb zenei folyamatokba illeszkednek. Ha nem is válhatott Erkel egyetemes jelentőségű zeneszerzővé, mégis szintézisét alkotta két évszázad fejlődési útjainak. Erkel után már nem lehetett vitás, hogy a magyar zene történetét csak európai műveltségű, de hazai zenénkben is otthonos szerzők vihetik tovább.

647 Kodály Zoltán: *Psalmus Hungaricus* — főtéma:

Miko-ron Dá-vid nagy búsul-tá - ban, ba-rá - ti mi-att vol-na bá-nat - ban,
pa - na - szol - kod - ván nagy ha-rag - já - ban,
i - lyen könyörgést kez - de ő - ma - gá - ban.

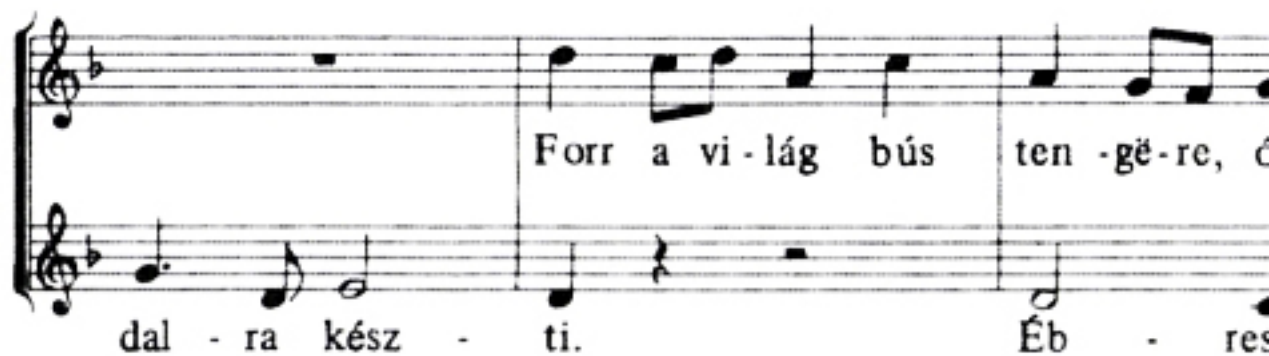
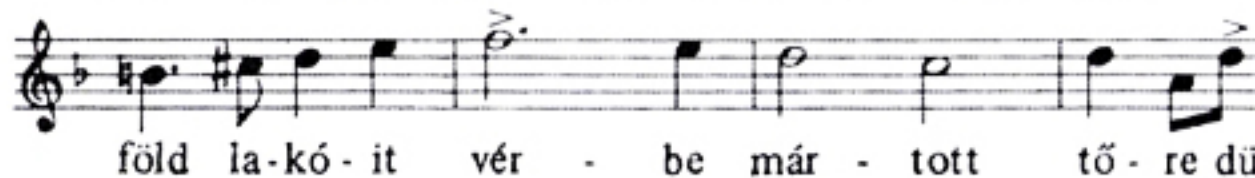
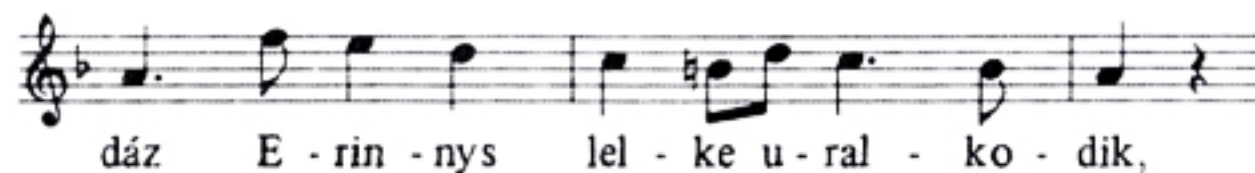
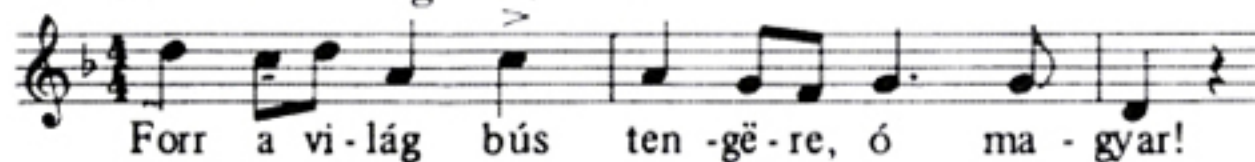
A Psalmus Hungaricus a XVI. századi költőnek, Kecskeméti Vég Mihálynak szavaival panaszkolja el az embernek, de Kodálynál már voltaképpen a nemzetnek megpróbáltatásait, s mondja ki a reménytelenségben is érvényes reménységét. A kezdőverset, mely a XVI. század zsoltár-parafrazisaiban csupán bevezető, szituációt felidéző szerepű, Kodály rondószzerűen visszahozza kantátája során: az izgatottabb hangvételi, drámaian formált és modern harmonizációban megszólaló versszakok így mindig beletorkollanak a dalszerűen összefogott, ódonabb hangzású fődallamba. — A versszakképlet: a korábbiakban megismert 10, 10, 10, 11 szótagszámú epikus strófa (vö. 547., 557. számokkal).

648 Kodály Zoltán—*Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz* (kánon)

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Maestoso energico $\text{♩} = 126$

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

dáz E-rin-nys lel - ke u - ral - ko - dik, Sa
ff nem - ze - ti lel - ke - det! Ör - dít - son
Nem so-ka - ság ha-nem lé - lek s szabad nép tész

föld la - kó - it vér - be már - tott
or - kán, jö - jön e - zér ve - szély: Nem fé - lők. A
csuda dol - gokaf, Ez tét - te Ró - mát föld u - rá - vá

Forr a vi - lág bús
tő - re dü - hös vi - a - dal - ra kész - ti.
kürt har - so - gá - sát, A nyi - ho - gó pa - ri - pák szö - ké - sét
Ez Mara - thont s Buda - várt hí - rös - sé

ten - ge - re, ó ma - gyar! Á - dáz E - rin - nys
Éb - reszd fél al - vó nem - ze - ti
Bát - ran vi - gyá - zom. *ff* Nem so-ka - ság hanem

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

lel - ke u - ral - ko - dik,   S a   föld la - kó - it
 lel   -   k e - det! Or - dit - son   or - kán, jö - jön e -
 lé - l e k   s szabad nép tesz   csuda dolgokat.
 gyár!   Szabad nép,   szabad nép tesz   csuda dol - go -

vér - be már - tott   tő - re dü - hös vi - a -
 z e r   ve - szély: *cresc.* Nem fé - l e k. A   kürt har - so - gá - s át,
 Ez t e t - te Ró - m át   föld u - rá - vá,   Ez Marathont s Bu - da -
 kat,   szabad nép,   szabad nép,   szabad

Befejezés:

dal - ra kész - ti.   Szabad nép, szabad nép!
 A nyi - ho - gó pa - ri - pák...   Szabad nép, szabad nép!
 várt hi - r e s   sé!   Szabad nép, szabad nép!
 nép,   szabad nép,   Szabad nép, szabad nép!

Kodály kánonjában a régi iskolai metrikus éneklés hagyománya új módon, tökéletesen megoldva és pusztán versgyakorlásból autonóm zenei művészetté emelve éled föl. Berzsenyi versének alkaiosi képletét is tökéletesen visszaadja (11 szótagos daktilikus sorokat egy 9 szótagos jambikus követ, majd újból daktilikus, tehát lejtő jellegű sor következik, de 10 szótaggal: míg az 1—2. sor féllábbal végződik, az utolsó versláb zárul); a skandált ritmus azonban gazdag különbségeivel a szöveg árnyalatait is követi tartalmilag és fonetikailag egyaránt.

649 *Bartók Béla: Ne menj el*

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Molto tranquillo ♩=58

p dolce

Ne menj el, el ne menj, Ne hagyjál itt engem, Mert ha itt
p dolce
Ne menj el, el - ne menj, Ne hagyjál itt en-gem,

pp

hagysz engem, Bá-na-tos lesz lel - kem. Mert ha itt hagysz engem,
pp
Mert ha itt hagysz engem, Bá-na-tos lesz lel - kem, Mert ha itt

mp

Bá-na - tos lesz lel - kem. Bá-na - tos
hagysz engem, Bá-na-tos lesz lel - kem.

mp

lé - lekkel, Szomo-ro - dott szívvel, E-gye-dül hogy le-gyek,
mp
Bá-na - tos lé - lek-vel, Szomo-ro - dott szívvel, E-gye-dül

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Nálad nélkül él - jek? Vi-lá - gon

hogy le-gyek, Nálad nélkül él - jek?

míg é - lek, So-ha nem fe - lejtlek; Vissza-jössz, visz - sza még,

Vi - lá - gon míg é - lek, So-ha nem fe - lejt-lek; Vissza-jössz,

S velem maradsz min - dég, Vissza-jössz, visz - sza még,

visz - sza még, S velem maradsz min - dég, Vissza-jössz, visz - sza még,

Più mosso ♩-84

1 S velem maradsz min - dég, velem maradsz min - dég.

S velem maradsz min - dég, velem maradsz

velem maradsz min - dég, Visz - sza, visz - sza - jössz még!

min - dég, velem maradsz min - dég, Vissza, vissza - jössz még!

Az imitáció által adott ütem-elcsúszást a két szólam között, az ismétléseket és ritmusvariációkat felhasználva Bartók a zárt dalszerű szerkezetet egy nagyobbívű forma kedvéért feloldja. Alapegysége: 2×4 ütemű, népdalszerű formaképlet. Az 1. versszakban a 3—4. zenei sor megismétlődik, a második szólam egyszerű eszközzel nyitja ki a dalformát a következő strófa felé. A második versszakban a 2. szólam *cisz* hangjai már a 8-ütemes egységen belül előre utalnak a 3. versszakra. A 3. versszak újból megismétli a 3—4. dallamsort, de a „vissza még” motívum váratlan megfordításával a 2. szólam egy kibővült 4. sorra nyit, mely az egész tétel összefoglalása lehet. Az egyszerű dalszerű forma így oldódik föl egy nagyobb kompozíciós tervben.

650 *Bartók Béla: Ne hagyj itt!*

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Con duolo ♩=79

Szopr. *p*
Csak azt mondd meg ró - zám, Me-lyik ú - ton mégy el,

Alt *p*
Csak azt mondd meg, ró - zám, Me-lyik ú - ton mégy el,

Fel-szán - ta - tom én azt A - ra - nyos e - ké - vel, Be is

Fel-szán - ta - tom én azt A - ra - nyos e - ké - vel, Be is

ve - tem én azt Szemen - szedett gyönggyel, Be is bo - ro -

ve - tem én azt Szemen - szedett gyönggyel, Be is bo - ro -

ná - lom Sű - rű könnye - im - mel, jaj! Be is

ná - lom köny - - - nyel, Be is bo - ro - ná - lom

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

bo-ro - ná - lom Sű - rű könnye - im - mel.
Sű - rű könnye - im - mel.

Szopr.
Csak azt mondd meg, ró-zsám, Mellyik ú - ton mégy el, Fel-szán -
Mszopr.
Alt
Mondd meg, mely - lyik ú -
Csak azt mondd meg, rózsám, Mellyik ú - ton mégy el, Fel-szán -

ta - tom én azt A - ra - nyos e - ké - vel, Be is ve - tem
ton in - dulsz, Be is ve - tem
ta - tom én azt A - ra - nyos e - ké - vel, Be is

én azt Szemen - szedett gyönggyel, Be is bo - ro - ná - lom
én azt Szemen - szedett gyönggyel, Be is bo - ro - ná - lom
ve - tem én azt gyöngy - gyel,

XVIII. MAGYAR
ZENETÖRTÉNETI DALLAMOK

Sú-rú könnye-im-mel, jaj! Be is bo-ro-
köny-nyel, jaj! Be is bo-ro-ná-lom
köny-nyel, Be is bo-ro-ná-lom Sú-
ná-lom Sú-rú könnye-im-mel.
Sú-rú könnye-im-mel, jaj!
-rú könnye-im-mel.

---

20. fejezet - A MAGYAR DAL STÍLUSTÖRTÉNETE

(Vázlatos összefoglalás)

(Az alábbi vázlat kísérlet arra, hogy a népzeneből és az írott forrásokból származó dallamokat összefüggő stílustörténeti képbe illessze. Így kiegészíti szerkesztési eljárásunkat is, azt ti., hogy a dalokat nem zenei szempont szerint csoportosítottuk. Az összefoglalási kísérlet jelenlegi tudásunkat tükrözi, s a további stílustörténeti vizsgálatok eredményeinket bizonyára módosítani fogják.)

A honfoglalás előtti magyarság zenéjére — írásos emlékek híján — csak a népzeneből lehet visszakövetkeztetni. Mai tudásunk szerint az élő magyar népzene két stílusát — helyesebben: ezek előzményeit — tarthatjuk legrégebb (föltehetően még az ún. ugor együttélés korára visszavezethető) zenei rétegnek:

1. Diatonikus sirató stílus. Elemei (a szakközleményekben szokásos transzponálást alapul véve): *f-g'* hangokról rendszertelen váltakozásban *d*-re vagy *c*-re ereszkedő, recitativ jellegű sorok; az „utóív” motívumokban ugyanezeknek domború ívű (*d-fg'-d* ill. *c-é-c*) változata; főként egyes szakaszok végén: *f*-ről *á*-ig ereszkedő („fríg” jellegű), vagy/és *g*-ig ereszkedő („dór”) sorok is. Eredetileg szabad sorszerkezetű és *szabad* sorhosszúságú zenei anyag, melyre a hagyomány-adta kereteken belül szabadon rögtönöztek epikus-szertartásos szövegeket. Ezt a stádiumát őrzik a stílusnak nevet adó recitált sirató-dallamok. Esetenkénti, véletlenszerű szabályozódások régen is felléphettek; valószínűleg a középkor végére alakultak azonban ki és a XVI-XVII. században kristályosodhattak típusokká a *kötött* (szótagszámú és sorszerkezetű) strófikus alakok, fríg vagy dór zárlattal. Gyakori kadencia-formák (dór tonikához viszonyítva): 5-2-1, 4-2-1, 4-2-2, 5-4-1-2, 5-4-2. Megszilárdulásuk után az 5-4-2 vált leggyakoribbá. Olykor utólagos szekvenciázó szerkesztésnek is teret adott. Műfajt tekintve: egy ideig dominálnak a régi epikus-szertartásos szerepből magyarázható, mindig parlando alkalmazások (históriás énekek, balladák, halottas és zsoldáros énekek, később ennek származékai: koldusénekek, betyárballadák). Valószínűleg a XVI. század végétől terjed el giusto tánczenei alkalmazása, majd lírai dalokon át a XIX. századi nótáig tartó utóélete. A stílus országosan ismert, s egész élettörténete során műzenei kölcsönhatások jellemzik (énekmondók, históriások, egyházi zene, hangszeres zene, félnépi műköltészet). Példák: **515, 544; 559-562, 513, 393, 420, 564; 218, 158, 204, 209, 230, 231, 353; 514, 587, 541, 586, 584, 457, 411, 430; 313, 561, 559, 562, 587, 541, 584** stb.

2. Sok tekintetben hasonlóak a „pszalmodizáló stílus” gyökerei. (A „pszalmodizáló” megjelölés a gregoriának formailag hasonló zsoldártónusaira utal, de nem abból származtatja stílusunkat!) Ez is kisambitusú, szabad formájú, recitativ-jellegű formából kristályosodott később kötött strófákba. A motívumkészlet egy nagyobb földrajzi körzet (Kis-Ázsia, Földközi-tenger környéke, Nyugat-Európa) közös tulajdona lehetett. Alapjában kétféle elemből építkeznek: a *mi-re* hangok táján lepergő recitáció először *do*-ig ereszkedik; másodjára ugyanez a dallammag *la*,-ig, esetleg *szo*,-ig. A szakaszok kezdetén vagy emelkedő (*do-re-mi*), vagy ereszkedő (*szo-mi*, *szo-fi-mi*, *szo-fa-mi*) motívum vezet a recitáló sávba. Ennek megfelelően a stílus két csoportra bontható: stagnáló formákra (az utolsó zárlatig lényegében egy ambitus, néha domború ív a 2. sor elején!) és ereszkedő elrendezésűekre. A dallammozgás a kis lépéseket kedveli, s mindig pentatonikus szellemű. Az eredeti, recitativ alakot a moldvai (stagnáló) és gyimesi (ereszkedő) siratók mutatják. A strófába kristályosodás során — a két elemnek négy sorra kifejtését elősegítendő — dalszerű elemek hatoltak a dallamvezetésbe. Gyakori kadenciaképletek: 5-b3-b3, 5-b3-VII, 4-b3-b3; esetleg b3-b3-b3, b3-VII-x, ritkán 7-b3-x. A négysoros alakok is csaknem kivétel nélkül

parlando jellegűek; általában ballada és keserves szövegek fűződnek hozzájuk. Csak Erdélyben éneklük. Műzenei kölcsönhatásuk (eltekintve néhány, de nem a stílus egészét érintő gregorián átvételtől) elhanyagolhatók. Ereszkező formái olykor elhatárolhatatlanul érintkeznek következő stílusunkkal. Példák: **175, 274-8, 370, 372, 374-8, 421, 422, 527; 373, 378, 387-8, 404; 280, 282, 371, 379, 385, 424, 425**; a sirató és pszalmódizáló stílusok közt álló tetraton dallam: **392**.

3. A magyarság az I. évezred közepétől szinte a honfoglalásig nagy ótörök kultúrájú népek politikai közösségében élt. Valószínűleg ezek hatása a pentaton ereszkező dallamok nagy tömegének befogadása. A pszalmódizálóval szemben e pentaton dallamok eleve nagyambitusúak, hangzási keretük az oktáv; amazzal szemben melodikusak, kedvelik a kifejező nagyobb hangközlépéseket; az ereszkező dallamot szívesen osztják két szakaszra, két centrális hang köré rendezve a motívumokat („diszjunkt pentatónia” a pszalmódizáló „konjunkttal” szemben). Valószínűleg a magyar formaérezék vontatta le a végső következtetést ebből az elrendezésből, kialakítva (főként a záratok között, de akár az egész dallamot átható) kvintváltást. Ez a stílus a magyar nép hallásmódját nagymértékben befolyásoló, még más stílusokat is magához idomító izléskategóriává lett. Hosszú élettörténete folyamán többféle stílusréteget fejlesztett. Legrégiesebb darabjai a pentatónia hangjait egyenrangúan kezelő, nyomokban kvintváltó dalok; legklasszikusabb alakja a négykvartos (1-m, s-r, r-l, d-s.) „Páva”-csoport; a kissé merevebben kvintváltó és pentatóniában is szegényedő (kétkvartos: 1-m, r-l, ; pienhangokkal feltöltődő) csoportok valószínűleg már a honfoglalás utáni századokban sarjadtak az ősi törzsről; figyelmet érdemelnek közülük a kétütemes motívumok ismétlésével vagy szekvenciázó ismétlésével kibővített — talán hangszeres eredetű — kvintváltó darabok; legújabbak (XVIII-XIX. század) a pentatóniát már emlékként őrző eol, dór népies ereszkező tételek. Gyakori kadencia-képletek: 7-5-b3, 7-b3-b3, 7-1!-x, 8-5-4, 9-5-5 stb. Ritka köztük a parlando, inkább rubato jellegűek vagy giustók. A stílus az egész nyelvterületen ismert; lírai dalok, balladák, régi és újabb mulató-, tánc-, ivónóták kapcsolódnak dallamaihoz; szokásanyag szinte soha. Példák: **82, 182, 203, 211, 220, 229, 260, 281, 340, 352, 380, 389, 390, 391, 415, 416, 417, 426, 442; 283, 351, 381, 382, 386, 444, 141, 177, 184; 72, 116, 117, 185, 190, 207, 208, 210, 216, 217, 341, 342, 346, 289, 418; 170, 200, 212, 213, 214, 239, 518; 139, 345, 347, 384; 405, 406, 429; 206, 261, 262, 266**.

3a. Külön csoportnak vehető e stílusnak egy sajátos származéka. Alapjában véve ereszkező, pentaton vázú, de többnyire dór dallamok; az előadásmód bizonyos szeszélyességei (erős variabilitás, különböző karakterű, ellentétes sorok kombinációja, pl. kisambitusú-deklamáló, nagy hangközökben mozgó — kiáltó és melodikus dallamelemek összekapcsolása) a formán is nyomot hagytak. Az 1. és 3. sor nagy szabadsága miatt egy típuson belül vagy egyébként rokon típusokban is hol ereszkező, hol íves elrendezésben jelenik meg a lényegében azonos gondolat. Kadenciák: 4-5-b3, 8-5-b3, 7-5-b3, 7-l-b3, 1-5-b3 stb. Az előadásmód — s a szövegek tekintélyes része is — a síkvidéki pásztorok társadalmi rétegéhez kapcsolható; ezért nevezhetjük — szűkebb értelemben! — a pentaton ereszkező stílus „pásztordal” rétegének. Kialakulása talán a késő középkorra vagy a XVI-XVII. századba tehető. A XIX. század is érdeklődéssel fordult feléje, talán ennek is köszönhető, hogy ma is igen élő régi stílus. Példák: **286, 361, 408, 409**.

4. Az államalapítás és az európai kultúrába való beilleszkedés zenei szempontból azt jelentette, hogy kialakultak hazánkban a zene rendszeres és tudatos művelését biztosító intézmények (iskolák, egyházak, udvarok). Meghonosodott a zenei írás-olvasás, a zene ars-szá, tehát technikailag, esztétikailag egyaránt kidolgozott emberi tudománnyá és művességgé válik. Megjelenik a szakműveltségű zenész és a zeneileg képzett literátus, hatásuk az egész népesség ízlésén, dal-tudásán nyomot hagy. A magyarság bekapcsolódik Európa nagy műzenei áramlataiba. Ez néhány évtized alatt egy több ezres dallamrepertoár megtanulását, majd asszimilálását eredményezte, eleinte csak a főbb kulturális központokban, majd fokozatosan a legkisebb falvakig. Könyvünkben nem latin szövege miatt hagytuk ki a „magyar gregoriánnumot” (hiszen a latin második anyanyelvként tartozott hozzá a magyar kultúrához), hanem azért, mert csak néhány műfaja nevezhető dalszerűnek (himnuszok, tropusok, gregorián származékok, könnyű többszólamú tételek; vö. **545, 551, 554, 552, 550**; teljesebb gregorián antológia: Magyar Gregoriánnum, Zeneműkiadó 1981.).

5. A középkor második felében megjelenik az anyanyelvű egyházi éneklés igénye. Első példáiban a gregoriánnak, a közép-európai strófás kanciónak, a magyar formahagyomány és dallamízlésnek együtthatását figyelhetjük meg. Példák: **546, 549**, vö. **539, 499**.

6. Az európai zenekultúrába való bekapcsolódás egy gazdag, tagozott világi énekgyakorlat megismerését is jelentette. Ez elsősorban a népszokásokhoz kapcsolódó régi kisambitusú dallamok népzenei rétegében tükröződik. A zömmel pentachordikus — de még nem dúr-moll szellemű — darabok formailag is változatos képet mutatnak (négy soroson kívül 2, 3, 5 soros, refrénes, 1+3 soros, kismotívumokból összerakott darabok). Jeles, zárt csoportot jelent például a „Révész”-dallamkör: **517, 294, 516, 472; 126, 122, 504, 288, 540; 528, 104, 521, 285; 305, 605, 128, 490**. Jellegükre, származásukra nézve e régies kisambitusú dallamok nem egységesek. Egyes példák talán még a honfoglalás előtti tapasztalatokra vezethetők vissza (regölés bizánci kapcsolatai; **474**). A Kárpát-medencében talált, valamint a szomszédos népek főleg óeurópai, részben pogány szokáshagyományokat közvetítettek (pl. **456, 475**). Talán e korba kapcsolható a gyermekjátékok nagy többségének befogadása (I. fejezet). Jelentkeznek azonban a lovagi műköltészet, udvari és városi énekes-szokások (pl. éjjeliőr: **499**), az egész társadalmat átfogó ünnepek és érintkezési formák zenei anyaga, a közeleti és iskolai zenealkalmak, egyes tevékenységi körök (céhek, énekmondók, mesterdalnokok) zenei hagyománya. A középkor legnagyobb teljesítménye mindezekből egy színes, de rendezett, földrajzilag is tagolt, de országos érvényű kulturális egység megteremtése, megteremtődése. Példák: **464, 458; 313, 500, 503, 510, 547, 563; 477, 479, 481, 482, 483, 484, 485; 473, 476, 488, 534; 123, 124, 125, 127, 157, 164, 205, 297, 307, 310, 312, 315, 316, 322, 356, 357, 435, 460, 486, 487, 489, 502, 522; 79, 91, 92, 109, 130, 131, 132, 138, 155, 284, 292, 301-4, 309, 434, 471, 491, 508**.

7. A középkor színes zenei és társadalmi összképébe beletartoznak az udvarokban, városokban, vásároknál, sokadalmakban megjelenő szórakoztató muzsikuskok: érdekes történetek előadói, Európán keresztül-kasul vándorló hangszeres zenészek, mulattatók, jocularok, vándordíások. Repertoárjukból semmit sem jegyeztek fel; de valószínűleg a mulattató-joculator hagyománynak leszármazottja duda- és kanásztáncnótáink egy jellegzetes csoportja (vö. **195.**, **223-8.** sz. magyarázataival). Szövegmotívumaik nagy része ebből a néha vaskos humorú nevetető készletből tartott fenn emlékeket. Zenei rokonsága középkori európai tánczenében, vágánsdalokban, olykor „magasabb rendű” műfajokba (liturgikus játék, többszólamúság, tropusok) beillesztett quasi könnyűzenei szakaszokban mutatható ki. Példák: **152, 227, 553; 84, 226; 133, 509; 526; 73, 83, 121, 221, 222, 524; 56, 176, 193, 197, 198, 199, 201, 202; 432; 143, 223, 224, 225, 228, 469; 72, 189, 300**. Formailag e dalok egyik csoportjával állnak rokonságban a *kis-kvintváltó* dallamok is. Formaelvük keleti rokon népeinknél is megtalálható, de a középkori európai dallamosságban is kedvelt. Példák: **140, 181, 187, 196, 215, 348, 505, 546**, vö. a **603.** dallamával.

8. A XVI. század politikai, gazdasági és vallási megrázkódtatásai a magyar zeneéletnek egészen új irányt adtak. A magasabb műzenének otthont nyújtó intézmény-hálózat összeomlott, a rendszeres zenei képzés lehanyaglott, a műzenei igény visszaszorult. A többszólamú zene rohamos európai fejlődését csak távolról követte néhány szerencsés helyzetű peremvidéki város. Az egyszólamúság vezető szerepe évszázadokkal meghosszabbodott; minthogy azonban a műzenei fejlődés emennek problémakörén már rég túllépett, az egyszólamúságnak e másodvirágzását — csekély kivétellel — a konzerválás és lassú hanyatlás jellemzi. Új, vezető műfajjá lép elő a társadalmilag időszerűvé lett *históriás ének*: bibliai, történelmi és napi eseményeket részletezve előadó, tanulságokra irányított szövegek, a sirató és a középkori epikai stílusokból kinövő, de a középkori és a protestáns egyházi ének tapasztalatait, valamint szomszédnépi hatásokat is egybedolgozó, egyszerű strófás dallamokkal. Többnyire négy soros, a skálázó motívumokat kedvelő, hétfokú zenei anyag. Példák: **556-567, 574**.

9. A *históriás* dallamok nagy szerepet kapnak az új protestáns énekgyakorlatban is: dicséreteteket, zsoltár-parafrazisokat, szent *históriákat*, halottas énekeket alkalmaznak *históriás*

dallamokra, vagy azok stílusában készült — sokszor históriás-szövegekre utólag alkalmazott — saját dallamokra. Ez azonban nem egyetlen forrása a protestáns énekrepertoárnak: késő középkori, már magyarrá lett vagy most frissen lefordított kanciók, humanista metrikus énekek, szomszédnépi (cseh, német) dallamok, gregorián himnuszok alkotják e hamar megmagyarosodott és stílussá összeérlelt gyülekezeti énekkincset. A kórusok és diákok számára lefordítják a középkori latin gregorián dallamkincs tetemes részét is. A XVII. század elején megjelent genfi zsoltárok (579., 580.) azonban, s a hozzá kapcsolódó puritanista, majd később racionalista és pietista áramlatok lassanként kiszorítják e zenei rétegeket, előbb a gregorián örökséget (a XVII. század közepe táján), majd a fent említett, patinás gyülekezeti énekanyag nagy részét is (a XVIII. század végére). Mindenesetre: ez a XVI-XVII. századi énekstílus mélyen beszívódott a hagyományba, s népzeneinkben is jelentékeny nyomot hagyott (konkrét dallamátvételeken kívül: az építkező formaelv, egyes versszak típusok, a négysoroság, a skálaérzet és hétfokúság túlsúlyra jutása). Példák: **555; 562, 564; 499; 568-571; 576-578; 603.** — A katolikus énekgyakorlat a XVI. században saját középkori örökségére támaszkodik, nagy mértékben átveszi az új protestáns énekanyagot is, majd a XVII. században frissen beáramló — részben már korabarokk jellegű — külföldi énekek átvételével gazdagodik. Példák az eddigieken kívül: **539, 540, 541, 543, 588, 589.**

10. A XVII. század elejétől kezdve a históriás ének — mint műfaj és mint stílus — fokozatosan elveszti aktualitását. Hosszú élet csak azoknak a dallamoknak jut ki, melyek az egyházi népénekek és halottasok közé kerültek. Viszont ettől a századtól kezdődik meg az önálló lírai dal és az önálló hangszeres muzsika gyorsabb fejlődése. Az új szerepű lírai dal közönsége, művelője és részben szerzője első időben a betűtudó műkedvelő főnemesség, majd egyre inkább a literátus kis- és középnemesség, részben már kisértelmiség, itt-ott városi polgárság. A versszakképletek, irodalmi adottságok olykor raffináltabb dallamformákat kívánnak; a korábban inkább szöveghordozó, nemesen egyszerű dallamvezetés helyére egy kifejezésre törekvő, dallamosabb stílus lép; néhol már a korabarokk dallamosság, valamiféle belcanto-igény is érezhetővé válik: megjelennek az első igazi moll dallamok is. Példák: **572-573, 585-587, 590, 592; 596-599.**

11. A korszak legegységesebb dallamcsoportja, szinte stílusa a „Rákóczi”-dallamkör. Háttérében részben litániaszerű szokásanyag (hívósor + refrén), részben hangszeres apró-motivika állhat. A XVII. században kivirágzó, a következő században új irányokba térő dallamtermés elsődleges alkata: *l-d'* gerinchangokra támaszkodó, *ti* vagy *mi* hangon záruló melodikus nagyív — ennek megismétlése — utána aprózó, giusto-hoz közeledő (hangszeres jellegű?) kismotivika *re-fi-*szó hangokra támaszkodva, — végül az első sort visszaidéző, többnyire lassabb tempójú és rövidebb fríg zárósor. Gyakori fejlemény azonban az is, hogy az 1-2. és 3-4. sor egymáshoz igazított sorpárt alkot, későbbi származékokban pedig izoszillabikus formaalkatban is előfordul. E dallamideálról a cseh, lengyel, szlovák zenetörténet is tud; nyilván nemzetközi, közép-európai kordivatrról van szó; eredete, szülőhelye még tisztázatlan. A Rákóczi-dallamkör azonban a leírt képletnél valójában variábilisabb.

$$\begin{matrix} m' \\ d' - t \\ l \quad m \end{matrix}$$

A kezdősorból kirajzolódó l gerinc könnyen átértelmezhető kanásznóta értelemben

$$\begin{matrix} l \\ f- \\ = r \end{matrix} \begin{matrix} m \\ p' \\ \end{matrix} ;$$

= r vagy pedig egy moll dallam dominánsává (ekkor a *ti* az V. fok kvintjeként hallható zárlat a dallam szekundján). Így érlelődik össze a XVII-XVIII. század folyamán egy olyan —

főleg hangszeres — stílus, mely azután a verbunkos zene egyik legfontosabb gyökerévé lesz. Példák: **591, 293, 243, 245, 241, 242, 592, 582, 156, 326, 407, 447**; vö. **572, 569; 323, 238, 595, 594, 232; 593, 530, 493**; más jellegű fríg dalaink egy része is e korból való műzenei vagy szomszédnépi átvétel lehet; esetleg azok hatása alatt belső fejlemény, pl. **154, 243: 244, 246, 265, 328, 354, 355, 403, 525**.

12. A már említett literátus-kisnemesi réteg kulturális egységesedésében nagy szerepet játszottak, főleg a XVIII. században, a református kollégiumok. Jelentőségük nemcsak az, hogy a kollégiumi rendszeres és közös énekalkalmak mindig friss és nagy mennyiségű dallamanyagot követeltek, de az is, hogy egy tekintélyes számú rétegnek közös élményt, közös művelődési elemeket biztosított, melyet az iskola után, attól függetlenül is önmaguk kifejezéseiként érzékelhettek. Amellett az iskolai nevelés, meg a hozzá kapcsolódó külföldjárások mind irodalmilag, mind zeneileg új, divatos európai hatásokat közvetítettek. A kollégiumi dalanyag a XVII. század örökségének részleges fenntartásán túl új zenei kifejezőeszközökkel ismertette meg művelőit. Az új XVIII. századi dalstílus versformái, motívumszövése cizelláltabb, összetettebb; a tonális érzék „modernebb”.

Szórványos késő középkori európai példák után (**466, 470, 478, 533**) itt találkozunk először nagyobb mennyiségben dúr ereszkedő (olykor kvintváltó) dallamokkal. Ezek hatása majd a XIX. századi népies műdalokban is érzékelhető lesz (ezért a példákat itt és a következő kis csoportoknál is összevonva soroljuk fel). Példák: **171, 174, 248, 318, 433, 609**.

Nagy a dalanyagban a kisambitusú vagy kisambitusú gondolatból bővülő dalok aránya is. Ezek már nem a régies pentachord-dalok hangján szólnak, modernebb felfogásúak, gyakori a szekvenciás dallamszövés, kis elemek ismételtetése, a hármashangzatos alapgondolatú — általában rögtön megismételt — kezdőmotívum, stb. Példák (szintén a XIX. századiakat is idevéve): **146, 159, 359, 492, 608, 610, 611; 191, 252, 317; 252, 463, 606; 147, 172, 256, 437, 498, 613; 616, 135, 165, 166, 232, 254, 255, 311, 331, 436, 496, 607, 612, 618, 620, 625, 626, 629, 631, 632, 633, 634**.

A domináns-érzet megerősödésével a kisambitusú dallamok mellékcsoportjaként megnövekszik a plagális fekvésű (s,-s) dúr (kiszélesen moll) dallamok aránya is. Példák: **440, 495, 497, 619, 624, 233, 630, 637, 642, 604**.

E formai újdonságok azonban nem jelentenek minőségi fejlődést. A dalanyag művészi szintje inkább fokozatosan hanyatlik. Ennek oka kettős: a kollégiumi ifjúság zenei igénye a baráti társas dalolásra és a szintén nem sokat kívánó gyülekezeti éneklésre korlátozódik, magasabb műzenére egyszerűen nincs szükségük. Ezzel összefüggésben pedig: korszerű zenei műveltség, technika és látókör megszerzésére sem igény, sem mód. Jól jellemzi ezt a debreceni Maróthy György működése. Szinte forradalmi újdonságnak számít, amikor egy lényegében elavult, köznapi igényű homofón harmonizációs módszert vezet be a zsoltáreneklésben, s még ez sem szívódik fel a maga tisztaságában a hagyományba. Pár évtized múlva diákdalok otromba hármashangzat-párhuzamú összhangosításában látjuk, mennyit értett meg belőle e zeneileg elhanyagolt nemzedék (**603; 604**).

13. Európa zenei fejlődésével nem is ez a vidék próbált meg lépést tartani, hanem a törökkort átvészelő néhány határ menti város, továbbá az újjáépülő, főként dunántúli püspöki székhelyek és főúri udvarok. Eleinte külföldről hozatnak zenészeket, de azok a hasonló rangú nyugati (délnémet, osztrák) centrumokkal azonos barokk majd klasszikus repertoárt játszanak. Lassanként kinevelik hazai polgárközönségüket, honos zenésztutódaikat, sőt a zeneszerzőket is. Ez a zene túlfekszik a „dal” határterületén. Három ponton mégis érintkezést mutat: a) A XVIII. századi katolikus egyházi zenének egyik áramlata a bevett énekek — vagy azok stílusában komponált strófás énekek — igényesebb harmonizálásával próbálkozott, b) Az ellenkező irányból, a német és olasz barokk zene eredményei felől indult el a XVI-XVIII. század legkiemelkedőbb zeneszerző-egyéniisége, Esterházy Pál nádor. Kantátái közül a zárt

szerkezetű, rövid kompozíciók — elegánsan formált és nemes érzelmű dallamaikkal — mégis a magyar *dal* történetébe sorolhatók. c) Száz év múlva pedig ugyanaz a nyugatias műveltségű templomi és városi zenésréteg fordul majd érdeklődéssel a verbunkos hazafias stílusához, s megkísérel annak nyersanyagából magyar műzenét: kamara- és zongoramuzsikát, daljátékot, operát, dalirodalmat kifejleszteni.

14. A magyar műdal kiforrására még egy rövid életű kísérlet történt a XVIII-XIX. század fordulóján. Elmaradottságunkat fölismerve, a bécsi klasszikus stílus dalirodalmát — főleg másod-, harmadrangú kis bécsi dalszerzők alkotásait — próbálják magyar szöveggel terjeszteni vagy utánozni egy „nyugatos” kör tagjai. E rokokó jellegű dalok érdekes és vonzó színt jelentenek a magyar dal történetében, de hatásuk alig volt korukra és a következő fejlődésre. Előzmények és megfelelő környezet híján gyökeret nem ereszthettek, s pártolói — inkább irodalmi érdeklődésű műkedvelők, semmint zenészek — nem mérhették föl a probléma egész súlyát. Példák: **251, 615, 617, 621, 623, 622.**

15. A XIX. századi magyar dal fő vonalát azonban nem az Esterházy-típusú művelt zenészek határozták meg, nem is a rokokót átplántáló költő-muzsikusok. Sőt a verbunkosdal (**643-640**) is, kivételektől eltekintve, zenetörténeti közjátéknak bizonyult, s a verbunkos inkább a hangszeres műzene területén érlelt (most nem tárgyalandó) eredményeket, majd a század végén problémákat. A XIX. századi dal inkább az előző század diákos-nemesi dalgyakorlatának folytatója. Nagyrészt azonos azzal a terjesztő-alkotó tábora: a kúriáján élő, zeneileg ugyan nem képzett, de magát „népközben” tudó kisnemes, majd utóda, a gentry. Új motívumként jelentkezik az 1820-as évektől kezdve a költők által meghirdetett, zeneileg nem tisztázott népiességprogram. Ez a zene területén alig jelent többet, mint hogy az önmagát a néphez soroló „népdalköltő” a nép képelt egyszerűségét utánzó dalaival minden magyar szívéhez szóló dalokat áhít közrebocsátani. Témáit a népelet köréből veszi, zeneileg igénytelen marad, de érzelmileg igyekszik gazdagítani művét; szerzői jogot nem nézve — hiszen az népdalnál nem is lényeges — vesz és alakít át közkeletű dallamokat, az újabb stílushatások befogadásában pedig teljesen ösztönösen viselkedik. — Folytatódik a dúr ereszkedő dallamok térhódítása; nagy szerephez jut (részben az ősi pentaton ereszkedő dalok és „pásztordalok” legkésőbbi stílusrétegére építve) a moll ereszkedő műdalok csoportja; kedvelt a dúr-moll kisambitusú és plagális dallamok rétege, legtöbbször szekvenciázó motívumszöveggel. A század második felétől azonban előtérbe jut — a dalköltők erőltetett érzelm-hajhászásának megfelelően — a nagyambitusú, harmonikus alapokra épített, gyakran kromatikus szövésű dallamok csoportja. Példák: **627, 640**, továbbá a 12. pontban felsoroltak.

16. E század dalkincsében kap viszont igazán hangot az emelkedő-építkező zárt forma. Már a késő középkori himnuszirodalomban és szokásdallamokban meg-megjelenik az első sort megkoronázó magas fekvésű, íves második sor. Még több ilyen példát látunk a XVII. századi egyházi énekincsben, s ritkán, de feltűnik ilyen építkezés régies népdalok között is. Példák: **267, 412**, vö. **142; 556, 566, 565, 576, 583.**

A XVIII. századtól kezdve válhatott egyre kedveltebbé az A A⁵ kezdet, eleinte rövid kezdősorral, terjedelmesebb harmadik sorral, esetleg már visszatérésszerű, de többnyire rövid zárósorral. Pl.: **145, 362, 441**. A XIX. századi népies dalirodalomban az emelkedő (sokszor A A⁵ B C vagy A A⁵ b b x) forma igen kedvelt; frappáns története miatt ezeket a műdalokat szívesen átvette a nép is. Pl. **259, 636, 641, 268.**

Az ekkor még — úgy látszik, utoljára — asszimilálásra képes néphagyomány nem pusztán befogadója azonban e formának, hanem továbbalakítója is lesz. A régi stílus elemeivel való összedolgozás, egy új ritmusrendbe való beillesztés (vö. pl. **439, 333**, stb.) a kapott szerkezeti gondolatnak egészen új értelmet ad (vö. a **438, 441, 443, 444, 334**. számnál írtakkal), s kialakul eddig utolsó közösségi érvényű népdalstílusunk, az ún. újstílusú magyar népdal. Példák: **70, 160, 270, 271, 272, 273, 334-9, 364-9, 414, 448-455.**

17. A XIX-XX. század fordulóján lezajlott — a romantikus műzenei-műdal fejlődésről mit sem tudó — folyamat még a közösség stílusformáló erejéről tanúskodik. A XX. század folyamán azonban — éppúgy, mint Nyugat-Európában századokkal korábban — a homogén dallamstílus kikristályosítására képes szilárd közösségek felbomlanak. A népdal emlékként, vagy — a népdalgyűjtések és mozgalmak nyomán — tudatosan vállalt zenetörténeti-kulturális-művészi értéként őrizve él tovább. Az 50-es évek kultúrpolitikai mozgalmak megkísérelték egy közösségi érvényű dalkincs mesterséges létrehozását. Ez a kísérlet maradandó értékeket már valószínűleg nem eredményezett. A népszerűség és korszerűség egyesítése meg nem oldott — talán meg sem oldható — probléma maradt.

A *dal* továbbfejlődése most már a műzene keretein belül folyt. A dallam már Lisztnél, még inkább századunkban, csak egyik szála, összetevője egy jóval komplexebb zenei folyamatnak. Nem is beszélhetünk ilyenkor dallam + kíséretéről, ami előttünk áll: énekekre és hangszerekre fogalmazott egységes kompozíció.

A XX. században újra felfedezett népdal és a régi dalhagyomány azonban nem volt hatás nélkül a műzenei fejlődésre. Ihletése lehetett közvetlenebb: a zeneszerzők egyéni stílusával ötvöződve ez sokféle eredményre vezethetett (vö. **647-650**). Még gyakrabban távoli és közvetett ez a hatás; ez esetben még a dalok sem tűnnek az előző dalhagyomány folytatóinak. A régi értelemben véve már nem is dalszerűek e művek, s így könyvünk keretein kívül esnek.

Dobszay László: A magyar dal könyve

---

21. fejezet - FÖLDRAJZI TÁJÉKOZTATÓ

A Magyar Dal Könyve anyagának természetes földrajzi kerete: a történelmi Magyarország. Nyilvánvaló minden figyelmes olvasó előtt, hogy — függetlenül az újkori politikai problémáktól — történelmi tudatunk elszakíthatatlan attól a nagyobb egységtől, melyet a Kárpát-medence állama formált évszázadokon át.

Hogy éppen csak néhány *zenetörténeti* indokra utaljunk: a magyar gregorián dialektust őrző legjobb középkori kódexek Esztergomban, Pozsonyban és Zágrábban található; első magyar nyelvű népénekünket Kassa vidékén jegyezték föl egy gazdag többszólamú gyűjtemény margójára; ismeretlen középkori szerzőink egyike az a nagyváradi klerikus, aki itt, László király temetkezőhelyén írta meg himnuszát a nagy király tiszteletére; a török megszállástól mentes magyar területek nagyobb része ma Szlovákiához és Romániához tartozik; a Felvidéktől Erdélyig húzódó sávban vándoroltak históriás énekmondóink; Kolozsvárt nyomtattak először kottát hazánkban, magyar nyelven; valahol a Felvidéken jegyezték le XVII. századi dalaink, táncaink legteljesebb gyűjteményét, a Vietorisz-kódexet. S így folytathatnánk az adatok felsorolását, melyek azt tanúsítanák, hogy zenekultúránk emlékei nem helyezhetők el a térképen annak a földrajzi egységnek ismerete nélkül, melyben több nyelvűek békésen együttélve közös kultúrát teremtettek.

A Kárpát medencében századokon át fennálló állam határai ugyanakkor a magyarul beszélő népesség határait is kijelölték. Egyes részeken többségben, másutt más nyelvűekkel együtt vagy hozzájuk képest kisebbségben, de az egész területen jelen voltak és őrizték hagyományukat. Természetes tehát, hogy a *népzenei* gyűjtések ennek a teljes magyar népességnek tanúságát akarták kikérdezni zenei múltunkra nézve. A század eleji klasszikus gyűjtések Dunántúl mellett főképpen Erdély és a Nyitra-vidék rendkívül hagyományőrző falvainak tudását tárták fel. Sok esetben ma is a határokon kívül élő magyarság őrzi teljesebben a közmagyar hagyományt. Ugyanakkor az is rendkívül érdekes történeti kérdés: hogyan hatottak egymásra magyarok és szlovákok vagy románok, horvátok stb. olyan területeken, ahol a lakosság kevert ajkú. A Kárpát-medence behatóbb megismerése tehát mind önmagunk, mind szomszédaink jobb megismeréséhez a legjobb útnak bizonyul.

E történeti földrajz ismeretét könyvünk feltételezi. Ennek megfelelően jelöljük a dalokra vonatkozó lokális adatokat. A népzene tudomány általában az 1913-as Helységnevtár szerint közli a gyűjtés helyét, mivel legértékesebb népzenei adataink a századfordulón élő, viszonylag még érintetlen hagyományt tükrözik.

Bartók alapján a Kárpát-medencében élő magyarságot népzenei szempontból négy dialektusterületre osztjuk: Dunántúl, Felvidék, Alföld, Erdély. Ehhez járul még a Kárpátokon kívül élő magyarság két jelentős csoportja: a bukovinai és a moldvai magyaroké. Természetesen a népzenei dialektusok határa nem esik pontosan egybe a földrajziakkal; másrészt e nagyobb egységek is kisebbekre bonthatók. Meglehetősen egységes hagyományt képvisel Dél-Dunántúl (Baranya, Somogy, Tolna); ennek különleges színezetű, régies mellékterülete a Dráván túli Verőce, Szerém megye (Szlavónia). A Dél-Dunántúltól elválik a többi dunántúli megye olykor kissé nyugatiasabb, a népszokások szempontjából azonban gazdag vidéke (Zala, Vas, Sopron, Veszprém, Komárom). Gazdag népszokás-anyag mellett dudánótáiról és élő, XVII-XVIII. századi örökségéről nevezetes az északnyugati vidék (Nyitra, Bars, Gömör); régies anyaga miatt különlegesen nagyra becsült a viszonylag elszigetelt Zobor-vidéki népcsoport (Nyitra megye). Az itt megismert anyag részben átnyúlik a keleti palóc területre is; de Nógrád, Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén elsősorban az újstílusú népdal klasszikus hazája. Hagyományához szorosan kapcsolódik a jász-vidéké; Dél-Alföld részben a dél-dunántúli dallamok kisugárzási területe, részben sajátos színezetű régi stílusú dallamok fő gyűjtési helye (pl. pásztordalok). Háromféle hagyomány érdekes találkozási pontja az északkeleti sarok (Szatmár, Bereg, Máramaros).

Erdély sem egészen egységes terület. A Királyhágón inneni részek természetesen még az alföldi dialektushoz sorolhatók (Bihar, Szilágy). A Kolozsvár-környék (Kalotaszeg, Mezőség) magasrendű hangszeres tánczenéjéről, gazdag énekes díszítő-kultúrájáról nevezetes; a Székelyföld (a Hargitán inneni, kevésbé felgyújtott Udvarhely, Maros-Torda, a korai Bartók-Kodály gyűjtések legfőbb színhelye: Csík) a pentaton régi stílusok hagyományőrző vidéke. Bukovina magyar lakosságát főként a XVII-XVIII. században kivándorolt székelyek teszik, érthető, hogy népzenei hagyományuk is amannak különvált ága. Viszont a középkor óta több hullámban kitelepült („csángó”) magyarság Moldvában egészen sajátos népzenei stílust alakított ki. (A bukovinai és moldvai magyarság egy részét mintegy ötven évvel ezelőtt Dél-Dunántúlra telepítették át; erre utal néhol a kettős helynév-megadás.)

Persze a fenti leírás is igen durva a valósághoz képest. A földrajzi és népzenei határok viszonya sokkal szeszélyesebb; s egy-egy csoport népzenei hagyománya nem jellemezhető néhány mondatban, hanem csak tényleges repertoárjuk megismerésével; szinte minden dallamtípus, variáns-csoport, dallamréteg, szokás-típus, dallamstílus külön-külön atlaszlap megrajzolását kívánná.

A jegyzetben található földrajzi adatok megértését segíti a térképvázlat.

---

22. fejezet - JEGYZETEK

Az alábbi jegyzetekben röviden ismertetjük az egyes dallamtípusok elterjedtségét, jellemző zenei variálódási irányait, szövegkapcsolatait. Megadjuk továbbá a példa lelőhelyét vagy lelőhelyeit. Jelezzük, ahol a szövegben vagy a dallamon igazítottunk, de általában nem adjuk meg a lejegyzés részletességi fokában bekövetkezett változásokat (tehát ékítések, ritmus egyszerűsítését). Mivel az I. fejezetben (Gyermekjátékok) a fenti adatok a főszövegbe kerültek, a fedezetül szolgáló támlapok pedig az MTA Zenetudományi Intézet Gyermekjáték-archívumában vannak, így csak helynév-megjelölést adunk. Viszont e fejezetben a jegyzetbe helyeztük a játékdal-szövegek variáns-táblázatát.

A jegyzetekben előforduló rövidítések:

D: dallam (a **D**-variánsra való utalás a jegyzet más részében szerepel, ezért nem okoz félreértést); *Sz*: szöveg; *vsz.*; *versszak*; *ered.*: eredetileg (igazítások esetében).

Azonosító számok:

Muz F, MF, MH, MSz = a Néprajzi Múzeum archívumában lévő fonográf-hengerek, szalagok, lejegyzések azonosító számai. AP = az MTA Zenetudományi Intézet népzenei lemezei; Lt = az ugyanitt leltározott kottatámlapok. Azonosító szám hiányában a népzenei típusrendben való lelőhelyet adjuk meg, így: MTA ... típusban.

Kiadványok:

Almás - Almási I.: A lapádi erdő alatt. Bukarest, 1957. *Bartalus* = Bartalus I.: Magyar Népdalok — egyetemes gyűjtemény. Budapest, 1873—96. *Bartha XVIII* = Bartha D.: A XVIII. század magyar dallamai. Budapest, 1935. *Berze Nagy* = Berze Nagy J.: Baranya megyei néphagyományok. Pécs, 1940. *DPP Moldva* = Domokos Pál P.: A moldvai magyarság. 1929, 1941. *DPP-RB Csángó* = Domokos Pál P.—Rajeczky B.: Csángó népzene I-II. 1956, 1961. *HF-IFMC* = Hungarian Folkmusic, az IFMC kongresszusra megjelent egyes lemez. *HF-I, HF-II* — Hungarian Folkmusic I. ill. II. hanglemezsorozat. *JJ Moldva* = Jagamas J.: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest, 1954. *JJ Romániai* = Jagamas J.: Romániai magyar népdalok. Bukarest, 1974. *Járdányi NdT* = Járdányi P.: Magyar népdaltípusok. Budapest, 1974. *Kerényi* = Kerényi Gy.: Népies dalok. Budapest, 1961. *Kiss G.: Ormányság*. Budapest, 1937. „*Kötöttem...*” = Szegő J.-Sebestyén Dobó K.: Kötöttem bokkrétát. Bukarest, 1958. *Limbay* = Limbay E.: Magyar Daltár. Győr, 1881-88. *MNT* = Magyar Népzene Tára I-VI. *MNz* = Kodály Z.: Magyar Népzene; több kiadásban. *Pálóczi Horváth Á.*: Ötödfélszáz Énekek. Budapest, 1953. *Rezeda* = Domokos Pál P.: Rezeda. 96 csángómagyar népdal. Budapest, 1953, 1972. *RMDT I.* = Csomasz Tóth K.: Régi Magyar Dallamok Tára. A XVI. század magyar dallamai. Budapest, 1958. *RMDT II.* = Papp G.: Régi Magyar Dallamok Tára. A XVII. század énekelt dallamai. Budapest, 1970. *RMKT 1921* = Horváth C.: Régi Magyar Költők Tára; középkori verseink. Budapest, 1921. *RMKT XVII* = Régi Magyar Költők Tára. XVII. század; folyamatosan, több kötetben. *Rozmaring* = Kiss L.: Rozmaring — 91 magyar népdal. Budapest, 1952. *Seprődi J.*: Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése. Bukarest, 1974. *Szabolcsi B. MZK Pt* = Szabolcsi B.: Magyar Zenetörténet Kézikönyve, példatár. Budapest, 1947. *111 népi* = Rajeczky B.-Gönyey S.: 111 népi táncdallam. Budapest, 1954, 1980. *150 MNd* = Bartók B.-Kodály Z.: Erdélyi magyar népdalok. Budapest, 1921. *Sziny K.*: A magyar nép dalai és dallamai. Budapest, 1865. *Sz-D-R XVI-XVII* = Szendrei J.-Dobszay L.-Rajeczky B.: XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. Budapest, 1979. *VPt* = Vargyas Lajos által szerkesztett példatár Kodály Z. MNz későbbi kiadásaihoz.

Mondókák a környező természethez. **1:** Karva (Esztergom). **2:** Bőny (Győr). **3:** Borsodnádásd (Borsod). **4:** Kiss Áron, Sztankó gyűjt. **5:** Jászárokszállás (Szolnok). **6:** Mátraverebély (Nógrád).

7: Kerta (Zala). **8:** Szegilong (Borsod). **9:** Vitnyéd (Sopron). **10:** Püspökladány (Hajdú). **11:** Kiss Áron, Sztankó gyűjt. **12:** Nagyszalonta (Bihar). **13:** Salomvár (Zala). **14:** Mosonmagyaróvár (Moson). **15:** Kiss Áron, Sztankó gyűjt. **16:** Gyórszentiván (Győr). **17:** Bucsu (Vas). **18:** Ják (Vas). **19:** Vasszécsény (Vas). **20:** Nagyecsed (Szatmár). **21:** Csákánydoroszló (Vas). **22.A:** Nagyecsed (Szatmár). **22.B:** Sály (Borsod). **23.A:** Bükkszék (Heves). **23.B:** Tar (Nógrád). **23.C:** Bükkszék (Heves). **24:** Perőcsény (Hont). **25:** Hollókő (Nógrád). **26:** Kiss Áron. **27:** Rém (Bács-Kiskun). **28:** Felpéc (Győr). **29:** Szamosújvár (Szolnok-Doboka). **30:** Kács (Borsod). **31:** Nagyecsed (Szatmár). **32:** Bakonyoszlop (Veszprém).

Egy-, két-, három-személyes játékok. **33:** Vitnyéd (Sopron). **34:** Mátraderecske (Heves). **35:** Tiszaigar (Szolnok). **36:** Érsekújvár (Nyitra). **37:** Naszvad (Komárom). **38.A:** Sárpilis (Tolna). **38.B:** Apátfalva (Csanád). **39:** Kerta (Zala). **40:** Vitnyéd (Sopron). **41:** Gelénes (Bereg). **42:** Szakmár (Bács-Kiskun). **43:** ?

Egyszerűbb körjátékok. **44:** Galgamácsa (Pest). **45:** Gelénes (Bereg). **46:** Alsópáhok (Zala). **47:** Vitnyéd (Sopron). **48:** Csallóköz. **49:** Arad (Arad). **50:** Kiss Áron. **51:** Istvánháza (Alsó-Fehér). **52:** Sajóivánka (Borsod). **53:** Oszkó (Vas). **54:** Mezőkövesd (Borsod). **55:** Bogyiszló (Pest). **56:** Torontál. **57:** Galgamácsa (Pest). **58:** Komárom és Tornóc (Nyitra).

Változat-táblázat az 50. dal szövegtípusához:

KIS KACSA (kácsa, réce, ruca, gece, góca, gerlice, csóka) FÜRDIK (fürödik, mosdik, úszik) FEKETE TÓBAN,

ANYJÁHOZ (apjához, fiához) KÉSZÜL LENGYELORSZÁGBA (nagy Lengyelországba, angyalországba).

Általában hozzá kapcsolódik:

CSÍKOS (síkos, lukas, fényes, fehér, aranyos) A HÁTA (lába, szárnya, talpa, tolla) MAGAS (piros, tarka, fényes, fénylik, ezüstös, aranyos) A SARKA (lába, háta, farka, talpa, tolla) FORDULJ KI, FORDULJ (fordulj csak, fordulj; serdüljön ki stb.) SZÉP ARANY ALMA (két arany alma, lelkem piros rózsa, aranyos Katica, szívem Mariskája stb.).

A két versszak között, vagy néha az első helyett:

MOST JÖTTEM BÉCSBŐL (Elmegyek Bécsbe, elmentem Bécsbe) BÉCS VÁROSÁBÓL (Németországból, Lengyelországból, Lengyelországba) LOVAKAT HOZTAM (lovakat hoztak, lovakat venni, kis egeret hoztam) NYEREGBE FOGTAM (fel is kantároztam, nyeregbe fogni, el is szalajtottam).

Kiolvasók. **59:** Nova (Zala). **60:** Lónya (Bereg). **61:** Nagyszalonta (Bihar). **62:** Kapuvár (Sopron). **63:** Bükkszentmárton (Heves). **64:** Bükkszentmárton (Heves).

Változat-táblázat az 59. dalhoz:

EGYEDEM BEGYEDEM (Egedem, begedem; ededem, bededem; egyedérem, begyedérem; egyerem, begyerem) TENGERTÁNC (kender tánc; tenger, tál; fin tán, tán) HAJDÚ SÓGOR (hallja sógor; hát kend sógor; hajdú Péter; sógor bíró) MIT KÍVÁNSZ (kíván; kiált; kiáltsz)? NEM KÍVÁNOK EGYEBET (a szövegtípus legállandóbb sora, ha azonban az előző sor a „mit kiált [kiáltsz]” szavakkal végződik, a folytatás más irányt vehet, pl. én ángyomat kiáltom; vaspálcával kongatom, stb.; lásd a **61.** példa VI-VII. sortípusait).

CSAK EGY DARAB (falat) KENYERET (csak egy töltött — csupasz, kopasz, döglött — verebet; egy meztelen egeret; rakjunk egy kis kőhegyet.)

Ezután ismét különféle folytatások lehetségesek, mint pl. a régies betűímet őrző „nyúl, nyúl, nyomadék, bárány, bárány, bökedék” formula és változatai; vagy: szil, szál, szalmaszál stb., lásd **60.** pl. III-IV. sortípus. Az **59.** pl. 5-6. sorának változata: veréb mellé fokhagymát, dobd ki ezt a nagy marhát!

Változat-táblázat a 60. példa szövegtípusához:

I. EGYEDEM, BEGYEDEM (egykem, betykem; egybe, megybe; etkem, betkem; ettyem, pettyem) KESZKENŐBEN (kezkenőben; keszkendőben; kergendőbe; két kendőbe; petymárára; pety várára; pitypalára; fic polára)

II. SZÓL A (sárga, szőlő) RIGÓ AZ ERDŐBEN (kis korába; rikkantóra; rakoncára; rikoncára; rigmondóra; vigmondára)

III. CSIRI CSÁR (csír, csár; csár, csár; csík, csák; cip, cáp) SZABÓ PÁL (szabó vár; szil-szál, szalmaszál)

IV. CSERESZNYÉVEL TÖLTÖTT TÁL (nádi, nádi, telestál; penderecki pucki Pál)

V. FUSS KI, FUSS KI (menj ki; ecki, pecki, eredj ki; iszki, duszki, ezt vedd ki; itt ki dujj ki)

VI. TIED LEGYEN, SZEDD KI! (te meg menj aludni! eztet ki! egyet mozdíts ki!)

Változat-táblázat a 61. példa szövegtípusához:

I. EGYETEM, BEGYETEM (egyedem, begyedem; egyedelem, begyedelem; ögyedölöm, bögyedölöm; pad alatt, pad alatt; híd alatt, híd alatt; híd alatt, pad alatt) KARKANTYÚ (sarkantyú, pallantyú)

II. NEM VAGYOK ÉN FÉLNYAKÚ (féllábú; fine-fúr; — én félnyakú nem vagyok; én nem vagyok vén nyakú)

III. ISTEN KOVÁCSA VAGYOK (hanem Isten kovácsa; Isten kovácskája)

IV. SZENT PÁL (Isten; István; szentek; Mária) LOVÁT PATKOLOM (szép lovakat patkolok)

V. FÉNYES (sárga; német) SZEGGEL (szöggel) SZEGEZEM (szegelem; szögelem)

VI. VAS (réz) PÁLCÁVAL KONGATOM (pengetem; verdesem)

VII. KON-KON (kim-kom; king-kong; pöm-pöm; em-pem) PÉTER BÁCSI (Péter Pál; Kóba Pál; fodormán)

VIII. SZEDJE KEND KI, VEGYE KEND KI (szedd ki, vedd ki, innét-onnét; szedje, vegye; szedte-vette)

IX. EZEK KÖZÜL (akit akarsz; ereszd neki) EZT!

A VII-IX. helyett más változatokban: „kong, kong, Szabó Pál, te eredj ki, te hunyjál” vagy: „kin, kin, kondítsd ki, ezt a kislányt pördítsd ki”!

Változat-táblázat a 62. példa szövegtípusához:

I. EGYEDEM, BEGYEDEM (egyetem, begyetem; egetem, begetem) TÜKRÖCSKE (törkécske; bakkecske; bütymöcske)

II. HOVÁ VALÓ (erre ment egy; férjhez ment a; háromlábú) MENYECSKE

III. SZÁNTÓFÖLDRE (szántóföldön) UGROSI (ugrosik; lakozik; ugratták)

IV. EGÉRLYUKBA (egérlukba) BUJDOSI (bujdosik; bújtatták)

IV. után: „Csir-csár, Szabó Pál” és változatai, ld. 60.pl. vagy: „Inc, pinc, palafinty, neked mondom, te vagy kint!”

Változat-táblázat a 63. példa szövegtípusához:

I. EGYEDEM, BEGYEDEM, BÁRÓ, BIKKÓ (báró bikkfa; bikkmogyoró; búrom bikkem; bikkmászárom)

II. KENDERFÖLDÖN LÖVÖLDÖZNEK

III. IRMÁNY, FODORMÁNY (ir-már, fodor-már; ér mán; fodor mán; ormán, sodormán; örmény, sodormány)

IV. ÚJSÜVEGŰ (két süvegű; kis süvegű; három fogú; régi vezér; bécsi piros) BOSZORKÁNY (balog lapát vesd ki már!)

V. HA ÉN (KIS) MADÁRKA VOLNÉK (mikor én kis madárka voltam; madarak valánk; madarak voltunk; verebek valánk)

VI. A TENGERBE SZÁLLANÉK (földről-földre szálldogáltam; földre szállánk; földre szálltunk)

VII. GYÖNGYSZEMET (köles szemet; búzaszemet; köles-kását; zöld füvecskét) SZEDEGETNÉK (szedegettem; szedegeténk; szedegetünk)

VIII. TÖKBE TESZEM (tettem; tettük; töltők) TÖK NEM ÁLLJA (tartá)

IX. VASBA TESZEM (tettem; tettük; töltők) VAS MEGÁLLJA (nem állja, megtartá; — Kasba hányám, kas nem telnék)

X. CSIRIP-CSERÉP (vö. csir-csár stb. 60. pl.)

Változat-táblázat a 64. példa szövegtípusához:

I. EGYEDEM, BEGYEDEM (olasz: enchete, penchete; engele, bengele; eckati, peckati; svájci: aenige bänige; osztrák: engete, pengete) CUKKOM BÉR (cukrom bé, ci-cimer; cicime; ciccimbe; olasz: zucar di me; osztrák: zukate me; zuckati me; svájci: duppelde).

II. ÁBRI, FÁBRI (abel, fabel; olasz: avoli, favoli; fave, fave; osztrák: abri-fabri; awi-shawi; svájci: dychel dachel) — DOMINE (ez az egy szó szinte mindegyik változatban azonos formában szerepel; a latin „Dominus ” = úr — szó vocativus esetének megfelelően. A 64. pl. „gugullér” alakja kivétel).

III. EKSZBLÓT, CINGERBLÓT (ékusz-pékusz kandalékusz; ökös, pökös pittypalatty; olasz: ex, pux, traus; osztrák: enx, penx, du bist drauss; svájci: ankebrót, in der Not; német: In Brot, in der Not).

IV. ISZKI, DUSZKI, MENJ EL ALUDNI (aja, vaja, diku, meje, von; ákom, bákóm, koábrákóm, buff!; német: aja, vaja, dika, muka von; osztrák: du bist drauss!; svájci: zinne panne dusse stoht).

Szerepváltó és párcserélő játékok. 65: Bánffyhunyard (Kolozs). **66:** Szöllőskislak (Somogy). **67:** Vitnyéd (Sopron). **68:** Bajmok (Bács-Bodrog). **69:** Csanádpalota (Csanád). **70:** Mátraverebély, Rimóc, Ecseg (Nógrád). **71:** Galgamácsa (Pest). **72:** Ozora (Tolna). **73:** Bőny (Győr). **74:** Kalocsa

(Bács-Kiskun). **75:** Újszentmargita (Hajdú). **76:** Vas megye. **77:** Andrásfalva (Bukovina). **78:** Újszentmargita (Hajdú). **79.A:** Felsőireg (Tolna), Karád (Somogy); **79.B:** Kiskomárom (Zala). **80:** Mátraballa (Heves). **81:** Felsőtárkány (Heves). **82:** Ozora (Tolna). **83.A:** Sárpatok (Nagyküküllő); **83.B:** Maroskeresztur (Maros-Torda); **83.C:** egyéb változatok. **84.A:** Szentdomonkos (Heves), Vésztő (Békés). **84.B:** Galgamácsa (Pest).

Változat-táblázat a 65-69. dal szövegtípusához:

Sortípusonként adjuk, a leggyakoribb sorrend alapján; egyes változatokban a sorrend felcserélődik, bizonyos sortípusok kimaradnak vagy egyedi változatokkal helyettesítődnek.

I. FEHÉR (haja; haj; két; kék) LILIOMSZÁL (liliomsás); vagy: BÁRSONY (arany) IBOLYÁCSKA; vagy: Hosszúlábú, stb. Ezt a sortípust gyakran megismétlik, változatlanul vagy több-kevesebb változtatással, pl.: Sárga (ékes) liliomszál; fekete (gyönyörű) virágszál (tulipán); stb.

II. (Sej, hej) UGORJ A DUNÁBA (Tiszába; tóba; át a Rábán stb. torzult alakban: Sugorodj Dunába.) Ez a sortípus is gyakran megismétlődik, néha variáltan, pl. úgy, hogy előbb Dunát, majd Tiszát mondanak; vagy a Duna után: Onnét a Tiszába; ritkábban: ugorj egyet táncba.

Az I. sortípus helyett vagy azután, néha az alábbi sorokat találjuk: „Lázár, vedd fel (jobb) lábad (lábodat), támaszd meg (két) oldalad (oldaladat; — emeld föl a karodat)”, majd ezek után a II. sortípus.

III. TÁMASZD (támisd) MEG (terjeszd ki) — (az) OLDALAT (oldalodat; oldalát; magadat; bordádat; dordádat; derekadat; az állad; az ágat; az almát; a rózsát; — támaszkodj meg szépen)

IV. (Hej) AZ (egy; két) ARANY VILLÁVAL (villába; velládat; virágba; pálcával; pálcába; kezettel; — arany ágú vasvillával; — sej, az aranyos öt ujjal; — sej, az aranytuskóba stb.). A III-IV. sortípusok további változatai vagy helyettesítői: tedd az oldaladra az arany virágot; hajlítsd meg magadat az arany Tiszába; fűrdjél meg benne az ünnep napjára, stb.

V. FÉSÜLKÖDJÉL (simítkozzál; simakodjál) MEG TE (csak; aztán; — fésüldj meg szépen; meg is fésüldjél; meg is simítkozzál)

VI. MOSAKODJÁL MEG TE (csak agyig; meg is mosakodjál; mosakodj meg szépen)

VII. (Sej; hej) TÖRÜLKÖZZÉL MEG TE (csak; aztán; — törülközz meg szépen; törülközz meg gyorsan; és megtörülközzél; hej, törülközzél)

Az V-VII. sortípusok bővített változatai: 1. fésüldjél... az ARANY FÉSŰVEL; mosakodjál... az ARANY MOSDÓBA (mosdóval; lavórban; lavórból); törülközzél... AZ (egy) ARANY (fehér; szép selyem) KENDŐBE (törlőbe; törlővel; törülközővel), valaki kötényébe, a legszebbikébe; valakinek (egy kis leány) kendőjébe (kötényébe; kötőjébe), meg is törülközzél; stb. 2. Fésüldjél... MERT BOGLYAS (borzas; kócos) VAGY; mosakodjál... MERT PISZKOS (sáros) VAGY; sej, törülközzél... MERT VIZES VAGY. Ez utóbbi altípushoz **69.** példánk szövege még hozzáfűzi: Sej, hajolj hátra, mert púpos vagy, sej, egyenesedj, mert nádszál vagy; — s csak ezután következik a III-IV. sortípus. — Néhány Gömör megyei változatban az V-VII. sortípusok után az alábbi sorpárok valamelyikét találjuk: Öltözködjél aztán a selyem ruhába — imádkozzál (imádkozz meg) szépen az arany asztalnál.

Változat-táblázat a 71. dallam „sürgesd meg...” sorához:

SERGESD (sürgesd; serkentsd; pergesd) MEG (forgasd ki; szakajtsd ki) RÓZSÁDAT, TELJES (kedves; szakaszd; szakajtsd; szaggasd; vedd ki; vedd föl; forgasd) VIOLÁDAT.

Változat-táblázat a 73. dallam 2-3. verséhez:

NÁNI, NÁNI (hajdú náni; nádi, nádi; rokon nádi; rokonaré) ROKONOM (rádi, rádi, rokonyom; rádi, rádi, rokodáj; ráde, ráde, rokodál; séni, náni, krokodil; rádi, rádi rokodács; rádi, rádi, rokodács; nádi, nádi, rokkodács; hej de náni rokonáni; hej dinádom rokola; ádi, ádi rokona; hej donám, rokonám; nádi módi rokolla; ej tinárom, tinárom; hej cinadom, cinadom, stb.), TÉGED HÍVNAK (hínak, hívlak) TÁNCBA (bálba; fórba=fuvarba), NEM MEHETEK, BARÁTOM, MERT A LOVAM SÁNTA: legállandóbb szövegsor.

SÁNTA LOVAM (fehér lovas) PARIPÁM (paripa) UGRIK (iszik; úszik; hízik; legel) A MEZŐBEN, SZÉP (gyors) ASSZONY SZERETŐM, LAKIK BORSOS-GYŐRBEN (Borsodgyőrben; mostan Győrben; gyorsas mennyben).

ANNAK VAN EGY (olyan; olyan a) FEJKÖTŐJE (vannak olyan kontya), AZ EGEKET (a levegő) TARTJA (kapja; — majd az eget hajtja = olyan magas, hogy már az eget éri), AKINEK VAN EGY (olyan) CIPELLŐJE (cipelleje; — olyan a cipője), HEGEDÜL (hegedű; muzsikál; cinigél) A SARKA (hegedűje sarka) = nyiszitel, nyikorog; szokás volt régen, hogy nyikorgót tettek a csizma sarkába, hogy jobban nyikorogjon. — A két utóbbi sortípus sorrendje gyakran fölcserélődik.

ÉN AZT CSELEKSZEM, MEGHÁZASODOM, FELESÉGEM DOLGOZIK (aluszik), MAGAM (meg) ALUSZOM (dolgozom).

Változat-táblázat a 74-76. dalok szövegtípusához:

I. HEJ (haj; ej; haja-haja) SZÉNÁJA, SZÉNÁJA (szénára; szénalja; szinala; széna alja; szinalom; szénajom; szinajom; szénárom; szénárú; szinadom; szinárom; szénádom-szalmádom stb.), SZÉNA SZAKADÉKJA (szakadékbá; szakadékom; széna kazal óra; céna szakadékony),

II. BENNE FOROG (sűrög; vagyon; van egy) KERÉK (kerek; király; komám) ASSZONY (derék lány), KERÉK KIS MENYECSKE (kerekes menyecske; meg egy szakács asszony; meg egy takács asszony) = a körben lévő táncos.

III. LASSAN (könnyen; könnyes), KÖNNYEN (könnyes), CSAK CSENDESEN (kis menyecske; — igen könnyen járja). Az I-II. sortípus valamilyen formában mindegyik változatban benne van. A III. gyakran kimarad, vagy csak töredékesen van meg.

A IV. sortól kezdve különféle folytatás-típusokkal találkozunk:

A IV. NYÚJT, NYÚJT FONALAT (nyúl, nyúl fonala)

V. NYÁLÁVAL NYÁLAZZA (nyálazza; nyálozi),

VI. UJJÁVAL SODORJA (a hegyivel hegyezi; a begyével begyezi; a bögyével begyezi — vagy: SODORJA, BODORJA — odoríja, bodoríja; takaríja, bodorúja; takaríjja, bugyoríjja; takar is, bodor is; kitarakom, betakarom; idar is, bodor is; idori tódori; hederíts, bodoríts; szederi, bodori; hagyadék, bugyborék). A IV-VI. sortípusok a fonás munkájára utalnak: a fonó leány nyálával és ujjhegyével sodorja a kenderkócot fonallá.

VII. HEGYEM-BEGYEM (egyem-begyem; ögyöm-bögyöm), JÓ BARÁTOM,

VIII. ÖLELD (ölelj; vedd el; vedd be; kapd el) AKIT SZERETSZI!

Ez a VIII. sortípus ismét közös valamennyi változatban. Előtte **A** VII helyett, vagy közvetlenül a II. sortípus után néha ez áll:

B VII. KENDERMORZSA (búj, búj, morzsa), KIS MENYECSKE — valószínűleg a „kendermagos = pettyes kifejezésből ered, mely a kör közepén táncoló ruhájára utal.

További jellegzetes, legtöbb változatban megjelenő sortípusok:

IX. EZT ÖLELEM, EZT KEDVELEM (ezt kedvelem, ezt választom; néha hozzáfűzik: ez az én kedvesem)

X. KOMÁMASSZONY (ágyomasszony; a szomszédom; szomszédodnak) LÁNYÁT (lánya, szép koronája)

XI. EZ (ezt) KATUSKÁT (Katicát; Juliskát; kedves Mariskáját), EZ (ezt) PANNUSKÁT (Pandruskát; Pannicát; Nanicát),

XII. SZEDETT (szedek; szedek szép; színű-nínű) RÓZSÁT,

XIII. A FEJÉRE (a fejemre; fejemre) TŰZÖM (teszem; tettem) GYÖNGYÖS KOSZORÚJÁT (koszorúmat; kosaramat; — vagy: kötök bokrétát; kötöm bokrétáját; szép koszorúját;) a „gyöngyös koszorú” a régi menyasszonyi fejdísz.

Ez után a különböző változatok különböző motívum-csoportokkal folytatódnak. Az alábbiakban két jellegzetes csoportot mutatunk be; **74.** példánk szövege az **A**, a **75-76.** példáké a **B** csoport menetét követi.

A XIV-XVIII. MÉG AZT MONDJA PALKÓNK (szajkó), FÁRAD A MI JANKÓNK (fáradalmi Jankó; vö. a **77-78.** példa XXV-XXVI. sortípusaival), BETYÁR AKI ELVÉGEZI, HUSZÁROSAN (huszár, aki) BEFEJEZI, HEJEHUJA HOPP!

A XIX-XXIII. A SZÉRŰNEK UDVARÁN, UDVARÁN, MINDEN DÉLBEN DIBEGÉS, DOBOGÁS (dobogás, dobogás; dobod ám, dobog ám), ANNAK ADJUK (adják) A LEÁNYT, A LEÁNYT, KI FELKÖTI (felölti) A KARDJÁT, A KARDJÁT — a lakodalomra utaló sorpár: annak adják a leányt, aki erős, bátor ura lesz a menyecskének; néhány változatban (talán az 1809-es győri insurrectio emlékét őrizve) még hozzáfűzik: KI LEVÁGJA FRANCIÁT, FRANCIÁT.

A XIV-XXVIII. ÉN FELKÖTÖM KARDOMAT, ADD NEKEM A LÁNYODAT! HESS KI, VÉN KAKAS, NE LÉGY OLY NYAKAS, CSAK HAJAS!

B XIV-XVIII. KINEK (minek) HÍVNAK ENGEM (téged)? DOBÓ (Doba) ILONÁNAK. NE HÍVJATOK (hívjanak) ENGEM DOBÓ (Tubi) ILONÁNAK, CSAK HÍVJATOK ENGEM (csakis engem annak) VILÁG SZÉP LÁNYÁNAK (virágos Pannának; torzult alakok: virágzabolának; virágos kis lányok; csókoljátok engem, virág dobozója), MERT ÉN VAGYOK AZ ANYÁMNAK (asszonyomnak) LEGKEDVESEBB LÁNYA (fogadott; óhajtott; sajáték leánya), SEJ DUNÁNAK, TULIPÁNAK GYÖNYÖRŰ VIRÁGA.

További, különféle motívum-csoportok következhetnek, valamennyit nem áll módunkban felsorolni. A **75-76.** példa motívumaiból az alábbiakra hívjuk fel a figyelmet:

B XIX-XXIII. TÁLAT TÖRTÜNK (törtem; törjük), RÁ KOPPANTUNK (roppantsunk; roppanjunk; reccsenjünk; torzulás: vádaskodtam), SZITA-SZITA (szita-bitá; szita-pita) PÉNTEK (pintek; péntök; kéreg), SZERELEM (szillárom; sziralom; siralom; rivalom; szitási; világi; szereda; csinálom; családi; áldozó) CSÜTÖRTÖK, DOB (bab; bak; hab; hop; jobb; kuk; zab) SZERDA (szereda). A szövegek tartalmi magyarázatát lásd a főrészben.

Változat-táblázat a 77. példa szövegtípusához:

I-VIII: ÉRIK (hajlik) A MEGGYFA (meggyfa levele), HAJLIK AZ ÁGA (nagy az árnyéka), ALATTA (az alatt) VAGYON (van egy; ül egy; sétál stb.) BARNA (szőke) KIS LÁNYKA (menyecske; egy szép barna menyecske). KAPD BE (bé; el) SZÍVEM, KAPD BE, AKIT (melyket) SZERETSZ, KAPD BE (bé; el; meg). EZT SZERETEM, EZT KEDVELEM, EZ AZ ÉN KEDVESEM (édesem)!

IX-XI: HA PÉNZ (arany) VOLNA (volnék; ha pendülne), PENDÜLNE (pendülnék; megpendülne; perdülne; pénzülne), RÓZSA VOLNA (volnék), TERÜLNE (terülnék; derülnék; derülne; kiterülne; kiderülne; serülne; sűrülne; serdülné; cserdülné; virulnék), MÉGIS (méges) KIFORDULNA (kifordulnék; kisírülne; vagy: olyan dicső volnék)!

A XII-XV. szövegsorok két legjellegzetesebb motívum-csoportja:

A XII-XV. ZÖLD ASZTALON ÉG A GYERTYA, BARNA KISLÁNY GYÚJTOGATJA (oltogatja), HOL FELGYÚJTJA (meggyújtják), HOL ELOLTJA (eloltják; hol eloltja, hol meggyújtja; torzult alakban: hollárica, hollárica), CSAK A SZÍVEM SZOMORÍTJA (szomorítják).

B XII-XV. ÉG A GYERTYA, HA MEGGYÚJTJÁK, MIKOR EZT A (a szép) TÁNCOT JÁRJÁK (el is alszik, ha eloltják), JÁRJAD, JÁRJAD (fújja-fújja) JÓ KATONA (jó kislányka), HADD DOBOGJON (csörögjön; hej be sáros) EZ AZ UTCA. Egyrészt a lakodalmi gyertyástánc régi szokására, másrészt a katona-toborzó táncokra utalva.

Az **A** és **B** motívumcsoport egyaránt az alábbi motívumba torkollik, amely egyik jellegzetes záró, s ún. „kidobó” formula:

XVI. ÁLLJ (szállj) KI MÁR (most), (TE) SZEKFŰ (rózsa) SZÁL! A 78. példa itt nem ér véget, hanem a motívum átalakításával újabb sorozatot indít:

XVI. var.-XIX: SEJ, HAJ (ejnye, de szép) SZEFGŰSZÁL, DE SZÉPEN KINYÍLOTTÁL (kinyitottál), BOKRÉTÁNAK MARADTÁL, SOHA EL NE HERVADJÁL.

A továbbiakban régi táncdal-motívumok következnek:

XX-XXI: AZ ÉN INGEM LENGYELGYOLCS, CSAKHOGY FODRA (rojtja) NINCSEN, AZ ÉN CSIZMÁM (a csizmám is) KARMAZSIN, CSAKHOGY TALPA NINCSEN. (A karmazsin eredetileg: skarlátvörös szín, később színes bőrt értettek rajta, amit Törökországban készítettek.)

A XX-XXI. sorpár egyik változatát megtaláljuk Kodály „Táncnóta” c. gyermekkarában is. Ott az alábbi, más változatokból ismert sorpárral folytatódik: „Azért varrták a csizmát, hogy táncoljunk benne, ha rongyos is, ha foltos is, illik a tánc benne.” További változatok a XX-XXI. sorpárhoz: ÚJ A CSIZMÁM (csizma; a csizmámnak) NINCSEN SARKA, MERT A SOK TÁNC (a nyári tánc) ELKOPTATTA.

XXII-XXIV. MAJD (itt) JÖN (vagyon) VARGA, KI MEG-(be) VARRJA (varrja meg a csizmadia), HA MEGVARRJA, PÉNZÉRT VARRJA, HA NEM AKARJA, LEGYEN (lélek) HUNCUT AZ ANYJA!

XXV-XXX: CSAK (még) AZT MONDJA (hazudik a; haragszik a; hazajött a) SZAJKÓ (szarka, Palkónk), VÁRAD ALATT (fárad a mi; fáradalmi; mert katona; mert nincs itthon; még sincs itthon) JANKÓ (Jankónk; Janka; e sorpárt vö. a 74-76. A XV-XVI.-al!) KERTI MAJORÁNNA (leborult viola), BEBORULT VIOLA (kerti majoránna; — régi virágének-töredékek!). EZ AZ ÉLET HUSZÁROKÉ (huszároccka), ALVÉGESI (felvégesi; a béborult) BETYÁROKÉ (! régi katona-táncdal töredékek!).

XXXI-XXXIII: ÁLLJ KI MÁR (lásd XVI!), MÁS LESZ (Eszter) MÁR, ÚGYIS RÉGEN JÁROD MÁR!

Változat-táblázat a 79. szövegtípusához:

KIS (két) KECE (csecse; csicsó; csicsók; cice) LÁNYOM (lányok; lánya), FEHÉRBE (fejérbe; kezébe; kezibe) VAGYON (volna) — FEHÉR A RÓZSA (fejérbe, rózsám; torzult változat: fehér palozsma), KEZÉBE (fejérbe; fejébe) VAGYON (volna). MONDOM, MONDOM, FORDULJ HOZZÁM (ide; forduljon a) MÁTKÁM ASSZONY (mondom, mondom, mátkámasszony, pördülj

csak egyet; vedd be édes komámasszony). KARSAI (kajcsai; kajtai) RÓZSA, CIDRUSMENTA, BORSÓ (borsos) VIRÁGOCSKA, ÉN ELMENNÉK AZ ÚJ TÁNCBA (bálba), HA SZÉP LEÁNY (ruhám) VOLNA (volnék; ugye, szép lány volnék), CIMBALIOM SZÓLNA, EGYET-KETTŐT DOBBANTANÉK (robbantanék), MINDJÁRT HAZA (oda) ÉRNÉK. Ez után vagy refrénként megismétlik a „Mondom, mondom...” sort, vagy különféle vándor-motívumok következnek szövegben, dallamban egyaránt.

Változat-táblázat a 80. dallam szövegtípusához:

CICKOM, CICKOM (cickaj, mackaj; cickám, mackám; cickám, cickám; cicka-micak; cickó-mackó), VAGYON-E SZÉP LÁNYOD (lányom)? (Vagy: Vagyon a szép jánnak; van-e neked párod; várjon a szép lányra?) VAGYON, VAGYON (várjon, várjon), DE MI HASZNA (de semmire) VAGYON (való; várjon). ADD NÉKEM (elveszem) EZT (azt), ELKAPOM (megkapom; megkapod; odadom) EZT (azt). SZITA, SZITA (bita; ica-uca) PÉNTEK, SZERELEM (siralom; csinálom) CSÜTÖRTÖK, DOB (zab) SZERDA (szereda; vö. a **74-76.** példával!). A LEGÉNYEK (katonák) REGIMENTJE (regementje) IGEN (jaj de) CIFRA (nyalka), BENNE FOROG (sűrög; táncol; abba táncol) SÁNDOR-BÁNDOR (Sándor Béla; Sándor Bódi; Sándor bácsi; Sándor Panka; Rózsa Sándor; Kántor Marka; Sári Mári; Cifra Julcsa; ez a legény; ez a kislány), IGEN NYALKA (csalfa; cifra). ICE UCE (icce, ucca; lca szívem; uccu szívem) REBEKA (Marika; ucáros a dereka), DE ÉKES (derékos; beszédes) A DEREKA (rebe-rebe-rebeka), GALAMBOCSKA (Galambocskám; szívem, galambocskám; eszemadta; Pannuska). HA ÉKES IS, ILLETI, BARNA LEGÉNY SZERETI, GALAMBOCSKA, MINT A CSONTKA (csutka; barna fattya)! — Az „Ice-uca” rész helyett gyakori befejező változat: HEJ, LIBU (hej, liba; libu-libu; uccu szívem; liba-liba), LIBUSKÁM (libuska), vagy: Ejnye Boris, Boriskám (fáj a szívem, babikám; ej, haj, ne bogaj; stb.), FORDULJ KI HÁT (már; most; — fordulj hozzám) MARISKÁM (Boriskám; Juliska; Zsuzsika; vagy: benne forog Mariska), GALAMBOCSKA!

Változat-táblázat a 81. dallam szövegtípusához:

A I-IV: CSILLAG BORIS (Borcsa; Margit; torzult alak: csillagbul is) TUDOM A NEVEDET (torzult alak: csillagokban látom a szemedet), ÉRTED (neked) VAGYOK HALÁLOS BETEGED (én halálos beteg; tedd a porba a két tenyeredet). VESD RÁM, RÓZSÁM, FEKETE SZEMEDET, ÚGY (hogy; hadd; hagy) TUDJÁK MEG (arról tudják), HOGY SZERETSZ ENGEMET (hogy te szeretsz engem).

B I-IV: KONKOLY (konkó) LEVÉL (haja búza), TISZTA BÚZA (tisza búza, konkolyicska; haja rúzs, barna rúzs), MAJD (ha) KINYÍLIK (kivirít) A VIOLA (az ibolya), A VIOLÁT (az ibolyát) AKKOR SZEDIK, MIKOR REGGEL HARMAT ESIK (harmatozik; mikor tiszta harmat esik).

B V-VIII. VÉN (én) AZ URAM NEM SZERETEM (kedvelem), VÉN (én; még) A CSÓKJA (csókját) NEM (sem) KEDVELEM (szeretem; nem kell nekem). IFIÚ CSAK (ifiúcska; ifiúság; ifiú csók; ifjú csók; ifi csókja; ifjú úr is) ILLET (szeret; kéret) ENGEM (kéne nekem), BARNA (szőke) LEGÉNY (fattyú) SZERET (kére; ölel) ENGEM.

B IX-XII: BÁR (ha) SZERETNE (kéretne; ölelne), BÁR (hát) ELVENNE, BÁR PIROS (papíros; csikorgó) PAPUCSOT (piros papucsot is) VENNE (papírosbúl gyócsot venne)! ARANY LÁNCOT, TIZENKETTŐT (harminckettőt), HÁROM ARANYOS FÉKETŐT (főkötőt; fíktöt; keszkenőt). E sorok gyakran hangzanak fel az „Ég a gyertya, ha meggyújtják” kezdetű játékdalon belül is (lásd **71.** pl.).

B XIII-XVI: HÁROM HÁZNÁL (házba; házra) HAT KEMENCE, KÖRÜLJÁRTAM (körülállják; összejártam; össze-vissza jártam), MÉG SINCS ESTE. HA NINCS ESTE, VAN MENYECSKE, KINCSEM RÓZSÁM (eszem kincsem; incsem-pincsem; eszemadta; ezt sem kincsem; egy szem, két szem; uccu kincsem; eszem azt a; uccu rajta; boldog Isten) TEREMTETTE! Vagy:

EREDJ (fordulj) KI, BARNA MENYECSKE. Ez a versszak is gyakran hangzik fel az „Ég a gyertya, ha meggyújtják” kezdetű játékdalon belül is.

B XVII-XX: ABLAKOM (ablakim) ALATT (ablak alatt im; házunk előtt) VAN (áll) EGY FA (egy almafa), PIROS (arany; poshadt) ALMA TEREM RAJTA, OLYAN POSHADT (piros), MINT AZ ÍRÓ, EGYE MEG A SZOLGABÍRÓ! A fenti sorok előfordulnak az „Ég a gyertya” kezdetű játékdalon belül is, így közli Erdélyi János is 1846-ban.

Ezek után — vagy ezek közben — még más versszakok is szoktak a **B** részhez kapcsolódni, pl. „Ki az urát nem szereti...”, „Kossuth Lajos íródiák...” stb., de ezek esetlegesek.

Változat-táblázat a 83-84. dallam szövegtípusához:

ELVESZTETTEM ZSEBKENDŐMET (keszkenyőmet; fehér kendőm), MEGVER (szidott) ANYÁM (anyád) ÉRTE (vagy: fáj a szívem érte; édes anyám szidott érte), EGY SZÉP (kis) LEÁNY (legény) MEGTALÁLTA (megtalálta egy szép legény; megkapták a szép legények; aki aztat — nékem — visszaadja) CSÓKOT KÍVÁN (kívánt; kapott; megcsókolom; csókold meg majd) ÉRTE.

SZABAD (A) PÉNTEK, SZABAD (A) SZOMBAT, SZABAD SZAPPANOZNI (a szöveg legállandóbb része, úgyszólván nincs is változata; egy borsodi torzult alak: szabad kappanozni; a szöveg tartalmához lásd a főrészben!), SZABAD AZ ÉN GALAMBOMNAK (angyalomnak; rózsámnak is; ennek a kislánynak) EGY PÁR (páros) CSÓKOT (csókot) ADNI (szabad nékem Sárpatakon szeretőt tartani). — Egyes erdélyi változatokban ez az alapversszak egy „feleség-csúfoló” sorpárral vagy egy „legénycsúfoló” versszakkal, nem egyszer mind a kettővel bővül:

RENGESD, PISTA, A GYERMEKET, HADD MENJEK A BÁLBA, OTT VANNAK A SZÉP LEÁNYOK A NAGY MULATSÁGBA (vagy: mind kiszakadt a pendelyem a sok kuporgásba — ilyenkor a „kuporgás” szónál leguggolnak; a fenti sorpár néha az alap-versszak elé kerül, ilyenkor a lányok így hívják egymást játszani: Rengesd Pistázzunk!). —

Az alábbi sorok viszont rendszerint az alap-versszak után szoktak következni: LÁNYOK, LÁNYOK, SZÉPEK VAGYTOK (szép leányok), SZÉP IS (piros) AZ ORCÁTOK, KERTBEN JÁRTAM, RÓZSÁT LÁTTAM (szedtem), HASONLÍT HOZZÁTOK (szívem szakad rátok). FIÚK, FIÚK, CSÚFAK (csúfok; rútak) VAGYTOK, CSÚF IS (rút is; sárga) AZ ORCÁTOK, MEZŐN (kertben) JÁRTAM, KÓRÓT (kormot; majmot) LÁTTAM, HASONLÍT HOZZÁTOK.

Leánykérő játékok. Várkörjárás. 85: Kiss Áron. **86:** Andrásfalva (Bukovina). **87:** Ipolytölgyes (Hont). **88:** Vitnyéd (Sopron). **89:** Szentistván (Borsod). **90:** Tunyog és Tyúkod (Szatmár). **91.A:** Büdszentmihály (Szabolcs). **91.B:** Nagykálló (Szabolcs). **91.C:** Zsida (Vas).

Leánykérő játékok. Sorjátékok. 92.A: Szilvásszentmárton (Somogy). **92.B:** Szenna (Somogy). **92.C:** Kiss Áron. **93:** Mátraverebély (Nógrád).

Változat-táblázat a 85. példa szövegtípusához:

JÁROM (kerülöm) AZ ÚJ VÁRNAK (az almának) AZ ALJÁT (házáját; az úrnak a városát; az onoka várossát; az úr várát; az úr ványát; kárallát; az udvarát, járom), JÁROM MAGAM EGYEDÜL (járom a sort magam is; egyedmagammal; járom megyem magammal). A játék folyamán ez a sor mindig változik, aszerint, ahogyan gyarapodik a kívüljárók száma: járom másodmagammal; harmadmagammal; stb., majd egyszerűen: sokadmagammal; ebből torzult változat: sarkadmagammal. — Ez után ez a játékszöveg kétféle módon folytatódhat:

A A TI (te) LEÁNYTOK, TI LEÁNYTOK (azt izente, azt izente) OLY SZÉP, OLY KEGYES, KEZEMBE SE KERÍTHETEM (kezem alá nem vehetem; kezem mellé kerítették; a kezemben egy kerülő; míg a mi kezünkbe nem kerül) ARANYGYŰRŰ NÉLKŰL (hogy kezembe aranygyűrű

ne kerüljön néki), SÁRGA (csíkos; síkos) CSIZMA NÉLKÜL, ADJON ISTEN JÓ ESTÉT (napot), SZÉP MARISKA (Juliska) ASSZONY! — VAGY:

B SZŐKE (szolga) LEGÉNY (baka gyerek) LÁBAIMAT (lábanyomát; lábom; vállaimat) SEM NYOMJA, FEHÉR (vékony) KARJÁT (és a karját; a tenyerit) SE NYÚJTJA. Ó (ah; jó) ERZSÉBET (Örsébet; szent Örsib) ASSZONYKA (asszonykám; Isten veled, Erzsébet asszonyka), FOGJ VELEM KEZET, MARISKA (Mariskám!; gyere velem Erzsébet asszonyka; gyere be hozzám cafrinka; Isten jó vagy, Isten jó vagy, forduljon ki kend!)

Változat-táblázat a 86-87. példa szövegtípusához:

HOL JÁRSZ (jártál), HOVÁ MÉGY (mész), TE (szép; szent; nagy) ERZSÉBET (Örsébet) ASSZONY? INNEN-ONNAN (ina, mona) ALULRÓL (alúlrul; alulrú; alula; amonnan; namona), FEHÉR VÁROS (háznak) FELÖRÜL (felúlról; alulról; megyéből; Fehérvári városba).

A A KAPITÁNY (ezt kapitány; azt kapitány; jász kapitány) ÜZENTE (kapitány megüzente; megüzeni), A KEND (a kietek; hogy a) LÁNYÁT KÉRETTE (megkéret; torzult változatok: a zsandár is sürgette, — föltette, — a zsandárok üttették, — ezt kantárra tetette stb.). AZ ÉN (a kend; hogy a) LÁNYOM (lánya) ILYEN (olyan) KEGYES, ILLYEN (olyan) BEGYES, KIS KAPUJÁN KI (be) SEM MEHET MAGAS (arany; üveg) HINTÓ (hintós kocsi; zörgő kocsi) NÉLKÜL, ABBA PEDIG (egy hintóba; azonkívül) HAT LÓ (boldog) LEGYEN, MIND A HAT LÓ SZÜRKE (szérül; szőrű) LEGYEN (torzult változatok: mind a hatnak szőre — vagy: széle — legyen; mindenható vele legyen; ütő legyen ható legyen stb.). COKI (cuki; cupp; zsuppsz ki), ÉDES LOVAM (rózsám; torzulás: happ, széles rózsza!)

A kezdő sorpár (Hol jársz...) után gyakran az alábbi motívumcsoport következik:

B LÁNYT JÖTTEM KÉRETNI, SEBBIKET, JOBBIKAT, KARCSÚ MAGASABBIKAT. A MI LÁNYUNK (az én lányom) NEM ELADÓ, CSAK A HÁZBA ILLENDŐ (maradandó), KI SE MERJÜK (merem) BOCSÁJTANI SZÁZ ARANY GYŰRŰ NÉLKÜL (gyűrűért). BAL KEZEMBE (kár kezembe), JULCSA (Erzsi) LÁNYOM, TANULJ EMBERSÉGET (emberségedre; térj ki emberségből!) MÁR MI EVVEL (ezzel) ELMEHETÜNK, SOHA VISSZA SEM JÖHETÜNK. IPITOKNAK, APÁTOKNAK (apátoknak, anyátoknak; torzulás: így pattognak, úgy pattognak) SÁRGA SARKANTYÚJA (térdig érő szoknyátoknak), LÁNYOTOKNAK (leányoknak), LEGÉNYTEKNEK (leányoknak) GYÖNGYÖS KOSZORÚJA.

Egyes változatokban a kezdő sorpár elmarad, s a játékdal az **A** szöveg következő változatával indul: FEHÉRVÁRI KAPITÁNY ÜZENETET KÜLDÖTT; majd ezután a **B** motívumsorozat következik így kezdve: „Kéreti lányát” stb., mint a táblázatban. — Más változatokban, így a 87. példában is, a „Lányt jöttem... magasabbikat” sortípus után az eddigiektől különböző („**C**”) sortípus következik: KISEBBIKET, NAGYOBBIKAT ÁLDJA MEG AZ ISTEN (tartsa meg magának; torzulás: tartsa meg a Sára), majd ezután következik a „bal kezemre Julcsa... ipiteknak, apátoknak” sortípus.

Változat-táblázat a 88. pl. szövegtípusához:

MIT KERÜLÖD, MIT FORDULOD AZ ÉN HÁZAM (házamnak) TÁJÁT (tájékat; Szent Ilona házát)? AZT KERÜLÖM, AZT FORDULOM (kerülöm, Szent Ilona házát), SZÉP LÁNYODAT (leányodat; lányodat) KÉRETEM (liványt akarok szeretni, szerettembű elvenni), Ó (jaj) NINCS NÉKEM (nincs énnékem; nincs nekem) (SZÉP) ELADÓ (arra való) LÁNYOM (leányom; liványom). Ó (de; se; csak) NE TŰRJED (tagadd; ne is tūrd), NE TAGADJAD (ó, ne tagadd; ne is tagadd; ó — se, csak — ne tagadd; ne is tūrd, ne is tagadd), (TEGNAP) (mer most) LÁTTAM BÉCSBE (a vásárba; tegnap Budán láttam: Bécsbe láttam a piarcon; mert megláttam kis vásárból nagy vásárba; ki vasárnap nagy vásárban), PIROS ALMÁT ÁRUL (árult), VETTEM IS TŐLE, ETTEM IS BELŐLE, MOST IS VAN ZSEBEMBE (belőle; kamarámba rekesztettem, kis ládamba

csattantottam). SEM TŰRÖM, (SEM) TAGADOM, NEKEM IS VAN (vagyon nékem) OLYAN LÁNYOM, KI ELADÓ VOLNA, FOGD A KEZÉT, FOGD A KEZÉT. — A „most is van zsebembe” után a szöveg így is folytatódhat: DE MELYIKTŐL (de melyik az; de melyiket; ó melyik volt)? ETTŐL A LEGESLEGSZEBBIKTŐL (vagy: A LEGSZEBBIK — legszebbiket —, A LEGJOBBIK — legjobbikat —, KARCSÚ — kecses; kecske — MAGASABBIK — magasabbikat —). A **88.** példában a „most is van zsebembe” sortípus után egy harmadik zárómotívumot találunk; „Új asszonyka, cafrinka, gyere velem, Mariska” (cafrinka = pajkos kislány).

Változat-táblázat a 90. pl. szövegtípusához:

SZEREDÁN (szerdán) VISZIK (kérlek) (A) LÁNYOKAT (lányomat; a nagy lányát), A LEGSZEBBIK LÁNYOKAT (lányomat; lányát), GYÖNGYÖT, GYÖNGYÖT (gyöngyöm, gyöngyöm; gyöngy egy; gyöngy, gyöngy, gyöngy, gyöngy) ASSZONYÁNAK, GYÖNGYKOSZORÚT A LÁNYÁNAK (! ez a sorpár más játékdalokban is gyakran felhangzik!), ARANYPÁLCÁT A FIÁNAK, VESSZŐT, VESSZŐT A HÁTÁRA (farára; rózsát, rózsát a lányának), HOGY SENKI SE LÁSSA!

Változat-táblázat a 91. pl. szövegtípusához:

1-2. sorai a változatok egy részében a **85.** példa 1-2. sortípusával rokonok. A változatok másik csoportja viszont más kezdőképpel indul:

A JÁROK (magam járok) EGYEDÜL (járom az úr váralját), FÉLEK (félek magam, csak magam) EGYEDÜL (mindentül; egyedmagammal).

B SÖTÉTES (sötét; sűrűdik; hangzik; hajlik) AZ ERDŐ, VILLÁMLIK (virágos; hangos; zöldül) A MEZŐ. — A folytatás mindkettőben:

KIRÁLY (komám) ASSZONY (uram; én királyném), KIT ADSZ NÉKEM (mellém) — vagy: KIT ADSZ NÉKEM (mellém; kit adsz), KIRÁLYASSZONY (király uram; király úrfi; királybíró), KIT ADSZ MELLÉM (nékem) — KIVEL HAZA (Bécsbe) MENJEK (megyek)? Egyes változatok hozzáfűzik: „zöld fának árnyékjába kivel beszélgessek”.

2. versszak: ADOK ÉN NÉKED, SZERZEK ÉN NÉKED, EGY SZÉP FIÚT, EGY SZÉP LEGÉNYT, KINEK NEVE FERKÓ. (E versszak helyett legtöbb változatban a középen álló csak rámutat a kört alkotók egyikére, s közben csak ennyit mond: „Ezt!”, vagy énekelve: „Ezt adom, ezt adom”).

3. versszak: NEM KELL NÉKEM EZ (ő; vagy: nem szeretem ezt, eztet; őtet; én ezt; nem), NEM KEDVELEM (szeretem) EZT (eztet; én ezt; ő sem engemet), CSÚF (rút) ő MAGA, CSÚF (rút) RUHÁJA (gúnyája), CSÚF A TÁNCOLÁSA (az ő járása; a két orcája; gyűrött az ingváll; rongyos a csizmája; tetves a subája). Egyes változatokban ez után az alábbi versszak típus következik:

4. versszak: Fogom a jobb kezét, kihívom a kertbe, leszakítom csípős csalánt, tűzöm a kezébe. — Vagy: Kötöm bokrétáját zöld árvacsalánból, felszegzem kalapjára bükkfa bongostúvel (gombostúvel).

5. versszak: EZ (ő) KELL NÉKEM (nekem), EZ (ő); vagy: SZERETEM IS ÉN EZT (én eztet; őtet) — EZT KEDVELEM (szeretem), EZT (ez a szép nekem, ez; kedvelem én ezt; ő is engemet), SZÉP Ő MAGA, SZÉP RUHÁJA (gúnyája; járása), SZÉP A TÁNCOLÁSA (az ő járása; ékes a járása; szép a két orcája; ragyog az ingváll; lobogós gyócsinga; lobogós gatyája; fényes a csizmája; kerbejáró bokrétája; szép nadrágja, gyöngyös bokrétája). — Egyes változatokban hozzáfűzik:

6. versszak: FOGOM A JOBB KEZÉT (fogom a kezembe; veszem kezembe; kapom az ölembé), KIHÍVOM A KERTBE (viszem kis kertembe), SZAKASZTOK EGY RÓZSASZÁLAT (leszakítom tearózsát; leszakajtom rozmaringszál; szedek neki piros rózsát), ADOM A KEZÉBE (tűzöm a mellére; szagoltatom véle). Vagy: Kötöm bokrétáját sárga liliomból, felszegzem kalapjára cifra

bongostúvel (gombostúvel). — Más változatok az alábbi sorpárral végződnek: Gyűrűm az ujjára, ragyog az utcára. — Néhány olyan változat is előkerült (Vas, Zala és Maros-Torda megyékből), amelyekben az 1. versszak típusa így alakul: MENJÜNK GÖNDÖRBE, GÖNDÖRBE, VÁRÁBA (göndör bárányba), SZEDJÜNK VIRÁGOT, KÖSSÜNK KOSZORÚT. KIS KIRÁLYNÉ, KIT ADSZ KI (királynéasszony, kit ad, kivel hazamenjünk)?

Hidas játékok. **94:** Vitnyéd (Sopron). **95:** Karád (Somogy). **96:** Kisbodak (Moson). **97:** Bánffyhunjad (Kolozs). **98:** Heves és Ecseg (Nógrád). **99:** Bag (Pest). A **95.** sz. hanglemezen is: HF-I: IV/A/5.

Változat-táblázat a hidas játékhöz kapcsolódó leggyakoribb szövegtípusokból:

A KIÉ EZ A HÍD (ki hídja, ki hídja; torzult változatok: gyihi, gyihogya; gyiki, gyiki, gya; — vagy: miféle kapu ez)? SZENT ERZSÉBETÉ (István gazdáé stb.). ÁLTAL (átal; át) MEGYÜNK (mennénk; mennék) RAJTA. VÁMOT VESZÜNK RAJTA (én hidamnak vámja vagyom; a kapunak vámja is van). AKÁR VESZTEK, AKÁR NEM, ÁLTAL MEGYÜNK (megyek) RAJTA; — A változatok egy része ez után a **C**-típus „a minap is ittjártatok” sorára és az azután következőkre tér át. Ritkább az alábbi változat: **a** AKÁR VESZTEK... helyett: **b** NEM BÁNOM ÉN AKÁR VESZTEK (nyerek), AKÁR NYEREREK (vesztek); néha a következő folytatással: ezt a néhány szilaj — rossz — csikót átalviszem — átereszttem — rajta. E szövegtípus jellegzetes folytatása azonban: **c** MICSODA VÁMJA (mi a vám)? EGY ARANYALMA, EGY HORDÓ BOR ÉS EGY SZÉP LEÁNY (egy hordó bor, két aranyalma, két szép leány; egy szép rózsza, aranyalma; egy kemence kalács, egy hordó bor; tíz kenyér és szép lánc stb.). A HORDÓ BOR (az almafa) MOST VIRÁGZIK, ARANY (piros) ALMA (a szőlőfa) MOST BIMBÓZIK, A SZÉP LEÁNYT MEGADHATJUK (elkaphatjátok; vagy: egy szép kislány most nyújtózik). Vagy az utóbbi sorok így: A kemence kalácsot most sütik, a hordó bort most szűrjük, a szép leányt öltöztetik.

B ITTHON VAGY-E, HIDASMESTER (te hidas mester; vagy: hidas — híres — mester, itthon vagy-e; vagy: hidas gazda, hidas gazda)? ITTHON VAGYOK (bizony), CSAK MOST JÖTTEM (értem; most jöttem meg; mire kellek?). ERESSZ ÁLTAL (át a) A (te) HIDADON (áteresztel-e a hidadon?)! NEM ERESZTLEK, MERT LESZAKAD (letörik; vagy: nem eresztlek a hidamon, talpa törik a hidamnak). HA LESZAKAD (letörik), MEGCSINÁLJUK (megragadjuk; megrakgatom; fölraggatom). MIVEL TUDNÁD MEGCSINÁLNI (megragadni; megraggani)? ARANY (gyűri; őri; gyűrű; dirib) GYÖNGGYEL (gyöngyi), GYÖNGYDARABBAL (gyöngyharmattal; gyöngyvirággal; gyöngyvirágból; kősziklával). Néha hozzáteszik: sárga szöggel leszögeljük. — Számos változatban a „nem eresztlek... gyöngydarabbal” helyett az alábbiak:

NEM ERESZTLEK ÉN HIDAMON, MER A (az én) HIDAM (a mi hidunk) ARANYOS (üstös, aranyos), A TE LOVAID (kendtek lovai; kendtek lova mind) PATKÓS (mert pitkesek, patkósak a lovaidd; mind fölívogatod). (Ha fölívogatom, meg is csináltatom) MEGCSINÁLJUK MI BÜRÜKBŐL (bűrükből, berekből, rongyos köpenyegből; megcsináltatjuk bűrükből, bodzából, sárnak aranyából; holnap délre visszajövünk, majd megcsináltatjuk, száz kocsit aranyat hozunk; megfuttatjuk sáraranyból). Mindkét változat így folytatódik:

HOL VENNÉTEK (vettétek; veszitek; honnan veszel) ARANY (gyűrű gyöngyöt, gyöngyharmatot; győri gyöngyvirágot; az aranyat; a sáraranyt; aranytokat)? ISTEN ADNÁ (küldi; hozza; hozta; adta) JOBBKEZÉBŐL (szent markából; szent morgábul; szent markával; vagy: Isten nyomná a markomba; maga jószántából, aranyos markából adta elő; kis kertjéből hozza, jobb kezéből adta stb.). E motívum a következő változatokban is:

FEL-FEL (föl-föl) MENTÜNK (mi elmegyünk; fölmeagyünk, föl) BOLDOGASSZONY KIS KERTJÉBE (kis malmára; kislányához; kisboldogra, kisboldogról nagyboldogra; — vagy: mind fent voltunk Boldogasszonynál; Boldogasszonytól kérjük kölcsön azt a keveset is stb.) — Vagy: KÉRVÉN (kérve) KÉRTÜK, ADVÁN ADTÁK (adott), torzulva: érvény, árvány. Vagy: kértük, kértük királyunktól. A folytatás: TEKENŐVEL (kis teknőjével; medencével) MÉRTÉK (mértük; hordjuk;

kupával mérik, tekenővel adják). HAZUDJÁTOK (hazudtátok; hazudtok), MERT LOPTÁTOK! EGY ISTENÜNKB, EGY LELKÜNKB (Isten tudja, mi nem loptuk), SE NEM LOPTUK, SE NEM VETTÜKB (se nem kértük, se nem loptuk; se nem loptuk, se nem csaltuk), ISTEN ADOMÁNYA.

C A C-szövegtípus első három sora gyakran azonos a **B**-szövegével (Itthon vagy-e hidasmester? Itthon vagyok, csak most jöttem. Eressz által a hidadon.). Sajátos kezdősorai azonban inkább az alábbiak:

a JŐJETEK (jertek) **ÁLTAL** (gyertek elő), **JÓ RÉVÉSZEK!**

b ERESSZETEK (engedjeteK) **ÁT, AZ ÓBUDAI** (jó budai) **HÍDON** (réven; vagy: eresszeteK Jordán vizén által — ez utóbbi változat egyes kutatók szerint II. András szentföldi útjának emlékét őrzi).

c VIGYETEK ÁT, VIGYETEK ÁT, JÓ BUDAI RÉVÉSZEK (révész, révész, vigyeteK át a Dunán!) — A folytatás: **NEM VIHETÜNK** (nem eresztleK), **MERT NEM TUDJUK** (tudom), **KI NÉPEI VAGYTOK** (nem tom, ki népe vagy). Ez a sortípus gyakran kezdősorként is szerepel, pl.: **KI S KI NÉPEI VAGYTOK** (számos torzult alakkal: Kis-kis; tíz-tíz; tiszt-tiszt; isz-pisz; tüz-tüz; tíz kis pénz — ki népei vagytok)? Vagy a **99.** példában: **Ki népei vagy-vagytok?** Számos változatban ettől kezdve a párbeszéd minden sora refrénszerű megszólítással végződik: az átkelni akarókat **HAJA** (hej) **MAGYAR NÉPE** (népek), vagy „magyar őrsök”, „magyar höröcsög”, „magyari törzsek”, „magyari Örzse” stb. megszólítással illetik, a révészeket pedig ilyen módon: **HAJA** (hej), **NÉMET NÉPE** (népek), vagy: jó németi (némedi) herceg; hej vári hessek stb. **LENGYEL LÁSZLÓ JÓ KIRÁLYUNK** (angyalászé és jó királyé; Szent László népei; mi vagyunk, mi vagyunk fehér zászlós — zászlós — népei; mink is vagyunk szengyörászló — szengyöráci — népe; vesszős Tamás népe vagyunk; nádor ispáné; orgonamester jó népei, stb.). A „Lengyel László” kifejezésről lásd a főszöveget!

AZ IS NÉKÜNKB ELLENSÉGÜNKB (van-e nekteK ellenségteK). **MIRŐLB VALÓ ELLENSÉGTEK?** **A MINAP IS** (minapában) **ITT JÁRTATOK** (voltatok; erre jöttetek; mentetek), **HIDUNK** (hidam) **LÁBÁTB ELTÖRTÉTEK** (eltörtettetek; lerugtátok; eltörtetek — letörtetek — hidunk lábát — karját —; elrontottátok hidunkat, gátunkat; eltörött a hidunknak a lába stb.). **MÉGB SEM** (nem) **CSINÁLTATTÁTOK MEG** (meg sem csináltattátok!) **ÁCSOK VAGYUNK, ÁCSOLGATUNK** (ásétozunk; ácsodozunk; ácsorogunk; ácsok leszünk; — ácsok voltunk, fát faragtunk; ácsorogjunk, bácsorogjunk stb.), **FENYŐFÁBÓLB** (diófábólb) **KIFARAGJUK** (fenyőfára felragasztjuk; tetőfával tüzet rakjunk; — megcsináljuk fenyőfábólb, kifaragjuk aranytulipánbólb). **MEGB IS** (ingyen) **ARANYOZZUK** (aranyozunk; — majd megcsináltatjuk ezüstbólb, aranybólb; arany szegekkel be is kopogtatjuk; aranszeggel megszegezzük, meg is aranyozzuk, aranykalapáccsal megkongatjuk). **MIVEL ARANYOZTOK? RÉZZEL ÉS ÓLOMMAL** (óloommal és rézzel). A **RÉZ IGEN REPEDÉKES, AZ ÓLOM IGEN OLVADÉKOS** (réz ugyan repedezik, óloom ugyan olvadozik; a réz törékeny, az óloom olvadékony). A „mivel aranyoztok...” sorok helyett gyakran a **B**-típus „Hol vennéteK... Isten adományá!” szakasza, az „ácsok vagyunk... az óloom igen olvadékos” helyett pedig: „De mink aztat beöntjük óloommal. — De az óloom csak elolvad rajta. — De mink aztat beöntjük gyöngyszemvel. De a gyöngyszem csak elperdül rajta. — De mink aztat beöntjük lapúval. — De a lapú csak ellapul rajta. — Majd megcsináltatjuk bőrbocábólb. — A bőrboca igen büdös. — Csináltassunk bőroki bodzát. — Bőroki bodza sok árvizet csinál., stb.” Mindezek helyett a **97.** példában csak ennyi áll (a „fenyőfábólb kifaragjuk” elem után): A fenyőfa nem igen állandó. **D E** szövegtípus az északi területeken és a palóc kirajzások mentén található. Jellegzetes refrénje, amely minden sor végén felhangzik: **HAJA, GYÖNGYÖM** (gyöngye), **HAJA** (gyöngyöm; gyöngge; vagy: haj, vára, vár, az egri vár; Egre vára). — A „Haja” kifejezés — mely a **C**-szövegtípus refrénjében is gyakran felhangzik — régi magyar indulatszó; írásos emlékeink 1505-től őrzik, pl. a Körmöcbányai tánczó (Supra aggnő...) utolsó sora: Haja, haja, virágom! — A párbeszéd: **MÉRT** (mit; el) **KÜLDÖTT** (mit üzent; azért küldött) **AZ ÚRASSZONY** (az új asszony; a kisasszony; az uraság; a királyné) **NÉKÜNKB** (nekünk; nekteK; nékteK; néki; neki; arany) **HIDAT CSINÁLNB** (csináljunk; hidat csináltatni). **MINEK NÉKTEK** (nekteK; néki; neki) **AZ**

A HÍD (az az aranyhíd)? NÉKÜNK (néktek; nektek) AZON (katonának; katonáknak) ÁTJÁRNI (menni). MI LESZ (mi a) HÍDNAK VÁLTSÁGA? PIROS (egy szép) BARNA MENYECSKE (három piros alma). KIVESZEM A VÁLTSÁGOT. NE EGY KENDŐ CSERESZNYE.

A „bújás” szövegének a **97.** példában jelzett típusának motívumai: „Bújj, bújj zöldág” vö. **107-108.** „Nyisd ki, rózsám...” vö. **109.** példa 2. versszak. „Szita, szita péntek...” vö. **80.** és **74-76.** példákkal.

A **96.** példa végén a **97.-el** azonosan induló sorpár után jellegzetesen dunántúli motívum következik: „ajta, rajta, leszakadt a pajta, bennmaradt a macska (alatta maradt a kismacska; lásd még a **102.** példát is!)

A **95.** példában a bújáshoz kapcsolódó szöveg első sorpárja a főként Dunántúlra jellemző „BÚJJ, BÚJJ BOKROSTUL (bokrosdi; bokrostú), BOKROD INNEN (itt; itt is) MARADJON (átal; átul; vagy: bokrosdi malomba — malomja — stb.). E példa következő sorpárjának (Vagyon, vagyon jó vitéz) változatait megtaláljuk a **101.A, 106.** és **107.** példákban is, összefoglaló táblázatukat lásd ez utóbbinál. A **95.** példa zárórésze: HAJ, LILIOM, LILIOM, HÁNYAT TERMETT A MOGYORÓ, TÍZET, TIZENKETTŐT (húszat, huszonkettőt, harminckettőt; tízet, húszat a mogyoró) szintén jellegzetes kísérő szövege valamennyi bújós és kapus játékunknak (vö. **108.**). —

A **99.** példa zárórészeiben a „Nyiss kaput, nyiss, levai (lévai; levári) bíró (bírónak)” motívum — rendszerint a „Nem nyitok, nem...” motívummal kiegészítve — elsősorban a Galgamente hidas játékaiban fordul elő. — A **99.** példa következő motívumának változatait megtaláljuk a **105-107.** példákban is, lásd az összefoglaló táblázatokat. A **99.** zárómotívuma igen ritka, eddig csak néhány északi változatát ismerjük. Kodály Zoltán 1913-ban az alábbi módon jegyezte le Nógrád megyében: „Lehajtom a fejem, sátorba képem, ölibe labdát hagyítottam (= hajítottam)”. Az 50-es években Borsod megyéből kerültek elő hasonló szövegű változatai, szintén hidas játék szövegéhez kapcsolódva.

Különféle vonulások. **100:** Galgahéviz (Pest), Galgamácsa (Pest). **101:** Öreglak (Somogy). **102:** Vitnyéd (Sopron). **103:** Hollókő (Nógrád). **104:** Alsógagy (Abaúj). **105:** Tardona (Borsod). **106:** Mohi (Bars). **107:** Salföld (Zala) és Szigliget (Veszprém). **108:** Kőröshegy (Somogy). **109:** Tura (Pest), Borsodnádásd (Borsod).

Változat-táblázat a 100. pl. szövegtípusához:

KÁCS, DOMI (haza; ide), KÁCS (tivi-tovi tács), ZSÁMBOKI (hévízi; túrái; lévai) TAKÁCS (szakács; toka ide, kács). Jellegzetes folytatása: MÍG A KÁCSÁT (libát) ELHAJTOTTAM, KÉT (hét; tíz) PÁR CSIZMÁT ELSZAGGATTAM. A fenti „míg a kácsát...” sorok helyett a kezdő sorpárhoz gyakran különböző „Hidas” motívumok kapcsolódnak. A „Legyünk bátor jó vitézek” stb. motívum változat-táblázatát lásd **107.** példánál.

Változat-táblázat a 102. szövegtípushoz. A változatok egybevetése alapján a következő alak állítható össze:

JÁNOS ÚR (diák; Jánosi; Jánosom; Jánoshoz; János is; lányosi; a piros János) KÉSZÜL (készült; késő; rendel; gazda; enda; készül a János) NÉMET ÚJ (németi; németül; Bécs, Buda; újdonos; újdona; lódulni) BÉCSBE (Géczebe; rúddal a völgybe; rudai banda), LOVAI (lova; lova is; lováni) VANNAK (vagyon; vánok) NYERGERLŐBE (nyergellőbe; nyergendőbe; nyergeletlen; fölnyergelézve; nyergelve vannak; nyeretlen vannak). KANTÁRSZIJA HAJLANDÓBA (hajnalába; hajlandóba; forgandóba; kantárszija a haja a lónak; nyergei széjjel hajlandóba; nyerge széjjel hajlandozik; nyerged széjjel hajlandozik; nyerges széjjel ringadozna; nyerge szívem szakadulatját; nyergeséggel, szakadulatlan; nyeretek, lányok, szökjetek, lányok). (TÍZ) ARANY GYŰRŰ FORGANDÓBA (örvendezve; herkentyűbe; hergendezik) JÁNOS URAM (János diák; Jánosról az; jaj a szívem; pároló) IZENET (üzenet), IZENETES (izenetről; izenetről; izenete;

ízenet az; üzenetnek) IZENET (üzenet), HAJTSD ELŐRE (bé; kapd el rózsám) MAGADAT, AZT A GÖRBE (forgó) NYAKADAT (azt a hosszú — sárga bodor-) HAJADAT, CSILLAG DEREKADAT, A HAJNALI (hajdani) TÁNCBA (tájba; hajnali tánc). IHAJNÁROM, KIS MADÁROM (ihajnáné, nagy Pannáné; kis pannárom, nagy pannárom; kis parádé, nagy parádé), FÁRADTAM ÉN ÉRTED (sárga Cukorkáné), FÁRADSÁGOM NEM (se) SAJNÁLOM, CSAKHOGY IGEN (csak az imét) BÁNOM. IHAJNÁROM, TYUHAJNÁROM, SZAKADÁSIG JÁROM (ripitnyári rotty ki, a világból potty ki), IHAJNÁROM TYUHAJNÁROM, UTOLJÁRA JÁROM! (lhajnárom...: tánc-kurjantások). Közölt példánkban két rész közé egy másik, általánosan ismert bújósjáték-szövegtípus ékelődött („Zöld ág...”, vö. **96-97.** pl.).

Változat-táblázat a 103. pl. szövegtípusához. (Főként Nógrád, Borsod, Pest megyék területén, eléggé egységes formában ismert.)

HÁROM (egy) SZÁL (fűzfa) VESSZŐRE (szára szőre) TAPODTAM (tapostam; tapotni; tapotom: ráolvasásokból ismert motívum!), JAJ DE NAGY (tűzre vagy; tűzre is) MÉREGRE (méregre is; melegre) TALÁLTAM (találni; állottam; bánatba rakatom), VAGY (egy; ez) ÉLETEM, VAGY (egy; ez) HALÁLOM (halálos), VAGY (már) TETŐLED (de már tőled) EL (meg) KELL VÁLONOM (elkívánom), ÉDES GALAMBOM (édesem; édesem, kedvesem)!

Változat-táblázat a 105-106. pl. szövegtípusához. Mindkét példa szövege a hidas játékhoz kapcsolódik. A **105.** 3-4. sora lényegében a **94-99. A**-szövegtípus 1. és 4. sorát tartalmazza: NYISD KI (meg) KAPUD (nyisd meg), GERGELY GAZDA (mester; uram), VÁMOT ADOK RÁJA (veszek rajta). A **106.** pl. 3-4. sorának „hidas” jellege is nyilvánvaló; ez a sorpár gyakran hangzik fel bújós-hidas játékainkban (vö. **95, 101.A, 107.** pl.) számos, sokszor torzult változatban: MEGYEK ÁLTAL (vagyok bátor; vagyon bátor; bátor leszek; bátor vagyok; legyen bátor; legyünk bátor; leszek bátor; leszek jámbor; lélekpásztor) JÓ (új; a) VITÉZ (vitézek), MEGYEK (megyünk; menjünk) HÍDON ÁLTAL (a hídjára; Illavába; zöld adomány). Az első sorpár azonos motívum különböző változatokban (vö. **99.** és **107.** példákkal is). Az 1. sor alapmotívuma a ráolvasások egyik jellegzetes kezdete („Új hold, új király”). Játékdalokban a következő változatokkal találkozunk: ÚJ HOLD (hold, hold; hőcz, hőcz; új ház; új vár; újság; úr vagy; bú ház), ÚJ KIRÁLY — vagy gyakrabban: FÉNYES NAP (fényes ház; fényes vár; fényes kert; fényes lány; fényes lánc stb.; teljes torzulás: szép volt, rózsá volt). — A 2. sor alapmotívuma szintén hidas-kapus elemet tartalmaz: BOCSÁSS KAPUN ÁLTAL (bocsáss kaput rajta; nyisd föl kapudat; — torzult változatok: borsos kapitánya — vagy kapitányka —; vasas kapitány; vitéz kapitánnyal; fényes kapitányné; fényes kapu zárja; borzas kapujára; körül kapodánya; legyen kalodába).

Változat-táblázat a 109. pl. szövegtípusához:

HEJ, TULIPÁN, TULIPÁN, TELJES SZEGFŰ, SZÉKVIRÁG (szép virág; szarkaláb; majoránna), TELE KERTEM (kendő) ZSÁLYÁVAL (rózsával), SZERELEMNEK (a szerelem) LÁNGJÁVAL. NYISD KI (meg; nyissad), ASSZONY (leány; rózsám), KAPUDAT, HADD (hagy) KERÜLJEM VÁRADAT (válladat), RÓZSAFÁNAK ILLATJA (illata; illatát) AZ ÉN (a te; aki; mikor) SZÍVEM (szíved) BIZTATJA (bizgatja; buzgatja; szakasztja; buzgó szívem bújtat át). A „nyisd ki...” sorpár gyakran hangzik fel az egész nyelvterületen jól ismert „Bújj, bújj, zöldág” kezdetű játékdal második motívumaként is, vö. **97.** példával. NEM MEGYÜNK MI (el) MESSZIRE, CSAK A FALU (város) VÉGIRE (szélire), OTT SEM LESZÜNK SOKÁIG, CSAK HUSZONNÉGY (tizenkét) ÓRÁIG.

Labirintus-játékok. **110:** Galgamácsa (Pest). **111:** Ipolytölgyes (Hont). **112:** Agyagosszergény (Győr). **113:** Heves és Mátraverebély (Nógrád). **114:** Szuha (Heves). **115:** Szöllőskislak (Somogy). **116:** Agyagosszergény (Győr). **117:** Borzavár (Veszprém). **118:** Galambok (Zala). **119:** Galambok (Zala), Bolhó (Somogy). **120:** Hernádnémeti (Borsod).

Változat-táblázat a 113. pl. szövegtípusához:

A KÖRTÉFA, KÖRTÉFA (hej fa, fa, körösfa; kökénfa, kökénfa; kökinfa, kökinfa).

B Kö KÖ (Kükin; kölkön; ki-ki; ej-haj; hej, haj; hej tánc) TÁNC, KÖKÉNY (kő-kő, stb.) TÁNC,

A KÖRÖSI, KEREPESI (kelevesi; kerekési; gereblési; kelevényes) KÖRTÉFA (körtefa; körtélyfa; körtélyes; rózsafa).

B KI (IS) KEREKÍTEM (békerekedjen; békerekedett; meg kiderül; kerekeri), BE (IS) KEREKÍTEM (békerekedett; meg beborul; kerekeri),

A VÁRASI (városi) GAZDA, GYÖNGYÖSI TÁNC, KÜNNYÜJÁRÓ (szépen járja) KIS MENYECSKE, DOB (hop) SZERDA!

B KŐ, KŐ TÁNC (kőketánc; kölköntánc; kükintánc; de szép tánc; körtéga; kükinfa)! A fenti sortípusok után rendszerint más játékdal-szövegek következnek, máskor pedig az idézettek más játékok végén hangzanak fel.

Változat-táblázat a 114. pl. szövegtípusához:

DINOM-DÁNOM (dinum-dánom; hej, didánom; sej, dinárom), CSAK AZT (azt sem; azt is) BÁNOM, HOGY (ha) AZ URAM (a rózsám) DISZNÓ- (szerte-; liba-)PÁSZTOR! A középső szakasz szövegéről lásd a kottapéldánál olvasható jegyzeteket. A zárórész egy újabb felnőttdal kezdete; ezeket a sorokat azonban megtaláljuk a többi változatban is: FÁJ (jaj) A KUTYÁNAK A LÁBA, MERT MEGSZÚRTA A SZALMÁBA (garádba), SZÚR, SZÚR, SZUMADÉK (szumangér; szú manga), SZOMORÚ A MANDÉK (manga; mangér). A befejező sor értelme és eredete homályos, valószínűleg játszi szóképzés.

Változat-táblázat a 115. pl. szövegtípusához:

Jellegzetes dunántúli szövegtípus, sokféleképpen torzult változatokkal. (A szöveg értelméhez lásd a kottapéldánál olvasható jegyzetet!) EGY SZEGE (szöge; szöggel; szelet), KÉT SZEGE (szöge; szöggel; szelet), HAT (három) SZELEMÉNYE (szelemenje; szelemenye; szelemennyel; szeremenye; szele dinnye; szelet dinnye; menj el innen), HAT ÁGY (egy ágy; hat társ; hatszáz; hajtás; hat sár; hajtát; hajts, hajts) HAGYMA (hajma; hajmát; hajnal; hacske), HATVAN (hetven; negyven; hét ágy) DINNYE, CSIRIPÁR (cserepár; cserefán; csiripám; csír pár; csíri pohár; csirip-csirip; cserebogár) FENEKE (fenekére; vagy: cserepet, feneket). HOL (hun) A TYÚKNAK (tiknak) A FIA (feje; fészke)? KÁNYA MIND ELHORDTA (talán mind felkapdosta; talán maga se tudja). CSIR (csúr; csór; csír; súr; szőr; csírom csár) IDE (ede; csóribé), CSIR (csúr stb.), ODA, KIMENTEK A DOMBRA (csárivári dombra; vess ki, Mári, dombra; vess ki dári domra; vecski dári domja; kecskevári dombra; temesvári dombra; Kecskemét városra; kuckó városába; körtevári dombon; csőrivári dombon; kass ki bárány, kass oda)! Ez utóbbi sorok változatai gyakran kapcsolódnak ehhez a sorpárhoz is: A KASSAI (szőlősi; tokaji; stb.) SZŐLŐHEGYEN (hegyoldalba; hegy alatt) KÉT SZÁL VESSZŐ (szőlő), SZÉL FÚJJA, FÚJDOGÁLJA, HARMAT HAJDOGÁLJA (esik rája; harmat hordja, hordogálja; három felé nyomdogálja). Ezzel a kezdettel Északon és Dunántúlon egyaránt megtalálhatók a „Hol a tyúknak... kimentek a dombra” sorok. Vö. még a 117. példával.

Változat-táblázat a 118. pl. szövegtípusához:

K1VIRÁGZOTT (megérett már; amott van egy) A DIÓFA (a cédrusfa; nagy brüszkefa), NAGYOT HAJLOTT HÁROM ÁGA, MÉG NAGYOBBAT (nagyot vetett; lombot vetett; nagyot tartott; nagyot állt ott; nagyot hajlott) AZ ÁRNYÉKA. ALATTA (az alatt) VAN (árnyék alatt) EGY (szép) VETETT ÁGY (zöld nyoszolya), BENNE (abba; kibe) FEKSZIK (alatta van) JÁNOS (Márton) DIÁK (deli Jóska; István bíró; vagy: János diák ül alatta; az alatt van János dinnye). JÁNOS DIÁK, ÉDES SZÍVEM (szíve), ROZMARINGSZÁL A KEZÉBE (keziben van rozmaringszál; a kezébe rézmelence; János dinnye rézmelence; a melence: tálféle

edény, de itt nyilván a *rozmaringszál* eltorzulása, mint a „János diák”-é a János dinnye). ROZMARINGSZÁL (rézmelence), APRÓ VIRÁG, APRÓ VIRÁG, LEVENDULA, LEVENDULA, SZÉP VIOLA (széles menta; édes szívem)! Közölt játékdalunkban — és több más változatában — a fenti szövegtípus után egy másik, valaha szintén az egész nyelvterületen jól ismert, s az északi megyék pütkösdőlőjében is gyakran felhangzó szövegtípus következik: LÁNYOK ÜLNEK (vannak; vagytok) A TORONYBAN (torony alatt; lányok mennek a templomba) ARANY (gyöngyös) KOSZORÚBA (koszorúval; koszorúkkal), ARRA MENNEK (odajárnak) A LEGÉNYEK SÁRGA (sárig; piros) SARKANTYÚBA (sarkantyával; sarkantyúkkal; sarkantyással; sarkantyús csizmában). HA JÓ LÁNYOK VOLNÁTOK (ha tik lányok jók volnátok), NEKEM (nékünk) KÖSZÖNNÉTEK (minket szeretnétek), HOSSZÚ A PÁNTLIKÁTOK, BOKORRA KÖTNÉTEK (sárga selyem szoknyátokat föl sem emelnétek; földet hajtja zöld szoknyátok, karmazsin csizmátok). EB KÖSZÖN, JÓ LEGÉNY, RONGYOS A CSIZMÁTOK (köszönjön a kis kutya, mert kövérek vagytok), HA MEGÖREGESZTEK, AZ ÖRDÖGÉ LESZTEK! — A „ha jó lányok volnátok...” sorok helyett gyakran hangzik fel a **83-84.** példából a „lányok, lányok, szépek vagytok...” szövegszakasz.

Változat-táblázat a 119. pl. szövegtípusához:

ARRA ALÁ (kerítettem) KERÍTETTEM (gyertek, lányok, kerítessünk) EGY KIS VÁRT — vagy: egy kis várat kerítettem túróbul (túróval; rózsával), KIVÜL-BELÜL BEMESZELTEM CITROMMAL (citrombúl; besikáljuk szépen ám; bemeszeltem kívül-belül szép tisztán). ARRA (erre) MENT (jön; jött) AZ ÍRÓDEÁK ÚJVÁRBÓL (kumvárba; vagy: erre jár az irodai udvarban; arra jött a főhadnagy úr, kapitány), JOBB TENÉKED (lesz néked), ÉDES RÓZSÁM (lányom), MINT NÉKEM, TÉGED SZERET (vesz el) AZ ÉN RÓZSÁM (bátyám), NEM ENGEM! PETREZSELYEM, PETREZSELYEM, HOPP, HOPP, HOPP (herre, zsírom, petrezsírom, hap, hap, hap)! A kezdő sorpárt vö. az alábbi székely népdalszöveggel, amelyet Kodály Zoltán a „Cigánysirató” c. kórusművében dolgozott fel: Most találtam egy kővárra túróbul, túróbul, bémeszeltem kívül-belül sós tejjel, sós tejjel. — A folytatásban azonban már eltérnek egymástól.

121. Fődallamunk csak egyetlen példányban ismert; az iskolák útján lett népszerű. Az **A** változathoz két erdélyi adat. Tágabb értelemben vett variánsköre azonban igen gazdag, vö. például **221.**, **222.**, **291.**, **314.** számokkal. *D-Sz:* Vésztő (Békés), Bartók B., MF 773/d. (Ritmikailag részletesebb lejegyzéssel. 3.vsz.: fejibe, szemibe; 4.vsz.: mán.) **A:** Maros-Torda, MF 968c.

122. „Révész”-dallamcsaládunknak (vö. **126.**, **516.** szám) sajátos, pentachord-ambitusú változata. A típus kb. 20 adata Dunántúlról, vö. *MNT IV.* *D-Sz:* Barabásszeg (Zala), Kerényi Gy., *MNT IV:* 5. A 3.vsz. 2. szövegsor: *MNT IV:* 7. **A:** Zala, *MNT IV:* 2. **B:** Somogy, *MNT IV:* 4. **C:** Vas, *MNT IV:* 6.

123. Gazdagon dokumentált dallamcsalád (50 adat), főként Dunántúlról. Kis és nagyterces változatok nagyjából egyenlő számban, vö. *MNT IV:* 43-88. *D-Sz:* Nagyrákos (Vas), Vikár B., *MNT IV:* 70. A 3.vsz.: *MNT IV:* 71. 4-5. vsz.: egy rokon somogyi típusból (Törökkoppány, F 23Ad). **A:** Vas, MF 1189b. *MNT IV:* 77. **B:** Zala, *MNT IV:* 66. **C:** Zala, *MNT IV:* 52.

124. Dallamszerkezetben, tonalitásban szétágazó, periodizáló dallamkörnek (lásd az **A-B** változatokat és *MNT IV:* 170-350.) kivételes dallamalakja, mely az iskolák révén lett népszerű. A tipikus dallam első nagysorának utótagját megismételve bővül (voltaképpen: szűkül) háromsorossá; ezt az alakot csak néhány Zala megyei adat támogatja (*MNT IV:* 252-254). *D-Sz:* Maróc (Zala), Seemayer V., *MNT IV:* 352. **A:** Zala, *MNT IV:* 174. **B:** Zala, *MNT IV:* 176.

125. Csak néhány moldvai és — parlandóban áténekelt — bukovinai adattal képviselt laza (talán régiessége miatt meg nem szilárdult) típus, vegyes szöveg-anyaggal. (Pl. Egy nagyorrú bóha; Bánod asszony, bánod; Szegény Szabó Erzsébet ballada). *D-Sz:* Klézse (Moldva), Kallós Z., AP 7177/e. (Az utolsó szövegsorban az énekes tévesztését javítottuk.) **A:** Bukovina, F 182/b.

126. Párosító szövegmotívumokból összeállt dal, lakodalmi alkalmazásban (vö. *MNT* IIIA: 95, *DPP-RB Csángó* I. 243-251.). Csak Moldvában. Dallama a „Révész” dallamcsalád legtömörebb változata. *D-Sz:* Klézse (Moldva), Kallós Z., AD 7177/d. A toldalékos hatodik versszak variábilis, itt a dallamot *DPP-RB Csángó* I. 247.-ből, a szöveget ugyanott 250.-ből vettük.

127. Sem szöveg, sem dallam tekintetében nem kikristályosodott típus. Szövegei kurjantások, tánc-szók, vándor-sorpárok szabad összefűzéséből. A kétütemes dallammotívumok variálása talán hangszeres gyakorlatra vezethető vissza (lásd a változatokat!). Mintegy 20 moldvai adattal, vö. *MNT* IV: 155-159. *D:* Gajcsána (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), *DPP-RB Csángó* I. 30. Szövegét az ugyanitt 205. oldalon közlőtekből állítottuk össze (4. vsz. ered.: csókolgatlak másszor is). **A:** Moldva, Lt 13452 (egyszerűsítve). **B:** Moldva. **C:** Szolnok-Doboka, *MNT* IV: 159. **D:** Moldva, Lt 10558.

128. Egyik legszebb névnapköszöntőnknek (490. sz.) refrénes mellékalakja. Mindig e régi, irodalmi jellegű szöveghez kapcsolódva. Néhány adat Zalából; a szöveg egy rokondallammal (Bars, Hont), *MNz* VII. fejezet. **D:** Zalaszentgyörgy (Zala), Tóth M., *MNT* IV: 469. **Sz:** Hottó (Zala), Vikár B., *MNT* IV: 467.

129. Mondókaszerű, lényegében sorpáros vagy sorismétlő kisambitusú dallamokból álló, laza típus; főként Erdélyben. *D-Sz:* Bodos (Háromszék), Seemayer V., Lt 18116. **A:** Moldva, Lt 11290. **Vö.:** *Rezeda*, 71.

130. Ma gyermekdalként élő — de eredeti párosító funkcióját még érzékeltető — nagyobb típuskör („Kicsiny vagyok én”) altípusa. *D-Sz:* Törökkoppány (Somogy), Lajtha L., MH 2579/b. **A-B:** ugyaninnen, versszak-variánsok. **C:** Vas, *MNT* I: 821. **D:** Szatmár, Lt 700. (Ütempáros gyermekjáték-elemekkel folytatódik: Ezt szeretem... Ég a gyertya...; vö. a „Sötét az erdő” szöveg 4-6. vsz. elfogadás-elutasítás motívumaival!)

131. A fődallamot lényegében egyetlen adat képviseli, az iskolák révén lett újabban népszerű. 2-3 közeli rokonával együtt rendkívüli alak a „Kicsiny vagyok én” — „Molnárcsók” és egyes kanásztáncok stíluskörében. *D-Sz:* Kászonjakabfalva (Csík), Kodály Z., *MNT* IV: 20. A 2-3.vsz. szövegét népszerűsítő kiadványok más dallamból kapcsolták ide. **A:** Pest, *MNT* IV: 23.

132. Erdély kivételével az egész nyelvterületen elterjedt, népszerű típus (*MNT* IV: 123-152.). Variálódását **A-D** szemlélteti. *D-Sz:* Vésztő (Békés), Bartók B., *MNT* IV: 130. 2-4.vsz. Endrőd (Békés), *MNT* IV: 135. **A:** Gömör-Kishont, Lt 3141. **B:** Nógrád, *MNT* IV: 138. **C:** Békés, *MNT* IV: 125. **D:** Zemplén, *MNT* IV: 148.

133. Olykor párosító-szöveggel is énekelt, inkább lakodalmi funkciójú dallam (vö. **509.** sz. és *MNT* IIIA: 565-590.), kizárólag a nyitrai Zobor-vidékről. Összesen mintegy 30 adat, nagy és kis terccel egyaránt (lásd pl. *MNT* IIIA: 577.). *D-Sz:* Béd (Nyitra), Vikár L., AP 1671/f. A második szövegsorozat: Menyhe (Nyitra), *MNT* IV: 568. **A:** Nyitra, *MNT* IV: 565. Lemezen: *HF-II:* IV/B/c1 és g.

134. Csupán 4-5 adattal dokumentált, ritka típus (Sopron, Vas, Pest, Veszprém megye). *D-Sz:* Ceglédbercel (Pest), Kenesi I., Lt 685. **Vö.** *MNT* I: 1046. Szöveg 2. vsz.: Vas, Lt 686.

135. Igen elterjedt (60 adat) újabb kori, szekvenciás típus, többféle refrén megoldással (pl. szó-befejezés; moll utótag; „rizskása, hopp kása” refrén, vö. **C** változattal). *MNT* IV: 356-377. Múlt századi nótagyűjteményekben is. *D-Sz:* Doboz (Békés), Bartók B., *MNT* IV: 355. (3. vsz. ered. : fara; szócsere az első népszerűsítő kiadványok óta). II. sorozat: *MNT* IV: 366. III. sorozat: *MNT* IV: 368. **A:** Zala, *MTA* 185060/1. típ. **B:** Pest, *MNT* IV: 366. **C:** Gömör-Kishont, *MTA* 185060/4. típ.

136. Erdélyen kívül mindenfelé elterjedt (mintegy 60 adat), újabb stílusú párosító ének. **Vö.** *MNT* IV: 379-420. Az 5-5 kadenciás főalakon kívül 5-3 kadenciarenddel is (*MNT* IV: 406, stb.). *D-Sz:* Vésztő (Békés), Bartók B., *VPt* 482.

137. A „pszalmodizáló” stílusnak ritka giusto alakváltozata, csupán néhány moldvai adattal. *D:* Külsőrekecsin (Moldva), Kallós Z., Lt 5754. *Sz:* 1. vsz. ugyaninnen; 2-3. vsz. Moldva („Művelődés”, 1970. márc.); 4. vsz. = a főadat 1. vsz.-a.

138. A **292, 309** stb. sz. dallammal stílus-rokon típus, csupán 4 udvarhelyi adattal. *MNT IV:* 40-42. *D-Sz:* Firtosváralja (Udvarhely), Vikár B., *MNT IV:* 41.

139. Országszerte elterjedt periodizáló kvintváltó típus (20 adat); különböző (túlnyomórészt tánc-) szövegekkel. Sorisméltő formában is. *D-Sz:* Kibéd (Maros-Torda), *Seprődi J.*, Lt 5877. 3. vsz. *ered.* : mikor eszembe jutsz (a 3. hang negyed!). **A:** Bukovina, AP 3221/a. **B:** Fejér, Lt 5878. **C:** Csongrád, AP 6380/a. **D:** Bihar, *VPt* 271.

140. Mintegy 30 változat, főleg az Alföldről, vegyes szöveg-sorozattal. *D-Sz:* Vésztő (Békés), Bartók B., *MNT IV:* 421 (részletesebb lejegyzéssel). 2. vsz. 3-4. sor *ered.*: ígértük, rengettük. A 3. vsz. Bartóknál külön megadva, *ered.* más nevekkal. **A:** Pest, Lt 9502.

141. Jellegzetes moldvai típus (15 adat); dallamilag, szövegmotívumaiban és valószínűleg funkcionálisan is rokon az országos „Elesett a lúd” gyermekdallal (vö. **117-118.** sz.). *D-Sz:* Bogdánfalva (Moldva), Jagamas J., Lt 6184. Vö. *MNT IV:* 423-427. és jegyzetei.

142. Talán legelterjedtebb párosító énekünk, tonálisan és szerkezetileg szétágazó variánskörrel. (Ennek jelzésére adunk kivételesen hat változatot.) Fő változatcsoportjai: **a** kvintre emelkedő, majd kvintre ereszkedő kissor-pár; kisterces (60 adat); **b** ugyanez nagyterces előtaggal, kisterces utótaggal (15); ill. végig dúrban (20); **c** kvinten álló, majd onnan az alapra ereszkedő félsorok kisterccsel (20); **d** kvintre emelkedő, majd onnan alapra ereszkedő félsorok, kisterccsel (20); **e** kvintre és alapra záró félsorok, nagyterccsel (50); **f** néhány ritkább lehetőség (pl. **F** változat; összesen mintegy 50 adat). Szöveg tekintetében egységes. Erdély kivételével mindenütt elterjedt (de néhány bukovinai adat is!). *D-Sz:* Rábagyarmat (Vas), Vikár L., *MNT IV:* 508. 2-3. vsz.: Csempeszkopács (Vas), Vikár L., AP 1727/b. **A:** Zala, *MNT IV:* 491. **B:** Vas, *MNT IV:* 531. **C:** Esztergom, *MNT IV:* 541. **D:** Zala, *MNT IV:* 564. **E:** Nógrád, *MNT IV:* 552. **F:** Baranya, *MNT IV:* 560.

143. Az 1-2. sor motivikájában meglehetősen újdivatú, de végül is a dúr kanásznóták szerteágazó típus-családjára visszavezethető dallam. Szövegileg, zeneileg laza típus, mintegy 30 adat. *D-Sz:* Hottó (Zala), Vikár B., F 2263/c. A 11. ütem 2. vsz.-ban eredetileg bcc.

144. A Felvidéken ismert, valószínűleg szlovák eredetű, szerkezetileg és tonálisan erősen variálódó típus (dúr, moll, autentikus, plagális alakok), mintegy 30 adattal. Vö. *MNT IV:* 89-105. *D-Sz:* Perjés (Gömör), Kodály Z., F 145/a. A 6. és 8. ütem ritmusa *ered.* nyolcad + pontozott-negyed. 6. vsz.: Boldog (Heves), *Kerényi Gy.*, Lt 3381. **A:** Borsod, MF 11/a = *VPt* 480. **B:** Nógrád, Lt 3394. **C:** Esztergom, Lt 3397. **D:** Nógrád, *MNT IV:* 96.

145. Csak két-három Zobor-vidéki adattal képviselt típus, az új stílust előkészítő nagyobb dallamcsoportból. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., *MNT I:* 867.

146. Kevés adattal képviselt, alapjában pentachordikus, de részleteiben igen variábilis típus. Erdélyi alakját lásd *VPt* 189. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., Lt 18838. *Ered.*: fénypénzzel; vettem tyúkot.

147. Néhány népi adat (vö. Néprajzi Lexikon adatait!). *D-Sz:* *Pálóczi Horváth Á.* : (Bartha D. és Kiss J. kiadása), 249. sz.

148. A „bravúros szövegvisztaolvasóként” lakodalmi mulatságnál is használt „katekizmusi ének” már a XVII. századból dokumentálva. Mai népi adatai főként Dunántúlról. *MNT IIIA:* 492-517. *D-Sz:* Győr (Győr), Dobszay L.

149. A főalak és az **A-B** variáns a főként Felvidéken és Alföldön élő dallamalakot szemlélteti (18 adat), a **C** változat a Borsod-Szatmár vidéki altípust. Moldvai mellékalakok; XIX. századi feljegyzések. Vö. még *VPt* 476. Szöveg nagyjából egységes. *D-Sz:* Újszász (Pest), Bartók B., Lt 10706. Vö. *VPt* 481. **A:** Zemplén, Lajos Á. **B:** Szatmár, Lt 10699. **C:** Borsod, Lajos Á. (ritmus egyszerűsítve).

150. Mintegy 30 adattal képviselt, Erdély kivételével országos; dallamilag is, szövegileg is elég egységes. *D:* Mésztegyő (Somogy), Kövesdi T., AP 6418/d. *Sz:* 1. vsz.: Zala, Lt 5626. 2-3. vsz.: Zala, Lt 5628. 4-11. vsz.: Zala, Lt 6120. II. sorozat: Heves, Lt 6131. **A:** Zala, Lt 5626. **B:** Somogy, Lt 9803. **C:** Nyitra, MF 1247/a. **D:** Somogy, AP 6418/d.

151. Országos elterjedtségét (valószínűleg a XIX. századi népszerűsítés hatására) 18 adat igazolja. *D:* Gyergyószentmiklós (Csík), Kodály Z., F 58/d. Szövege valószínűleg Kodály Z. összeállítása (Gyermekkarok), több erdélyi és moldvai adat alapján. Morva párhuzama Bartók népdalgyjűjteményében (III.56.).

152. Főként Dunántúlon elterjedt kanásztánc-típus (mintegy 120 adat); bukovinai altípus. Tücsöklakodalom és táncnóta-szövegek. *D:* Felsőireg (Tolna), Bartók B., F 977/c. Szövegét a dunántúliakhoz lényegében hasonló, de kerekesebb bukovinai adatból vettük (Andrásfalva, Kiss L., Lt 18225; 3. vsz. I. sor *ered:* vót is ott; 3/3: cserebogár a szekundás; 4/1: három borjú levágott; 4/2: lerántott; 4/6: nagyot esett s...-re). **A:** Somogy, MTA 130550/1. típ. **B:** Tolna, MF 977 (egyszerűsítve). **C:** Tolna, MF 977/c. (vö. *VPt* 43. és Lt 18216.).

153. Erdély kivételével országos tánc típus (XIX. századi adatok is!); vegyes mulató szöveggel. *D-Sz:* Zsére (Nyitra), Ág T., Lt 8080. **A:** Esztergom, Lt 4227. **B:** Esztergom, Lt 4228. **C:** Bács-Bodrog, Lt 4221. **D:** Egressy B. „Párbaj” c. népszínművéből.

154. Nyolc, lényegében egységes, de refrénjükben változékony adat; országosnak látszó típus, mindig e szöveggel. *D:* Nagymegyer (Komárom), Bartók B., MTA 130100. típ. *Sz:* Kászonújfalu (Csík), Kodály Z., MF 120/d. (Itt a 4. ütem ismétlődik, akár félszavakkal is. 7. vsz. *ered:* mind lef...-á.)

155. Kevés adattal képviselt, régies moldvai típus. *D-Sz:* Bogdánfalva (Moldva), Balla P., Lt 10950. Az eredetinek — ott erősen tájnyelvi — 6-9. versszakával.

156. 8 dunántúli, felvidéki adat, többnyire tréfás szöveggel. *D-Sz:* Kisvisnyó (Gömör), Kodály Z., F 15e/c. II. sorozat: Nagyatád (Somogy), Seemayer V., Lt 2527; a fődallamra való ráéneklés kedvéért az „ej” szótagot betoldottuk.

157. A „Révész” dallamcsalád mellékalakja. Zalában különböző párosító, csúfoló szövegekkel; Nyitrában lakodalmasként (10 adat). Vö. az „Elment a két lány” dallamával; e szöveggel is éneklék! *D-Sz:* Resznek (Zala), Vikár B., F 632/b; a 3. és 5. ütem tizenhatod-párjai helyén eredetileg két nyolcad. **A:** Nyitra, *MNT* IIIA: 467. Lemezen: *HF II:* IV/B/f.

158. Elterjedt erdélyi típus (40 adat); egy rokon típusa az ország területén is él. XVIII-XIX. századi följegyzések is (tánczene). Szövege ponyvanyomtatványokon terjedt. *D:* Andrásfalva (Bukovina), Kodály Z., AP 6007/e. *Sz:* Andrásfalva (Bukovina), Kiss L., AP 6430/c, de refrén a fő változatból. **A:** Bukovina, AP 6430/c. **B:** Kolozs, MF 811 /a. **C:** Bukovina, AP 3337/f.

159. Igen variábilis (vö. **A**-változat), nyilván a XVIII-XIX. században országosan elterjedt dallam, többnyire kuruc vagy labanc csúfoló szöveggel. *D:* Garamszentgyörgy (Bars), Kodály Z., *VPt* 371. *Sz:* Thaly közlése alapján összeállítva ugyanott. **A:** Káldy Gy.: Kurucz dalok, 29. sz. A 6. vsz. ugyaninnen.

160. Általánosan ismert, újabb típus, itt Járdányi alapján közöljük (*Járdányi NdT II.36.*).

161. Egy-egy alapmotívumnál összefüggő, de erősen elágazó kis erdélyi típus (15 adat), melyet főleg szövege tart egybe. *D-Sz:* Csíkmenaság (Csík), Lt 2406. **A:** Moldva, *DPP-RB Csángó II.28.* **B:** Udvarhely, MF 430/d; ritmus egyszerűsítve. **C:** Bukovina, Lt 18737.

162. Mintegy 20 adattal képviselt típus, a „Paptánc” szövegen kívül mulató és kriptadikus szövegekkel. Bővülő utótaggal is, izoszillabikusan is előfordul. *D-Sz:* Magyargyerőmonostor (Kolozs), Bartók B., MF 815/a; *VPt* 263. A 3-4. vsz.: Kolon (Nyitra), Kodály Z., Lt 18888. **A:** Somogy, Lt 2627. **B:** Somogy MH 2697/b; eredetileg variált ismétléssel. **C:** Tolna, Lt 18886. **D:** Nyitra, Lt 18888.

163. Nyilván műdal-eredetű (XIX. századi feljegyzések, de korábbiak látszik!); egységes szövegű, Erdély kivételével országos. *D:* Kórógy (Szlavónia), Kiss L., MTA 161880. típ.; ritmusát az adatok többségének megfelelően módosítottuk. Szövege egyik adatban sem egészen ép, ezért az alapul szolgáló szöveget (Bogács — Borsod, Víg R., AP 1997/c) más adatokból egészítettük ki: 2/1: Galgahévíz; 2/3: Pusztaszabolcs; 2/4: Fót; 3/1: Turrice; 4/2: Pilismarót.

164. Csak Karádról; 3 adat és revival-adatok. A 3. és 6. ütemben a népszerűsítő kiadványok hanghibát terjesztettek el. *D-Sz:* Karád (Somogy), Seemayer V., F 30/B/b. 2.vsz.: Karád (Somogy), Víg R., AP 1513/f. II. sorozat a főalakról.

165. Valószínűleg német eredetű dallam, 20 adat; országos, szabó- vagy egyéb csúfoló verssel. *D-Sz:* Sümeg (Zala), Kodály Z.-né, MTA 100570. típ. **A:** *Bartalus* I. 142.

166. Táncnóta, 4 moldvai adattal. *D-Sz:* Bogdánfalva (Moldva), Veress S., MH 2464/a.

167. Nagyobb terjedelmű (négyezer tizenkettes), műdal-színezetű erdélyi típus önállósodott második fele; a kiskvintváltók mintájára formálódott, pentatonizálódott (50 adat). Vegyes szöveg. *D-Sz:* Gyergyóditró (Csík), Paulovics G., AP 1478/b. 6-7.vsz.: Klézse (Moldva), Lt 5721 (más dallammal kapcsolódott össze!). **A:** Csík, Lt 2752. **B:** Udvarhely Lt 1108. **C:** Csík, AP 4461/g. **D:** Csík, AP 1177/f.

168. Csúfoló szövegek esetleges motívumkapcsolatokkal; néhány adat Pozsony, Komárom megyéből. *Sz-D:* Szomjas Gy. amadékarcsai és várkony-bősi (Pozsony) két adatából, AP 1936/k és 2759/o.

169. A 520. sz. lakodalmassal rokon dallamtípus, néhány erdélyi (főleg bukovinai) adattal. *D-Sz:* Gajdár (Moldva), Jagamas J., *JJ Moldva*, 240. 2-3.vsz. és **A**-változat: Hadikfalva (Bukovina), Kodály Z., F 173/d; ritmus egyszerűsítve.

170. Csak 5 adattal képviselt táncnóta, Vas-Somogy megyéből. *D-Sz:* Nemespátró (Somogy), Seemayer V., MF 3218/a; eredetiben dunántúli semleges szeptim és terc. **A:** Vas, Lt 18875. **B:** Somogy, AP 4890/e.

171. Vegyes szövegű dúr-kvintváltó típus, 30 adattal (valószínűleg XVIII. századi műdal-hatás). Egyetlen barsi adaton kívül csak Erdélyből! *D:* Csíkszentmihály (Csík), Bartók B., MTA 181070. típ.; az első ütem az adatok többségének és Bartók nyárádrémetei adatának (Lt 10809) megfelelően módosítva. *Sz:* Gyergyóalfalu (Csík), Kodály Z., 150 *MNd:* 147.sz.

172. Németes dallam, sok XIX. századi írásos adattal; népzeneinkben azonban igen szerteágazó változatok bontakoztatott ki. A kiindulópontoz **A** változatunk áll közelebb, a főváltozat a leginkább átváriált erdélyi altípus. 40, továbbá a rokontípusokban nagy mennyiségű további adat, főként kriptadikus szöveggel. *D:* Zajzon (Brassó), Vikár B., F 537/a. *Sz:* Vésztfő (Békés), Bartók B., MF 773/c. **A:** Zala, Lt 18635.

173. Periodizáló erdélyi táncdallam; kevés adat. *D:* Gyergyóalfalu (Csík), Molnár A., MF 1505/a. *Sz:* ugyanonnan 2,5,6,1. versszakok. (2. vsz. *ered:* bihal.)

174. Országosan élő, valószínűleg XVIII-XIX. századi műdal-hatásra visszavezethető dúrkvintváltó típus; 20 adat; múlt századi feljegyzések. *D-Sz:* *Limbay* 191. **A:** Zemplén, Lt 11292; hegedűn; bevezetést elhagytuk.

175. Középkori diákos költészet közhelyeire visszamenő vénlány-rosszasszony-részegasszony csúfoló. Dallama egyházas-diákos recitáció-paródia, mely ugyanakkor 8-as pszalmodizáló típusainknak (vö. **421**, **371**. sz.) különleges, stilizált altípusa. Kizárólag Erdélyből, mintegy 25 adat. *D:* Andrásfalva (Bukovina) — Hidas (Baranya), Halmos I., Lt 12044; a 2. vsz. dallama szerint. *Sz:* Andrásfalva (Bukovina), Balla P., MF 2656/c. II. sorozat: Andrásfalva (Bukovina), Kodály Z., AP 6007/m. III. sorozat: 1-2. vsz. a főváltozatból, 3-5. vsz.: Andrásfalva (Bukovina), Kodály Z., AP 6007/n, 1,2,7. vsz.

176. Szerkezetileg is variábilis, dudanótából származó, mindig e középkori toposzra visszamenő szöveggel kombinált, az egész nyelvterületen ismert típuscsoport (50 adat). 5-5, 4-4, 7 (vagy 5,4)-1 kezdetű altípusok. *D:* Újszász (Pest), Bartók B., *VPt* 280. *Sz:* *Járdányi NdT* I. 89. összeállítás szerint. **A:** Arad, AP 5169/g. **B:** Csongrád, AP 8291/h. **C:** Kolozs, Olasz— Almási: Magyargyerőmonostori gyűjtés.

177. Egyszerű szerkezetű kvintváltó dallam, mintegy 25 erdélyi adattal, különféle mulató szövegekkel. *D-Sz:* Gyimesközéplek (Csík), Lajtha L., MH 1602/c. **A:** Udvarhely, *Almási I.*: Lövete. Lemezen: *HF-I*: III/B/4c.

178. Erdélyi dallam, mintegy 20 adattal dokumentált, vegyes szövegű típus. (Az itt közölt szöveg elég gyakori, de más dallamtípusokhoz is kapcsolódik; műfaja, értelme nem egészen világos.) *D-Sz:* Gyergyóditró (Csík), Kodály Z., F 238/b. 3-4.vsz.: Gyergyóditró (Csík), Kerényi Gy., Lt 19646. A ritmus is eszerint, a többi adatnak is megfelelően módosítva. **A:** Csík, Lt 2863.

179. Országos típus, variábilis 3-4. sorral. Különböző táncszók, mulató és kriptadikus szövegek. Mintegy 50 adat, XIX. századi feljegyzések is. *D:* Gyenesdiás (Zala), Péczely A., Lt 10437. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan; 2. vsz.: Nagymegyér (Komárom), Bartók B., Mf 803/a. 3. vsz. : *Limbay* 375. (a 3-4. versszakból összevonva). **A:** Somogy, Lt 2185. **B:** Somogy, Lt 10426. **C:** Baranya, AP 1496/b.

180. Variábilis moldvai típus; első sora szeptim- vagy oktávkadenciával, 3. sora ingadozó. Vegyes táncszövegekkel; mintegy 20 adat. *D:* Lészped (Moldva), Kallós Z., AP 7657/b. *Sz:* 1. versszak ugyanonnan, de kiegészítve Lt 9473 sz. lézpedi adatból (és a 3-4. sor fölcserélve!). 2-3. vsz.: Moldva, Lt 9473. 4. vsz.: Moldva, Lt 10192. 5. vsz.: Moldva Lt 10192 (3. sor *ered.*: ott hogy fájjon). **A:** Moldva, Lt 9473. **B:** Moldva, Lt 10192. **C:** Moldva, Lt 10006. **D:** Moldva, Lt 6295.

181. Dél-dunántúli, elég egységes táncdallam, különböző táncszövegekkel (50 adat). *D:* Gamás (Somogy), Gábor J., AP 3363/e. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan. 2. vsz.: Somogy, lásd *Rozmaring* 75.sz. 3. vsz. : Somogy, AP 3088/a. **A:** Somogy, *Rozmaring* 75.sz. **B:** Somogy, MH 2562/d. **C:** Somogy, Lt 10027. **D:** Somogy, Lt 10022.

182. Csupán három, egymástól is meglehetősen eltérő — valamint több még távolabbi — adat Dél-dunántúlról, vö. *MNT VI.* 389. környéke. *D:* Jolántapuszta (Somogy), Seemayer V., *MNT VI.* 389. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan. 2. vsz.: Baranya, *Berze-Nagy* I. 614.o. **A:** Kodály Z. kiigazításával népszerűsített dallamalak. **B:** Baranya, *MNT VI.* 390.

183. Csupán három erdélyi-moldvai adat. *D:* Jugani (Moldva), Lükő G., *MNT VI.* 389j. *Sz:* Csík, MTA 170560 típ.-ban. 2-4. vsz.: uo. Moldva alapján (3. vsz. 3.sor *ered.*: bongos ing).

184. Néhány adattal képviselt moldvai táncműfaj. *D:* Gajcsána (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), *DPP-RB Csángó* II. 34/a. *Sz:* *DPP-RB Csángó* II. 207. oldal, csekély igazítással (4. vsz. 2.sor *ered.*: kotyigán). 8-9. vsz. : ugyanitt a **34**.sz. dalhoz.

185. Közel 200, zeneileg-szövegileg nagyjából egységes adattal képviselt típus (elsősorban Felvidék, palóc terület; Dunántúlról is). *D:* Hollókő (Nógrád), Borsai I., AP 6626/c. (A variánshang a teljes típus dallamanyaga alapján.) *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan. 2. és 7. vsz.: Somogy, Lt 18294. 3. vsz.: Abaúj, Vargyas: Áj falu, 25. 4. vsz.: Gömör, Lt 8111. 5. vsz.: Gömör, AP 5142/g. 6. vsz.: Hont, Lt 4284. 8. vsz.: Borsod, Lt 4074. 9. vsz.: Nógrád, Lt 4083. **A:** Borsod, AP 4263/b. **B:** Zemplén, Lt 4086. **C:** Gömör, AP 5139/f. **D:** Abaúj, AP 3494/g. Lemezen *HF-IFMC: A/5.*

186. Észak-Dunántúlon, Kisalföldön elterjedt táncmű, 40 adattal; „dudanóta”, vegyes mulató és kriptadikus szövegekkel. *D:* Darnózseli (Moson), Volly I., Lt 10466. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan. 2. vsz.: Sopron, Lt 10471. 3. vsz.: Komárom, AP 4807/r. II. sorozat: Sopron, MH 2824/c (1. vsz. 4. sor ered.: megfázik). **A:** Moson, AP 4449/b. **B:** Sopron, Lt 10479. **C:** Moson, Lt 10474. **D:** Baranya, AP 1050/b; kivételes dél-dunántúli adat; fiatalok böjti-húsvéti játékaéhoz.

187. Tájegységek szerint kikristályosodott országos típus. Főalakja 41 1 kadenciarenddel, Erdélyben inkább 4 VII VII alak. Szövegileg lényegében egységes. Mintegy 150 adat. *D-Sz:* Imets „Repülj madár” 10. (Az utolsó sor dallamváltozata: Nádok—Kolozs, MH 4469/b.) 4. vsz.: Kolozs, AP 7428/a. **A:** Udvarhely, Lt 9991. **B:** Csík, Mf 1038/b. **C:** Udvarhely MH 4020/c (lejegyzés mindháromban egyszerűsítve). **D:** Csík, MH 1611/a.

188. Bukovinában elterjedt, itt-ott Erdélyben is föllelhető táncdal, 60 adattal. *D-Sz:* Istensegíts (Bukovina), Kodály Z., F 184/b; eredetileg diminuált lejegyzés. 3. vsz.: Bukovina, AP 6367/f. 4. vsz.: Bukovina, Lt 3521. 5-6. vsz.: Bukovina, AP 3093/d. **A:** Bukovina, AP 737/b. **B:** Bukovina, Lt 3521. **C:** Bukovina, AP 636/f, egyszerűsítve. **D:** Bukovina, AP 2560/b, hegedűn, lejegyzés egyszerűsítve.

189. Dunántúli táncmű. *D-Sz:* Gúta (Komárom), Molnárné Csizy J., Lt 17391. 2-3. vsz.: Komárom, M.Sz. 3794. **A:** Pozsony, AP 4793/c. **B:** Baranya, Lt 9819. **C:** Tolna, AP 3939/h. **D:** Hont, Lt 4560.

190. Az ország középső területén élő (17 adat), meglehetősen variábilis táncdallam. *D-Sz:* Gúta (Komárom), Molnárné Csizy J., Lt 7184. 2-3. vsz.: Pest, AP 6656/a. A változatot egy másik, de rokon típusból vettük: Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 34. Vö. 180. sz.

191. Országszerte elterjedt, valószínűleg a múlt században népszerűvé lett műdal, jelentős népzenei variánskörrel. 120 adat, egységes szöveg-anyag; kis- és nagyterces, továbbá a 2. vagy 3. sorban tercet váltó altípusokkal. *D:* Kemenesmihályfa (Vas), Kodály Z., Lt 10080 (ered. diminuált lejegyzés; a pontozást az alkalmazott szöveghez igazítottuk). *Sz:* 1. vsz.: Zala, Lt 10101. 2. vsz.: Tolna, Lt 10130. 3. vsz.: Tolna, Lt 17957. 4. vsz.: Borsod, Lt 10088. **A:** Somogy, Lt 10103. **B:** Bukovina, Lt 10690 (ered. alkalmazkodó pontozással).

192. Dudanóta-motívumokból szőtt laza típus; tánchoz, leányok tavaszi falujárásához, gyermekjátékokhoz éneklék (vö. 71. sz.). Kb. 40 adat. *D:* Ipolytölgyes (Hont), Vikár L., Lt 9326. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan. 2. vsz.: Borsod, Kiss Áron, 433. 3-4. vsz.: Heves, AP 1119/d (a 3. vsz. toldása eredetileg a 4. vsz. eleje!). 5. vsz.: Nógrád, MTA 182360. típusban (toldalék sorpár elhagyva).

193. Egyik legismertebb dudanótánk, valószínűleg középkori eredetű hangszeres motívumokból. Több altípus: 1-2. sor oktávrról; ugyanez kétsoros változatban; 1. sor középről indul, második oktávrról; ugyanez kétsoros változatban; végig alacsonyjárású, négysoros és kétsoros változatban. Közel 200 adat. *D:* Darnózseli (Moson), Volly I., MTA 182350/1. típusban. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan, 2. vsz.: Pozsony, 7935/c (eredetileg durvább). 3. vsz.: Pozsony, AP 4789/d. 4-5. vsz.: Borsod, Mf 221/c.

194. Országosan elterjedt lakodalmas táncnóta; lásd *MNT* IIIB. Nagy- és kisterces altípussal. Szövegileg egységes; 50 adat. *D:* Rafajnaújfalu (Bereg), Bartók B., *MNT* IIIB: 317. *Sz:* 1-2. vsz.: Zemplén, *MNT* IIIB: 319. 3-4. vsz. a főváltozatból. **A:** Somogy, MTA 182380/1. típusban. **B:** Tolna, Mf 983/c. Bartók lejegyzése szerint az asszonyok éneke közben a férfiak negyedértékben végig

az alap- és kvinthangot ismételtetik, „bunda, bunda” szöveggel, lásd *111 népi táncdal*, 78.sz. **C**: Zemplén, MTA 182380/2. típusban.

195. Legjelentősebb, közel 300 adattal képviselt dudanótánk, Dunántúlról, Felvidékről, Alföldről (Bukovinából egy altípus). Vegyes mulató szövegek. Számos altípus, melyről a közölt változatok adnak képet. **D**: Mátraverebély (Nógrád), Kodály Z., MTA 182120/2. típusban. **Sz**: I. vsz.: Borsod, Lajos Á. 2. vsz. a főadatból. 3. vsz.: Nógrád, M.Sz. 5453. 4. vsz.: Heves, MTA 182120/2. típusban, 3. vsz. eredetileg aprózással: hízzál kucukám. **A**: Nógrád, MTA 182120/2. típusban. **B**: Somogy, Lt 1343. **C**: Komárom, M.Sz. 3793. **D**: Heves, AP 4927/b,3. **E**: Tolna, AP 4975/1. **F**: Szatmár, MTA 182230. típusban. Lemezen: *HF-II*: III/A/2/b és II: III/A/5/b, továbbá *HF-IFMC*: A/10.

196. Kedvelt dunántúli pentaton kiskvintváltó táncdallam, szövegileg is, zeneileg is elég egységes (kb. 60 adat, főleg Somogy megyéből). **D**: Beleg (Somogy), Kodály Z., Lt 18489. **Sz**: I.vsz. ugyanonnan. 2. vsz.: Somogy, AP 4876/j. 3. vsz.: Zala, MTA 182410. típusban. **A**: Somogy, AP 2698/b, pontozásokkal.

197. Megismételt dudanóta-kezdősor + refrén szerkezetű táncdal, csak néhány somogyi adattal. **D-Sz**: Karád (Somogy), Kodály Z., F 31/a.

198. Erdély kivételével az egész nyelvterületről. A refrén ritmikai szerkezete szerint nyolc altípus. Szövegileg egységes. Mintegy 70 adat. **D-Sz**: Kákics (Baranya), Kiss G. Ormánység 417.1. (2. vsz. *ered.*: csoprosodgyá). 4. vsz.: Hont, *MNT* I: 958, táncleírással. **A**: Baranya, *Berze-Nagy* I. 419. **B**: Somogy, MTA 182260/6. típusban.

199. Egy izoszillabikus erdélyi táncdallam sajátos bukovinai mellékalakja. Az egész típusban kb. 40 adat, a mellékalakhoz 8. **D-Sz**: Andrásfalva (Bukovina) — Hertelendyfalva (Torontál), Kiss L., AP 6023/d. A refrén és a 2-3. versszak ugyanonnan, más énekessel, 4. vsz. a főadatból. Lejegyzés egyszerűsítve.

200. Magaskezdéssel Nyitra-vidéken, középkezdéssel Dunántúlon, Dél-Alföldön (és XIX. századi feljegyzésekben) előforduló dallam; egységes szöveggel; mintegy 20 adat. **D**: Kolon (Nyitra), Vikár L., AP 1687/h, az utolsó sorban magasan intonált kvarttal. **Sz**: Menyhe (Nyitra), Manga J., Mf 3305/d; 2. sor *ered.*: ne húzzon. **A**: Baranya, *MNT* III:65. **B**: Bars, Lt 8933.

201. Dél-dunántúli táncdallam, 40 adat, zeneileg-szövegileg meglehetősen egységes. **D**: Igal (Somogy), Ádám J., a 4. sor 2. hang a variánsok többségének megfelelően igazítva, lásd *Járdányi NdT* 117.sz. **Sz**: Nemespátró (Somogy), Seemayer V., Mf 3218/d, kéziratos pótversszakokkal; I. vsz. 2. sor *ered.*: ketten szeressünk. **A**: Somogy, MTA 182420. típusban. **B**: Somogy, ugyanott. **C**: lásd szöveg-adatnál; egyszerűsített, összevont lejegyzés. Lemezen: *HF-I*: I/B/8.

202. Országosan elterjedt táncdallam, meglehetősen egységes zenei és szövegi adatokkal (mintegy 100 adat, már a XVIII. század végén feljegyezve). **D**: Andrásfalva (Bukovina) — Hertelendyfalva (Torontál), Kiss L., Lt 18124. **Sz**: 1-2.vsz: Csíkmenaság (Csík), Lajtha L., MH 1314/a. 3.vsz: Gyimesközéplek (Csík), Vikár L., AP 4506/d. 4-5.vsz: Csíkrákos (Csík), Bartók B., Mf 1014/b. 6.vsz: a főalakból. **A**: Hont, VPt 252. **B**: Maros-Torda, AP 3290/g. **C**: Csík, AP 4504/i. **D**: Moldva, MTA 182190/0. típusban.

203. Több mint 200 adattal dokumentált dél-dunántúli leánykörtánc (karikázó) dallam. Gazdagon elágazó variánskörrel, egységes szöveggel (de kezdőversszaka gyakran az itt nem közölt „Víz alá, víz alá”). A főváltozat a leggyakoribb altípust szemlélteti (néhány lazább, átritvizált változattal együtt 72 adat), főbb altípusok még: magasra kanyarodó első sor, szeptim vagy oktáv kadenciával, 1, néha 4 vagy 5 főzárlattal (50 adat); mély kezdősorral emelkedő formává alakítva (lásd **C**; 40 adat); emelkedő forma szeptimig-oktávig haladó második sorral; ezen belül nagyterces szlavóniai változatok is (lásd **D**), továbbá nagyterces, gyermekdalszerűen átalakított

pentachord dallamok (összesen 60 adat). *D:* Buzsák (Somogy), Volly I., Lt 1197. *Sz:* 1. vsz: Öreglak (Somogy), Sárosi B., AP 4047/c — és még igen sok adatban. 2-4.vsz: Somogy, Lt 1189, 4. vsz. a többi adatból javítva. *A:* Somogy, Lt 1212. *B:* Somogy, AP 4138/o, ritmus egyszerűsítve. *C:* Tolna, MF 994/a. *D:* Verőce, AP 8665/g. Lemezen: *HF-II: I/A/2c*, továbbá *HF-IFMC: A/9*.

204. Pozsony és Komárom megyékben elterjedt dudanóta, vegyes mulató, főként kriptadikus szöveggel; olykor **203.** szövegeivel is. Főtipusa az 5 4 2 kadenciájú, kivételesen 5 5 2 és 5b 3 2 is előfordul. Az ismert „Hervadj rózsa” Bartók konstrukciója két dallamból. *D:* Sárosfa (Pozsony), Szomjas Gy., AP 6107/t; de 2. hangja a többi adat alapján g-ről c-re javítva. *Sz:* Komárom, Lt 948. 2.vsz: Pozsony, AP 2759/n. 3.vsz: Komárom, Lt 945. 4.vsz: Komárom, Lt 944. 5.vsz: Komárom, Lt 943. II. sorozat: Pozsony, AP 7934/c, a negyedik sor AP 4793/f-ből. III. sorozat: Komárom, Mf 986/b. *A:* Pozsony, AP 7935/f. *B:* Pozsony, AP 4793/f. *C:* Komárom, Lt 945. *D:* Komárom, Mf 796/b.

205. 10 dunántúli adattal képviselt, vegyes szövegű dudanóta, lakodalmas funkcióban is. *D:* Mezőőr (Győr), Kiss L., MTA IIIA: 903; a 2-3. vsz. szerint adjuk, utolsó két hangját a többi adatnak megfelelően két fél helyett negyedekre javítottuk. Szövege a főadatból, de 3.sor *ered:* sejt, ha haragszik, vigye el a házát. *Vö.* Hont, Lt 2537.

206. A Tiszántúlon (Hajdú, Szabolcs, Szatmár, Bihar) népszerű kvintváltó dallam; lassú csárdás. A zenekari felvételekkel együtt közel 100 adat. Szövegileg egységes. *D-Sz:* Dercen (Bereg), Pálóczy Horváth L., MH 4351/b. 4.vsz: Szatmár, Lt 6212. *A:* Hajdú, AP 6903/o. *B:* Hajdú, AP 6902/g. *C:* Szabolcs, AP 6309/g. *D:* Bereg, Lt 6213. Lemezen: *HF-I: I/B/I.* és *HF-II: III/B/5c.*

207. Mint a változatok is mutatják, dudanóta-motívumokból esetlegesen összeálló, változó kadenciarendű, laza északi (Hont, Nógrád, Komárom) típus, az ott szokásos dudanótaszövegekkel (20 adat). *D-Sz:* Egyházasgerge (Nógrád) F 76/Ab. 2. vsz: Komárom, MH 4248/a. 3. vsz: Nógrád, Lt 11021. 4. vsz: Nógrád, Lt 6175. *A:* Komárom, Lt 11005. *B:* Nógrád, Lt 6174. *VPt* 5. *C:* Nógrád, Lt 11021. *D:* Nógrád, AP 8308/m.

208. Erdély kivételével az egész nyelvterületen ismert táncdallam (60 adat), meglehetősen egységes szöveggel. Lehetséges, hogy nótaszerű 8 4 b6 altípus (lásd **C-D** változat) az eredeti (sok XIX. századi feljegyzés), s a tiszta kvintváltó altípus annak népi átalakítása. *D-Sz:* Jászberény (Jász-Nagykun-Szolnok), Bartók B., Mf 1008/a.; a 2.vsz. zárójeles bővítése csak a **B** változatban! II. szövegsorozat: Pozsony, Lt 5870; utolsó sor Pozsony, AP 2790/f-ből. *A:* Jász-Nagykun-Szolnok, AP 8713/b, rubato! *B:* Jász-Nagykun-Szolnok, AP 5067/b. *C:* Borsod, Lt 11031, kissé egyszerűsítve. *D:* Pest, Lt 5871.

209. Sirató-stílusú táncdalaink sajátos ritmusú kis alcsoportja; 5 adat Nyitra, Nógrád megyéből, de már a XVIII. században följegyezve. *D-Sz:* Tardoskedd (Nyitra), Lajtha L., F 57/Ba; egyszerűsített lejegyzés, a 3-4. sor ritmusa a többi adathoz igazítva, 2. vsz: Nógrád, AP 1146/e. 3-5.vsz. *Járdányi NdT* I.78. összeállítására szerint. II. szöveg: Nyitra, 1949/p. III. szöveg a XVIII. századi följegyzés szerint, lásd *MNT* V. 60. old. *A:* lásd III. szöveg. *B:* Nógrád, AP 1146/e.

210. Kevés adattal képviselt, főkadenciájában változékony (4, 5, b3!) erdélyi táncstílus, vegyes mulatózó szövegekkel. *D:* Bözöd (Udvarhely), Lajtha L., F 99/Bb. *Sz:* 1. és 4. vsz. a főadatból, 2-3. vsz: Csík, *VPt* 65. 5-6. vsz: Udvarhely, AP 1153/a, utolsó sor simítva. *A:* Csík, Lt 5491. *B:* Kolozs, Lt 5489.

211. A „Páva” dallamcsalád 12 adattal képviselt Szabolcs megyei ritmus-változata. *D:* Nyíraczád (Szabolcs), Kiss L., *MNT* VI. 370. *Sz:* 1-2. vsz: Szabolcs, *MNT* VI. 373. 3-4. vsz: Szabolcs, *MNT* VI. 374. *A:* Szabolcs, *MNT* VI. 375. *B:* Bihar, *MNT* VI. 372.

212. Országszerte ismert, de főleg Dunántúlon népszerű táncdallam. Zeneileg lényegében egységes. Fő szövege a „Hej Dunáról...feküdj mellém”, mellette táncszók, kriptadikus szövegek.

D: Karád (Somogy), Vikár L., AP 1008/a. Sz: 1. vsz: Karád (Somogy), Vikár L., AP 711/c. 2. vsz: Somogy, Lt 5527 és még sok adatban. 3-4. vsz: Zala, Lt 5541, de refrén egységesítve. 5. vsz: Somogy, AP 1004/k. 6. vsz: Bukovina, Lt 11150, két versszakból összevonva. **A**: Somogy, AP 1002/b. A **B-D** viszonylag ritkább mellékalakokat szemléltet. **B**: Somogy, AP 2819/a. **C**: Zala, Lt 5545; az aprókottás változat a 2. sorban. **D**: Somogy, AP 2697/c; a „Dunáról” refrénszó ismétlésével. A főváltozatban kis és nagytercet is jelöltünk, mert a variáncscsaládban ezek egymást váltva, olykor semlegesen intonálva fordulnak elő. Lemezen: *HF-II*: III/A/3d és *HF-IFMC*: A/3.

213. Főleg Dunántúlon ismert, a XIX. századi feljegyzésekben is bőven dokumentált táncnóta (20 adat). *D*: Hernyék (Zala), Horváth K., Lt 4132 és Lábatlan (Esztergom), Kodály Z., Lt 5495 változatokból, de a refrén az előbbiből. Sz: 1. vsz: Murakeresztúr (Zala), Seemayer V., Lt 4131. 2. vsz: *Limbay* 660; de refrén egységesítve. 3. vsz: Zala, Lt 4132. 4. vsz: Tolna 1372/c, két versszakból összeállítva. **A**: Bars, AP 6039/a.

214. Közel 200 adattal képviselt, országos tánc típus; főként Dunántúlon. Egységes szöveganyag; zeneileg egységes főtípus (a véletlenszerű variánshangokra példa **A-C** változatban), néhány szerkezetileg is messzebbre ágazó altípussal. *D*: Kákics (Baranya), Olsvai I., MTA 180340/1. típusban. Sz: 1-2.vsz. ugyanonnan. 3. vsz: Somogy. 4. vsz: Heves. 5-6. vsz: Esztergom, mind ugyanabban a típusban. (6. vsz-ban *ered*: cigánylegény). A refrén-szöveget versszakcsoportonként egységesítettük. **A**: Tolna, MTA 180340/1. típusban. **B**: Pest, AP 2846/f. **C**: Somogy, MTA 180340/1. típusban. Lemezen: *HF-II*: III/A/II/b.

215. 50 adattal képviselt erdélyi táncdallam (főként Csík, Moldva), meglehetősen egységes szöveganyaggal. Érdekes sorisméltős formaváltozatok. *D*: Ajnád (Csík), Lajtha L., MH 1601/a. Sz: 1.vsz. ugyanonnan. 2. vsz: Csík, AP 5260/h. 3-5. vsz: Moldva, AP 7175/a. 6-8. vsz: Moldva, F 127/Ab; *ered*. erősen tájnyelvi. **A**: Maros-Torda, AP 3120/a. **B**: Csík, Mf 1073/d. **C**: Moldva, Lt 5762. **D**: Udvarhely, MH 4023/a. Szövege a fenti 3-4. versszak egy strófaaként.

216. Csak 10, nagyrészt dunántúli adat, de múlt századi följegyzések is. *D-Sz*: Kiss Dénes kéziratából (XIX. sz. közepe); ritmusát a típus egésze szerint, a 2. és 4. sor 4. hangját Bartók Tolna megyei gyűjtése szerint igazítottuk. 2. vsz: Zala, Lt 5463. **A**: Zala, Lt 5463. **B**: Tolna, Mf 985/a. **C**: Nyitra, Lt 5486. **D**: Komárom, Lt 11102; kivételes szótagszám-változat.

217. A **216.** sz. szótagszám-változata. 40 adat, XIX. századi nóta-gyűjtemények is. *D*: Szalafő (Vas), Vikár L., Lt 5454. Sz: *Járdányi NdT* I. 68. összeállítása szerint, de a 2. sorban a típus többi adata szerint. **A**: Hajdu, AP 6899/c. **B**: Jász-Nagykun-Szolnok, Lt 5456. **C**: „Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből”: Friss magyar (XIX. sz. közepe); a második dallamrész hibás leírását javítottuk.

218. Bukovinai tánc típus, egységes variáns- és szöveganyaggal; 30 adat. *D-Sz*: Fogadjisten (Bukovina), Kodály Z., F 189/b= *VPt* 299.

219. Csak 10 adattal, szórványos megoszlással jelentkező típus. Vegyes szöveg, Bukovinában mindig az itt közölt. *D-Sz*: Józseffalva (Bukovina), Kodály Z., Mf 218/b.

220. Dél-Dunántúl egyik legnépszerűbb táncdallama. Vegyes mulató szövegekkel. Változat-lehetőségeit lásd *MNT* VI. 223-328. E típusnak pedagógiai célból pentatonizált változata a közismert „Volt nekem egy kecském”. *D*: Gyékényes (Somogy), Olsvai I., *MNT* VI. 261. Sz: 1. vsz: Baranya, *MNT* VI. 236. 2. vsz: Somogy, *MNT* VI. 228. 3. vsz: Zala, *MNT* VI. 224. 4. vsz: Somogy, *MNT* VI. 227. 5. vsz: Somogy, *MNT* VI. 281.; Kodály igazítása szerint. 6. vsz: Baranya, *MNT* VI. 283. 7. vsz: Baranya, *MNT* VI. 287. **A**: Zala, *MNT* VI. 224. **B**: Somogy, *MNT* VI. 257. **C**: Somogy, *MNT* VI. 267. **D**: Somogy, *MNT* VI. 331.

221. A „Virág Erzszi” stb. periodizáló régies pentachord dallamok moldvai típusa. Két alulról induló változat mellett a közismertre csak egy példa. *D-Sz*: Bogdánfalva (Moldva), Domokos Pál P.,

Lt 6643 = „*Rezeda*” 77. Az eredeti második versszakot a szokásos moldvai sorismétléssel két strófára bontottuk.

222. A gyermekdalként is ismert, elterjedt dallamot itt táncnóta-funkcióban idézzük. Vö. az I. fejezet **83.** sz. játékdalával. *D:* Csíkrákos (Csík), Sárosi B., Lt 6626. *Sz:* 1-4. vsz: Klézse (Moldva), Kallós Z., Lt 5777; a 4. vsz. eredetileg sorismétléssel két strófa. 5. vsz: a rokon szöveganyagú 130550/4. típusból. 6-7. vsz: Maros-Torda, AP 4284/a. 8-9. vsz: Maros-Torda, Mf 102/b. **A:** Maros-Torda, Mf 102/b.

223. Egyik legelterjedtebb táncdalunk, gyakran párosító funkcióban is. Az egész nyelvterületről gyűjtött mintegy 150 adat (főként Dunántúl, kevesebb Dunán-innen, kivételesen Erdélyben, XIX. századi feljegyzések) altípusokban tagolódik: a főalakon kívül 4 ütemnyi terjedelmű kisforma, továbbá 115 kadenciájú alak (vö. **B-C**), középfekvésű vagy magasba nyúló 3. sorral, sőt olykor 11V kadenciájú mély változat; érdekes, rövidülő zárósorú formák, vö. **225.** sz. dallal. *D:* Nova (Zala), Vajda J., MTA 130400/1, a típusban; 5. ütem második fele eredetileg: é c c; a típus egésze szerint igazítottuk. *Sz:* 1-2. vsz: Háromszék, MTA 130400/9. típusban. 3. vsz: Vas, F 2252/a, két vsz.-ből összevonva. 4. vsz: Zala, MNT I: 1004. II. sorozat: *Bartalus* IV. 78. vö. MNT IIIA: 437. **A:** Győr, MTA 130400/1, b típusban „dudaverbunk”. **B:** Zala, AP 4295/e. **C:** Vas, MTA 130400/6. típusban.

224. Többféle szótagszámban népszerű, kanásztáncszerű dallamötlet tízszótagos megvalósítása, országszerte ismert, talán XIX. századi népszerűsítés nyomán. Általában ivónóta-szöveggel. 50 adat; szerkezet-variálók (zárósor-rövidítő) mellékalakok is. *D-Sz:* Nagyszalonta (Bihar), Kodály Z., MTA 100200/1. típusban.

225. A **223.** dallamcsalád formaváltozata: részben az itt közölt, részben az amabban szokásos párosító-szövegekkel. Kb. 20 adat, mind Dunántúlról; a kanásztáncban szokásos szabad variálással (lásd **A!**). *D:* Nemeshetés (Zala), Sztareczky Z., MTA 130410. típusban. *Sz:* Kákics (Baranya) és Kemse (Baranya) adatokból; 2. vsz. 2. sor és 3. vsz. 1. sor kissé igazítva.

226. Gazdag variánskörrel rendelkező, kétsoros formában is élő, országosan kedvelt táncstípus, mintegy 200 adattal. Mulatószövegek, nonszensz-elemekkel, kriptádiákkal. *D:* Szentegyházásfalva (Udvarhely), Lajtha L, MH 4093/b. *Sz:* 1. és 3. vsz. ugyanonnan. 2. vsz: Bukovina, Lt 18134. 4. vsz: Csík, AP 4506/b. **A:** Baranya, Lt 8060. **B:** Somogy, MTA 130570/2. típusban. **C:** Moson, MTA 130580/1. típusban. **D:** Békés, *VPt* 41. Lemezen: *HF-II:* III/B/3/b.

227. Kis- és nagyterces megoldásban egyaránt gazdagan szétágazó kanásztáncsoportnak (vö. pl. **228.** dallal) mintegy 30 adattal képviselt egyik tipikus alakja nagy- és kisambitusú változatokkal. Tánc- és párosítószövegek, vö. *MNT* IV: 671-691. *D:* Egyházashetye (Vas), Kodály Z., *VPt* 377. *Sz:* Nagymegyér (Komárom), Bartók B., Mf 808/a. **A:** Zala, *MNT* IV: 675. **B:** Zala, *MNT* IV: 678. **C:** *Limbay* 742. **D:** Komárom, F 153/a.

228. A fent említett, szétágazó kanásznóta-családnak 40 adattal képviselt nagyambitusú típusa; országos. *D:* Áj (Abaúj-Torna), Vargyas L. Áj falu zenei anyaga 1. 35. *Sz:* Hódmezővásárhely, MTA 130340 típusban, de refrén az áji fő változattól. **A:** Bihar, *VPt* 42. **B:** Bukovina, MTA 130330. sz. rokon-típusban. **C:** Csík, *VPt* 292.

229. A dallam változatköréhez lásd *MNT* VI. 1-142. és 183-212. *D-Sz:* Teleki (Somogy), Olsvai I., *MNT* VI: 5. Szótagszám-változat a típus többi adatából. 2. vsz: Somogy, *MNT* VI: 6. 3. vsz: Somogy, *MNT* VI: 202; a többi adat szerint igazítva, *ered:* harmadbéli, jól tudtátok. **A:** Somogy, *MNT* VI: 6. **B:** Somogy, *MNT* VI: 6. **C:** Tolna, *MNT* VI: 137. Lemezen: *HF-IFMC:* A/2. *HF-I:* I/B/6. *HF-II:* I/B/2/b. Szótagszám-variánsa („Hol jártál az éjjel”): *HF-I:* I/B/9. és *HF-II:* III/A/3/a.

230. A **204.** sz. dallam szaporázott, hangszeres hatás alatt átalakult táncváltozata, kb. 50 adattal, Erdély kivételével az egész nyelvterületről; XVIII-XIX. századi feljegyzések. *D-Sz:* Lajtha L.

tunyogi (Szatmár) adatának népszerűsített változata, vö. *Járdányi NdT* I. 80. Vö. Nagykálló (Szatmár), Volly I. gyűjtéséből. Lemezen: *HF-I: III/A/3/c*.

231. A **209.** sz. dallam szaporázott, hangszeres hatás alatt átalakult táncváltozata, a **230.** sz. közeli rokona. 17 adat, Erdély kivételével az egész nyelvterületről. *D-Sz:* Nagykálló (Szatmár), Lajtha L., *VPt* 303.

232. Szekvenciázó motívumokból épült újkori táncdallam, 6, 7, 8 szótagos változatokban jelentkező, laza építésű típus, 40 adattal, köztük múlt századi lejegyzésekkel („Nem, nem, nem...”). *D:* Felsőíreg (Tolna), Bartók B., Lt 18337; utolsó előtti ütem ered: gisz, é, gisz, fisz; Bartók: Hegedűduók 2. szerint változtattuk. *Sz:* Bács-Bodrog, *MNT* II: 529; betlehemes betét, pásztortánc.

233. XIX. századi táncdallam (indulóként is használták), népi recepcióját kb. 40 adat igazolja az egész nyelvterületről. Lényegében egységes dallam, néha a kezdősort megismétlik. Szövege vegyes mulatók. *D:* Bartalus-kézirat II. 313. Vö. Kerényi: 88. Szöveg-összeállítás Kerényitől, 3. vsz. eleje igazítva.

234. *D:* Pátró (Somogy), Seemayer V., MTA 182390/1. típusban. *Sz:* Orosztony (Zala), Kiss L., AP 7785/a.

235. A kb. 30 adattal képviselt „Takácstánc” egyik altípusa, meglehetősen variábilis zenei anyag. *D-Sz:* Hács (Somogy), Halmos I., MTA 172720/1. típusban. **A:** ugyanott Sopron megyéből. A magyarázatban hivatkozott „Csípd meg bogár” lemezen: *HF-I: III/B/3*.

236. Több, mint 100 adattal képviselt, igen népszerű típus, egységes szöveg és meglehetősen egységes dallamanyaggal. *D:* Nagybátony (Heves), Borsai I., AP 5993/c. *Sz:* Zala, AP 7664/a. 4. vsz: Bihar, F 451/c. **A:** Fejér, Lt 12427. **B:** Bereg, Mf 1641/a.

237. Kedvelt, az újstílushoz közelálló táncdal. *D-Sz:* Gyöngyöspata (Heves), Sárosi B., MTA 111430/1/a típusban. Vö. 111 népi táncdal, 49. sz.

238. Dunántúli ivó- és táncnóta („dús”), mintegy 60 adattal, mulató, általában kriptadikus szöveggel. *D:* Bakonybél (Veszprém), Kodály Z., MTA 120250/1,b típusban. *Sz:* Alsószecse (Bars), Kodály Z., F 122/d. **A:** Bars, F 122/d. **B:** Somogy, AP 2700/c. A népszerűsített dallamalak (*VPt* 169) Kodály barsi és két Veszprém megyei gyűjtéséből összedolgozva.

239. Zeneileg, szövegileg igen egységes dunántúli típus, mintegy 60 adattal, mulató, sokszor kriptadikus versekkel. *D-Sz:* Óriszentpéter (Vas), Vikár B., F 1194/b; ritmus egyszerűsítve; vö. *VPt* 34. 3. vsz: Baranya, AP 1490/i. 4. vsz: Tolna, Lt 6005. 5. vsz: Zala, Lt 5984. **A:** Baranya, Lt 6002. **B:** Tolna, Lt 6005. **C:** Zala, Lt 5975.

240. Több, mint 100 adattal képviselt, az egész nyelvterületen ismert, de elsősorban Dunántúlon kedvelt típus; az első sor ismétlése tetszőleges; altípusok a 3. sor többféle variációja szerint. *D:* Kiskomárom (Zala), Kodály Z., Lt 17845. *Sz:* 1. vsz: ugyanonnan, 2-3. vsz: Baranya, AP 1040/b, de refrén az 1. vsz. szerint. **A:** Somogy, MTA 120240/2. típusban.

241. A dunántúli, főként lakodalmasban fennmaradt „dús”-ok egyik típusa, néhány somogyi és zalai adattal. Vö. *MNT* IIIB: 76-78. *D-Sz:* Balatonöszöd (Somogy), Mathia K., Lt 17890. A szöveghez a főadaton kívül még: Berzence (Somogy), Seemayer V., *MNT* IIIB: 77. 2. vsz: Somogy, *MNT* IIIB: 77. 3. vsz: Zala, Lt 18181, *ered:* Ej, még a Tiszán túl is...

242. Az előbbi dallamhoz közelálló dunántúli „dús”, 3-3 és 1-1 kezdősorváltozattal. A 3. sor mélyebb járású vagy magasabb indítású alakja szerint altípusok. *D-Sz:* Igal (Somogy), Ádám J.,

Lt 2462. 2. vsz: Somogy, Lt 20070. 3. vsz. a főadatból. **A:** Somogy, Lt 2480. **B:** Somogy, Lt 2474. **C:** Somogy, Lt 2469, vö. *MNT* IIIB: 79. **D:** Somogy, Lt 20070, egyszerűsített lejegyzés.

243. Dunántúli ivónóta, mintegy 26 adat; az 1-1 kezdősorok túlsúlyban a 3-3 kadenciájúakkal szemben. *D-Sz:* Csokonyavisonta (Somogy), Kiss L., *MNT* IIIB: 84; vö. az ugyanott lévő változataival! A 2. vsz. 2. sor szövegjavításához: Csányoszló (Baranya), Olsvai I., AP 1493/g. **A:** Somogy, *MNT* IIIB: 85. **B:** Somogy, Lt 10198. **C:** Tolna, Lt 18694; *VPt* 269.

244. Az egész nyelvterületről, továbbá XIX. századi gyűjteményekből, közel 100 adat. A 2. sor után oktávugrással és onnan végig transzponálva 1,1,4 kadenciás mellékalak is, 40 adattal. *D:* Hegymeg (Borsod), Seemayer V., 2497. *Sz:* 1-2. vsz: Komáromváros (Zala), Kodály Z., Lt 2520; *ered:* vasárnap köll mulatni. 3. vsz: Zala Lt 2518; *ered:* hogy minden szolgálégény. II. sorozat a főváltozatból; *ered.* 1/4: elmulathassunk; 2/2: mink. **A:** Gömör, *VPt* 344.

245. Mintegy 30 adat, főként Északról; néhány autentikus végződésű változat is. *D-Sz:* Mohi (Bars), Kodály Z., f 126/a; *VPt* 485. Szövege már az első népszerűsítő kiadások óta kiigazítva Kodály Z. garamszentgyörgyi (Bars) gyűjtése alapján.

246. Néhány Nyitra-vidéki gyűjtéssel és több múlt századi följegyzéssel dokumentált dallam. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., Lt 19306. *MNT* IIIB: 63, lakodalmi. 3. vsz: *Limbay* 1103. II. sorozat: Kiss D. kézirat (1844): 24. **A:** *Limbay* 1103.

247. Közepes nagyságú dunántúli típus, közelálló típusok közép és mélykezddéssel is. *D-Sz:* Valkonya (Zala), Seemayer V., Lt 1268, ritmus a típus egésze szerint igazítva. **A:** Baranya, Lt 1279. **B:** Rothkrepf gyűjt. I. 5.

248. Dúr ereszkedő dallam 10 erdélyi adattal, s egy korai Kodály-gyűjtés Esztergom megyéből. Az erdélyi adatokhoz lakodalmi szöveg (Bár pártám), vagy az „Egy nagyorrú bóha”. *D-Sz:* Pilismarót (Esztergom), Kodály Z., Lt 1130. A 2. vsz. 4. sorában a rím kedvéért szórendcserét tettünk. **A:** Csík, Lt 1033.

249. A XIX. században népszerűsített, nemzetközileg is ismert, országosan elterjedt ivónóta, mintegy 30 adattal; vö. *MNT* IIIB: 104-107 (lásd a jegyzetet is!). *D:* Hadikfalva (Bukovina), Kiss L., 3097/g. *Sz:* 1-3. vsz: *Bartalus* I. 239. 4-5. és 8. vsz: Kolozs, Lt 12575. 6. vsz: a főadatból. 7. és 9. vsz: Sopron, AP 4224/h.

250. Európai eredetű (francia párhuzamok!) diákos dal, ivónóta funkcióban. Igen szétágazó a szerkezeti variálódás szempontjából is, pl. első sor ismétlésével és bővítésével, a belső rész magas ill. mély járásával, a kezdőmotívum többféle alakjával, dúr-moll változatokkal kialakult altípusok. Lásd mindehhez *MNT* IIIB: 32-60., a jegyzetbeli adatokkal! *D-Sz:* Osztopán (Somogy), Mathia K., *MNT* IIIB: 56. **A:** Somogy, Lt 29. **B:** Zala, Lt 12562.

251. Csak tíz adattal képviselt, szövegileg elég egységes, de zeneileg igen elágazó típus (dúr, moll változatok, de a különös strófaszerkezet mindig így!). Múlt századi lejegyzések, 1832-es latin nyelvű is. *D-Sz:* Kiskanizsa (Zala), Mathia K., Lt 22. *MNT* IIIB: 42. 7. vsz: Bartók felsőiregi gyűjtéséből, 8. vsz: *Bartalus* III. 156. **A:** Bars, f 128/c. **B:** Bihar, Lt 18861 (a népszerűsített nagyszalontai adat szövege a fönt jelzett Bars megyeiből volt átvéve!). **C:** Gömör, MTA 16213/1. típusban.

252. Általánosan ismert, a múlt századi gyűjteményekbe is fölvett népies ivónóta, 25 adattal, a két közölt szöveg valamelyikével. *D-Sz:* Hódmezővásárhely (Csongrád), Péczely A., MTA 111060. típusban. (A „mégis mikor” résznél kezd el inni, a „hopp”-nál elrántják, mint a gyűjtő feljegyzi.) A változat és szövege: *Sziny*, 147.

253. Késeinek látszó kanásznóta-származék; közel 100 adat, Erdély kivételével az egész nyelvterületről; a XIX. századból is. „Édes kedves feleségem” tréfás balladaszöveggel is. *D:*

Kapuvár (Sopron), Paulovics G., AP 6770/b. Sz: Alsóőr (Vas), Kertész Gy., AP 1775/d; ered: várjuk, emlegetjük. 2. vsz: Uny (Esztergom), Kodály Z. gyűjtése.

254. Csak néhány adattal ismert újabb kori dallam, esetleges ivónóta-szövegekkel. *D-Sz:* Hódmezővásárhely (Csongrád), Kodály Z., MTA 184800. típusban.

255. Múlt századi daloskönyvekben szereplő, s néhány, szórványos (Komárom, Esztergom, Nyitra, Szatmár, Csík megye!) népi dallammal szereplő ivónóta. *D:* Császár (Komárom), Kodály Z., Lt 18742, Sz: 1. vsz. ugyanonnan, 2-3. vsz: Gyergyócsomafalva (Csík), Molnár A., MF 1526/ b. II. sorozat: Földes—Demeter: Emlék 1876. 114. sz. **A:** ugyanonnan.

256. Szerkezetileg is variálódó mulatódal, mintegy 15 adat, szórványosan az egész nyelvterületről; szövegileg nagyjából egységes. *D-Sz:* Ipolytölgyes (Pest), Vikár B., Lt 6245, a versszak második fele Mosonszentmiklós (Moson), Gábor J., AP 2711/g adatból igazítva, 2. versszak a toldással együtt: Bágyog (Sopron), Kiss L., Lt 12552.

257. *D-Sz:* Mohács (Baranya), Sárosi B., AP 2928/b; a dallam második feléhez: Nádasladány (Fejér), Kiss L., AP 3756/f.

258. 10 adat múlt századi gyűjteményekből és szórványos népzenei feljegyzésekből. *D-Sz:* Kiss Lajos kézirata 1864-79. I. 142. MTA 121090. típusban. A dallamváltozat Sárosd (Fejér), Paksa K., AP 8041/c és még több adat alapján.

259. Országszerte elterjedt népies műdal, sok XIX. századi feljegyzés is; 100 adat. Altípusok: 1 b3 4 (ez a többség) és 1 5 4 alak. *D:* Csapi (Zala), Kodály Z., Lt 336. Sz: 1-2. vsz. ugyanonnan. 3. vsz: Fejér, Lt 342. 4. vsz: Komárom, AP 3902/g. 5-6. vsz: Bihar, Lt 3273; ered: mikor a jegyző; széjjel szaladt már a nyája: szótagszámváltozatok. 7. vsz: Pest, Lt 346; ered: bankó. **A:** Somogy, Lt 326.

260. Kedvelt dunántúli tánctípus, nagyjából egységes szöveganyaggal; lásd *MNT VI:* 349-368. *D-Sz:* Baracs (Fejér), Bartók B., *MNT VI:* 349. **A:** Somogy, *MNT VI:* 350. **B:** Tolna, *MNT VI:* 360.

261. Tiszta kvintváltó típus, 13 adat, Erdély kivételével az egész nyelvterületről. A hozzá kapcsolódó szövegeket lásd *Járdányi NdT I. 7. D:* Felsőireg (Tolna), Bartók B., Lt 6236. Sz: *Bartalus II.* 135. **A:** Esztergom, Lt 6239.

262. Mintegy 170 dallammal képviselt, igen elterjedt dallamtípus; főszövege az itt közölt. Altípusok az első sor b10, 9, 7, 8 kadenciája szerint. *D-Sz:* Alsógagy (Abaúj-Torna), Domokos M., Szendrei J., AP 7883/f. **A:** Zemplén, AP 834/e. **B:** Esztergom, AP 8606/i. **C:** Háromszék, AP 2121/a.

263. A dallamot vö. a „Mikor juhászlegény voltam” típusal. 35 adata szerint az 1 főkadenciájú tekinthető alaptípusnak. *D:* Dávod (Bács-Bodrog), Kiss L., AP 3985/f. Sz: 1-3. vsz. ugyanonnan, 4-5. vsz: Baranya, Berze Nagy I. 106. **A:** Bács-Bodrog, AP 3994/c. **B:** Baranya, Berze Nagy I. 77. **C:** ugyanonnan. **D:** Tolna, AP 903/b.

264. 26 adata szerint egységes, Erdély kivételével az egész nyelvterületről. *D:* Menyhe (Nyitra), Kodály Z., Mf 1229/a. Sz: 1. vsz. ugyanonnan, 2-3. vsz. Baranya, MH 2432/c. **A:** Somogy, lásd MTA 110130. típusban. **B:** Tolna, ugyanonnan, **C:** Nyitra, AP 1671/e.

265. XVII-XVIII. századi „porcióének”, félnépi, jobbágyi panaszdalok származéka (vö. Ortutay Gy.: Magyar Népdalok II. 617. és jegyzete). Csak 3 népi adat (Gömör, Somogy). *D-Sz:* Alsófalva (Gömör), Kodály Z., f 161/b. 2. vsz: Ortutay id. m.

266. Igen népszerű, zeneileg egységes országos típus; csupán néhány mellékalak az 1-2. sor motívuma és a 2. sor kadencia-variánsai szerint. Közel 200 adat, múlt századi feljegyzések is.

Többnyire újkori szöveg-típusok, újabb balladák. *D-Sz*: Istenmezeje (Heves), Dobszay L., AP 6264/a; dallamvariáns: Borsod, Lt 2719. *Sz*: 1-2. vsz. a főadatból, 3. vsz: Heves, Lt 2829; *ered*: 3. sor: szeretőm a... 4. vsz: Bukovina, AP 576/a; ut. sor *ered*: Nagy Magyarországért. II. sorozat: Borsod, Lt 2719. **A**: Vas, MF 1199/b; *ered*. nyolcadokkal, lejegyzés egyszerűsítve. **B**: Somogy, Mf 43/c, eredetileg nyolcadokban. **C**: Bars, Lt 2681, nyolcadokkal. **D**: Bukovina, AP 576/a.

267. Erdély kivételével az egész nyelvterületen ismert, 100 adat fényében egységes típusnak mutatkozik. A legismertebb szövegen kívül betyárballadák is. Közeli giusto rokona: „Nem kapálok, nem kaszálok...” *D-Sz*: Tiszacsege (Hajdú), Balla P., *VPt* 186. 3-6. vsz: Hortobágy (Hajdú), Mathia K., lásd MTA 182970. típusban. **A**: Gömör, AP 5899/i. **B**: Heves, AP 5344/f. Hanglemez: *HF-IFMC*: B/21. *HF-II*: III/A/2/a.

268. Újabb, nyilván népies műdalból eredő, vegyes szöveganyagú kis típus (10 adat). *D-Sz*: Kapuvár (Sopron), Paulovics G., AP 6762/k; *ered*: boroskanna.

269. 70 adattal képviselt, egységes újkori daltípus, vegyes szöveganyaggal, újabb ponyvahistóriák is. *D*: Tereske (Nógrád), Bartók B., MTA 110960/a típusban. *Sz*: Karád (Somogy), Kodály Z., lásd ugyanott; *ered*: Nevijorknál kikötik a gőzhajót.

270. A fejezet néhány hátralévő dala általánosan elterjedt újstílusú dallam, többnyire vegyes szöveganyaggal. *D-Sz*: *HF-I*: II/B/4/b hanglemezejről (Fedémes — Heves; Paulovics G.).

271. *HF-II*: III/B/5 hanglemezejről: Szentés (Csanád), Sárosi B. **A**: Hont, *VPt* 390. **B**: *Járdányi NdT* II. 48.

272. *HF-I*: II/B/2/b hanglemezejről: Fedémes (Heves), Paulovics G. **A**: *Járdányi NdT* II. 6.

273. *Járdányi NdT* II. 70.

274. Kiterjedt, sokféle altípusban élő, 4×6 (= 2×12) és 4×12 szótagszámmal énekelt, típussá még alig jegecesedő erdélyi dallamkör egy tagja. *D-Sz*: Gyergyóalfalu (Csík), Kodály Z., MF 1266/b, *VPt* 175. Ritmusát a típus egésze szerinti lejegyzésben adjuk; *ered*. a lejegyzés gazdagabb és megmerevült rubatót tükröz.

275. Ugyanezen dallamkörnek 4x 12-es, bővebben kifejtett alakja; balladaszövegekkel, keservesekkel, koldusnóta-szövegekkel Erdélyből. *D-Sz*: Vista (Kolozs), Kallós Z., Kallós: Balladák könyve, 3. Kőműves Kelemen ballada, más dallammal, hanglemezen: *HF-II*: II/A/3.

276. A **274-275.** altípusa, magasra ívelt második sorral. *D-Sz*: Lécped (Moldva), Kallós Z., *HF-I*: I/A/I. hanglemezen, vö. Kallós: Balladák Könyve 119-120. **A**: Kolozs, MSz 6154. **B**: Csík, *JJ Romániai*: 111. **C**: Csík, AP 7576/i.

277. *D*: Rugonfalva (Udvarhely), Vikár B., MF 247/a. *Sz*: 1. vsz. Gyergyófalva (Csík), Kodály Z., MF 1263/a; itt más, keserves versszakokkal folytatódik; más adatok igazolják a balladához tartozását. 2-9. vsz: Csíkrákos (Csík), Bartók B., MTA 120050/1/c. típusban. **A**: Csík, lásd Kodály Z.: Magyar Népzene. **B**: Udvarhely, Lt 12048.

278. Az említett dallamkörnek ritkább változata. *D-Sz*: Puszta (Moldva), *JJ Moldva*: 7. Néhány helyen csekély igazítással adjuk szövegét, vö. a nyomtatott adattal.

279. Ritka dallam. *D-Sz*: Cered (Nógrád), Szabó A.-né, Lt 3463. *Ered*: elvitték a törökök, mikor Bécsset bírták.

280. 40 adattal képviselt klasszikus moldvai típus, régi balladák és keservesek szövegével. *D-Sz*: Lécped (Moldva), Kallós Z., Balladák Könyve 13. II. szöveg: Moldva, AP 7673/h. **A**: Moldva, *DPP Moldva*: 12., kissé egyszerűsítve. Lemezen *HF-IFMC*: A/6 és *HF-II*: I/A/4.

281. Erdélyi dallamtípus. A „Páva”-dallamcsalád tágabb környezetében mutatja be *MNT VI: 455-514*. Balladák, keservesek. *D-Sz: Kászonalitíz (Csík), Kodály Z., MNT VI: 502*, lejegyzéséhez, szövegéhez lásd *VPt 13*. **A:** Csík, *MNT VI: 498*. **B:** Háromszék, *MNT VI: 491*. **C:** Bukovina, *MNT VI: 514/b* jegyzet.

282. Erdélyi dallamtípus; három árva, Molnár Anna, néhány más ballada és keserves szöveggel; mintegy 30 adat. A **B** változat csak Moldvából (5 adat). *D-Sz: Klézse (Moldva)—Egyházaskozár (Baranya), Domokos Pál P., DPP-RB Csángó: II. 50*, a közölt vázlat szerint; díszített alakja ugyanott. 5. vsz. utolsó sor *ered.*: apátoknak, anyátnak. **A:** Udvarhely, *Mf 460/d*, kissé egyszerűsítve. **B:** Moldva, *Lt 11924*. Lemezen *HF-II: I/B/4*, vö. *HF-I: I/A/4*.

283. Moldvai ballada-dallam, 20 adattal, néhány keserves-szöveg; az 1-2. és 3-4. sor összekapcsolt megismétlésével kétszeresre bővült formában is. *D: Lécped (Moldva), Kallós Z., Lt 1840*, egyszerűsített lejegyzés. *Sz: 1-3. vsz: Kallós Z. Balladák Könyve: 113*, ugyanezen dallammal. További versszakok: Moldva, *Lt 1834*.

284. 20 moldvai adat; a negyed-lépésű ritmusváltozat (**B**) kivételes. Főleg balladaszövegek. *D: Lécped (Moldva), Kallós Z., AP 7318/c*. A szöveg a következő moldvai adatok alapján kissé igazítva: *AP 6165/d, Kallós Z. Balladák Könyve: 91, Lt 1403, AP 7669/e*. **A:** Moldva, *Lt 1419*. **B:** Moldva, *Lt 1403*. **C:** Moldva, *JJMoldva: 126*, egyszerűsítve.

285. Országos típus, 60 adattal. 1 ill. 4 főkadenciás, továbbá dúr jellegű mellékalakok is. Leggyakoribb szövege: Angoli Borbála ballada. *D-Sz: Törökkoppány (Somogy), Lajtha L., VPt 494* (de ritmusának a bolgár népzene jellemző ritmusaival való távoli rokonsága ellenére sem nevezhető bolgár eredetű dallamnak). Lemezen *HF-IFMC: B/18* és *HF-I: II/A/2*. **A:** Esztergom, *Lt 18649*. **B:** Békés, *Lt 3272*. **C:** Bukovina, *AP 637/a*.

286. Országosan elterjedt pásztornóta-típus („Szürke szamár” — vö. a változatokkal, továbbá *HF-I: III/A/2/a* hanglemmel) dél-alföldi mellékalakja; 11 adat. *D: Doboz (Békés), Bartók B., MF 936/a*. *Sz: Vésztő (Békés), Bartók B., Lt 9065*; a 2., 5. és 9. vsz. után egy-egy strófát kihagytunk. **A:** Heves, *Lt 8797*. **B:** Pest, *AP 5397/c*. A Fehér László ballada szövege, más dallammal, hanglemezen: *HF-II: I/B/I*.

287. A sirató-stílus hatása alatt létrejött, kivételes (egy adattal gyűjtött) ballada-dallam. *D-Sz: Rugonfalva (Udvarhely), Vikár B., MF 346/c.*, vö. *VPt 334*.

288. A „Révész”-dallamcsalád mellékága; halottas szöveggel szórványosan az egész országból; balladaszöveggel, helyi variánssal Moldvából. *D-Sz: Klézse (Moldva), Kallós Z., Balladák Könyve: 108*.

289. Mindössze 5 moldvai adat, sorismétlés nélküli rövidebb és a fenti hosszabb formában. *D-Sz: Lécped (Moldva), Kallós Z., Balladák Könyve: 109*. Szövege énekelhető a rövidebb, **A** változat dallamával is: *Moldva, Lt 5687*.

290. 12 moldvai és Alsó-Fehér megyei adat; balladák, párosítók. *D: Diószén (Moldva), Domokos Pál P., DPP-RB Csángó II. 4*. (fríg befejezés a versszak-változatok többségében). Már a XVIII. században följegyzett balladaszöveg itt a főadatból, de egyes erősen tájnyelvi formák kissé igazítva; 5. vsz. *ered.*: selyem fatát vevék. **A:** Alsó-Fehér, *Ap 2889/c*. **B:** Moldva, *MH 2463/c*.

291. A „Virág Erzszi”, „Hidló végén” stb. pentachord párosító és táncdallamok mellékalakja; tánc eredetű gyermekjátékként (Kerek a káposzta) 15 dunántúli és Pest megyei adat, víg-balladaként néhány moldvai. *D-Sz: Klézse (Moldva)-Egyházaskozár(Baranya), Domokos Pál P., DPP-RB Csángó II. 25*. **A:** Kájoni kódex (XVII. század): Apor Lázár tánca.

292. Ritka bukovinai dallam. *D-Sz: Józseffalva (Bukovina), Paulovics G., AP 6789/b*. 7. vsz. *ered.*: kurvácska a leány.

293. A „Rákóczi”-dallamcsalád híres Nyitra-vidéki példája, dallamrokonai Dunántúlról, Dél-Alföldről. *D-Sz:* Lédec (Bars), Kodály Z.?, *VPt* 374 (de az eredeti lejegyzésben nincs triola jelölve, a befejezésben nincs augmentáció, s a 6. ütem első hangja: é. *Sz:* lásd *Járdányi NdT* I. 142. (Kodálynak több adat fölhasználásával létrehozott kiegészítése nyomán). **A:** Bars, F 195/a. **B:** Bács-Bodrog, Lt 17720.

294. A „Révész” — dallamcsalád legklasszikusabb alakja, lakodalmi szövegekkel vagy a szintén lakodalomba beillesztett Révész-szöveggel. 12 Nyitra-vidéki adat, továbbá számos formaváltozat. *Vö. MNT* IIIA: 259-274. *D-Sz:* Kolon (Nyitra), Vikár L., AP 1685/f. A 2. vsz. *ered:* neked adom neked szép gyöngy koszorúmat, szép gyöngykoszorúmat... Lemezen *HF-II: IV/B/4/* e.

295. Országosan elterjedt szöveg, 60 adata gazdag, szétágazó (néhol valószínűleg zeneileg nem is idetartozó) változatkört mutat. *D-Sz:* Kászonimpér (Csík), lej. Bartók B., Gr 44/A. *VPt* 315. Szövegét a típus más adataiból kiegészítettük; 2. vsz, *vö. VPt* 314. **A:** Csík, MTA 182320/1. típusban. **B:** Csík, *VPt* 314. **C:** Nyitra, AP 3467/a. **D:** Csík, MTA 182320/3. típusban.

296. Ma is népszerű dallam (főként a palóc-vidéken és az Alföldön); 200 adat, többségében a „Hajnallik”, továbbá néhány lírai szöveggel. Altípusok a kezdősor szerint: d-c-b-á; d-c-h-á; d-c-d-á és d-c-é-d kezdőmotívumokkal. *D-Sz:* Tiszacsege (Hajdú), Gr F/II/B/a. *VPt* 85. *Sz:* 4-8. vsz: Szabolcs, Lt 2276 (az 5. és 6. vsz. utolsó sora *ered. felcserélve*). **A:** Pest, Lt 2258. **B:** Heves, AP 3912/b/2. **C:** Heves, AP 1121. **D:** Gömör, Lt 2341.

297. Közel 100 adat, országos. Szövege többnyire legenda-dal („Mikor az Úr Jézus ezen a földön járt”), az erdélyi és moldvai adatok (kis- és nagyterccel) balladaszöveget hoznak. *D-Sz:* Gyergyócsomafalva (Csík), Bartók B., MF 2301/a, *VPt* 366.; a díszítések nélkül adtuk. **A:** Zala, Lt 29832. **B:** Csík, F 112/a, kissé egyszerűsítve. **C:** Maros-Torda, MF 522/a. **D:** Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 8.

298. Lényegében azonos szövegű dal, 7, meglehetősen variabilitást mutató dallammal: valamennyi a Nyitra-vidékről. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., f 407. **A:** Nyitra, Lt 63. **B:** Bars, f 195/c.

299. Erdély kivételével az egész nyelvterületről, mintegy 120 adat, párosító szövegekkel is (*vö. MNT* IV.). Altípusok főként a 3. sor (de néhol a többi sor) kadenciája és dallama szerint: 4 5 VII, 4 5 2, 4 5 b3, 4 5 4 (gyakori!), 4 5 5, továbbá 1 5 x kadenciákkal. *D:* Kéked (Abaúj), Sztareczky Z., MTA 183140/1/b. típusban. *Sz:* *Járdányi NdT* I. 172. szerint. **A:** Zala, MF 2269/c. **B:** Somogy, MTA 183140/2. típusban. **C:** Somogy, *MNT* IV: 207. **D:** Zala, F 2204/b, egyszerűsített lejegyzés.

300. Lakodalmas táncként (leírását lásd *MNT* IIIB: 184.). *D-Sz:* Kunszentmiklós (Pest), Szomjas Gy., *MNT* IIIB: 184.

301. Erdély kivételével országos; mellékalakok Erdélyből is. Közel 100 példa, többségük párosító vagy párosító eredetű gyermekjáték-dal. *D:* Bogács (Borsod), Víg R., AP 2615/c; utolsó sor 1. hangja *ered:* f, Lt 368 szerint (ugyanabból a községből) igazítottuk. *Sz:* 1. vsz: Kékkút (Zala), Gábor J., AP 3870/c, stb. 2. vsz: Esztergom, AP 7216/1. 3. vsz: Vas, Lt 364. 4. vsz: Almási S. Magyar Dalnok (1834): II. 51. (itt a mai népi gyakorlatban szereplő többi szövegek is!). II. szöveg: Zala, Lt 7612. **A:** Vas, Lt 364. **B:** Zala, AP 3792/e. **C:** Pest, Lt 410.

302. A **301.** altípusa, néhány udvarhelyi és moldvai adattal. *D-Sz:* Énlaka (Udvarhely), Lajtha L., MH 4210/a. 2. vsz: Moldva, Gr 205/A/c; szövegismétlés a dallam miatt.

303. Egyetlen adat (+későbbi utángyűjtés): Zsére (Nyitra), Kodály Z., MF 1301/d.

304. 25 Nyitra-vidéki adat, főként a fenti szöveggel; kissé távolabb álló karádi (Somogy!) változatát lásd *MNT* II: 297-301. jegyzete. *D:* Bodok (Nyitra), Kodály Z., *MNT* II: 297. *Sz:* 1. vsz. a főadatból. 2. vsz: Nyitra, AP 3469/c, *ered:* csak te rózsám arass. 3. vsz: Nyitra, Lt 3335. 4-5.

vsz. a főadatból. 6-7. vsz: Nyitra, Lt 3335. 8-10. vsz: Nyitra, Lt 3337. II. sorozat: Nyitra, MH 2819/a. **A:** Nyitra, AP 1762/d. **B:** Nyitra, AP 1692/b.

305. Erdélyi típus (egy nyitrai és egy XVIII. századi adat is! vö. 605. sz!), a fenti szövegeken kívül balladákhoz. Kisterccsel 30, nagyterccsel 22 adat, kisterc plagális végződéssel 17, nagyterc plagális végződéssel 1 adat. *D:* Szentegyházsfalu (Udvarhely), Vikár B., *VPt* 295. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan; *ered:* marujannát. 2. vsz: Bukovina, AP 890/a. 3-4. vsz: Bukovina, Sebestyén Á.: Népdalcsokor, 27. 5. vsz: Csík, Lt 5131. 6-7. vsz: Csík, AP 7559/b. **A:** Udvarhely, MF 424/b. **B:** Moldva, Lt 5133, ékítések egyszerűsítve. **C:** Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 17., ritmus egyszerűsítve. **D:** Maros-Torda, *Seprődi* 64. Lemezen: *HF-I: II/A/6* és *HF-IFMC: B/16*.

306. Moldvai típus, erősen variábilis, laza alkat, 25 adattal, b3 főzárattal is. *D-Sz:* Klézse (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), *DPP-RB Csángó* II. 29/a., a 204. oldalon közölt szövegváltozat szerint. 3. vsz: Moldva, Lt 5719. 4-5. vsz: Moldva, Lt 5745. **A:** Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 32., egyszerűsítve. **B:** Moldva, „Kötöttem”... 72. **C:** Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 29.

307. Moldvai típus 10, nagyjából egybehangzó adattal. *D-Sz:* Diószén (Moldva), Domokos Pál P., — Rajeczky B., AP 556/B/a. **A:** Moldva, MTA 171240. típusban. **B:** Moldva, AP 501/a. **C:** Moldva, Lt 5751.

308. Néhány adattal képviselt bukovinai típus. *D-Sz:* Andrásfalva (Bukovina), Kiss L., Lt 3511.

309. 40 adat Moldvából, Udvarhely, Kolozs megyéből és szórványosan Bukovinából. A közölt szövegkészlet különböző válogatásával, csoportosításával. *D:* Lécped (Moldva) — Mekényes (Baranya), Domokos Pál P. — Rajeczky B., F 140/A/c. *Sz:* 1-5. vsz: Klézse (Moldva), F 202/A. 6-7. vsz: Moldva, F 202/B. 8. vsz: Moldva, MH 2472/b, *ered.* sorismétléssel két vsz. 9-10. vsz: Moldva, MH 2449/b, *ered.* sorismétléssel 4. vsz. 11. vsz: Moldva, AP 7149/b. 12-13. vsz: Moldva, F 202/B/a. 14-15. vsz: Moldva, MH 2449/b., *ered.* sorismétléssel 4. vsz. Énekelhető végig minden versszakot sorismétléssel két strófává bontva. **A:** Moldva, MH 2449/b. **B:** Moldva, F 202/B/a. **C:** Moldva, MF 2717. **D:** Vietorisz-kódex, Papp G.: A XVII. század énekelt dallamai, 34. vsz., ritmusa itt diminuálva.

310. Erdélyből 30 adat; közeli rokon dallamok már a késő középkorban följegyezve. Szövegei nagyjából a **309.** sz. készletével azonosak. *D:* Jobbágytelke (Maros-Torda), Bartók B., F 1303/a. *VPt* 286, vö. *Járdányi NdT* 189. *Sz:* 1-2. vsz. *Járdányi NdT* alapján. 3-4. vsz. *VPt* 286. 5. vsz: *Járdányi NdT* alapján. 6. vsz: *Seprődi*. **A:** Maros-Torda, AP 4382/c. **B:** Csík, MTA 130610/0 típusban. **C:** Eperjesi Graduál 1635, Papp G.: A XVII. század énekelt dallamai, 33/1.

311. Néhány adat Nyitra-Bars megyékből; „szőlőkötözéskor”. *D-Sz:* Lédec (Bars), Ág T., MTA 185320. típusban, javítva Kodály Z. lédeci (F 364) gyűjtéséből. 3. vsz: Bars, AP 3894/b.

312. Néhány Udvarhely megyei adat mellett Nyitrából rokon dallamok. *D-Sz:* Firtosvára (Udvarhely), Vikár B., MF 110/c. A II. szövegsorozatot a legkorábbi közreadások kapcsolták e dallamhoz.

313. Lakodalmi vőfélyversek, csúfolások, szövegek tónusai Bars és Nyitra megyékből; 25 adat, vö. *MNT* IIIA: 45-52. *D:* Nyitraegerszeg (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 52. *Sz:* 1-4. vsz. ugyanonnan. 5-8. vsz: Bars, AP 1678/b. II. sorozat: Nyitra, *MNT* III A: 48. III. sorozat: a főadatból. IV. sorozat: Bars, Lt 11989.

314. Néhány moldvai adat. *D-Sz:* Lujzikalagor (Moldva), Kallós Z., Lt 5695.

315. 3 Somogy megyei adat. *D-Sz:* Karád (Somogy), Kodály Z., F 29/b.

316. A régi (talán középkori eredetű, később följegyzett) virágének nagyformája Dunántúlon él (vö. *VPt* 376 és jegyzete; alábbi **A**-változat); kisformája Erdélyben, XIX. századi feljegyzésben és

néhány szlovák népi adatban! *D-Sz*: Gajcsána (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), Domokos Pál P., *DPP-RB Csángó* I. 239. old., játékdalként. 2-3. vsz: Moldva, Lt 709. **A**: Bars, Lt 10483.

317. Főként gyermekjátékként (*MNT* I: 877-880); XIX. századi gyűjteményekben (Egressy B., Kiss D., Szini Gy.). *D-Sz*: *Kerényi*: 12.

318. Lényegében egyetlen adat, az **A-B** változatok csak zenei környezetét érzékeltetik. *D-Sz*: Vizslás (Nógrád), Kodály Z., Lt 6112; a dallam első fele eredetileg oktávval lejjebb. 3-4. vsz. egy rokon dallamból, a refrén szerint igazítva: Abaúj-Torna, Lt 13453.

319. Kolozs, Alsó-Fehér megyékben és szórványosan e terület kisugárzási körzetében, 17 adat, nagyjából azonos szöveggel. Szótagszám-változatok jainótaszerű bővülések következtében (3. sor 10 vagy 8, 4. sor 8 vagy 8 + 3). *D*: Méra (Kolozs), Kallós Z., AP 4708/g. A dallam aprózásos változata a 2. versszak forrásából. *Sz*: 1. versszak a főadatból. 2-3. vsz: Szilágy, AP 4724/b. 4-5. vsz: Kolozs, MF 791/b, *VPt* 220, a 4. sor bővülését (lásd *VPt*-ban) elhagytuk. A 6. vsz. *ered*: kőrösfői. **A**: Kolozs, MTA 181650. típusban.

320. Egész Erdélyben népszerű, az első sor 7 és (inkább:) VII kadenciával, kb. 70 adat. Altípusok: 8 b3 b3 és 4 b3 1 (Kolozs megyéből és környékéről), továbbá kivételes alakok, kb. 30 adat. Szöveg a közlőtekből válogatva. *D*: Korond (Udvarhely), Gábor J., MTA 110420/1. típusban. *Sz*: Szék (Szolnok-Doboka), Szendrei J., AP 7287/e. II. sorozat, 1-3. vsz: Kolozs, AP 7367/h. 4-5. vsz: Szolnok-Doboka, AP 4830/b. III. sorozat: Udvarhely, Mf 404/a, *VPt* 162. **A**: Szolnok-Doboka, AP 4830/b. **B**: Alsó-Fehér, AP 8174/b. Lemezen *HF-I*: I/B/II.

321. Igen gazdag, erősen variálódó országos típus. Erdélyben 4 és 5 soros alakban (kb. 15 adat), a nyelvterület többi részén 4 5 b3,4 5 4,4 5 7,4 5 1 altípusokban (3. sor magas, közép, alsó kezdettel; összesen kb. 70 adat), domború 3. sorral (m-fi-szi-1) s még néhány különleges 3. sormegoldással (mintegy 30 adat), emelkedő első sorral (kevés adat), hasonult 1-2. sorral („Isten hozzád szülöttem föld”: 6 adat). Vegyes szerelmi és panasz szövegek, olykor Fehér László ballada is; közismert: Édesanyám rózsafája. *D-Sz*: Csíkmenaság (Csík), Imets: Repülj madár, repülj... 15. old. **A**: Csík, *VPt* 134. **B**: Komárom, MTA 180790/3. típusban. **C**: Békés, MF 926/c. **D**: Pest, *VPt* 144.

322. Lakodalmi dal Moldvából (és néhány példány Udvarhelyből); szöveg állandó, 20 adat. *D*: Klézse (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), Domokos Pál P.—Rajeczky B., *DPP-RB Csángó* II. 61. *Sz*: ugyanebből az adatból összeállítva.

323. Lakodalmi „árgyélus-tánc”, lásd *MNT* IIIA: 779-792. Szöveg állandó, Erdély kivételével az egész nyelvterületről, 27 adat. *D-Sz*: Naszvad (Komárom), *MNT* IIIA: 788. 2. vsz: Komárom, MTA 130360/2. típusban. **A**: Komárom, Lt 8231.

324. Mintegy 50 adat, Erdély kivételével az egész nyelvterületről; vegyes szöveganyagú kanasztáncok (szótagszám-változatokkal). *D-Sz*: Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MTA 130270/2. típusban. 3-4. vsz: Nyitra, MTA 130300. típusból. **A**: Bihar, MTA 130270/2. típus. **B**: Nyitra, MTA 130300. típus.

325. Mintegy 40 adattal Dél-Dunántúlról, Dél-Alföldről, Bukovinából és XIX. századi gyűjteményekből (pl. Arany János népdalgyűjteménye). Vegyes szöveg. *D*: Andrásfalva (Bukovina), Kiss L., Lt 1332. *Sz*: Bukovina, Kodály Z., Lt 1931. 2-3. vsz: Szlavónia, Lt 1937. **A**: Somogy, F 24/B/d. **B**: Szlavónia, Lt 1937. **C**: Bihar, MTA 160720. típus.

326. Néhány adat Tolna, Somogy, Nyitra megyékből; eredetileg vénlány-csúfoló. *D-Sz*: Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MTA 100180. típus. 2. vsz. Bartók alakítása?

327. Nyitra és Gömör megyei adatokon kívül XIX. századi gyűjteményben is. Általában lakodalmasként (vö. *MNT* IIIA: 18.). *D-Sz*: Menyhe (Nyitra), Manga J., F 37/B/a.

328. Mintegy 40 adat, gyakran szekvenciás újkori dallammal, mint frissel társítva. A lassú rész egyes adatokban a „Zöld erdőben”, másoknál a „Várj madár” résznél indul. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., *VPt* 343.

329. Néhány Nyitra megyei példa; valószínűleg szlovák eredetű. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., Lt 3392. 4-8. vsz: Nyitra, Lt 19309.

330. Csupán 3 Nyitra megyei adattal. *D-Sz:* Béd (Nyitra), Szendrei J., AP 7273/c. Rítmuslejegyzés egyszerűsítve.

331. Csupán 5, így is variábilis példa (A A és AB indítások); tágabb zenei rokonságát a **B** variáns szemlélteti. Erdélyből, a többi területről csak revival adatok. *D-Sz:* Csíkvacsárcsi (Csík), Bartók B., *VPt* 200. A 3. vsz. eredetileg csak kétsoros todalék. **A:** Maros-Torda, MTA 184910. típusban. **B:** Csongrád MTA 184900. típusban.

332. A közismert műdal moldvai áténeklése, 3 adattal. *D-Sz:* Trunk (Moldva), Veress S., MH 2486/a.

333. Országosan igen népszerű típus. Főalakja: VII 5 1 kadenciarenddel, kevésbé variálódik, 82 adat. 1 5 1 altípus 16 adattal, 2. sor f m r l m m dallamváltozattal, a Rózsa Sándor betyárballada szövegével (23 adat; múlt századi gyűjteményekben is), egyéb elágazásai 40 adattal. *D-Sz:* Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MTA 161430/1. típusban; 2. szövegsora Schnöller L. Komárom megyei gyűjtéséből javítva. II. szövegsorozat: Csík, MF 1500/b. **A:** Zala, Lt 2848. **B:** Csík, AP 6580. Lemezen hallható változat *HF-II:* II/B/9.

334. *D-Sz:* Fedémes (Heves), Paulovics G., *HF-I:* II/B/7. hanglemezeiről. Változatok: *Járdányi NdT* II. 107.

335. *D-Sz:* Fedémes (Heves), Paulovics G., *HF-I:* II/B/2. hanglemezeiről. 3. vsz. és variáns: *Járdányi NdT* II. 80.

336. *Járdányi NdT* II. 79. szerint.

337. *D:* Felsőiregh (Tolna), Bartók B., *VPt* 454. *Sz:* Az Iskolai Énekgyűjtemény I.195. által népszerűsített változat. **A:** *Járdányi NdT* II. 139. **B:** Iskolai Énekgyűjtemény I.195. (A felsőireghi adatra hivatkozik, de azzal nem egyezik.)

338. *D-Sz:* Kistild (Bars), Vikár B., MF 310/b. *VPt* 444. a változatokkal.

339. *D-Sz:* *Járdányi NdT* II. 141. szerint.

340. Csupán 2-3, egymáshoz képest is divergens adat. *D-Sz:* Püspökbogád (Baranya), Lajtha L., MH 2385/a, *MNT* VI: 411. **A:** Bihar, MF 1621/a.

341. Egy szabálytalanabb ereszkedő típuscsoport kivételes, pontos kvintváltó típusa; adatok főként Dél-Dunántúl és Dél-Alföldről, majd a korai terjesztés nyomán sok revival. *D:* Sándorfalva (Csongrád), Péczely A., Lt 6134. *Sz:* 1. vsz. ugyanonnan, 2-4. vsz: Baranya, MTA 160190/1. típusban. **A:** rekonstrukció, mely iskolák, énekkarok révén terjedt. **B:** Baranya, MTA 160190/1. típusban. **C:** Verőce, AP 3601/a.

342. A fent említett típus-csoport bukovinai tagja, rabénekek, panaszos szövegek. *D-Sz:* Istensegíts (Bukovina), Kodály Z., F 174. A 2. vsz. eredetileg az itteni 7. verset követte, a 4. vers *ered.* a jelen 8. előtt. 3. vsz. *ered:* eltöteni.

343. Mintegy 20 erdélyi adat (és néhány közeli rokon dallam Dunántúlról). Vegyes szöveganyag. *D-Sz:* Firtosváralja (Udvarhely), Vikár B., MF 110/a.

344. Jajnótaszerű Kolozs-környéki típus (egy tucatnyi adattal). *D:* Magyaroszvát (Kolozs), Kallós Z., AP 7351/j. Utolsó hang eredetileg kb. á-g magasságában intonátlan eséssel. *Sz:* 1-3. versszak: Magyaroszvát (Kolozs), Kallós Z., Lt 5748, eredetileg 2, 3, 1. sorrendben. 4. vsz. a főadatból. **A:** Kolozs, *JJ Romániai:* 32. **B:** Kolozs, AP 7351/i. Valamennyi közlés egyszerűsített lejegyzéssel.

345. Kb. 20 adat az egész nyelvterületről, változatokrét a közölt példák szemléltetik. Vegyes szöveg-anyag, újkori balladák, valamint lakodalmasok is. *D-Sz:* Mohi (Bars), Kodály Z., fon 128/a, ritmust egyszerűsítettük. 4-5. vsz: Csík, fon 118/a, az 5. vers 1. és 3. sora eredetileg: piros rózsa levele, ill. a régi babám, hangszaporítással. **A:** Csík, fon 118/a. **B:** Csík, Imets 82, 6. ütem ritmusa Csík, AP 6172/e alapján. **C:** Bukovina, AP 1198/a, vö. MNT IIIA: 413. **D:** Szolnok-Doboka, MH 4004/b, ritm. egyszerűsítve.

346. XIX. századi műdal egyszeri kvintváltó átalakítása, egy adat + revival-adatok. A műdal-formából 6-8 népi változat is, valamint egy alacsony indítású rokon emelkedő típus. *D-Sz:* Szentgyörgyvölgye (Zala), Vikár B., MF 2280/a. 2. vsz: Szentirmay: A legény bolondja 135. Lt 1014. 3. vsz: *Limbay* 309. **A:** Moldva, Lt 5110. **B:** Szentirmay im.

347. Két altípusa (magas ill. alacsony kezdősorral) kb. egyforma gyakoriságú (összesen is csak kb. 15 adat). Szöveg állandó. *D-Sz:* Ghymes (Nyitra), Kodály Z., *VPt* 332. **A:** Nyitra, f 411/b. **B:** Szatmár, MTA 170120/2. típusban.

348. Lakodalmi tánc Szilágy, Szolnok-Doboka megyében és környékén; kevés adattal. *D:* Szék (Szolnok-Doboka), Kallós Z., AP 6216/c, csekély mértékben igazítva Lajtha széki adata szerint. *Sz:* Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., lásd 111 magyar táncdal: 65.II. sorozat: Szolnok-Doboka, AP 6216/c és AP 4029/c.; *ered:* mert aki azt növelte. **A:** Szilágy, AP 4725/f. Lemezen: *HF-IFMC:* A/13.

349. Vegyes szöveganyagú, apró részleteiben erősen variálódó erdélyi típus félszáz adattal a főtípusból, 35 adattal VII főkadenciájú (és egyéb, rendkívüli) mellékalakokból. *D-Sz:* Zentelke (Kolozs), Vikár B., MF 81/la; lejegyzés egyszerűsítve (az eredetnél szintén egyszerűbb, de emennél részletesebb lejegyzés: *VPt* 74.). **A:** Kolozs, MH 2936/a. **B:** Csík, AP 7138/h.

350. Erdélyből közel 40 adat, többnyire a közölt szövegekkel. *D-Sz:* Magyargyerőmonostor (Kolozs), Bartók B., MF 810/a, vö. *VPt* 75.

351. Kolozs, Szolnok-Doboka megyékben gyűjtött típus mintegy 25 adattal, a közölt szövegekkel. *D:* Feketelak (Szolnok-Doboka), Kallós Z., AP 6215/h. *Sz:* 1. vsz: Szolnok-Doboka, AP 8316/i. 2. vsz. a főadatból. Lemezen: *HF-II:* I/A/5.

352. A Szabolcstól Szolnok-Dobokáig húzódó földrajzi sávra jellemző (de szórványosan Csíkiig) típus mintegy 100 adattal. 7 8 b3 zárlattal is (Szatmár, Szilágy, 27 adat), továbbá rendhagyó főkadenciákkal (43 adat!). *D-Sz:* Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., F 91/A/b, vö. *Járdányi NdT:* I. 48., sok versszakkal. **A:** Szabolcs, Lt 6262. **B:** Szilágy, AP 4726/f. **C:** Szabolcs, MH 2777/e.

353. Főként Északon elterjedt (XIX. századi kéziratokban is szereplő), sirató eredetű típus, 30 adattal. *D-Sz:* Nagyecsed (Szatmár), Kocsis M.—Dancs L., Lt 13782.

354. Vegyes szövegű (ivónóták, lakodalmas stb. is) típus, Dunántúlon és Északnyugat-Magyarországon (10 adat); altípusa (Akkor szép az erdő) 7 adattal. *D:* Szalóc (Gömör), Kodály Z., MTA 190050/1. típusban. *Sz:* Szilice (Gömör), Kodály Z., Lt 9594, vö. *VPt* 193. *Ered.* „császár” helyett mindkétyszer „király”, ritmusmódosulással. A dallam és szöveg összekapcsolása a korai kiadványok óta. II. szövegsorozat: Gömör, Lt 5968. III. szöveg: Nyitra, *VPt* 67. **A:** Gömör, Lt 5968. **B:** Nyitra, *VPt* 67. **C:** Gömör, Lt 7954.

355. Szórványosan az egész nyelvterületről, kevés adat, vegyes szöveggel. *D-Sz:* Lécped (Moldva), Kallós Z., Lt 2964.

356. Kevés adattal szereplő régies bukovinai-moldvai típus. *D*: Istensegíts (Bukovina), Kodály Z., MTA 184050/2. típusban, kiírt rubato ritmusát egyszerűsítettük. *Sz*: Forrófalva (Moldva), Kallós Z., MSz 6354; 3. vsz. 3-4. sor: kopogtassa, rikoltgassa.

357. Ritka moldvai típus, kevés adat. *D*: Bogdánfalva (Moldva), Domokos Pál P., *DPP Moldva*, 78. sz. *Sz*: 1. vsz. ugyanonnan, 2-18. vsz: Kallós Z. Balladák Könyve 258. sz., *ered.* erősen tájnyelvi.

358. Főként Moldvából, de néhány Udvarhely és Csík megyei adat is (összesen 21); vegyes szöveg, balladák is (Kőműves Kelemen). *D-Sz*: Klézse (Moldva), Kallós Z., AP 6164/d.; 5. hang *ered.* g, a típus többsége szerint igazítottuk. **A**: Domokos Pál P. A moldvai magyarság: 43. sz. **B**: Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 22/a. Lemezen: *HF-II*: II/A/3.

359. Udvarhelyből, Bukovinából, Moldvából összesen 10 adat. *D-Sz*: Klézse (Moldva), Jagamas J., *JJMoldva* 117.; a 2. sor *ered.* 9 szótagos, ezt magunk, a 3. sort Somoska (Moldva, MTA 185460. típus) alapján javítottuk. 2-3. vsz: Bukovina MF 2655/c.

360. Országosan elterjedt, valószínűleg a XIX. században népszerűsített típus, közel 300 adattal (múlt századi gyűjteményekben is); a közölt szövegen kívül legtöbbször: Igyál betyár, múlik a nyár. Altípusok a 3. sor többféle változata szerint, továbbá néhány 5 vagy b3 fokadenciás adat is. *D-Sz*: Kide (Kolozs), Járdányi P., MTA 182490/2. típusban.

361. Dunántúlon (szórványosan másutt is) igen elterjedt típus, közel 300 adattal. Vegyes pásztor, betyár stb. szövegek is. Kezdősora variábilis (emelkedő kezdetek is). *D-Sz*: Felsőiregh (Tolna), Bartók B., itt több változat is, *VPt* 114. szerinti alakban került terjesztésre; semleges tercek! **A**: Zala, MSz 5307. **B**: Somogy MTA 180820/c. típus. **C**: Szerém, AP 1927/d, lejegyzés egysz. Vö. lemezen: *HF-II*: I/A/2/b, *HF-II*: III/A/4/a, valamint *HF-IFMC*: B/20.

362. Dél-dunántúli dallamtípus. *D-Sz*: Járdányi *NdT* II. 54. alapján. 3-4. vsz. az alábbi változatokból. **A-B** változat hanglemezeiről: Somogy, *HF-II*: II/B/4/a-b lemezen.

363. Valószínűleg egy dúrjellegű műdalból származó (vö. **B** változattal, autentikus altípus XIX. századi gyűjteményekben és 15 népi adattal), plagális változattá átalakult és népivé lett (35 adat) dallam, többnyire a közölt szövegekkel. *D-Sz*: Járdányi *NdT* I. 160. szerint. **A**: Komárom, MTA 100810/1. típusban. **B**: Pest-Pilis-Solt-Kiskun, AP 1217/g.

364. Gazdag variánskörrel bíró, főként lakodalmi funkciójú típus. Mi-végű és lá-végű alakján kívül (30+ 15 adat, 1-1-1 ill. 5-5-b3 kadenciák) szó-végű változatok is (1-1-8 ill. 6-6-8 kadenciákkal 15 + 25 adat). *D-Sz*: Járdányi *NdT* I. 159. szerint, főleg Formos (Bereg), Bartók B., MF 1852/a. alapján. 1. vsz: Ghymes (Nyitra), Kodály Z., MTA 100270/1. típusban. **A**: Baranya, Kiss G. *Ormányság* 27. **B**: Somogy, MF 3217/b.

365. Közismert újstílusú népdal. *HF-I*: II/B/1 hanglemez alapján adjuk: Feketelak (Szolnok-Doboka), Kallós Z. A 3. vsz. Járdányi *NdT* II. 81. szerint.

366. *D-Sz*: Fedémes (Heves), Paulovics G., *HF-I*: II/B/9/a hanglemez szerint. 2. vsz. és **A** változat: Berzence (Somogy), Seemayer V., *VPt* 400. Vö. Járdányi *NdT* II. 71.

367. *D-Sz*: Járdányi *NdT* II. 10. szerint. Vö. *HF-I*: II/B/6 hanglemezzel.

368. *D-Sz*: Járdányi *NdT* II. 143. szerint, variánshangok: Istenmezeje (Heves), Dobszay L. gyűjtéséből.

369. *D-Sz*: Járdányi *NdT* II. 147. szerint.

370. A 6-os és 12-es, egymástól alig elválasztható pszalmódizáló típusok 6-os dallamcsoportjai összesen mintegy 100 adatot foglalnak magukba Erdélyből, keserves- és balladaszöveggel;

valamennyi parlando. Altípusok a kezdősor kadenciája szerint (5, 4, vagy b3), továbbá a 2. sor laposabb, íveltbb, vagy magasból induló alakítása szerint. *D-Sz:* Zetelaka (Udvarhely), Lajtha L., MH 4011/c, ritmus egyszerűsítve. **A:** Csík, Lt 3472.

371. A pszalmódizáló dallamoknak (mind a 6-12 szótagszamos, mind a 8-as csoportokban), kisebb de jellegzetes alfaja a b3-ról VII-re lelépő főkadenciájúaké, természetesen csak Erdélyben. *D-Sz:* Gyimesközéplek (Csík), Kallós Z., AP 6712/d. **A:** Csík, MTA 181630. típusban.

372. *D-Sz:* Melegföldvár (Szolnok-Doboka), Kallós Z., AP 7179/f. 4-5. vsz: Csík, Lt 1430. **A:** Csík, Lt 1430. **B:** Szolnok-Doboka, *JJ Romániai:* 110. **C:** uo. 107., ritmus egyszerűsítve.

373. A b3 középzárlatú „pszalmódizáló” dallamok elágazásainak tekinthetők a VII főzárlati típusok. Valószínűleg ennek mellékalakja az 1 főzárlatú, kivételes — de a népszerűsítés nyomán elterjedt, revival-adatokban is jelentkező — „Elmegyek, elmegyek”. (Vö. a **B** variánssal!) A VII-es (és 1-es) alakokra kb. 20 adat Erdélyből, keserves- és balladaszövegekkel. Vö. **378.** dallal is. *D-Sz:* Kászonimpér (Csík), Kodály Z., Lt 17931 (A 3. versszakot a népszerűsítő kiadványok kapcsolták hozzá.) **A:** Csík, AP 8691/a. **B:** Csík, AP 4670/f.

374. A második sor alsó kanyaros megoldására 10 moldvai adat. *D-Sz:* Lécped (Moldva), Jagamas J., *JJ Moldva:* 12.; eredetileg balladás folytatás; egyszerűsítettük a lejegyzést. **A:** Moldva, Lt 3467. **B:** Moldva, AP 7403/d.

375. A b3 b3 x kadenciás megoldásra mintegy 30 adat, Erdélyben, Szolnok-Dobokától Moldváig, ballada, keserves- és koldusének-szövegekkel. *D-Sz:* Kalugar (Moldva), Lükő G., Lt 2615.; 2. vsz. *ered:* se sétálgass vélem. **A:** Csík, MF 1275/a, részletesebb lejegyzés: *VPt* 86. **B:** Szolnok-Doboka, AP 7241/f. Valamennyi lejegyzése egyszerűsítve, egymáshoz igazítva.

376. A pszalmódizáló dallamcsoport belső-erdélyi altípusa, 20 adattal, ballada- és koldusének-szövegek. *D-Sz:* Szék (Szolnok-Doboka), Kallós Z., AP 7201/a.

377. Különleges — talán műzenei hatásra átformált — dallamalak, 3 adattal (Csík, Moldva) és XVII. századi változattal. *D-Sz:* Gyergyószentmiklós (Csík), Kodály Z., MuzF 1257. *VPt* 171. **A:** Kájoni-kódexből, lásd Papp G.: A XVII. század énekelt dallamai, 611. old, vö. Vietorisz-kódex: ugyanott 247. sz.

378. Lásd **373.** jegyzetet. *D-Sz:* Lécped (Moldva), Kallós Z., AP 7669/f. 2-4. vsz: Csík, *VPt* 100. **A:** Udvarhely, MF 491/b. **B:** Csík, AP 3523/b. **C:** Csík, *VPt* 100. **D:** *Pálóczi Horváth Á.:* 206.

379. Inkább egy zenei nyelvezet, mint valódi típus által összetartott mintegy 20 adat (3 sorosak is; 4 és VII főkadenciások is), Erdélyből, keserves szövegekkel. *D-Sz:* Gyergyószentmiklós (Csík), Kodály Z., Muz F 1262/a, *VPt* 178. A 2-3. vsz. nincs az eredeti támlapon.

380. Páva-dallamgondolat, néhány változattal (*MNT* VI. 424, 431-433, de tágabb környezetét lásd ugyanitt!). *D-Sz:* Gyimesfelsőlok (Csík), Kallós Z., MSz 7079, *MNT* VI: 424. **A:** Bukovina, *MNT* VI: 431.; ritm. egysz. **B:** Bukovina, AP 5127/d. **C:** Bukovina, *MNT* VI: 433.

381. Mintegy 20 adat (részben b3, részben 4 főkadenciával), Moldvából, Bukovinából, szórványosan Erdély más részeiből is; ballada- és keservesszövegek. *D-Sz:* Gajcsána (Moldva), Domokos Pál P., AP 4473/d; ritmus egyszerűsítve, egy vsz. kihagyva. **A:** Bukovina, Lt 986. **B:** Bukovina, F 181/a, *VPt* 177. **C:** Bukovina, MF 2655/a.

382. Erdélyben b3 főkadenciával (3. sor 1 vagy VII), a nyelvterület többi részén 1 főkadenciával (vö. **C** változat). Többnyire a „Mária, Mária” búcsúének szövegével, vagy koldusénekként; Erdélyben ezeken kívül néha keservesekkel is; mintegy félszáz adat. *D-Sz:* Kászonimpér (Csík), Kodály Z., f 252/b; 3-4. vsz: Csík, Lt 1858; 5-6. vsz: Csík, Lt 1859. **A:** Csík, Gr 46/B, *VPt* 3. **B:**

Udvarhely, F 1612/c. **C:** Vas, F 238/A/c. Ritmus-lejegyzés (és ékítés) mindenütt egyszerűsítve, a típus egészéhez igazítva.

383. Moldvai típus, keserves szövegekkel. Oktáv-ambitusú és „kolindás”, szűkített ambitusú alakjára összesen 10 adat. *D-Sz:* Bogdánfalva, Domokos Pál P., *DPP Moldva:* 50. **A:** Moldva, MH 2463/b. **B:** Moldva, MF 3269.

384. Egységes szövegű csíki típus, 17 adattal. *D-Sz:* Kászonimpér (Csík), Kodály Z., F 253, részletesebb lejegyzés: *VPt* 105, egyszerűsítve *Járdányi NdTI.* 58. 3-5. vsz: Csík, F 44. **A:** Csík, Lt 901. **B:** Csík, AP 7547/e. **C:** Csík, AP 6411/g. **D:** Csík, Lt 1026.

385. Főváltozatunk a Szolnok-Doboka megyei alakot szemlélteti (kb. 20 adat), **A** változatunk a moldvait (24 adat); balladák, keservesek. *D-Sz:* Ördögösfüzes (Szolnok-Doboka), Kallós Z., Lt 11947. II. szövegsorozat: Moldva, AP 3960/d. **A:** Moldva, *DPP-RB Csángó* II. 46. Vö. *HF-II:* III/ B/4/a. hanglemezzel.

386. Mintegy 30 Csík megyei (Gyimes!) és Szolnok-Doboka megyei adat, keserves- és balladaszövegekkel. *D:* Gyimesközéplak (Csík), Kallós Z., AP 7335/g. *Sz:* 1-2. vsz: Csík, MTA 18048. típusban. 3. vsz: Csík, P 8697/a. 4. vsz: Csík, AP 7335/g. 5-6. vsz: Csík, AP 7517/d. **A:** Csík, AP 8047/e. **B:** Csík, AP 4685/d. **C:** Szolnok-Doboka, AP 6224/g.

387. Erdély különböző részein kb. 50 adat dokumentálja a pentaton pszalmodikus és ereszkedő típusok nyelvezetét használó, de $2 + 1 = 3$ soros alakok elterjedtségét; ezek egy része lehet töredék, vagy román hatás eredménye, de nem mind tekintendő népzeneinktől idegennek. *D-Sz:* Gyimesközéplak (Csík), Kallós Z., AP 6167/h. **A:** Csík, AP 7335/h. **B:** Csík, AP 7534/b.

388. Szintén jó félszáz adatunk van (főként Moldvából) $1 + 2 = 3$ soros alakokra is. *D-Sz:* Bogdánfalva (Moldva), Veress S., MH 2471/b. **A:** Moldva, MTA 181780/1. típusban.

389. A „Páva” — dallamgondolat erdélyi nyolcszótagos alakja. *MNT* VI: 455-514. szélesebb környezetben mutatja be (nem egységes típus!). *D-Sz:* Gyimesközéplak (Csík), Újváry L., AP 7577/f. Az **A-C** változatok ugyanennek az adatnak versszakjaiból, de egy tévesztést igazítottunk.

390. Gyimesi típus (*MNT* VI: 378-387), szintén a „Páva”-gondolat nyolcszótagos realizálása; vegyes keserves szöveggel. *D-Sz:* Gyimesközéplak (Csík), Andrásfalvy B., *MNT* VI. 381. 3. vsz: Csík, *MNT* VI: 380. 4. vsz: Csík, *MNT* VI: 383. 5-6. vsz: Csík, AP 3802/k. 7. vsz: Csík, *MNT* VI: 385.

391. *MNT* VI: 455-514. tágabb zenei környezetében mutatja be; a szorosabb értelemben vett típus csak néhány adattal. *D-Sz:* Feketelak (Szolnok-Doboka), Kallós Z., *MNT* VI: 471. Hanglemezen: *HF-I:* I/B/3.

392. Sajátos stílusú „tetraton” dalaink 6-os (12-es), és 8-as szótagszámmal egyaránt Gyimesből adathatók (8-as: 17 adat). *D-Sz:* Gyimesfelsőlak (Csík), Andrásfalvy B., stb. AP 5242/a. 2. vsz. *ered:* mert gyenge vagyok...

393. Sirató-stílusú, 5 4 x kadenciájú tizenkettes dalaink (nem számítva a szilárd típusú kristályosodott **420.** sz. alakot) mintegy 40 adata nem mutat igazán egységes, kialakult dallamformát. Erdélyben 5 4 2 vagy 5 4 1 kadenciával főleg ballada- (néha keserves)-szövegekhez kapcsolódik (16 adat), a nyelvterület többi részén csak elmosódott alakjai élnek, főleg koldusénekként. Néhány fríg változat is. Vö. *VPt* 359. *D-Sz:* Gálben (Moldva), Domokos Pál P., *DPP Moldvai magyarság:* 19. 2-3. vsz: *Moldva, Rezeda* 67. **A:** *VPt* 359.

394. Bár csak kb. 15 adatunk van, ezek Szolnok-Dobokától Moldvaig ismertnek mutatják. *D-Sz:* Lőrincréve (Alsó-Fehér) — Pécel (Pest), Kiss L., AP 1646/a, vö. variánsával, melyet 6/8-ban jegyeznek: AP 1640/b. **A:** Kolozs, Lt 13201. **B:** Szolnok-Doboka, Lt 8835. **C:** Torda-Aranyos, Lt 5782.

395. Kolozs, Alsó-Fehér megyékből 11 adat, keservesek. *D*: Magyarszovát (Kolozs), Kallós Z., AP 6161/d, kissé igazítva. *Sz*: Magyarszovát (Kolozs), MTA 180280. típusban; *ered*: verd meg Isten azt a vermet, ne teremjen más egyebet. 3. vsz: Szolnok-Doboka, *JJ Romániai*: 30., 2 versszakból összevonva.

396. Csupán 10 adat Szolnok-Dobokától Udvarhelyig. *D-Sz*: Jobbágytelke (Maros-Torda), Bartók B., F 1300/b, *VPt* 311, egyszerűsítve. 2. vsz: Maros-Torda, Lt 8716. 3. vsz: Maros-Torda, F 1299/a, *VPt* 310. **A**: Maros-Torda, MSz. 6247. **B**: Maros-Torda, Lt 8717.

397. Vargyas L. szerint „magyar hatásra keletkezett román dallam átvétele”. Közel 20 adat, Szatmártól Csíkig. *D-Sz*: Magyarvista (Kolozs), Jagamas J., *JJ Romániai*: 185. 3. versszaka „lakodalmi búcsúztatóból szakadt ki”. **A**: Kolozs, MF 809/a, vö. *VPt* 493.

398. Csak néhány adat belső Erdélyből. *D-Sz*: Szék (Szolnok-Doboka), MH 3957/a; ékesítések kissé igazítva, ritmus egységesítve. Versszakok sorrendjét felcseréltük.

399. 3 széki adat. *D-Sz*: Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., MH 3958/a, vö. *VPt* 307. Ritmust kissé egyszerűsítettük.

400. 8 8 8 11, 16 16 8 8 és 4x 16 szótagszámú formaváltozatok; 10 adat Kolozs és Szolnok-Doboka megyékből. *D-Sz*: Visa (Kolozs), Sárosi B., Lt 17545. 2. vsz. szintén Visáról, AP 6213/b.

401. Dunántúli, igen élő típusnak tekinthető. Legtöbb adata a **C** változat szerinti ritmust mutatja (kb. 100), a főváltozat ritmusára 20 adat. Néhány eol jellegű, 1-1-8 és I-I-b6 kadenciájú változat is, ezek Alföldről is. Szöveg (kivéve az utolsó helyen említetteket) meglehetősen egységes. Dallamköréhez lásd *VPt* 80-83. *D-Sz*: Felsőiregh (Tolna), MF 995/b; ritmusjegyzés egyszerűsítve; vö. *VPt* 80. 2. vsz: Somogy, MH 2575/a. 3-4. vsz: Somogy, MTA 182780/2. típusban. **A**: Baranya, MTA 182780/2. típusban. **B**: Szatmár, Lt 13787. **C**: Somogy, MTA 182780/1/c. típusban, a 3-4. sor ütembeosztását igazítottuk. **D**: Somogy, Lt 2566, ékítések elhagyásával. Hanglemezen: *HF-I*: I/A/2/a. **A B** változathoz: *HF-I*: I/B/5.

402. Mintegy 160 adat a Felvidékről és az Alföldről; XIX. századi gyűjtemények is; szöveg elég egységes, a dallamalakban kisebb változatok. *D-Sz*: Karos (Zemplén), Papp J., MTA 183130/a. típusban., a pontozást az 1. vsz-hoz igazítottuk. **A**: Szabolcs, AP 6535/a. **B**: Hont, MTA 183130/a, típusban.

403. Kb. 70 adat a Felvidékről és Dunántúlról. A 2. sorban 2 vagy V zárlatot hozó altípus (15 adat) mellett 40 autentikus változat, 23 egyéb kivételes. *D-Sz*: Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MF 952/d, *VPt* 243, ritmus augmentálva. 3. vsz: Veszprém, AP 4517/b; 1. sor *ered*: ökröm. **A**: Fejér, MTA 160890/1/b. típusban. **B**: *Bartalus* II. 327. **C**: Nyitra, AP 7891/e.

404. Érdekes földrajzi megoszlású típus: lakodalmas szövegekkel Nyitra-vidékről, ballada-, keservesszöveggel néhány Csík megyei példa, az itt közölt főszöveggel Kolozs megyéből; összesen 30 adat. *D-Sz*: Méra (Kolozs), Kallós Z., Balladák Könyve 251. **A**: Nyitra, MF 1255/a. **B**: Kolozs, AP 6613/g. **C**: Bukovina, F 186/c, *VPt* 95.

405. A következő, emehez igen hasonló, olykor keveredő típussal együtt egyik legelőbb régi stílusú dallamunk; a szorosabban egy típusba tartozó dallamokon kívül nagyszámú 4-, 5-, 6-soros, lazább melodikájú adat jelenti zenei környezetét. Ebből a típusból kb. 120 adat, főleg Északról. *D*: Gesztete (Gömör), Ág T., AP 4349/d. *Sz*: Heves, AP 6625/d/l. II. sorozat a dallamadatból. **A**: Borsod, AP 6654/a. **B**: Heves, AP 6625/d/2. **C**: Udvarhely, F 78/A/a; már inkább a környezetet szemlélteti. Hanglemezen: *HF-I*: I/B/2.

406. Az előbbihez közeli rokon, olykor vele keveredő típus, illetve típus-csoport. 5- és 6-soros változatain kívül nagyszámú, nem fix melodikájú 4-soros rokon-dallam. 300 adat, főként az Alföldről és Felvidékről; Dunántúlon és Erdélyben szórványosan. *D*: Bükkszentmárton (Borsod),

Szendrei J., AP 5180/i. Sz: Akasztó (Pest-Pilis-Solt-Kiskun), Szomjas Gy., Lt 1960. **A:** Borsod, Lt 2034. **B:** Borsod, Lt 7535. **C:** Borsod, Lt 19066. **D:** Pest, Lt 1966.

407. A „Rákóczi”-dallamcsalád távolabbi elágazása; 1-1-x és 5-5-x kadenciás alakok; kb. 30 adat, múlt századi feljegyzések is. *D-Sz:* Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MF 978/b. 3. vsz: Hódmezővásárhely (Csongrád), Péczely A., MTA 110500. típusban. **A:** a 3. vsz. adata.

408. Igen népszerű, Erdély kivételével az egész nyelvterületről (150 adat), egységes szöveg, zeneileg a 3. sor igen variábilis (altípus-értékű eltérések). *D-Sz:* Liszó (Zala), Vikár L., MTA 110260/1. típusban. Egyes adatokban (pl. Fityeháza—Zala, MF 3203/a példában) a 3. vsz. utolsó sora előtt a bojtár nevét „kiáltja” és füttyül neki.

409. Talán legelőbb régi stílusú népdalunk, szövegei pásztornóták, betyárballadák. Szórványos dunántúli adatok, főként azonban a Felvidéken, Heves, Gömör, Borsod megyékben, a Hajdú-Szabolcs-Szatmár területen. Igen variábilis, bár szerkezetileg csak 3 altípusra oszlik: legszámosabb az 5 főkadenciás (közel 400 adat!), utána a 4 főkadenciás (vö. **C** változat; 200 adat), s még néhány kivételes kadencia, kisebb számban. *D:* Hajdúsámson (Hajdú), Papp J., AP 6879/e. Sz: Nádudvar (Hajdú), Bencze L.-né, AP 9241 és 9240 lemezekről „A ladányi torony tetejébe” c. kiadványában összegyűjtött versszakokból válogatva. **A:** Gömör, AP 5148/a. **B:** Szabolcs, MTA 180570/1/t. típusban. **C:** Zala, MTA 180570/3/a. típusban. **D:** Gömör, MTA 180570/1/c. típusban.

410. Szó-végű változatai (20 adat) Dél-Alföldön (szórványosan északon is); la-végű változatai, keserves-szövegekkel Erdélyből (8 adat). *D-Sz:* Gyula (Békés), Bartók B., MuzF 926/b, *VPt* 179. 2. vsz. 4. sor *ered:* míg a karomon. Csongrád, Lt 18465. **B:** Kolozs, Lt 5683. **C:** Csík, MuzF 1275/b. *VPt* 142.

411. Az északi megyékben elterjedt betyárballada (a dallam a Fehér László szöveggel is!); több, mint 300 adat; szórványosan az Alföldről, Dunántúlról, Erdélyből is (valószínűleg újabb kori elterjedés folytán). *D-Sz:* Mátravidék (közelebbi megjelölés nélkül), Kodály Z., *VPt* 118. Hanglemezen: *HF-IFMC:* A/8 és *HF-II:* I/B/3.

412. Szerkezetileg is variálódó, igen élő népdaltípus. Az itt közölt alapforma Erdély kivételével országos, mintegy 200 adattal; a közölt szövegen kívül gyakori „Leégett a ---i hodály”. Ennek mellékalakjai (4 1 4 kadencia-forma és egyéb félformák) főleg Északon (60 adat). A **C**-változatban bemutatott 7-5-4 kadenciájú ereszkedő forma főleg Dunántúlon (50 adat), sőt „Az én ökröm a Virág” szöveggel 8-5-4 kadenciás alak is (15 adat). Az első sor módosításával 1-5-4 kadenciás, az újstílushoz már közel álló mellékalak is Északról (100 adat), további 100 romlott, kivételes adattal együttvéve tehát több, mint félezer adat mutatja népszerűségét. *D:* Váraszó (Heves), Dobszay L., AP 6272/f. Sz: Izsák (Pest), Szomjas Gy., MTA 100310/1/c típusban. 7. vsz: Fülöpszállás (Pest), ugyanott. **A:** Nógrád, AP 1323/d. **B:** Gömör, AP 5143/e. **C:** Zala, Lt 17758. Hanglemezen az 1-5-4 alak: *HF-II:* II/B/2.

413. Erdély kivételével országos, XIX. századi feljegyzések is; az V-5-V főalakon kívül 1-5-V és V-I-V mellékalakok; összesen kb. 60 adat vegyes, újabb korinak látszó szövegekkel. *D-Sz:* Felsőtárkány (Heves), Mathia K., AP 1589/a.

414. Főleg a palócvidéken, mellette északnyugaton és az Alföldön is. *D-Sz:* *Járdányi NdT* II. 55. Hanglemezen: *HF-I:* II/B/6. vö. *HF-II:* III/B/3/a.

415. Voltaképpen a 401. dal alakváltozatának tekinthető; Dunántúlon és Északon, néhány adattal, vegyes szöveggel; lásd *MNT* VI: 396-408. *D-Sz:* Somogyszob (Somogy), Vikár B., *MNT* VI: 405; a 3-4. vers eredetileg fölcserélve. **A:** Hont, *MNT* VI: 398, a Bartók B.: 15 Magyar Parasztdalban feldolgozott alak. **B:** Tolna, *MNT* VI: 397. **C:** Tolna, *MNT* VI: 399. **D:** Pest, *MNT*

VI: 400 jegyzetében említett adat, MTA 180040. típusban, *ered:* zenekari. Hanglemezen: *HF-II: III/A/3/c.*

416. Lényegében egyedi adatnak tekinthető: Szilvás (Baranya), Olsvai I., *MNT VI:* 388.

417. Somogy megyei dallam (vö. *MNT VI:* 414-419, 422-423.). *D-Sz:* Surd (Somogy), Seemayer V., *MNT VI:* 414, a népszerűsítés által elterjesztett változatokkal. 3-5. vsz: AP 9105/h. **A:** Somogy, AP 9105/h. **B:** Somogy, AP 6407/h, mindkettő ritmuslejegyzése egyszerűsítve.

418. A „Megrakják a tüzet” típus mellékalakja főként Szerém, Verőce (és Baranya) megyékből; 20 adat, főként rabének-szöveggel. *D-Sz:* Kórógy (Szerém), Kiss L., AP 6999/e; a nyolcad-csoportokban eredetileg triolás eltolódások. **A:** Baranya, F 105/B/c. **B:** Verőce, AP 3747/i. **C:** Szerém, F 1132/a; egyszerűsítve.

419. Dunántúli típus, 40 adattal, általában rab-szövegekkel. Variálódását lásd az **A-B** példában. Emelkedő kezdősorral is (vö. **C** változat), 10 adat. *D-Sz:* Hottó (Zala), Vikár B., MF 2264/d. 2-7. vsz: Náprádfa (Zala), Paksa K., AP 7605/f. **A:** Somogy, Lt 3497. **B:** Somogy, F 50. **C:** Somogy, F 55/b, *VPt* 101.

420. Hajdú, Bihar, Szabolcs, Szatmár megyék területén igen elterjedt, de ismert a Zempléntől Nyitraig terjedő sávon is; Dunántúlról és Erdélyből csak egy-két szórványos adat. Főalakján kívül a 3. sor kadenciáját változtató 4×12 szótagos mellékalakok is, 5-1-5 és az első sort a negyedikkel kombináló 7-5-b3 kadenciás félformák is. További rendkívüli, részben kontaminált alakokkal együtt számítva mintegy 200 adat. Főváltozatunkat *HF-IFMC: A/7.* adatból vesszük; a 3. vsz: Heves, *VPt* 362. **A:** Szatmár, MTA 120200/1/e típusban. **B:** Szatmár, Lt 13937. **C:** Hajdú, AP 4046/b. **D:** Szatmár, AP 5459/g.

421. A 8 szótagos pszalmodikus keserves-dallamok már tárgyalt csoportjából. *D-Sz:* Pusztina (Moldva) — Szárász (Baranya), Domokos Pál P., *DPP-RB Csángó II.* 48. II. szövegsorozat: *Járdányi NdT I.* 180.

422. A 6 szótagos pszalmodikus dallamok már tárgyalt csoportjából. *D:* Kadicsfalva (Udvarhely), Vikár B., MF 256/a., keserves szöveggel. *Sz:* Csíkszenttamás (Csík), Bartók B., Lt 18671, katonabúcsúzó. A 3. vsz. két vsz.-ből összevonva, a szöveg itt-ott kissé igazítva.

423. Erdélyi keserves dallam, többnyire la-véggel. *D-Sz:* Csikrákos (Csík), Bartók B., MuzF 1013/b, *VPt* 180. **A:** Moldva, MTA 181480. típusban. **B:** Udvarhely, AP 4492/d.

424. Emelkedő kezdősorú pszalmodizáló dallam, általában keserves szövegekkel, csak Erdélyből. Formaváltozatok: 4×8, 5×8 és többféle bővült jaj-nóta alak. *D-Sz:* Vajdakamarás (Kolozs), Kallós Z., AP 5256/b; ebből az adatból való az 1, 2, 4. vsz., de eredetileg csak kétsoros szöveg, a dallam második felében „trallala” töltőszótagok. A 3. vsz. Kolozs, AP 5232/d adatból; eredetileg 5. sora már új szöveg-versszak kezdősora. **A:** Kolozs, MTA 181440. típusban. Mindkettő ritmuslejegyzése tipizálva.

425. Bukovinai keserves-dallam (15 adat). *D-Sz:* Istensegítség (Bukovina), Kodály Z., F 188/a.

426. Elevenen élő erdélyi típus (egy mellékalak Szabolcsban is), vegyes keserves, katona, betyár szövegekkel. Elterjedéséről és altípusairól lásd *MNT VI:* 515-610. *D:* Nagybacon (Háromszék), Barsi E., *MNT VI:* 529. *Sz:* 1. vsz: Alsó-Fehér, *MNT VI:* 516, két vsz.-ből. 2. vsz: Maros-Torda, *MNT VI:* 523. 3-4. vsz: Alsó-Fehér, *MNT VI:* 515. 5. vsz: Maros-Torda, *MNT VI:* 523. II. szöveg: Csík, *MNT VI:* 535. **A:** Alsó-Fehér, *MNT VI:* 515. **B:** Csík, *MNT VI:* 557. **C:** Bukovina, *MNT VI:* 547. Lejegyzések kissé egyszerűsítve.

427. Bukovinai keserves dallam (60 adat). *D:* Hadikfalva (Bukovina) — Hímesháza (Baranya), Kiss L., AP 3112/e. *Sz:* 1. vsz. a főadatból. 2-5. vsz: Bukovina, MTA 181390/0/a. típusból. **A:** Bukovina, AP 7099/i. **B:** Bukovina, AP 867/g. **C:** Bukovina, AP 590.

428. Néhány dél-dunántúli adat (vö. *MNT* VI: 420-1.). *D-Sz*: Okorág (Baranya), Lajtha L., *MH* 2432/a. Sirató-rokonságára mutató **A**-változat: Baranya, *AP* 2159/a, vö. *MNT* V: 217-8. és *MNT* IIIA: 293.

429. A „Megszakják a tüzet” gyakoribb, kevésbé szigorúan kvintváltó környezetébe tartozó altípus. 20 adat, szórványosan az egész nyelvterületről. Főként rabének-szövegekkel. *D-Sz*: Újszász (Pest), Bartók B., *Lt* 5839. 3-6. vsz: Menyhe (Nyitra), Kodály Z., *Lt* 5840. **A**: Sopron, *AP* 9246/c. **B**: Szabolcs, *AP* 6903/h. **C**: Bukovina, *AP* 8284/i. **D**: Csongrád, *AP* 6154/d.

430. A sirató-stílusból eredő, vegyes szöveg-anyagú erdélyi típus (többnyire lassú giusto vagy poco rubato), 17 adattal. A 3. sor karakterisztikus változata szerint (vö. **C** variáns) altípusok. *D-Sz*: Lövéte (Udvarhely), Vikár B., *MF* 402/b. 3-7. vsz: Csík, *MF* 1029/d, *VPt* 234; 3. vsz. *ered*: oltalmazóm. 8-11. vsz: Csík, *Lt* 1065; 11. vsz. *ered*: a székely katonának. **A**: Csík, *MF* 1029/d. **B**: *Bartalus* II. 16. **C**: Udvarhely *MF* 358/b.

431. Az 5-2-x sirató-származékok mellékalakjai Csíkból és Moldvából (10 adat; de elég közeli szlovák dallamváltozat is Borsodból?!). *D-Sz*: Gajcsána (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya), Domokos Pál P., *F* 146/B/c, *DPP-RB* *Csángó* II. 11.

432. Legelterjedtebb dudanóta-dallamunknak van egy 4-1-1 kadenciás altípusa (vö. **A-B** változatokkal!), mely Csongrád megyében az 1. sor kivételes alakításával 9-1-1 kadenciás mellékalakot ölt. Rendszerint négysoros, ivónóta és egyéb mulató szövegekkel. Egyéni, de szép alakítás az 5-soros, bővült tápéi forma, keserves-katonaének versekkel. *D-Sz*: Tápé (Csongrád), Paksa K., *AP* 6390/d; 1. vsz.-ban *ered*: sej, nem volnék mostan katona. 3. vsz: Csongrád, *AP* 1280/a. A tipikus 4-1-x típusra több, mint 100 adat, Erdély kivételével az egész nyelvterületről; ide tartozik: **A**: Jász-Nagykun-Szolnok, *AP* 4015/g. **B**: Csokonai-darabok betétdalait tartalmazó kézirat-lap a MTA kéziratárában (1824-ből): Karyóné dala, 7. dallam. Hanglemezen: *HF-II*: III/ A/I/b és III/A/5/b.

433. Dúr ereszkedő dallam, XVIII-XIX. századi feljegyzésekből (Bartha D.: A XVIII. század magyar dallamai: 8.), 5 erdélyi népi adattal (vegyes szövegek). *D-Sz*: Csíkszenttamás (Csík), Bartók B., *MF* 1027/b, *VPt* 323. II. szöveg: Szkárosi melodiárium, Szabolcsi B.: Magyar Zenetörténet Kézikönyve 1947: +71. III. szöveg: Kulcsár-kézirat (1775-85), lásd Bartha D. id. mű. **A**: lásd III. szövegnél. **B**: lásd II. szövegnél.

434. Moldvai dallam 7 adattal, de változata már a XVIII. században följegyezve. Vegyes szöveg. *D*: Gyíószén (Moldva), Kallós Z., *Lt* 5774. *Sz*: Lujzikalagor (Moldva), Kallós Z., *Lt* 5694; eredetileg 2-soros dallam, 2-2 versszakot összevontunk. **A**: Szkárosi melodiárium (1787-92), Bartha D. i. m. 14., kulcsot és ritmust a népi adatok szerint határoztuk meg. II. szöveg ugyaninnen.

435. Csupán 3 karádi adat. *D-Sz*: Karád (Somogy), *F* 32/B/b.

436. XIX. századi feljegyzések és az egész nyelvterületről 50 adat, általában a közölt szöveggel. Erdélyben plagális változat is. *D-Sz*: Lécped (Moldva)—Mekényes (Baranya), Domokos Pál P., *AP* 4657/d; ritmusváltozatait a típus többi adata alapján adjuk. 3. vsz. 3-4. sorát *AP* 1101/b alapján javítottuk. 4. vsz: Alsó-Fehér, *AP* 8223/e.

437. XIX. századi feljegyzések és az egész nyelvterületről 80 adat, általában a közölt szöveggel. *D*: Nógrádszakáll (Nógrád), Mathia K., *AP* 2739/b. *Sz*: Istenmezeje (Heves), Dobszay L., *AP* 6265/g.

438. Országosan elterjedt, legnépszerűbb a palóc-vidéken; XIX. századi feljegyzések is (összesen 120 adat). A 3 sor változata szerint és VII-b3-7 kadenciájú alak szerint altípusok. *D*: Váraszó (Heves), Dobszay L., *AP* 6261/g. *Sz*: Gerencsér (Nyitra), Kodály Z., *MTA* 162650/1/

b. típusban. A „beirattak; irattak; szabattak” eredetét a többi adat alapján a rímre való tekintettel javítottuk. 4. vsz: Pest, MTA 162650/1/c. típusban.

439. A közölt formán kívül (csupán 8 adat) 2-5-5 kadenciájú változat is (25 adat), Erdély kivételével az egész nyelvterületről. *D-Sz:* Battonya (Csanád), Gábor J., MTA 161440. típusban.

440. Erdély kivételével az egész nyelvterületen ismert (35 adat), a közöltre kívül sok V-5-V kadenciájú is! *D-Sz:* Kassa (Abaúj), Kodály Z., *VPt* 205.

441. Járdányi általánosan ismertnek jelzi. *Járdányi NdT* II. 57.

442. Erdélyben (és néhány adattal az országon belül is) megtalált 11 szótagos „Páva”-dallam. *MNT* VI: 435-453. *D:* Gyimesközéplek (Csík), Kallós Z., *MNT* VI: 452. *Sz:* 1. vsz. ugyaninnen. 2-4. vsz: Kolozs, *MNT* VI: 448. **A:** uo.

443. Bukovinai kvintváltó dallamtípus, többnyire a közölt szöveggel, 30 adattal, a változatokban bemutatott részlet-variálási lehetőségekkel. *D-Sz:* Istensegits (Bukovina), Kodály Z., F 185/a-c. A 3. vsz. szerepel másodikként az eredeti támlapon (vö. *VPt* 346). Az 1. vsz. 3-4. sorának módosítása, a további versszakok idekapcsolása és az eredeti „citromfa” helyettesítése „citrusfával” valószínűleg a támlapon nem jelzett adatokból a Székelyfőnő által népszerűsítve terjedt; így *Járdányi NdT* 119.-ben is. **A:** Bukovina, AP 637/h. **B:** Bukovina, AP 660/d.

444. Erdély kivételével az egész nyelvterületen. Főalakján kívül néhány 5-l-b3 kadenciájú adat is (együttvéve 50 adat). *D-Sz:* Gyulavári (Békés), Bartók B., MTA 110200. típusban. 2. vsz: Bihar, F 432/a. 3. vsz: Pest, 4. vsz: Szolnok, mindkettő az MTA 110200. típusban.

445. Részletelemeiben igen variábilis, fő vonásaiban azonban egységes erdélyi típus (60 adat), vegyes szövegekkel. Néhány távolabbi változat az ország területéről is. *D-Sz:* Gyergyóremete (Csík), Kodály Z., MuzF 1278/c. Innen a 2-3. vsz. 1. vsz. és **A** változat: Csík, AP 4507/c. **B:** Csík, AP 7533/h. Hanglemezen: *HF-I:* I/A/5 és *HF-II:* III/B/IIb.

446. 50 adattal képviselt erdélyi típus; b3, 4, 5 főkadenciás formák egyenlő számban; vegyes szöveggel. *D-Sz:* Csíkkarcfalva (Csík), Bartók B., MF 1020/b, *VPt* 165.; 3. dallamsor az általában terjesztett csíkvacsárcsi változattól. 2-3. vsz: Csík, Lt 17757. **A:** Kolozs, F 35/a, lejegyzés egyszerűsítve. **B:** Szolnok-Doboka, a *HF-I:* I/A/2. hanglemezről. Vö. *HF-II:* I/B/6.

447. Mintegy 40 adat, az l-l-b3 forma csak Erdélyből, 1-1-4 és 1-1-5 kadenciával az ország területéről is. *D-Sz:* Körösfő (Kolozs), Bartók B., F 128/a és 129, *VPt* 240, vö. 239. **A:** Komárom, MF 1326/c.

448. Általánosan ismert. *D-Sz:* Körösladány (Békés), Bartók B., *VPt* 410. 2-3. vsz. *Járdányi NdT* 11. 12.

449. Általánosan ismert. *D-Sz:* Gyula (Békés), Bartók B., *VPt* 421, vö. *Járdányi NdT* II. 30. **A:** *Járdányi NdT* II. 19. Vö. *HF-I:* II/B/3.

450. Országosan ismert. *D:* Felsőiregh (Tolna), Bartók B., MuzF 1000/a, *VPt* 426. Az utolsó sor — kihagyható — bővítése és a szöveg *Járdányi NdT* II. 126.-ból.

451. Dunántúlon és a palócvidéken elterjedt újstílusú népdal. *D-Sz:* Áj (Abaúj), Vargyas L., *VPt* 386. **A:** *Járdányi NdT* II. 22. Hanglemezen: *HF-IFMC:* B/22.

452. Az egész nyelvterületről (Erdélyből csak szórványosan) 40 adat, túlnyomó többségben plagális zárlattal. *D-Sz:* *Járdányi NdT* I. 223. Az autentikus alakra példa **A:** Somogy, MTA 111640. típusban.

453. Általánosan ismert újstílusú dallam. *D-Sz:* Dévaványa (Békés), Sárosi B., *HF-II:* III/A/6/b. Vö. *Vpt* 441. 2-3. vsz: *Járdányi NdT* II. 138.

454. Főleg katona-dalként élő országos típus, 65 adattal. *D-Sz:* Kecskemét, Halmos I., MTA 110670/0/b. típusban. A 2. vsz. 3. sor szövege egy ugyanitt található Pest megyei adatból javítva. **A:** Pest, AP 3621/a rokon típusból.

455. Általánosan ismert. *Járdányi NdT* II. 135. NB. A népszokások összeállításánál — tekintve, hogy a szokás-keret összetettsége és a dallamok sokszor lazább szerkezete miatt egyetlen kiemelt adat nem mindig reprezentálhatja úgy a hagyományt, mint a strófás népdalok esetében — gyakrabban használtunk fel több adatot is.

456. Alapként: Zalamernye (Zala), Volly I., *MNT* II: 330. A kívánságok végén a kity-koty: Zala, *MNT* II: 331. A két kéregető szövegrészt — mely főadatunkban az elején és végén helyezkedik el — egyesítettük. A szokás leírásához lásd *MNT* II: 329, 331, 335, 341. jegyzeteit.

457.-469. Az összeállítás szempontjairól lásd a szokás bevezetőjénél. A játék alapjául a bukovinai Andrásfalva (jelenleg: Kakasd) betlehemeseknek hanglemezeire vett adatát tekintettük: *HF-II:* IV/A. (Kiss L. és Sztanó P. felvétele). Ha külön nem jelöltük, a dallamok és szövegek innen valók. A kezdőének szövegét Kájoni Kancionál (II. 34.) alapján további versszakokkal egészítettük ki. **A 458.** sz. recitáló dallam az említett lemezfelvételtől. Mivel az I/1. jelenetnél a közreadó nem közölt dallamot, a **458**-ból magunk alakítottunk változatot az eltérő képletű szövegekre (lásd **459.**). **A 460.**, majd a **465-468.** a lemezfelvételtől. **A 461.** az ország legelterjedtebb — s egyik legrégebb — karácsonyi éneke, gazdag változat-körrel (lásd Szendrei J.—Dobszay L.—Rajeczky B.: XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I. 101-105. és II. 49-50. oldal). A közölt dallamváltozat Paulovics G. gyűjtése Hort (Heves) községből, utolsó sora a gyakoribb variánshoz alakítva. **462:** a betlehemesben gyakori, különböző kombinációjú ütempáros anyagok közül; **Áj** (Abaúj), Vargyas L., *MNT* II: 366/III. **A 463.** példa: Istenmezeje (Heves), Dobszay L. **A 464**-es „glória” több betlehemesben, más-más zenei összefüggésben (pl. *MNT* II: 41, 354, 363, 384.). **A 469.** saját gyűjtésünket *MNT* II: 472, 702, 366, 701, 704-el összevetve. — A dialógusokat a következő helyek alapján állítottuk össze: I/1. Lövete (Udvarhely), lásd Volly I.: Erdélyi karácsonyi játékok, 1940: 49-54, vö. *MNT* II: 353, 354. I/2. a hanglemezfelvétel alapján. II/1. *MNT* II: 366, 363, 358. alapján. II/2. *MNT* II: 370, 356, 358, 357, 366, 372, 359, 381, 356, 356, 374, 366, 358, 357, 374, 356. alapján; vö. Volly I. im. 9, 10, 25, 29, old. III/I. a hanglemezfelvételen kívül *MNT* II: 362, 352, 354, 372, 357. és Volly im. III/2: a hanglemezfelvételen kívül *MNT* II: 372, 358, 354. Hozzá néhány újabb gyűjtés motívumait is felhasználtuk, itt-ott szerényen igazítva.

470. Egyszerű negyedmozgásban haladó változatai főként protestáns egyházi használatban (evangélikus és református variánsok), gyorsabb giusto alakja kánta a bukovinai székeklyéknél. Vö. Szendrei J.—Dobszay L.—Rajeczky B.: XVI-XVII. századi dallamaink... I. 58. és II. 28. *D-Sz:* Hadikfalva (Bukovina) — Kéty (Tolna), Manga J. *MNT* II: 548. 2-3. vsz: Bukovina, AP 2582/b.

471. Erdély kivételével az egész nyelvterületen elterjedt, apróbb dallamváltozatokkal. Karácsonyi kánta, esti ének. *D-Sz:* Csokva (Borsod), Kodály Z., MTA 184130/1. tip. 4-5. vsz.: Borsod, *MNT* II. 555. (5. vsz. *ered:* Ó, te dudás...) **A:** Bács-Bodrog, *MNT* II: 553. **B:** Abaúj-Torna, *MNT* II: 554. **C:** közismert, vö. Csongrád, *MNT* II: 551.

472. Az Északon elterjedt „Révész”-család kivételes mellékalakja. *D-Sz:* Balogpádár (Gömör), Kodály Z., *MNT* II: 437. 3-4. vsz: Gömör, *MNT* II: 436.

473. A tonálisan igen érdekesen szétágazó újévköszöntő dallamról *MNT* II: 1-16. ad képet. *D-Sz:* Nagyszalonta (Bihar), Kodály Z., *MNT* II: 1. A 6. ütem 3. hangja Arany J. kézírata alapján (*MNT* II: 3.) már Kodály közreadásában. 4-6. vsz: Veszprém, MTA 130540/1. tip. Köszöntő: Baranya, MTA 130540/1. tip.

- 474.** A regölésről lásd *MNT II*: 776-876. *D-Sz*: Orosztony (Somogy), Olsvai I. Lemezen: *HF-II*: IV/B/1.
- 475.** Kizárólag a Nyitra vidéken, lásd *MNT II*: 91-95. *D-Sz*: Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT II*: 95. Az 1. szövegsorhoz lásd *MNT II*: 91. „A lányoknak” 1. hang *ered*: f.
- 476.** Dunántúlon, lásd *MNT II*: 102-110, vö. 142-148. Példánk ez alakban Kodály Z. összeállításának látszik, kiindulva a Csehi (Nyitra), Kodály Z., *MNT II*: 102. adatból. **A**: Zala, AP 7015/a., vö. *MNT II*: 135. oldal. II. szöveg: Szatmár, Lt 20052, vö. *MNT II*: 142.
- 477.** A Nyitra vidéken, lásd *MNT II*: 136-139, vö. 126. *D-Sz*: Bed (Nyitra), Kodály Z., *MNT II*: 138.
- 478.** A pünkösddőlés különböző dallam- és szövegösszeállításokban, főleg Dunántúlon, lásd *MNT II*: 152-203. *D-Sz*: *MNT II*. 161. (Sopron) alapján, az I. szöveg régi énekeskönyvekből kiegészítve. Hanglemezen: *HF-I*: IV/A/6, itt a III. rész motívumismétlő szakasza kvinttel mélyebben.
- 479.** -**487.** A ciklus-összeállítás rekonstrukció. Az egyes darabokhoz (valamennyi Nyitra megyéből; a számok *MNT II*-re vonatkoznak):
- 479.**: Ghymes, 230. és 232. **480.**: Ghymes, 206. és Kolon, 214. (ritmus!).
- 481.**: Kolon, 222. **482.**: Zsére, 224. **483.**: Menyhe, 228/II. **484.**: Ghymes, 224. **485.**: Ghymes, 244; refrén-változat: 245. **486.**: Ghymes, 274. **487.**: Csitár, 260., szöveg vége: 261.
- 488.** Ritka dallamtípus Nyitra megyéből. *D-Sz*: Ghymes, Vikár L., AP 3469, vö. *MNT II*: 309.
- 489.** Ritka közép-erdélyi névnapköszöntő dallamtípus. *D*: Magyaró (Maros-Torda), Makkai E.— Nagy Ö., *MNT II*: 928. *Sz*: 1-2., 6, 9. *vsz*: Békés, *MNT II*: 929, 3-5, 7-8. *vsz*: Maros-Torda, *MNT II*: 928.
- 490.** Tonálisan erősen variálódó, főleg Dunántúlon élő köszöntő-típus, lásd *MNT II*: 901-924. *D-Sz*: Hagyárosbörönd (Zala), Paksa K., AP 7604/g. 2. *vsz*: Bihar Lt 10671, két versszakból. 3. *vsz*: Bihar, Lt 10666. 4. *vsz*: uo. *Vers*: Bihar Lt 10671. *Vö. Vas*, AP 931/b. **A**: Zala, *MNT II*: 903. **B**: Vas, Lt 15821. **C**: Bihar, Lt 10671. **D**: Zala, Lt 10673.
- 491.** Ritka dallam: *D-Sz*: Erdőszentgyörgy (Maros-Torda), Vikár B., *MNT II*: 940.
- 492.** Mintegy 10 erdélyi adat (+ további 10 rokon dallam). *D-Sz*: Gyergyócsomafalva (Csík), Molnár A., MF 1522/c.
- 493.** Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., hanglemezről *HF-I*: IV/A/8, vö. *MNT II*: 959.
- 494.** *D-Sz*: Erdőszentgyörgy (Maros-Torda), Vikár B., *MNT II*: 897. 3-4. *vsz*: Maros-Torda, *MNT II*: 898 (*ered*: a múzsaéknak víg tanyája),
- 495.** *D-Sz*: Hódmezővásárhely (Csongrád), Péczely A., *MNT II*: 952. **A**: Kodály Z. kórusából (Horatius szövegére).
- 496.** Középkori szekvencia-dallamból alakult, előbb egyházi használatú négysoros strófás típus, az országban sokfelé elterjedt névnapköszöntőszöveggel. Galgahévíz (Pest), Bartók J., *MNT II*: 887.
- 497.** Néhány adat, főként Alföldről. A Kodály által népszerűsített változat (néhány Békés, Csongrád, Arad megyei változat felhasználásával) a Nagyszalonta (Bihar), Kodály Z., F 462/b. adatra épül. A prózai szakaszt a következő helyről vettük: Arad, AP 5167/b.

498. Kevés számú adat, a többség a közölnél kissé régiesebb. Zólyom (Zólyom), Kiss L., AP 7727/i.

499. Az éjjeliőr dallamok legismertebbje (több mint 200 adattal, főként Észak-Dunántúlról) az **A** és **B** változatnál közölt háromsoros középkori dallamból gyakran csak két sort őrizve 3-1 vagy 2-1 kadenciájú dūr alakban; néhány teljes háromsoros forma is. *D:* Menyhe (Nyitra), Kodály Z., Muz F 123/a. *Sz:* 1. vsz: Heves, AP 1863/j. és Veszprém, AP 3022/k, 2. vsz: Győr, AP 2780/k. 3. vsz: Veszprém, AP 1075/a és Pest, AP 1948/f. 4. vsz: Pozsony, AP 4790/g. 5. vsz: Pozsony, MTA, 186540. tip. 6. vsz: Pozsony, AP 2791/c. 7. vsz: Komárom, AP 2131/d. 8. vsz: Pozsony, AP 2771/a. **A:** Cantus Catholici 1651, *RMDT* I. 118. **B:** Bukovina, AP 6944/b. **C:** Pest, MTA 186540/1. tip. II. szöveg: *RMKT XVII.* század, 3. kötet, 24. sz. *Ered.* 1/1: ki valál; 1/2: fényes napnak szép hajnalán. 1/3: szép hajnalnak. 2/1: az te kontyodat. 2/2: ne mondjad te gondodat.

500. A próza-szöveg *MNT* IIIA: 3. old. (Mátyus P.: Násznagyok kötelessége, 1781.), részletek. *D:* Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 178, vö. 176: 2. vsz. és 179. *Sz:* Menyhe (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 1. válogatva, értelemszerű sorrendben; 3. vsz. *ered:* hogy ötet.

501. A próza-szöveg *MNT* IIIA: 11. oldalról („Rövid rajzolatja a paraszt lakodalomnak Gömörben”, 1827). *D:* Menyhe (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 8. *Sz:* 1-2. vsz. ugyanonnan, 3. vsz. Béd, *MNT* IIIA: 10. 4. vsz: Menyhe, *MNT* IIIA: 13. A lakodalmas szövegekbe végig azonos névpárt helyettesítettünk.

502. *D:* Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 40. *Sz:* 1-2. vsz. *MNT* IIIA: 23. és 24. adattól (Vicsápapáti — Nyitra és Lédec — Bars, Kodály Z.). 3. vsz: Pográny (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 26., 2 versszakból. 5-6. vsz: Menyhe (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 32. 7. vsz. szövege és dallamváltozata: Csitár (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 39.

503. Kb. 20 Kolozs vidéki adat. Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., MH 3959/c, *MNT* IIIA: 67.

504. Abaúj, Zemplén megyékben kedvelt lakodalmi dal (kb. 20 adat). *D:* Pusztafalu (Abaúj-Torna), Kiss L., AP 676/a. *Sz:* 1-2. vsz: Abaúj-Torna, *MNT* IIIA: 111. 3-6. vsz: Abaúj-Torna, MTA 161680. típusban. 7. vsz: Abaúj-Torna, Lt 19365. 8. vsz: Zemplén, MTA 161680. típusban.

505. Északkeleten ismert kétsoros típus (20 adat). *D:* Tornyosnémeti (Abaúj-Torna), Szendrei J., MTA 182450. tip. *Sz:* 1. vsz: Hollóháza (Abaúj-Torna), Sztareczky Z., MTA 182450. tip. 2-5. vsz. a főadattól. 6. vsz: Abaúj-Torna, AP 3496. A dallam ut. sor 5. hang *ered:* é.

506. Szépenyerűszentmárton (Szolnok-Doboka), Lajtha L., *MNT* IIIA: 214.

507. Magyargyerőmonostor (Kolozs), Bartók B., Muz F 810/b. *VPt* 379.

508. Pográny (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 224.

509. Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 570.

510. Dallam, mint **500.** számnál. Szöveg válogatva *MNT* IIIA: 945-6. oldalról.

511. Szék (Szolnok-Doboka), Lajtha L., *HF-I:* IV/B/5/b. Vö. *MNT* IIIA: 230.

512. Bozzai (Vas), Kerényi Gy., *MNT* IV: 505. old.

513. Az Árgirus-dallam, mint vőfély-szöveg „tónusa”, Erdélyből. *D:* Szárhegy (Csík), Kodály Z., *MNT* IIIA: 257. *Sz:* 1, 7, 8. vsz: Csík, *MNT* IIIA: 255. 2-5. vsz: Csík, *MNT* IIIA: 258. 5. és 9. vsz: Csongrád, *MNT* IIIA: 256. (a 9. két vsz.-ből).

514. Húgyag (Nógrád), Kiss L., *MNT* IIIA: 238. A 3. vsz. vö. Nógrád, Lt 1168.

- 515.** A palóc sirató-típus. Bodony (Heves), Rajeczky B., *MNT* IIIA: 289, a befejező szakasz ugyanonnan, 290. sz.
- 516.** A Révész-dallamkör Nyitra megyei típusa, 4-5-6 soros formában, lakodalmas használatban. (A jáász vidéken nyitrai telepesektől:) *D*: Jásztelek (Jász-Nagykun-Szolnok), Deák F., *MNT* IIIA: 261. Sz: 1. vsz: Nyitraegerszeg (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 260, többi vsz. a főadatból.
- 517.** Nyitra vidéki típus, szintén a Révész-dallamkörből. Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 273, egyszerűsítve.
- 518.** Igen elterjedt kvintváltó dallam, csaknem mindig lakodalmas szöveggel, főként Dunántúlról, lásd *MNT* IIIA: 313-376. *D*: Nemespátró (Somogy), Seemayer V., *MNT* IIIA: 316. Sz: 1. vsz. eleje Bács-Bodrog, *MNT* IIIA: 313, a vsz. vége és a 2. vsz. a főadatból.
- 519.** Forrófalva (Moldva), Veress S., *MNT* IIIA: 383.
- 520.** Bukovinai típus, kevés adattal. Andrásfalva (Bukovina) — Kakasd (Tolna), Kiss L., AP 734/d. 3. vsz: Bukovina, Lt 18655.
- 521.** A prózai szövegek *MNT* IIIA: 461. oldal (Edvi Illés P.: A magyar parasztok lakodalmi szokásaik, 1827.) alapján. „Az első tál étel...”: 414. szám. — A „fogásnóta” a volta-csoport különleges alakja (vö. **528.**), csak Nyitrából. Nyitraegerszeg, Vikár L., AP 1696/e; szöveghagyással. (Esetleg más ételekre is átkölthető lenne.)
- 522.** XVIII. századi melodiáriumokban is megtalálható régies kisambitusú dallam; csak Erdélyből néhány adat. Csíkmenaság (Csík), Jagamas J., *MNT* IIIA: 426. Válogatott versszakok, módosított sorrendben, teljes szöveget lásd *MNT*-ban.
- 523.** Csak Nyitrából, néhány adat. Béd (Nyitra), Rajeczky B., MTA 185260. típusban.
- 524.** Dúr pentachord kanásztánc típus, igen elterjedt, különböző tánc- és köszöntő szövegekkel. Zsitvabesenyő (Bars), Manga J., *MNT* IIIA: 800.
- 525.** Kolon (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIA: 473. 1-7. vsz: Pincehely (Tolna), Szabolcsi B., *MNT* IIIA: 476. 8. vsz: Felsőrás (Gömör-Kishont), Kodály Z., *MNT* IIIA: 475, de 3. sora uo. 474-ből. 9. vsz. a főadatból.
- 526.** Csak néhány erdélyi adat. Gyergyószentmiklós (Csík), Kodály Z., *VPt* 72.
- 527.** Pszalmodizáló típus. Nyárádköszvényes (Maros-Torda), Bartók B., MF 1295/b. Szövegét némileg igazítottuk, következetlenségeit javítottuk.
- 528.** A Révész-dallamkör volta-ágának legismertebb típusa, Nyitra vidékről, s más — irodalmi jellegű — szöveggel is Erdélyből. Vö. *MNT* IIIA: 439-468. A közismert, tankönyvekben is terjesztett változat alapja a Kodály által Nyitraegerszegben gyűjtött dallam (*MNT* IIIA: 445). Szövegét a nyitracsehi változathoz vettük, uo. 447. sz., az 5. verset enyhítve. II. szöveg: 1-4. vsz: Nyitra, *MNT* IIIA: 448; 5. vsz: Bukovina, uo. 451, 6-7. vsz: Nyitra, uo. 456. III. szöveg: Hont, MTA 1616800. típusban. **A**: Győr, AP 5159/k. **B**: Komárom, MF 801/c. **C**: Nyitra, *MNT* IIIA: 447. **D**: Bukovina, uo. 451.
- 529.** Már a XVII. században följegyzett dallam, Erdély kivételével az egész nyelvterületen elterjedt, vö. *MNT* IIIA: 518-558. *D*: Jásztelek (Jász-Nagykun-Szolnok), MTA 190190. típusban. Szövegét Szendrei J.—Dobszay L.—Rajeczky B.: XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben, II. 132. old. összeállítás szerint közöljük. A dallam változatait lásd ugyanitt I. 170-171. old.
- 530.** A szokás-ismertetéshez és a próza-szöveghez lásd *MNT* IIIB: 87. old. A dallam az egész országban elterjedt halottas-ének paródiája. *D*-Sz: Algyő (Csongrád), Péczely A., *MNT* IIIB: 120.

A 3. sor utolsó hangját (*ered: f*) a típus egésze alapján javítottuk; a 2. vsz. 1. sorában a 12-es szótagszám érdekében betoldottuk a „hosszú” szót.

531. Csitár (Nyitra), Kodály Z., *MNT* IIIB: 29. **A:** Zsére (Nyitra), Kodály Z., MF 1138/e, Lt 2529. **B:** Nyitra, MTA 162150. típusban. **C:** Nyitra, *MNT* IIIB: 30. **D:** Bars, uo. 31. **E:** Bars, Lt 2620. II. szöveg az **A**-változatból.

532. Szórványosan az egész országból; lakodalmi és mulató. XVIII. és XIX. századi gyűjteményekben is. *D-Sz:* Kisölvéd (Hont), Kodály Z., Lt 17791. A prózaszövegek *MNT* IIIA: 645-6. oldalról válogatva.

533. Egyik legelterjedtebb lakodalmi dallamunk; menyasszonyfektető ill. gyertyástánc; kanász- és voltaritmusban. *D-Sz:* Mohi (Bars), Kodály Z., *MNT* IIIA: 649. A 2. vsz. más változatokból kiegészítve. 3. vsz: Hont, uo. 652. **A:** Pest, MTA 110310/1 /a. típusban. **B:** Nógrád, uo.

534. Ritka, régi Nyitra vidéki dallam. Menyhe (Nyitra), Manga J., *MNT* IIIA: 6. Vö. Kodály *MNz:* 68-69. old.

535. Lédec (Bars), Manga J., MF 3282/c. A refrén kibővítése: Nyitra (Kolon), Lt 12753. *Ered:* csókold meg a rózsám; nyilván tévedés.

536. Ritka dallam. Kárásztelek (Szilágy), Víg R., AP 4724/a. Ritmus vö. ugyanonnan AP 4717/c.

537. Lázi (Veszprém), Borsai I., vö. *MNT* IIIA: 887 (és 885-6), 2-3. vsz. uo. 888.

538. Nemespátró (Somogy), Seemayer V., *Vpt* 93. Hanglemezen a Nyitra vidéki lakodalmas anyag részletei: *HF-II:* IV/B/4. Hont megyei és erdélyi lakodalmas dallamok: *HF-I:* IV/B/4,5.

539. XVI. századi dallam (vö. *Sz-D-R XVI-XVII:* I. 144-145. II. 69.). A közölt dallam hanglemezről: *HF-IFMC:* B/17. E dallammal csak Erdélyben.

540. Illyés István halottas énekeskönyvéből (XVII. század vége). Lásd *Sz-D-R XVI-XVII:* I. 26-27. II. 11.

541. Sirató-eredetű XVI. századi halottas ének, az egész országban igen elevenen él. Itt erdélyi változata. Vö. *Sz-D-R XVI-XVII:* I, 128-129. II. 63. Lásd ott a **d** példát; szövege Kájoni J. Kancionáléből (1719) kiegészítve.

542. Kisfalud (Sopron), Lajtha L., Lajtha: Sopronmegyei Virrasztó Énekek, 3. Szöveg uo. 1. sz., javítva Vitnyéd (Sopron), Lt 12844. alapján.

543. Lövéte (Udvarhely), Vikár L., *Sz-D-R XVI-XVII:* I. 182-3. és II. 84. Szövege Kájoni J. Kancionálé szerint kiegészítve.

544. Zsére (Nyitra), Kodály Z., *MNT* V: 9.

545. a: A XV. század végi Budai Psalteriumból, a kezdő kvartugrás a Nagyszebeni Vigíliáléből. **b:** Balázsfalva (Kiskükölkő), Borsai I., AP 5848.

546. Országos Széchenyi Könyvtár Cod lat 534 töredékről, dallama vö. *RMDT* II. 152.

547. A Huszár—Gál-féle énekeskönyv nemrégien előkerült példányáról, vö. *RMDT* I. 124. (Eperjesi Graduál). Szöveg kis igazításokkal: *RMKT* I. 1921. 220. és 480. oldal.

548. Szöveg: *RMKT* I. 1921. 491. old., kis igazításokkal. Dallamul az Illyés Soltári Énekekben lejegyzett, de középkorra visszavezethető *RMDT* I. 23/I.-et adjuk, az utolsó sor belső ismétlését elhagyva.

549. Szövegét *RMKT I. 1921*: 236. alapján adjuk, csekély igazítással. Dallam *RMDT I. 44.* szerint, de a népi hagyomány alapján módosítójelek és ritmus kidolgozásával. *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 34-35.

550. *RMDT I. 4.*, kulcsrakása azóta egyértelműen tisztázódott.

551. Szent László himnusz, valószínűleg XII. század végi nagyváradi kompozíció. *D*: Budai Psalterium (XV. század vége), *Sz*: ugyanott és az esztergomi Breviariumban. Fordítás: Csanád Béla. Hanglemezen: Magyar Gregoriánium — V: B/8.

552. A Zsigmond-kori többszólamú töredékről (Országos Széchényi Könyvtár); kiadva Népzene és Zenetörténet I. (Rajeczky B.). Magyar szöveg Kájoni J. Kancionáléjából. Hanglemezen: Magyar Gregoriánium IV: B/7.

553. A Zsigmond-kori töredék és egy XV. század végi Kassai Töredék összevetésével; lásd Népzene és Zenetörténet I., Magyar Zenetörténeti Tanulmányok 1968, 134. Hanglemezen: Magyar Gregoriánium V: B/7.

554. A XVI. század elejéről való (Gyöngyös)-Patai Graduáléból; kiadatlan. Hanglemezen: Magyar Gregoriánium II: A/6.

555. *D*: Batthány Graduál (vö. Népzene és Zenetörténet III: 153.), utolsó sorában egy hajlítás a középkori változat alapján törölve. Középkori dallam-alakot lásd Rajeczky B.: Melodiarium... 65. Az I. szöveg szintén a Batthány Graduál alapján. A II. szöveg a Breviarium Strigonienséből, fordítás Döbrentei-kódex alapján (*RMKT I. 1921*. 126.), apróbb igazításokkal (2. sor első sora eredetileg: Immár új jászol fénylik; a latin alapján javítottuk).

556. *D*: Tinódi Krónikájából; *RMDT I. 52.*, vö. *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 40-41, II. 18. Szövegválogatás a Tinódi-Krónika facsimile kiadásából; az énekelhetőség érdekében csekély igazításokkal. **A**: Borospataka (Csík), Kallós Z., hanglemezről *HF-I. III/B/4/a*. II. szöveg ugyaninnen.

557. *D*: Tinódi Krónikájából; *RMDT I. 56*. Szöveg-válogatás, mint **556**.

558. *D*: Tinódi Krónikájából; *RMDT I. 40*. Szöveg-válogatás, mint **556**.

559. A Kádár-história dallamáról lásd *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 38-39, II. 17, vö. *RMDT I. 50.* és jegyzetei. A dallam hanglemezről *HF-IFMC: A/11.*, vö. *HF-II. I/A/I* (Bukovina). Versszakok innen válogatva, 1. sor a többi változat alapján javítva, 2. vsz. sorai megcserélve. A II. szöveg válogatás Ilosvai Selymes Péter, a III. Arany János Toldi-jából.

560. A híres „Árgirus” dallam zenetörténeti és népzenei adatairól lásd *RMDT I. 235.* és *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 92-93, II. 44. Két formában adjuk, e szám alatt katona-búcsúzó szöveggel, a következőben egyszerűbb variánssal históriás-szöveghez kapcsolva. *D-Sz*: Istensegíts (Bukovina), Kodály Z., *VPt* 349. Vö. még az **513**. számmal! **A**: Klézse (Moldva) — Egyházaskozár (Baranya). Domokos Pál P.—Rajeczky B., 1954. F 201 A/b.

561. *D*: Ghymes (Nyitra), Kodály Z., Muz F 1144/e. (Koldusének-szöveggel.) Hozzá kapcsoltuk a Gyergyai-féle Árgirus-história válogatott versszakait (néhol csekély igazítással), vö. Széphistóriák — Magyar Helikon, 1975.

562. *D-Sz*: Hofgreff-gyűjtemény (1553 körül). *RMDT I. 15*.

563. A dallam históriás-eredetéről lásd *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 22-25. és II. 9. *D*: Nemespátró (Somogy), Vikár L., Lt 3349 (*ered.* koldusének, ill. kásapénz-szedő lakodalmi). *Sz*: Bartalus I. gyűjteményéből, Mezőkövesdről.

564. XVI. századi halottas-ének dallama, följegyezve a Kolozsvári Énekeskönyvben (1744), vö. *RMDT I. 100/1*. Népzenei életéről: *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 94-95, II. 45. A hozzáadott szöveg: *RMKT*

XVII. század I. 14. 1/4 *ered*: falukon, városokon. A dallam halottasként ma is élő az egész nyelvterületen. A ritmust e népi gyakorlat alapján adtuk.

565. Énekeskönyvi formáját a Cantus Catholiciból (*RMDT I.* 189.) az **A**-variánsban adjuk; a II. szöveg is innen. Halottasként ma is él a Dunántúlon és az Alföldön, vö. *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 82-83, II. 39. **D**: Mélykút (Bács-Bodrog), Kiss L., AP 4623/f. Szövegként ad notam jelzések alapján hozzákapcsolva: Kájoni J. Kancionálé 1719: 554, Illyés Halotti Énekek alapján javítva; ut. sor *ered*: ha csak egy órában.

566. Balassi Bálint: Valedicit... verséhez a XVI. századra visszavezetett, korában igen sok dallamhoz társuló tizenkettőt adjuk: *RMDT I.* 23/I (Illyés I. 1693-as zsoldár-énekeskönyve szerint). Ritmus a rokon népi változatok szerint, vázlatosan (vö. *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 32-33, II. 14.).

567. Illyés I. zsoldár-énekeskönyvében található lejegyzés szerint, lásd *RMDT I.* 103/1, de ritmus egyszerűsítve a ritmus-típus szerint.

568. **D**: Kájoni-kódex (1650 körül) szerint, lásd *RMDT I.* 18/II. Ritmusa a ritmus-típusnak megfelelően. A népzeneben is igen elterjedt XVI. századi dallam, lásd *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 30-31, II. 12.

569. **D**: Kórógy (Szerém), Kiss L., lásd a történeti dallamalakokkal együtt (*RMDT I.* 196.) *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 84-85, II. 40. További versszakok Kájoni J. Kancionálé szerint, válogatva.

570. A dallam történetéről: *RMDT I.* 225. Népzenei kapcsolatairól: *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 88-89, II. 42. **D**: Nyitragerencsér (Nyitra), Kiss L., az idézett mű dallamtáblázatából. A hozzá kapcsolódó szövegek többsége halottas, az általunk adott: Várad Énekeskönyv, 1566: 161-165. oldal.

571. Cantus Catholici 1651, lásd *RMDT I.* 196/I. Népzenei (erdélyi) adatairól *Sz-D-R: XVI-XVII*: I. 90-91, II. 43. 2-6. versszakát Kájoni J. Kancionáléja alapján adjuk, a 6. versszakot három versből összevonva.

572. **D**: Kolon (Nyitra), Kodály Z., MTA 160800. típus, szöveghez ugyanitt: Béd (Nyitra), Kodály Z. XVI. századi vonatkozásaihoz: *RMDT I.* 236. jegyzete.

573. Az **568.** ének bővített dallamváltozata. **D**: Lövéte (Udvarhely), Forrai M., lásd *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 30-31, II. 12-13. A szövegalkalmazáshoz lásd ugyanitt I. 32-33. és II. 13-14. is! **Sz**: *RMKT XVII.* század, 3. kötet, 276/VI, de két helyen V. és IV. változatból javítva. **A**: Pálóczi Horváth Á. 1813 (*RMDT I.* 237.). **B**: Verőce, AP 3667/e. **C**: Jász-Nagykun-Szolnok, Lt 16573. **D**: Somogy, Lt 11425.

574. **D-Sz**: *RMDT I.* 28. (Cantus Catholici 1651 dallama és Nagybánkai Mátyás szövege alapján). Vö. *Szabolcsi B. MZK Pt* 19.

575. *RMDT I.* 234.

576. **D**: Cantus Catholici 1651, lásd *RMDT I.* 138. (Népzenei emlékeihez lásd *Sz-D-R XVI-XVII*: I. 62-63., II. 30.) I. szövege az eredeti Tritonius-ódagyűjteménynek megfelelően (*RMDT I.* 523. oldal), magyar fordítás közölve: Horatius Noster, Officina 1935. II. szöveg: Berzsényi D. **A**: a főalak metrikus változata. **B**: Kolozsvári Énekeskönyv, *RMDT I.* 138/II.

577. Honterus János: Odae cum harmoniis, Brassó, 1548. Egyszólamban: főalak, harmonizálva: **A**-változat. Lásd *RMDT I.* 192/III. A Honterusnál szereplő Horatius-versszakon kívül Berzsényi híres ódájának szövegét kapcsoltuk hozzá.

578. Illyés I. Soltári Énekek, 1963. *RMDT I.* 211. Az **A**-változat az eredeti Tritonius-féle harmonizált forma, *RMDT I.* 211/III. Berzsényi versét kapcsoltuk hozzá szövegül.

- 579.** Szenczi Molnár Albert fordításainak kiadása: RMKT XVII. század VI. kötet. Dallam ugyaninnen.
- 580.** Lásd **579.**
- 581.** *RMDT II.* 248. Vö. Szabolcsi B. MZK Pt 36. A 3. ütem 1. hang *ered. f. A:* Csíkvacsárcsi (Csík), Bartók B., *VPt* 345.
- 582.** Alsóbalog (Gömör), Kodály Z., MTA 110490. típusban.
- 583.** Az ország egyes vidékein ma is élő szaffikus karácsonyi ének. Kolozsvári Énekeskönyv 1744. *RMDT II.* 319. Népzenei adatokról: *Sz-D-R XVI-XVII:* II. 214-215, II. 95.
- 584.** Pürkerec (Brassó), Kallós Z., AP 8181/e, **A:** Eperjesi Graduál 1636. *RMDT II.* 39/I.
- 585.** Szentlászló (Verőce), Kiss L., AP 1827/a. A 3. sor a többi változat alapján javítva. Vö. *MNz:* 71. old.
- 586.** XVII. századi halottas ének variánsa bujdosó szöveggel. Halottasként országosan elterjedt, lásd *Sz-D-R XVI-XVII:* I. 128-131, II. 63. *D-Sz:* Gyergyóújfalu (Csík), Bartók B., Muz F 1042/b, *VPt* 347. Szöveget kissé modernizáltuk.
- 587.** Lédec (Bars), Kodály Z., *VPt* 62, szövegek ugyaninnen.
- 588.** Igen elterjedt XVII. századi ének, Erdélyben főként a Bátor-szöveggel, az országban halottasként. A történeti dallamalak (**A**-variáns) a Cantus Catholici 1651-ből, lásd *RMDT II.* 98. a néphagyományban simább ritmussal és dallammal) *Sz-D-R XVI-XVII:* I. 142-143, II. 68. A közölt adat Csíkrákos (Csík), Sárosi B., im. 142. old. c) példa alapján; a szöveghez: ugyanitt II. 138-140. oldal. Hanglemezen *HF-I:* II/A/3.
- 589.** Cantus Catholici 1651 (diminuált ritmussal adjuk); *RMDT II.* 147. Az 5. versszakot kettőből vontuk össze.
- 590.** *RMKT XVII.* század 1., 55. szám; 3. vsz. harmadik személyből értelemszerűen első személybe; kevésbé érthető első sora igazítva.
- 591.** Szórványosan adatolt a Felvidékről és Dél-Alföldről. Nagyszalonta (Bihar), Kodály Z., *VPt* 369. **A:** Szatmár, „Gillicemadár” 74. Hanglemezen: *HF-I:* II/A/4.
- 592.** Kisvisnyó (Gömör), Kodály Z., MTA 130190/3. típusban. Szövegkiegészítés ugyanitt Tyukod (Szatmár) adatból. 4. vsz. *ered.:* „*Ha. bánasz...*”.
- 593.** Kilyénfalva (Csík), Bartók B., Muz F 1036/b, *VPt* 288; ritmusa a többi változatra való tekintettel augmentálva. **A:** Szatmár, ugyanott. **B:** Udvarhely, ugyanott. **C:** *Bartha XVIII:* 31. II. szöveg a B, III. szöveg a C adatból (egy javítással).
- 594.** Tyukod (Szatmár), Lajtha L., MH 2737/b; 5. hang eredetileg: b, az elterjedt változat és a többi variáns alapján igazítva, ugyanígy a 2. sorban. 2-4. vsz. Káldy Gy. Kuruc dalok-ból. **A:** „Dávidné Soltári”, 1791, ritmus a típus alapján. **B:** Tóth István gyűjtemény 1828-32. Mindkettő Szabolcsi B. MZK Pt 61.-ről.
- 595.** Az **592.** dal egyedi mellékalakja. Tura (Pest), Bartók B., *VPt* 372.
- 596.** Vietorisz-kódex, 1680 körül. *RMDT II:* 173. A 11. hang ered: á; ritmus egyszerűsítve, a mai szokásokhoz igazítva. Szöveg *RMKT XVII.* század, I. 64. sz. alapján.

- 597.** Szabolcsi B. *MZK Pt 35*, vö. *RMDT II.* 118. (Vietorisz-kódex). Szöveg *RMKT XVII.* század III. 102/I-IV összevetésével. A ritmust kevés simítással Szabolcsi alapján adjuk.
- 598.** Szabolcsi B. *MZK Pt 33.*, *RMDT II.* 251 (Vietorisz-kódex). Szöveg: *RMKT XVII.* század III. 219.-ből összeállítva.
- 599.** XVIII. században feljegyzett, stílusa alapján valószínűleg XVII. századi darab. *Bartha XVIII:* 16. sz. Népzenei változat *MNT IIIA:* 476. A ritmust ennek alapján adjuk.
- 600.** Vietorisz-kódex; Szabolcsi B. *MZK Pt 35.*, *RMDT II.* 140. Variáns és szöveg: *Bartha XVIII:* 128.
- 601.-602.** Esterházy Pál művei Szabolcsi B. *MZK Pt 59.* és 48. old.-ról közölve. Az előbbi szövegeit az ismert himnuszról idézzük.
- 603.** Csomasz Tóth K.: Maróthy György és a kollégiumi zene. Budapest, 1978. 150. oldal.
- 604.** A Sárospataki melodiáriumból. Kiadás: Csomasz Tóth K. id. m. 208. old. Szöveg: *Bartha XVIII:* 114. sz.
- 605.** Kulcsár-melodiárium, 1770. *Bartha XVIII:* 1. sz. A kétféle hangnemi értelmezést népzenei változatai sem döntik el; ritmusát viszont aszerint adjuk.
- 606.** Kovács Ferenc kézírata, 1777-1801. *Bartha XVIII:* 83. sz.
- 607.** Szabolcsi B. *MZK Pt 14.* old., *Bartha XVIII:* 69. Szöveg: Pálóczy Horváth Á.: 130.
- 608.** Erdélyi dallam (mintegy 20 adat), stílus alapján sorolható e dallamkörbe. *D:* Csíkmenaság (Csík), Kolossa T., MSz 3878. Sz: 1-3. vsz: Csíkrákos (Csík), Sárosi B., MTA 185390/3. típusban. 4. vsz: Bukovina, AP 1353/a. **A**-variáns és II. szöveg: Lövéte (Udvarhely), Vikár B., MF 403/b.
- 609.** XIX. századi gyűjteményekben (és néhány népi adat). Tóth István kéziratából, 1832, némileg egyszerűsítve, *Limbay* 681. hozzátételével. Csokonai Vitéz Mihály szövegével.
- 610.** Szkárosi-Járdánházi melodiárium, 1787-1792. *Bartha XVIII:* 115. Ritmizálva adjuk.
- 611.** Szkárosi-Járdánházi melodiárium, 1787-1792. *Bartha XVIII:* 84. Szöveg részben az ott közölt variánsokkal. Ritmizálva adjuk.
- 612.** XIX. századi gyűjteményekből és dunántúli népi gyakorlatból kb. 30 adat. *D:* Halászi (Moson), Paulovics G., AP 6768/j; balázsoló szöveggel. A Verseggy-szöveg egy dallamváltozatához, lásd Szabolcsi B., *MZK Pt 72.*, vö. Almási S. Magyar Dalnok, 1834: II. 9.
- 613.** Kulcsár-melodiárium, 1775-1785. *Bartha XVIII:* 62.
- 614.** Zalata (Hont), *MNT IIIA:* 108. Sz: Tóth István gyűjtemény 1832. 3. vsz: Baranya, Lt 12638. 4. vsz: Somogy, AP 2085/d.
- 615.** Novák-melodiárium, 1791. *Bartha XVIII:* 39. Áritmizálva adjuk.
- 616.** Szkárosi-Járdánházi melodiárium 1787-1792. *Bartha XVIII:* 79. Ritmizálva adjuk.
- 617.** Szabolcsi B. *MZK Pt 73*, *Bartha XVIII:* 68. (Zemplényi-féle daloskönyv, 1780-90 körül.)
- 618.** Bartalus I. gyűjteményében (21.) Pálóczy Horváth Á. Ötödfélszáz Énekek alapján. Ritmusát MF 93/a Siklód (Udvarhely) adat alapján adjuk.

- 619.** Almási S. Magyar Dalnok 1834, II. 160.
- 620.** Szabolcsi B. MZK Pt 74.
- 621.** XIX. századi (és népi) adatok, nem nagy számban. *Limbay* gyűjt. 334. sz. Ritmus Vas megyei adat (Lt 17681) alapján. Az eredeti „Lórikám” nevet korhű másikkal helyettesítettük.
- 622.** Szabolcsi B. MZK Pt 74.
- 623.** Tóth István kézirata, 1832. *Bartha XVIII*: 106/b.
- 624.** XIX. századi és népi adatok (20). *D*: Hódmezővásárhely (Csongrád), Bodon P., Lt 16732. *Vö. Kerényi*: 9. Sz: *Limbay*, 1882: 545.
- 625.** Mintegy 20 adat az egész nyelvterületről s múlt századi gyűjteményekből. *D*: Újcsanáros (Zemplén), Lajos Á., „Este a fonóban” 1974. Sz: 1. vsz. Szabó József gyűjt. 121. sz. 2. vsz: Kiss L. kézirata, 1864-79: I. 255. *Vö. Kerényi Gy.*: 92.
- 626.** XIX. századi gyűjteményekben, népszínművekben; egy népzenei adat is. *D-Sz*: Csíkszenttamás (Csík), Bartók B., *VPt* 254. *Vö. Kerényi Gy.*: 205.
- 627.** *Kerényi Gy.*: 35.
- 628.** Zombor (Bács-Bodrog), Kiss L., AP 4584/1. Országosan elterjedt. *Vö. Kerényi Gy.*: 67.
- 629.** Szétágazó változatokkal igen elterjedt múlt századi műdal (kb. 100 adat). *Vö. Kerényi Gy.*: 18-19. *D*: Almási Sándor gyűjteményéből a Bartalus I. -féle kéziratban I. 377. Csokonai szövege. Változat-csoportjai közül egy bővült alakot idézünk — **A**: Udvarhely, AP 4492/h.
- 630.** Feljegyzései a XIX. század közepétől kezdve; ma is sokfelé népszerű. *Kerényi Gy.*: 71.
- 631.** *Kerényi Gy.*: 81.
- 632.** Népszerű, ma is emlékezetben tartott XIX. századi diákdal. *D*: Kiskunhalas (Pest), Szomjas Gy., Lt 10599, de 3. sora Lt 18547 sz. Komárom megyei, Lt 10598 sz. bukovinai adat (valamint közszájon forgó változatok egyezése) alapján adtuk. A szótagszám-változat az említett bukovinai adatból. Sz: 1-2. vsz: Kenesei gyűjt. 1911: VIII. 13. 3. vsz. ugyanonnan, a fönti bukovinai adatból vett 2. sossal. 4-5. vsz: Bukovina.
- 633.** *Kerényi Gy.*: 206. **A** változat: Csongrád, MTA 120780. típusban.
- 634.** Káldy Gy.: Kuruc dalok, 19. 2. vsz: Nógrád, Lt 10581. 3. vsz: Zala, Lt 10582. 4. vsz: Veszprém, Lt 10576. A XIX. századi gyűjteményekben inkább az itt 5-6. versszakként közölt szöveggel.
- 635.** Közismert; MTA 190120. típus.
- 636.** Kiss L., kézirata, 1864-79; ritmus kissé egyszerűsítve. 2-3. vsz: Zala, Lt 2934. 4. vsz: Somogy, Lt 19023.
- 637.** „Szunyoghné nótás könyve”. A 2-4. vsz. *Limbay*, az 5-6. Szabó József múlt századi gyűjteményéből. *Vö. Kerényi Gy.*: 110.
- 638.** *Limbay* gyűjteményéből, 210. Augmentált ritmussal. II. szöveg: Zala, MTA 183480. típusban (e szöveg kivételes).
- 639.** Hódmezővásárhely (Csongrád), Péczely A., MTA 183670/2. típusban. 4. vsz: Kórógy; ugyanott /3. altípus.

- 640.** A főváltozat Szabó József gyűjteményéből, az **A**-variáns Egressy B. dallama.
- 641.** Ábrányi Kornél: „Blaháné kedvelt dalai” alapján, de augmentált ritmusban. Csaknem mindegyik XIX. századi gyűjteményben szerepel. A 2. vsz. *Limbay* 133. sz. szerint.
- 642.** *Kerényi Gy.*: 32. A népzeneben is fenntartott népszerű múlt századi táncdal.
- 643.** Kodály: Iskolai Énekgyűjtemény II. 630. szerint idézzük.
- 644.** *Szabolcsi B. MZK Pt.*: 85.
- 645.** uo. 82.
- 646.** uo. 111.
- 647. -650.** A művek közkezen forgó gyakorlati kiadásai alapján.

23. fejezet - SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

Minden szótagszám-egységet három csoportba tagoltunk. Először az izoszillabikus képleteket adjuk, ezután a négysoros, majd utána a nem-négysoros heteroszillabikusokat (az utóbbiakat a sorok számára való tekintet nélkül). A második és harmadik csoportban a 2. sor emelkedő szótagszáma, azon belül a harmadiké stb. szerint rendeztük a képleteket. — Sok esetben eldönthetetlen, hogy kisebb vagy nagyobb egységeket tekintünk-e sornak (pl. belsőleg tagolt nagysorok, két hosszú sorból álló formák stb.). Minthogy mutatónk csak a keresést, nem pedig az értelmezést akarja segíteni, úgy döntöttünk, hogy a formákat kétely esetén lehetőleg négysorosként (vagy ahhoz közelállóként) értelmezzük. Pl. a 2×14 kanásztánc-forma a 8, 6, 8, 6 szótagszámnál található. A kis motívumokból összetett szerkezeteknél a nagyobb egységet tekintjük sornak (pl. 5 + 5 + 6 a 16-os szótagszámnál).

23.1. táblázat -

5/I	
5, 5, 5, 5	122, 126, 157, 298
5, 5, 5, 5, 5	104
5/II	
5, 5, 8, 5	131, 301, 302
5, 5, 8, 6	91, 130
5, 5, 9, 9	259
5, 6, 5, 6	461
5, 6, 7, 6	106
5, 6, 8, 6	105
5, 7, 6, 6	316
5/III	
5, 5, 3, 5, 5, 3	531
5, 5, 5, 5, 3	542
5, 5, 6, 4, 5, 6 (vö. 16-os!)	516
5, 5, 9, 8, 9	521
5, 6, 6, 6, 6	468
5, 6, 7, 7, 4	546
6/I	
6, 6, 6, 6	58, 82, 123, 125, 138, 144, 167, 178, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 215, 216D, 247, 248, 274, 276, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 287, 290, 291, 292, 297, 303, 304, 305, 308, 312, 314, 325, 327, 329, 340, 341, 342, 345, 346, 348, 355, 358, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 404, 417, 418, 419, 422, 428, 429, 430, 431, 438, 496, 497, 504, 514, 527, 532, 536, 605, 624
6, 6, 6, 6, 6	162, 303, 405, 406, 472
6, 6, 6, 6, 6, 6	377, 503

6//	
6, 6, 5, 5	157
6, 6, 5, 6	512
6, 6, 7, 4	487
6, 6, 7, 6	205, 244, 318, 403
6, 6, 7, 7	67, 71, 156
6, 6, 8, 6	134, 266, 296
6, 6, 8, 8	585
6, 6, 8, 9	333
6, 6, 8, 10	484
6, 6, 13, 7	145
6, 6, x, 6	241, 242
6, 7, 8, 6	584
6, 8, 6, 8	246, 636
6, 8, 10, 6	439
6///	
6, 6, 6, 6, 4	620
6, 6, 6, 6, 7, 6	163
6, 6, 7, 6, 6, 7	170
6, 6, 7, 7, 6	441
6, 6, 7, 8, 4	460
6, 6, 8, 8, 6, 7	235
6, 6, 10	479, 485
7//	
7, 7, 7	149
7, 7, 7, 7	72, 109, 127, 137, 153, 161, 168, 169, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 216, 232, 243, 306, 416, 469, 506, 511, 634
7, 7, 7, 7, 7	520
7///	
7, 4, 7, 5	172
7, 4, x, 3	150, (151)
7, 5, 7, 5	550
7, 6, 4, 6	155
7, 6, 6, 6	129, 312
7, 6, 7, 6	121, 139, 457, 524, 554
7, 6, 8, 6	347
7, 7, 5, 5	128, 307
7, 7, 5, 6	92
7, 7, 6, 4	166

SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

7, 7, 6, 6	535
7, 7, 6, 7	132
7, 7, 8, 5	494
7, 7, 8, 7	317
7, 7, 15, 7	160
7, 11, 7, 11	236
7/III	
7, 7, 4	(477)
7, 7, 5, 5, 4	89
7, 7, 5, 7, 7, 5	213
7, 7, 6, 6, 7	603, 619
7, 7, 6, 6, 9	618
7, 7, 6, 7, 5	300
7, 7, 6, 7, 7, 6	212
7, 7, 8, 8, 5	632
7, 7, 10	479
8/I	
8, 8	313, 389, (502), 553
8, 8, 8	194, 387, 388, 499, 552
8, 8, 8, 8	71, 72, 116, 117, 140, 141, 164, 171, (175), 173, 177, 192, 193, 195, 200, 201, 202, 210, 211, 263, 267, 271, 272, 281, 282, 286, 306, 311, 321, 331, 343, 344, 353, 356, 359, 361, 371, 385, 386, 389, 390, 391, 392, 394, 401, 409, 410, 411, 413, 415, 421, 423, 425, 426, 427, 433, 434, 435, 437, 466, 470, 471, 501, 505, (508), 519, 522, 523, 537, 555, 586, 587, 609, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631
8, 8, 8, 8, 8	321, 424, 432, 507
8, 8, 8, 8, 8, 8	541, 599
8/II	
8, 5, 8, 5	83, 84, 133, 299, 309, 473
8, 6, 4, 6	154
8, 6, 8, 6	221, 222, 309, 509
8, 6, 8, 7	440
8, 6, 8, 8	402
8, 8, 4, 5	315
8, 8, 5, 5	254, 307
8, 8, 5, 7	197
8, 8, 6, 7	135
8, 8, 7, 7	196
8, 8, 8, 6	478

SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

8, 8, 8, 9	70
8, 8, 8, 12	525
8, 8, 9, 8	70
8, 8, 10, 8	319, 360
8, 8, 11, 8	198
8, 8, 12, 6	492
8, 8, 12, 8	233, 491
8, 8, 12, 10	330
8, 8, 12, 11	397
8, 8, 13, 8	639
8, 8, 14, 14	295, 607
8, 8, 16, 4	159
8, 8, 16, 7	638
8, 11, 8, 11	637
8, 12, 8, 10	396
8/III	
8, 4, 4	488
8, 5, 8, 5, 8, 5	310
8, 6, 6	124
8, 8, 3, 8, 8, 3	239
8, 8, 4, 8, 8, 8, 4	613
8, 8, 5, 6, 6	176
8, 8, 6, 3, 3	199
8, 8, 6, 6, 6, 6, 8	543
8, 8, 6, 7	255
8, 8, 6, 8, 8, 6	214
8, 8, 7	136, 332
8, 8, 7, 7, 7, 7	256
8, 8, 7, 8, 8, 7	174, 551
8, 8, 8, 7, 7, 7, 7, 8, 6	598
8, 8, 9, 9, 8, 8, 8, 8	579
8, 9, 9	56, 69
8, 12, 8	251, 617
8, 12, 12	234
9/I	
9, 9, 9, 9	220, 261, 354, 588
9/II	
9, 9, 8, 5	608
9, 9, 8, 8	436
9, 9, 11, 11	635

SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

9, 9, 13, 13	592
9, 9, 16, 12	529
9/III	
9, 9, 8, 8, 3	606
9, 9, 8, 8, 5	103
9, 9, 8, 8, 6	611
10/I	
10, 10, 10, 10	217, 218, 219, 224, 270, 322, 363, 364, 412, 528, 533, 538, 539, 549, 562
10/II	
10, 7, 5, 5	128
10, 7, 7, 7	490
10, 10, 7, 7	467
10, 10, 8, 10	362
10, 10, 8, 11	165
10, 10, 10, 11	(547), 557, 647
10, 10, 12, 12	79
10, 10, 13, 13	594
10, 10, 14, 4	268
10, 10, 14, 6	326
10, 10, 16, 4	147
10, 10, 16, 5	142
10, 11, 10, 11	590
10/III	
10, 14, 10	250
11/I	
11, 11	534
11, 11, 11, 11	119, (237), 262, 264, 266, 269, 320, 349, 350, 351, 352, 366, 367, (408), 414, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 556, 640, 641, 642
11/II	
11, 10, 10, 11	449
11, 11, 7, 5	146
11, 11, 8, 11	582
11, 11, 9, 10	577, 648
11, 11, 11, 5 (szaffikum)	558, 576, 583
11, 11, 11, 12	454
11, 11, 12, 5	463, 495
11, 11, 13, 11	452
11, 11, 15, 11	273
11, 11, 16, 3	407

SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

11, 11, 16, 5	252
11////	
11, 11, 16, 7, 7	252
12//	
12, 12	481, 486, 500, 510, 550, 563
12, 12, 12	517, 526
12, 12, 12, 12	231, 275, 277, 288, 289, 379, 393, 398, 420, 498, 513, 530, 540, 559, 560, 561, 565, 566, 578
12//	
12, 6, 12, 12	597
12, 10, 10, 12	335, 450
12, 11, 11, 12	365
12, 12, 9, 9	240
12, 12, 11, 11	493
12, 12, 12, 4	621
12, 12, 12, 6	258, 265, 548
12, 12, 12, 8	604
12, 12, 14, 4	612
12, x, 8, 12	148
12////	
12, 7, 8, 8, 8, 7	257
12, 12, 6, 6, 6	633
12, 12, 7, 7, 7	293
12, 12, 8, 8, 11	610
12, 12, 13	567
13//	
13, 13, 13, 13	73, 143, 152, 227, 253, 324, 593, 595
13//	
13, 11, 11, 13	334
13, 13, 10, 10	323
13, 13, 12, 6	225
13, 13, 12, 7	564, 568
13, 13, 12, 10	238
13, 13, 14, 6	249
13, 13, 14, 13	600
13, 13, 16, 5	591
14//	
14, 14, 14	570
14, 14, 14, 14	158, 223, 226, 228, 229, 336, 339, 643
14//	

SZÓTAGSZÁM-MUTATÓ

14, 14, 12, 12	230, 245
14, 14, 12, 14	453
14, 14, 15, 15	596
15//	
15, 15, 15, 15	368, 589, 615
15//	
15, 15, 14, 15	338
15, 15, 14, 16	580
16//	
16, 16 (6 + 6 + 4)	476
16, 16 (5 + 5 + 6)	294, 518
16, 16, 16 (5 + 5 + 6)	569, 571
16, 16, 16, 16 (8 + 8)	395, 399, 400
16//	
16, 16, 17, 16	(455)
16, 16, x, 14	616
17	
17, 17, 12, 17	369
18	
18, 13, 13	310
18, 18, 12, 12	614
18, 18, 14, 18	337
18, 18, 22	328
19	
19, 19, 19 (Balassi)	572, 573, 581
19, 19, 19, 19 (Balassi)	574

24. fejezet - KADENCIA-MUTATÓ

A keresés céljára a szokásos kadencia-mutatókhoz képest kevésbé részletező, nagyobb csoportokat alkotó táblázat megfelelőbbnek látszik. A beosztás első szempontja: az *első* sor záróhangja (süllyedő sorrendben); ez után következik a főkadencia (tehát nem mindig a második sor kadenciája!), vagy ha több egyenrangú kadencia következne, közülük az *első* fontosabb. Ahol ezután túl nagy csoportok maradtak, megadjuk még a főkadencia után következő első sorvégzőt; ha erre a részletezésre nincs szükség, számsorban jelöljük az odatarozó darabokat. — Minthogy a mutató célja a keresés és nem az értelmezés, olyankor is a sor záróhangját tekintjük kadenciának, amikor jegyzeteinkben a sor utolsó hangjának és a zenei főhangnak különbözőségére hívtuk fel a figyelmet (pl. egyes szinkópás zárások). Mutatónkba nem foglaltuk be az ütempáros, recitatív, összetett műzenei példákat, valamint a variánsként közölt anyagot (kivéve egy-két nagyon ismert variáns példánál).

24.1. táblázat -

10	5		609
b10	b3		262
9	5		83, 72, 261, 518
9	b3		206
9	1		432
8	—		150, 553
8	8		207, 318, 347
8	6		216, 216/D
8	5	6	239
8	5	5	116, 117, 139, 141, 346, 429, 598
8	5	4	171, 177, 184, 208, 214, 217, 341, 394, 418, 442, 533
8	5	b3	190, 408, 409
8	5	1	342
8	5	VII	405
8	4		210, 410
8	3		466, 470
8	b3		219, 281, 377, 380, 389, 426, 536
8	2		431
x7	5		433
7	8		345, 384
7	5	4	395
7	5	b3	180, 185, 211, 212, 213, 220, 229, 260, 286, 352, 390, 391, 416

KADENCIA-MUTATÓ

7	4		406, 383, 403
7	b3	7	446
7	b3	4	266, 283
7	b3	b3	137, 167, 178, 188, 340, 354, 417, 424, 427, 320, 351
7	1		182, 183, 360, 415
6	6		512
6	5		104, 232
6	2		218, 521
b6	b3		287
5	6		144
5	5	–	56, 69, 136, 310, 485, 569, 572
5	5	5	58, 72, 119, 164, 176, 179, 186, 227, 228, 324, 511, 592, 594, 595
5	5	4	70, 103, 249, 252, 258, 407, 460, 647
5	5	3	198, 252, 326
5	5	b3	155, 156
5	5	2	191, 236, 556, 578, 606
5	5	1	142, 170, 174, 200, 238, 263, 289, 317, 323, 399, 463, 529
5	5	VII	484
5	4	–	149, 581
5	4	5	420, 430, 491
5	4	3	254, 472, 504
5	4	b3	381, 411, 585, 587
5	4	2	158, 204, 209, 230, 231, 353, 541
5	4	1	126, 358, 393, 423
5	4	VII	314
5	3		163, 248, 322, 331, 467, 507, 605
5	b3	4	308, 520
5	b3	b3	282, 376, 399, 425, 444, 506
5	b3	2	175, 457
5	b3	1	153

KADENCIA-MUTATÓ

5	b3	VII	276, 277, 319, 372, 382, 386, 421, 539, 590
5	2		106, 294, 297, 479, 502, 513, 514, 516, 560, 561, 562, 564, 613
5	1	b10	603
5	1	5	140, 152, 173, 193, 223, 227, 300, 353, 469, 505, 546, 547
5	1	4	82, 189, 203, 250
5	1	3	127
5	1	b3	196, 247, 304, 559
5	1	2	224
5	1	1	195, 264, 542
5	1	VII	373
5	VII		138, 215, 371
x4	x4		531
4	–		563
4	8		402
4	7		398
4	5		267, 299, 321, 412, 443, 445, 503
4	4		71, 161, 244, 307, 316, 350, 397, 525, 582
4	3		166, 285, 305, 356
4	b3		169, 197, 275, 278, 280, 302, 305, 361, 370, 385, 392, 422, 527, 586
4	2		128, 288, 332, 528, 540, 549, 599
4	1		129, 134, 154, 201, 202, 306, 309, 315, 348, 349, 357, 419, 428, 434, 490, 538
4	VII		181, 187, 309, 378, 387, 597
3	–		194, 486, 489
3	5		121, 234, 643
3	3	5	146, 253, 492
3	3	4	243/C

KADENCIA-MUTATÓ

3	3	3	67, 123, 159, 168, 237, 312, 359, 487, 611, 617
3	3	2	125, 205, 478/I, 557, 610
3	3	VII	242
3	3	V	608, 172
3	2		122, 629
3	1		124, 626
3	V		488
b3	5		133, 509
b3	4		567
b3	b3		109, 199, 274, 295, 307, 343, 374, 375, 477, 519
b3	2		570
b3	1		226, 284, 306, 584
b3	VII		292, 501, 571
b3	V		290
2	–		151
2	6		82
2	5		221, 291, 583
2	3		255, 620
2	b3		565
2	2		265, 437, 493, 494, 495, 498, 522, 530, 588, 593, 612, 616, 624
2	1		157, 165, 279, 436, 607, 628
1	–		313, 481, 500, 510
–	1		148
1	8		329
1	6		82
1	5	8-6	334, 355, 441, 648, 271, 448
1	5	5	70, 270, 273, 362, 367, 438, 450, 468
1	5	4	203, 259, 268, 272, 336, 365, 366, 636
1	5	3-b3-2	576, 451, 548, 566, 145, 641
1	5	1	105, 160, 222, 246, 269, 303, 327, 335,

KADENCIA-MUTATÓ

			414, 449, 452, 523, 524, 555
1	5	VII	574
1	V		440
1	4		638
1	3		618
1	b3		91, 130, 301, 311, 325, 396, 438, 473, 568, 573, 631, 632, 633, 639
1	2		135, 251, 496, 517, 579, 625, 634
1	1	–	328, 526
1	1	8-7	339, 368
1	1	5	73, 84, 143, 162, 227, 369, 400, 454, 497, 577, 614, 615
1	1	4	71, 92, 245, 363, 471, 508, 600
1	1	b3	241, 243, 293, 296, 344, 447
1	1	2	79, 89, 92, 240, 256, 453, 580, 589
1	1	1	91, 147, 192, 235, 337, 338, 364, 401, 435, 455, 551, 596
1	1	VII	242
1	1	VI-V	233, 225, 330
1	VII		591
1	bVI		499
1	V		619, 630
VII	–		534
VII	5		131, 132, 333
VII	4		461
VII	b3		320, 388
VII	1		476
VII	VII		404
VI	1		640
V	5		298, 413, 637
V	2		532
V	1		257, 543, 558, 642
V	V		537, 604, 635
V	III		627

III

III

621

---

25. fejezet - SZÖVEGKEZDETEK MUTATÓJA

A félkövér szám a kottapélda számát, a másik a könyv oldalszámát jelöli.

25.1. táblázat -

A bakonyi zöld erdőben születtem	367	313
A bolhási kertek alatt, Kata	362	309
A búzamezőben	297	259
A citrusfa levelestől, ágastól	443	373
A csanaki legénynek	186	159
A cseroldalt összejártam	202	171
A csikósok, a gulyások	402	342
A csitári hegyek alatt	338	291
Adjon Isten jó estét annak az anyának	524	438
Adott Isten szekeret	243	205
A fényes nap immár elnyugodott	539	451
A gyimesi híd alatt	127	116
A gyimesi tóba	329	284
A hatalmas szerelemnek megemésztő tüze bánt	644	541
Ahol én elmegyek, még a fák is sírnak	393	332
Ahol én elmegyek, még a fák is sírnak	381	323
Aj, de én is tartottam	312	273
A kapuba a szekér	511	430
Aki dudás akar lenni	193	165
Aki szép lányt akar venni	271	226
Akkor szép az erdő, mikor zöld	354	303
A kutyának tarka lába	199	169
Aluszol-e te juhász?	161	142
A malomnak nincsen köve	310	272
A marosi füzes alatt	391	331
Ameddig engedte, aki számbavette	620	528
Amely kislány sokat szeret	175	150

Amely leány fényös kevély	608	522
A menyasszony lilium	506	428
A mennybéli Isten, kit magasztal minden	459	389
A mezei kis pacsirta	639	538
A mezőbe' a tücsök készül házasodni	152	135
A mérai nagy hegy alatt	319	277
A mi kutyánk megfázott	150	134
Amott a csendes völgy ölében	622	529
Amott egy agg cserfa zöldül	638	538
Amott jön egy kocsi	514	431
Amott vagyon egy kis erdő	143	126
Amott van egy nagy ház	405	344
A Nád Jancsi csárdába	415	352
Angyaloknak nagyságos asszonya	549	462
Anyám, édesanyám, csobán legény voltam	276	233
A patai kocsmajtó nyitva van	237	199
A pántlika könnyű gúnya	117	106
A pünkösdi rózsa	358	306
A pünkösznek jeles napja	478	406
Aranybárány a szép leány	522	437
Arany ezüstért, cifra ruháért	528	440
Arany ideim folyása	599	514
Arattam, arattam	304	267
A rátóti legények	160	141
Arra vigyázz, öreg asszony	173	148
Arrul alul kéken beborult az ég	447	376
A szentgyörgyi nagy hegy alatt	388	329
A szíves szeretet karjai közt vagyok	604	519
A Szűz egy fiat szült	460	390
A tavasz rózsás kebelét kitarva (<i>Berzsenyi</i>)	576	493
(S) a te fejed akkora	166	145
A Tiszából a Dunába foly a víz	350	300
Ave maris stella	601	515
A Vidrócki híres nyája	411	349
A vörös folyóka	504	427
Az alföldi csárdába	416	353

Az árgyélus kis madár	323	281
Az estvéli hajnalcsillag fölkélese	496	420
Az én kedves Ferkó bátyám... de fényes	408	347
Az hol én elmegyek (vö. Ahol én elmegyek)	382	324
Az igaz Messiás már eljött	529	442
Az oláhok, az oláhok facipőbe járnak	226	191
Az öreg bundásnak jól vagyon dolga	463	392
Azt gondolod, mindig így lesz	315	275
Azt gondoltam, eső esik	344	296
Azt hittem, hogy nem kellek katonának	444	374
Azt mondják, nem adnak engem galambomnak	633	535
A ---i legényeknek nincs párja	273	228
Á, Á, Á, itt a teli csutora	250	209
Á B C D, megiszod-é	251	210
Ácintos pácintos	478	406
Ácsi, ácsi, csimulácsi	256	214
Ágom-vágom fát	33	31
Áj, báj, kecskeháj	32	31
Ájfalusi bíró levelet kapott	451	379
Áldott maróti bor	248	208
Álmodj szelíden	646	545
Általmennék én a Tiszán ladikon	337	290
Án, tán, ditijom	38	36
Árok partján kinőtt a fű	313	274
Árpa is van, makk is van	181	155
Árva vagyok, árvának születtem	363	309
Árva vagyok, nincs gyámolom	410	349
Babot főztem, jól megsóztam	39	36
Babot főztem, jól megsóztam	40	37
Bánatos hajóra ültem	400	338
Bánod gazda, bánod	204	173
Bátya, bátya, mely az út Becskekerekére?	550	462
Betlehembe jer pajtás	469	398

Betyárgyerek bujdosik az erdőbe	414	352
Béres legény, jól megrakd a szekeret	260	217
Béres vagyok, béres	403	343
Bizony csak meghalok	287	249
Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét	568	486
Boldogasszony, boldogasszony, mit kerülöd	88	81
Borsót vittem a malomba	197	167
Böszörményi utca	439	370
Buda-buda-bácsi	16	25
Budát, ó Hunnia, az török lerontja	563	481
Búja lehet annak a kis madárnak	442	372
Bujdosik az árva madár	267	224
Bújj, bújj, zöld ág	97	90
Bukik, bukik a liba	23	27
Cickom, cickom, vagyon-e szép lányod?	80	71
Cifra bunda szegre van akasztva	218	185
Cifra palota, zöld az ablaka	302	265
Cinege, cinege	247	207
Circumdederunt me	545	457
Csak azt mondd meg, rózsám (Bartók)	650	554
Csak azt szánom-bánom	304	266
Csavarunk rétest	111	101
Császárkörte nem vadalma	434	368
Cserfa, mogyorófa, de nagy erdő	636	536
Csép alól a búzát elhordtam	175	150
Csiga-biga, gyere ki	14	24
Csija-buja baba	279	238
Csikorog a szekér	503	426
Csillag Boris, tudom a nevedet	81	72
Csillagom, révészem, vígy által a Dunán	293	256
Csipkefa bimbója	318	276

Csiviritem, csavaritom 110 szomszéd asszony kontyát	101
Csongorádi gulyajárás 271	226
Csordapásztorok, midőn 461 Betlehembe	391
Csömödéri faluvégen 124	114
Csön-csön gyűrű 57	46
Csörög a kocsi, csattog az 516 ostor	433
Csütörtök hajnalba 163	143
Debrecennek van egy vize 409	348
De mit töröm fejemet 614	525
De szeretnék páva lenni 164	144
Deszka kapu, kerítés 72	58
Dicsértessék Krisztus az 458 magas egekben	387
Dicsőség mennyben Istennek 466	395
Dínom, dánom, azt is bánom 114	103
Dombon van a ... kis angyalom 368 tanyája	313
Drága kincsem, 609 galambocskám	522
Dudás uram, dudáljon kend 200	169
Dunaparton van egy malom 239	202
Eccer a cigányok 156	139
Egészséggel, jó barátom 525	438
Egy aranyat leltem 58	46
Egy ágyomnak egy ládája 37 csattan	35
Egyedem-begyedem, büröm- 63 bikkem	49
Egyedem, begyedem, cukkom 64 bér	49
Egyedem, begyedem, 59 tengertánc (lásd még: Egyetem, begyetem)	48
Egyenek, igyanak, vígan 532 mulassanak	445
Egyenlőre, két kettőre 34	32
Egyetem, begyetem, 61 karkantyú	48
Egykem-begykem kergendőbe 60	48
Egy kicsi madárka 384	326

Egy kis kertet keríték	150	134
Egy kis várat kerítettem túróból	119	108
Egykor a cigányok	157	139
Egy nagyorrú bóha	167	146
Egy szál vesszőre tapodtam	120	109
Egy szege, két szege, hat szeleménye	115	104
Egy üveg alma	36	34
Eheu, fugaces Postume, Postume	577	495
Ekedem, bekedem, bakkecske	62	49
Elhervadt cédrusfa	419	355
Elhozta az Isten	312	273
Elindula, el es	280	239
Eljöttem én jó este	490	415
El kellne már haza menni	330	285
El kéne indulni, meg kén házassodni	526	439
Elkiáltom magamat	347	298
Ellopták a szívem, jól érzem	606	520
Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek	373	318
Elmegyek, elmegyek, messze földre megyek	348	298
Elmegyek, elmegyek, vissza sem tekintek	346	297
Elmegyek erről a földről	353	302
Elmehetsz már, nem kellesz már	617	526
Elment a két lány virágot szedni	528	440
Elmentem Bécsbe	47	40
Elmentem én a vásárba félpénzzel	146	130
Elmégy rózsám? el biz én	243	205
Elszaladt a kemence, tele pogácsával	225	191
Elveszett a lovam	266	223
Elvesztettem páromat	92	84
Elvesztettem zsebkendőmet	83	76
Elvesztettem zsebkendőmet	84	77
Elvégeztük, elvégeztük az aratást	488	413

Engem uram úgy szeret	183	157
Ennek a gazdának szép kocsija van	252	211
Erdő, erdő, de magos a teteje	366	312
Erdők, völgyek, szűk ligetek	361	308
Erre gyere, amerre én	211	179
Ess, eső, ess	1	18
Ess, eső, ess	2	19
Este jött a parancsolat	629	533
Este későn falu végen jártam	538	449
Esteledik a faluban, haza kéne menni	336	289
Este vagyon, szürkül bé	306	268
Este van, este van	441	371
Este van már, késő este	630	533
Este van már, nyolc óra	132	120
Estéli csillagok	304	266
Ez az égő nem szita	462	392
Ez a város olyan város	171	148
Ezerhétsházhetvenötben léptem...	613	524
Ezernyolcszáznegyvenhatba	423	360
Ez ivott, az ivott, az meg szomorkodik	257	214
Ez ki háza, ki háza?	477	405
Ezt a pohárt kiiszom, éljen a barátság!	249	208
Édesanyám, gyűjts gyertyára	394	334
Édesanyám, hol van az az édes tej?	445	375
Édesanyám kiskoromba	432	366
Édesanyám rózsafája	321	280
Édesanyám rózsafája	519	434
Édesanyám sok szép szava	427	362
Édesanyám sok szép szava	390	330
Édesanyám sok szép szava	397	337
Ég a gyertya, ha meggyújtják	192	164
Ég a gyertya, ha meggyújtják	71	56
Égek érted, de nem érzed	615	525
Én is egykor kedvemre éltem	592	508
Én is egykor kedvemre éltem	608	522
Én is voltam, mikor voltam	395	335

Én kimenék kis kertembe	309	270
Én Tündérországról bőséggel olvastam	561	476
Érik a meggyfa, hajlik az ága	77	66
Éva szívem, Éva	203	172
Éva szívem, Éva	82	75
Falu végén fehér ház	317	276
Falu végén két vasvilla	313	274
Fecském, fecském, édes fecském	360	307
Fecskét látok, szeplőt hányok	7	21
Fecskét látok, szeplőt mosok	8	21
Fehér fuszujka virág	187	160
Fehér László lovat lopott	286	247
Fehér liliomszál	69	53
Fehér liliomszál, ékes liliomszál	67	53
Fehér liliomszál, fehér liliomszál	71	56
Fehér liliomszál, fehér liliomszál	70	55
Fehér liliomszál, ugorj a Dunába	65	52
Fehér liliomszál, ugorj a Dunába	66	52
Feketeszárú cseresznye	426	362
Fekete tóba fürdik a kácsa	104	94
Fekete tyúk mind megette a meggyet	556	468
Feleségem olyan tiszta	176	151
Fel, fel, vitézek, a csatára	635	536
Felhozták a kakast szép taréjával	521	436
Feljött már az a nap	422	359
Felleg borult az erdőre	631	534
Felmentem egy hegyre	376	319
Felnőtt az út mellett két szál majoránna	517	434
Felsütött a nap sugára	421	358
Felszántom a császár udvarát	354	303
Feltetszett a hajnalcsillag	489	415
Félelmes szívűnek engem alejtátok	548	460

Fénylik az nap fényességgel	555	468
Fiumei kikötőben áll egy hadihajó	453	381
Fonjunk, fonjunk, benderezzünk	222	188
Forr a világ bús tengere (Kodály-Berzsenyi)	648	548
Földiekkel játszó égi tünemény (Csokonai)	645	543
Föltámadt Krisztus ez napon	552	464
Fújd el jó szél, fújd el	378	321
Fürdik, fürdik a libám	23	27
Füstös gubás legény mit gondolt magába	289	252
Glória, glória	464-5	395
Gólya, gólya, gelice	11	23
Gólya, gólya, gerlice	10	22
Gólya, gólya, gilice	12	23
Gólya, gólya, kerüld meg a házunkat	9	22
Guvadj, guvadj, furulya	29	29
Gyere ki, szívem	126	115
Gyertek, lányok, játszani, játszani	45	38
Gyújtottam gyertyát a vőlegénynek	533	446
Gyulainé édesanyám	281	241
Gyűjj átal, gyűjj átal, te szép aranybúza	107	98
Ha diák vagy, ne tanulj	632	534
Ha én volnék a budai nemesasszony	486	411
Ha gondolod rózsám	375	319
Haja, haja, barna legény	116	105
Hajlik a meggyfa	78	66
Hajnallik, hajnallik	296	258
Haj, széna, széna	75	63
Hajtsad szívem, hajtsad a csereszénye ágát	487	412
Hajtsd ki rózsám az ökröket	399	338
Hallgassátok meg, magyarok, amit beszélek	591	507

Hallottad-e híret Bereg vármegyének?	420	356
Ha megsokasodik a bűn, s megrakodik	581	499
Ha nekem szóltál volna	618	527
Haragszik a gazda	216	184
Harcosa van a vízbe	303	266
Hatan vannak a mi ludaink	54	44
Hat ökör a földet	348	299
Haza, gazda, haza	205	174
Hazádnak rendületlenül (Szózat)	643	541
Hála Isten, makk is van	182	156
Három akó borom van	191	163
Három fehér kendőt veszek	233	197
Három éjjel, három nap	189	162
Három éjjel, három nap	190	163
Három szabó legényke	165	144
Három szál vesszőre tapodtam	103	94
Hát kis fiam, csitt!	646	545
Házasodik a lapát	153	137
Házigazda, aluszol-e?	492	417
Hegyen ülök, búsan nézek le róla	352	301
Hegyen-völgyön járogatok vala	322	280
Hej, a mohi hegy borának	245	206
Hej, búra, búra, búbánatra születtem	365	311
Hej, de nagyon régen volt, de soká lesz	642	540
Hej, dudu lencse, Horváth Marika	528	440
Hej, fűrjecském, fűrjecském	129	117
Hej, iszik, eszik, szépen lakozik	531	444
Hej, Jancsika, Hancsika	212	180
Hej, Luca, Panna	246	207
Hej, piliga táncom, piliga	117	105
Hej, pilike, táncolj, pilike	116	105
Hej, révész, révész, magyar ifjú révész	294	257
Hej, rozmaring, rozmaring	185	158
Hej, rózsa, rózsa, piros vagy	70	55

Hej, szénára, szénára	74	62
Hej, tulipán, tulipán	109	99
Hej, Vargáné káposztát főz	140	124
Hej, váralja, váralja	109	100
Hess légy, ne szállj rám	131	119
Hess páva, hess páva	305	267
Héja, héja, lakatos	26	28
Héja, héja, lakatos	27	29
Hidló végén, padló végén	221	187
Hód, hód, fényes lánc	105	97
Hogy el akarsz menni, de bánom	611	523
Hogyha elmész katonának	433	367
Hol jársz, hová mész, Nagy Erzsébet asszony?	87	80
Hol jártál, Szent Erzsébet?	86	79
Hollóházi templom előtt	505	427
Hopp Juliska, hopp Mariska	194	165
Hopp tűz villog	139	123
Hová készülsz, szívem, tőlem elbúcsúzni?	597	512
Hová mégy, hová mégy, piros barna legény?	292	255
Hová mégy, hová mégy, te kevély katona?	291	254
Hová mégy, hová mégy, tizenkét kőműves?	274	230
Hozz bort, kocsmárosné!	240	203
Hüccs ki disznó a berekből	229	195
Ideje bújdosásimnak	586	503
Ideki a csengerbe	127	116
Ideki a kertbe	283	243
Ideki a piacon	137	122
Ideki a víz tövibe	356	305
Ifjú Mátyás király olyan álmot látott	288	250
Ifjúság, mint sólyommadár	587	503
Igyál, most van benne	241	204
Igyunk itt, mert van mit	208	176
Igyunk itt, mert van mit	244	206
Im elkezdem beszédemet, kérlek, hallgassátok	570	488

Imhol kerekedik egy fekete felhő 418	354
Im midőn mindeneket 457	387
Irigyeim sokan vannak 263	220
Ispiláng, ispiláng, ispilángi rózsza 50	41
Isten áldjon meg, Péter, Pál 523	437
Isten áldotta ó szép kikelet 590	506
Istenem, Istenem, áraszsd meg a vizet 374	318
Isten hozott, rózsám 345	296
Isten veled, édesanyám 537	448
Itt a kék Balaton partja virányain (<i>Berzsenyi</i>) 578	496
Itthon vagy-e, hidasmester? 96	89
Itthon vagy-e, hidasmester? 95	88
Itt ül egy kis kosárba 89	81
Jaj, áldott méhemnek 584	501
Jaj, de sokat áztam, fáztam, fáradtam 454	381
Jaj Istenem, valahára 387	328
Jaj, jaj, gazanyel 316	276
Jaj, Józsikám, jaj, fiacskám 544	455
Jaj, pártám, jaj, pártám 536	448
Jam satis terris nivis atque dirae 576	493
Jáger Jóska híres betyár 413	351
János bácsi, előre, előre 270	225
János bíró, kincsem 125	114
János úr készül németül Bécsbe 102	94
Járad pap a táncot 162	143
Járok egyedül 91	82
Járom az új várnak az alját 85	79
Jelenti magát Jézus 479	408
Jesu, dulcedo, dulcedo cordium 602	517
Jó dolga van a ---i bakának 452	380
Jó gazdasszony vagyok én 151	135
Jó szerencsét, egész háznép 223	189
Jöjj el átul, jöjj el 108	98
Jöjj el, jöjj el, jó idő 5	20

Jöjj, nemzeteknek váltója	555	465
Jöjjön haza, édesanyám	295	257
Jönnék, jönnek, majd elvisznek	507	428
Kapuvári lányok, jaj de fessek	268	224
Karácsony estéjén szépen vigadjanak	472	401
Kaszás e földön a halál	543	454
Katalina, katalina, szállj el	15	24
Katicabogárka	17	25
Katona se lettem volna	425	361
Katona vagyok én, ország őrizője	560	475
Katonának írt a bíró	426	362
Kácsa, kácsa, özvegy kácsa	56	45
Károlina, patyolat	51	42
Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját	595	511
Kecskék, legeljetek	235	198
Kedves jó barátim, hozzátok fordulok	530	444
Kedves lányom, szép virágom	515	432
Kele, kele, fűzfa	28	29
Kelj fel, gazda, kelj fel	474	402
Kelj föl, ki voltál szép leány	499	421
Kerek alma falapi	184	157
Kerek utca szegelet	188	161
Kerítettem, kerítettem egy kis várt	119	108
Kert megetti káposzta	172	148
Kesereg egy árva madár	392	332
Kék kő, veres kő, bújj ki a fülemből	31	30
Kék nefelejcs ráhajlott a vállamra	349	299
Két krajcárom volt, azt elástam	220	186
Két krajcárom volt nékem	149	133
Két szál deszka megy a vízen	133	120
Két szál pünkösdrózsa	123	113
Kicsi nékem ez a ház	186	159
Kicsiny a hordócska	531	444
Kicsi vagyok én	301	265

Kígyó, béka, gyere ki a 30 fülemből	30
Kihajtom a lovam a rétre	261
Kihajtottam a libámat	299
Kilencet vert már az óra	499
Ki lovai vannak a nagy hegyek alatt?	482
Kimegyek a doberdói harctérre	448
Kiment a ház az ablakon	210
Kincsem, komámasz-szoszo- ... asszony	231
Ki népei vagy-i-vagy-i-vagytok?	99
Kinyílt a rózsa	130
Ki ökrei esznek a nagy hegyek alatt?	483
Kis kacsa fürdik	46
Kis kacsa fürdik	73
Kis kacsa fürdik, készülődik	72
Kis kalapom csurgóra	216
Kis kece lányom, fehérbe vagyon	79
Kis kertemben uborka	187
Kis kertem tele van zsályával	55
Kiszáradt a tóbul mind a sár, mind a víz	420
Kit a bú megrongált	370
Kit virágot rózsám adott	396
Kivel háltál az éjjel?	535
Kivirágzott a diófa	118
Kocsi, kocsi, komámasszony	43
Kocsmajtó nyitogató	254
Kolozsváros olyan város	331
Konkoly levél, tiszta búza	81
Kossuth Lajos táborában	440
Ködöllik a Mátra	405
Kőketánc, kőketánc	113
Kő, kő tánc, kikerekítem	113
Kösd fel Örzse ködmönkédet	232
Kősziklán felfutó	138
Kövecses út mellett	372
Krisztus feltámad	546

Krisztus urunknak áldott születésén	583	500
Kuku, kuku, kukucskám	619	527
Kurtafarkú fecske	333	287
Lakj jól, liba, lakj	24	27
Lánc, lánc, eszterlánc	48	41
Látom a csillagot	430	365
Láttad-e, láttad-e azt a bárányt?	147	131
Láttál-e valaha	340	293
Leesett a makk a fárul	196	167
Le is szállnak, fel is szállnak a fecskék	351	301
Lepedőcske, párnácska	520	435
Lóra, csikós, lóra	406	345
Luca, Luca, kity-koty	456	384
Ludaim, ludaim	178	152
Magosan repül a daru, szépen szól	641	540
Magos kősziklának oldalából nyílik	572	489
Ma született a mi urunk	471	400
Ma van húsvét napja	476	404
Már elég hóval s fene jégesővel	576	493
Már én többet nem	259	215
Már két hete vagy már három	410	349
Megégett Rácország	207	175
Megérik a kökény	170	147
Megfogtam egy szúnyogot	227	193
Meggyúlandó Balkó Pistának kőháza	481	409
Megházasodtam, te Miska	177	152
Megholt, megholt a cigányok vajdája	158	140
Meghozta az Isten piros pünkösdi napját	478	406
Megírták a levelemben	421	358
Megkapáltuk szőlőinket háromízben is	253	212
Megkötöm lovamat	429	364
Megrakják a tüzet	341	294
Megütik a dobot	428	363

Megvetem paplanos ágyamat	175	150
Megvirágzott a diófa	141	125
Megy a jogász a csárdába	637	537
Mely magos volt a fa	485	411
Menaságnak alsó végén	321	279
Menjünk hazafelé húgom, édes húgom	278	236
Menyasszony, vőlegény	208	177
Mestereknek mestere, mondd meg, mi az egy!	148	132
Mezei virágot szedtem	311	272
Még azt mondja az én uram	228	194
Mély a Tiszának a széle	198	168
Mér küldött az úrasszony?	99	90
Mért jöttetek, vidékiek?	508	428
Mért küldött az úrasszony?	98	90
Mért sírsz, mért sírsz, te nagy madár?	385	327
Micsoda falu ez? Fegyvernek	354	303
Mi füstölög ott a síkon távolban?	640	539
Míg a kácsát elhajtottam	100	93
Mihálynap után az idő	409	348
Mikor a szolgának	404	343
Mikor gulyásbojtár voltam	401	341
Mikor kicsi lyánka voltam	313	274
Mikor kicsi lyánka voltam	307	269
Mikor leány voltam	357	305
Mikor már én tizennyolc éves voltam	262	219
Mikor masírozunk, kapitány uram?	252	212
Mikor megyek Galícia felé	455	382
Mikoron Dávid nagy búsultában (<i>Kodály</i>)	647	548
Minden nap, minden nap jó borral kell élni	258	215
Minek sírsz kedvesem, bájoló angyalkám?	621	528
Mint a szép híves patakra	580	498
Mintha pásztortűz ég őszi éjszakákon (<i>Arany</i>)	559	472-474

Mint sír a fehér hattyú Meander vize partján 596	511
Mit akar itt ez az egy ember 93	86
Mit játszunk, lányok? 44	38
Mostan emlékezem az elmúlt időkről (<i>Ilosvai</i>) 559	472-473
Most érkezünk ez helyre 494	418
Ne aludj el, két szememnek világa 534	447
Ne aludj immár, drága lélek 616	526
Ne búsuljon senki menyecskéje 219	186
Ne hagyj el angyalom, megöregszem 326	283
Ne hagyj elesnem, felséges Isten 569	487
Ne járj hozzám, szívem, éjjel 607	521
Nekem egy friss gondolat ütközött eszembe 593	508-509
Nem anyától lettem 355	304
Nem anyától szültem 327	283
Ne menj el, el ne menj (<i>Bartók</i>) 649	552
Ne menj, rózsám, a tarlóra 332	286
Ne menj, rózsám, a tarlóra 627	532
Nem láttam én molnárcsókot 133	120
Nem láttam én télbe fecskét 173	149
Nem láttam én télbe fecskét 626	531
Nem leszek én már szerelmes 433	367
Nem loptam én életembe 628	532
Nem messze van ide Kismargita 412	350
Nem vagy legény, nem vagy 204	173
Nem vagyok én senkinek sem adósa 230	196
Nem vagyok oka semminek 72	58
Ne szállj perbe énvelem 603	518
Ne szomorkodj, légy víg 624	530
Ne verd azt az ajtót, nem te csináltattad 510	429
Nevijorknál kikötött a gőzhajó 269	225
Néktek emlékezem, ha meghallgatjátok 574	491

Néném, néném, 94	87
nénémasszony	
Nézd meg, lányom, nézd meg 300	262
jól	
Nicolai solemnia 553	465
Ni hol menen hét leány 155	138
Nincs becsületi a katonának 594	510
Nincs boldogtalanabb a 265	222
paraszt embernél	
Nincsen a szobában 512	430
Nincs megyénkben szebb 612	524
leányka Őrsikénél	
Nincs minálunk olyan asszony 234	198
Nyisd ki, asszony, a kapudat 101	93
Nyissátok ki ajtótokat 509	429
Nyiss kaput, nyiss 99	91
Ó, életünk végórája 541	452
Ó, én édes aranykacsám 502	425
Ó, én édes hazám, te jó 566	484
Magyarország	
Ó, én édes kis madár, mire 322	281
vetemedtem	
Ó, én szegény kismadár, mire 593	508
vetemedtem	
Ó fényességes szép Hajnal 499	421
Ó jaj, jaj, félek 542	452
Októbernek, októbernek 446	376
elsején	
Oldozd fel, Uram 545	457
(S) Olyan bú van a szívemen 389	329
Olyan öreg vagyok 431	366
Ó, mely félelem és rettegéssel 571	489
Ó, mely sok hal terem az nagy 238	201
Balatonba	
Omnes unanimiter 554	466
Ostoring, ostoring, ostoringes 49	41
cérna	
Ó, szomorúságnak, napja 540	451
siralomnak	
Ó, te csodálatos német 159	141
Ó, te tündér és család világ 588	504
Öreg vagyok már én 156	139

Összegyűltek, összegyűltek az újfalvi lányok	154	138
Összetanakodott kőműves tizenkét	275	232
Őszi harmat, hideg eső	501	425
Őszi harmat után, végre mikor osztán	573	490
Őzvegyember száraz malom	313	274
Paradicsom mezejébe	470	400
Páros utak mellett	380	322
Pázsintos udvaron lakik a szegénység	527	439
Pejparipám rézpatkója fényes de	407	346
Perjési erdőben	144	127
Per plateam ambulavi	433	367
Pille, pille, szállj le	21	26
Piros alma mosolyog a dombtetőn	264	221
Póda Péter, Póda Pál	168	146
Pórom, pórom, Popádiné	41	37
Pörölj Uram pörldőimmel	579	498
Pusztámalomba	298	260
Pusztaság, kárvallás egész Magyarországon	564	482
Rádi, rádi, rokonyom	73	59
Rákóczi kocsmában	285	246
Rectius vives Licini nequ' altum	495	419
Regis regum civis ave	551	463
Reménységem nincs már nékem (<i>Balassi</i>)	575	492
Rengedező nádszál	383	325
Rengesd uram a gyermeket	223	189
Repülj madár, repülj	378	378
Régen volt, soká lesz	209	177
Régi szeretőmért	308	270
Ritka búza, ritka	605	520
Ritka kertben találsz télben	600	514
Romlásnak indult hajdan erős magyar (<i>Berzsenyi</i>)	577	495
Rozmaringnak kétféle szokása	364	310
Röpülj páva, röpülj	417	353

Sanctus, Sanctus, Sanctus	554	466
Sárga csikó, csengő rajta	136	122
Sárga kukoricaszár	236	198
Sárgul már a búza, érik a kalásza	335	288
Sárgul már a fügefa levele	369	314
Sej, felszállott a kakas a meggyfára	449	378
Sej, haj, katona se lettem volna soha	450	379
Sej, haj, nincsen rózsza	334	287
Sej, rózsza, rózsza, piros vagy	72	
Semmit ne bánkódjál Krisztus szent serege	562	481
Semmit se vétettem	438	370
Seregeknek hatalmas királya	582	500
Serkenjetek pásztorok, pásztorok	467	396
Serkenj fel, fiam	468	396
Serkenj fel, kegyes nép	497	420
Serkenj fel, lantos	495	419
Siess enni, papikám	23	27
Siess, keresztény, lelki jó hallani	558	471
Siess, libám, begyet rakni	25	28
Simás, tapsolós	35	32
Siralmas énnékem tetőled megválnom	567	485
Siralmas volt nékem világra születnem	585	502
(Aj) Sirass, édesanyám	379	321
Sírhat az az édesanya	164	144
Sokat arattam a nyáron	272	227
Sokat írtak bölcsek világi dolgokról	565	483
Sok számos esztendőket vígan elérhess	493	418
Söprik a karádi utcát	435	369
Söprik az erdei utat	424	361
Sötét az erdő	91	82
Sötét az erdő	130	118
Summáját írom Eger várának	557	471

Surrexit Christus hodie	552	464
Süss fel, süss fel, napocska	6	20
Süss fel, nap	4	19
Süss ki, nap	3	19
Sütött ángyom rétest	203	172
Szabad a madárnak ágrul ágra szállni	398	337
Szaladj, kuruc, jön a német	159	141
Szállj le, lepke, babot adok	22	26
Szántottam gyöpöt	122	113
Száraz kút a gégém csapja	255	213
Szegény legény vótam	290	253
Szent Gergely doktornak	476	404
Szereván viszik a lányokat	90	81
Szeretem ötet	134	121
Szereti a tyúk a meggyet	201	170
Széles a Balaton vize	339	291
Széles a Duna, magas a partja	142	125
Széles Rajna vize	325	282
Szélről lakom én	301	265
Széna alja, széna alja, széna szakadékja	76	64
Szép a csikó, ha szépen felnyergelik	320	278
Szép hajnal, emeld fel földünk felett	623	529
Szivárvány havasán felnőtt rozmaringszál	277	235
Szivárványos az ég alja	214	181
Szól a füge-madár	206	174
Szomorú az idő	342	294
Szomorúfűz fának	404	343
Szörnyű halál imé hol áll	589	505
Szörnyű nagy romlásra	559	472
Talalaj, talalaj, Tót Lőrinc	475	403
Talán nem is anya fajzott	434	368
Tavaszi szél vizet áraszt	309	271
Tavasz, tavasz, gyenge tavasz	359	307
Tegnap a Gyimesbe jártam	386	327
Tegnap, csütörtökön este	625	531
Tekeredik a kígyó	112	101

Tele kertem zsályával	128	117
Tele szívünk örömmel, rajta, vigadjunk	498	421
Te túl rózsám, te túl	377	320
Te vagy a legény, Tyukodi pajtás	594	510
Télen nagyon hideg van	179	154
Téli nyári laboda	180	154
Térj meg már bújdosásidből	598	513
Ti magyarok, már Istent imádjátok	556	468
Tisztelem mindnyáját és násznagy urakat	500	424
Tivi-tovi tács, hévízi takács	100	93
Told, told, kagyula	13	24
Tőke, tőke, szennyes tőke	81	72
Török bársony süvegem	634	536
Tudod rózsám, mit fogadtál	343	295
Túl a vizen Tótországon	282	242
Túrót ettem, elejtettem	42	38
Tücsök koma, gyere ki	18	25
Tücsök koma, gyere ki	19	25
Tücsök koma, gyere ki	20	26
Tüzes koplót hordozok	53	43
Tüzet viszek, lángot viszek	52	43
Tüzit megrakatja világos János	480	408
Uccu vászon-tarisznya	213	181
Ugorj ki Dunából, ugorj be Dunába	68	53
Ugyan édes komámasszony	174	149
Úgy elmegyek, meglássátok	385	327
(S) Úgy elmegyek, meglássátok	371	316
Úgy tetszik, hogy jó helyen vagyunk itt	224	190
Úgy varr, s úgy varr vala	284	245
Újesztendő, vígságszerző	473	401
Új hold, fényes hold	99	91
Új vár, fényes vár	106	97
Üdvözlég, kegyes László király	547	459

Ülj le lepe, babot adok	22	26
Üres a pohár	246	207
Vagyon az égen egy csillag	491	416
Vajda, hegedűknek álljon meg zengése	513	430
Vala szeretőmnek	314	275
Varga Borcsa kapujába	135	121
Vasárnap mulatni	244	206
Várba harangoznak	145	128
Veni redemptor gentium	555	468
Vesszen el a világ, csak teremjen szőlő	610	523
Vetekedik vélem háromféle virág	484	410
Vettem majorannát	305	267
Vége a farsangnak	209	178
Vékony cérna, kemény mag	169	147
Vékony cérna, köménymag, köménymag	217	184
Vígan, vígan, víg angyalom	195	166
Villás farkú fecske	266	223
Vinus, vina, vinum, nomen adjectivum	593	508
Virágéknál ég a világ	135	121
Virágos kenderem elázott a tóba	215	182
Vitam fortunatam	209	178
Vörös bor nem drága	242	204
Zöld erdőben, zöld mezőben	328	284
Zörög a kocsi, pattogtat Jancsi	518	434
--- az ágyát	121	112
--- kis kutyája	135	121
--- falva de jó helyen van	436	369
--- szép helyen van	437	369
---i templom előtt	505	427